

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KIRGIZCANIN ÇOK ZAMANLI SES BİLGİSİ

(Doktora Tezi)

Zhamila ARZYBAEVA ALKAN

BURSA – 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

KIRGIZCANIN ÇOK ZAMANLI SES BİLGİSİ

(Doktora Tezi)

Zhamila ARZYBAEVA ALKAN

Danışman:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

İkinci Danışman: Prof. Dr. Emine YILMAZ

BURSA – 2023

ÖZET

Yazar adı soyadı : Zhamila ARZYBAEVA ALKAN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim dalı : Yeni Türk Dili
Tezin niteliği : Doktora Tezi
Mezuniyet tarihi : ...../...../2023
Tez danışmanları : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN, Prof. Dr. Emine YILMAZ

Kırgızcanın Çok Zamanlı Ses Bilgisi

Dildeki sesler genellikle korunsa da zaman içerisinde çeşitli nedenlerden ötürü değişebilir. Bir ses değişiminin gerçekleşmesi koşulludur. Herhangi bir değişim, sınırlı zaman için geçerlidir. Başka bir ifadeyle değişim sürekli değildir, tamamlanır. Böylece aynı dilin kolları birbirinden farklılık göstermeye başlar. Bu bağlamda dilin çok zamanlı ses bilgisi ayrıca önem kazanır.

Ele alınan çalışmada Kırgızcanın çağdaş sözcük varlığından hareketle çok zamanlı ses bilgisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için önce Kırgızcanın Açıklamalı Sözlüğünden (Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, 2015) Türkçe kökenli sözcükler belirlenmiş; sırasıyla Orta Türkçe, Eski Türkçe ve gerektiği durumlarda Ana Türkçe şekiller verilerek incelemede kullanılmak üzere bir havuz oluşturulmuştur. Madde başlarının mümkün oldukça etimolojisi verilmeye çalışılmıştır. Ardından Eski Türkçedeki her sesin Kırgızcadaki durumu ele alınmıştır. Birincil uzun ünlüler ve ses öbekleri, ilgili yerlerde ayrı birer başlık altında değerlendirilmiştir. Ses olayları ise art zamanlı ve eş zamanlı olmak üzere ayrı bölüm hâlinde incelenmiştir.

Her ses mümkün olduğu ölçüde fazla örnekle test edilerek değişimlerin sebepleri belirlenmeye çalışılmıştır. Eski Türkçeden Kırgızcaya tüm seslerdeki değişimler bütün olarak ele alındığı için bu değişimlerin *relative kronolojisi* 'nin tespit edilebilirliği ortaya konmuştur. Gerekli açıklamalarda Türk dillerinin karşılaştırmalı ses bilgisi çalışmalarına da başvurulmuştur.

Bulgu ve tespitlerin değerlendirildiği sonuç bölümüne incelenmiş sözcüklerin listesi eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kırgızca, Eski Türkçe, Ses Bilgisi, Art Zamanlı Ses Bilgisi, Eş Zamanlı Ses Bilgisi

ABSTRACT

Name and surname : Zhamila ARZYBAEVA ALKAN
University : Bursa Uludag University
Institute : Institute of Social Sciences
Field : Turkish Language and Literature
Subfield : Turkish Language
Degree awarded : Doctorate
Date of degree awarded : ...../...../2023
Supervisors : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN, Prof. Dr. Emine Yılmaz

A Diachronic and Synchronic Phonology of Kyrgyz

Although the sounds in the language are usually preserved, they can change over time for different reasons. Phonetic changes depend on various conditions. Any phonetic change is valid for a limited time period. In other words, change is not permanent, it has completed in time. Thus, the branches of the same language begin to differ from each other. In this context, diachronic and synchronic phonology of the language comes into prominence.

In this study, it has been tried to reveal diachronic and synchronic phonetic of Kyrgyz language based on the contemporary vocabulary. For this, firstly, words of Turkish origin were determined from the Kyrgyz Annotated Dictionary (КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ТҮШҮНДҮРМӨ СӨЗДҮГҮ, 2015); a pool of words was created to be used for the study by giving examples from Middle Turkish, Old Turkish and, when necessary, Proto-Turkic. We have tried to give the etymology of the headwords as much as possible. Then, each sound in Old Turkish in Kyrgyz was discussed. Primary long vowels and sound phrases were evaluated under separate headings where relevant. Phonetic changes, on the other hand, were examined in separated sections as diachronic and synchronic.

Each sound was tested with as many samples as possible and the reasons for the changes were tried to be determined. Since the changes in all sounds from Old Turkish to Kyrgyz are considered as a whole, the detectability of the *relative chronology* of these changes has been revealed. In the necessary explanations, comparative phonetic studies of Turkish languages were also applied.

A list of the examined words is added to the conclusion section where the findings and determinations are evaluated.

Key Words: Kyrgyz, Old Turkish, Phonology, Diachronic Phonology, Synchronic Phonology

ÖNSÖZ

Kırgızcanın sözvarlığından hareketle çok zamanlı ses bilgisinin ortaya konmasını amaçlayan bu çalışmada öncelikle *Kırgızcanın Açıklamalı Sözlüğünden* (Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү) Türkçe kökenli sözcükler belirlenmiş; sırasıyla Orta Türkçe, Eski Türkçe ve gerektiği durumlarda Ana Türkçeye götürülerek, incelemeye kullanılmak üzere bir havuz oluşturulmuştur. Oluşturulan havuzdan 1528 sözcük Kırgızcanın çok zamanlı ses bilgisini ortaya koymak amacıyla incelenmiştir.

Birinci bölümde Eski Türkçede mevcut olan her sesin Kırgızcadaki durumu ayrı alt başlıklar altında incelenmiştir. İkinci bölümde Art zamanlı Ses Olayları başlığı altında Kırgızcadaki tamamlanmış ses olayları; üçüncü bölümde Eş zamanlı Ses Olayları/Nöbetleşmeler başlığı altında tamamlanmamış ses olayları ele alınmıştır.

Gerek ele alınan bu tezde, gerek doktora eğitim sürecinde destek ve teşvikini eksik etmeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Hatice Şahin'e çok teşekkür ederim. Uzaktan derslerine katılmama izin vererek ve dışarıdan ikinci danışmanlığımı kabul ederek tezime birikimleriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Emine Yılmaz'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez izleme komitesinde bulunan hocalarım Prof. Dr. Semra Alyılmaz, Prof. Dr. Kerime Üstünova ve Prof. Dr. Hülya Taş'a görüş ve katkılarından dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim. Doktora eğitimin boyunca çokça yardımını gördüğüm Arş. Gör. Dr. Ebru Kuybu Durmaz özel bir teşekkürü hak eder. Ayrıca tezime değerli katkıları olan Özge Çağlama, Ayşe Günay ve burada anmadığım diğer arkadaşlarıma da teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Bu tez de dâhil tüm eğitim sürecim boyunca desteğini esirgemeyen aileme; maddi ve manevi destekçim olan eşim Mert Alkan'a ve varlığıyla beni mutlu eden kızım Aybilge'ye çok teşekkürler.

Zhamila ARZYBAEVA ALKAN

BURSA / 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	xvii
İŞARETLER.....	xix
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	2
4. KIRGIZCA ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ	5
4.1. Kırgızcanın Türk Dilleri Tasnifindeki Yeri.....	5
4.2. Kırgızcanın Tarihi Gelişimi	7
4.3. Kırgızca Üzerine Araştırmalar	8
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. ÜNLÜLER	13
1.1. Birincil Uzun Ünlüler	13
1.1.1. Birincil Uzun Ünlülerin Korunması	13
1.1.1.1. İlk Seste Birincil Uzun Ünlülerin Korunması	15
1.1.1.2. İlk Hece İkinci Seste Birincil Uzun Ünlülerin Korunması	15
1.1.2. Birincil Uzun Ünlülerin Seslik İzleri	17
1.1.2.1. Ünsüz Ötümlüleşmesi	17
1.1.2.1.1. Söz İçinde -t- > -d- Ötümlüleşmesi.....	17
1.1.2.1.2. Söz İçinde -ç- > -c- Ötümlüleşmesi	18
1.1.2.2. Ünsüz İkizleşmesi.....	18
1.1.2.3. Diftonglaşma	19
1.1.2.3.1. İlk Hece İkinci Seste Diftonglaşma: -ī->-iy-.....	19
1.1.2.3.2. İlk Hece İkinci Seste Diftonglaşma: -ī̄->-iy-.....	19
1.1.2.4. Öndamaksillaşma	19
1.1.2.4.1. İlk Hece İlk Seste ı- > i-	20

1.1.2.4.2.	<i>İlk Hece İkinci Seste -ı->-i-</i>	20
1.1.2.4.3.	<i>İlk Hece İkinci Seste -o->-ü-</i>	20
1.1.2.5.	<i>Ünlü Türemesi</i>	21
1.1.2.5.1.	<i>İlk Hece İlk Seste Ünlü Türemesi</i>	21
1.1.2.5.2.	<i>İkinci Hecede Ünlü Türemesi</i>	21
1.1.2.6.	<i>Ünsüz Türemesi</i>	22
1.1.2.6.1.	<i>Söz İçinde -r- Türemesi</i>	22
1.2.	<i>Eski Türkçe Ünlülerin Kırgızcadaki Durumu</i>	23
1.2.1.	<i>Eski Türkçe Düz Ünlülerin Kırgızcadaki Durumu</i>	23
1.2.1.1.	<i>Eski Türkçe a Sesinin Kırgızcadaki Durumu</i>	23
1.2.1.1.1.	<i>İlk Hecede a Korunması</i>	23
1.2.1.1.2.	<i>İlk Hecede a > ı Değişmesi</i>	24
1.2.1.1.3.	<i>İlk Hece Dışında a Korunması</i>	25
1.2.1.1.4.	<i>İlk Hece Dışında a > o Değişmesi</i>	25
1.2.1.1.5.	<i>İlk Hece Dışında a > ı Değişmesi</i>	28
1.2.1.2.	<i>Eski Türkçe e Sesinin Kırgızcadaki Durumu</i>	28
1.2.1.2.1.	<i>İlk Hecede e Korunması</i>	28
1.2.1.2.2.	<i>İlk Hecede e > i Değişmesi</i>	29
1.2.1.2.3.	<i>İlk Hecede e > ö Değişmesi</i>	30
1.2.1.2.4.	<i>İlk Hecede e > ü Değişmesi</i>	30
1.2.1.2.5.	<i>İlk Hece Dışında e Sesinin Korunması</i>	30
1.2.1.2.6.	<i>İlk Hece Dışında e > ö Değişmesi</i>	31
1.2.1.3.	<i>Eski Türkçe é Sesinin Kırgızcadaki Durumu</i>	35
1.2.1.4.	<i>Eski Türkçe ı Sesinin Kırgızcadaki Durumu</i>	39
1.2.1.4.1.	<i>İlk Hecede ı Korunması</i>	39
1.2.1.4.2.	<i>İlk Hecede ı > a Değişmesi</i>	39
1.2.1.4.3.	<i>İlk Hecede ı > i Değişmesi</i>	40
1.2.1.4.4.	<i>İlk Hecede ı > u Değişmesi</i>	41
1.2.1.4.5.	<i>İlk Hece Dışında ı Korunması</i>	41
1.2.1.4.6.	<i>İlk Hece Dışında ı > a Değişmesi</i>	41
1.2.1.4.7.	<i>İlk Hece Dışında ı > u Değişmesi</i>	42
1.2.1.4.8.	<i>İlk Hece Dışında ı > o Değişmesi</i>	43

1.2.1.4.9.	<i>İlk Hece Dışında ı Düşmesi</i>	44
1.2.1.5.	Eski Türkçe i Sesinin Kırgızcadaki Durumu	44
1.2.1.5.1.	<i>İlk Hecede i Korunması</i>	44
1.2.1.5.2.	<i>İlk Hecede i > e Değişmesi</i>	45
1.2.1.5.3.	<i>İlk Hecede i > ı Değişmesi</i>	45
1.2.1.5.4.	<i>İlk Hecede i > ü Değişmesi</i>	45
1.2.1.5.5.	<i>İlk Hece Dışında i Korunması</i>	46
1.2.1.5.6.	<i>İlk Hece Dışında i > e Değişmesi</i>	46
1.2.1.5.7.	<i>İlk Hece Dışında i > ö Değişmesi</i>	47
1.2.1.5.8.	<i>İlk Hece Dışında i > ü Değişmesi</i>	47
1.2.1.5.9.	<i>İlk Hece Dışında i Düşmesi</i>	48
1.2.2.	Eski Türkçe Yuvarlak Ünlülerin Kırgızcadaki Durumu	49
1.2.2.1.	Eski Türkçe o Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	49
1.2.2.1.1.	<i>İlk Hecede o Korunması</i>	49
1.2.2.1.2.	<i>İlk Hecede o > a Değişmesi</i>	50
1.2.2.1.3.	<i>İlk Hecede o > u Değişmesi</i>	50
1.2.2.1.4.	<i>İlk Hecede o > ü Değişmesi</i>	50
1.2.2.1.5.	<i>İlk Hece Dışında o > ı Değişmesi</i>	50
1.2.2.2.	Eski Türkçe ö Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	50
1.2.2.2.1.	<i>İlk Hecede ö Korunması</i>	51
1.2.2.2.2.	<i>İlk Hecede ö > ü Değişmesi</i>	52
1.2.2.2.3.	<i>İlk Hecede ö > e Değişmesi</i>	52
1.2.2.2.4.	<i>İlk Hecede ö > o Değişmesi</i>	52
1.2.2.3.	Eski Türkçe u Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	52
1.2.2.3.1.	<i>İlk Hecede u Korunması</i>	52
1.2.2.3.2.	<i>İlk Hece Dışında u Korunması</i>	53
1.2.2.3.3.	<i>İlk Hece Dışında u > ı Değişmesi</i>	53
1.2.2.3.4.	<i>İlk Hece Dışında u > o Değişmesi</i>	57
1.2.2.3.5.	<i>İlk Hece Dışında u Düşmesi</i>	58
1.2.2.4.	Eski Türkçe ü Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	58
1.2.2.4.1.	<i>İlk Hecede ü Korunması</i>	58
1.2.2.4.2.	<i>İlk Hecede ü > i Değişmesi</i>	59

1.2.2.4.3.	<i>İlk Hecede ü > e Değişmesi</i>	59
1.2.2.4.4.	<i>İlk Hecede ü > ı Değişmesi</i>	59
1.2.2.4.5.	<i>İlk Hece Dışında ü Korunması</i>	59
1.2.2.4.6.	<i>İlk Hece Dışında ü > i Değişmesi</i>	60
1.2.2.4.7.	<i>İlk Hece Dışında ü > ö Değişmesi</i>	62
1.2.2.4.8.	<i>İlk Hece Dışında ü Düşmesi</i>	62
2.	ÜNSÜZLER	63
2.1.	Eski Türkçe Ünsüzlerin Kırgızcadaki Durumu	63
2.1.1.	Dudak Ünsüzleri	63
2.1.1.1.	Eski Türkçe b Sesinin Kırgızcadaki Durumu	63
2.1.1.1.1.	<i>Söz Başında b- Korunması</i>	63
2.1.1.1.2.	<i>Söz Başında b- > m- Değişmesi</i>	64
2.1.1.1.3.	<i>Söz İçinde -b- Korunması</i>	67
2.1.1.1.3.	<i>Söz İçinde -b- > -m- Değişmesi</i>	67
2.1.1.1.4.	<i>Söz İçinde -b- > -p- Değişmesi</i>	68
2.1.1.1.5.	<i>Söz İçinde -b-> -w- > -y- Değişmesi</i>	68
2.1.1.1.6.	<i>Söz İçinde -b- Düşmesi</i>	68
2.1.1.2.	Eski Türkçe m Sesinin Kırgızcadaki Durumu	69
2.1.1.2.1.	<i>Söz Başında b- ~ m- ?</i>	69
2.1.1.2.2.	<i>Söz İçinde -m- Korunması</i>	69
2.1.1.2.3.	<i>Söz Sonunda -m Korunması</i>	70
2.1.1.3.	Eski Türkçe p Sesinin Kırgızcadaki Durumu	71
2.1.1.3.1.	<i>Söz İçinde -p- Korunması</i>	71
2.1.1.3.2.	<i>Söz İçinde -p- > -b- Değişmesi</i>	71
2.1.1.3.3.	<i>Söz İçinde -p- > -b- > -m- Değişmesi</i>	72
2.1.1.3.4.	<i>Söz Sonunda -p Korunması</i>	73
2.1.2.	Diş ve Diş Eti Ünsüzleri	73
2.1.2.1.	Eski Türkçe t Sesinin Kırgızcadaki Durumu	74
2.1.2.1.1.	<i>Söz Başında t- Korunması</i>	74
2.1.2.1.2.	<i>Söz Başında t- > d- Değişmesi</i>	76
2.1.2.1.3.	<i>Söz Başında t- > ş- Değişmesi</i>	77
2.1.2.1.4.	<i>Söz İçi ve Söz Sonunda -t-, -t Korunması</i>	77

2.1.2.1.5. Söz İçinde -t- > -d- Değişmesi.....	86
2.1.2.1.5. Söz İçinde -t- > -k- Değişmesi.....	87
2.1.2.2. Eski Türkçe d Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	87
2.1.2.2.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -d-, -d > -y-, -y Değişmesi.....	88
2.1.2.2.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -d-, -d Korunması.....	92
2.1.2.2.3. Söz İçinde -d- > -z- Değişmesi.....	93
2.1.2.2.4. Söz Sonunda -d > -t Değişmesi.....	93
2.1.2.2.5. Söz İçinde -d- > -y- > -g- Değişmesi.....	93
2.1.2.2.6. Söz İçinde -d- (> -y-) Düşmesi.....	94
2.1.2.3. Eski Türkçe ç Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	94
2.1.2.3.1. Söz Başında ç- Korunması.....	94
2.1.2.3.2. Söz İçinde -ç- Korunması.....	95
2.1.2.3.3. Söz İçinde -ç- > -c- Değişmesi.....	98
2.1.2.3.4. Söz İçinde -ç- > -ş- Değişmesi.....	99
2.1.2.3.5. Söz Sonunda -ç Korunması.....	99
2.1.2.4. Eski Türkçe s Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	101
2.1.2.4.1. Söz Başı s- Korunması.....	101
2.1.2.4.2. Söz Başı s- > ç- Değişmesi.....	102
2.1.2.4.3. Söz İçi ve Söz Sonunda -s-, -s Korunması.....	103
2.1.2.4.4. Söz İçi ve Söz Sonunda -s-, -s > -z-, -z Değişmesi.....	106
2.1.2.4.5. Söz İçinde -s- > -ç- Değişmesi.....	107
2.1.2.5. Eski Türkçe z Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	107
2.1.2.5.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -z-, -z Korunması.....	107
2.1.2.5.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -z-, -z > -s-, -s Değişmesi.....	115
2.1.2.6. Eski Türkçe ş Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	115
2.1.2.6.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -ş-, -ş Korunması.....	115
2.1.2.6.2. Söz İçinde -ş- > -ç- Değişmesi.....	124
2.1.2.6.3. Söz Sonunda -ş > -ç Değişmesi.....	124
2.1.2.7. Eski Türkçe n Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	124
2.1.2.7.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -n-, -n Korunması.....	124
2.1.2.7.2. Söz İçinde -n- > -d- Değişmesi.....	135
2.1.2.7.3. Söz İçi ve Söz Sonunda -n-, -n > -η-, -η Değişmesi.....	135

2.1.2.7.4. Söz İçinde -n- > -m- Değişmesi.....	136
2.1.2.7.5. n Düşmesi.....	136
2.1.2.8. Eski Türkçe l Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	136
2.1.2.8.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -l-, -l Korunması	136
2.1.2.8.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -l-, -l > -d-, -d Değişmesi	149
2.1.2.8.3. Söz İçinde -l- > -n- Değişmesi	149
2.1.2.8.4. Söz İçinde -l- > -t- Değişmesi	150
2.1.2.8.5. Söz İçinde -l- > -r- Değişmesi.....	150
2.1.2.8.6. Söz İçinde -l- Düşmesi	150
2.1.2.8.7. Söz İçi ve Söz Sonunda -l-, -l ~ Ø Nöbetleşmesi	150
2.1.2.9. Eski Türkçe r Sesinin Kırgızcadaki Durumu	150
2.1.2.9.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -r-, -r Korunması.....	151
2.1.2.9.2. Söz İçinde -r- > -l- Değişmesi.....	174
2.1.2.9.3. Söz İçinde -r- Düşmesi.....	174
2.1.3. Öndamak Ünsüzleri.....	175
2.1.3.1. Eski Türkçe y Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	175
2.1.3.1.1. y- > c- Değişmesi	175
2.1.3.1.2. Söz Başında y- > s- Değişmesi.....	177
2.1.3.1.3. Söz Başında y- Düşmesi.....	177
2.1.3.1.4. Söz İçi ve Söz Sonunda -y-, -y Korunması	177
2.1.3.2. Eski Türkçe n Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	177
2.1.3.2.1. Söz İçinde -n- > -y- Değişmesi	178
2.1.3.2.2. Söz İçinde -n- > -n- Değişmesi	178
2.1.3.2.3. Söz İçinde -n- > -ym-, -yn-	179
2.1.4. Damak Ünsüzleri.....	179
2.1.4.1. Eski Türkçe K Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	179
2.1.4.1.1. Söz Başında K- Korunması	180
2.1.4.1.2. Söz Başında k- > g- Değişmesi	180
2.1.4.1.3. Söz İçinde -K- Korunması	180
2.1.4.1.4. Söz İçinde -K- > -G- Değişmesi	182
2.1.4.1.5. Söz İçinde -k- > -t- Değişmesi.....	185
2.1.4.1.6. Söz Sonunda -K Korunması.....	185

2.1.4.1.7. Söz Sonunda –k Düşmesi	186
2.1.4.2. Eski Türkçe G Sesinin Kırgızcadaki Durumu	186
2.1.4.2.1. Söz İçinde -G- Korunması.....	186
2.1.4.2.2. Söz İçinde -G- Düşmesi	188
2.1.4.2.3. Söz Sonunda -G > -K Değişmesi.....	189
2.1.4.2.4. Söz Sonunda -G > -y Değişmesi.....	192
2.1.4.2.5. Söz Sonunda –G Düşmesi	194
2.1.4.3. Eski Türkçe η Sesinin Kırgızcadaki Durumu.....	195
2.1.4.3.1. Söz İçi ve Söz Sonu -η-, -η Korunması.....	196
2.1.4.3.2. Söz İçi ve Söz sonu –η-, -η > -n-, -n Değişmesi	200
2.1.4.3.3. Söz İçi –η- > -m- Değişmesi.....	201
2.1.4.3.4. Söz İçi –η- > -g- Değişmesi	201
2. SES ÖBEKLERİ.....	202
3.1. Eski Türkçe b, v’li Öbeklerin Kırgızcadaki Durumu	202
3.1.1. ab, av > uu.....	202
3.1.2. aba, ava > oo	203
3.1.3. abu, avu, abı, avı > uu	203
3.1.4. ob, ow > uu	203
3.1.5. obi, owı > oo.....	203
3.1.6. ub > uu	203
3.1.7. eb, ew > üy.....	203
3.1.8. ebe, ewe > öö	204
3.1.9. ebü, ebi > üyü	204
3.1.10. evü > öy.....	204
3.1.11. üb, ib > üy.....	204
3.2. Eski Türkçe G’li Öbeklerin Kırgızcadaki Durumu	204
3.2.1. ag, agı > oo.....	204
3.2.2. agu > uu	207
3.2.3. agu > aa	207
3.2.4. og, oğ, ogu > uu.....	207
3.2.5. ogı > u	208
3.2.6. ogu > oo	208

3.2.7. <i>oga</i> > <i>uu</i>	208
3.2.8. <i>ug, ugu</i> > <i>uu</i>	208
3.2.9. <i>ıg</i> > <i>uu</i>	209
3.2.10. <i>adag</i> >> <i>öö</i>	209
3.2.11. <i>ege</i> > <i>ee</i>	209
3.2.12. <i>egü</i> > <i>öö</i>	209
3.2.13. <i>öge</i> > <i>öö</i>	210
3.2.14. <i>ögü</i> > <i>öö</i>	210
3.2.15. <i>ig</i> > <i>üü</i>	210
3.2.16. <i>édi, ede</i> > <i>eye</i> > <i>ege</i> ~ <i>ee</i>	210
3.3. Eski Türkçe <i>ŋ</i> 'li Öbeklerin Kırgızcadaki Durumu	211
3.3.1. <i>aŋa</i> > <i>aa</i>	211
3.3.2. <i>eŋe, eŋi</i> > <i>ee</i>	211
3.3.3. <i>öŋü</i> > <i>öö</i>	211

İKİNCİ BÖLÜM

1. ART ZAMANLI SES OLAYLARI.....	212
1.1. Ünlülerde Ses Olayları	212
1.1.1. <i>Daralma</i>	212
1.1.1.1. <i>a</i> > <i>ı</i>	212
1.1.1.2. <i>e</i> > <i>i</i>	213
1.1.1.3. <i>o</i> > <i>u</i>	213
1.1.1.4. <i>ö</i> > <i>ü</i>	213
1.1.2. <i>Genişleme</i>	214
1.1.2.1. <i>ı</i> > <i>a</i>	214
1.1.2.2. <i>i</i> > <i>e</i>	214
1.1.2.3. <i>u</i> > <i>o</i>	214
1.1.2.4. <i>ü</i> > <i>ö</i>	215
1.1.3. <i>Yuvarlaklaşma</i>	215
1.1.3.1. <i>a</i> > <i>o</i>	215
1.1.3.2. <i>e</i> > <i>ö</i>	216
1.1.3.3. <i>e</i> > <i>ü</i>	216
1.1.3.4. <i>ı</i> > <i>o</i>	217

1.1.3.5. ı > u	217
1.1.3.6. i > ö	217
1.1.3.7. i > ü	217
<i>1.1.4. Düzleşme</i>	218
1.1.4.1. o > a	218
1.1.4.2. o > ı	219
1.1.4.3. ö > e	219
1.1.4.4. u > ı	219
1.1.4.5. ü > i	220
<i>1.1.5. Öndamaksıllaşma</i>	220
<i>1.1.6. Artdamaksıllaşma</i>	222
<i>1.1.7. Ünlü Türemesi</i>	223
<i>1.1.8. Ünlü Düşmesi</i>	224
1.2. Ünsüzlerde Ses Olayları	226
1.2.1. Ünsüz Tekleşmesi	226
1.2.2. Ünsüz Düşmesi	226
1.2.2.1. Söz İçinde -l- Düşmesi	226
1.2.2.2. n Düşmesi	227
1.2.2.3. Söz İçinde -r- Düşmesi	227
1.2.2.4. Söz Başında y- Düşmesi	228
1.2.2.5. Söz İçinde -G- Düşmesi	228
1.2.2.6. Söz Sonunda -g Düşmesi	229
1.2.3. Ünsüz Türemesi	229
1.2.3.1. Söz Başında y- Türemesi	229
1.2.3.2. Söz İçinde -r- Türemesi	230
1.2.3.3. Söz İçinde -l- Türemesi	230
1.2.3.4. Söz İçinde -t- Türemesi	230
1.2.3.5. Söz İçinde -ŋ- Türemesi	230
1.2.4. Aykırılaşma	231
1.2.4.1. Söz İçinde -ll->-ld- Değişmesi	231
1.2.4.2. Söz İçinde -rl->-rd- Değişmesi	231
1.2.4.3. Söz İçinde -rn- > -rd- Değişmesi	231

1.2.4.4.	Söz İçinde -ŋl->-ŋd- Değişmesi	231
1.2.4.5.	Söz İçinde ? -nl- > -nd- Değişmesi	231
1.2.5.	<i>Göçüşme</i>	231
1.2.6.	<i>Ötümlüleşme</i>	233
1.2.6.1.	Söz Başında t- > d- Değişmesi	233
1.2.6.2.	Söz Başında k- > g- Değişmesi	234
1.2.6.3.	Söz Başında s- > z- Değişmesi	234
1.2.6.4.	Söz İçinde -K- > -G- Değişmesi	235
1.2.6.5.	Söz İçinde -p- > -b- Değişmesi	235
1.2.6.6.	Söz İçinde -t- > -d- Değişmesi	236
1.2.6.7.	Söz İçinde -ç- > -c- Değişmesi	237
1.2.6.8.	Söz İçi ve Söz Sonunda -s-, -s > -z-, -z Değişmesi	237
1.2.7.	<i>Ötümsüzleşme</i>	237
1.2.7.1.	Söz İçinde -b- > -p- Değişmesi	238
1.2.7.2.	Söz İçi ve Söz Sonunda -z-, -z > -s-, -s Değişmesi	238
1.2.8.	<i>Süreklileşme</i>	238
1.2.8.1.	Söz Başı b- ve Söz İçi -m- > m-, -m- Değişmesi	238
1.2.8.2.	Söz İçi ve Söz Sonunda -G-, -G > -y-, -y Değişmesi	240
1.2.8.3.	Söz İçi ve Söz Sonu -d-, -d > -y-, -y Değişmesi	240
1.2.9.	<i>Kaynaşma</i>	241
1.2.10.	<i>Ünsüz Ayırışması</i>	241
1.3.	Ünlü ve Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Olayları	241
1.3.1.	<i>Büzülme</i>	241
1.3.2.	<i>Hece Düşmesi</i>	242
1.3.3.	<i>Benzeşme</i>	242
1.3.3.1.	Gerileyici Benzeşme	242
1.3.3.2.	İlerleyici Benzeşme	243
1.3.4.	<i>Analoji</i>	244

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.	EŞ ZAMANLI NÖBETLEŞMELER	245
1.1.	Ünlülerde Nöbetleşmeler	245
1.1.1.	<i>Geniş Ünlü ~ Dar Ünlü Nöbetleşmesi</i>	245

1.1.1.1. a ~ ı Nöbetleşmesi	245
1.1.2. Düz Ünlü ~ Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi	246
1.1.2.1. i ~ üü Nöbetleşmesi	246
1.1.3. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi	246
1.1.3.1. Geniş Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi	246
1.1.3.2. Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi	247
1.1.4. Uzunluk ~ Kısalık Nöbetleşmesi	248
1.2. Ünsüzlerde Nöbetleşmeler	248
1.2.1. Ötümlülük ~ Ötümsüzlük Nöbetleşmesi	248
1.2.1.1. K ~ G Nöbetleşmesi	248
1.2.1.2. p ~ b Nöbetleşmesi	249
1.2.1.3. t ~ d Nöbetleşmesi	249
1.2.2. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi	249
1.2.2.1. l ~ Ø Nöbetleşmesi	249
1.2.2.2. n ~ Ø Nöbetleşmesi	250
1.2.3. Ünsüz Tekleşmesi	250
1.2.4. Büzülme	250
1.2.5. Dudak Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi	250
1.2.5.1. b ~ m Nöbetleşmesi	250
1.2.6. Damak Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi	251
1.2.6.1. k ~ ŋ Nöbetleşmesi	251
1.2.7. Burun Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi	251
1.2.7.1. n ~ m Nöbetleşmesi	251
1.2.8. Diş ve Dişeti Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi	251
1.2.8.1. l ~ d, t Nöbetleşmesi	251
1.2.8.2. n ~ d, t Nöbetleşmesi	251
1.2.8.3. y ~ lc ? Nöbetleşmesi	252
1.2.8.4. d, t ~ c, ç Nöbetleşmesi	252
1.2.9. Zamirlerin Çekiminde Nöbetleşmeler	252
1.2.9.1. Kişi Zamirleri	252
1.2.9.2. İşaret Zamirleri ve Türevleri	253
1.2.10. Fiil Çekiminde Nöbetleşmeler	253

1.2.10.1. Teklik Birinci Kişi Eki mIn ~ m Nöbetleşmesi	253
1.2.10.2. Birleşik Fiillerde Nöbetleşme	253
SONUÇ	254
Sözlük Listesi	260
KAYNAKÇA	308
ÖZGEÇMİŞ	Error! Bookmark not defined.

KISALTMALAR

- AA : Anadolu ağızları
Alt. : Altayca
Ar. : Arapça
AT : Ana Türkçe
Az. : Azerice
bk. : bakınız
Blk. : Balkarca
Bşk. : Başkurtça
Çağ. : Çağatayca
Çul. : Çulumca
Çuv. : Çuvaşça
ET : Eski Türkçe
ET : Eski Türkçe
EUyg. : Eski Uygurca
Far. : Farsça
Gağ. : Gagavuzca
Hak. : Hakasça
Hal. : Halaçça
Jap. : Japonca
KA : Kırgızcanın ağızları
Kıp. : Kıpçakça
Kklp. : Karakalpakça
Kmk. : Kumukça
Kor. : Korece
Krç-Blk. : Karaçay-Balkarca

Krg. : Kırgızca
Krm. : Karaimce
krş. : karşılaştırmız
Kür. : Kürükçe
Kzk. : Kazakça
Mac. : Macarca
Moğ. : Moğolca
Nij. : Nijniy Novgorod (Tatarcanın ağızı)
Orh. : Orhon Türkçesi
OT : Orta Türkçe
OT : Orta Türkçe
Özb. : Özbekçe
Rus. : Rusça
Sag. : Sagayca
SUyg. : Sayı Uygurca
Şor. : Şorca
Tat. : Tatarca
Tel. : Teleütçe
Tkm. : Türkmençe
Tof. : Tofalarca
TT : Türkiye Türkçesi
Tuv. : Tuvaca
Uyg. : Uygurca
Yak. : Yakutça
YUyg. : Yeni Uygurca

İŞARETLER

A : a, e

G : ğ, g

K : k, k

I : ı, i

U : u, ü

X : ı, i, u, ü

- : Fiilin mastar şekli.

< : Okun içi ilk biçimi gösterir.

<< : Birden fazla gelişmeyi gösterir.

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Dildeki sesler genellikle korunsa da, zaman içerisinde çeşitli nedenlere bağlı olarak değişebilir. Bir ses değişmesinin gerçekleşmesi koşulludur. Herhangi bir değişim, sınırlı zaman için geçerlidir. Başka bir ifadeyle değişim sürekli değildir, tamamlanır.

Bir dilin çeşitli kollarında, farklı zaman ve farklı şartlarda çeşitli ses değişimleri gerçekleşebilir. Böylece aynı dilin kolları birbirinden farklılık göstermeye başlar. Bu bağlamda dilin artzamanlı ses bilgisi ayrıca önem kazanır.

Bu çalışmanın konusunu, Türkçe kökenli sözcüklerinden hareketle, Kırgızcanın artzamanlı ses bilgisi oluşturmaktadır. Sözcüğünün tarihî zemine oturması, ses bilgisini artzamanlı olarak takip etmeye olanak sağlamaktadır.

İncelenen sözcükler Kırgız Dilinin Açıklamalı Sözlüğünden (*Кыргыз тилинин мүшүндүрмө сөздүгү*) alınmıştır. Varlığı tartışılmaz, ancak sözlükte yer almayan *argo* vb. sözcükler için diğer sözlüklere müracaat edilmiştir. Çalışma Türkçe kökenli sözcüklerle sınırlandırılmıştır. Yansıma sözcükler, birleşik sözcükler (özel durumlar hariç) çalışmaya dâhil edilmemiştir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı standart Kırgızcanın Türkçe kökenli sözcüklerini tarihî bir zemine oturtmak, bundan hareketle artzamanlı ses bilgisini ortaya koymaktır. Ses değişikliğine uğramış bir sözcük artzamanlı olarak aslından (eski şeklinden), eşzamanlı olarak *kelime ailesinden*¹ farklılık arz eder. Bu tür örnekler kimi zaman kolayca tahmin edilebilecekken, kimi zaman uzmanlık bilgisi ile açıklanabilmektedir. Örneğin Kırgızca *üy* ‘ev’ ve *epçi* ‘çadırın kadınlara ait tarafı’ sözcüklerinin, her ikisinin de Eski Türkçe *eb*’den geldiğini ancak alanla ilgilenenler bilebilir.

Artzamanlı ses bilgisi incelemeleri, ses değişimleri ve bu değişimlerin *relative kronolojisini* tespit edilebilmesine olanak tanır. Örneğin Kırgızca *boo* ‘bağ’ ve *bayla-* ‘bağlamak’ fiili bu açıdan değerlendirildiğinde her iki sözcük Eski Türkçe *ba-* ‘bağlamak’ kökünün türevleridir. İlk husus, Eski Türkçe *ag* öbeği Kırgızcada düzenli olarak *oo* olur; *tag* > *too*, *yag* > *coo* vb. Diğer taraftan Eski Türkçe tek heceli sözcüklerde söz sonu –g sesi Kırgızcada dağınık olarak –y sesine değişir; *yig-* > *cıy-*,

---

¹Kelime ailesi (Wortfamilie): Aynı kökten türeyen sözcükler kümesi anlamında kullanılmıştır.

beg > *biy* vb. Dolayısıyla *boo* ‘bağ’ ve *bayla-* ‘bağlamak’ örnekleri birlikte değerlendirildiğinde *g* > *y* ses değişiminin daha önce gerçekleştiği söylemek mümkündür. Çünkü **bag* sözcüğün sonundaki *g* sesi *y* sesine değişmiş ve *+la-* ekini aldıktan sonra kalıplaşmıştır. Zira daha sonra aynı **bag* sözcüğünde *ag* öbeği *oo* (*boo*) olarak değişmiştir. Tersine olsaydı *bayla-* şeklindeki bir yapı söz konusu olamazdı. Ayrıca *bayla-* yanında aynı kökten türeyen ve yapısının da aynı olduğu *boola-* fiili de mevcuttur.

Bu açıdan bakıldığında herhangi bir dilin artzamanlı sesbilgisini ortaya koymak için, ilgili dilin sözcüğüyle birlikte incelenmesi daha isabetli tespitler elde etmeye imkân sağlar. Ayrıca geriye gidildikçe akraba dillerle birleştiği, kesiştiği noktalar daha da belirginleşir. Bu ve buna benzer nedenlerden yola çıkılarak Kırgızcanın Türkçe kökenli sözcüğü üzerinden Kırgızcanın artzamanlı ses bilgisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın ilk aşamasında Kırgızcanın Açıklaması Sözlüğünden (*Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү*) Türkçe kökenli sözcükler belirlenerek Orta Türkçe ve Eski Türkçe biçimlerine götürülmüştür. Orta Türkçe (Karahanlı döneminden itibaren) için esas olarak *Dîvânu Lugâti't-Türk* (DLT), gerekli durumlarda *Kutadgu Bilig* (KB), *Codex Cumanicus* (CC), *Şecere-yi Terākime*, (ŞT) adlı eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca son zamanlarda yayınlanan *A Dictionary of Early Middle Turkic* (DEMT) de dikkate alınmaya çalışılmıştır. Eski Türkçe (Orhon ve Uygur dönemleri) için esas olarak *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelenmesi* (ETY), *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe* (EUES) ve gerektiği durumlarda *Drevnetyurkskiy Slovar'* (DTS), *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler* (YETY), *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı* (DDM) ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (EUTS) eserleri kullanılmıştır. Ana Türkçe şekillerin tasarlandığı durumlarda ise –özellikle birincil uzun ünlüler konusunda- *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* (TDBUÜ) adlı esere başvurulmuştur. Akabinde alandaki belli başlı etimolojik sözlüklere (bk. *Kaynakça*) bakılmış ve mümkün olduğu takdirde kök (bazen gövde) sözcüğün etimolojisi belirlenmiştir.

Sözcüklerin tarihî metinlerdeki biçiminde araştırmacıların okuyuş ve transkripsiyon farkı bu çalışmaya yansıtılmamıştır. Örneğin /e/ sesi EUES, EUTS’de /ä/ ile, kapalı /é/ sesi EUES,’de /e/, EDPT,’de /é/ ile gösterilmiştir. Clauson’un çalışmasında (EDPT) ünlü sonrası iki nokta (Örnek: *a:*) ile gösterilen uzun ünlü, bu çalışmada daima ünlü üstüne düz çizgi işaretiyle (Örnek: *ā*) gösterilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk’te vav /s/ ile yazılan /o, u/, /ö, ü/ meselesinde Ercilasun-Akkoyunlu okuyuşu tercih edilmiştir. Ancak, Kırgızca ve Eski Türkçede aynı, DLT’de

farklı okuyuşun olduğu durumlarda, Kırgızca'yı desteklediği takdirde Dankoff-Kelly okuyuşu MK, Besim Atalay okuyuşu BA kısaltmasıyla verilmiştir.

Kaynak gösteriminde sıkça kullanılan eser adı kısaltmayla, ardından eserin sayfa numarası verilmiştir (Örnek: DLT, 41, EDPT, 95). Kutadgu Bilig’de ise beyit numarası verilirken (Örnek: KB, 2022), satır numarası önemli olan bazı eserlerde hazırlayıcıların tercihine sadık kalınmıştır (Örnek: CC II: 47b/3 veya ŞT 65a-1).

Örnek: **аары/аары** ‘arı’ <DLT *arı* ‘arı, eşek arısı; böcek’ <ET (Uyg.) *arı* ay. <AT *hāri ay. (EUES, 59, DLT, 42, TDBUÜ, 173, EDPT, 196-197, ESTYa I: 186-187, Leksika, 186)

Kırgızcadaki Türkçe kökenli sözcüklerin tarihî zemine oturtularak, mümkün mertebe etimolojisinin belirlendiği havuz oluşturulduktan sonra, ikinci aşamada ses bilgisi incelenmiştir. Eldeki havuzdan özellikle ses bilgisi açısından belirleyici örnekler seçilmiştir. Buna göre incelemeye dâhil edilen sözcük sayısı 1528²’dir.

Madde başları Kırgızca alfabetik sıraya göre oluşturulmuştur. Sözcükler koyu puntoyla önce Kırgızca Kiril harfiyle, eğik çizgi işaretinden sonra Türkçe Latin harfiyle yazılmış ve Türkçe anlamı verilmiştir (Örnek: **аары/аары** ‘arı’).

Birinci bölümde Eski Türkçede mevcut olan her sesin Kırgızcadaki durumu ayrı alt başlıklar altında incelenmiştir. Birincil uzun ünlüler ilk hece ilk ses, ilk hece ikinci ses; normal ünlüler ilk hece, ilk hece dışı pozisyonuna göre, ünsüzler ise söz başı, söz içi (ünlüler arası ve ünsüz yanı) ve söz sonu pozisyonuna göre ele alınmıştır. Bir sesin öncelikle korunduğu, ardından ses değişikliğine uğramış örnekleri verilmiştir. Seslerin pozisyonu ve komşuluğundaki seslere bakılarak değişimin sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yöntemin anlaşılması için aşağıda *l* sesinden sınırlı örnek verilmektedir:

Eski Türkçe *l* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde *l* sesi söz içi ve söz sonunda bulunur. Söz başında ise alıntı veya yansıma sözcüklerde görülür (SİGTYa, 1984: 345-348).

Eski Türkçe *l* sesi Kırgızcada genellikle korunur. Bunun yanı sıra *l*, *n*, *ŋ*, *r* seslerinden sonra geldiği durumlarda *d* sesine değişir. Az sayıdaki örnekte gerileyici benzeşmeyle *n*, *r* ve *t* sesine değiştiği tespit edilmiştir. Nadiren sıfır ile nöbetleşir, bir örnekte düştüğü

² Bu rakam, Kırgızcanın Açıklamalı Sözlüğündeki Türkçe kökenli sözcüklerin miktarı olarak anlaşılmalıdır. Oluşturulan havuzda daha fazla sözcük olmasına rağmen, daha çok ses bilgisi açısından belirleyici örnekler seçilmiştir. Dolayısıyla söz konusu rakam görecelidir

görülmüştür.

-l- Korunması

ала/ala ‘ala’ <DLT *ala* ‘ala, alaca; cüzzam; egzama’ <ET (Uyg.) *ala* ‘karışık renkli, alaca, benekli; ciltteki kırmızı lekeler; egzama’ <AT *āla ‘ala, alaca’ (EUES, 27, DLT, 44, EDPT, 126, VEWT, 15, ESTYa I: 129-130, Leksika, 607-608, TMEN II: 518, TDBUÜ, 171)

-l-, -l > -d-, -d Değişmesi

Eski Türkçe akıcı *l, n, η, r* seslerinden sonra gelen *l* sesi Kırgızcada *d* sesine değişir.

a. -ll- > -ld-

алды/aldı ‘önü, aşağı kısmı’ <*allı <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’ <AT *hāl ‘ön’; krş. ET *alın* ‘alın, ön taraf, ön yüz’; krş. **алга/alga** ‘öne, ileriye’ (EUES, 29, KB, 4976, CC II: 63a/2, TDBUÜ, 172, EDPT, 121, VEWT, 14, ESTYa I: 124-125, Leksika, 198-199)

b. -rl- > -rd-

жарды/cardı ‘yoksul, fakir’ <DLT *yarlıg* ‘acınası fakir’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ‘sefil, fakir, yoksul’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 967, VEWT, 190, Leksika, 334-335, ESTYa IV: 143)

İkinci bölümde Artzamanlı Ses Olayları başlığı altında Kırgızcadaki tamamlanmış ses olayları incelenmiştir. Ünlüler diğer Türk dillerinde olduğu gibi Kırgızcada da *önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık, darlık-genişlik, uzunluk-kısalık* açısından birbirinden ayrılır. Ancak bu özellikler, bazı sebeplere bağlı olarak diğer bir karşıt özelliğe değişebilir. Bu bağlamda Kırgızcadaki *dudak çekimi* diğer Türk dillerine kıyasla ileri derecededir. Dolayısıyla Eski Türkçedeki düz ünlülü birçok örnek, Kırgızcada yuvarlak ünlülüdür. Ünsüzlerde gerçekleşen *ünsüz tekleşmesi, düşme, türeme, aykırılışma, göçüşme, ötümlüleşme, ötümsüzleşme, süreklileşme, kaynaşma, ünsüz ayrışması* gibi ses olayları incelenmiştir. Kırgızcadaki ünsüz değişmelerinde *aykırılışma* öne çıkar.

Birinci bölümde sözcüklerin büyük çoğu verildiği için –tekrardan kaçınmak adına- burada Artzamanlı Ses Olayları bölümünde seçme örnekler kullanılmıştır.

Üçüncü bölümde tamamlanmamış ses olayları Eşzamanlı Ses Olayları/Nöbetleşmeler başlığı altında incelenmiştir. Buna göre ünlülerin kendi aralarında, özellik zıtlığına göre nöbetleşmesinin yanı sıra sıfırla nöbetleştiği tespit edilmiştir. Ünsüzlerde *ötümlülük-ötümsüzlük nöbetleşmesi, ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesi, ünsüz tekleşmesi, büzülme, dudak ünsüzlerinin nöbetleşmesi, damak*

ünsüzlerinin nöbetleşmesi, burun ünsüzlerinin nöbetleşmesi, dış ve dışeti ünsüzlerinin nöbetleşmesi, y ~ c nöbetleşmesi, d, t ~ c, ç nöbetleşmesi gibi nöbetleşmeler ele alınmıştır. Belirlenen eşzamanlı nöbetleşmeler için sınırlı örnek kullanılmıştır. Gereksizce eski şekillere götürülmemiştir. Ayrıca bu bölüm Kırgızcadaki eşzamanlı nöbetleşmelerin tamamını yansıtmadığı bilinmelidir.

Dördüncü sonuç bölümünde ise bulgu ve tespitleri değerlendirilmiş ve incelenen sözcüklerin listesi eklenmiştir. Sözcük listesinde hacim artmaması kaygısıyla Kırgızca madde başından sonra sadece Eski Türkçe şekil verilmiştir. Eski Türkçe şekil yoksa Orta Türkçe verilmiştir.

Kırgızcanın artzamanlı ses bilgisi ortaya konmaya çalışılırken Kırgızcanın dil malzemesini barındıran ilk derlemelerin (Radloff ve Valikanov'un dil malzemeleri gibi) yararlanılmadığı belirtilmedi. Gerekçeyse söz konusu çalışmaların ağız niteliği taşıdığı ve henüz Kırgızcanın yazılı standart dilinin oluşmadığıdır.

4. KIRGIZCA ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

Kırgızca araştırmalarının tarihçesine geçmeden önce Kırgızcanın Türk Dilleri tasnifindeki yeri ve Kırgızcanın tarihi gelişimiyle ilgili söz etmekte yarar var.

4.1. Kırgızcanın Türk Dilleri Tasnifindeki Yeri

Türk dilleri tasniflerinde çoğu zaman seslik özellikler esas alınmıştır. Bu bağlamda ele alınan bu tez çalışmasının da Kırgızcanın artzamanlı ses bilgisi üzerine olduğu için ve Kırgızcanın Türk Dilleri tasnifindeki yerini belirlemek amacıyla aşağıda, yapılmış tasniflerde Kırgızca için esas alınan ölçüt ve yerleştirildiği grupların birkaçına yer verilmiştir.

Türk dillerinin tasnifinin ilk denemesi 1806 (Adelung) tarihlidir. Bilimsel çerçevede yapılan ilk tasnif olarak Berezin'in 1840 tarihli çalışması gösterilebilir. O tarihten bu yana Radloff, Samoyloviç, Ramstedt, Arat, Benzing, Menges, Poppe, Doerfer, Tekin ve Schönig olmak üzere birçok araştırmacı tarafından Türk dillerinin tasnifi belirli ölçütler doğrultusunda birçok kez yapılmıştır. Daha önceki tasnifler bir arada değerlendirdiği için tasnif tarihçesi için ilgili çalışmalara başvurulabilir (bk. Arat, 1953, Tekin, 1989). Daha sonraki tasniflere ise müstakil çalışmalara bakılmalıdır (bk. Schönig 1999, çev: İsa Sarı 2013). Ayrıca aşağıdaki tasnifler de (Arat, Schönig hariç) Tekin 1989'dan alınmıştır.

Radloff (1883), Türk dillerini esas olarak *Doğu, Batı, Güney* ve *Orta-Asya* diyalektleri olarak sınıflandırdığı tasnifinde Kırgızca *II. Batı* diyalektleri arasında yer alır. Bu kol da kendi içinde dörde ayrılır ve Kırgızca, *Kırgız diyalektleri* (Kara-Kırgız, Kazak-Kırgız, Karakalpak) altbölümüne yerleştirilir. Ancak, Kırgızca I. Doğu

diyalektlerinde yer alan Asıl Altay diyalektlerinin (Altay, Teleüt) özelliklerini de taşımaktadır (Tekin, 1989: 143).

Korş (1910) tasnif denemesinde biri *seslik*; tek heceli sözcüklerin sonundaki ve ek başındaki *g* sesinin durumu, diğeri *şekillik*; şimdiki zamanın kuruluşu olmak üzere iki ölçüt çerçevesinde Türk dillerini dört gruba ayırır: I. Kuzey Grubu, II. Doğu Grubu, III. Batı Grubu ve IV. Karışık Grup. Kırgızca bu tasnifte I. Kuzey grubunda (Kara-Kırgız, Kazak-Kırgız, Karakalpak, İrtiş diyalektleri (Tura, Kundak, Tobol ve Tümen), Başkurt diyalekti, Volga havzası diyalektleri) yer alır ve *seslik* ölçütü olarak ilgili *g* sesinin *v* sesine değişmesi; *şekillik* ölçüt olarak şimdi zamanın *-a*, *-e* zarf-fiil ekiyle bazen bunu takip eden bir yardımcı fiille yapılması esas alınır.

Ramstedt (1917), Türk dillerini a. tek heceli sözcüklerin sonundaki *ag* hecesinin durumu; b. Eski Türkçe *d* sesinin korunması veya *z* ve *y* seslerine değişmesi; c. Söz başındaki *t-* sesinin durumu gibi ölçütlere göre sınıflandırır ve buna göre altı gruba ayırır. Bu tasnife göre Kırgızca Kazak, Karakalpak, Nogay, Kumuk, Karaçay, Balkar, Karaim, Başkurt dilleri ve Volga diyalektleriyle (Tatar, Mişer) Batı Grubunda (*tag* > *taw*, *d* > *y*) yer alır. Ancak Eski Türkçe *ag* hecesi Kırgızcada *aw* değil *oo* olarak değişir.

Samyoloviç'in (1922) oldukça ayrıntılı tasnifinde Kırgızca, III. *taw* (Kıpçak, Kuzey-Batı) grubunda Kıpçak, Altay, Teleüt, Kumandı, Kumuk, Karaçay, Balkar, Tobol, Baraba, İç Rusya diyalektleri, Mişer, Başkurt, Kırım (güney kıyıları dışında), Karaim, Nogay, Kazak dilleriyle birlikte yer alır.

Baskakov'un (1952) tasnifi son derece ayrıntılı ve karmaşık olmasına rağmen Kırgızca'yı daha önceki tasniflerden farklı bir yerde vermesi açısından önemlidir. Baskakov, tarihi ve çağdaş Türk dillerini esas olarak a. Türk Dillerinin Batı Hun Dalı; b. Türk Dillerinin Doğu Hun Dalı şeklinde gruplandırır. Kırgızca, bunların ikincisinde Kırgız-Kıpçak alt grubunda Eski Kırgızca, Altayca (Altay, Teleüt, Telengit diyalektleri) ile birlikte yer alır.

Arat (1954) Çuvaşça ve Yakutça için lehçe, diğer Türk dilleri için şive terimlerini kullandığı tasnifinde Kırgızca III. *tav* grubunda yer alır (138). Tekin'e göre *ag* hecesini *oo* yapan Kırgızcayla *uu* yapan Altayca bir grupta yer almamalıdır (1989: 155).

Poppe'nin (1965) tasnifinde Kırgızca, dört alt gruba ayrılan Kıpçak kolunda Altaycayla (ikincil uzun ünlüler, dudak çekimi ve *-ma* olumsuzluk ekinin başındaki *m* sesinin *b/p*'ye değişmesi) birlikte yer alır.

Tekin (1989), Türk dillerinin tasnifini yaparken on iki gruba ayırır. Buna göre Kırgızca tek başına VIII. *tooluu* grubunu oluşturur (163).

Schönig'in (1999) tasnifinde Kırgızca, Altaycayla birlikte Kırgız Kıpçakçası, bir üst grupta Kıpçakça ve daha üst gruptaysa Merkezî Türkçede yer alır.

Yukarıda anılan ve burada değinilmeyen tasniflerinin çoğunda Kırgızca, Kazakça, Karakalpakça, Nogayca vb. Türk dilleriyle; az bir kısmında ve kronolojik olarak son tasniflerde Altaycayla birlikte ya da tek başına bir grup oluşturduğu görülmüştür.

4.2. Kırgızcanın Tarihi Gelişimi

Kırgızca, Türk dillerinin büyük çoğunluğu gibi Eski Türkçeye dayanır. Yenisey’de yaşayan Kırgızlarla şu an Orta Asya’da yaşayan Kırgızların dillerinin aynı olup olmadığı bilim dünyasında tartışmalara yol açmıştır. Aynı zamanda Yenisey yazıtlarının Kırgızlara ait olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur (bk. Малов, *Енисейская письменность тюрков: Тексты и переводы*, 1952).

Bu dönemden herkesçe kabul görmüş doğrudan Yenisey Kırgızcasına atfedilen yazı olmadığı için Yenisey Kırgızcasını halihazırda sadece rekonstrüksiyon yoluyla tasarlamak mümkündür. Bunun için Yenisey Kırgızcasının uzantısı olarak düşünülen Fu-yü Kırgızcasına ve yakın akrabaları Sarı Uygurca, Hakasça, Şorca gibi Türk dillerine başvurulur. Nitekim Tenişev de böyle yapmış ve Yenisey Kırgızcasını *Eski Kırgızca* başlıklı yazıda tasarlamıştır (bk. Э. Тенишев, *Древнекыргызский язык*, Бишкек, 1997. [= Ethem Tenişev, ‘Eski Kırgızca, çev: Nurgül Moldaliyeva, Mayrambek Orozobayev, *Türk Dünyası* S. 37, 2014, ss. 51-90]).

Orta Türkçe döneminde yazılan *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’te Kırgızlardan bahsedilse de, Kırgızca notuyla herhangi bir veri kaydedilmemiştir (bk. DLT, 2015: 10, 11, 200).

Kırgızca, bir taraftan konuşma dili olarak gelişirken, bir taraftan ilgili dönemin tarihî şartlarına uygun olarak başka Türk dilleriyle birlikte ortak yazı dili geleneğine sadık kalmıştır. Bunun en iyi örneği Çağatay döneminde çok kapsayıcı olan Doğu Türkçesi yazı dili geleneğidir. Örneğin 1911 tarihli Kazan’da yayımlanan Moldo Kılıç’ın *Kıssa-i Zilzala* eseri Kırgızcanın izlerini taşısa da, Çağatay yazı dili geleneğine göre yazılmıştır. Bu tür çalışmaların örneği artırılabilir³.

Kırgızcanın tarihi gelişimini bilim adamları birkaç döneme ayırmaktadır. Bunlarda bazıları aşağıdadır:

- Oruzbaeva⁴:
1. I-VIII yy. (Kırgızların Yenisey’de yaşadıkları dönem)
  2. VIII-XIII yy. (Kırgızların Yenisey’den Altay’a doğru hareket etmeye başladıkları dönem)
  3. XIV-XVI yy. (Tiyanşan/Tanrı Dağ dönemi)
  4. XVI-günümüze kadar (Yeni dönemi)

Yunusaliyev⁵: 1. Eski Kırgızca (IX-X. yy.)

³ bk. Sağın, 2017.

⁴ Б.Орузбаева, 1968: 8.

⁵ Б. Юнусалиев, 1971: 57.

2. Orta Dönem Kırgızcası (XV-XVI. yy.)
3. Yeni Kırgızca (XVI. yüzyıldan sonraki Kırgızca)

Tenişev⁶ (tarihçilere dayanarak): 1. Eski Kırgızca - Yenisey-İrtiş Dönemi (VIII-XII. yy.)

2. Orta Kırgızca – Altay Dönemi (XIII-XIV. yy.)

3. Yeni Kırgızca –Tiyanşan/Tanrı Dağ Dönemi (XV-XVI. yy.)

4.3. Kırgızca Üzerine Araştırmalar

Kırgızca üzerine araştırmalar oldukça geç tarihte başlamıştır. Daha doğrusu tarihi olaylara bağlı olarak Rusların belirli bir amaçlarla (dinî, askerî vb.) Kırgızlara temas etmesi sonucunda Kırgızcaya ilgi gösterilmeye başlamış; birinin Kırgızca olduğu iki ya da daha çok dilli Rusça sözlükler hazırlanmış; Kırgızcanın grameri ortaya konmaya çalışılmıştır⁷.

Yayımlanan ilk Kırgızca metin olması bakımından Manas'tan parçalar ayrı bir öneme sahiptir. Bunlardan ilki Valihanov'un 1850'lerde derlediği 'Kökötaydın aşı' bölümü, ikincisi Radloff'un 1861-1869 yıllar aralığında Çüy vadisi civarındaki gezileri esnalarda derlediği ve daha sonra Almanca olarak yayınladığı Manas'tan parçalar ve başka sözlüksel materyallerdir. Ancak söz konusu iki çalışma ağız niteliği taşıdığı için bu tezde yararlanılmadığı da belirtilmelidir.

Kırgız edebi dilinin oluşumu (19. yy. sonu, 20. yy. başı) ve Kırgızların kitlesel halde okuma yazmayı öğrenmesi (20. yy. başı) hususunda Kırgız aydınlarının emeği çok büyüktür. Bugün bunlar Kırgız literatüründe *Kırgız agartuuçuları* terimiyle anılır. Türkçe karşılığı tam olarak *aydın*'a denk gelmese de, aynı anlama çıktığı için böyle aktarılabilir. Bu dönemde hazırlanan eserler, bilimsel olmaktan ziyade, daha çok genele veya yeni okuma yazma öğrenenlere (çocuklara ve yetişkinlere) hitap eden temel kitaplardır⁸. Bunlar Kırgızlar tarafından hazırlanan Kırgız edebi dilinin ilk gramer kitapları olması bakımından da değerlidir. Ayrıca edebi dilin oluşumunun izlerini taşır.

---

⁶ Э. Тенишев, 1997.

⁷bk. СКАЛОН А.Д. *Русско-киргизский словарь*, 1774.; ЛЮТЕР, *Русско-киргизский словарь*, Омбу, 1780.; *Русско-арабско-персидско-мещеряцко-киргизско-хивинско-бухарский глосарий*, Бухара, 1780-1781.; БУКИНЪ Ишъ-Мухаммед, *Русско-киргизский и киргизско-русский словарь*, Ташкентъ, 1883.; ИЛЬМИНСКИЙ Н. И, *Материалы к изучению киргизского наречия*, Казань, 1860.; МЕЛИОРАНСКИЙ П.М. *Краткая грамматика казакско-кыргызского языка*. Спб.тип. импер. Акад.наук. ч.І. 1894-1897.; ТЕРЕНТЬЕВ М. *Грамматика турецкая, персидская, киргизская и узбекская*, 1876.; БАТМАНОВ И. А. *Грамматика киргизского языка Выпуск I*, Фрунзе-Казань: Киргизское государственное издательство, 1939.

⁸ АРАБАЕВ Э, САРСЕКЕЕВ Х, *Казак ва кыргыз балдары үчүн "Алифба йаки төтө окуу"* Уфа, 1911.; АРАБАЕВ Ишенаалы, *Кыргыз алиппеси*, Ташкент, 1924.; ТЫНЫСТАНОВ Касым, *Чоңдор үчүн алиббе*, Москва, 1926.; ТЫНЫСТАНОВ Касым, *Чоңдор үчүн алиббе*, Москва, 1927.; ТЫНЫСТАНОВ Касым, *Эне тилибиз* (Arap harfleriyle), 1927.; ТЫНЫСТАНОВ Касым, *Эне тилибиз* (Latin harfleriyle), 1928, ikinci baskı 1931.; ТЫНЫСТАНОВ Касым, *Тил сабагы*, Ташкент, 1933.; ТЫНЫСТАНОВ Касым, *Кыргыз тилинин морфологиясы*, 1934.; ТЫНЫСТАНОВ Касым,

Ele alınan bu tezi doğrudan ilgilendirdiği için burada Kırgızcanın sözcük varlığı ve ses bilgisi üzerine çalışmalardan bahsetmekte yarar var.

Genel Türkçenin söz varlığı Kırgızcanın da doğal ve tarihî söz varlığının temelini oluşturmaktadır. Kırgızcanın söz varlığının toplanması Genel Türkçenin söz varlığını bir araya toplayan meşhur Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* eseriyle başlatılabilir.

Bilinen bir sonraki çalışma ise Radloff'un derlemesidir. Radloff'un 28 kitaptan oluşan 4 ciltlik Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi (*Опыт словаря тюркских наречий*) eseri, Kırgızcanın söz varlığı açısından ayrıca önem arz eder. Devasa eserin 8. kitabı Kırgızlar arasından derlenen malzemelerden oluşmaktadır. Derlenen malzeme Kırgızcanın kuzey ağızını yansıttığı için araştırmamıza dâhil edilmemiştir.

Kırgızcanın modern anlamda söz varlığının toplanması ve Kırgız sözlükçülüğü Konstantin Kuz'miç Yudahin ile başlar. Yudahin, K. Karasaev ve C. Şükürov'un da yardımlarıyla hazırladığı 1940 ve 1965 tarihli Kırgızca-Rusça Sözlük (*Кыргызча-орусча сөздүк*) ve 1944, 1957 tarihli Rusça-Kırgızca Sözlük (*Орусча-кыргызча сөздүк*) başlıklı eserleri, Kırgızcanın sözlükçülük geleneği açısından önemlidir. İki ciltten oluşan Kırgızca-Rusça Sözlük, 1985 tarihli baskıda yaklaşık 40 000 (kırk bin) madde başı olarak kaydedilir. Söz konusu eser ayrıca Abdullah Battal Taymas tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

Yunuslaiyev'in 1959 tarihli Kırgız Leksikolojisi (*Кыргызская Лексикология*) eseri Kırgızcanın sözcük varlığını kök, türetim türleri, kökeni, taklit ve yansıma sözcüklerin oluşumu, ödünçlemeler ile dilin zenginleşmesi ve benzeri birçok açıdan ele alır.

Kırgızcanın ilk açıklamalı sözlüğü (*Кыргыз тилинин I томдук түшүндүмө сөздүгү*) 1969 tarihlidir. Günümüze kadar aradan geçen zaman zarfında baskıları yapılmıştır.

Karboz Diykanov'un 1980 tarihli Kırgız Dilinin Tarihi (*Кыргыз тилинин тарыхынан*) adlı eseri başlığında sözcük varlığı ibaresi kullanılmamış ise de içeriği tamamıyla söz varlığı incelemesidir. Eser, Kırgızcadaki etimoloji meseleleri, Fars, Arap ve Rus dillerinden giren ödünçlemeler ve onların işlevi, Rusçanın Kırgızcaya tesiri gibi birçok konuyu ele alır.

Kırgızcanın açıklamalı sözlüğü (*Кыргыз тилинин түшүндүмө сөздүгү*), Kırgız Cumhuriyeti, Milli Bilimler Akademisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cengiz Aytmatov Dil ve Edebiyat Bölümü (Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер

Кыргыз тилинин синтаксиси, 1936.; ШАБДАН УУЛУ Ажыман, *Биздин тил*, 1931.; БАКЕЕВ К, *Кыргыз тили*, 1939.; БАЙЖИЕВ Ташым, *Кыргыз тилинин окуу китеби*, 1934.; МАКЕШЕВ Н, *Кыргыз тили*, 1939.

Академиясы, Гуманитардык жана Экономикадык Илимдер Бөлүмү, Чыңгыз Айтматов атындагы Тил жана Адабият Институту) tarafından Abdıldacan Akmataliev'in editörlüğünde ilk baskısı 2010, ikinci baskısı 2015'te yayınlanmıştır. Sözlük 50 000 (elli bin) madde başından oluşmaktadır. Ele alınan bu tez için de söz konusu sözlüğün ikinci baskısı temel alınmıştır.

Kırgızcanın ses bilgisi üzerine incelemeler a. Gramer kitaplarında ayrı bir bölüm⁹; b. Müstakil çalışmalar¹⁰ olmak üzere gruplandırılabilir. Özellikle ses bilgisi üzerine çalışan önemli simaları anılabilir: *Ahmatov Toktosun, Sadıkov Taşpolot, Orusbaev Abdıkadir, Diykanov Karboz, Calilov Abdımanap, Mamutov Cumaş, Sıdıkov Ceñişbek, Toktonaliev Kurmanbek* vb. (bk. Жапаров, Сыдыкова, 2013: 74-79). Ses bilgisi üzerine yazılan bu çalışmaların çoğunun ortak özelliği ders kitabı olması, ses bilgisini daha çok akustik yönden ele alması ve örneklerin tarihi yönünün eksik olması söylenebilir.

Kırgızca üzerine araştırmalar sadece Kırgızistan ile sınırlı değildir. SSCB ve BDT sahalarında Kırgızcanın grameriyle ilgili yazılmış eserleri için şu çalışmaya bakılabilir: (bk. Aşçı, 1998).

Türkiye'de Kırgızca üzerine araştırmalar Cumhuriyetin ilk dönemlerinde başlar. Bunun en iyi örneği Yudahin'in Rusça-Kırgızca Sözlüğünün Abdullah Battal Taymas tarafından çevirisidir (bk. Taymas, 2011). Kırgızca üzerine Türkiye'de yapılan akademik çalışmaları, kitap ve kitap bölümleri, tezler, makale ve bildirileri olarak

---

⁹ АБДУЛДАЕВ Э. *Азыркы кыргыз тили: Фонетика, орфоэпия, графика, орфография, фразология*. Бишкек: Кыргызстан, 1998.; *Азыркы кыргыз адабий тили: фонетика, лексикология, лексикография, фразеология, морфология, синтаксис, стилистика, текстануу, лингвопоэтика*. Бишкек: Аврар-Пресс, 2009.; АХМАТОВ Т, МУКАМБАЕВ Ж, *Азыркы кыргыз тили: фонетика, лексика*, Фрунзе: Мектеп, 1978.; АХМАТОВ Т, ӨМҮРАЛИЕВА С, *Азыркы кыргыз тили: фонетика, лексика*, Фрунзе. 1990.; МАМЫТОВ Жумаш, *Азыркы кыргыз тили: фонетика жана лексикология*, Бишкек, 1999.

¹⁰ЖАПАРОВ Шерали - СЫДЫКОВА Толгонай, *Азыркы кыргыз тилинин фонетикасы (окуу китеби)*, Бишкек, 2013.; ОРУСБАЕВ Абдыкадыр, Кыргызская акцентуация, Фрунзе: Илим, 1974.; ОРУСБАЕВ Абдыкадыр, Токтоналиев Курманбек, Кыргыз тилинин фонетикасы боюнча изилдөөлөр (1-бөлүк – Сегменттик бирдиктер; 2-бөлүк – Суперсегменттик бирдиктер), Бишкек: Илим, 1991.; САДЫКОВ Ташполот – ТОКТОНАЛИЕВ Курманбек, *Азыркы кыргыз тили: фонетика жана фонология*, Бишкек: Имак Офсет, 2015.; САДЫКОВ Ташполот, *Азыркы кыргыз тили: фонетика (лекциялык курс)*, Жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы, Бишкек: 2005.; САДЫКОВ Ташполот, *Основы кыргызской фонологии и морфонологии*, Бишкек: Илим. 1992.; СЫДЫКОВ Жеңишбек, *Фонетическая структура современного кыргызского литературного языка и диалектов*, Фрунзе: Илим, 1990.; ЮНУСАЛИЕВ Болот, Тандалган эмгектер, Фрунзе: Илим, 1985. (Bu çalışmanın bazı bölümleri Erhan Taşbaş tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir: bk. B. M. Yunusaliyev, *Kırgız Dili ve Dialektleri*, çev: Erhan Taşbaş, *Gazi Türkiyat* S. 19, ss. 241-267, 2016; B. M. Yunusaliyev, *Kırgız Dialektlerinin Söz Varlığı Katmanları*, çev: Erhan Taşbaş, *Dil Araştırmaları*, S. 18, ss. 259-271, 2016).

sınıflandırmak mümkündür¹¹. Bu araştırmaların daha fazlası için bibliyografya çalışmalarına bakılabilir (bk. Solak, 2004; Turganbaer, 2013)

Avrupa ve Amerika kıtasında Kırgızlar ve onların dili, edebiyatı, tarihiyle ilgili çalışmalar az sayıda olsa da mevcuttur. Özellikle Kırgızcanın grameriyle ilgili gerek müstakil olarak, gerekse diğer Türk dilleriyle birlikte ayrı bir bölüm olarak ele alınan çalışmalar önemlidir¹².

---

¹¹**Kitaplar:** BAŞDAŞ Cahit – KUTLU Abdulkaddes, *Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Paradigma Akademi, 2016.; ÇENGEL KASAPOĞLU Hülya, *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları, 2017.; DIYKANBAY Mayramgül, *Kırgız Türkçesi El Kitabı*, Ankara: Fenomen Yayıncılık, 2022.; GÜLENSOY Tuncer, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Kayseri, 2004.; OROZBAEV Mayrambek, *Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara: TDK Yayınları, 2014.; SADIKOV Taşpolat - ŞARŞENBAEV Bakıt, *Manas: Kırgızca-Türkçe Dizini*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.; TAN Ali, *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Ankara: TDK Yayınları, 2010.; TURGUNBAYEV Çaştegin, *Kırgız Türkçesinde Sıfat-Fiil Ekleri (Şekil, Anlam, İşlev ve Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırma)*, Ankara: TDK Yayınları, 2004.; **Makale ve Bildiriler:** ÖLMEZ Mehmet, “Kırgızca ve Eski Türkçe Arasında Sözlüksel Karşılaştırmalar: 1. Ünlüler”, *II Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı (İhsan Doğramacı'ya Armağan)*, Ankara: 2007. ss. 423-430;; CUMAKUNOVA Güلزura, “Kırgız Türkçesinde Arapça Alıntı Kelimeler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, S. 9, 2008, 101-117.; ÖLMEZ Zuhul, Kırgızlar ve Kırgızca, *Çağdaş Türk Dili*, S. 101, ss. 25-33, 1996.; ULUTAŞ İsmail, “Kırgız Türkçesinde İkilemeler”, *Akademik Bakış*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 13, Ekim, 2007; ÖNER Mustafa, “Yudahin Sözlüğüne Göre Kırgızca Söz Varlığı”, *Belleten*, 2008.; AKIN Cüneyt, “Kırgız Sözlükçülüğü ve Kırgız Türkçesinin Sözlükleri”, *Turkish Studies*, 4/ 4, 2009.; **Tezler:** AŞÇI Ufuk Deniz, W. Radloff'un 'Opti Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eseri ve Eserde Geçen Kırgız ve Kazak Lehçelerine Ait Kelimelerin İncelenmesi (4 Cilt) (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.; MOLDALİEVA Nurgül, *Kırgız Türkçesinin Sağlıkla İlgili Söz Varlığı*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.; NASİROVA Azada, *Kırgızcadaki Farsça Alıntı Kelimeler (Ses Bilgisi İncelemesi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.; OROZBAEV Mayrambek, *Eski Türkçe ve Kırgızcadaki Yapım Ekleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. ; SAĞIN Ayşe Nur, *Kırgız Türkçesi Yazı Dilinin Oluşum Süreci* (19.yy sonu 20 yy. başı), (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2017.; SALMOORBEBKOV Orozobek, *Kırgızcada Kılımlı Kategorisi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.; SERAP Alper, *Kırgızca Sözlüğün ç, e, ı, i Harfleri ve Etimolojileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.; TOZAK Abide, *Kırgızca Sözlüğün c-d Harfleri ve Etimolojileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

¹²bk.HEBERT, R. J. and Poppe, N. *Kirghiz Manual*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series 33, The Hague: Mouton. 1963.; *The Turkic Languages*, Eds: L. Johanson and É. Á. Csató, London and New York: Routledge, 2022.; WURM, S. The (Kara-)Kirghiz language, *Bulletin of the School of Oriental Studies* 13: 97–120., 1949.; KİRSCHER M, *Kirghiz*, Eds: L. Johanson and É. Á. Csató, içinde *The Turkic Languages*, London and New York. 1998, p. 344-375.; JOHANSON Lars, *Turkic*, UK: Cambridge University Press, 2021.; KARAKOÇ Birsal – KALİEVA Kenjgül, *Kirghiz*, Eds: L. Johanson and É. Á. Csató, içinde *The Turkic Languages*, London and New York: Routledge, 2022. p. 370-387.

Çin Halk Cumhuriyetine bağlı bölgelerde yaşayan Kırgızların (Fu-yü Kırgızları¹³, Tarbagatay Kırgızları¹⁴, Kızıl-Suu Kırgızları) dili, edebiyatı, tarihi ve kùltùrleriyle ilgili araştırmaların, yerinde yapıldığını görmek mümkündür. Özellikle bu alanda Mambetturdu Mambetakun'un eserleri kayda değer. Tematik açıdan bakıldığında Çince-Kırgızca, Kırgızca-Çince sözlüklerin, Manas destanı üzerinde araştırmaların daha fazla sayıda olduğu söylenebilir¹⁵.

---

¹³bk. Olcobay Karatayev, 'Фу-юйские кыргызы – самый восточный тюркский этнос', *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 1, S. 22, 2014, ss. 135-150.; Hu Zhenhua, "Fu-yü Kırgızlarının Günlük Hayatta Kullandıkları Bazı Kelimeler", çev: Hülya Kasapoğlu Çengel, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S. 4, ss. 186-204, 2002).

¹⁴bk. Olcobay Karatayev, 'Tarbagatay Kırgızları ve Kökeni', *Siberian Studies (SAD)*, 2013, ss. 1-16.

¹⁵bk. МАМБЕТАКУН Мамбеттурду, *Манас эпосунун варианттары жана манасчылык*. Үрүмчү: Шинжаң эл басмасы, 1998.; МАМБЕТАКУН Mambetturdu – SALK Gundula, *The Fu-Yu Gırgız and their past. Thee stories collected in Manchuria during the Period of the Establishment of the People's Republic of China*. İn: *Turcica* 30, pp. 287-296. 1998.; АБДАЛИЕВА Г.К. "Кытайлык кыргыздардагы кыргыз тилинин изилдениши жана кыргыз басма сөзүнүн калыптанышы", *Известия ВУЗОВ*, №1-2, 2008. ss. 116-118.; YİSHAKE Caifuding, MAİTOUHUO Mariya, ABDU Hasan İdris, TSAKUWA Mustafa Bala, "Long vowels in Kyrgyz language: Characteristics and evolutionary steps", *Journal Of Language and Linguistic Studies* 18 (1), 2021. ss. 294-308.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1. ÜNLÜLER

Eski Türkçede görülen ünlülerin kapalı *e* hariç hepsi Kırgızcada da bulunur. Bunun yanı sıra Eski Türkçedeki belli başlı ses öbekleri Kırgızcada ikincil uzun ünlü olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Kırgızca, Ana Türkçede uzun olduğu düşünülen birincil uzunlukları da dağınık olarak korumuştur. Dolayısıyla Kırgızca ünlüler bakımından zengin denebilir.

1.1. Birincil Uzun Ünlüler

Türk dillerinde birincil uzun ünlülerin varlığı görüşü, ilk kez 1851 yılında Otto Böhtlingk tarafından Yakutça örneklerle ileri sürülmüş, ardından değişik dönemlerde değişik Türk dilleri (tarihî ve çağdaş) üzerinde J. Budenz, W. Radloff, K. Foy, M.T. Houtsma, Vilh. Grønbech, H. Pedersen, Z. Gombocz, J. Németh, M. Räsänen, D. Polivanov, G. Ramstedt, L. Ligeti, O. Pritsak, N. Poppe, G. Doerfer, A. Şçerbak, O. N. Tuna, Z. Korkmaz, T. Tekin gibi bilim adamlarınca tetkikler yapılarak bulgular ortaya konmuştur (Илгербак, 1970, 49-58, TDBUÜ, 1995: 9-37). Söz konusu uzunluğun ortaya çıkışıyla ilgili çeşitli görüşler¹⁶ mevcut olsa da artık bu uzunluğun birincil olduğu tartışmaya mahal bırakmayacak kadar kesinleşmiştir. Ana Türkçedeki ve Türk dillerindeki birincil uzun ünlülerle ilgili son yaklaşımları görmek adına Johanson'un (2021: 329-331) çalışmasına bakmakta yarar var.

Kırgızca uzun ünlüler açısından zengin olmakla beraber bunların çoğu ikincil uzun ünlülerdir. Az sayıda birincil uzun ünlünün yanı sıra, birincil uzun ünlüye işaret eden seslik izlerini de görmek mümkündür. Bu tür örnekler, dolaylı yoldan Tekin¹⁷, doğrudan Alimova¹⁸ gibi araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Kırgızcanın gramer kitaplarında ise bu konuya kısaca değinilmektedir¹⁹.

1.1.1. Birincil Uzun Ünlülerin Korunması

Birincil uzun ünlüler, tarihi metinlerin imlasında düzenli olarak gösterilmezse de, zaman zaman varlığını açığa vuragelmiştir. Karl Foy, Orhon yazıtları ve Arap harfli metinlerde bazı sözcüklerdeki yazılış farkının ünlülerdeki nicelik (*quantität*) sebebiyle gerçekleştiğini ileri sürerek Eski Türkçede uzun ünlü varlığını kanıtlar (TDBUÜ, 1995: 13-15). Bunlar Uygur dönemi metinlerinde de tespit edilmiştir: 'Uygur, Mani ve yer yer Run yazısındaki çift yazılışlar, uzun ünlünün varlığına delalet eder. Burada, kaideli yahut tek tük yazılış değil, rastgele çift yazılışlar söz konusudur' (Gabain, 2007: 33).

¹⁶ *Büzülme* (Radloff, Grønbech, Ligeti), *Vurgu* (Németh), *Giderme* (telafi) *uzunluğu* (Menges), *İkiz ünlü* (Biyişev), *Hece doruğu* (Şçerbak) (bk. TDBUÜ, 1995: 160-162)

¹⁷ Tekin, 1995.

¹⁸ Alimova, 2007: 28-40.

¹⁹ Т. Акматов, Ж. Муканбаев, 1978: 31.; Қудайбергенов, 1980: 12.

Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren, tarihi metinlerde ünlü uzunluğuna işaret eden belirtiler her zaman olagelmıştır (TDBUÜ, 1995: 87-122). Ayrıca Tekin, Orta Türkçedeki uzunlukları *aruz* ölçüsü ile de tespit etmeye çalışmıştır (Tekin, 2013: II, 43-66).

Bu uzun ünlüler çağdaş Türk dillerinin bir kısmında korunurken; bir kısmında da seslik izler bırakmıştır: Uzunluklar yoğun olarak Türkmencede korunur; Yakutçada korunur ya da diftonglaşır; Halaççada korunur ya da yarı uzun ünlü olur. Sayıları pek fazla olmamakla birlikte Gagauzcada ve Tatarcanın Mişer ağzında da uzunluklar korunur. Diğer Türk dilleri ve ağızlarında da dağınık olarak korunduğu görülür (SİGTYa, 1984: 24-44, 78-80, TDBUÜ, 1995: 38-85).

Yukarıdaki genel bilgiler şöyle ayrıntılandırılabilir: Ana Türkçe *ā sesi Yakutça ve Türkmencede korunur. Çuvaşçada²⁰ ise diftonglaşarak (*u<ia*) iz bırakır. Tuvacada kısa *a* sesinden farklı olarak faringalaşmaz (yutaklanmaz). Diğer Türk dillerinde normal *a* olur. Ana Türkçe *ē Türkmencede korunur. Diğer Türk dillerinde genellikle normal *e* olur, dağınık olarak korunduğu örnekler de görülür. Ana Türkçe *ē Türkmencede nadiren *ē*, genellikle *ī* olur. Yakutçada *ie* şeklinde diftonglaşır. Çuvaşçada ise önce *é*, ardından *a* olarak gelişir. Ancak *i*'li örnekler de görülür. Türk dillerinde genellikle normal *é* ya da *e* olur. Ana Türkçe uzun *ī, Yakutçada korunur, Türkmencede diftonglaşır, Çuvaşçada kısa *ě* sesine değişir. Diğer Türk dillerinde ise normal *i* olur. Ana Türkçe *ī sesi Yakutçada korunur, Türkmencede *ıy* şeklinde diftonglaşır; diğer Türk dillerinde normal *ı* olur. Ana Türkçe *ō sesi Türkmencede dağınık olarak korunur, Yakutçada *uo* şeklinde diftonglaşır. Çuvaşçada da diftonglaşır. Ana Türkçe *ō ünlüsü Türkmencede korunur, Yakutçada *üö*, Çuvaşçada *īva* (*kīvak* 'mavi' <*kōk) olur. Ana Türkçe *ū ve *ū ünlüleri Türkmence ve Yakutçada korunur. Halaçcadaysa bu uzunluklar diftonglu veya düz uzunlukla görülür (Щербак, 1970: 148-156, SİGTYa, 1984: 70-71, TDBUÜ, 33-34, 42, 74-75, 79-85).

Щербак çok heceli sözcüklerde ilk hece ünlüsünü incelediği altbaşlıkta Türkmencede birincil uzun ünlünün tek heceli sözcüklerde olduğu gibi çok heceli sözcüklerin de ilk hecesinde korunduğunu; Yakutçada ise tek heceliyken mevcut olan uzun ünlünün çekimde çok heceli duruma geçtiğinde aynı ünlünün ya diftonglaştığını ya da düştüğünü belirtir (Щербак, 1970: 60-62). Ayrıca Çuvaşcadaki ve Halaçcadaki uzunlukla ilgili gelişmelere müstakil çalışmaların ilgili bölümlerine de bakılabilir (bk. Doerfer-Tezcan, 1980, Ceylan, 1997: 141-189).

²⁰Kimi araştırmacılara göre Çuvaşcadaki *a>u* değişiminin uzunlukla ilgisi yoktur. Hem *a*, hem *ā* ünlüleri Çuvaşçada *u*, *ı*, *ī* olarak görülür. (bk. Ceylan, 1997: 145, 148).

Ayrıca Çuvaşçanın Ana Türkçeden değil, Ana Çuvaşçadan geldiği; Ana Türkçe ile Ana Çuvaşçanın İlk Türkçede birleştiği bilinir. Ancak burada diğer Türk dilleriyle birlikte ele almak *anakronizm* sayılmamalıdır.

Johanson, uzun ünlüleri birlikte ele almış, kendi içinde birincil ve ikincil uzunluklar ve ilgili ünlüde Halaçça için bir ikiz uzunluk (a halflong) ayırımını yapmıştır (Johanson, 2021: 337).

Kırgızcada birincil uzun ünlüler dağılık olarak korunmaktadır. Bunlar kendi içinde ilk ses ve ilk hece ikinci ses olarak tasniflenebilir. Korunduğu tespit edilen uzun ünlüler sırasıyla şunlardır: *ā, ē, ō, õ, ū*.

1.1.1.1. İlk Seste Birincil Uzun Ünlülerin Korunması

Kırgızcada dört örnekte ilk seste *ā, ō, ū* uzun ünlülerinin korunduğu tespit edilmiştir:

аар/аар ‘arı, temiz’ <AT **ār*²¹ ‘temiz’; AT **ārı-* ‘temiz olmak, temizlenmek’; *ār kökünden +*ı-* ekiyle türediği anlaşılmaktadır. krş. Uyg. Br. *āri-*, *ārri-*; krş. krş. **арт-/арт-** ‘temizlemek, silmek’ (ETY, 437, EUES, 59, DLT, 458, 148, TDBUÜ, 171, 172, EDPT, 198, TMEN I: 19, ESTYa I: 184-186, Leksika, 683-684)

аары/аары ‘arı’ <DLT *arı* ‘arı, eşek arısı; böcek’ <ET (Uyg.) *arı* ay. <AT *hāri ay. krş. Hlç. *hā^arı*, Gag. *āri*, Hak. *ār*, Kklp. *herre*; krş. Kor. **pār-*, Jap. *pátí ‘arı’ (EUES, 59, DLT, 42, TDBUÜ, 173, EDPT, 196-197, ESTYa I: 186-187, Leksika, 186)

оосур-/оосур- ‘yellenmek’ <OT (CC) *ossur-* ay. <AT **hōs-*, *hōsur-* ay.; krş. Hlç. *hosar-* (DLT, 91, CC II: 57b/39b, EDPT, 251, TDBUÜ, 177)

уук/уук ‘çadırın üst direği’ <DLT *ūg* ay. <ET (Uyg.) *ug* ‘çadır direği, akordiyon şeklinde çit; tekerlek parmağı’ <AT *ūk ‘çadırın üst direği’; krş. Türkm. *ūk* (DLT, 22, EUES, 787, EDPT, 76, TDBUÜ, 179)

1.1.1.2. İlk Hece İkinci Seste Birincil Uzun Ünlülerin Korunması

Kırgızca bir grup sözcükte ilk hece ikinci seste *ā, ē, ō, õ, ū* uzun ünlülerin korunduğu görülür. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

бээ/bee ‘dişi at’, kısırak’ <DLT *bī* ‘kısırak’ <ET (Uyg.) *bi~be* ‘kısırak, dişi at’ <AT *bē ‘kısırak’; krş. CC *biye* ‘kısırak’, Yak. *bie*, SUyg. *pī*, Nij. *bīye* (EUES, 169, DLT, 437, CC II: 60b/11, EDPT, 291, ESTYa II: 133-134, Leksika, 443, VEWT, 75, TDBUÜ, 180)

буу/буу ‘buğu’ <DLT *bū* ay. <AT *bū ay.; krş. Çağ., TS. *bug*, TT *buğu*, Türkm. *būg* (DLT, 437, EDPT, 292, VEWT, 86, ESTYa II: 229-230, TDBUÜ, 179)

²¹Şçerbak *ār ‘temiz’ tasarlar. Sevorıyan, Pekarskiy I cilt sayfa 128 kaynağıyla Yakutça *ār* ‘temiz; çok iyi’ örneğini verir. Tekin ise isim halini tasarlamaz, **ārı-* fiilini tasarlar (bk. Шçербак, 1970: 93; ESTYa I: 185; TDBUÜ, 171). Adı anılan araştırmacıların hiç biri Kırgızcadaki şekilden söz etmez.

жаа²²/саа ‘yay’ <DLT *yā* ay. <ET *ya* ay. <AT *yā ay.; krş. Türkm. *yāy*, TT *yay* (ETY, 420, EUTS, 278, DLT, 124, ESTYa I: 74-75, TDBUÜ, 175, EDPT, 869, Leksika, 570)

жуу/суу- ‘yıkamak’ <DLT *yū-* ay. <ET (Uyg.) *yu-* ‘yıkamak, yıkanmak, temizlemek’ <AT **yū-* ay.; krş. Türkm. *yuv-*, Yak. *sūy-*, TS., DS. *yuy-* (EUES, 917, DDM, 289, DLT, 457, 331, CC I: 16b/1, 16b/4, EDPT, 870, VEWT, 209, TDBUÜ, 180)

баары/баары (<bār+ı) ‘hepsi, herkes(i)’ <DLT *bār* ‘var, mevcut’ <ET *bar* ay. <AT *bār ay. (ETY, 401, 283, DLT, 21, KB, 1161, EDPT, 353, VEWT, 62, ESTYa II: 61-63, TDBUÜ, 172)

таарын-/таарын- ‘darılmak’ <DLT *tarun-* ~ *tarın-* ‘sıkılmak, bıkmak’ <ET (Uyg.) *tarın-* ‘hırslanmak, öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek’ <AT **tārın-* ‘darılmak, gücenmek’ (EUTS, 226, DLT, 274, EDPT, 552, TDBUÜ, 174)

куура-/куура- ‘kurumak’ <DLT *kuru-* ay. <ET (Uyg.) *kurı-* ‘kurumak; körelmek; zayıflamak’ <AT **kūrı-* ‘kurumak’; krş. Türkm. *gūra-*, Yak. *kūr-*(<**kūrı-*); DLT, *kūr* ‘kuru’ (EUES, 425, DLT, 404, TDBUÜ, 179, EDPT, 646)

көөрүк/көөрүк ‘körük’ <DLT *körük* ‘kuyumcu ve demirci körüğü’ <AT *kōrük ; krş. IM. *kōrük*, Türkm. *kōrük*, Yak. *küört*, *küöt* (DLT, 168, EDPT, 741, VEWT, 293, ESTYa V: 118, ETDES, 323-324, TDBUÜ, 184)

ылаачын/лаачын ‘laçın’ <DLT *lāçın* ‘şahin’ <ET (Uyg.) *laçın* ‘doğan, şahin, ala doğan’ <AT *lāçın ‘doğan, şahin’; krş. Moğ. *naçi(n)* [нач] ‘şahin, doğan, laçın’ (EUES, 449, DLT, 176, ESTYa VII: 6-9, VEWT, 313, ETDES, 347-348, TMEN IV: 1728, TDBUÜ, 174, Lessing, 680)

соол- /sool- ‘azalmak; tükenmek’ <AT **sōl-* ‘solmak, kurumak’; krş. Hıç. *sū^olu-* ‘kurumak’ *sū^olmış* ‘solmuş’; Yak. *uol-* ‘azalmak, kurumak’; krş. **солю-/solu-** ‘solmak, kurumak’ (TDBUÜ, 178, ESTYa VII: 319-320)

Kırgızcada birincil uzun ünlülerin korunduğu örneklerle bakıldığında aşağıdaki kuralları tespit etmek mümkündür:

a) Ünlü ile biten tek heceli sözcüklerde uzunluklar korunmaktadır. Tekin açık kök hece ünlüleriyle ilgili: ‘Birincil uzun ünlüler içinde açık kök hece ünlüsü durumunda olan bir sıra kök söz vardır. Bunun gibi sözlerin kısa ünlülü karşıtları da bulunmadığı için bunlardaki ünlülerin son-seste olmaları sebebiyle uzatıldığı düşünülebilir’ gibi tespitte bulunur (1995: 165).

b) İki heceli *baarı*, *taarın-*(<**taarı-*), *kuura-* örneklerinde kökteki birincil uzunluğun tekrar belirmesi ilk hecenin açık olmasıyla ilgilidir. Nitekim Türkiye Türkçesinde de buna benzer durumdan söz etmek mümkündür. *Var* sözcüğünün ünlüsü, ünlü ile başlayan *ol* ifadesinden önce, yani *dış sandhi* durumunda uzamaktadır.

²²*Caa* örneğini Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* eserinde *Ünlü İnkizleşmesi* alt başlığı altında değerlendirir. s. 127.

Bir başka durum da şudur: Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcüklerde bulunan uzun ünlüler, sözcük yalın durumda ve kapalı heceliyken kısa, ünlü ile başlayan bir ek aldıkları zaman uzun söylenirler: *hayāt-ım, hesāb-ı, hukūk-a* vb.

c) *ılaaçın* örneği yabancı kökenli de olabilir. Geriye *köörük* ve *sool-* örneği kalmaktadır.

1.1.2. Birincil Uzun Ünlülerin Seslik İzleri

Tekin, Türk dil ve ağızlarında uzun ünlülerin bırakmış olduğu izleri; 1). Ünsüz ötümlüleşmesi; 2). Ön seste *y-*, *v-* ve *h-* türemesi; 3). Ünsüz ikizleşmesi; 4). Öndamaksillaşma; 5) Ünlü türemesi; 6). Ünsüz türemesi olarak belirlemiştir (1995: 123-159). Kırgızca yukarıda görüldüğü üzere birkaç örnekte birincil uzun ünlüyü korumakla beraber, uzun ünlüye ait izleri de taşır. Bu çalışmada birincil uzunluğa bağlı *ünsüz ötümlüleşmesi, ünsüz ikizleşmesi, diftonglaşma, öndamaksillaşma, ünlü türemesi, ünsüz türemesi* gibi seslik izler tespit edilmiştir.

1.1.2.1. Ünsüz Ötümlüleşmesi

İlk kez Grønbech *Türkçenin ses tarihi hakkında*²³ adlı eserinde ‘Osmanlıcadaki *p, t, k*, ve *ç* ünsüzleri kök hecede kısa bir ünlüden sonra ötümsüzlüklerini korudukları halde, Yakutçadaki karşılıkları uzun veya ikiz ünlülü olan sözcüklerde ötümlüleşerek sırasıyla *b, d, g (ğ)* ve *c*’ye değişirler’ tespitinde bulunmuştur (TDBUÜ, 1995: 16). Gerçekten uzun ünlülerin bıraktığı seslik izlerin biri ünsüz ötümlüleşmesidir ve bu Türk dillerinde dağınık olarak görülür (bk. TDBUÜ, 1995: 128-138). Bu bağlamda Kırgızcada da *t* ve *ç* seslerinin ilk hece ikinci ses pozisyonunda dağınık olarak ötümlüleştiği tespit edilmiştir.

1.1.2.1.1. Söz İçinde *-t- > -d-* Ötümlüleşmesi

Uzun ünlü kaynaklı *t* ötümlüleşmesi örnekleri aşağıdadır:

адым/адım ‘adım’ <AT *ātım ‘adım’ <AT **āt-* ‘adım atmak’; krş. TT *adım* (ESTYa I: 88-89, TETTL I: 178, TDBUÜ, 172)

Aşağıdaki iki örnek uzun ünlü ile ilgili olabildiği gibi *-ld-<-lt-* dizisi ile de ilgili olabilir.

алда-/алда- ‘kandırmak’ <DLT *alda-* ‘hile yapmak, aldatmak’ <ET (Uyg.) *alta-* ‘aldatmak, kandırmak’ <AT **ālta-* ‘aldatmak’ <AT *āl ‘hile, aldatma’; krş. Türkm. *ālda-* (EUES, 36, DLT, 30, 122, TDBUÜ, 171, EDPT, 133, VEWT, 14, ESTYa I: 126-127, TMEN II: 516)

балдыз/baldız ‘baldız’ <DLT *baldız* ‘kadının (eşin) küçük kız kardeşi, baldız’ <ET (Uyg.) *baltız* ‘genç kız kardeş; baldız’ <AT *bāltız ‘baldız, zevcenin küçük kız kardeşi’

²³Vilh. Grønbech, *Forstudier til turkisk lydhistorie*, Kopenhag, 1902. Yazar, aynı tezinde ünsüz ötümlüleşmesi dışında, Yakutçadaki uzun veya ikiz ünlünün Çuvaşçada bazen *iva* tarzında bir ses grubuna denk geldiğini yönünde, çok doğru bir tespit daha yapar. Ancak çalışmasının devamında Ana Türkçede birincil uzun ünlülerin varlığına karşı çıkar (TDBUÜ, 1995: 16-17).

(EUES, 141, DLT, 200, VEWT, 60, EDPT, 334, ESTYa II: 53-54, Leksika, 312, TDAA, 386-390, ETDES, 45-46)

1.1.2.1.2. Söz İçinde -ç- > -c- Ötümlüleşmesi

Eski Türkçe söz içi -ç- ünsüzü Kırgızcada genellikle korunmasına rağmen nadiren -c- olduğu durumlar mevcuttur. Bu da ancak birincil uzun ünlü ile açıklanabilir.

бөжөк/böcök ‘tavşan yavrusu’ <AT *bōček ‘böcek’ <AT *bō ay.; krş. Türkm. *mōcek* ‘kurt’, TT *böcek*, ET (Uyg.) *bözenekkiye* ‘tavşan yavrusu’ (EUES, 193, VEWT, 83, ESTYa II: 81-83, TDBUÜ, 184)

бажа/баса ‘bacanak’ <AT *bāça ay.; krş. DEMT *baçanak*, TT *bacanak* (VEWT, 54, ESTYa II: 24-25, ETDES, 40, TDAA, 401-402, TDBUÜ, 172, DEMT, 68)

1.1.2.2. Ünsüz İkizleşmesi

Şçerbak, ünsüz ikizleşmesini ele aldığı bölümde Türk dillerinde (Çuvaşça, Hakasça hariç) genellikle dar ünlüden önce bulunan ünsüzün ikizleştiği kanaatine varır (Щербак, 1970: 104). Türk dillerinde birincil uzun ünlüye bağlı ünsüz ikizleşmesi dağınık olarak görülür (TDBUÜ, 1995: 148-153). Türk dillerindeki ünsüz ikizleşmesi örnekleri için Tekin 1971’e bakılabilir.

Kırgızcada üç örnekte ünsüz ikizleşmesi gerçekleştiği tespit edilmiştir.

аппак/аппак ‘bembeyaz’ <DLT *āk~ak* ‘beyaz’; *ap ak* ‘bembeyaz’ <ET *ak* ‘beyaz’ <AT *āk ‘beyaz’; *Ak* sözcüğüne pekiştirici *ap-* hecesi geldiğinde Kıpçak dillerinin bir kısmında *appak* (Kzk., Kkp., Kmk., Krç-Blk.), diğer bir kısmında ise *apak* (Nog., Tat., Bşk.) olmaktadır (Eker, 2013: 162). Kırgızcada da ikiz ünsüzlüdür. Buradaki (*appak* örneğindeki) ünsüz ikizleşmesi uzun ünlü kaynaklı olabileceği gibi, pekiştirme hecesinin vurgusuyla da ilgili olabilir. (ETY, 265, DLT, 39, EDPT, 75, VEWT, 12, ESTYa I: 116-117, TMEN I: 504, Leksika, 679-680, TDBUÜ, 171)

алды/алды ‘önü, aşağı kısmı’ <**all+ı* <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’ <AT *hāl ‘ön’; krş. ET (Uyg.) *alın* ‘alın, ön taraf, ön yüz’, Çağ. *allı-ı-ga*; Ancak Kırgızcada aynı kökün diğer türevleri tek *l*lidir: *algaç* ‘ilk önce’, *alga* ‘ileri’ gibi. Sebebi ise hece yapısı veya ekin ünlü veya ünsüzle başlamasıyla ilgili olsa gerek. (EUES, 29, KB, 4976, CC II: 63a/2, TDBUÜ, 172, EDPT, 121, VEWT, 14, ESTYa I: 124-125, Leksika, 198-199)

чүлдүк/çulduk ‘çulluk’ <DLT *çulık* ay. <ET (Uyg.) *çılık* ‘çulluk’ <AT *çülük ay.; krş. TT *çulluk* (EUES, 227, DLT, 164, VEWT, 119, EDPT, 420, ETDES, 125, TDBUÜ, 179)

Verilen iki örnekte de ünsüz ikizleşmesinin ardından gerçekleşen (*aldıga*, *çulduk*) *-ld-* <*-ll-* aykırılışma olayı Kırgızcanın karakteristik özelliğidir.

1.1.2.3. Diftonglaşma

Ana Türkçe $\bar{e}$, $\bar{o}$, $\bar{\bar{o}}$ uzun ünlüleri Yakutçada sırasıyla *ie*, *uo*, *uö* şeklinde diftonglaşır: *suol* ‘yol’ (<*y $\bar{o}$ l), *küöh* ‘mavi’ (<*k $\bar{o}$ k) vb. Tofalarcada *ai*, *ëi*, *öi*, *üi* diftongları görülür: *taiş* ‘taş’ (<*t $\bar{a}$ ş), *döiş* ‘göğüs’ (<*t $\bar{o}$ ş), *üiş* ‘üç’ (<* $\bar{u}$ ç) vb. Türkmencede ise $\bar{u}$ ’den gelen *üi* diftongu mevcut: *süi* ‘süt’, *düiş* ‘rüya’ vb. (Щербак, 1970: 143-144, TDBUÜ, 1995: 126-128).

Kırgızcada ise düz-dar birincil uzun ünlülerin diftonglaştığı görülmektedir: ($\bar{i}$ > *iy*, $\bar{i}$ > *iy*). Bu diftonglaşmalar ünlünün pozisyonu dikkate alınarak aşağıdaki biçimde sınıflandırılmıştır:

1.1.2.3.1. İlk Hece İkinci Seste Diftonglaşma: - $\bar{i}$ ->-iy-

кыйкыр²⁴ /**kıykır**- ‘bağırmaq’ <DLT *kıkır*- ‘yüksek sesle bağırmaq’ <ET (Uyg.) *kıkır*- ‘bağırmaq, çağırmaq, seslenmek, haykırmak, anırmak’ <AT *kīkır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’; krş. Tefs. *kīkur*-, *kīgur*-, Türkm. *gīgır*-, TS. *kığır*- (EUES, 369, DLT, 73, EDPT, 612, TDBUÜ, 176)

кыймыл /**kıymıl** ‘hareket’ <AT *kīmil ay.; krş. Türkm. *gīmil*, *gīmıldı* (EUES, 371, TDBUÜ, 176)

кыйын /**kıymın** ‘zor’ <ET *kıyn* ~ *kıy(ı)n* ‘ceza’ <AT **kīn*²⁵ ‘ceza, işkence’; krş. DLT *kına*- ‘cezalandırmak’, TT *kına*- (ETY, 407, EUES, 376, EDPT, 631, TDBUÜ, 176, ESTYa VI: 219-221)

кыйшык /**kıyşık** ‘eğri, yamuk’ <AT *kīş- ‘meyletmek, sapmak’; krş. DLT *kış*- ~ *kıyış*- ‘gözden kaybolmak, bulunan yerden ayrılmak’, Türkm. *gīşık* ‘eğri, yamuk’; DS *gıygaç* ‘üç köşeli kadın başörtüsü’ (DLT, 426, EDPT, 670, TDBUÜ, 176)

1.1.2.3.2. İlk Hece İkinci Seste Diftonglaşma: - $\bar{i}$ ->-iy-

ийин /**iyin** ‘in’ <DLT *īn*~*yīn*~*yin*~*yın* ‘aslan, tilki ve diğer yırtıcıların barınağı’ <ET (IB) *in* ‘in, hayvan yuvası’ <AT *hīn ay.; EUyg. *in* ‘mağara, mezar mağarası’ krş. Hlç. *hīn*, Türkm. *hīn*, Az. *hin*, Yak. *īn* (IB, 8, DLT, 23, 350, EUES, 288, EDPT, 166, ETDES, 234, KEWTS, 184, VEWT, 172, TDBUÜ, 183)

ийик /**iyik** ‘iğ, kirmen’ <DLT *īk*~*īg*~*yīk*~*yīg* ay. <ET (Uyg.) *ik* ‘çıkırık, cehre, iğ’ <AT *īk ‘iğ’; krş. TT *iğ* (DLT, 22, 41, 406, EUES, 298, EDPT, 99, TDBUÜ, 182)

1.1.2.4. Öndamaksillaşma

Tekin, artdamak uzun ünlülerinin *t*, *d*, *n*, *s*, *z*, *ş*, *c*, *ç* ve *y* seslerinin eşliğinde kendini öndamaksillaştırabileceğini dile getirir (TDBUÜ, 1995: 153-155). Buna bağlı

²⁴ *Kıykır*- ve *kıymıl* örneklerini Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* eserinde *Ünlü İkizleşmesi* alt başlığı altında değerlendirir. s. 127.

²⁵ Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* başlıklı eserinin sözlük kısmında Ana Türkçede *kīn ‘işkence, ceza’ tasarlarlarken, başka bir yerde dipnotta *kīn* <*kıyn* şeklinden getirerek uzunluğun ikincil olduğunu dile getirir (bk. TDBUÜ, 28, 176).

öndamaksıllaşma Türk dillerinde dağılık olarak tüm artdamak uzun ünlülerinde görülebilirken, Kırgızcada bir örnek *ō* ünlüsünde olmak üzere, diğerleri *ī* ünlüsünde görülmüştür.

1.1.2.4.1. İlk Hece İlk Seste *ı- > i-*

ис/ıs ‘is’ <DLT *ış* ‘kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum’ ET (Uyg.) *ıs* ‘duman, is, tütsü ürünü’ <AT *īs ‘is, koku, duman’; krş. Türkm. *īs*, Yak. *īs*< *īş*, Tuv. *ış*, AA *his*; SİGTY, Türk dilleri verilerinden yola çıkarak hem *ī*- ile hem *y*- türemesiyle tasarlamak mümkün olduğunu dile getirir (SİGTYa, 1984: 94, DLT, 17, EUES, 291, EDPT, 254, ESTYa I: 379-380, ETDES, 236-237, TDBUÜ, 176)

ит/it ‘köpek’ <DLT *it* ay. <ET *it* ‘köpek; köpek yılı’ <AT *īt (*īyt*?) ‘köpek’; krş. Alt., Kzk., Blk. *iyt*, M.Uyg., Hami *yit*, Çuv. *yit* (ETY, 728, DLT, 16, EDPT, 34, Leksika, 648-649, 188-189, ESTYa I: 385, TDBUÜ, 176)

ий-/iy- ‘-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ <DLT *id-* ~ *īd-* ‘göndermek’ <ET *ı-* ~ *id-* ~ *yid-* ~ *it-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il*, *yer*, *sub* vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (sab sözüyle) mesaj göndermek; (*törü* sözüyle) Türk töresine uymak’ <AT **ī-*, *īd-* ‘göndermek’; krş. Yak. *īt-*, Çuv. *yar-* (ETY, 456, 490, DLT, 419, 330, EDPT, 37-38, TDBUÜ, 175)

1.1.2.4.2. İlk Hece İkinci Seste *-ı->-i-*

бит/bit ‘bit’ <DLT *bit* ay. <ET (Uyg.) *bit* ay. <AT *bīt (*biyt*?) krş. Y.Uyg., Turf. *pit*, Kzk. *biyt*, Har. *biyt*, Çuv. *piyt* (EUES, 181, DLT, 140, EDPT, 296, ESTYa II: 151-152, TDBUÜ, 176)

шиши-/şişi- ‘şişmek’ <ET (Uyg.) *sış-* ‘şişmek’ <AT **sīş-* ay.; krş. DLT *sīş* ‘vücuttaki şiş’; krş. Türkm. *çīş-*, Y.Uyg. *işşi-* (<**sīş-t-*) (DLT, 399, 427, EUES, 611, TDBUÜ, 176)

сүлгү/sülgü ‘havlu’ <*silgü <ET (Uyg.) *sil-* ‘sürmek’ <AT**sīl-* ‘silmek’; krş. Türkm. *sīl-*, Özb. *silliq* ‘temiz, düz, pürüzsüz’ (EUES, 613, EDPT, 824-825)

1.1.2.4.3. İlk Hece İkinci Seste *-o->-ü-*

жүр-/cür- ‘yürümek’ <DLT *yor-* ~ *yōri-* ~ *yori-* ~ *yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT **yōri-* ‘yürümek’; krş. EUyg. Br. *yorri-*, *yuorri*, Tat. *yuwirt-* (<*yor-t-*), Türkm. (Räs.). *yōrga* ‘rahvan at’ (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 500, EDPT, 957, VEWT, 207, ESTYa IV: 229-231, TDBUÜ, 179)

1.1.2.5. Ünlü Türemesi

Birincil uzun ünlülere bağlı ünlü türemesi Kırgızcada ilk hece ilk seste iki örnekte görülürken, ikinci hecede ise daha çok örnekte görülmüştür.

1.1.2.5.1. İlk Hece İlk Seste Ünlü Türemesi

İki örnekte ilk hece iç sesteki birincil uzun ünlüye bağlı olarak söz başında ünlü türediği düşünülmektedir.

ылаачын/лаачын ‘laçın’ <DLT *lāçın* ‘şahin’ <ET (Uyg.) *laçın* ‘doğan, şahin, ala doğan’ <AT *lāçın ‘doğan, şahin’ (EUES, 449, DLT, 176, ESTYa VII: 6-9, VEWT, 313, ETDES, 347-348, TMEN IV: 1728, TDBUÜ, 174)

ышкыр-/ışкыр- ‘ıslık çalmak’ <DLT *sıkır-* ay. <ET (Uyg.) *sıkır-* ay. <AT *sīkır – ay.; krş. Türkm. *sığır-*, Küer. *sikkır-* ; krş. **үшкүр-/üşkür-** ‘oflamak; ağır nefes almak’ (DLT, 255, EUES, 607, TDBUÜ, 176)

Türkçede *n-*, *l-*, *ş-* gibi ünsüzlerin ilk seste bulunmamasından ötürü verilen örnekler, özellikle *ılaaçın* örneği, sadece uzunlukla ilgili olmayabilir.

1.1.2.5.2. İkinci Hecede Ünlü Türemesi

Türk dillerinde kapalı hecedeki uzun ünlüler, hece sonunda bazen kısa bir ünlü türetir. Bu hadise alıntı sözcükler için de geçerlidir (TDBUÜ, 1995: 155-158). Tekin’in verdiği örnekler arasında Kırgızcadan sadece iki örnek (*arı-*, *coşu-*) yer almaktadır. Aşağıda görüleceği üzere bu tür örnekler daha fazladır.

ары-/arı- ‘yorulmak’ <DLT *ār-* ~ *ar-* ay. <ET (Uyg.) *ar-* ay. <AT **hār-* ay. krş. Türkm. *ār-*, Tar. *hār-*, Hıç. *hār-*, *har-*, Yak. *īr-*, *ir-*; krş. EMoğ. *harun* ‘inatçı at’, YMoğ. *aryu-* ‘yorulmak’, Tung. *harul-* ‘(baş) dönmek’, *harun* ‘baş döndürücü’ <**pār-*; Kor. *phari ha* ‘zayıf olmak’ (EUES, 56, 64, DLT, 89, 31, TDBUÜ, 172, EDPT, 193, 214, ESTYa I: 160-162, VEWT, 22)

сура-/sura- ‘sormak’ <DLT *sōr-* ay. <ET (Uyg.) *sor-* ‘sormak, soru sormak’ <AT **sōr(a)-* ‘sormak, sual etmek’; krş. Türkm. *sōra-*, Çuv. *şıra-* (EUES, 621, DLT, 426, EDPT, 843, TDBUÜ, 178)

тара-/tara- ‘dağılmak’ <DLT *tār-* ‘(asker veya bir şeyi) dağıtmak’, *tara-* ‘(askeri) dağıtmak’ <AT **tār-* ay.; krş. Türkm. *dāra-* ‘kaçıp gitmek, uzaklaşmak’; Moğ. *tara-* [tapax] ‘dağılmak, saçılmak; ayrılmak’ (DLT, 425, 172, TDBUÜ, 174, Lessing, 928)

жору-/coru- ‘yorumlamak, tabir etmek’ <DLT *yōr-* ‘(düşü) tabir etmek’ <ET (Uyg.) *yör-* ‘yorumlamak, izah etmek, açıklamak, tefsir etmek; çözmek’ <AT **yōr-* ‘yormak, tabir etmek’ (EUES, 916, DLT, 399, EDPT, 955, VEWT, 208, ESTYa IV: 223-225, TDBUÜ, 179)

жери-/ceri- ‘yermek; reddetmek’ <DLT *yir-* ‘iğrenmek’ <ET (Uyg.) *yer-* ~ *yir-* ~ *er-* ay. <AT **yēr-* ay.; krş. CC *yér-*; krş. Alt., Leb., Tel., Kklp., *yeri-* (EUES, 259, 905, DLT, 427, CC II: 81b/33, EDPT, 955, VEWT, 198, ESTYa IV: 193)

солу-/solu- ‘solmak, kurumak’ <AT **sōl-* ay. krş. Hç. *sūlu-*, Yak. *uol-*; krş. **соол-/sool-** ‘solmak, kurumak’; krş. DLT *soluṣ-* ‘(meyveler, sebzeler vb.) solmak, tazeliği gitmek’ (DLT, 263, TDBUÜ, 178, ESTYa VII: 319-320)

шиши-/şişi- ‘şişmek’ <DLT *sīṣ-* ay. <AT **sīṣ-* ay.; krş. Türkm. *çīṣ-*, Y.Uyg. *iṣṣi-* (<**sīṣ-l-*) (DLT, 399, 427, EUES, 611, TDBUÜ, 176)

жошу-²⁶/çoşu- ‘kan vb. sıvı akmak’ <AT **çōṣ-* ‘coşmak’; krş. DLT *yoṣıl-* ‘akmak’, Türkm. *cōṣ-*, Az. Kaş. *cuṣ-* (DLT, 382, EDPT, 978, ESTYa IV: 30-31, VEWT, 128, TDBUÜ, 158)

тизе/tize ‘diz’ <DLT *tīz* ay. <ET (Uyg.) *tiz* ay. <AT *tīz ay. krş. Türkm. *dīz* (<*tīz*), Özb. *tizze* (<*tīz-e*) (DLT, 398, EUES, 724, VEWT, 482, EDPT, 570, TDBUÜ, 183, ETDES, 143-144)

секи/seki ‘seki’ <DLT *sekü* ay. <AT *sēk ay.; krş. Mac. *szék* [sék] (DLT, 447, EDPT, 819, VEWT, 408, ESTYa VII: 239-241, ETDES, 453-454, TDBUÜ, 181)

1.1.2.6. Ünsüz Türemesi

Tekin, Türk dillerinde birincil uzun ünlüye bağlı olarak *l*, *n*, *r*, *ṣ* ve *h* seslerinin türediğini tespit etmiştir (TDBUÜ, 1995: 158-159). Bu bağlamda Kırgızcada sadece söz içi *r* türemesinden söz etmek mümkündür.

1.1.2.6.1. Söz İçinde -r- Türemesi

Kırgızcada uzunlukla ilgili -r- ünsüzünün türediği düşünülen örnekler aşağıdaki gibidir;

арс/ars ‘as, kakım’ <DLT *āz~ās* ay. <ET *as* ay. <AT **āz~ās* ay.: Tenişev ekibi, Karaçay-Balkar, Altayca *agas* ~ *agaz*, Çuvaşça *yus*²⁷ (*y-* türeme) verilerinden yola çıkarak buradaki uzunluğun birincil olmadığını dile getirir (SİGTYa, 1984: 87-88, ETY, 311, DLT, 38, EDPT, 240, TMEN II: 477, VEWT, 28, ETDES, 25-26)

чырпык/çırpık ‘çırpı, dal, budak kırıntısı’ <OT (CC) *çırpı* ‘çalı, çalı çırpı, ince kuru dal’ <DLT *çīp*, *çıbık* ‘dalların taze çubuğu’ <ET (Uyg.) *çıbık* ‘dal, sap’ <AT *çīp ‘ince, yumuşak dal’; Türkm. *çıbık*, Gag. *çıbuk*, Az. *çubug*, Tuhf. *şılıpık* ‘sopa, ağaç âsâ’ (EUES, 227, DLT, 163, 139, EDPT, 395, TDBUÜ, 176, ETDES, 124, CC II: 81a/21)

²⁶ *Coşu-* örneğini Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* eserinde *Ünlü Türemesi* alt başlığı altında değerlendirir. s. 158. Sözlük kısmında yer almamaktadır.

²⁷ Ligeti Çuvaşça *yus* <*ias şeklinden getirerek Ana Türkçe *ās’ın uzun ünlülü olduğuna kanıt gösterir (bk. TDBUÜ,30).

1.2. Eski Türkçe Ünlülerin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçede görülen ünlülerin kapalı *é* hariç diğerleri Kırgızcada mevcuttur. Söz konusu ünlüler, ilk hece ve ilk hece dışındaki pozisyonları dikkate alınarak incelenmiştir. Bir ünlünün korunduğu durumlarda seçili örnekler kullanılmıştır.

1.2.1. Eski Türkçe Düz Ünlülerin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe düz *é* ünlüsü hariç, diğer *a, e, ı, i* ünlüleri Kırgızcada da bulunur.

1.2.1.1. Eski Türkçe *a* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerindeki *a* sesinin değerlendirmesi için Johanson'a (2021: 335-337) bakılabilir. Eski Türkçe ilk hece *a* ünlüsü Kırgızcada düzenli olarak korunmakla beraber, çok az örnekte *ı* sesine değişir. İlk hece dışında ise, ilk hece ünlüsüne bağlı olarak genellikle korunur. Ancak ilk hece ünlüsünün geniş-yuvarlak *o* sesi durumundaysa gerileyici benzeşmeyle düzenli olarak *o* sesine değişir. Az sayıdaki örnekte *ı* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

1.2.1.1.1. İlk Hecede *a* Korunması

Eski Türkçe ilk hece *a* sesi Çağdaş Türk dillerinde genellikle korunur. Bunun yanı sıra *a > ı* değişmesi Çuvaşça, Tuvaca, Tofalarca, Yakutçada yaygın olmakla beraber, diğer Türk dillerinde de dağınık olarak görülür (SİGTYa, 1984: 67). Ayrıca *a > á* değişmesi Özbekçede, *a > e* değişmesi Kumukça, Tatarca, Başkurtça ve Azerice ve Kaşkaycanın ağızlarında görülür (Johanson, 2021: 336-337). Kırgızcada ise genellikle korunur.

агыл/ agıl 'ağıl' <DLT *agıl* 'ağıl; koyun pisiği' <ET *agıl* 'ağıl' (ETY, 339, DLT, 35, 31, EDPT, 83, TMEN II: 503, ESTYa I: 83-85, ETDES, 6)

аяк/ ayak 'ayak; son' <DLT *ağak ~ ayak* 'ayak' <ET *adak* ay. <AT *pādak ay. (ETY, 314, DLT, 40, 12, EDPT, 45, VEWT, 5, ESTYa I: 103-105, Leksika, 288, ETDES, 33)

аз-/az- 'yolunu şaşırmaq' <DLT *az-* '(yol için) şaşırmaq, kaybetmek' <ET *az-* 'ayrılmak; bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak; ölmek, vefat etmek' (ETY, 445, EUES, 92, DLT, 89, EDPT, 279, 283, VEWT, 33, ESTYa I: 94-95)

азык/azık 'yiyecek, azık' <DLT *azuk* ay. <ET *azuk* ay. <AT *āzuk ay. (ETY, 332, DLT, 164, TDBUÜ, 172, EDPT, 283, VEWT, 33, TMEN II: 475, ESTYa I: 98)

бак-/bak- 'bakmaq' <OT *bak-* ay. <ET (Uyg.) *bak-* 'bakmaq, görmek' (EUES, 138, DLT, 160, EDPT, 311, VEWT, 58, ESTYa II: 38-40)

бал/bal 'bal' <DLT *bal~bāl* ay. <ET *bal* ay. (ETY, 333, DLT, 389, EDPT, 330, VEWT, 59, ESTYa II: 47, ETDES, 44).

бар/бар ‘var’ <DLT *bar~bār* ‘var, mevcut’ <ET *bar* ay. <AT **bār* ay.; krş. **баары/баары** ‘hepsi, herkes’ (ETY, 401, 283, DLT, 21, KB, 1161, EDPT, 353, VEWT, 62, ESTYa II: 61-63, TDBUÜ, 172)

1.2.1.1.2. İlk Hecede *a > ı* Değişmesi

Eski Türkçe ilk hece *a* ünlüsünün Kırgızcada ilerleyici benzeşmeyle *ı* sesine değiştiği iki örnek tespit edilmiştir. Tek heceli bir örnekte ise ünlü daralmasının sebebi açık değildir. Böyle sebebi açık olmayan *a>ı* değişimli örnekler Tuvaca (*tırt-* ‘çekmek’ <*tart-* vb.) ve Yakutçada (*ıl-* ‘almak’ <*al-* vb.) da görülür ve bu Şçerbak’a göre Ana Türkçenin bir ağzının özelliğidir (Щербак, 1970: 145). Bu tür değişim çeşitli tarihî dönemlerde de görülerek araştırmacıların ilgisini çekegelmiştir. Gabain, Eski Uygurcadaki *a~ı* (*birt-* ~ *bart-* ‘kırmak’, *tıwar* ~ *tawar* ‘mal, mülk’, *sarsıg* ~ *sarsag* ‘kaba’ vb.) örneklerini muhtemelen, kısmen bir ağız özelliği olarak değerlendirir (Gabain, 2007: 37). Özellikle SİGTYa ekibinin bu değişim üzerinde verdiği bilgiler derli toplu olması bakımından dikkat değer ve şöyle özetlenebilir: *a ~ ı* tek heceli sözcüklerde bulunabildiği gibi çok heceli sözcüklerde de bulunabilir ve ikincisinde ünlünün pozisyonu önemli değildir. Genel Türkçedeki *a*, Çuvaşça ve Yakutçada *ı*, Tuva ve Tofalarcada *ı* olarak görülebilir. DTS, ’da da tek heceli ve çok heceli sözcüklerin birinci hecesinde *a ~ ı* örneklerini görmek mümkündür. Keza Tekin de Eski Türkçe *a ~ ı* alternasyonu olarak iki örnek verir, sebebinin ise ilgili hecenin vurgusuz olmasıyla ilgili olabileceğinin tahmin eder. Gabain ise Eski Uygurcadan da aynı tipteki örnekleri verir ve ağız özelliği olabileceğinin belirtir. DLT’de de bu bağlamda azımsanmayacak kadar örnek mevcuttur. Yukardaki kaynaklarda verilen örneklerden yola çıkarak *a ~ ı* alternasyonu *y* sesinden önce veya sonra; *l*, *n*, *r* seslerinin komşuluğunda gerçekleştiği söylenebilir. Türk dillerinde *a ~ ı* alternasyonundan yola çıkarak Poppe, Ana Türkçede ayrı bir **ā* fonemini, Doerfer²⁸ ise hem *a*, hem *ı* sesine değişebilecek **ē* ? fonemini tasarlar. Söz konusu *a ~ ı* alternasyonun daha çok Çuvaş, Yakut, Tuva ve Tofalarca gibi Türk dillerinde yaygın olsa da, diğer Türk dil ve ağızlarında da dağınık olarak mevcudiyetini sürdürür (SİGTYa, 1984: 57-58). Kırgızcadaki örnekler aşağıda verilmiştir:

жылчык/цілік ‘şule, ışıık’ <OT (KB) *yalçık* ‘ay’ (KB, 137, EDPT, 921-922, Leksika, 55-56)

тыбыш/тібіш ‘ses’ <DLT *tawış~tawuş~tavuş* ‘ses ve hareket’ <ET (Uyg.) *tavış* ‘gürültü, melodi, nağme’ (DLT, 158, 416, EUES, 685, EDPT, 446)

тыш/тіш ‘dış’ <DLT *taş* ‘dışarı, dış (elbise vb.)’ <ET *taş* ‘dış; bedeninin dış yüzü, ten, sırt; siyasal merkezin dışı’; krş. TT *dış* (DLT, 409, ETY, 316, EDPT, 556, ESTYa III: 164-167, VEWT, 466)

²⁸Doerfer, 1975-1976: 15-17.

1.2.1.1.3. İlk Hece Dışında a Korunması

İlk hece ünlüsünün *a, ı, u* sesleri olduğu durumlarda, takip eden *a* ünlüsü düzenli olarak korunur.

аяк/аяк ‘ayak; son’ <DLT *ağak ~ ayak* ‘ayak’ <ET *adək* ay. <AT **pādak* ay. (ETY, 314, DLT, 40, 12, EDPT, 45, VEWT, 5, ESTYa I: 103-105, Leksika, 288, ETDES, 33)

айран/ауран ‘yoğurt’ <DLT *ayran* ‘ayran’ (DLT, 59, VEWT, 12, EDPT, 276, TMEN II: 639, ESTYa I: 111)

бака/бака ‘kurbağa’ <DLT *baka* ay. <ET (Uyg.) *baka* ‘kurbağa, kaplumbağa’ <AT **bāka* ‘bağa, kurbağa’ (EUES, 138, DLT, 34, EDPT, 311-312, VEWT, 58, TDBUÜ, 172, ESTYa II: 40-42, Leksika, 179-180)

бала/бала ‘çocuk’ <DLT *bala* ‘kuş yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu; tarım işlerinde kullanılan yardımcı’ <ET (Uyg.) *bala* ‘kuş yavrusu; küçük çocuk, çocuk’ <AT **bāla* ‘yavru, çocuk’ (EUES, 139, DLT, 313, EDPT, 332, VEWT, 59, ESTYa II: 47-49, TDAA, 249-252, TDBUÜ, 172, ETDES, 44, 358)

буурчак/буурчак ‘börülce’ <DLT *burçak* ‘börülce’ <ET (Uyg.) *burçak* ‘fasulye, bezelye’ (DLT, 203, EUES, 200, ESTYa II: 276)

бышакта-/бішакта- ‘için için ağlamak’ <**buşgak+la-* <DLT *buşak* ‘sıkıntılı’ <ET (Uyg.) *buş-* ‘(nefes) tıkanmak, nefes darlığı olmak; kafası karışık olmak; telaşa düşmek’ (EUES, 205, DLT, 162, EDPT, 379, VEWT, 90, ESTYa II: 284-285)

жумшак/сумшак ‘yumuşak’ <DLT *yumşak* ay. <ET (Uyg.) *yumşak* ay. <ET (Orh.) *yumşak* ay. (ETY, 265, EUES, 920, DLT, 367, EDPT, 938-939, KEWTS, 365)

жыпар/сипар ‘misk koku’ <DLT *yıpar* ‘misk’ <ET *yıpar* ‘cenaze ritüellerinde kullanılan kokulu mum, tütsü’ (ETY, 406, DLT, 143, EDPT, 878-879, ESTYa IV: 284)

1.2.1.1.4. İlk Hece Dışında a > o Değişmesi

İlk hece geniş-yuvarlak ünlüden sonra gelen *a* sesi düzenli olarak gerileyici tam benzeşmeyle *o* sesine değişir. Geniş-yuvarlak ünlüden sonra geniş-yuvarlak ünlünün gelmesi Kırgızca için karakteristik bir özelliktir.

жогол-/согол- ‘yok olmak; ortadan kalkmak’ <OT (KB) *yokal-* ‘yok olmak’ <ET *yokal-* ‘yol olmak, kaybolmak’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; değil’ <AT **yōk* ay. (YETY, 32/3, KB, 692, EDPT, 902, ESTYa IV: 211-212, TDBUÜ, 178)

жогот-/согот- ‘yok etmek; ortadan kaldırmak’ <DLT *yōkađ-* ‘yok olmak’ <ET *yokad-* ‘yok olmak; ortadan kalkmak’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; değil’ <AT **yōk* ay. (ETY, 453, DLT, 505, EDPT, 900, TDBUÜ, 178)

жолборс/colbors ‘kaplan’ <OT (CC) *yolabars* ‘kaplan’ <ET *yol* ‘yol + ET *bars* ‘pars’ (ETY, 205, 404, DDM, 70, VEWT, 206, CC II: 60b/33, ESTYa IV: 219)

жолдош/coldoš ‘arkadaş’ <OT (DK) *yoldaş* ay. <DLT *yol~yöl* ‘yol, yolculuk; sefer’ <ET *yol* ay. <AT *yöl ay. (ETY, 333, DDM, 288, DLT, 25, EDPT, 917, VEWT, 206-206, TDBUÜ, 178, Leksika, 531, ESTYa IV: 217-219)

жоло-/colo- ‘yaklaşmak; uğramak’ <ET (Uyg.) *yola-* ‘yola koyulmak, bir yerden geçip gitmek, gitmek’ <ET *yol* ‘yol, yolculuk; sefer’ <AT *yöl ay. (ETY, 333, EUES, 912, ESTYa IV: 29, EDPT, 919, TDBUÜ, 178)

жорго/corgo ‘yorga’ <DLT *yoriga at* ‘yorga at’ <DLT *yor-* ~ *yori-* ~ *yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT **yöri-* ‘yürümek’; krş. Moğ. *cirug-a* ‘tırıs, eşkin’ (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 200, 421, EDPT, 964, VEWT, 207, ESTYa IV: 225, Lessing, 1245, TDBUÜ, 179)

коён/koyon ‘tavşan’ <OT (CC) *koyan* ‘tavşan’: krş. Fuyü Kırgızcası *gozin* ‘tavşan’; Clauson, *koyan (koğan)* olarak ele alır. SİGTYa, Türk dillerinde dağınık olarak görülen *r~y* alternasyonundan yola çıkarak, *koyon* sözcüğünün *kork-* ‘korkmak’ fiili ile ilişkilendirir. (CC I: 42b/23, CC II: 60b/23, EDPT, 678, ESTYa VI: 28-29, Tenişev, 54, SİGTYa, 1984: 366)

козго-/kozgo- ‘canlandırmak, alevlendirmek; hareketlendirmek’ <AT **közga-* ‘oynatmak, kımıldatmak, harekete geçirmek; krş. CC *kozgalış-* ‘karıştırmak, eşelemek, karıştırarak aramak’, DLT *kār kozgırdı* (DLT, 288, CC II: 82a/17b, EDPT, 683, ESTYa VI: 19-21, VEWT, 285, TDBUÜ, 178)

конок/konok ‘akdarı; mısır’ <DLT *konak* ~ *koyak* ‘akdarı’ <ET (Uyg.) *konuk* ‘sorgum, süpürge darısı’; krş. Moğ. *honug* [хонуг] ‘darı’ (EUES, 392, DLT, 165, 488, EDPT, 637, ESTYa VI: 55-56, Leksika, 458-459, VEWT, 280, Lessing, 1137)

котор-/kotor- ‘değiştirmek; çevirmek’ <OT (CC) *hotar-* ‘boşaltmak, kotarmak’; krş. DLT *kotur-* ‘boşaltmak’, EUyg. *kotur-* ‘kopya etmek, basmak’ (EUES, 398, DLT, 252, CC II: 81b/3b, ESTYa VI: 83-84)

кочкор/koçkor ‘koç’ <DLT *koç* ~ *koçnar* ay. <ET (Uyg.) *koçuñar* ay. (EUES, 388, DLT, 141, 261, EDPT, 592, Leksika, 432-433, VEWT, 274, ETDES, 309, ESTYa VI: 86-88)

кошо/košo ‘beraber, birlikte’ <DLT *koşa* ‘ikişer ikişer, çiftler çiftler’ <DLT *kōš* ‘çift, çifte’ <ET (Uyg.) *koş* ‘çift, ikiz’ <AT *kōš ‘çift, çifte’ (EUES, 396, DLT, 154, 362, EDPT, 670, 671, TDBUÜ, 178, VEWT, 283, ESTYa VI: 89-93)

окшо-/okšo- ‘benzemek’ <DLT *oxša-* ay. <ET (Uyg.) *okša-* ay. (DLT, 125, DTS, 370)

оңой/оңоу ‘kolay’ <DLT *oňay* ay. <ET (Uyg.) *oňay* ‘kolay, basit’ <ET (Uyg.) *oň* ‘sağ; doğru’ (DLT, 19, EUES, 510, 511, ESTYa I: 460)

оргок/orgok ~ орок/orok ‘orak’ <DLT *orgak* ay. <ET (Uyg.) *orgak* ay. <ET (Uyg.) *or-* ‘orakla biçmek’ (DDM, 186, EUES, 511, 513, DLT, 89, 6, EDPT, 216, ETDES, 388)

орно-/orno- ‘yerleşmek’ <DLT *orna-* ‘(gün) batmak; mekan tutmak, yurt tutmak’ <ET (Uyg.) *orna-* ‘oturmak, yerleşmek’ <ET (Uyg.) *orun~oron* ‘yer; mahal; taht; yatak’ (EUES, 514, DDM, 187, DLT, 127, 443, EDPT, 233, TMEN I: 43)

орто/orto ‘orta’ <DLT *ortu* ‘bir şeyin ortası’ <ET (Uyg.) *orta* ‘orta’, *orton* ‘ortanca, orta, orta derecede’ (EUES, 515, DLT, 62, DDM, 189, EDPT, 203-204, ETDES, 390)

осол/osol ‘kaba; ayıp’ <DLT *osal* ‘bir işte gafil olan’ <ET (Uyg.) *osal* ‘ihmalci, dikkatsiz, tasasız, kaygısız’; krş. Moğ. *osul* [осол] ‘ihmal veya dikkatsizlikten ortaya çıkan talihsizlik, aksilik’ (EUES, 516, DLT, 61, ESTYa I: 479-481, Lessing, 759, EDPT, 247, TMEN II: 599)

ото-/oto- ‘zararlı otları ayıklamak’ <DLT *ota-* ‘(ekinin yaprak ve başaklarının) kesmek; biçilmek’ <DLT *ot* ‘ot, bitki’ <ET (Uyg.) *ot* ‘çimen, ot’ (DDM, 189, EUES, 517, DLT, 15, 457, EDPT, 34-35, Lessing, , 760)

соргок/sorgok ‘obur’ < *sorgak <DLT *sor-* ‘emmek’ <ET (Uyg.) *sor-* ay. <AT **sōr-* ‘sormak, emmek, içine çekmek’ (DLT, 426, EUES, 621, EDPT, 843, TDBUÜ, 178)

токмок/tokmok ‘tokmak’ <DLT *tokmak* ‘çamaşırcının tokmağı’ <ET (Uyg.) *tokı-* ~ *toka-* ‘vurmak, dövmek, ezmek, tokmaklamak’ (EUES, 726, DLT, 422, EDPT, 470)

токоч/tokoç ‘yuvarlak ekmek’ <DLT *tokaç* ‘yuvarlak ve yassı ekmek’; krş. ET (Uyg.) *tokaçlıg* ‘sopalı, madenci çekiçli (ya da somun ekmekli)’ (DLT, 153, EUES, 726, EDPT, 467)

толго-/tolgo- ‘çevirmek, döndürmek’ <DLT *tolga-* ‘(kolera vb. şeylerden karın) burulmak; yün çilesini dolamak’ <ET (Uyg.) *tolga-* ‘sarmak, döndürmek, çevirmek’; krş. ET (Orh.) *tolgat-* ‘dolaştırmak, dolandırmak; sıkıntı vermek, eziyet etmek’ (ETY, 460, 473, EUES, 729, DLT, 470, EDPT, 497)

толорсук/tolorsuk ‘dizin arkasında baldırla budun birleştiği sinir yığını’ <DLT *tolarsuk* ‘topuk, genellikle hayvanların topuğu için kullanılır’ (DLT, 220, EDPT, 501)

чочко/çoçko ‘domuz’ <DLT *çocuk* ‘her şeyin, yavrusu, domuz yavrusu’ <ET *çocuk* ‘annesini emme sürecindeki domuz, yavru domuz’ <AT **çōçka~çōçuk* ‘domuz yavrusu’ (ETY, 311, DLT, 164, EDPT, 400, VEWT, 113, ETDES, 118-119, TDBUÜ, 177)

1.2.1.1.5. İlk Hece Dışında a > ı Değişmesi

İlk hece dışındaki *a* sesi kimi dağılık örneklerde *ı* sesine değişmiştir.

байыркы/bayırkı ‘ezelki, evvelki’ <DLT *baya* ‘bir saatten önce, az önce’ <ET (Uyg.) *baya* ‘henüz, biraz evvel, evvelki’; krş. DLT *bayat* ‘yüce Tanrı’nın adı’ (EUES, 152, DLT, 17, EDPT, 384, VEWT, 62, ESTYa II: 30-32, Leksika, 83-84)

саргын /sargin ‘dağlarda yetişen bitki türü’: krş. DLT *sargan* ‘çorak yerde biten bir bitkinin adı’ (DLT, 190, EDPT, 849)

тамыр/tamır ‘damar; kök’ <DLT *tamur* ~ *tamar* ‘vücuttaki damar’ <ET (Uyg.) *tamır* ‘damar, kan damarı, yaprak damarları’ <AT *tāmar ‘damar’: krş. Yak. *timur* ay.²⁹ (DLT, 155, 433, EUES, 668, EDPT, 508, Leksika, 107-108, ETDES, 130, ESTYa III: 143-144, TDBUÜ, 174)

1.2.1.2. Eski Türkçe e Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe ilk hece *e* sesi Kırgızcada genellikle korunmakla beraber, ikinci hecedeki ünlüye bağlı olarak *i*, *ö* ve *ü* seslerine değişmiştir. Bir örnekte ise *η* sesinin yuvarlaklaştırıcı etkisini görmek mümkündür.

İlk hece dışında *e* sesinin korunması ilk hece ünlüsünün düz-ön ünlü (*e*, *i*) olma koşuluna bağlıdır. İlk hece dışında *e* sesinin gerileyici benzeşmeyle *ö*, *ü* seslerine değiştiği tespit edilmiştir.

Ayrıca *b*, *w* dudak ünsüzleri hem ilk hece, hem ilk hece dışında *e* sesinin *ö* sesine değişmesine sebep olmuştur.

1.2.1.2.1. İlk Hecede e Korunması

Eski Türkçe ilk hece *e* sesi Kırgızcada genellikle korunur.

элик/elik ‘ceylan’ <OT (KB) *elik* ‘dağ keçisi, yaban keçisi’ <ET *elik* ‘karaca; erkek ceylan’ (ETY, 311, IB, 63, KB, 1061, 4838, EDPT, 142, ESTYa I: 265-266)

эм/em ‘em, ilaç; aşı’ <DLT *em* ‘ilaç, deva’ <ET (Uyg.) *em* ‘ilaç, em, deva, panzehir, destek, çare, yardımcı alet’ (DLT, 17, 46, EUES, 103, ESTYa I: 270-271, EDPT, 155, ETDES, 164)

эт/et ‘et’ <DLT *et* ay. <ET (Uyg.) *et* ay. (DLT, 15, EUES, 126, EDPT, 33, ETDES, 172, ESTYa I: 311-312)

без/bez ‘beze, gудde’ <DLT *bīz* ‘deri ile et arasında bulunan beze’ <ET (Uyg.) *bez* ‘ülser, apse, şişkinlik, kabarcık’ <AT *bēz ‘bez, gудde’ (EUES, 160, DLT, 398, VEWT, 72, ESTYa VII: 64-66, TDBUÜ, 180)

---

²⁹Щербак, 1970: 145.

жеңе/сеңе ‘yenge’ <DLT *yeңge* ‘ağabeyin zevcesi, yenge’ <ET (Uyg.) *yeңe* ay. (EUES, 882, DLT, 503, EDPT, 950, VEWT, 197-198, ESTYa IV: 189-190, ETDES, 571-572, Tezcan, 2010: 827-828)

1.2.1.2.2. *İlk Hecede e > i Değişmesi*

Eski Türkçe ilk hecedeki *e* sesi Kırgızcada kendinden sonra ikincil *y* (<g, d) sesinin geldiği durumlarda *i* sesine değişir.

бий/биу ‘bey’ <DLT *beg~bēg* ‘bey’ <ET *beg* ‘bir boyun veya kavmin başkanı’ <AT *bēg ‘bey’ (ETY, 360, DLT, 202, EDPT, 322-323, VEWT, 67, TDBUÜ, 180)

бийик/биуик ‘yüksek’ <DLT *bedük* ‘büyük’ <ET *bedük* ay. <ET *bedü-* ‘büyümek’ (ETY, 258, DLT, 460, EDPT, 302, VEWT, 67, ESTYa II: 288-290)

ий-/иу- ‘eğmek’ <DLT *eg-* ay. <ET (Uyg.) *eg-* ay. <AT **ēg-* ay. (DLT, 87, EDPT, 99-100, 102, TDBUÜ, 180, EUES, 101)

ийги/иуги ‘iyi, güzel’ <DLT *edgü* ‘iyi’ <ET (Orh.) *edgü* ‘iyi, has, katıksız; soylu, safkan at; iyilik, kar, kazanç, yarar’ <ET (Orh.) *ed* ‘mal, eşya’ (ETY, 253, 336, DLT, 15, EDPT, 51, OTG 82, Leksika, 326)

ийди/иуди ‘ahşaptan kaşık, kepçe gibi eşyaları yaparken kullanılan oymaya uygun bıçak gibi alet’ <DLT *egdü* ‘kılıç vb. şeylerin kınlarını oymak için kullanılan, ucu kıvrılmış bıçak’ <ET (Uyg.) *egdü* ‘eğri bıçak’ <ET (Uyg.) *eg-* ‘eğmek’ <AT **ēg-* ay. (DLT, 87, EDPT, 99-100, 102, TDBUÜ, 180, EUES, 101)

ийин/иуин ‘omuz’ <DLT *egin* ‘kürek kemiği; omuz’ <ET (Uyg.) *egin~eñin* ‘çatı’ <ET (Uyg.) *eg-* ‘eğmek’ <AT **ēg-* ay. (IB, 18, DLT, 37, EUES, 109, EDPT, 109, ETDES, 159-160, ESTYa I: 225-227, Leksika, 239-240, TDBUÜ, 180)

ийир-/иуир- ~ **ийри-/иури-** ‘ip eğirmek’ <ET *egir-* ‘sarmak, eğirmek, bükme’; krş. CC *égir-* ~ *yir-* ‘ip eğirmek’, DLT, *egril-* ‘(ip) eğrilmek’ (ETY, 455, DLT, 114, CC I: 13a/9, 13a/8, EDPT, 113)

иймен-/иумен- ‘çekinmek’ <DLT *eymen-* ‘utanıp çekinmek’ <ET (Uyg.) *eymen-* ‘korkmak, korkak olmak, korkmuş olmak, korku hissetmek; utanmak, mahcup olmak, utangaç olmak’; krş. CC *émen-* ~ *imen-* ‘utanmak, mahcup olmak’ (EUES, 132, DLT, 121, CC II: 82b/3, CC I: 29a/22, EDPT, 273)

ийрим/иурим ~ **ирим/ирим** ‘girdap, eğrim’ <DLT *egrim* ‘suyun toplandığı yer, su birikintisi’ <ET (Uyg.) *egrim* ‘girdap, eğrim’ <ET (Uyg.) *eg-* ‘eğmek’ <AT **ēg-* ay. (DLT, 52, EUES, 101, EDPT, 113, ETDES, 161)

кий-/киү- ‘giymek’ <DLT *keç-* ay. <ET (Uyg.) *ked-* ay. (EUES, 352, DLT, 170, EDPT, 700, VEWT, 246, ESTYa III: 12-14)

кийик/kiyik ‘yabani geyikgiller’ <DLT *keyik* ‘herhangi bir hayvanın vahşisi; geyik, ceylan’ <ET *kéyik* ‘av hayvanı, geyik’ (ETY, 312, DLT, 9, 80, EDPT, 755 ESTYa V: 21-23, VEWT, 247, ETDES, 190, Leksika, 151-152)

кийин/kiyin ‘sonra’ <DLT *kiğin~kidin* ‘sonra; geride, arkada olan’ <ET *kedin~kidin* ‘batı; geride, arkada’ <AT *kēd ‘arka, geri, son’ (ETY, 324, EUES, 362, 379, DLT, 98, 107, EDPT, 704, VEWT, 246, ESTYa V: 24-24)

1.2.1.2.3. İlk Hecede e > ö Değişmesi

İlk hece *e* ünlüsü az sayıdaki örnekte ilerleyici yarı benzeşmeyle *ö* sesine değişmiştir. Bir tek örnekte ise *η* sesinin tesiriyle *ö* olmuştur.

өксү-/öksü- ‘eksik olmak’ <OT (KB) *eksü-* ‘eksilmek’ <ET (Uyg.) *eksü-* ~ *egsü-* ‘daha az olmak, azalmak, zarar görmek’ (ETY, 259, DDM, 105, EUES, 102, 101, EDPT, 117, KB, 2034, ESTYa I: 258)

өрүк/örük ‘kayısı’ <DLT *erük* ‘şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı’ <ET (Uyg.) *erük* ‘erik, kaysı; meyve ağacı’ (EUES, 121, DLT, 33, ETDES, 169, EDPT, 222, TMEN IV: N7-1952, ESTYa I: 292)

өтүк/ötük ‘çizme’ <DLT *etük~etik* ‘ayakkabı; edik, çizme’ <ET (Uyg.) *etüg~etük* ‘çizme, ayakkabı’ <AT *ētük ay.: Şecere-yi Terākimede de *ötük* şeklinde görülür³⁰. (EUES, 128, EDPT, 50, DLT, 32, ETDES, 158, TDBUÜ, 180)

Aşağıdaki bir örnekte *η* sesinin etkisiyle *e* sesi *ö* sesine değişmiştir.

өн/öh ‘yüz; çehre’ <DLT *eη* ‘yanak’ (DLT, 19, EDPT, 166)

1.2.1.2.4. İlk Hecede e > ü Değişmesi

İlk hece *e* sesi iki örnekte ilerleyici tam benzeşmeyle *ü* sesine değişir.

күкүк/kükük ‘guguk kuşu’ <ET (Uyg.) *kekük* ~ *k(e)kük* ‘guguk (kuşu), bir doğan türü’ (EUES, 354, EDPT, 710)

түгүл/tügül ‘şöyle dursun’ <DLT *tegül~dag ol* ‘böyle değil’ <ET (Uyg.) *tegil* ‘mevcut değil, yok’ (DLT, 169, EUES, 688, EDPT, 480, Tekin, 1998: 656-664)

1.2.1.2.5. İlk Hece Dışında e Sesinin Korunması

Düz-Ön ünlüleri (*e*, *i*) takip eden ilk hece dışındaki *e* ünlüsü düzenli olarak korunur.

безгек/bezgek ‘sıtma’ <DLT *bezgek* ay. <ET (Uyg.) *bezgek* ay. (EUES, 160, DLT, 328, EDPT, 391, ESTYa II: 104-105)

³⁰Z. Ölmez, 2020: 52.

билек/bilek ‘bilek’ <DLT *bilek* ay. <ET (Uyg.) *bilek* ‘bilek, eklem’ (EUES, 170, DLT, 166, EDPT, 338-339, VEWT, 76, ESTYa II: 145-146, Leksika, 250-251)

жейрен/сеурен ‘turuncumsu renk’ <ET *yegren* ‘kestane rengi’ (ETY, 267, EDPT, 914, VEWT, 194, ESTYa IV: 22-23)

жеңе/сеңе ‘yenge’ <DLT *yeңge* ‘ağabeyin zevcesi, yenge’ <ET (Uyg.) *yeңe* ay. (EUES, 882, DLT, 503, EDPT, 950, VEWT, 197-198, ESTYa IV: 189-190, ETDES, 571-572, Tezcan, 2010: 827-828)

жийде/циде ‘iğde’ <DLT *yigde~yigte* ay. <ET (Uyg.) *yigde* ay. (EUES, 901, DLT, 12, VEWT, 202, EDPT, 911, ESTYa I: 325-326)

эрте/erte ‘erken’ <DLT *erte ~ irte* ‘sabahın erken saati’ <ET *erte~erte* ‘erken, sabah erkenden, sabahleyin; evvelce, eskiden’ <AT *ēr ‘erken’; krş. Moğ. *erte(n)* [эрт(эH)] ‘erken’ (ETY, 301, EUES, 263, DLT, 62, EDPT, 202-203, Leksika, 79-80, ESTYa I: 369-371, Lessing, 418)

1.2.1.2.6. İlk Hece Dışında e > ö Değişmesi

İlk hece dışındaki *e* sesi iki durumda *ö* sesine değişir; a. Birincisi ilk hece ünlüsü *ö* ise gerileyici tam benzeşmeyle; b. İkincisi ilk hece ünlüsü *ü* ise gerileyici yarı benzeşmeyle *ö* sesine değişir.

- a. Geniş-yuvarlak *ö* sesinden sonra gelen *e* sesi gerileyici tam benzeşmeyle *ö* sesine değişir.

жөлө-/cölö- ‘birine yardım etmek’ <DLT *yöle-* ‘desteklemek’ <ET (Uyg.) *yöle-* ay. (EUES, 915, DLT, 385, EDPT, 919, VEWT, 208, ESTYa IV: 32-33)

жөргө-/cörgö- ‘bir araya getirip bağlamak; sarmak’ <DLT *yörge-* ‘sarmak’ <ET (Uyg.) *yörge-* ‘sarmak, etrafını sarmak, bürümek, bağlamak’ (EUES, 916, DLT, 476, EDPT, 965, ESTYa IV: 234-235)

көбөй-/köböy- ‘çoğalmak’ <OT (KB) *köpeğ-* ay. <ET (Uyg.) *köped-* ay. <ET (Uyg.) *kör* ‘pek çok, bol’ (EUES, 408, KB, 2262, EDPT, 688)

көбөк/köböк ‘köpek’ <OT (KB) *köpek* ‘köpek’ (KB, 6601, ESTYa V: 111-112, VEWT, 291, Leksika, 189-190, ETDES, 321, KEWTS, 232)

көгөр-/kögör- ‘mavi olmak; morarmak; yeşermek’ <ET (Uyg.) *köker-* ‘göğermek’ <ET *kök* ‘sema; gökyüzü; mavi, yeşil, boz, gri, lacivert gökyüzünün her türlü rengi’ <AT *kōk ‘gökyüzü; mavi’ (EUES, 401, ETY, 266, ESTYa III: 68, TDBUÜ, 184, EDPT, 708-709)

көжө/көсө ‘öğütülmüş darı, pirinç ve iri öğütülen buğdaydan kaynatılarak yapılan sulu yemek’ <ET (Uyg.) *köçe* ‘bir çorbanın adı’ (EUES, 399, ESTYa V: 84-85, TETTL III: 238)

көйнөк/көйнөк ‘gömlek; elbise’ <DLT *köñlek* ‘gömlek’ <AT *könlek ay. krş. CC *kövlek*, TT *gömlek* (DLT, 489, CC I: 51a/29, VEWT, 290-291, EDPT, 732, ESTYa V: 89-90, Leksika, 476-477, ETDES, 197)

көктө/көктө ‘ince deri şeritle dikmek; teyellemek’ <DLT *kökle-* ‘bağlamak’ <ET (Uyg.) *kökle-* ‘bağlamak, bağlayarak kapamak’ <ET (Uyg.) *kök* ‘ince zar; dikiş’ (EUES, 401, DLT, 473, EDPT, 711)

көлөкө/көлөкө ‘gölge’ <DLT *kölige* ay. <ET (Uyg.) *kölige* ay. <ET (Uyg.) *köli-* ‘gölgelemek; savunmak’ (EUES, 402, DLT, 194, EDPT, 718, VEWT, 289, ESTYa V: 96-98, ETDES, 196)

көмөч/көмөч ‘köze gömülen veya kazanda pişirilen ekmek’ <DLT *kömeç* ‘küle gömülen yuvarlak ekmek’ <DLT *köm-* ‘(ekmeği pişirmek için) küle gömmek’; krş. CC *kemeç* ‘mayasız hamurdan yapılmış ekmek’ (DLT, 5, 154, CC II: 65b/18b, VEWT, 289, EDPT, 722, ESTYa V: 100-101, Leksika, 470, ETDES, 203)

көнөк/көнөк ‘deve derisinden yapılan kova, kap’ <DLT *könek* ‘deriden yapılan su kabı’ <ET (Uyg.) *könek* ‘kova, kap’ <ET (Uyg.) *kön* ‘deri, cilt’ <AT *kön ‘gön, deri, at derisi, ham deri’; krş. Moğ. *könüg* [хөнөг] ‘kova’ (EUES, 403, DLT, 169, KB, 141, EDPT, 731, VEWT, 290, ESTYa V: 104-105, Leksika, 52, Lessing, 605)

көпөлөк/көпөлөк ‘kelebek’ <OT (CC) *köpelek* ay.; krş. DLT *kepeli* ‘uçan kelebek’, TT *kelebek* (DLT, 195, CC II: 80b/32b, EDPT, 689, VEWT, 291, ESTYa V: 13-15, ETDES, 281-282, Leksika, 187)

көпшөк/көпшөк ‘gevşek’ <DLT *köwşek* ‘gevşek, yumuşak’; krş. ET (Uyg.) *kev-* ‘zayıflatmak’, TT *gevşek* (EUES, 359, DLT, 209, ESTYa III: 9-10)

көрпө/көрпө ‘kuzu ve oğlak postu; ince minder; yorgan’ <DLT *körpe* ‘zamanından sonra doğan kuzu, deve yavrusu ve buzağı’ <ET (Uyg.) *körpe* ‘örtü, zırh’; krş. CC *körpe* ‘iki üç aylık kuzu derisi’ (EUES, 411, DLT, 180, CC II: 56a/10, EDPT, 737, VEWT, 293, Leksika, 391, ESTYa V: 116-118, ETDES, 323)

көсө-/көсө- ‘ateşi karıştırmak’ <DLT *köze-* ‘(ateşi) küskü ile karıştırmak’ <ET (Uyg.) *köz* ‘kömür ateşi, kömür’ <AT *köz ‘köz, kor, ateş’ (EUES, 414, DLT, 462, EDPT, 757, VEWT, 293, ESTYa V: 119-121, TDBUÜ, 184)

көшөгө/көшөгө ‘perde; örtü’ <DLT *köşige* ‘küçük gölge’ <DLT *köşi-* ‘örtmek’ <AT **köşi-* ‘örtmek, gizlemek’; krş. Moğ. *kösige(n)* [хөшиг] ‘perde, güneşlik; gölgelik’ (EUES, 413, DLT, 463, EDPT, 753, ESTYa V: 128, TDBUÜ, 184, Lessing, 608)

өгөй/өгөй ‘üvey’ <DLT *ögey* ay. <ET (Uyg.) *ögey* ay.; krş. TT *üvey* (ETY, 355, DLT, 503, 61, DDM, 191, EDPT, 119, ESTYa I: 503-504, TMEN II: 615, ETDES, 542)

өзөк/özök ‘öz; bitkilerin kök, gövde ve dallarının ortasında bulunan kısım <DLT *özek* ‘omurilik’ <DLT *ōz* ‘kendi’ <ET *öz* ‘kendi; (*teñri* tarafından bahşedilen) benlik, manevi varlık, öz; yürekte varsayılan sevgi, bağlılık gibi duyguların kaynağı, gönül; bir unvan niteleyicisi’ <AT *ōz ‘öz, nefis, kendi; can, ruh, gönül, iç, karın, merkez, orta; vadi’ (ETY, 282, EUES, 546, DLT, 21, ETDES, 403-404, ESTYa I: 506-508)

өзөлөн-/özölön- ‘çok ağlamak; çok üzülme’: krş. DLT *özel-* ‘acız kalmak, içinden hemen çıkılamayacak bir işe düşmek; ruhu teslim etmekte zorlanmak; eziyet çekmek’ (DLT, 97, 109, KB, 1096, 678)

өктөм/öktöm ‘kesin, sert’ <OT (KB) *öktem* ‘zalim, pervasız’ <ET (Uyg.) *ögdem~ögtem~öktem* ‘keyfi, istediği gibi; gururlu’; krş. CC *öktem* ‘gururlu, kibirli, mağrur (kimse)’ (KB, 5522, EUES, 525, CC II: 66a/26, VEWT, 370, ESTYa I: 518-519, EDPT, 102)

өпкө/öpkö ‘akciğer’ <DLT *öpke~öwke* ay. <ET (Uyg.) *öpke* ay.; krş. TT *öfke* (EUES, 539, DLT, 64, 97, ESTYa I: 541, VEWT, 373, ETDES, 403)

өрдөк/ördök ‘ördek’ <DLT *ördek* ‘ördek, ördeğe benzer su kuşları’ <ET (Uyg.) *ördek* ‘yaban ördeği, örnek’ (DLT, 51, EUES, 539, VEWT, 374, EDPT, 205, TMEN II: 450, ETDES, 400, ESTYa I: 547-548)

өтө-/ötö- ‘yerine getirmek’ <DLT *öte-* ‘ödemek’ <ET (Uyg.) *öte-* ‘(suç, borç) ödemek, (borç) geri ödemek’; krş. TT *öde-* (EUES, 543, DLT, 457, EDPT, 43)

үйрөн-/üyрөн- ‘alışmak, öğrenmek’ <DLT *ögren-* ‘öğrenmek’ <ET (Uyg.) *ögren-* ‘öğrenmek, okumak’ <*ögür+e-* <ET (Uyg.) *ögür* ‘sürü, güruh, kabile, haras’ (DLT, 115, EUES, 526, 529, EDPT, 114)

- b. Dar-yuvarlak *ü* sesini takip eden *e* ünlüsü gerileyici yarı benzeşmeyle *ö* sesine değişir.

бүргө/bürgö ‘pire’ <DLT *bürge* ay.; krş. CC *bürçe* ‘pire’, TT *pire* (DLT, 185, CC I: 54b/33, EDPT, 362, VEWT, 92, ESTYa II: 298, Leksika, 182-183, ETDES, 422-423)

бүркөк/bürkök ‘kapalı; çatık’ <DLT *bürkek* ‘bulutlu, sisli, kapalı (hava)’ (EUES, 213, 202, DLT, 7, 321, ESTYa II: 296-298, EDPT, 363)

жүрөк/cürök ‘yürek, kalp’ <DLT *yürek* ay. <ET *yürek* ay. (ETY, 316, EUTS, 307, DLT, 193, EDPT, 965, ETDES, 583-584, KEWTS, 367, ESTYa IV: 270-271, VEWT, 213, Leksika, 276)

көбүргөн/көбүргөн ‘yaban soğan’ <DLT *köwürgen~kömürgen* ‘ada soğanı, dağ soğanı’ (DLT, 227, EDPT, 691, VEWT, 285, ESTYa III: 100, Leksika, 124, ETDES, 320)

күбө/күбө ‘güve’: krş. DLT *küye* ‘keçe vb. şeyleri yiyen güve’, TT *güve* (DLT, 418, VEWT, 297, EDPT, 754, ESTYa III: 94, ETDES, 205-206, Leksika, 186)

күбөк/күбөк ‘altın, gümüşle süslenen takı’: krş. DLT *küpe* ‘küpe’ (DLT, 441, EDPT, 687, ETDES, 344, ESTYa V:129-130)

күзөн/күзөн ‘sansargiller sınıfından pek büyük olmayan hayvan türünün genel adı; gelincik’ <DLT *küzen* ‘kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan’; krş. CC *kara küzen* ‘kokarca’ (DLT, 174, CC I: 43a/11, EDPT, 761, Leksika, 163)

күймө/күймө ‘kılıf, kap; iki tekerlekli at arabası; iki tekerlekli at arabasının üzerine örtülen örtü’ <OT (CC) *küyme* ‘çadır, ev’ (CC II: 60a/8)

күнгөй/күнгөй ‘güney’ <ET (Uyg.) *küney* ay. <ET *kün* ‘gün’ <AT *kün ay.; krş. TT *güney* (ETY, 304, EUES, 442, TDBUÜ, 185)

күрөк/күрөк ‘kürek’ <DLT *kürgek* ‘geminin küreği ve her türlü kürek’ <DLT *küre-* ‘(kar vb. şeyleri) küremek’ (DLT, 321, ESTYa V: 151, EDPT, 742)

күрөш-/күрөш- ‘güreşmek’ <DLT *küreş-* ‘güreşmek, birbiriyle savaşmak’ <ET (Uyg.) *küreş-* ay. (EUES, 444, DLT, 207, VEWT, 310, ESTYa III: 79-81)

күсө-/күсө- ‘islemek, arzulamak’ <DLT *küse-* ‘arzulamak, istemek’ <ET (Uyg.) *köse-* ~ *küse-* ‘istemek, arzu etmek, çabalamak’ <AT **küse-* ‘arzu etmek’ (EUES, 444, DLT, 462, EDPT, 749, VEWT, 311-312, ESTYa V: 135, TDBUÜ, 185)

күчө-/күчө- ‘zorlamak; şiddeti artmak’ <DLT *küçe-* ‘zorlamak, zorla almak’ <ET (Uyg.) *küçe-* ‘güç sarf etmek, güç kullanmak’ <ET *küç* ‘güç, kuvvet’ <AT *küç ay. (EUES, 435, DLT, 272, EDPT, 695, TDBUÜ, 185)

сүзмө/сүзмө ‘süzme yoğurdu’ <DLT *süzme* ‘keş, kurut (yağsız, kurutulmuş yoğurt)’ <DLT *süz-* ‘süzme’ (DLT, 187, 235, EDPT, 861)

түлө-/түлө- ‘tülemek, tüy dökmek’ <DLT *tüle-* ~ *tüle-* ‘tüy dökmek’ <AT *tü ‘tüy, kıl; saç; renk, at donu’ (DLT, 464, EDPT, 492, TDBUÜ, 185)

үймөк/үймөк ‘yığın, küme’ <DLT *ügmek* ‘yığılmış olan her şey’ <DLT *üg-* ‘küme haline getirmek’ <ET (Uyg.) *üg-* ‘yığmak’(DLT, 51-52, EUES, 820)

үлө-/үлө- ‘bölmek, paylara ayırmak’ <DLT *üle-* ‘paylaşmak, dağıtmak’ <ET (Uyg.) *üle-* ‘dağıtmak, bölmek, bölüştürmek’ <ET *ül* ‘pay’ (EUES, 822, DLT, 459, EDPT, 127)

үрпөк/ürpök ‘dağınık saçlı, dağınık tüylü’ <DLT *ürpek* ‘dağınık tüylü hayvan veya insan’; krş. CC *ürpek* ‘kıvrıkcık, karışık (saç)’, ET (Uyg.) *ürper-* ‘(tüyler) diken diken olmak, ürpermek’ (DLT, 50, EUES, 828, CC, 81a/16)

Türk dillerinde dudak ünsüzleri yanında *e* sesinin *ö* sesine değiştiği dağınık olarak görülür: AA *böşük* ‘beşik’, Az. *böyük* ‘büyük, iri’ (SİGTYa, 1984: 67). Kırgızcada da *b*, *w* dudak ünsüzleri hem ilk hece, hem de ilk hece dışındaki *e* sesini *ö* sesine değiştirdiğini görmek mümkündür.

бөлө-/bölö- ‘kundaklamak’ <AT **bēle-* ‘çocuk belemek’; krş. DLT *bīlel-* ‘çocuk belenmek’ (DLT, 431, EDPT, 332, VEWT, 69, ESTYa II: 111, TDBUÜ, 180)

бүлө-/bülö- ‘bilemek’ <DLT *bile-* ‘bilemek, keskinleştirmek’ <ET (Uyg.) *bile-* ay. (EUES, 170, DLT, 464, EDPT, 332, ESTYa II: 142-143, Leksika, 399-400)

чөйрө/çöyrö ‘çevre’ <*çewür-e+* <DLT *çewür-* ‘çevirmek, döndürmek’; krş. TT *çevre* (DLT, 255, EDPT, 398)

1.2.1.3. Eski Türkçe *e* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Uzun yıllar Ana Türkçede varlığı tartışılara konu olan kapalı *e* ünlüsü, Eski Türkçede özel bir işaretle gösterilmemekle birlikte –ki Yenisey yazıtlarında özel işaretle gösterilmiştir- varlığını imlada açığa vuragelmıştır. Kapalı *e* sesi Çağdaş Türk dillerinin az bir kısmında korunur ve fonemiktir (Щербак, 1970: 28-33, SİGTYa, 1984: 104-105, Yılmaz, 1991: 151-165, Kocaoğlu, 2003: 266-281). Ana Türkçede hem uzun, hem normal değerde bulunduğu düşünülen söz konusu sesin Türk dillerindeki ayrıntılı durumu için ilgili çalışmalara başvurulmalıdır (bk. Johanson, 2021: 337-340).

Kırgızcada ise kapalı *e* sesi korunmaz ve düzenli olarak *e* sesiyle karşılanır. Aralarında fark olmadığı için tüm pozisyondaki örnekler aşağıda alfabetik sırasıyla verilmiştir.

бел/bel ‘bel’ <DLT *bil* ay. <ET *bel* ‘bel; dağ sırtlarında geçit veren çukur yer’ <AT **bēl* ‘bel’ (ETY, 314, DLT, 402, EDPT, 330, VEWT, 69, ESTYa II: 135-157, Leksika, 268-270)

бер-/ber- ‘vermek’ <OT *ber-* ~ *bir-* ~ *bīr-* ay. <ET *ber-* ~ *bir-* ay. <AT **bēr-* ay. (ETY, 455, DLT, 68, EDPT, 354-355, VEWT, 70, ESTYa, II: 114-116, TDBUÜ, 182, Leksika, 700-701)

беш/beş ‘beş’ <DLT *biş~bīş* ay. <ET *beş* ay. <AT **bēš* ay. (ETY, 424, DLT, 60, EDPT, 376, VEWT, 71, ESTYa II: 126-127, TDBUÜ, 182)

бешик/beşik ‘beşik’ <DLT *bişik~bīşik~beşik* ay. <AT **bēşik* ay.; krş. ET *bişik* ‘akraba’ (ETY, 348, DLT, 114, EDPT, 380, VEWT, 72, ESTYa II:122-123, ETDES, 61, TDBUÜ, 182)

де-/de- ‘demek, söylemek’ <DLT *tī- ~ti- ~ te-* ay. <ET *ti- ~ te-* ‘demek, söylemek; düşünmek; ad vermek, adlandırmak’ <AT **tē-* ‘demek, söylemek’ (ETY, 476, 517, DLT, 456, 37, EDPT, 433-434, ESTYa III: 221-224, TDBUÜ, 182)

же-/се- ‘yemek’ <OT *ye- ~ yi- ~ yī-* ay. <ET *ye-* ay. <AT **yē-* ‘yemek’ (ETY, 463, 256, EUES, 888, DLT, 139, 210, KB, 3554, EDPT, 869-870, 934, 938, ESTYa I: 333-335, TDBUÜ, 182)

жел/сел ‘yel’ <DLT *yīl~yēl~yel* ay. <ET (Uyg.) *yel* ‘rüzgâr, yel; hava (element)’ <AT *yēl ay. (ETY, 540, 511, EUES, 885, DLT, 46, 288, EDPT, 916, 917, TDBUÜ, 182, 181, VEWT, 195, ESTYa IV: 174-176, 177)

желин/целин ‘hayvanın memesi’ <DLT *yilin* ‘kısırak memesi’ <AT *yēlin ay. (VEWT, 196, Leksika, 148, DLT, 356, EDPT, 930, ESTYa IV: 180-181, ETDES, 567)

жем/сем ‘yem’ <DLT *yem~yīm* ‘yiyecek, rızık’ <ET *ye-* ‘yemek’ <AT **yē-* ay.; bk. **же-/се-** ‘yemek’

жемиш/семіш ‘yemiş, meyve’ <DLT *yemiş~yimiş~yīmiş* ‘yemiş, meyve’ <ET (Uyg.) *yemiş* ay. <ET *ye-* ‘yemek’ <AT **yē-* ay.; bk. **же-/се-** ‘yemek’

жен/сең ‘yen, giysi kolu’ <DLT *yīŋ~yīŋ* ‘yen, elbise kolu’ <ET (Uyg.) *yeŋ~yēŋ* ay. <AT *yēŋ ‘yen’ (EUES, 889, KB, 3541, DL 263, EDPT, 940, ESTYa IV: 186-187, VEWT, 197, ETDES, 571, TDBUÜ, 182)

жер/сер ‘yer’ <DLT *yēr~yer* ay. <ET *yer~yir* ‘yer, toprak, tarla, arazi, yeryüzü’ <AT *yēr ‘yer’ (ETY, 320, DDM, 283, DLT, 119, EDPT, 954, VEWT, 198, ESTYa, IV: 191-192, ETDES, 572, Leksika, 53-54)

жери-/цери- ‘yermek; reddetmek’ <DLT *yir-* ‘iğrenmek’ <ET (Uyg.) *yer- ~ yir- ~ er-* ay. <AT **yēr-* ay.; krş. CC *yēr-*; krş. Alt., Leb., Tel., Kklp., *yeri-* (EUES, 259, 905, DLT, 427, CC II: 81b/33, EDPT, 955, VEWT, 198, ESTYa IV: 193)

жетти/цети ‘yedi’ <DLT *yetti~yiti* ay. <ET *yeti~yiti* ay. <AT *yēti ay. (ETY, 425, DDM, 283, DLT, 446, EDPT, 886, TDBUÜ, 182, ESTYa, IV: 167-168, VEWT, 199, ETDES, 566)

жетимиш/цетимиш ‘yetmiş’ <ET *yetmiş~yētmiş* ay. <AT *yētmış ay. <AT *yēti ‘yedi’: bk. **жетти/цети** ‘yedi’ (ETY, 427, DDM, 284, YETY, 49/2, EDPT, 891, TDBUÜ, 182, ESTYa, IV: 194-195, Leksika, 693-694, ETDES, 573)

кең/кең ‘geniş’ <DLT *kiŋ* ay. <ET (Uyg.) *keŋ* ‘bol, uzun, ayrıntılı, kapsamlı, geniş’ <AT *kēŋ ‘geniş’ (EUES, 364, DLT, 493, EDPT, 724-725, VEWT, 253, ESTYa, III: 46-47, TDBUÜ, 182)

кeп/кep ‘şekil, biçim’ <DLT *kīp* ‘her şeyin kalıbı’ <ET (Uyg.) *kep* ‘model, örnek, şekil’ <AT *kēp ‘kalıp, şekil, model’ (EUES, 365, DLT, 396, EDPT, 686, VEWT, 253, ESTYa, V: 44-45, TDBUÜ, 182, Lessing, , 549)

кep/кer ‘geri’ <DLT *kerü* ay. <ET (Orh.) *kerü* ‘yine, yeniden, gene’ <AT *kēri ‘geri’ (ETY, 272, DLT, 155, EDPT, 736, TETTL, III: 194, ESTYa, III: 27-28)

кeт-/кeт- ‘gitmek’ <DLT *ket-* ~ *kit-* ay. <ET *kit-* ‘gitmek, dünyadan ayrılmak, ölmek’ <AT **kēt-* ‘gitmek’ (EUES, 367, DLT, 325, TDBUÜ, 182, EDPT, 701, ESTYa, III: 49-50)

кeч/кeç ‘akşam; geç’ <OT (CC) *kēç* ‘geç’ <ET (Uyg.) *kēç* ‘uzun (süre); geç’ <AT *kēç ‘geç’ (EUES, 361, CC I: 33a/5, EDPT, 692, ESTYa, III: 50-52, TDBUÜ, 182)

кeчээ/кeçe ‘dün’ <*keçöö* <*keçegü <DLT *keçe-kiče* ‘gece’ <ET *kiçe* ‘akşam’ <AT *kēçe ay. (ETY, 304, DLT, 39, TDBUÜ, 182, ETDES, 184-185)

тep-/тer- ‘dermek, toplamak’ <ET (Uyg.) *tēr-* ‘toplamak, derlemek; kendini toplamak, konsantre olmak’ imlasıyla <ET (Orh.) *ter-* ~ *tir-* ‘bir araya getirmek, derlemek, toparlamak; (*bodunu, boyları*) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka *bodun* ve *boyları* müttefik kılmak’ <AT **tēr-* ‘dermek, toplamak’ (ETY, 459, EUES, 708, DLT, 269, EDPT, 529, VEWT, 475, TDBUÜ, 182)

тepек/тerek ‘kavak ağacı’ <DLT *tirek* ‘kavak ağacı’ <ET (Uyg.) *terek* ‘kavak, kavak ağacı’ (DLT, 167, 178, EUES, 708, EDPT, 543, Leksika, 105, 134-135, ESTYa III: 205-207, VEWT, 475)

тетик/тетик ‘tetik, çevik’ <DLT *tétig* ‘zeki’ <ET (Uyg.) *tétik~tétik* ‘akıllı, zeki, keskin zekalı; zeki olma; titizlik’ <AT **tēt(i)-* ‘acele etmek’, atik davranmak, tetik davranmak’ (EUES, 709, DLT, 362, EDPT, 455, TDBUÜ, 181)

эге/еге ~ **ээ/ее** ‘iye, sahip’ <*eyi <OT (ŞT) *ége* ay. <DLT *ıdı* ‘Allahu Taala; sahip, efendi’ <ET *idi* ‘sahip’ <AT *ēdi ‘sahip’; krş. ET (Uyg.) *ige* ‘eş; sahip, efendi’ (ETY, 403, DLT, 42, DDM, 123, EUES, 295, ŞT, 65a-1, EDPT, 41, TDBUÜ, 180)

эгиз/egiz ‘ikiz’ <DLT *ikiz* ay. <ET *iki* ~ *eki* ‘iki’ ay. <AT *ēki ay.; krş. CC *égiz* ‘ikiz’; bk. **эки/eki** ‘iki’ (ETY, 422, 435, 351, DLT, 66, 73, TDBUÜ, 181, CC II: 80b/15b, EDPT, 119, ESTYa I: 252-254, ETDES, 232)

эки/eki ‘iki’ <DLT *ikki* ay. <ET *eki~iki* ay. <AT *ēki ay. (ETY, 422, 435, 351, DLT, 66, 73, TDBUÜ, 181, CC II: 80b/15b, EDPT, 119, ESTYa I: 252-254, ETDES, 232)

эл/el ‘halk’ <DLT *īl* ‘ülke, eyalet’ <ET (Uyg.) *el* ‘memleket, devlet, ülke’ <ET (Orh.) *il* ~ *el* ‘ülke, yurt, vatan, memleket; devlet, yönetim; bir unvan niteleyicisi’ <AT *ēl ‘halk, kabile’ (ETY, 376, DDM, 114-115, EUES, 253, DLT, 20, 23, EDPT, 121, TDBUÜ, 181)

эн/en ‘en, genişlik’ <DLT *in* ‘en’ <ET (Uyg.) *en* ‘geniş, geniş yapılı; genişlik’ <AT *ēn ‘en, genişlik’ (DLT, 23, EUES, 257, EDPT, 165, ESTYa I: 352-353, TDBUÜ, 181)

энчи/ençi ‘hisse, pay’ <OT (CC) *ençi* ‘özel mülkiyet, mal’ <ET (Uyg.) *ençü* ‘mülk, devlet arazisi, yer; ikta, tımar’ (EUES, 258, DTS, 210, CC II: 82a/2, Leksika, 347-348, ESTYa I: 361-362)

энкей-/enkey- ‘eğilmek; inmek’ <ET (Uyg.) *en-* ‘inmek, aşağı inmek’; krş. ET (Uyg.) *engü* ‘aşağı inme; yukarıdan aşağıya akan’, TT *in-* (EUES, 257, 258, ESTYa I: 285-286)

эрин/erin ‘dudak’ <DLT *irin* ay. <ET (Uyg.) *erin* ‘dudak, (genellikle ev hayvanlarında) dudak’; krş. CC *erin* ‘burun deliği; diş eti’ (DLT, 36, EUES, 260, CC I: 47b/18, 47b/23, EDPT, 232-233, Leksika, 226-227, ESTYa I: 292-293, 301)

эрин-/erin- ‘üşenmek’ <DLT *erin-* ‘tembellik etmek’ <ET (Uyg.) *erin-* ‘kızmak, üzülme, tasalanmak, yakınmak’; krş. KB, *irin-* ‘üşenmek’ (DLT, 99, KB, 2462, EUES, 260, EDPT, 235, ESTYa I: 376-377)

эринчээк/erinçeeck ‘üşengeç’ <OT (CC) *erinçek* ‘üşengeç, tembel, miskin, aylak’ <DLT *erin-* ‘tembellik etmek’ <ET (Uyg.) *erin-* ‘kızmak, üzülme, tasalanmak, yakınmak’; krş. KB, *irin-* ‘üşenmek’; bk. **эрин-/erin-** ‘üşenmek’

эрте/erte ‘erken’ <DLT *erte* ~ *irte* ‘sabahın erken saati’ <ET *erte~ertè* ‘erken, sabah erkenden, sabahleyin; evvelce, eskiden’ <AT *ērken ‘erken’ (ETY, 301, EUES, 263, DLT, 62, EDPT, 202-203, Leksika, 79-80, ESTYa I: 369-371, Lessing, 418)

эт-/et- ‘etmek’ <DLT *et-* ay. <ET *it-* ~ *et-* ‘etmek; bodun ve törü düzeni kurmak; asker konuşlandırmak; mimari yapı kurmak; takdir etmek; (*teñri*) nizam vermek, düzenlemek’ <AT *ēt-* ‘düzenlemek, tanzim ve tertip etmek’ (ETY, 456, 480, DDM, 117, DLT, 144, EDPT, 36-37, ESTYa I: 312-313, TDBUÜ, 182)

эш-/eş- ‘(yün, ip) bükme’ <AT **īš-* ‘(yün, iplik vb.) bükme, eğirme’; krş. DLT *eşü-* ‘sararak örtme’ (DLT, 215, EDPT, 256, ESTYa I: 396, Leksika, 395, TDBUÜ, 183)

эш/еш ‘arkadaş; yardım’ <DLT *īš* ‘eş, arkadaş’ <ET (Uyg.) *eş* ‘eş, arkadaş, yoldaş, dost; karı, eş; eşit, denk, eşit olan’ <ET (Orh.) *eş* ‘arkadaş, dost, yoldaş’ <AT *ēš ‘eş, arkadaş, çiftin teki’ (ETY, 347, EUES, 263, DLT, 22, EDPT, 253, ESTYa I: 313-315, TDAА, 318, TDBUÜ, 181)

эшик/ешик ‘kapı’ <DLT *eşik* ‘eşik’ <ET (Uyg.) *eşik* ay. <AT *ēşik ‘kapı’ (DDM, 117, DLT, 19, ESTYa I: 396-398, EDPT, 260, Leksika, 511-512, TDBUÜ, 181)

эшит-/eşit- ‘işitmek’ <DLT *eşit-* ay. <ET *eşid-* ~ *eşid-* ay. <AT **ēšit-* ay.; krş. TT *işit-* (ETY, 490, EUES, 125, DLT, 102, EDPT, 257-258, ESTYa, I: 318-320)

1.2.1.4. Eski Türkçe ı Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde ı sesi genellikle korunur. Başkurtça, Tatarca ve Çuvaşçada kısa ı sesine değişir. Gagauzca ve Azericede ise bu sestten önce y- öntüremesi gerçekleşir. Bu iki Türk dilinin ikincisinde y- türemesinden ötürü ı sesi i sesine değişebilir (Щербак, 1970: 152, SİGTYa, 1984: 149-151). Söz konusu sesin Türk dillerindeki durumu hakkında daha fazla bilgi için ilgili çalışmaya bakılabilir (bk. Johanson, 2021: 340-342).

Kırgızcada ise genellikle korunur. Bunun yanı sıra dağınık olarak a, i ve u seslerine değişir. İlk hece ünlüsü a, ı düz ünlülerini takip eden ilk hece dışı ı sesi daima korunur. İlk hece dışındaki ı sesi birer örnekte a ve o seslerine ve yaygın olarak gerileyici benzeşmeyle u sesine değiştiği tespit edilmiştir. Vurgusuz orta hece pozisyonunda az sayıdaki örnekte düştüğü görülür.

1.2.1.4.1. İlk Hecede ı Korunması

Eski Türkçe ilk hece ı ünlüsü Kırgızcada genellikle korunur.

быш-/біш- ‘pişmek’ <DLT *biş-* ‘pişmek, olgunlaşmak’ <ET (Uyg.) *biş-* ay. (EUES, 168, DLT, 236, EDPT, 376-377, VEWT, 76, ESTYa II: 161-164)

жый-/сйу- ‘toplamak’ <DLT *yıg-* ay. <ET *yıg-* ay. (ETY, 462, EUES, 896, DLT, 221, EDPT, 897, VEWT, 200, ESTYa, IV: 271-272)

тын/тин ‘nefes; can’ <DLT *tīn* ~ *tin* ‘nefes, ruh’ <ET (Uyg.) *tin* ‘nefes, soluk, ruh, hayat’ <AT *tīn ‘nefes, ruh’ (EUES, 713, DLT, 85, 92, EDPT, 512, VEWT, 478, TDBUÜ, 176)

чыла/çıla ‘yaş gübre’ <DLT *çıla* ‘tarladaki ıslak at gübresi’ (DLT, 448, EDPT, 418)

ыйла-/ıyла- ‘ağlamak’ <DLT *ıgla-* ~ *yıgla* ay. <ET (Uyg.) *ıgla-* ~ *yıgla-* ‘ağlamak, inlemek, hıçkırarak ağlamak’ <AT **ıgla-* ‘ağlamak’ (EUES, 288, DLT, 127, 476, EDPT, 85, TDBUÜ, 171, 175)

ына-/ına- ‘inanmak’: krş. DLT *ına-n-* ‘güvenmek’ <ET (Uyg.) *ına-n-* ‘çare aramak; inanmak, güvenmek’ (EUES, 288, DLT, 100, CC II: 81b/19, 66a/13, CC I: 7a/23, 7a/24, EDPT, 188, 182-183, ESTYa I: 654-655, 655-656)

ыр/ır ‘şarkı; şiir’ <DLT *ır~yır* ‘şarkı’ <ET (Uyg.) *ır* ‘gürültü, şarkı, türkü; çalgı’ <AT *ır ‘şarkı, türkü, şiir’ (EUES, 289, DLT, 349, 405, EDPT, 192, Leksika, 610-611, ESTYa IV: 285-286, TDBUÜ, 175)

ыраак/ıraak ‘ırak, uzak’ <DLT *yırak* ay. <ET *ırak* ay. <ET (Uyg.) *ıra-* ‘uzaklaşmak, uzağa gitmek’; krş. CC *ırak~ıraḥ* ‘uzak’, *ırak-* ‘uzaklaşmak’; krş. AA *ıra-* (ETY, 257, EUES, 289, DLT, 47, CC I: 31a/25, 32a/5, 4a/9, EDPT, 214, ESTYa IV: 286-287)

1.2.1.4.2. İlk Hecede ı > a Değişmesi

İlk hece ı sesi bir örnekte a sesine değişmiştir.

ағач/agaç ‘(kesilmemiş) ağaç’ <ET *ı* ~ *ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’ <AT *ī ‘ağaç topluluğu, orman’; krş. DLT *ıgaç*~*ıgāç* ‘ağaç’, **жыгач/сигаç** ‘ağaç; tahta’ (ETY, 162, 309, DDM, 120, DLT, 352, VEWT, 7, EDPT, 79-80, KEWTS, , 54, ESTYa, I: 70-73, ETDES, 5-6)

1.2.1.4.3. İlk Hecede *ı* > *i* Değişmesi

Türk dillerinde *ı* > *i* değişmesi Azerbaycan, Karaçay-Balkar, Türkmen, Gagauzca gibi Türk dilleri ve ağızlarında dağınık olarak rastlanır. Yeni Uygurca ve Özbekçede ise *ı* ve *i* sesi aynı fonem haline gelmiştir. Kimi örnekler *tıyn* ~ *tiyin* (Karakalpak), *ıyz* ~ *iyz* ‘iz’ (Türkmen) şeklinde varyantlı görülür (SİGTYa, 1984: 67-68). Türk dillerindeki bu değişime daha fazla örnek için Johanson’a (2021: 342) bakılabilir.

Kırgızcada ilk hece *ı* ünlüsü dağınık olarak ön karşıtı *i* sesine değişir (bk. *Ses Olayları, Öndamaksillaşma*)

жибер-/ciber- ‘göndermek’ <OT (ŞT) *yiber-* ay.; bk. **ий-/iy-** ‘-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ (ŞT, 68b-11, ESTYa, I: 322-324)

ий-/iy- ‘-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ <DLT *ıd-* ~ *ıd-* ‘göndermek’ <ET *ı* ~ *ıd-* ~ *yıd-* ~ *ıt-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il, yer, sub* vb. sözleriyle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (*sab* sözüyle) mesaj göndermek; (*törü* sözüyle) Türk töresine uymak’ <AT **ī-*, *ıd-* ‘göndermek’ (ETY, 456, 490, DLT, 419, 330, EDPT, 37-38, TDBUÜ, 175)

ит/it ‘köpek’ <DLT *ıt* ay. <ET *ıt* ‘köpek; köpek yılı’ <AT *īt (*īt?*) ‘köpek’: SİGTYa, *ıt* ‘köpek’ maddesinde tarihî ve çağdaş verilerden yola çıkarak sözbaşı *i* ~ *ı* seslerinin eskiden ayrı ayrı fonem olmadığını tahmin eder (SİGTYa, 1984: 93). (ETY, 728, DLT, 16, EDPT, 34, Leksika, 648-649, 188-189, ESTYa I: 385, TDBUÜ, 176)

мин/миң ‘bin (1000)’ <DLT *miñ* ay. <ET *biñ* ay. (ETY, 428, DLT, 106, EDPT, 346-347, VEWT, 76, ESTYa VII: 72-74)

тил/til ‘dil’ <DLT *til* ‘genel olarak dil; konuşma organı; dil, lehçe’ <ET *til*~*til* ‘dil; söz, nutuk; muhbir, casus’; krş. TT *dil* (ETY, 381, EUTS, 239, DLT, 146, EDPT, 489-490, ESTYa, III: 228-230, VEWT, 480, ETDES, 137-138)

тиш/tiş ‘diş’ <DLT *tış* ~ *tış* ay. <ET (Uyg.) *tış* ay. <AT *tīš ay.; krş. TT *diş* (EUES, 716, DLT, 203, 264, EDPT, 557, ESTYa, III: 242-244, TDBUÜ, 183)

чие/çıye ‘dügüm’ <DLT *çıg-* ‘(yük, bohça vb. şeyleri) bağlamak’ <ET (Uyg.) *çıg-* ‘aganta etmek, sıkı bağlamak’ (EUES, 227, DLT, 237, EDPT, 415)

чий/çiy ‘hasır otu’ <DLT *çıg* ‘kamuştan daha ince ve yumuşak bir bitki’ <ET (Uyg.) *çıg* ‘muhtemelen bir bitki türü; kemiş’ (EUES, 227, DLT, 400, EDPT, 404, VEWT, 107)

1.2.1.4.4. İlk Hecede *ı* > *u* Değişmesi

Türk dillerinin bazılarında (Az., Tuv., Tat.) *ı*>*u* değişmesine dağınık olarak (dudak ünsüzleri yanında) rastlanır (SİGTYa, 1984: 68). Kırgızcada da aşağıdaki örneklerden görüleceği üzere *v*, *m* dudak ünsüzler komşuluğunda bulunan ilk hece *ı* ünlüsü yuvarlak *u* sesine değişmiştir.

кубан-/kuban- ‘kıvanmak, sevinmek’ <DLT *kuw* ~ *kıw* ‘baht, talih’ <ET (Uyg.) *kıv* ‘haşmet, mutluluk, kut, saadet, kurtuluş’; krş. ET (Uyg.) *kıvadmak* ‘mutlu olmak, sevinme, mutluluk, sevinç’, CC *kovan-* ~ *hovan-* ‘kıvanmak, sevinmek, mutlu olmak’ (EUES, 375, DLT, 140, CC II: 73a/2, 80b/16)

жумшак/сумшак ‘yumuşak’ <DLT *yumşak* ay. <ET *yumşak~yumşak* ay. (ETY, 265, EUES, 920, DLT, 367, EDPT, 938-939, KEWTS, 365)

1.2.1.4.5. İlk Hece Dışında *ı* Korunması

İlk hece *a*, *ı* art-düz ünlülerini takip eden ilk hece dışındaki *ı* sesi düzenli olarak korunur.

агыл/агил ‘ağıl’ <DLT *agıl* ‘ağıl; koyun pisliği’ <ET *agıl* ‘ağıl’ (ETY, 339, DLT, 35, 31, EDPT, 83, TMEN II: 503, ESTYa I: 83-85, ETDES, 6)

айгыр/аугир ‘aygır’ <DLT *adgır* ‘atın erkeği, aygır’ <ET *adgır* ay. (ETY, 309, DLT, 46, EDPT, 47, VEWT, 6, TMEN II: 648, ESTYa I: 107-108, Leksika, 442-443, ETDES, 34)

сыйыр/сыуір ‘inek’ <DLT *sıgır* ‘sığır’ (DLT, 156)

тыңчы/тиңчи ‘casus’ <ET (Uyg.) *tiñçi* ‘taşıyıcı, dedikoducu’ <ET (Uyg.) *tiñ* ‘dinleme, işitme; ses, çingirtı’ (EUES, 715)

чыйыр/çууір ‘çığır, patika’ <DLT *çigır* ‘dar ve küçük yol’ (DLT, 156, VEWT, 107, EDPT, 409, Şirin, 2004)

чыйырчык/çууірçик ‘sığırçık kuşu’ <OT *sıgırçık~sıgırçuk* ay. (KB, 4198, DLT, 220, EDPT, 816, ESTYa VII: 415-418)

ызырын-/изирин- ‘birine öfkelenmek’ <ET (Uyg.) *ısrın-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek, sinirden dudağını ısırarak’ krş. DLT *ısrım kişi* ‘sıkıntılı ve kaşları çatık olan adam’ (EUES, 291, DLT, 52)

1.2.1.4.6. İlk Hece Dışında *ı* > *a* Değişmesi

İlk hece dışı *ı* ünlüsü iki örnekte *a* sesine değişmiştir.

буга-/buta- ‘budamak’ <DLT *butı-* ay. <AT **būti-* ~ **būta-* ay. (DLT, 485, TDBUÜ, 179, EDPT, 300, VEWT, 90, ESTYa VII: 128-130, Leksika, 103-104)

куура-/kuura- ‘kurumak’ <DLT *kuru-* ay. <ET (Uyg.) *kuri-* ‘kurumak; körelmek; zayıflamak’ <AT **kūri-* ‘kurumak’; krş. Türkm. *gūra-*, Yak. *kūr-*(<**kūri-*); DLT, *kūr* ‘kuru’ (EUES, 425, DLT, 404, TDBUÜ, 179, EDPT, 646)

1.2.1.4.7. İlk Hece Dışında *ı* > *u* Değişmesi

İlk hece ünlüsü art-yuvarlak *o*, *u* seslerinden sonra gelen *ı* sesi gerileyici tam ve yarı benzeşmeyle *u* sesine değişir.

a. Gerileyici tam benzeşmeyle (*u-ı* > *u-u*):

буурсун/buursun ‘saban, saban demiri’ <*bugursı <DLT *bukursı* ‘saban’ <ET (Uyg.) *bukursı* ay. (IB, 25, DLT, 452, EDPT, 319)

куру-/kuru- ‘kurumak’ <ET (Uyg.) *kuri-* ‘kurumak; körelmek; zayıflamak’ <AT **kūri-* ‘kurumak’; krş. DLT *kuru-* ay. (EUES, 425, DLT, 404, TDBUÜ, 179, EDPT, 646)

тушук-/tuşuk- ‘karşılaşmak’ <OT (KB) (*uvutka tuşıktım*) *tuşık-* ‘rastlamak, uğramak, duçar olmak, düşmek’ <ET (Uyg.) *tuş-* ‘rastlamak, buluşmak, karşılaşmak, (bir şeye) uğramak’ <AT **tūş-* ‘karşı gelmek, rastlamak’ (EUES, 762, KB, 6544, EDPT, 563 TDBUÜ, 180)

улу-/ulu- ‘ulumak’ <DLT *ulı-* ay. <ET (Uyg.) *ulı-* ‘(sesli) yakınmak, inlemek, feryat etmek, (köpek) ulumak’ <AT **ūli-* ‘ulumak’ (DLT, 459, EUES, 791, TDBUÜ, 179).

b. Gerileyici yarı benzeşmeyle (*o-ı* > *o-u*):

жолу/colu ‘defa, kez’ <ET *yohı* ‘defa, kere, kez’ <ET *yol* ‘yol’ <AT *yōl ay. (ETY, 274, EUES, 912, TDBUÜ, 178)

жонгучка/çoŋuçka ‘yaban yonca’ <DLT *yorınçga* <ET (Uyg.) *yorınçga* ‘yonca, kaba yonca, alfalfa’ (EUES, 914, DLT, 500, EDPT, 971, VEWT, 207, ESTYa, IV: 227-229, ETDES, 578)

жорук/çoruk ‘davranış, karakter’ <DLT *yorık~yoruk* ‘huy; davranış, gidiş, gidişat’ <ET (Uyg.) *yorıg* ‘yol, patika, gidişat, eylem; yatkınlık; davranış, hareket, davranış biçimi; iyi amel’ <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ (EUES, 914, DLT, 162, 245, EDPT, 963)

козу/kozu ‘kuzu’ <DLT *kozi* ay. <ET (Uyg.) *kozi* ay.; krş. TT *kuzu* (EUES, 434, DLT, 133, EDPT, 681, ESTYa, VI: 107-108, Leksika, 433, VEWT, 285, ETDES, 341, KEWTS, , 241)

коңшу/koŋşu ‘komşu’ <DLT *koşni~koŋşı* ay. <ET (Uyg.) *konaşı~koŋşı* ay.; krş. TT *koŋşu* (EUES, 391, DLT, 188, 443, EDPT, 640, ETDES, 312, ESTYa, VI: 65-66)

коркунуч/korkunuç ‘korku, korkunç’ <DLT *korkınç ~ korkunç* ‘korku, korkunç, korkutucu’ <ET *kork-* ‘korkmak’ (ETY, 471, DLT, 347, 418, EDPT, 654)

кору-/koru- ‘korumak’ <DLT *korı-* ay. <ET (Uyg.) *korı-* ay. <AT **kōri-* ay. (EUES, 282, DLT, 462, EDPT, 645-646, ESTYa, VI: 74-77, TDBUÜ, 178)

моюн/моyun ‘boyun’ <ET (Uyg.) *boyın* ay. <AT *bōyin ay.; krş. DLT *boyun* ay. (EUES, 190, DLT, 296, 424, EDPT, 386, VEWT, 80, ESTYa II: 180-182, 182-183, Leksika, 233-234, ETDES, 73-74, TDBUÜ, 177)

оку-/oku- ‘okumak’ <DLT *okı-* ‘okumak; çağırmaq’ <ET (Uyg.) *okı-* ‘davet etmek, çağırmaq; okumak, ezberden okumak’ <ET (Orh.) *okı-* ‘çağırmaq, davet etmek’ (ETY, 517, EUES, 505, DLT, 459, DTS, 369, VEWT, 359, ESTYa I: 440-441, ETDES, 384-385, Zal, 2007)

оору-/ooru- ‘ağrımaq’ <DLT *agrı-* ‘ağrımaq’ <ET *agrı-* ‘hastalanmaq’ <AT **āgrı-* (<**hāgrı-*) ‘ağrımaq’ (ETY, 464, DLT, 21, EDPT, 91, TDBUÜ, 172)

соолук/soluk ‘beş yaşındaki koyun’ <DLT *saglık* ‘koyun’ <ET (Uyg.) *saglig* ‘süt...’ (EUES, 573, DLT, 206, EDPT, 809)

сооры/soru ‘sağrı’ <DLT *sagrı* ay. <ET (Uyg.) *sagrı* ‘at derisi’ (EUES, 573, DLT, 488, EDPT, 815, ESTYa, VII: 151-153)

тоқты/toktu ‘toklu’ <DLT *toklı* ‘altı aylık kuzu’ (DLT, 52, EDPT, 469, ETDES, 516)

току-/toku- ‘dokumak; örmek’ <DLT *tokı-* ‘dokumak’ <ET (Uyg.) *tokı-* ‘dövmek, vurmak, çakmak, kırmak; rüzgâr esmek; dokumak’ (EUES, 726, DLT, 463, EDPT, 467, ESTYa, III: 253-255)

томук/tomuk ‘diz kapağı?’ <DLT *topık süñük* ‘kemik yemeği (paça?)’ <ET (Uyg.) *topık* ‘top, yumak; ayak bileği’ (EUES, 733, DLT, 163, EDPT, 437, VEWT, 489, Leksika, 286)

ууру/uuru ‘hırsız’ <DLT *ogrı* ay. <ET (Uyg.) *ogrı* ‘hırsız, eşkıya, haydut, soyguncu; haydutça’ (EUES, 503, DLT, 63, 138, EDPT, 90, ETDES, 532, ESTYa I: 412-414)

чоюн/çoyun ‘bronz’ <DLT *çodın* ‘tunç’; krş. CC *çoyun* ‘bronz’ (DLT, 176, CC II: 65b/3c, VEWT, 113, EDPT, 403)

чулдук/çulduk ‘çulluk’ <DLT *çulik* ‘üveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu’ <ET (Uyg.) *çılık* ‘çulluk’ <AT *çūlık ay. (EUES, 227, DLT, 164, VEWT, 119, EDPT, 420, ETDES, 125, TDBUÜ, 179)

1.2.1.4.8. İlk Hece Dışında *ı* > *o* Değişmesi

Aşağıdaki örnekte ilk hece dışı *ı* ünlüsü gerileyici benzeşmeyle *o* sesine değişmiştir.

торпок/torpok ‘ineğin altı ay bir yaş arasındaki buzağısı; bir yaşa kadarki ayı yavrusu’: krş. DLT *torpı* ‘buzağı’, ET (Uyg.) *torpı* ‘iki yaşındaki dana’ (DLT, 179, EUES, 734, EDPT, 533, Щербак, 1961: 102)

1.2.1.4.9. İlk Hece Dışında ı Düşmesi

Vurgusuz orta hece pozisyonundaki ı sesi çoğunlukla sıfır ile nöbetleşir ve az sayıdaki örnekte düşer.

жорго/corgo ‘yorga’ <DLT *yoriga at* ‘yorga at’ <DLT *yor-* ~ *yori-* ~ *yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT **yōri-* ‘yürümek’; krş. Moğ. *cirug-a* ‘tırıs, eşkin’ (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 200, 421, EDPT, 964, VEWT, 207, ESTYa IV: 225, Lessing, 1245, TDBUÜ, 179)

кайрак/kayrak ‘su gitmeyen, yağmur suyuyla beslenen toprak’ <*kayır+ak* <DLT *kayır* ‘yumuşak zeminli toprak; kum’ (DLT, 416, EDPT, 604, ESTYa, V: 217-218, VEWT, 221-222, ETDES, 276)

укта-/ukta- ‘uyumak’ <**uykla-* <**uyık+la-* <DLT *uğıkla-* ‘uyuklamak’ <DLT *uğık* ‘uyuklayan (adam)’ <DLT *uğı-* ‘uyumak’ <ET *uğı-* ay. <ET *u* ‘uyku’ <AT *ū ay. (ETY, 462, 317, DLT, 461, 31, 488, TDBUÜ, 179)

1.2.1.5. Eski Türkçe i Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçede varlığı tasarlanan *i, *i sesleri Türk dillerinde genellikle *i*, dağınık olarak *ī* şeklinde görülür (Johanson, 2021: 340). Türk dillerinde *i* sesi genellikle korunur. Bazı Türk dillerinde (Çuv., Tat., Başk., Kaz. vb.) kısa *i* olarak değişmesi için ilgili çalışmalara bakılmalıdır (bk. Johanson, 2021: 340; SİGTYa, 1984: 68).

Eski Türkçe ilk hece *i* sesi Kırgızcada genellikle korunmakla birlikte, dağınık olarak *e*, *ı* ve *ü* seslerine değişir.

İlk hece dışındaki durumlarda ise *e*, *i* düz ünlülerden sonra korunur; ön-yuvarlak *ö* sesinden sonra *ö* sesine; *ö* ve *ü* sesinden sonra *ü* sesine değişir. Ayrıca *b* dudak ünsüzü komşuluğunda da *ü* sesine değişir. Dağınık olarak *e* sesine değiştiği görülmüştür. Bir örnekte vurgusuz hece pozisyonu gereği düştüğü tespit edilmiştir.

1.2.1.5.1. İlk Hecede i Korunması

Eski Türkçe ilk hecedeki *i* sesi Kırgızcada genellikle korunur.

из/iz ‘iz’ <OT (KB) *iz* ‘iz, nişan’ <ET (Uyg.) *iz* ‘iz, ayak izi; işaret; yol’ <AT *īz ‘iz’; krş. DTS, *iz-* ‘takip etmek’ (EUES, 316, KB, 2245, DTS, 205, EDPT, 277, TDBUÜ, 183)

ийик/iyik ‘iğ, kirmen’ <DLT *īk~ īg~ yīk~ yīg* ay. <ET (Uyg.) *ik* ‘çıkırık, cehre, iğ’ <AT *īk ‘iğ’ (DLT, 22, 41, 406, EUES, 298, EDPT, 99, TDBUÜ, 182)

бил-/bil- ‘bilmek’ <DLT *bil-* ay. <ET *bil-* ay. (ETY, 475, DLT, 20, EDPT, 330-331, VEWT, 75, ESTYa II: 137-139)

билек/bilek ‘bilek’ <DLT *bilek* ay. <ET (Uyg.) *bilek* ‘bilek, eklem’ (EUES, 170, DLT, 166, EDPT, 338-339, VEWT, 76, ESTYa II: 145-146, Leksika, 250-251)

жийде/ciyde ‘iğde’ <DLT *yigde~yigte* ay. <ET (Uyg.) *yigde* ay. (EUES, 901, DLT, 12 VEWT, 202, EDPT, 911, ESTYa I: 325-326)

1.2.1.5.2. İlk Hecede *i* > *e* Değişmesi

Bir örnekte ilk hecedeki *i* ünlüsü ilerleyici benzeşmeyle *e* sesine değişmiştir.

менен/menen ‘ile’ <*birnen <*birlen* <DLT *birle* ‘ile, birlikte, arasında’ <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET *bir* ‘bir’ <AT *bīr ay.: bk. **бир/bir** ‘bir’

1.2.1.5.3. İlk Hecede *i* > *ı* Değişmesi

Eski Türkçe ilk hece *i* sesi Kırgızcada dağmık olarak art karşıtı *ı* sesine değişir.

ым/ım ‘im; işaret’ <DLT *im* ‘işaret, parola’ (DLT, 18, 389, EDPT, 155, ESTYa I: 632-633)

ысы-/ısı- ‘ısınmak’ <DLT *isi-* ‘ısınmak, kızmak’ <ET *isi-* ay. (ETY, 234, DLT, 458)

İki birleşik örnekte de ilk hece *i* sesi ilerleyici benzeşmeyle *ı* sesine değişmiştir.

ычкыр/ıçkır ‘uçkur’ <DLT *iç kur* ‘iç kuşak’ <DLT *iç* ‘her şeyin içi’ <ET *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’; krş. CC *ıçkır* ‘kemer, uçkur’, TT *uçkur* (ETY, 314, EUES, 293, DLT, 16, CC II: 82b/1, CC I: 48a/15)

ыштан/ıştan ‘şalvar; pantolon’ <DLT *içton-lan-* ‘don giymek, elbise giymek’ <DLT *iç* ‘her şeyin içi’ + *ton* ‘elbise’ (DLT, 137); krş. **ычкыр/ıçkır** ‘uçkur’

1.2.1.5.4. İlk Hecede *i* > *ü* Değişmesi

Azerbaycan, Karakalpak ve Karaçay-Balkarca gibi Türk dillerinde de aynı şekilde *i*>*ü* değişmesi görülür. İlkinde dudak ünsüzleri komşuluğu geçerliyken, diğerlerinde geçersizdir (SİGTYa, 1984: 68).

Eski Türkçe ilk hece *i* ünlüsü Kırgızcada iki örnekte ilerleyici benzeşmeyle, üç örnekte dudak ünsüzünün tesiriyle *ü* sesine değişmiştir.

сүлгү/sülgü ‘havlu’ <*silgü <ET (Uyg.) *sil-* ‘sürmek’; krş. TT *silgi* (EUES, 613, EDPT, 824-825)

түлкү/tülkü ‘tilki’ <DLT *tilkü* ay. <ET (Uyg.) *tilkü* ay.: Çağatay döneminde de *tülkü* olarak rastlanır (Eckmann, 2017: 37). (EUTS, 239, DLT, 26, EDPT, 498-499, ETDES, 513)

Aşağıdaki örnekte *b*, *v* dudak ünsüzleri önce ilk hece ünlüsünü *ü* sesine değiştirmiş, daha sonra ilk hece dışı *i* sesi de gerileyici benzeşmeyle yuvarlak ünlüye değişmiştir.

чүйгүн/çüygün ‘semiz, yağlı, lezzetli’ <DLT *çiwgin aş* ‘şişmanlatan doyurucu yemek’ <ET (Uyg.) *çivgin* ‘besleyici yemek, besleyicilik’ (DLT, 192, EUES, 235, EDPT, 396)

бүлө-/bülö- ‘bilemek’ <DLT *bile-* ‘bilemek, keskinleştirmek’ <ET (Uyg.) *bile-* ay. (EUES, 170, DLT, 464, EDPT, 332, ESTYa II: 142-143, Leksika, 399-400)

Aşağıdaki örnekte ise ilerleyici benzeşmeyi görmek mümkündür.

бүрсүгүнү/bürsügünü ‘yarından bir sonraki gün’ <*birisi künü*

1.2.1.5.5. İlk Hece Dışında i Korunması

İlk hece ön-düz *i, e* seslerini takip eden ilk hece dışı *i* sesi düzenli olarak korunur.

идиш/idiş ‘kap, kap kacak’ <DLT *idiş~ıdiş* ‘kadeh; tencere, çömlek, kazan, su kabı gibi her türlü kap kacak’ <ET (Uyg.) *idiş* ‘kap kacak, çömlek’ (DDM, 123, EUES, 295, DLT, 29, 401, EDPT, 72, ESTYa I: 329)

ийин/iyin ‘omuz’ <DLT *egin* ‘kürek kemiği; omuz’ <ET (Uyg.) *egin~eğin* ‘çatı’ <ET (Uyg.) *eg-* ‘eğmek’ <AT **ēg-* ay. (IB, 18, DLT, 37, EUES, 109, EDPT, 109, ETDES, 159-160, ESTYa I: 225-227, Leksika, 239-240, TDBUÜ, 180)

ини/ini ‘küçük erkek kardeş’ <DLT *ini* ay. <ET *ini* ‘erkek kardeş’; krş. CC *ini* ‘torun, erkek torun’ (ETY, 178, DDM, 126, DLT, 45, CC I: 49a/14, Leksika, 292-293, TDAA, 201-202, EDPT, 170, ESTYa I: 363)

чимели/çimeli ‘küçük karınca’ <DLT *çümeli* ‘karınca’ <ET (Uyg.) *cümeli ~ çimeli ~ çömeli* ay. (EUES, 232, 239, DLT, 195, Leksika, 184)

чири-/çiri- ‘çürümek’ <OT (CC) *çürü-* ‘çürüme’ <AT **çürü-* ay.; krş. TT *çürü-* (CC I: 38b/12, CC II: 81a/20, TDBUÜ, 185)

эки/eki ‘iki’ <DLT *ikki* ay. <ET *eki~iki* ay. <AT *ēki ay. (ETY, 422, DLT, 66, TDBUÜ, 181, EDPT, 119, ESTYa I: 252-254)

элик/elik ‘ceylan’ <OT (KB) *elik* ‘dağ keçisi, yaban keçisi’ <ET *elik* ‘karaca; erkek ceylan’ (ETY, 311, IB, 63, KB, 1061, 4838, EDPT, 142, ESTYa I: 265-266)

1.2.1.5.6. İlk Hece Dışında i > e Değişmesi

İlk hece dışındaki *i* sesi dağınık olarak *e* sesine değişir.

желе/cele ‘atların sırayla bağlandığı iki ucu iki kazığa bağlı kendir, urgan; örümcek ağı’ <ET (Uyg.) *yeli~yelü* ‘hayvan tutmaya yarayan ip’; krş. ? DLT, *yalu* ‘tayların bağı, kısraktan kımız için süt sağılırken tayların bağlandığı ip’; krş. Moğolca *cele* [зээл] ‘çile, urgan çilesi, hayvan bağlanan ip’ (EUES, 886, 887, DLT, 358, EDPT, 919, VEWT, 125, ESTYa IV: 21-22, Lessing, 1228)

ийрек/iyrek ‘deriyi işletmede kullanılan iki başı yumru, ahşap saplı, ortasında pürtük dişleri olan alet’ <DLT *ıdrig* ‘kalın ve pürtüklü nesne’; krş. DLT *eldiri* ‘oğlak derisi’, CC *ërikle-* ‘deriyi tabaklamak, işlemek’ (DLT, 50, CC II: 56a/13)

кезек/kezek ‘sıra’ <DLT *kezik* ‘çalışmada nöbet, sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’ <ET *kez-* ‘gezmek’ (EUES, 361, DLT, 169, EDPT, 758-759)

кеме/кеме ‘gemi’ <DLT *kemi~kimi* ‘gemi’ <ET (Uyg.) *kemi* ‘gemi, kayık, sandal’; köprü’ <AT *kēmi ‘gemi, kayık’ (EUES, 363, DLT, 448, EDPT, 721-722, VEWT, 252, ESTYa, III: 37-39, ETDES, 188, KEWTS, 155, TDBUÜ, 181)

кирген/кирген ‘kızgın (hayvan)’ <ET (Uyg.) *kirgin~kirkin* ‘hayvanlarda çiftleşme anı kızgınlığı’ (EUES, 383, EDPT, 743)

мечин/меçин ‘maymun’ <DLT *bıçin ay.* <ET *beçin~biçin* ‘maymun, maymun yılı’ <AT **bıçin ay.* (ETY, 305, DLT, 176, EDPT, 295-296, VEWT, 66, ESTYa II: 128-129, TDBUÜ, 183)

1.2.1.5.7. İlk Hece Dışında i > ö Değişmesi

İlk hece ön-yuvarlak *ö* ünlüsünün takip eden ilk hece dışındaki *i* sesi daima gerileyici tam benzeşmeyle *ö* sesine değişir.

көтөр-/көтөр- ‘kaldırmak, yükseltmek’ <ET (Uyg.) *köti-* ~ *ködi-* ‘yükselmek, çıkmak, kalkmak’; krş. DLT *kötür-* ‘kaldırmak’, TT *götür-* (EUES, 413, DLT, 245, EDPT, 706, ESTYa, III: 86-88, KEWTS, 162, TETTL, III: 258)

көшөгө/көшөгө ‘perde; örtü’ <DLT *köşige* ‘küçük gölge’ <DLT *köşi-* ‘örtmek’ <AT **kōši-* ‘örtmek, gizlemek’; krş. Moğ. *kösige(n)* [хөшиг] ‘perde, güneşlik; gölgelik’ (EUES, 413, DLT, 463, EDPT, 753, ESTYa V: 128, TDBUÜ, 184, Lessing, 608)

өңгө/өңгө ‘başka; özge’ <DLT *öñi* ‘başka’; krş. ET (Uyg.) *öñi* ‘uzak, ayrılmış; eşsiz, benzersiz’ (EUES, 534, DLT, 69, EDPT, 170, ESTYa I: 537-538)

Bir birleşik sözcükte de aynı değişim gerçekleşmiştir.

төрткүл/төрткүл ‘dört köşeli’ <DLT *törtgil* ~ *törtgül* ‘kare biçiminde olan’ <ET (Uyg.) *törtgil* ‘kare şeklinde, dört köşeli, dikdörtgen şeklinde’ <ET *tört* ‘dört’ <AT *tört* ay. (ETY, 423, EUES, 745, DLT, 521, EDPT, 535, TDBUÜ, 184)

1.2.1.5.8. İlk Hece Dışında i > ü Değişmesi

İlk hece ön-yuvarlak *ü*, *ö* ünlülerini takip eden *i* sesi gerileyici tam ve yarı benzeşmeyle *ü* sesine değişir. Ayrıca *b* dudak ünsüzü komşuluğunda bulunan *i* sesi de *ü* sesine değişmiştir.

- a. Gerileyici tam benzeşme (*ü-i* > *ü-ü*):

түрпү/türpü ‘törpü, çoğunlukla ahşap için kullanılan eğe’ <DLT *törpig~törpigü* ‘törpü’ ; krş. ET (Uyg.) *törpit-* ‘yontturmak, törpülemek’ (EUES, 740, DLT, 208, EDPT, 533)

үйүгүшүү/üyügüşüü ‘köpekgillerle kedigillerin çiftleşmesi’: krş. DLT *üdig~üdig* ‘aşk ve özlem heyecanı’, *üdlen-* maddesi *yılki üdlendi* ‘dişi hayvanlar erkek istedi ve iştahları kabardı’, ET (Uyg.) *üdlen-* ‘çiftleşme isteği olmak; sevinçli olmak’ (DLT, 32, 102, EUES, 819, EDPT, 50)

үкү/ükü ‘baykuş’ <DLT *ügi~ühi* ay. (DLT, 4, 82, Leksika, 170-171, ŞT, 278-279)

бүкүр/bükür ‘kambur’ <DLT *bükri* ‘(nesne ve insan için) kambur’ <ET (Uyg.) *bükri* ‘eğilmiş, bükülmüş’ <ET (Uyg.) *bük-* ‘bükme, eğme’ (EUES, 212, DLT, 238, 105, EDPT, 328, VEWT, 91-92, ESTYa II: 290-293)

күнү/künü ‘kuma’ <DLT *küni* ay.; krş. ET *küni* ‘haset, kıskançlık’ (ETY, 440, EUES, 442, DLT, 449, VEWT, 309, EDPT, 727, ESTYa, III: 104-106)

сүйрү/süyrü ‘oval; sivri’ <DLT *süwri* ‘ucu sivri olan mızrak, kılıç, kandil ve şişe benzer küçük eşyalar ve vb. şeyler’ <ET (Uyg.) *süwri~süwri* ‘sivri, dar’ (EUES, 639, DLT, 182, EDPT, 791)

b. Gerileyici yarı benzeşmeyle (*ö-i > ö-ü*):

чөмүч/çömüç ‘kepçe’ <OT (CC) *çömiç* ‘çömçe, kepçe’; krş. DLT *çömçe* ‘kepçe’ (DLT, 180, CC I: 52b/29, EDPT, 422, VEWT, 117)

өргү/örgü- ‘dinlenmek; gücünü toplamak’ <ET (Orh.) *örgi-* ‘(karargâh) kurdurmak, inşa ettirmek’ (ETY, 340, 531)

c. Dudak ünsüzü *b*’nin tesiriyle *i* sesi yuvarlaklaşmıştır.

үйүр-üyür- ‘evirmek; çevirmek’ <DLT *ewür-* ‘ters çevirmek’ <ET *ebir-* ‘evirmek, çevirmek; (bir yeri) dolanarak ilerlemek; ili yönetmek; çekip çevirmek’ (ETY, 455, DLT, 91)

сүйүн-/süyün- ‘sevinmek’ <DLT *sewin-* ~ *sewün-* ay. <ET *sebin-* ay.; krş. DLT *sew-* ‘sevmek’ <ET (Uyg.) *seb-* ~ *sev-* ‘sevmek, tahmin etmek, çok saymak, hoşlanmak, uygun görmek’ (ETY, 472, EUES, 592, 599, DLT, 277, EDPT, 790)

1.2.1.5.9. İlk Hece Dışında *i* Düşmesi

İlk hece dışı *i* ünlüsü bir örnekte vurgusuz orta hece pozisyonunda düşer.

сиңди/siñdi ‘kızın küçük kız kardeşi’ <*siñil+i* ‘kız kardeşi’ <DLT *siñil* ‘erkeğin küçük kız kardeşi’ <ET *siñil* ‘kız kardeş’ (ETY, 356, DLT, 496, EDPT, 839, ESTYa, VII: 284-285)

1.2.2. Eski Türkçe Yuvarlak Ünlülerin Kırgızcadaki Durumu

Tarihi dönem metinlerinde *o-u*, *ö-ü* ünlüleri için bazen bir (*vav*), bazen iki harf kullanılmış, yanındaki ünsüz belirleyici olmuştur. Ancak Türkçe bu ayrımı yapan yazılarla da yazılmıştır: “Brāhmī yazısının dışındaki hiçbir yazı türü, *o*, *ö*’yü *u*, *ü*’den ayırt etmez. Brāhmī yazısında, Tibet yazılı bazı parçalarda olduğu gibi, ikinci hecede bir *o*, *ö* mevcuttur” (Gabain, 2007: 37). Oysa genel kanı Türkçede *o*, *ö* seslerinin sadece ilk hecede bulunması yönündedir. Örneğin Eckmann, Çağataycada yarı-geniş ünlülerin (*o*, *ö*) sadece ilk hecede görüldüğünü ileri sürer (2017: 31). Son zamanlarda araştırmaların ilerlemesiyle artık bunun pek doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre Kırgızcadaki ilk hece dışındaki geniş-yuvarlak seslerin bir kısmı da birincil olabilir.

Günümüzde Türk dillerinde ilk hece dışında geniş-yuvarlak ünlülerin (*o*, *ö*, *ō*, *ō̄*) bulunması Altayca, Kırgızca, Hakaşça ve Yakutça için geçerlidir. Başka Türk dillerinin ancak bazı ağızlarında görülebilir (Щербак, 1970: 66).

1.2.2.1. Eski Türkçe *o* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde *o* sesi genellikle korunur. Birçok Türk dilinde *o>u* değişmesi dağınık olarak görülür. Ön karşıtına değişmesine (*o>ö*) ise Azericenin ağızlarında rastlanır (SİGTYa, 1984: 68-69).

Eski Türkçe ilk hece *o* sesi, Kırgızcada genellikle korunur. Birer örnekte *a*, *u* ve *ü* seslerine değiştiği tespit edilmiştir.

İlk hece dışında ise gerileyici benzeşmeyle *a* ve *ı* seslerine değiştiği görülür.

1.2.2.1.1. İlk Hecede *o* Korunması

Eski Türkçe ilk hece *o* sesi Kırgızcada genellikle korunur.

бош/boş ‘boş’ <DLT *boş* ‘özgür, hür’ <ET (Uyg.) *boş* ay. <AT *bōš ay. (EUES, 188, DLT, 143, EDPT, 376, VEWT, 82, ESTYa II: 203-205, TDBUÜ, 177)

оной/оңой ‘kolay’ <DLT *oṅay* ay. <ET (Uyg.) *oṅay* ‘kolay, basit’ <ET (Uyg.) *oṅ* ‘sağ; doğru’ (DLT, 19, EUES, 510, 511, ESTYa I: 460)

оп/ор ‘harman sürerken öküze söylenen bir sözcük’ <DLT *op* ‘harman yerindeki kılavuz öküz’; krş. ET (Orh.) *opla-* ‘atılmak, ileri fırlamak; atılmak, hücum etmek, boğa gibi saldırmak’ (ETY, 450, DLT, 15, EDPT, 4)

ор-ор- ‘biçmek’ <DLT *or-* ‘(ot vb.) biçmek, kesmek’ <ET (Uyg.) *or-* ‘orakla biçmek’ (DDM, 186, EUES, 511, 513, DLT, 89, 6, EDPT, 216, ETDES, 388)

сол/sol ‘sol’ <DLT *sōl* ay. <ET (Uyg.) *sol* ay. <AT *sōl ‘sol’ (EUES, 619, DLT, 34, EDPT, 824, VEWT, 426, TDBUÜ, 178, ESTYa, VII: 320-324)

чок/çok ‘ateş kuru’ <DLT *çōg* ‘güneşin sarılığ ve saçakları; odun köz olduktan sonra ateşin alevi’ <ET (Uyg.) *çog* ‘parlaklık, ün, şöhret, haşmet; ısı, sıcaklık; lamba; refah,

bolluk <AT *çōg ‘ateşin alevi, harareti’ <AT *çō- ‘ateşe tutup ısıtmak, kızdırmak’ (EUES, 236, DLT, 400, EDPT, 405, VEWT, 114, TDBUÜ, 177, Leksika, 366-367)

1.2.2.1.2. İlk Hecede o > a Değişmesi

İlk hece o ünlüsü yalnız bir örnekte ilerleyici benzeşmeyle a sesine değiştiği görülür.

ана/ара ‘köy, köy ahalisi’ <DLT *oba* ‘kabile’ <AT *ōpa ‘köy’ (DLT, 42, TDBUÜ, 177)

1.2.2.1.3. İlk Hecede o > u Değişmesi

Aşağıdaki örnekte o sesinin daraldığı görülür.

чум-/çum- ‘(suyun içine) dalmak’ <DLT *çom-* ‘suya dalmak’ <ET (Uyg.) *çom-* ‘batmak, dalmak, suya gömülmek’ (EUES, 238, DLT, 241, EDPT, 422)

1.2.2.1.4. İlk Hecede o > ü Değişmesi

İlk hece o ünlüsünün bir tek örnekte ü sesine değiştiği görülür. Söz konusu örnek diğer Türk dillerinde de aynı değişime uğramıştır.

жүр-/cür- ‘yürümek’ <DLT *yor-* ~ *yori-* ~ *yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT *yōri- ‘yürümek’; krş. TT *yürü-* (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 500, EDPT, 957, VEWT, 207, ESTYa IV: 229-231, TDBUÜ, 179)

1.2.2.1.5. İlk Hece Dışında o > ı Değişmesi

İlk hece dışındaki o ünlüsü birinde gerileyici tam, diğerinde yarı benzeşme olmak üzere iki örnekte düzleşmiştir.

ыйык/ıyık ‘kutsal’ <DLT *ıduk* ‘mübarek’ <ET (Uyg.) *ıdok* ‘kutsal, mukaddes, karizmatik; imparatora ait, pek muhterem’ <ET (Orh.) *ıduk* ‘kutsal’ <ET *ıd-* ‘göndermek’ (ETY, 407, EUES, 286, DLT, 31, ESTYa I: 649-650, ETDES, 227-228, EDPT, 46)

жаздык/cazlık ‘yastık’ <DLT *yastuk* ay. <ET (Uyg.) *yastok* ‘yastık; ? en büyük para birimi; külçe’ (EUES, 874, DLT, 474, 367, EDPT, 974, VEWT, 191)

1.2.2.2. Eski Türkçe ö Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçe ö sesi Türk dillerinde genellikle korunur. Bu sesin yerine dar-yuvarlak ü sesinin rastlanması Tatarca, Başkurtca ve kısmen Çuvaşça için tipiktir. Anadolu ağızlarında da örnekleri görülür. Başka dil ailesine mensup dillerle yoğun temasta bulunan Türk dillerinde ö sesi birçok sese değişmiştir: Fars ve Slav dilleri etkisiyle ö > ó değişimi (İranlılaşmış Özbekçe, Batı Rumesli ve Balkan coğrafyasındaki Türk ağızları) gerçekleşir. Farsçanın eskisiyle Azericenin bazı ağızlarında, Yunancanın etkisiyle bazı Anadolu ağızlarında (Karadeniz, Konya) ö > o değişimi görülür. Yine

Farsçanın etkisiyle Güney Oğuz ve Horasan Oğuz ağızlarında *ö* > *e* değişimi görülür. Aynı değişim ayrıca Karaincede de rastlanır. Halaçça ve Çuvaşçada dağınık olarak *ö* > *i* değişimli örnekler de bulunur (Johanson, 2021: 345).

Eski Türkçe ilk hece *ö* ünlüsü Kırgızcada genellikle korunur. Kırgızcada görülen ilk hece dışı *ö* sesi daima ikincildir.

1.2.2.2.1. İlk Hecede *ö* Korunması

İlk hecede *ö* sesi çoğunlukla korunur.

бөй/böy ‘böğ’ <DLT *bōy* ~ *bōg* ay. <ET (Uyg.) *bōy* ay. <AT *bōg ay. (EUES, 193, DLT, 405, CC II: 65b/25b, EDPT, 323, VEWT, 82-83, Leksika, 184, ESTYa VII: 83-85)

көп/köp ‘çok’ <DLT *köp* ‘gür, bol, sık ve dolaşık’ <ET (Uyg.) *köp* ‘pek çok, bol’ (EUES, 407, DLT, 140, ESTYa, V: 107-108, EDPT, 686-687)

көк/kök ‘gök rengi’ <DLT *kōk* ‘gök, gökyüzü, hava’ <ET *kök* ‘sema; gökyüzü; mavi, yeşil, boz, gri, lacivert gökyüzünün her türlü rengi’ <AT *kōk ‘gökyüzü; mavi’ (ETY, 266, DLT, 31, EDPT, 708-709, VEWT, 287, TDBUÜ, 184, ESTYa, III: 66-68, Leksika, 604-605, 682-683)

көл/köl ‘göl’ <DLT *kōl* ~ *köl* ‘göl, gölcük, havuz; deniz; içinde su birikmiş çukur’ <ET *köl* ‘göl’ <AT *kōl ay. (ETY, 322, DLT, 254, 403, EDPT, 715, VEWT, 288, Leksika, 91, ESTYa, V: 95-96, ETDES, 195, TDBUÜ, 184)

көлүк/kölük ‘gölük; yük hayvanlarının genel adı (deve hariç)’ <DLT *kölük* ‘yük hayvanı’ <ET (Uyg.) *kölök~kölük* ‘binek hayvanı, yük hayvanı’ <ET (Uyg.) *köl-* ‘bağlamak, (öküze) koşum vurmak’ (EUES, 402, DLT, 169, EDPT, 717, ESTYa, III: 69-70, ETDES, 196)

өгөй/ögöy ‘üvey’ <DLT *ögey* ay. <ET (Uyg.) *ögey* ay. (ETY, 355, DLT, 503, 61, DDM, 191, EDPT, 119, TMEN II: 615, ETDES, 542)

өң/öñ ‘renk’ <DLT *öñ* ay. <ET (Uyg.) *öñ* ‘renk; yüz rengi, beniz, biçim, şekil; madde, renkli’ (DLT, 19, EUES, 533)

өңгө/öñgö ‘başka; özge’ <DLT *öñi* ‘başka’; krş. ET (Uyg.) *öñi* ‘uzak, ayrılmış; eşsiz, benzersiz’; krş. Moğ. *öger-e* [øəp] ‘başka, diğer, farklı, ayrı’ (EUES, 534, DLT, 69, EDPT, 170, ESTYa I: 537-538)

төш/töş ‘döş, göğüs’ <DLT *tōš* ‘döş, göğüsün başı, göğüs’ <ET (Uyg.) *töş* ‘göğüs, döş’ <AT *tōš ‘döş, göğüs’ (EUES, 746, DLT, 399, 487, EDPT, 558, ESTYa, III: 286-287, TDBUÜ, 184, VEWT, 495)

1.2.2.2.2. İlk Hecede ö > ü Değişmesi

Türk dillerinde ö>ü değişmesi Tatar, Başkurt, Çuvaş, Hakas, Azerbaycan ve Türk dillerinde dağınık olarak görülür (SİGTYa, 1984: 69). Kırgızcada ise ilk hece ö ünlüsü bir örnekte y (<g) komşuluğunda daralarak ü sesine değişmiştir.

үйрөн-/üyrön- ‘alışmak, öğrenmek’ <DLT *ögren-* ‘öğrenmek’ <ET (Uyg.) *ögren-* ‘alışmak’ <ögür-e-n- <ET *ögür* ‘sürü’ (DLT, 115, EUES, 526, 529, EDPT, 114)

1.2.2.2.3. İlk Hecede ö > e Değişmesi

Aşağıdaki örnekte ö sesinin e sesine değişmesinin sebebi belli değildir.

эз/ez ‘sağır’ <DLT *öz ay.* <ET (Uyg.) *öz ~ üz* ‘sağır, duymaz; sağır kişi’ (EUES, 831, DLT, 21, EDPT, 279)

1.2.2.2.4. İlk Hecede ö > o Değişmesi

Bir örnekte ö sesinin art karşıtı o sesine değiştiği görülür.

жору-/coru- ‘yorumlamak’ <DLT *yör-* ‘(düşü) tabir etmek’ <ET (Uyg.) *yör-* ‘yorumlamak, izah etmek, açıklamak, tefsir etmek; çözmek’ ? <AT **yör-* ‘yormak, tabir etmek’; krş. Yak. *süör-* (EUES, 916, DLT, 399, EDPT, 955, VEWT, 208, ESTYa IV: 223-225, TDBUÜ, 179)

1.2.2.3. Eski Türkçe u Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde u sesi genel olarak korunur. Bir kısmında (Başk., Kaz., Tat. vb.) u > u değişimi görülür (Johanson, 2021: 342).

Eski Türkçe ilk hece u ünlüsü Kırgızcada düzenli olarak korunur. İlk hece dışındaki durumlarda ise, u sesinden sonra geldiğinde korunur; a düz ünlüsünden sonra u sesine, geniş-yuvarlak o sesinden sonra ise gerileyici tam benzeşmeyle o sesine değişir. Az sayıdaki örnekte düşer.

1.2.2.3.1. İlk Hecede u Korunması

Eski Türkçe ilk hece u sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur.

бут/but ‘but; ayak’ <DLT *büt* ‘but, ayak’ <ET *but ay.* <AT **büt ay.* (ETY, 314, DLT, 396, VEWT, 90, EDPT, 297, ESTYa II: 280-282, Leksika, 282, ETDES, 81, TDBUÜ, 179)

жуу-/cuu- ‘yıkamak’ <DLT *yū-* ay. <ET (Uyg.) *yu-* ‘yıkamak, yıkanmak, temizlemek’ <AT **yū-* ‘yıkamak’; (EUES, 917, DDM, 289, DLT, 457, 331, CC I: 16b/1, 16b/4, EDPT, 870, VEWT, 209, TDBUÜ, 180) krş. CC *yuv-* ~ *yu-* ‘yıkamak’

муң/muñ ‘sıkıntı’ <DLT *muñ* ‘sıkıntı, bela’ <ET *buñ~buñu* ‘sıkıntı’ (ETY, 293, DLT, 362, EDPT, 347, ESTYa VII: 89-93)

уз/uz ‘usta, mahir’ <DLT *ūz* ‘eli sanatlı ve mesleğine mahir (insan)’ <ET *uz* ‘becerikli, mahir, usta’ <AT *ūz ‘iyi, güzel, biçimli; mahir, usta, sanatkâr’; krş. ET *u-* ‘yapabilmek, mahir olmak’ (ETY, 255, DLT, 21, EDPT, 277, OTG, 93, TDBUÜ, 179)

уйку/uyku ‘uyku’ <**udık+u* <DLT *udı-* ‘uyumak’ <ET *u* ‘uyku’ <AT *ū* ay.; krş. ET (Uyg.) *udık* ‘uyku’ (ETY, 317, EUTS, 262, DLT, 18, EDPT, 2, TDBUÜ, 179)

ула-/ula- ‘ulamak, bağlamak’ <DLT *ula-* ay. <ET (Uyg.) *ula-* ay. <AT **ūla-* ay. (EUTS, 264, IB, 48, DLT, 459, EDPT, 126-127, DTS, 609, ESTYa, I: 587-588, TDBUÜ, 179)

1.2.2.3.2. İlk Hece Dışında u Korunması

İlk hece *u* ünlüsünü takip eden ilk hece dışındaki *u* ünlüsü genellikle korunur.

буюр-/buyur- ‘buyurmak, emretmek’ <DLT *buyur-* ‘buyurmak’ <ET (Uyg.) *buyur-* ay. (ETY, 362, EUES, 210, DLT, 428, 162, EDPT, 387-388, VEWT, 87, ESTYa II: 245-247)

жумуш/cumuş ‘iş’ <DLT *yumuş* ‘iki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber görürüp getirme’ <ET *yumuş* ‘hizmet, vazife; elçilik görevi’ (ETY, 401, DLT, 353, EDPT, 938, ETDES, 580-581, VEWT, 211, ESTYa, IV: 252-252)

жуур-/cuur- ‘yoğurmak’ <ET *yogur-* ay.; krş. DLT *yugrul-* ‘yoğrulmak’ (ETY, 462, EUTS, 301, DLT, 391, EDPT, 906, VEWT, 205, ESTYa, IV: 243-244)

утурла-/uturla- ‘karşılama; önüne çıkmak’ <DLT *utru* ‘bir şeyin karşısı’ <ET (Uyg.) *uturu* ‘karşı’ <ET (Orh.) *utru* ay. (ETY, 331, DDM, 259, DLT, 63)

1.2.2.3.3. İlk Hece Dışında u > ı Değişmesi

Türk dillerinde yaygın olarak *u>ı* değişmesi dudak ünsüzleri komşuluğunda yaşanır. Ancak bunun yanısıra herhangi bir ünsüz komşuluğunda da gerçekleştiği görülür ve sebebi açık değildir (SİGTYa, 1984: 69).

Eski Türkçe *a* ve *ı* düz ünlülerinden sonra gelen ilk hece dışındaki *u* sesi Kırgızcada genellikle *ı* sesine değişir. Başka bir ifadeyle düzlük-yuvarlaklık açısından uyuma girer.

акырын/akırın ‘yavaş’ <DLT *akru~akrun* ay. <ET (Uyg.) *akru* ay. (EUES, 26, DLT, 56, 494, EDAL 282, VEWT, 14, EDPT, 89-90, ESTYa I: 123-124)

азык/azık ‘yiyecek, azık’ <DLT *azuk* ay. <ET *azuk* ay. <AT *āzuk ay. (ETY, 332, DLT, 164, TDBUÜ, 172, EDPT, 283, VEWT, 33, TMEN II: 475, ESTYa I: 98)

алтын/altın ‘altın’ <OT *altun* ay. <ET *altun* ay. (ETY, 333, DLT, 25, KB, 188, EDPT, 131, TMEN II: 529, ESTYa I: 142-143, Leksika, 636-637, ETDES, 13-14)

анык/анık ‘kesin; açık’ <DLT *anuk* ‘hazır’ <ET (Uyg.) *anuk* ay. <AT **ānu-* ‘hazırlamak’ (EUES, 53, DLT, 44, EDPT, 182, VEWT, 20, TMEN II: 569, ESTYa I: 151-152, ETDES, 18, TDBUÜ, 171)

аргын/аргын ‘melez’ <DLT *arkun* ‘yabani aygırla evcil kısraktan doğan at’ <ET (Uyg.) *arkun* ‘damızlık at, yetiştirilen at, yarış atı’ (EUES, 64, DLT, 53, EDPT, 216)

арык/арık ‘zayıf’ <DLT *aruk~arık* ‘cılız’ <ET (Uyg.) *aruk~arok* ‘yorgun, bitkin; zayıf’ <ET *ar-* ‘yorulmak’ (EUES, 56, 64, DLT, 89, 31, TDBUÜ, 172, EDPT, 193, 214, ESTYa I: 160-162, VEWT, 22)

ашык-/ашык- ‘acele etmek’ <DLT *aşuk-* ~ *aşık-* ‘özlemek’ <ET (Uyg.) *aşuk-* ‘sabırsız olmak, acele etmek; heyecanlanmak’ (EUES, 78, DLT, 95, EDPT, 259, ESTYa I: 217-218)

ашык/ашык ‘insan veya hayvanın aşık kemiği’ <DLT *aşuk* ‘insanın ve başka şeylerin aşık kemiği’ (DLT, 31, EDPT, 259, VEWT, 30, TMEN II: 485, ESTYa I: 216-217)

былтыр/българ ‘geçen yıl’ <DLT *bıldır* ay. <ET (Uyg.) *biltur* ay. (EUES, 167, DLT, 199, EDPT, 334, VEWT, 74, ESTYa II: 139-140, Leksika, 71-72)

бырыш/брыш ‘buruş’ <DLT *burış* ‘deri ve elbisedeki buruşukluk’; krş. TT *buruş-* (DLT, 259, 157)

быш-/біш- ‘sıkıntılı olmak’ <ET (Uyg.) *buş-* ‘(nefes) tıkanmak, nefes darlığı olmak; kafası karışık olmak; telaşa düşmek’ (EUES, 205, DLT, 162, EDPT, 379, VEWT, 90, ESTYa II: 284-285)

бышакта-/бішакта- ‘için için ağlamak’ <DLT *buşak* ‘sıkıntılı’; bk. **быш-/біш-** ‘sıkıntılı olmak’

жабагы/cabagi ‘yapağı, yapak’ <DLT *yap~yapaku* ‘yün yoluntusu’ <ET (Uyg.) *yapaku* ‘tay; yapağı’ (EUES, 865, DLT, 349, 363, EDPT, 874, ETDES, 558, VEWT, 188)

жазык/сазık ‘suç; günah’ <DLT *yāzuk~yazuk* ‘suç, günah’; krş. ET *yazuklıg* ‘suçlu, kabahatli’ <AT *yāzuk ‘suç, günah’ <AT **yāz-* ‘sapmak, yoldan çıkmak, yanılmak’ (ETY, 475, 256, DLT, 376, 227, EDPT, 983, 985, VEWT, 193, ESTYa IV: 72-73, TDBUÜ, 175)

жалбыз/calbiz ‘yarpuz’: krş. DLT *yarpuz* ‘bir tür bitki’ (DLT, 365, EDPT, 957, VEWT, 183, ETDES, 560)

жалбырак/calbıрак ‘yaprak’ <DLT *yapurgak* ‘ağaç yaprağı, kitap yaprağı’ <ET (Uyg.) *yapırgak~yapırkak~yalbırgak* ‘yaprak’ <ET (Uyg.) *yapur-* ‘örtmek’ <ET (Uyg.) *yap-* ‘örtmek’ (EUTS, 285, 281, EUES, 865, DLT, 370, EDPT, 879, Leksika, 111)

жалғыз/çalғыз ‘yalnız, tek’ <DLT *yalğus* ‘yalnız, tek başına’ <ET (Uyg.) *yalğuz* ‘tek başına, tek; sırf, ancak, sadece; yalnız; yalnız kişi’ <ET (Orh.) *yalğus* ‘yalnız, tek başına; tek, biricik’ (ETY, 347, EUES, 858, DDM, 272, DLT, 145, EDPT, 930, ESTYa IV: 95)

жаңыр-/саңыр- ‘yankılanmak’ <DLT *yañkur-* ay. <ET (Uyg.) *yañku-r-* ay.; krş. DLT *yañku* ‘yankı’ (EUTS, 284, DLT, 502, 513, EDPT, 949, ESTYa IV: 122-123)

жапшыр-/саршыр- ‘çiğnemek, ezmek’: krş. DLT *yaşur-* ~ *yaşur-* ~ *yawşur-* ‘yarıştırmak’ (DLT, 387, 388)

жапыр-/сарыр- ‘yere doğru eğmek’ <DLT *yapur-* ‘saklayıp gizlemek’ (DLT, 378, EDPT, 879, ESTYa, IV: 16-17)

жары-/сары- ‘aydınlanmak, tan ağarmak’ <DLT *yaru-* ‘parlamak, ışık saçmak; aydınlanmak’ <ET (Uyg.) *yaru-* ay. (EUES, 871, DLT, 384, EDPT, 956, ESTYa IV: 134-135)

жылдыз/ıldыз ‘yıldız’ <DLT *yultuz~yuldız~yulduz* ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’ (DDM, 290, EUES, 919, DLT, 365, 327, EDPT, 922-923, ESTYa IV: 279-280)

казык/казик ‘kazık’ <DLT *kazñuk* ay. <ET (Uyg.) *kazguk~kazgok* ay. <ET (Orh.) *kaz-* ‘(at) ayağıyla toprağı eşelemek, kazmak’ (EUES, 351, DLT, 504, EDPT, 682, ESTYa, V: 190-191)

кайгы/каыгы ‘kaygı’ <DLT *kağgu* ay. <ET (Uyg.) *kağgu* ‘keder, kaygı, lekeleme, ihtiras, tutku’ (EUES, 318 DLT, 52, EDPT, 598, VEWT, 217, ESTYa, V: 201-203, KEWTS, , 211)

капчык/карчык ‘para kesesi; mide, karın’ <ET (Uyg.) *kaşçuk* ‘küçük tulum, küçük kap, kese’ <ET (Uyg.) *kaş* ‘tulum, kese, torba’ (EUES, 332, EDPT, 581, ESTYa, V: 267)

карамык/карамик ‘kırmızı çiçekli, tohumu zehirli ot’ <DLT *karamuk* ‘buğday karamuğı’ <ET (Uyg.) *karamuk* ‘tanecik’ (DLT, 213, EUES, 335, EDPT, 660, ESTYa, V: 296-297)

караңгы/караңгы ‘karanlık’ <DLT *kaşaңgu~kaşaңku* ay. <ET (Uyg.) *kaşaңgu* ay. <ET *kara* ‘kara, siyah’ (EUES, 335, DLT, 507, 441, VEWT, 236-237, EDPT, 662, ESTYa, V: 299-300, ETDES, 261)

каткыр-/каткыр- ‘kahkaha atmak’ <DLT *katgur-* ‘katıla katıla gülmek’ <ET (Uyg.) *katgur-* sesli gülmek, (kaşları) kaldırmak’ (EUES, 343, DLT, 287, EDPT, 599, ESTYa, V: 333)

катын/katın ‘kadın’ <DLT *kātun* ‘hatun; Afrâsiyab soyundan gelen bütün kadınların unvanı’ <ET *katun* ‘kadın; kağan eşlerinin unvanı’ <AT *kātun ‘kağanın eşi’ (ETY, 222, DLT, 71, Leksika, 296-297, EDPT, 602-603, TDBUÜ, 173)

кашык/kaşık ‘kaşık’ <DLT *kaşık* ~ *kaşuk* ay. <ET (Uyg.) *kaşuk* ay. (EUES, 342, DLT, 221, 165, EDPT, 671, ETDES, 268, ESTYa, V: 353-354, KEWTS, , 208-209)

кызамык/kızamık ‘kızamık’ <DLT *kızlamuk* ‘kızamık ve ona benzer sivilceler’ <ET (Uyg.) *kızamuk* ‘kızamık’ (EUES, 376, DLT, 229, EDPT, 684, VEWT, 269, ETDES, 301)

кылдырык/kıldırık ‘ince ve ufak kemik’ <DLT *kıldruk* ‘tahıl vb. şeylerin başaklarında bulunan kılçık’; ET (Uyg.) *kıltık* ‘başak kılçığı’ (DLT, 521, EUES, 371, EDPT, 619)

кыргый/kırgıy ‘çoğunlukla serçe, bıldırcın gibi ufak kuşları avlayan bir tür alıcı kuş’ <DLT *karguy*~*kırguy* ‘atmaca’ <ET (Uyg.) *kırguy* ay.; krş. ŞT *kırgu* ‘atmaca’ (EUES, 373, DLT, 259, ŞT, 82b-14, VEWT, 266, EDPT, 654, ESTYa, VI: 234-236, ETDES, 296)

мамык/mamık ‘kuş tüyü’ <DLT *bamuk*~*bāmuk* ‘pamuk’ <AT *bāmuk ay. (DLT, 163, EDPT, 345-346, VEWT, 324, ESTYa VII. 112-123, TDBUÜ, 172)

сайын/sayın ‘her (edat); fiilden sonra gelince ‘-*dıkça*’ ekinin anlamını verir’ <*sayın* <ET *sayu* ‘her biri, herkes’ <ET *sa-* ‘saymak’ <AT **sā-* ay. (ETY, 288, EUES, 592, EDPT, 958, TDBUÜ, 174)

сарымсак /sarımsak ‘sarımsak’ <DLT *sarmusak* ~ *samursak* ay. (DLT, 229, EDPT, 853 Leksika, 144, ETDES, 450)

сыбызгы/sıbizgi ‘ağaç veya kamıştan yapılan üflelemeli çalgı, düdük, sipsi’ <DLT *sıbizgu* ‘uzun kaval’ <ET (Uyg.) *sıbizgu* ‘ney, boru, trompet’ (EUES, 605, DLT, 214, EDPT, 794, ESTYa, VII: 406-409)

сызгыр-/sızgır- ‘kaymağı veya çiğ yağ eriterek sızma yağ elde etmek’ <DLT *sızgur-* ‘(yağ vb. şeyleri) eritmek’ <ET (Uyg.) *sızgur-* ‘eritmek’ <ET (Uyg.) *sız-* ‘sızmak, erimek; güçsüz olmak; acı çekmek’ (DLT, 287, EUES, 611)

тамыз-/tamız- ‘damlatmak’ <DLT *tamuz-* ay. <ET (Uyg.) *tamız-* ay. <ET (Uyg.) *tam-* ‘damlamak’ (EUES, 668, DLT, 256, 280, EDPT, 510)

тапшыр-/tapşır- ‘teslim etmek; takdim etmek’ <ET (Uyg.) *tapşur-* ‘teslim etmek, aktarmak, bırakmak, tahsis etmek, ayırmak’; krş. DLT *tapçur-* ‘kavuşturmak’: Tekin, *tapşur-* <**tapiş-ur-*, *tapçur-* <**tapiç-ur-* olarak ayırmıştır (Tekin, II: 584). (EUES, 676, DLT, 283, EDPT, 447)

тары-/тары- ‘daralmak’ <DLT *taru-* ‘(adam) sıkılmak, daralmak’ <ET (Uyg.) *taru-* ‘daralmak, küçülmek, dar olmak’ <ET (Uyg.) *tar* ‘dar’ <AT *tār ay. (EUES, 680, DLT, 461, EDPT, 532-533)

ташы-/ташы- ‘taşımak; götürmek’ <DLT *taşu-* ‘taşımak, nakletmek’ <ET (Uyg.) *taşu-* ‘taşımak, nakletmek, götürmek, yollamak’ (DDM, 226, EUES, 682, DLT, 463, EDPT, 561, ESTYa, III: 170-171)

тышкары/тышкары ‘dışarı; başka; hariç’ <ET (Uyg.) *taşkaru~taşgaru* ‘dışarıya, dışarı’ <ET *taş* ‘dış; bedenin dış yüzü, ten, sırt; siyasi merkez dışı’ (EUES, 681, ETY, 316, EDPT, 561)

чамгыр/чамгыр ‘şalgam’ <DLT *çagmur ~ çamgur* ay. (DLT, 7, 199, EDPT, 408)

чийырчык/çiyırçık ‘sığırcık kuşu’ <OT *sıgırçık~sıgırçuk* ay. (KB, 4198, DLT, 220, EDPT, 816, ESTYa VII: 415-418)

1.2.2.3.4. İlk Hece Dışında u > o Değişmesi

İlk hece geniş-yuvarlak *o* ünlüsünü takip eden *u* sesi Kırgızcada düzenli olarak gerileyici tam benzeşmeyle *o* sesine değişir.

согон/sogon ‘kumlu yerde yetişen yabancı soğan türü’ <DLT *sogun ~ sōgan ~sorgan* ‘soğan’ <ET (Uyg.) *sogun* ‘soğan, pırasa’ <AT *sōgun ‘soğan’ (EUES, 619, DLT, 176, 219, EDPT, 812, ETDES, 469, VEWT, 357, TDBUÜ, 178)

боө-/boyo- ‘boyamak’ <DLT *boğu-* ay. <ET (Uyg.) *bodu-* ay. (EUES, 185, DLT, 461, EDPT, 300, VEWT, 77, ESTYa II: 178-180)

конок/konok ‘akdarı; mısır’ <ET (Uyg.) *konuk* ‘sorgum, süpürge darısı’; krş. DLT *konak ~ koyak* ‘akdarı’ (EUES, 392, DLT, 165, 488, EDPT, 637, ESTYa VI: 55-56, Leksika, 458-459, VEWT, 280, Lessing, 1137)

кошок/koşok ‘ağıt’ <DLT *koşug* ‘şiiir, koşma, kaside’ <ET (Uyg.) *koşug* ‘koşuk, şiiir, mısralar; bağ, bağlantı’ <ET (Uyg.) *koş-* ‘bağlamak, katmak, eklemek’ (EUES, 397, DLT, 237, CC II: 66a/33b, VEWT, 284, Leksika, 611, ESTYa, VI: 92)

ордо/ordo ‘kağan otağı; merkez’ <DLT *ordu* ‘beyin oturduğu şehir’ <ET (Orh.) *ordu* ‘kağan karargâhı’; krş. ET (Uyg.) *ordo* ‘saray (gök cisimi için mecaz kullanımda da), tanrısal ev, konak, başkent, mesken; krala ait kamp, ordugâh’, Moğ. *ordu(n)* [орд] ‘hükümdarın yaşadığı yer, saray’ (ETY, 340, EUES, 513, DLT, 62, Lessing, 750)

оро/oro ‘tahıl muhafaza etmek için yapıla çukur’ <DLT *ōru* ‘buğday, şalgam vb. şeyleri korumak için kazılan çukur’ <ET (Uyg.) *oru~oro* ‘tahıl saklanan çukur, stok, yedek malzeme çukuru’; krş. CC *uru* ‘ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı’ (EUES, 516, DLT, 42, CC II: 60a/6, EDPT, 197)

очок/оçок ‘ocak’ <DLT *oçak* ay. <ET *oçak* ~ *oçuk* ay. <AT (*hōçuk) *hōtçuk ‘ateş’; krş. DLT *oçak* ‘ocak’ (ETY, 332, EUES, 501, DLT, 31, TDBUÜ, 178, ESTYa I: 425)

1.2.2.3.5. İlk Hece Dışında u Düşmesi

Aynı kökten türeyen iki sözcükte, birinde son ses, diğerinde vurgusuz orta hece ünlüsü pozisyonundaki, *u* sesi düşmüştür.

кай/кау ‘hangi’ <DLT *kayu* ~ *xanu* ~ *kanu* ‘hangi’ <ET (Uyg.) *kayu* ‘hangi, hangisi’ (DLT, 442, 496, EUES, 350, EDPT, 632-633, ESTYa, V: 191-193)

кайда/кайда ‘nerede’ <DLT *kayda*~*kayuda*~*kanda* ay. <ET (Uyg.) *kayda* ~ *kayuda* ~ *kayuta* ‘nerede, nereye’ <ET (Uyg.) *kayu* ‘hangi, hangisi’: bk. **кай/кау** ‘hangi’ (EUES, 350, DLT, 181, 420)

1.2.2.4. Eski Türkçe ü Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe *ü* sesi Türk dillerinde genellikle korunur. Dağınık olarak *ü* > *ü* (Kklp., Tat.), *ü* > *ü* (AA, Rize-Trabzon: *üzüm* > *uzum*), *ü* > *i* (Krm., Hlç.), *ü* > *ö* (TT, Az.) değişimleri görülür (Johanson, 2021: 343).

Eski Türkçe ilk hece *ü* ünlüsü genellikle korunur. Az sayıdaki örnekte ilerleyici benzeşmeyle *i* sesine, birer örnekte *e* ve *ı* seslerine değişmiştir.

İlk hece dışındaki durumlarda ise; *e*, *i* ön-düz ünlülerinden sonra daima düzleşerek *i* sesine; ön-yuvarlak *ö* sesinden sonra geldiğinde ise gerileyici tam benzeşmeyle *ö* sesine değişir. Bunun yanı sıra iki örnekte vurgusuz orta hece pozisyonunda düşer.

1.2.2.4.1. İlk Hecede ü Korunması

Eski Türkçe ilk hece *ü* sesi Kırgızcada genellikle korunur.

бүр/бүр ‘tomurcuk’ <OT (CC) *bür* ‘tomurcuk, gonca’ <ET (Uyg.) *bür*~*büri* ‘tomurcuk, demet, çiçek salkımı’; krş. DLT *bürülen*- ‘tomurcuklanmak’ (EUES, 212, 213, DLT, 302, CC II: 80b/31b, EDPT, 354, VEWT, 92, Leksika, 114-115)

бүргө/бүргө ‘pire’ <DLT *bürge* ay.; krş. CC *bürçe* ‘pire’ (DLT, 185, CC I: 54b/33, EDPT, 362, VEWT, 92, ESTYa II: 298, Leksika, 182-183, ETDES, 422-423)

жүз/цүз ‘yüz, çehre’ <DLT *yüz*~*yüz* ay. <ET *yüz* ay. <AT *yüz ‘yüz, çehre, yüzey’ (ETY, 316, DLT, 22, 116, EDPT, 982, VEWT, 213-214, Leksika, 206-207, ESTYa, IV: 259-260, TDBUÜ, 186)

үй/үй- ‘yığmak’ <DLT *üg*- ay. <ET (Uyg.) *üg*- ay.: Tekin’in ‘*On the Uighur Term yügmäk*’ yazısıyla birlikte –*g*- okunması gerektiği Türk dilleri verileriyle kanıtlanmıştır (Tekin II, 351-356). (DDM, 261-262, EUTS, 271, DLT, 87, EDPT, 106)

үлө/үлө- ‘bölmek, paylara ayırmak’ <DLT *üle*- ‘paylaşmak, dağıtmak’ <ET (Uyg.) *üle*- ‘parçalamak, bölmek, taksim etmek, paylaşmak’ (EUES, 822, DLT, 459, EDPT, 127)

үч/üç ‘üç’ <DLT *üç* ay. <ET *üç* ‘üç; üçüncü’ (ETY, 423, 434, DLT, 16)

1.2.2.4.2. İlk Hecede ü > i Değişmesi

Türk dillerinin birçoğunda *ü* sesinin *i* sesine değişerek düzleştiği görülür (SİGTYa, 1984: 70).

Kırgızcada iki örnekte ilk hece *ü* ünlüsü ilerleyici benzeşmeyle *i* sesine değişmiştir.

чимели/çimeli ‘küçük karınca’ <DLT *çimeli* ‘karınca’ <ET (Uyg.) *cümeli* ~ *çimeli* ~ *çömeli* ay. (EUES, 232, 239, DLT, 195, Leksika, 184)

чири-/çiri- ‘çürümek’ <OT (CC) *çürü-* ‘çürüme’ <AT **çürü-* ay.; krş. TT *çürü-* (CC I: 38b/12, CC II: 81a/20, TDBUÜ, 185)

Aşağıdaki örnekte ise ilerleyici benzeşmeden ziyade, *ü* sesi komşuluğundaki *y* (<g) sesinin inceltici etkisi de belirleyici olmuştur.

иймек/iymek ‘küpe’ <DLT *ügmek* ‘altından veya gümüşten kadın halkası’ (DLT, 51)

1.2.2.4.3. İlk Hecede ü > e Değişmesi

İlk hece *ü* sesinin bir örnekte *e* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

эмгек/emgek ‘bingıldak’ <DLT *ümgük* ‘bingıldak, başın yumuşak kısmı’; krş. TS *imik*, DS *emik* (DLT, 54, DTS, 625, EDPT, 159, ESTYa I: 351-352)

1.2.2.4.4. İlk Hecede ü > ı Değişmesi

Türkmencede hem *ü* hem *ı* varyantlarıyla görülen örnekler mevcuttur (SİGTYa, 1984: 70). Kırgızcada ise bir örnekte *ü* sesinin *ı* sesine değişerek artdamaksıllaştığı görülür.

бык-/bık- ‘(gizlice) sinmek’ <DLT *bük-* ‘yere doğru eğilip alçalmak ve sinmek’ (DLT, 238, EDPT, 324, ESTYa II: 248)

1.2.2.4.5. İlk Hece Dışında ü Korunması

Eski Türkçe ilk hece dışındaki *ü* sesi Kırgızcada sadece ilk hece ünlüsünün de *ü* olması koşuluyla korunur.

бүйүз/büyüz ‘kıyı, kenar’ <ET (Uyg.) *bügüz* ‘nehir (*ügüz*den sonra yansımali kelime)’ (EUES, 212)

бүтүн/bütün ‘bütün, herkes’ <DLT *bütün* ‘doğru, gerçek, güvenilir, sağlam’ <ET (Uyg.) *bütün* ‘bütün, hep, hepsi birden, hepsi’ (EUES, 213, 214, KB, 1944, DLT, 106, EDPT, 298-299, 306-307, VEWT, 93, ETDES, 83)

жүгүн-/cügün- ‘eğilmek, yükünmek’ <DLT *yükün-* ‘saymak, saygı göstermek; boyun etmek; ibadet etmek’ <ET *yükün-* ay. (ETY, 489, 514; DLT, 280, 383, EDPT, 913-914, VEWT, 213, ESTYa, IV: 264-265)

жүгүр-/cügür- ‘koşmak’ <DLT *yügür-* ay. <ET *yügür-* ‘koşmak; (kan) akmak, yaralanmak, ölmek’ (ETY, 453 DDM, 290, DLT, 54, EDPT, 914, VEWT, 212, ESTYa, IV: 258)

1.2.2.4.6. *İlk Hece Dışında ü > i Değişmesi*

Eski Türkçe *e, i* seslerinden sonra gelen *ü* ünlüsü Kırgızcada daima gerileyici (tam, yarı) benzeşmeyle *i* sesine değişir.

беки-/beki- ‘pekişmek, sağlamlaştırmak; kilitlenmek’ <DLT *bekü-* ‘sağlamlaşmak, bağlamak’ <ET (Uyg.) *bekü-* ay. <ET (Uyg) *bek~b(e)k* ‘sağlam, sıkı’ (EUES, 155, 157, DLT, 145, 464, EDPT, 361-362, 325, ESTYa II: 116-120)

белги/belgi ‘işaret’ <DLT *belgü* ‘damga, nişan’ <ET *belgü* ay. (ETY, 341, DLT, 185, EDPT, 340, VEWT, 69, ESTYa, II: 108-111, ETDES, 59)

бери/beri ‘beri’ <DLT *berü* ‘beri, yan, konuşana doğru’ <ET *berü* ay. <AT **bērü* ‘beri’ (ETY, 329, DLT, 105, EDPT, 355-356, VEWT, 66, ESTYa II: 124-126, TDBUÜ, 180)

бийик/biyik ‘yüksek’ <DLT *bedük* ‘büyük’ <ET *bedük* ay. <ET *bedü-* ‘büyümek’ (ETY, 258, DLT, 460, EDPT, 302, VEWT, 67, ESTYa II: 288-290)

билездик/bilezdik ‘bilezik’ <DLT *bilezük* ay.; krş. ET (Uyg.) *bilzöklüg* ‘bilezikli’ (EUES, 176, DLT, 226, EDPT, 345, VEWT, 76, ESTYa, II: 143-145)

жемир-/cemir- ‘aşınmak’ <DLT *yemür-* ‘(ağaç vb. şeyleri) kesmek’; krş. ET (Uyg.) *yemir-* ‘kırmak, ezmek, mahvetmek, yıkmak’ (EUES, 888, DLT, 379, EDPT, 937, VEWT, 197, ESTYa IV: 183-184)

чегиртке/çegirtke ‘çekirge’ <DLT *çekiürge* ay. (VEWT, 103, DLT, 214, EDPT, 416, TMEN IV: 2019, ETDES, 103)

эликте-/elikte- ‘biriyle alay etmek; birini alayla taklit etmek’ <DLT *elükle-* ‘alaya almak, alay etmek, maskara etmek’ <ET (Uyg.) *eliügle-* ‘alay etmek, eğlenmek’; krş. DLT *elük* ‘alay etme’; krş. CC *elikle-* ~ *ilikle-* ‘alay etmek, küçük düşürmek’; krş. Moğ. *eleg* [элэг] ‘alay konusu’ (DLT, 60, 134, EUES, 256, CC I:16a/8, CC II 66a/32b, ESTYa I: 264-265, Lessing, 390)

энчи/ençi ‘hisse, pay’ <OT (CC) *ençi* ‘özel mülkiyet, mal’ <ET (Uyg.) *ençü* ‘mülk, devlet arazisi, yer; ikta, tımar’ (EUES, 258, DTS, 210, CC II: 82a/2, Leksika, 347-348, ESTYa I: 361-362)

эри-/eri- ‘erimek’ <DLT *erü-* ~ *eri-* ay. <ET (Uyg.) *erü-* ay. (DDM, 111, DLT, 458, EDPT, 198, ESTYa I: 289-290)

эсир-/esir- ‘böbürlenmek, üstünlük taslamak’: krş. ET (Uyg.) *esür-* ‘sarhoş olmak, mest olmak, esrimek, hayran kalmak’, DLT, *esürt-* ‘sarhoş etmek’ (EUES, 125, DLT, 524, EDPT, 251, ESTYa I: 309-310)

эчки/еçki ‘keçi’ <DLT *eçkü* ay. <ET (Uyg.) *eçkü* ay.; krş. CC *eçki* ‘teke; keçi’ (EUES, 95, DLT, 46, CC I: 54b/3, EDPT, 24, ESTYa III: 34-36, ETDES, 279-280)

ийги/iygi ‘iyi, güzel’ <DLT *edgü* ‘iyi’ <ET (Orh.) *edgü* ‘iyi, has, katıksız; soylu, safkan at; iyilik, kar, kazanç, yarar’ <ET (Orh.) *ed* ‘mal, eşya’ (ETY, 253, 336, DLT, 15, EDPT, 51, OTG 82, Leksika, 326)

ийди/iydi ‘ahşaptan kaşık, kepçe gibi eşyaları yaparken kullanılan oymaya uygun bıçak gibi alet’ <DLT *egdü* ‘kılıç vb. şeylerin kınlarını oymak için kullanılan, ucu kıvrılmış bıçak’ <ET (Uyg.) *egdü* ‘eğri bıçak’ <AT **ēg-* ay. (DLT, 87, EDPT, 99-100, 102, TDBUÜ, 180, EUES, 101)

ичеги/іçegi ‘bağırsak’ <DLT *içegü* ‘kaburga kemiklerinin içinde kalan kısım’ <ET (Uyg.) *içegü* ‘iç, iç organlar’ <ET *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’ (ETY, 314, DLT, 69, EUES, 293)

ичик/іçik ‘kürklü gocuk’ <DLT *içük* ‘samur, sincap vb. hayvanlardan elde edilen kürk’ (DLT, 32, Leksika, 474-475, EDPT, 24)

ичкери/іçkeri ‘içeri’ <ET (Uyg.) *içgerü ~içgeri- ~içkerü* ‘içeri, saray’ <ET (Orh.) *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’ (EUES, 293, ETY, 314)

кески/keski ‘haydut’ <DLT *kesgü* ‘kesmek için kullanılan (nesne)’ <ET (Uyg.) *kes-* ‘kesmek’ (DLT, 6, EUES, 359, EDPT, 750, ESTYa, V: 57)

кийир-/kiyir- ‘girdirmek’ <ET *kigür-* ‘sokmak; (*yablak* ve *sünüş* sözleriyle) devlet düzenini bozmak, devlet içine nifak sokmak, devleti savaşa sürüklemek; içeriye sokmak’ <ET *kir-* ‘girmek’ (ETY, 458, 491, EUES, 379, EDPT, 713-714)

секи/seki ‘seki, toprak üstündeki yükseklik’ <DLT *sekü* ‘seki’ <AT *sēk ay. (DLT, 447, EDPT, 819, VEWT, 408, ESTYa VII: 239-241, ETDES, 453-454, TDBUÜ, 181)

тели/тели ‘atların bir tarafına doğru eğilmesine sebep olan hastalık; aptal’ <DLT *telü* ‘deli, ahmak’ <AT *tēlü ‘deli’ (DLT, 411, EDPT, 491, 493, VEWT, 472, ESTYa, III: 214-217, TDBUÜ, 181)

темир/temir ‘demir’ <DLT *temür* ay. <ET *temir~temür* ay. (ETY, 333, EUTS, 233, DLT, 20, EDPT, 508, ESTYa, III: 188-190, Leksika, 635-636)

темиретки/temretki ‘temreği’ <DLT *temregü* ‘temreği (deri hastalığı)’ <ET *temir~temür* ay. (ETY, 333, DLT, 215, EDPT, 509, ETDES, 506, VEWT, 473, ESTYa, III: 190)

тетирри/tetiri ‘ters’ <DLT *tetrü* ‘her şeyin ters olanı’ <ET (Uyg.) *tetriü~tétrü* ‘yanlış, ters, aksi, sapkın düşünceli, saatin ters yönünde, çapraz, mühtehalif’ (EUES, 705, DLT, 182, EDPT, 459)

1.2.2.4.7. İlk Hece Dışında ü > ö Değişmesi

İlk hece *ö* ünlüsünü takip eden *ü* sesi daima gerileyici tam benzeşmeyle *ö* sesine değişir.

tөрө/törö ‘efendi; yönetici’: krş. DLT *törü* ‘örf, adet’ <ET (Orh.) *törü* ‘toplumsal yasalar bütünü, töre; tören, merasim’; krş. Moğ. *törü* [töp] ‘töre, gelenek, yönetim’ (ETY, 405, 406, DLT, 443, EDPT, 531-532, ETDES, 523, Lessing, , 990)

жөтөл/cötöl ‘öksürük’ <ET (Uyg.) *yötül~ötül* ay. (EUES, 544, EDPT, 889-890, ESTYa, IV: 237, I: 557, VEWT, 209)

көзөнөк/közönök ‘gözenek’ <ET (Uyg.) *közniük~köziünök~köziün(ö)k* ‘yara, ağız, çukur, delik, baca, pencere, ilmik’ <ET *köz* ‘göz’; Kırg. *köz-e-* ‘gözemek’ (EUES, 415, ETY, 315)

сөгөт/sögöt ‘söğüt ağacı’ <DLT *sögiüt* ay. <ET (Uyg.) *sögiüt* ay. (EUTS, 209, DLT, 153, EDPT, 819, VEWT, 429, Leksika, 126, ETDES, 472)

1.2.2.4.8. İlk Hece Dışında ü Düşmesi

Vurgusuz orta hece *ü* sesinin düştüğü örnekler aşağıda verilmiştir.

бөйрөк/böyrök ‘böbrek’ <*bögür+ek* <DLT *bögür* ‘böbrek’ <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kalça’ (EUES, 191, DLT, 155, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205-207, Leksika, 278, ETDES, 75-76)

үйрөн-/üyрөн- ‘alışmak, öğrenmek’ <DLT *ögren-* ‘öğrenmek’ <ET (Uyg.) *ögren-* ‘alışmak’ <ET *ögür* ‘sürü’ (DLT, 115, EUES, 526, 529, EDPT, 114)

2. ÜNSÜZLER

2.1. Eski Türkçe Ünsüzlerin Kırgızcadaki Durumu

Bu bölümde Eski Türkçede görülen ünsüzlerin Kırgızcadaki durumu *dudak ünsüzleri*, *diş ve diş eti ünsüzleri*, *öndamak ünsüzleri* ve *damak ünsüzleri* alt başlıkları altından incelenmiştir. Ele alınan ünsüzün söz başı, söz içi ve söz sonu pozisyonları dikkate alınmıştır. Söz içi ve söz sonu pozisyonlarda farkın olmaması durumlarda bu ayrıma gidilmemiştir. Bir ünsüzün söz başında korunduğu durumlardaysa sınırlı örnek verilmiştir.

2.1.1. Dudak Ünsüzleri

Bu alt bölümde Eski Türkçe *b*, *m*, *p* dudak ünsüzlerinin Kırgızcadaki durumu bulunduğu pozisyona göre incelenecektir. Türk dillerinde söz başı dudak ünsüzleri için ilgili çalışmaya bakılabilir (bk. Clauson, 2008: 129-136).

2.1.1.1. Eski Türkçe *b* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe söz başı *b*- sesi, Türk dillerinde genellikle korunur. Bunun yanı sıra Hakasça, Şorca ve Çuvaşçada dağınık olarak *p*- sesine değişir. Türkiye Türkçesi ve Azericede az örnekte *v*- sesine değiştiği görülür. Türk dillerinde dağınık olarak kendinden sonra gelen geniz sesinin tesiriyle ve bazen geniz sesi olmadığı halde *m*-sesine değiştiğini görmek de mümkündür (Щербак, 1970: 163, SİGTY 1984: 182-183, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 48-49, Johanson, 2021: 357-361).

Eski Türkçe söz başı *b*- sesi Kırgızcada da genellikle korunmakla birlikte koşullu olarak *m*- sesi değişir. Söz içindeyse dağınık olarak korunur. Yine dağınık olarak *p* sesine; bir örnekte *m* sesine; bir örnekte *b>w* gelişimi sonrası *y* sesine değiştiği ve bir örnekte *b>w>y* gelişimi üzerinden düştüğü tespit edilmiştir.

2.1.1.1.1. Söz Başında *b*- Korunması

Eski Türkçe söz başı *b*- sesi Kırgızcada genellikle korunur.

балдыз/baldız ‘baldız’ <DLT *baldız* ‘kadının (eşin) küçük kız kardeşi, baldız’ <ET (Uyg.) *baltız* ‘genç kız kardeş; baldız’ <AT *bāltız ‘baldız, zevcenin küçük kız kardeşi’ (EUES, 141, DLT, 200, VEWT, 60, EDPT, 334, ESTYa II: 53-54, Leksika, 312, TDAA, 386-390, ETDES, 45-46)

бертин-/bertin- ‘belini incitmek’ <DLT *bertin-* ‘bertmek, yaralamak, kırık görülmeyecek şekilde kırmak’ <ET (Uyg.) *bert-* ‘yaralamak, incitmek; kırmak’ (EUES, 160, DLT, 524, EDPT, 358, VEWT, 71, ESTYa II: 70-72)

билек/bilek ‘bilek’ <DLT *bilek* ay. <ET (Uyg.) *bilek* ‘bilek, eklem’ (EUES, 170, DLT, 166, EDPT, 338-339, VEWT, 76, ESTYa II: 145-146, Leksika, 250-251)

богоо/bogoo ‘bukağı; pranga’ <DLT *bukagu* ‘hırsızlara takılan kelepçe’ <ET (Uyg.) *bukagu* ‘hapisane, zincir’ (EUES, 196, DLT, 194, 203, EDPT, 314, VEWT, 87, ESTYa II: 248-250)

бөйрөк/böyrök ‘böbrek’ <*bögür+ek* <DLT *bögür* ‘böbrek’ <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kalça’ (EUES, 191, DLT, 155, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205-207, Leksika, 278, ETDES, 75-76)

буйрук/buyruk ‘buyruk’ <DLT *buyruk* ‘buyruk, emir’ <ET *buyruk* ‘askeri veya sivil görevleri yerine getirmekte yükümlü; kağan emri altında çalışan memur’ <ET *buyur-* ‘emir vermek’ (ETY, 362, EUES, 210, DLT, 428, 162, EDPT, 387-388, VEWT, 87, ESTYa II: 245-247)

бүр/bür ‘tomurcuk’ <OT (CC) *bür* ‘tomurcuk, gonca’ <ET (Uyg.) *bür~büri* ‘tomurcuk, demet, çiçek salkımı’; krş. DLT *bürülen-* ‘tomurcuklanmak’ (EUES, 212, 213, DLT, 302, CC II: 80b/31b, EDPT, 354, VEWT, 92, Leksika, 114-115)

2.1.1.1.2. Söz Başında b- > m- Değişmesi

Daha Orhon Türkçesinde *men* ‘ben’, *maņa* ‘bana’, *meniņ* ‘benim’, *meņilik* ‘sevinçli, mutlu’, *muņlug* ‘dertli’, *meņkü* ‘ebedi’, *min-* ‘binmek’, *miņ* ‘bin (1000)’ gibi *m-*’li örnekleri de görmek mümkündür (Tekin, 2022: 70). Eski Türkçede kimi sözcüklerin *b-*, *m-* varyantlı olması iki türlü açıklanmaktadır. Altayistlere göre eskiden beri *m-* vardı ve aslidir (Poppe, 1960). Diğer görüşe göre *m-*’li örnekler ağız farkının yansımasıdır (Korkmaz, 1974: 22, Gülsevin, 1998: 13).

Eski Türkçe söz başı *b-* sesinin Kırgızcada *m-* sesine değişmesi koşulludur. Kendinden sonra geniz sesinin bulunduğu takdirde ilerleyici benzeşmeyle *m-* sesine değişir. Ancak geniz sesinin bulunmadığı birkaç örnekte de, bu değişimin gerçekleştiği görülmektedir.

майрам/maıram ‘bayram’ <DLT *bağram~bayram* ‘halk arasında sevinç ve gülüşme’ (DLT, 211, VEWT, 54, EDPT, 308, TMEN II: 823, ESTYa II: 35-36, ETDES, 57)

мамалак/mamalak ‘ayı veya manda yavrusu’ <DLT *bala* ‘kuş yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu’; bk. **бала/bala** ‘çocuk’; krş. AA *balak~palak~malak* ‘manda yavrusu; tavşan yavrusu; ayı yavrusu’

мамык/mamık ‘kuş tüyü’ <DLT *bamuk~bāmuk* ‘pamuk’ <AT *bāmuk ay.: Tarihi dönemlerde de *mamuk* olarak görülür³¹. (DLT, 163, EDPT, 345-346, VEWT, 324, ESTYa VII. 112-123, TDBUÜ, 172)

мен/men ‘ben’ <DLT *ben~men~min* ay. <ET *ben~bin~men* ay. (ETY, 278, DLT, 12, 19, EDPT, 346, VEWT, 333, ESTYa, VII: 50-55)

³¹Eckmann, 2017: 40.; Karamanlıoğlu, 2019: 15.

менен/menen ‘ile’ <*birnen <birlen <DLT birle ‘ile, birlikte, arasında’ <ET birle ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET bir ‘bir’ <AT *bīr ay.: bk. **бир/bir** ‘bir’

мечин/меçин ‘maymun’ <DLT biçin ‘maymun, maymun yılı’ <ET beçin~biçin ay. <AT *biçin ay. (ETY, 305, DLT, 176, EDPT, 295-296, VEWT, 66, ESTYa II: 128-129, TDBUÜ, 183)

мин-/min- ‘binmek’ <ET bin- ‘ata binmek’ <AT *bīn- ay. krş. ET (Uyg.) min- (binek hayvanı, araba) binmek’, CC min- ‘binmek, çıkmak’ (ETY, 540, CC I: 3a/21, CC II: 75b/1, EDPT, 348, ESTYa VII: 68-70, TDBUÜ, 183)

мин/миң ‘bin (1000)’ <DLT miñ ay. <ET biñ ay. (ETY, 428, DLT, 106, EDPT, 346-347, VEWT, 76, ESTYa VII: 72-74)

мобу/mobu ‘işte bu’: krş. ET (Uyg.) bo ‘bu’ <AT *bō ay.; bk. **бул/bul** ‘bu’

мойнок/моупок ‘büyük baş hayvanın veya geyiğin boyun derisi; deve boynunun eğik kısmı’ <boyun; bk. **моюн/моюн** ‘boyun’

моюн/моюн ‘boyun’ <DLT boyın~boyun ‘boyun’ <ET (Uyg.) boyun ay. <AT *bōyin ay. (EUES, 190, DLT, 296, 424, EDPT, 386, VEWT, 80, ESTYa II: 180-182, 182-183, Leksika, 233-234, ETDES, 73-74, TDBUÜ, 177)

моюнтурук/моуунтурук ‘boyunduruk’ <DLT boyunduruk ‘boyunduruk, iki öküzün boynu üzerine konulan ağaç parçası’ <ET (Uyg.) boyunduruk <ET (Uyg.) boyun ay. <AT *bōyin ay. bk. **моюн/моюн** ‘boyun’

мөөн/мөөн ‘kör bağırsak’ <ET (Uyg.) bögen ‘kör bağırsak, apandist’ (EUES, 191, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205, ETDES, 76, Leksika, 279)

муң/муң ‘sıkıntı’ <DLT muñ ‘sıkıntı, bela’ <ET buñ~buñu ay. krş. TT bun-al- (ETY, 293, DLT, 362, EDPT, 347, ESTYa VII: 89-93)

муңай-/муңай- ‘üzülmek’ <DLT muñad- ‘sıkılmak’ <ET buñad- ay. <ET buñ ‘sıkıntı’; bk. **муң/муң** ‘sıkıntı’

муну/munu ‘bunu’ <DLT būni~munı~mūni~mūnu ‘bunu’; bk. **бул/bul** ‘bu’ (DLT, 193, 449)

мурда/murda ‘önce’ <burun ‘bir şeyin ilki, önce’; bk. **мурун/murun** ‘burun; önce’

мурун/murun ‘burun; önce’ <DLT burun ‘burun’ <ET (Uyg.) burun ay.; (EUES, 203, 200, DLT, 172, EDPT, 366-367, 368, VEWT, 90, ESTYa II: 269-271, ETDES, 80-81, Leksika, 214-215)

мурунтук/muruntuk ‘burunluk; dizgin’ <DLT *burunduk* ‘dizgin, burunluk’ <ET (Uyg.) *buruntuk* ‘burunluk’ <ET (Uyg.) *burun* ‘burun’; bk. **мурун/murun** ‘burun; önce’

муун-/muun- ‘boğulmak’ <ET (Uyg.) *bogun-* ‘boğulmak, boğularak öldürülmek’ <ET *bog-* ‘boğazını sıkarak öldürmek, boğmak’ (EUES, 186, EDPT, 316) krş. **муун/muun** ‘boğum, eklem’, **муузда-/muuzda-** ‘boğazlamak, boğazdan kesmek’

муун/muun ‘boğum, eklem’ <DLT *bogun* ‘parmak ve kamış boğumu’ <ET (Uyg.) *bogun* ‘eklem’; krş. CC *buvun~bogum* ‘boğum, parmak boğumu’ (EUES, 186, DLT, 172, CC I: 47b/6, EDPT, 315-316, VEWT, 86, ESTYa II: 170-171, Leksika, 260) krş. **муун-/muun-** ‘boğulmak’, **муузда-/muuzda-** ‘boğazlamak, boğazdan kesmek’

мынча/мінча ‘bunca, bu kadar’ <ET *bunca* ay.; bk. **бул/bul** ‘bu’

İçerisinde geniz sesi bulunmadığı halde *m-* sesine değişen *b-* ‘li örnekler Türk dillerinde dağınık olarak görülebilir: Kzk. *muz* ‘buz’, Uyg. *mozay* ‘buzağı’, Nog. *mıyık* ‘bıyık’, Hak. (ağız) *matır* ‘kahraman’, *malçah* ‘balçık’ vb. (Щербак, 1970: 83). Türk dillerinde söz başı *b-* sesinin *m-* sesine değişmesindeki diğer fonetik sebeplere ve örneklerle ilgili çalışmaya bakılabilir (bk. Kılıç, 2020). Kırgızcada da bu tür örnekler azımsanmayacak miktarda bulunur.

машак/maşak ‘başak’ <DLT *başak* ‘okun veya mızrağın uç kısmındaki demir, temren’ <ET *baş* ‘baş’ (ETY, 257, DLT, 409, EDPT, 375-376, 378, VEWT, 64, ESTYa II: 85-88, Leksika, 673-674, 194, ETDES, 53-54)

миз/миз ‘(bıçak, kılıç, hançer vb.nin) keskin yüzü’ <ET (Uyg.) *bi~bī* ‘bıçak, bıçaklama silahı’ <AT **bī* ‘bıçak, bıçak yüzü’; krş. TT *bıçak* (EUES, 169, VEWT, 75, EDPT, 291, Leksika, 398, TDBUÜ, 183)

мол/mol ‘bol’ <OT *bol* ‘bol, geniş’; krş. CC *bollaş-* ‘gebelik sebebiyle şişmanlamak’ (KTS 34, CC II: 76a/10, VEWT, 79, ESTYa II: 184-185, ETDES, 70)

муз/muz ‘buz’ <DLT *buz~būz* ‘buz’ <ET *buz* ay. <AT **būz* ay. (EUES, 210, DLT, 94, VEWT, 91, EDPT, 389, ESTYa II: 237-239, Leksika, 17-18, TDBUÜ, 179, ETDES, 81)

муздак/muzdak ‘soğuk’ <DLT *buz~būz* ‘buz’ <ET *buz* ay. <AT **būz* ay.; bk. **муз/muz** ‘buz’

музоо/muzoo ‘buzağı’ <DLT *buzagu* ‘buzağı’ <ET (Uyg.) *buzagu* ‘buzağı; dana’ (EUES, 210, DLT, 28, VEWT, 74-75, EDPT, 391, ESTYa II: 239-242, Leksika, 438, ETDES, 81-82)

муузда-/muuzda- ‘boğazlamak, boğazdan kesmek’ <ET (Uyg.) *boguzla-* ‘boğazi kesmek, boğazlamak’ <ET *bogaz* ‘boğaz’ <ET *bog-* ‘boğmak’; krş. TT *boğaz* (EUES, 186, EDPT, 322)

мыйык/миуык ‘bıyık’ <DLT *bıdık* ay. (DLT, 162, EDPT, 301, VEWT, 73, ESTYa II: 304, Leksika, 223, ETDES, 65)

2.1.1.1.3. Söz İçinde -b- Korunması

Söz içi -b- sesi dağınık olarak ünlü arası pozisyonda ve l ünsüzü yanında korunmuştur.

бөбөк/böbök ‘bebek’: Tekin, birinci uzunlukları ele aldığı eserinde Türkmençe *bēbek* ‘bebek’, *bēbenek* ‘göz bebeği’, Yakutça *biebeke*, *biebekke*, *büöbeke* ‘bebek, yavru’ <*bēbe-ke (küçültme), *biebey* ‘kuzum, yavrucuğum’ <*bēbe-y (okşama) örnekleri üzerinde durur (1995: 42, 74).

жалбар-/calbar- ‘yalvarmak’ <ET (Uyg.) *yalbar-* ~ *yalvar-* ay.; krş. DLT *yalwar-*, Moğ. *calbari-* [залбирах, залбарих] ‘yalvarmak, yakarmak’, TT *yalvar-*; Aynı sözcükte (*yalbar-*) *b*’nin Çağatay sahasında ve Codex Cumanicus’ta da korunduğu dikkat çekmiştir³². (EUES, 856, 859, DLT, 217, 388, EDPT, 920, VEWT, 182, ESTYa, IV: 92-93, Lessing, , 1212)

жиби-/cibi- ‘(ıslanarak) yumuşamak’: krş. CC *yibit-* ‘ıslatmak, nemlendirmek, ıslatarak yumuşatmak’ (CC II: 80b/17, ESTYa, IV: 196-197)

куба/kuba ‘beyazımsı, bozumsu; çorak’ <DLT *kuba* ‘doru ve sarı arası renk’(DLT, 441, VEWT, 295, ESTYa, VI: 93-94, EDPT, 581)

Aşağıdaki iki birleşik sözcükte *b-* söz içi konumuna geçmiş ve korunmuştur.

жибер-/ciber- ‘göndermek’ <OT (ŞT) *yiber-* ‘göndermek’ <DLT *id-* ~ *īd-* ‘göndermek’ <ET *ı-* ~ *id-* ~ *yıd-* ~ *it-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il, yer, sub* vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (sab sözüyle) mesaj göndermek; (törü sözüyle) Türk töresine uymak’ <AT **ī-*, *īd-* ‘göndermek’ bk. **ий-/iy-** ‘-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ (ŞT, 68b-11, ESTYa, I: 322-324)

жолборс/colbors ‘kaplan’ <OT (CC) *yolabars* ‘kaplan’ <ET *yol* ‘yol + ET *bars* ‘pars’ (ETY, 205, 404, DDM, 70, VEWT, 206, CC II: 60b/33, ESTYa IV: 219)

2.1.1.1.3. Söz İçinde -b- > -m- Değişmesi

SİGTY’a göre Türk dillerinde ünlüler arası *b* sesinin *m* sesine değiştiği görülür³³: (Özb.) *kibi* > *kimi* ‘bunun gibi’, (Kuzey Altay) *sibis* > *semiz* ‘yağlı’ vb. Bunun yanı sıra sözcük öbeklerinde ünlü ile biten sözcükten sonra *b* ile başlayan sözcük geldiğinde de *m* değişmesi gerçekleşir: *yakşı buz* > *yakşı muz* ‘iyi buz’ vb. (SİGTY,

³² Eckmann, 2017: 41.; Argunşah-Güner, 2015: 872.

³³krş. Kzk. *ala-mız* ‘alırız’

1984: 183). İkinci durum sandhi pozisyonudur. Kırgızcada ise bu pozisyonda sadece bir örnekte söz içi *-b-* sesinin *-m-* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

төмөн/төмөн³⁴ ‘aşağı; düşük’ <OT (CC) *töben* ‘aşağı, alt, aşağıya’ (CC II: 57a/16, 57b/32)

2.1.1.1.4. Söz İçinde *-b-* > *-p-* Değişmesi

Sınırlı örnekte söz içi *-b-* sesi *-p-* sesine değişmiştir.

апа/ара ‘köy, köy ahalisi’ <DLT *oba* ‘kabile’ <AT *ōpa ‘köy’ (DLT, 42, TDBUÜ, 177)

жапалак/саралак ‘bir çeşit baykuş’ <OT (CC) *yabalak* ‘baykuş’; krş. DLT *yaba kulak* ‘baykuş’ (DLT, 372, CC I: 55a/13, VEWT, 187, ETDES, 558)

жапыз/сарыз ‘alçak’ <DLT *yawuz* ‘kötü; bozuk; zavallı; zayıf’ <ET *yabız* ‘berbat, kötü, fena’ (DLT, 40, ETY, 255, ESTYa, IV: 16-17)

жупка/сурка ‘mayalanmamış hamurdan pişirilen ince yufkaya süt, tere yağı eklenerek yapılan yemek’ <DLT *yubka ~ yuwka* ‘her şeyin incesi’; krş. ET *yuyka* ‘ince’, TT *yufka* (ETY, 261, DLT, 359, 362, 474, EDPT, 874, VEWT, 209, KEWTS, 363, ESTYa, IV: 241-242)

тепчи-/терчи- ‘teyellemek, iliklemek’: krş. DLT *tewçi-* ‘teyellemek’ (DLT, 466, EDPT, 437)

эпчи/ерчи ‘çadırın kadınlara ait tarafı’ <OT (CC) *épçi* ‘kadın; ev hanımı, eş’ <ET *ebçi* ‘eş, karı, zevce’ <ET *eb* ‘çadır, konut, karargâh’; krş. TT *evci*; krş. **үй/üй** ‘ev’ (ETY, 356, 446, CC, 47b/3, 49a/5, 45b/22, EDPT, 6, TDAA, 316-317, ESTYa, I: 287-288)

2.1.1.1.5. Söz İçinde *-b-* > *-w-* > *-y-* Değişmesi

Aşağıdaki bir örnekte *-b-* sesi, önce *-w-* sesine, ardından *-y-* sesine değişmiştir?

уят/ууат ‘ayıp; utanma’ <DLT *uwut ~ uvut* ‘haya, utanma’ <ET *ubut* ‘utanç’; krş. DLT *uyad-* ~ *uyat-* ‘utanmak’ (ETY, 441, EUES, 810, DLT, 24, 40, 104, 121, ESTYa I: 401)

2.1.1.1.6. Söz İçinde *-b-* Düşmesi

Bir örnekte *-b-* sesi birkaç değişim geçirdikten sonra düşmüştür.

жука/сика ‘ince’ <DLT *yubka ~ yuwka* ‘her şeyin incesi’ <ET *yuka* ‘narin, yufka, ince’; krş. CC *yoga* ‘ince’, ET *yuyka* (ETY, 261, DLT, 359, 362, 474, CC I: 58a/27, EDPT, 874, VEWT, 209, KEWTS, , 363, ESTYa, IV: 241-242)

Eski Türkçe *eb*, *sab*, *sub* vb. bir grup sözcükte söz sonunda *-b* sesi görülür. Şçerbak bunun için çift dudak *w* sesi tasarlar. Keza Clauson da sözlüğüne öyle alır. SİGTYa,

³⁴Çağdaş Türk dillerinde hem *töben*, hem *tömen* olarak görülür (bk. SİGTYa 1984: 184).

Ana Türkçe söz sonunda *-b* sesinin olmadığı kanaatine varır. Kimi türk dillerinde (Az., Özb.) rastlanan *-IB*, zarf-fiil eki ise ikincildir (Щербак, 1970: 171, Clauson, 1972, SİGTYa, 1984: 184-185).

Yukarıda anılan ve benzeri Eski Türkçe söz sonu *-b*'li örneklerin Kırgızcadaki durumu ses öbekleri bölümünde ele alınmıştır (bk. *Ses Öbekleri*).

2.1.1.2. Eski Türkçe *m* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde *b- ~ m-* alternasyonu çok yaygındır. Bazı araştırmacılara göre (Poppe) Türkçede *b-* sesinden değişen *m-* dışında da Ana Altaycadan beri gelen birincil bir *m-* sesi de mevcuttur. Şçerbak, Serebrenikov gibi araştırmacılar ise Türkçedeki *m-* sesinin sadece *b* ile başlayıp onu takip eden geniz sesine benzeşmeyle açıklanamayacağını ve bu kurala uymayan onlarca örneği tartışır da, nihayetinde Türkçe için birincil **m-* sesine karşı çıkar. SİGTYa, ise Ana Türkçede söz başı *m-* sesinin mevcut olduğu kanısındadır (SİGTYa, 1984: 311-317, Щербак, 1970: 83).

2.1.1.2.1. Söz Başında *b- ~ m-* ?

Eski Türkçede beri hem *b-*, hem *m-* 'li görülen bazı örnekler, Kırgızcada sadece *m-* 'lidir. Örnekleri aşağıdaki verilmiştir:

мен/мен 'ben' <DLT *ben~men~min* ay. <ET *ben~bin~men* ay. (ETY, 278, DLT, 12, 19, EDPT, 346, VEWT, 333, ESTYa, VII: 50-55)

мен/мең 'ben, yüzdeki leke' <DLT *meң* 'yüzdeki ben' <ET (Uyg.) *meң* 'doğum lekesi, ben'; krş. ET *beңlig* 'benekli', TT *ben* (ETY, 249, EUES, 472, DLT, 493, EDPT, 346, VEWT, 334, ESTYa, VII: 55-57, ETDES, 60)

мээ/мее 'beyin' <DLT *meңi~miңi* ay.; krş. CC *mēң* ay.; TT *beyin* (DLT, 515, 326, CC I: 47b/26, EDPT, 348-349, VEWT, 70, ESTYa II: 106-107, Leksika, 195-196, ETDES, 62)

миң/миң 'bin (1000)' <DLT *miң* ay. <ET *biң* ay. (ETY, 428, DLT, 106, EDPT, 346-347, VEWT, 76, ESTYa VII: 72-74)

муң/муң 'sıkıntı' <DLT *muң* 'sıkıntı, bela' <ET *buң~buңu* 'sıkıntı; vah, heyhat, ne yazık' (ETY, 293, DLT, 362, EDPT, 347, ESTYa VII: 89-93)

2.1.1.2.2. Söz İçinde *-m-* Korunması

Türk dillerinde *m* sesi söz içi ve söz sonunda (Çuvaşça hariç) oldukça iyi korunmuştur (Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 71). Hakasçada ünlüler arası *m* sesi *b* sesine değişir (Johanson, 2021: 361).

Kırgızcada *m* sesi söz içinde düzenli olarak korunur.

эмгек/емгек 'emek; eser, çalışma' <DLT *emgek* 'sıkıntı' <ET (Uyg.) *emgek* 'ağrı, ızdırap, sancı; zahmet, sıkıntı, güçlük' <ET (Orh.) *emgek* 'zahmet, eziyet' <ET **emge-*

‘ezimek’; krş. ET (Orh.) *emget-* ‘eziyet etmek’, DLT, *emge-* ‘sıkıntı çekmek’ (ETY, 440, 473, EUES, 104, 106, DLT, 54, 100, 126, EDPT, 159, ESTYa I: 272-274, TMEN II: 556)

эмн/emi ‘şimdi; artık’ <DLT *emdi* ‘şimdi’ <ET *amtı* ‘şimdi, şimdiki, bu zamanki’; krş. CC *emdi* ~ *imdi* ‘şimdi’, TT *şimdi* (ETY, 256, DLT, 16, CC II: 63a/29, 80b/14, CC I: 31a/14)

эмес/emes ‘değil’ <DLT *emes* ‘değil, olmaz, yok’ <ET (Uyg.) *ermez* ‘yanlış, hatalı, ters; olmama, olumsuz’ (DLT, 217, 242, EUES, 118)

кумган/kumgan ‘ibrik’ <DLT *kumgan* ‘güğüm, ibrik’ <ET (Uyg.) *kumgan* ‘testi’; krş. Moğ. *hundag-a(n)* [хундага] ‘kadeh, içki bardağı’ (EUES, 423, DLT, 187, EDPT, 627, VEWT, 300, ESTYa, VI: 135-137, Lessing, , 1161)

кумурска/kumurska ‘karınca’ <OT (ŞT) *kumursga* ay. <ET (Uyg.) *kumurska* ay. (EUES, 423, ŞT, 65a-4, VEWT, 300, EDPT, 628, ESTYa, V: 139-140)

күмүш/kümüş ‘gümüş’ <DLT *kümüş* ay. <ET *kümüş* ‘gümüş; gümüş para’ (ETY, 333, DLT, 86, VEWT, 308, EDPT, 723-724, Leksika, 637-638, ESTYa, V: 141-142, ETDES, 203-204)

2.1.1.2.3. Söz Sonunda -m Korunması

Türk dillerinde *m* sesinin en dayanıklı olduğu pozisyon, söz sonudur. Söz sonunda kök sözcüğün son sesi veya ek olarak bulunur ve nerdeyse hiç değişmez (SİGTYa, 1984: 322). Genel Türkçede söz sonu *-n*’li bazı örnekler Çuvaşça, Volga Bulgarçası ve Eski Batı Türkçesi yoluyla Macarcaya geçen sözcüklerde *-m*’lidir ve bu hali aslidir (Johanson, 2021: 361).

Eski Türkçe söz sonu *-m* sesi Kırgızcada düzeli olarak korunur.

кийим/kiyim ‘giysi’ <OT (KB) *keğim* ‘giyim, kuşam’ <ET *kedim* ay. <ET (Uyg.) *ked-* ‘giymek’; bk. **кий-/kiy-** ‘giymek’

ким/kim ‘kim’ <DLT *kim* ay. <ET *kim* ay. (ETY, 277, EUES, 380, DLT, 62, EDPT, 720-721, VEWT, 271, ESTYa, V: 67-68)

көм-/köm- ‘gömmek’ <DLT *köm-* ay. <ET *köm-* ay. (ETY, 521, EUES, 402, DLT, 241, EDPT, 721, VEWT, 289, ESTYa, III: 70-71)

кум/kum ‘kum’ <DLT *kum* ay. <ET *kum* ‘kum, çöl’ (ETY, 319, EUES, 422, DLT, 42, EDPT, 625, VEWT, 299, ESTYa, VI: 132-133, ETDES, 329-330)

2.1.1.3. Eski Türkçe *p* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçede söz başı **p-* sesinin olup olmadığı ve Altaistlerle karşıt görüştekiler tarafından sıkça tartışılan **p > *h > Ø* tasarısı hakkında fazla bilgiler için ilgili çalışmalara başvurulmalıdır (bk. Johanson, 2021: 355-356).

Türk dillerinde söz içi ünlüler arası pozisyondaki *p* sesi genellikle korunur ve dağılık olarak *b* sesine değişir. Söz sonundaysa düzenli olarak korunur (Шәпбақ, 1970: 163, SİGTYa, 1984: 180-182, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 47). Kırgızcada -bir örnek hariç- söz içi ünsüz komşuluğundaki *p* sesi düzenli olarak korunur. Ünlüler arasındaysa daima ötümlü karşıtına değişir. Ünlüler arası pozisyon ve ardından geniz sesinin takip ettiği örneklerde ise *p>b>m* değişimi gerçekleşir. Ancak birkaç örnekte geniz sesinin bulunmadığı durumda da bu değişim yaşanır. Söz sonu *-p* sesi ise daima korunur.

2.1.1.3.1. Söz İçinde *-p-* Korunması

Aşağıdaki örnekte ünlüler arası *-p-* sesi korunmuştur.

ана/апа ‘anne’ <ET (Orh.) *apa* ‘ata, ecdat; baba, amca, ağabey, dede, abla, anne, nice; bir unvan niteleyicisi’ (VEWT, 21, ESTYa I: 158-159, TDAA, 154-155, Leksika, 300-301)

Başka Türk dillerinde de aynı sözcükte *-p-* sesinin korunduğu görülür: Tat. *apa* ‘abla, hala’, Kzk., Türkm. *apa* vb. (Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 47).

Ayrıca Kırgızcada söz içi, ünsüz yanı pozisyondaki *p* sesi korunur.

капкак/капкак ‘kapak’ <DLT *kapgak* ‘sadak, ok kılıfının kapağı’ (DLT, 206, EDPT, 584)

опкок/опкок ‘obur’ <*op-gak* <DLT *op-* ‘(su vb. şeyleri) içmek üzere dudağına dayamak’; krş. **обор/обор** ‘obur, iştahlı’ (EUES, 512, DLT, 89, TDBUÜ, 177, ETDES, 381-382)

тепкек/тепкек ‘küçük çapa’ <*tep-gek* <DLT *tep-* ‘tekme atmak, tekmelemek, tepmek’ < ET (Uyg.) *tep-* <AT **tēp-* ‘depemek, kıyılamak, harekete geçmek’ (EUTS, 234, DLT, 10, EDPT, 435, ESTYa, III: 193-197, TDBUÜ, 181)

2.1.1.3.2. Söz İçinde *-p-* > *-b-* Değişmesi

Kırgızcada ünlülerarası pozisyonda *-p-* sesi düzenli olarak ötümlü karşıtına değişir³⁵. Aynı zamanda *-p-* > *-b-* değişimi eşzamanlı olarak çekim morfolojisinde de ortaya çıkar (bk. *Eş Zamanlı Nöbetleşmeler, Ötümlülük-Ötümsüzlük Nöbetleşmesi*).

³⁵Bu değişim Tatar, Kazak, Nogay, Altay ve Hakas gibi Türk dillerinde de görülür (Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 48).

жабуу/cabuu ‘örtü’ <DLT *yapı* ‘eyer örtüsü’; bk. **жап-/сар-** ‘kapatmak, örtmek’ (DLT, 357, ETDES, 559)

жибек/cibek ‘ipek’ <OT (CC) *yibek~ipek* ‘ipek’ <DLT *yip* ‘ip, iplik’; bk. **жип/сір** ‘ip’ (DLT, 357, ETDES, 559)

көбүк/köbük ‘köpük’ <DLT *köpük ~ köpik* ay. <ET (Uyg.) *köpük* ay. (EUES, 408, DLT, 168, EDPT, 689)

күбөк/kübök ‘altın, gümüşle süslenen takı’ <DLT *küpe* ‘küpe’ (DLT, 441, EDPT, 687, ETDES, 344, ESTYa V:129-130)

обор/obor ‘obur, iştahlı’ <DLT *op-* ‘(su vb. şeyleri) içmek üzere dudağına dayamak’; krş. **опкок/оркок** ‘obur’ (EUES, 512, DLT, 89, TDBUÜ, 177, ETDES, 381-382)

табала-/tabala- ‘birisinin kaygısına sevinmek’ <DLT *tapala-* ‘(birinin) kabahatini yüzüne vurmak, ayıplamak ve başına gelenlere sevinmek’ (DLT, 479, EDPT, 441)

чабак/çabak ‘küçük balık’ <DLT *çapak* ‘küçük bir balık türünün adı’ (DLT, 163, EDPT, 395, ETDES, 98)

2.1.1.3.3. Söz İçinde -p- > -b- > -m- Değişmesi

Ünlülerarası pozisyonda -p- > -b- değişmesiyle ortaya çıkan -b- sesi kendinden sonra geniz sesi gelmesi durumunda -m- sesine değişir.

жамын-/самın- ‘örtünmek’ <ET (Uyg.) *yabın-* ‘örtünmek’ <ET (Uyg.) *yap-* ‘örtmek, karamak’ (DDM, 274, EUES, 864)

таман/таман ‘taban’ <DLT *taban* ‘devenin tabanı’ <ET (Uyg.) *taban* ay. <AT *tāpan ay. (DDM, 222, DLT, 172, EDPT, 441, TDBUÜ, 174, Leksika, 289, VEWT, 462)

темин-/temin- ‘at sürmek için ayaklarıyla atın böğrüne vurmak’ <DLT *tepin-* ‘tepmek, (herhangi bir şey için) ayağını oynatmak’ <DLT *tep-* ‘tekme atmak, tekmelemek, tepmek’ <ET (Uyg.) *tep-* ay. <AT **tēp-* ‘depremek, kımıldamak, harekete geçmek’ (EUTS, 234, DLT, 10, 273, EDPT, 435, ESTYa, III: 193-197, TDBUÜ, 181)

чымын/çımın ‘sinek’ <OT (KB) *çibun* ay. <ET (Uyg.) *çıpın ~ çipin* ‘sinek, sivrisinek; sinekler ve başka böcekler’ <AT *çīpin ‘sinek’; krş. CC *çibin* ay. (KB, 6601, CC I: 54b/31, EDPT, 838, VEWT, 110, Leksika, 186, TDBUÜ, 176)

Geniz sesinin bulunmadığı bazı durumlarda da *p>b>m* değişmesi görülmektedir. Bunların bir kısmında ayrıca göçüşme de gerçekleşmiştir.

комуз/komuz ‘kopuz’ <DLT *kopuz* ‘ut’ <ET (Uyg.) *kopuz~kopız* ‘kopuz, telli Orta Asya çalgısı’ (DLT, 157, EUES, 393, VEWT, 281, ESTYa, VI: 68-70, EDPT, 588-589)

томук/tomuk ‘diz kapağı?’ <DLT *topık süñük* ‘kemik yemeği (paça?)’ <ET (Uyg.) *topık* ‘top, yumak; ayak bileği’ (EUES, 733, DLT, 163, EDPT, 437, VEWT, 489, Leksika, 286)

чымчык/çimçik ‘serçe’ <OT (CC) *çipçik* ‘kuş, serçe’; krş. DLT *çipçirga* ‘serçe’, AA *çimçek* ‘serçenin büyük türü’ (CC I: 29a/4, 55a/4, EDPT, 425, VEWT, 109, Leksika, 176-177, DLT, 453, Lessing, 235)

тербел-/terbel- ~ **термел-/termel-** ‘sallanmak’ <ET (Uyg.) *tebre-* ‘depemek, kımıldamak; sallanmak, titremek’ <AT **tēp-* ‘depemek, kımıldamak, harekete geçmek’ (EUTS, 230, TDBUÜ, 181)

Çağatay dönemi metinlerinde de *-rp-* < *-pr-* göçüşmeli olarak: *tērpitse* < *tēpretse* ‘deprete, hareket ettirse’ örneği görülür (Argunşah, 2013: 98).

Aşağıdaki birleşik sözcükte *kap* > *pak* göçüşmesi gerçekleşmiş ve daha sonra *p* > *b* olmuştur.

казанбак/kazanbak ‘göç sırasında kullanılan kazan kabı’ <*kazan* + *kap*: bk. **казан/kazan** ‘kazan, tencere’

2.1.1.3.4. Söz Sonunda -p Korunması

Eski Türkçe söz sonu *-p* sesi Kırgızcada korunur.

жап-/cap- ‘kapatmak, örtmek’ <DLT *yap-* ‘(kapıyı) çarpmak, kapatmak, örtmek’ <ET (Uyg.) *yap-* ‘örtmek, kapamak’ (DLT, 438, 375, DDM, 274, EUTS, 278, EDPT, 870-871)

жип/çip ‘ip’ <DLT *yip* ‘ip, iplik’ <ET (Uyg.) *yip* ay. (DDM, 286, EUTS, 297, DLT, 81, EDPT, 870, VEWT, 204, ESTYa, IV: 268-269, ETDES, 236)

сап/sap ‘sap’ <DLT *sap* ‘kılıç ve bıçağın sapı’ < ET (Uyg.) *sap* ‘sap’ (DDM, 201, DLT, 407, EDPT, 782, ETDES, 448-449)

тап-/tap- ‘bulmak’ <DLT *tap-* ay. <ET *tap-* ay. (ETY, 459, DDM, 222, DLT, 233, EDPT, 435, Leksika, 699)

теп-/tep- ‘tepmek’ <DLT *tep-* ‘tekme atmak, tekmelemek, tepmek’ <ET (Uyg.) *tep-* <AT **tēp-* ‘depemek, kımıldamak, harekete geçmek’ (EUTS, 234, DLT, 10, 273, EDPT, 435, ESTYa, III: 193-197, TDBUÜ, 181)

чап-/çap- ‘çapmak; vurmak; biçmek’ <DLT *çap-* ‘(ata) hafifçe vurmak; boynunu vurmak’ < ET (Uyg.) *çap-* ‘vurmak, dövmek’ (EUES, 222, DLT, 233, EDPT, 394)

2.1.2. Diş ve Diş Eti Ünsüzleri

Bu alt bölümde ünsüz tasnifinde diş ve diş eti ünsüzleri olarak nitelendirilen *t*, *d*, *ç*, *s*, *z*, *ş*, *n*, *l*, *r* sesleri ele alınmıştır.

2.1.2.1. Eski Türkçe t Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Söz başı *t*- sesi Oğuz dillerinde kısmen *d*- sesine değişir. Kıpçak koluna mensup Kazak, Kırgız, Tatarca gibi dillerde de dağınık olarak ötümlüleşir. Tuva, Tofalar ve Azerice *d* (sönük, yarisesli ünsüz) sesine değişir. Çuvaşçada ise korunması yanında, koşullu olarak *ç*-, *ş*- seslerine de değiştiği görülür. Azerbaycan ve Uygurcanın ağızlarında da önünlüden önceki *t*-nin *ç*- sesine değiştiği bilinir. Karaimcede (Galiçiya ağızı) *k*- sesine değiştiği de görülür. Diğer Türk dillerinde ise *t*- sesi korunur (Щербак, 1970: 164-165, SİGTYa, 1984: 208-210, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 46, Öner, 2013: 16, Johanson, 2021: 361-363).

Eski Türkçe söz başı *t*- sesi Kırgızcada genellikle korunur. Dağınık olarak ötümlü *d*- sesine değiştiği görülür. Bir örnekte *t*- sesi gerileyici benzeşmeyle *ş*- sesine değişmiştir.

Aynı şekilde söz içi ve söz sonunda da ağırlıklı olarak korunmakla beraber, ötümlüleştiği durumlar da mevcuttur. Bir örnekte *k* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

2.1.2.1.1. Söz Başında t- Korunması

Eski Türkçe söz başı *t*- sesi Kırgızcada genellikle korunur.

таарын-/taarin- ‘darılmak’ <DLT *tarun-* ~ *tarın-* ‘sıkılmak, bıkmak’ <ET (Uyg.) *tarın-* ‘hırslanmak, öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek’ <AT **tārin-* ‘darılmak, gücenmek’ (EUTS, 226, DLT, 274, EDPT, 552, TDBUÜ, 174)

тыбыш/tıbiş ‘ses’ <DLT *tawış~tawuş~tavuş* ‘ses ve hareket’ <ET (Uyg.) *tavış* ‘gürültü, melodi, nağme’; krş. **дабыш/dabiş** ‘ses, ün’, **добуш/dobuş** ‘ses; oy (seçimde vb.)’ (DLT, 158, 416, EUES, 685, EDPT, 446)

так/tak ‘leke, iz’: krş. DLT *tagla-* ‘(at vb. hayvanları) dağlayarak damgalamak’, DLT, *dag* ‘at vb. şeyleri dağlama, damgalama’ (EDPT, 463, DLT, 471, 410)

так-/tak- ‘takmak, ilişirmek’ <DLT *tak-* ay. <ET (Uyg.) *tak-* ‘takmak, bağlamak’; krş. **дагы/dagi** ‘yine; dahi’ (EUTS, 221, DLT, 238, EDPT, 464)

тал/tal ‘dal; söğüt’ <DLT *tāl* ‘taze dal’ <ET (Uyg.) *tal* ‘dal; dalak; büyük bir ağaç; söğüt ağacı’ <AT *tāl ‘söğüt, dal’ (EUTS, 221, DLT, 412, EDPT, 489, TDBUÜ, 174)

тал/tal ‘dalak’ <ET (Uyg.) *tal agrıg* ‘dalak ağrısı’ <AT *tāl, *tālak ‘dalak’; krş. DLT *talak* ‘dalak’, TT *dalak* (EUES, 666, DLT, 178, VEWT, 457, TDBUÜ, 174)

там/tam ‘dam; duvar’ <DLT *tām* ~ *tam* ‘duvar, sur’ <ET *tam* ‘duvar’ <AT *tām ‘duvar, çatı’; krş. TT *dam* (ETY, 341, DDM, 219, DLT, 22, EDPT, 502, Leksika, 529, TDBUÜ, 174, ETDES, 129)

татар-/tatar- ‘morarmak; göğermek’ <DLT *tat* ‘kılıç vb. üzerinde kabaran pas’; krş. **дат/dat** ‘pas’ (DLT, 317)

таш/taş ‘taş’ <DLT *tāş* ‘taş, kaya’ <ET *taş* ‘taş; yazıt taşı’ <AT **tāş* ‘taş’ (ETY, 333, 342, DLT, 68, EDPT, 557, ESTYa, III: 167-169, Leksika, 638-640, ETDES, 498-499, TDBUÜ, 174)

тегерек/tegerек ‘yuvarlak; çember’ <DLT *tegrek* ‘bir şeyin halka şeklindeki yuvarlak kenarı’ <ET *tegrük* ‘yuvarlak’ (ETY, 250, DLT, 135, EDPT, 485)

тегин/tegin ‘boş; beleş’ <DLT *tigin* ‘köle’ <ET *tegin~tigin* ‘prens, şehzade, unvan’ (ETY, 373, EUTS, 230, DLT, 152, 178, EDPT, 483, Leksika, 663-664)

тели/teli ‘atların bir tarafına doğru eğilmesine sebep olan hastalık; aptal’ <DLT *telü* ‘deli’ <AT **tēlü* ‘deli’; krş. TT *deli* (DLT, 411, EDPT, 491, 493, VEWT, 472, ESTYa, III: 214-217, TDBUÜ, 181)

терсиқ/tersik ‘çiban türü’: krş. DLT *ters-in-* ‘(yara vb) nüksetmek’ (DLT, 303, EDPT, 553)

тизе/tize ‘diz’ <DLT *tīz* ay. <ET (Uyg.) *tiz* ay. <AT **tīz* ay.; krş. TT *diz* (DLT, 398, EUES, 724, VEWT, 482, EDPT, 570, TDBUÜ, 183, ETDES, 143-144)

тил/til ‘dil’ <DLT *til* ‘genel olarak dil; konuşma organı; dil, lehçe’ <ET *til~til* ‘dil; söz, nutuk; muhbir, casus’; krş. TT *dil* (ETY, 381, EUTS, 239, DLT, 146, EDPT, 489-490, ESTYa, III: 228-230, VEWT, 480, ETDES, 137-138)

тил-/til- ‘dilmek; kesmek’ <DLT *til-* ‘boylamasına kesmek, dilmek’ <ET (Uyg.) *til-* ‘parça parça kesmek, dilmek, dilimlemek’; krş. TT *dil-* (EUES, 718, DLT, 240, EDPT, 490, ESTYa, III: 230-231)

тоз-/toz- ‘ufalanıp toz olmak’ <ET (Uyg.) *toz-* ‘tozlu olmak; (toz) tozutmak’; krş. DLT *tōz ~ toz* ‘toz’ <AT **tōz* ay. (EUES, 736, DLT, 398, EDPT, 570-571, TDBUÜ, 178)

торук/toruk ‘zayıf, cılız’ <DLT *toruk* ‘her şeyin bedence zayıf olanı’ <ET *toruk* ‘zayıf’ <ET *tor-* ‘zayıflamak’ (ETY, 467, 263, EUTS, 247, EUES, 734, DLT, 163)

төбө/töbö ‘tepe’ <DLT *töpü* ‘dağın tepesi, tepe; insanın tepesi, başın üstü’ <ET *töpü* ‘en üst, tepe’; krş. **дөбө/döbö** ‘tepe; küme’ (ETY, 330, DLT, 135, EDPT, 436, Leksika, 201, ETDES, 506-507)

төбөт/töböt ‘kurt veya köpeğin erkeği’; krş. **дөбөт/döböt** ‘kurt veya köpeğin erkeği’ (VEWT, 492)

туз/tuz ‘tuz’ <DLT *tūz* ay. <ET (Uyg.) *tuz* ay. <AT **tūz* ay. Türkm. *dūz*, Yak. *tūs*, Çuv. *tīvar* (EUES, 768, DLT, 238, EDPT, 571, ESTYa, III: 288-289, TDBUÜ, 180, VEWT, 502)

тумук-/tumuk- ‘havasız kalmak’ <DLT *tu-* ‘(ağız vb. herhangi bir şey) delik kapatmak’, *tun-* ‘(kapı, dağ geçidi vb.) kapanmak’, *tun-* ‘(gök) bulutlanmak, kapanmak’

<ET *tu-* ‘kapamak, kapanmak’; krş. **думук-/dumuk-** ‘havasızlıktan sıcak basmak’ (ETY, 459, EUTS, 252, DLT, 456)

тыш/tış ‘dış’ <DLT *tış~tış* ‘dış’ <ET *taş* ‘dış; bedeninin dış yüzü, ten, sırt; siyasal merkezin dışı’ (DLT, 409, ETY, 316, EDPT, 556, ESTYa III: 164-167, VEWT, 466)

2.1.2.1.2. Söz Başında *t-* > *d-* Değişmesi

Eski Türkçe söz başı *t-* sesi Kırgızcada dağınık olarak *d-* sesine değişir.

Aşağıdaki birkaç örnekte *t-* sesi ilerleyici yarı benzeşmeyle *d-* sesine değiştiğinin söylemek mümkündür.

дабыш/dabiş ‘ses, ün’: bk. **тыбыш/tabış** ‘ses’

дагы/dagi ‘yine; dahi’ <DLT *taki~daku* ‘yine’ <ET *taki* ‘ve; dahi, daha’ <ET *tak-* ‘takmak’ krş. **дале/dale** ‘hala, henüz’, bk. **так-/tak-** ‘takmak, iliştiirmek’

дак/dak ‘leke; iz’ <DLT *dag* ‘at vb. şeyleri damgaladığı dağlama’ (DLT, 410); krş. **так/tak** ‘leke, iz’; TT *dağlama*

дале/dale ‘hala, henüz’ <*dagi ele*: krş. **дагы/dagi** ‘yine; dahi’

делбе/delbe ‘kendini zapt edemez hale getiren bir çeşit hastalık’ <DLT *telwe* ‘deli’ <ET (Uyg.) *tilfe~tilve* ‘tilbe, abdal, âşık, deli’ (EUTS, 239, DLT, 185)

добуш/dobuş ‘ses; oy (seçimde vb.)’: bk. **тыбыш/tıbiş** ‘ses’, **дабыш/dabiş** ‘ses, ün’

добо/döbö ‘tepe; küme’ <DLT *töpi* ‘dağın tepesi, tepe’ <ET *töpi* ‘en üst, tepe’; bk. **төбө/töbö** ‘tepe’

Aşağıdaki *dat* örneği ise aslında var olan ünsüz uyumundan çıkmıştır. Bu tür durumlar muhtemelen ağız özelliği olmalıdır.

дат/dat ‘pas’ <DLT *tat* ‘kılıç vb. üzerinde kabaran pas’; krş. **татар-/tatar-** ‘morarmak; göğermek’ (EUTS, 239, DLT, 185)

де-/de- ‘demek’ <DLT *tī- ~ti- ~te-* ‘demek, söylemek’ <ET *ti- ~te-* ‘demek, söylemek; düşünmek; ad vermek, adlandırmak’ <AT **tē-* ‘demek, söylemek’: Yakutça gibi hiç beklenmedik Türk dillerinde de *d-* olarak görülen bu örnek, çoğu araştırmacı tarafından birincil uzun ünlü ile ilişkilendirilir. Ancak birincil uzunluğun kendinden sonraki ünsüzü ötümlüştürdüğünü dikkate alırsak, bu görüş pek de doğru olmayabilir (ETY, 476, 517, DLT, 456, 37, EDPT, 433-434, ESTYa III: 221-224, TDBUÜ, 182).

Aşağıdaki bir grup sözcükte *t-* sesini takip eden ünsüzlerin geniz ünsüzü olması göz çarpar.

деңиз/deñiz ‘deniz’ <DLT *teñiz* ay. <ET (Uyg.) *teñiz* ay. (DLT, 246, EUES, 695, WOT, 893-895)

доңуз/доғуз ‘domuz’ <DLT *toғuz* ‘yaban domuz’ <ET *toғuz* ‘domuz; dönemsel bir yıl adı; dönemsel bir günün adı’ (DLT, 133, 210, ETY, 313, EUES, 732, EDAL, 1354-1355)

думук-/думук- ‘havasız kalmak’ <ET *tu-*: bk. **тумук-/тумук-** ‘havasız kalmak’

дын/дн ‘hiç sürülmemiş ama ekine uygun bakir toprak’ <ET (Uyg.) *tin* ‘nadasa terk edilmiş, sürülmemiş’ (EUES, 714)

2.1.2.1.3. Söz Başında *t-* > *ş-* Değişmesi

Aşağıdaki bir örnekte söz başı *t-* sesi gerileyici benzeşmeyle *ş-* sesine değişmiştir.

шишек/şişек ‘iki yaşında iğdiş edilmiş koç’ <DLT *tişek* ‘iki yaşında koyun’ <*tişe-* <ET *tiş* ‘diş’: Sözcük birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir (özetine bk. Ceylan, 1997: 16). (DLT, 167, EDPT, 563, Щербак, 1961: 94)

2.1.2.1.4. Söz İçi ve Söz Sonunda *-t-*, *-t* Korunması

Eski Türkçe söz içi *-t-* ve söz sonu *-t* sesi Kırgızcada ağırlıklı olarak korunur.

алты/altı ‘altı’ <OT (CC) *altı* ay. <ET *altı* ay. (ETY, 424, 427, KB, 6623, CC II: 61a/12, EDPT, 130, VEWT, 18, TMEN II: 530, ESTYa I: 141-142, Leksika, 692, ETDES, 13, 14-15)

алтымыш/altmış ‘altmış’ <OT (KB) *altmış* ay. <ET *altmış* ay. bk. **алты/altı** ‘altı’

алтын/altın ‘altın’ <DLT *altun* ay. <ET *altun* ay. (ETY, 333, DLT, 25, KB, 188, EDPT, 131, TMEN II: 529, ESTYa I: 142-143, Leksika, 636-637, ETDES, 13-14)

ант/ant ‘ant, yemin’ <DLT *and* ‘ant, yemin’ <ET *ant* ay. <AT **ānt* ay. (ETY, 396, DLT, 200, TDBUÜ, 171, EDPT, 176, VEWT, 20, TMEN II: 561, ESTYa I: 151)

арт/art ‘arka, sırt; dağ geçidi’ <DLT *art* ‘boyun, art’ <ET (Uyg.) *art* ‘ense, sırt, arka; büyüme, kambur; yardım, destek, destekleme; geçit, dağ geçidi, sıradağlar’ <AT **hārt* ‘art, arka, dağ beli’ (EUES, 66, DLT, 19, TDBUÜ, 173, EDPT, 200-201, VEWT, 27, ESTYa I: 179)

арт-/art- ‘artmak, çoğalmak’ <DLT *art-* ay. <ET *art-* ay. (ETY, 445, DLT, 524, EDPT, 201, ESTYa I: 181-182)

арт-/art- ‘yüklemek; görevlendirmek’ <ET (Uyg.) *art-* ‘yüklemek’; krş. DLT *artıg* ‘hayvan üzerindeki dengin bir tarafı’ (EUES, 66, DLT, 48, VEWT, 27, EDPT, 201-202, ESTYa I: 180-181)

асты/astı ‘alt, aşağı kısım’ <OT (KB) *ast* ‘alt, aşağı’; krş. DLT *asra* ‘aşağı, alt, aşağıda, altta’ <ET *asra* ay. (ETY, 329, EUES, 74, DLT, 63, KB, 18, EDPT, 242, ESTYa I: 195-196)

ат/ат ‘ad, isim’ <DLT *āt~at* ay. <ET *at* ‘ad; unvan; bodun kimliği’ <AT *āt ‘ad, unvan’; krş. **ата-/ата-** ‘ad vermek’ (ETY, 398, DLT, 37, EDPT, 32-33, VEWT, 30-31, ESTYa I: 198-199, TDBUÜ, 172)

ат/ат ‘at, yulki’ <DLT *at* ‘at, kısarak’ <ET *at* ay. (ETY, 309, DLT, 15, EDPT, 33, VEWT, 30, TMEN II: 413, ESTYa I: 197-198, Leksika, 441, ETDES, 30-31)

ат-/ат- ‘atmak, bırakmak, vurmak; tan atmak’ <OT (KB) *at-* ‘atmak, bırakmak’ <ET *at-* ‘atmak; (ok vb. silahı) fırlatmak, atış yapmak; (ok vb. silahla) vurmak, avlamak’ (ETY, 454, KB, 2635, EDPT, 36, VEWT, 31, ESTYa I: 199-200)

ата-/ата- ‘ad vermek’ <DLT *ata-* ay. <ET *ata-* ‘ad veya unvan vermek’ <ET *at* ‘ad; unvan; bodun kimliği’ <AT *āt ‘ad, unvan’; bk. **ат/ат** ‘ad, isim’

ата/ата ‘baba’ <ET (Uyg.) *ata* ‘baba, kayınbaba, kaynata’ (EUES, 80, CC II: 59a/17b, EDPT, 40, VEWT, 31, TMEN II: 414, 490, ESTYa I: 200-201, Leksika, 294, 304, 653-654)

аталык/atalık ‘babalık; Hanlıklar döneminde kullanılan bir çeşit unvan’ <OT (CC) *atalıḡ* ‘üvey baba, manevi baba’ <ET (Uyg.) *ata* ‘baba, kayınbaba, kaynata’; bk. **ата/ата** ‘baba’

атаман/ataman ‘önder’ <ET *ataman* ‘bir unvan niteleyicisi’ (ETY, 375, ESTYa, I: 208)

атан/atan ‘iğdiş edilmiş deve’ <DLT *atan* ay. < ET (Uyg.) *atan* ay. (EUES, 80, DLT, 35, EDPT, 60, VEWT, 31, ESTYa I: 202-203)

байтал/baytal ‘dişi yulki, kısarak’ <OT (ŞT) *baytal* ‘kısarak’ (ŞT 92b-5, VEWT, 57, ESTYa II: 36-37, Leksika, 443-444)

балтыр/baltır ‘baldır’ <ET (Uyg.) *baltır* ‘baldır’; krş. TT *baldır* (EUES, 141, EDPT, 334, VEWT, 81, ESTYa II: 54-55, Leksika, 283, ETDES, 45)

балтыркан/baltırkan ‘baldıran, zehirli bir bitki’: krş. ET (Uyg.) *baltur-* ‘yetişmek, büyümek’; TT *baldıran* (EUES, 141, VEWT, 61, Leksika, 122-123, ETDES, 45)

бат/бат ‘çabuk, hızlı’ <(OT) KB, *bat~bata* ‘derhal, çabuk’ <ET (Uyg.) *bat* ‘hemen, derhal’; krş. DLT *pat kel* ‘çabuklaştırma için kullanılan *şap kel* gibidir’; krş. Moğ. *baçım* [бачим] ‘tez, çabuk, süratli, seri’ (EUES, 150, DLT, 140, KB, 2381, EDPT, 296, VEWT, 65, Lessing, 102)

бет/бет ‘yüz, çehre’ <ET (Uyg.) *bét* ‘yüz’; krş. CC *tuman bétli* ‘asıklı suratlı, çatık kaşlı’; TT *bet beniz* (EUES, 166, CC II: 81b/29b, EDPT, 296, VEWT, 72, ESTYa II: 121-122, Leksika, 207-208)

бит/bit ‘bit’ <DLT *bit* ay. <ET (Uyg.) *bit* ay. <AT *bīt (*bıyt?*) ay. (EUES, 181, DLT, 140, EDPT, 296, ESTYa II: 151-152, TDBUÜ, 176)

бото/boto ‘bota’ <DLT *botu* ‘deve yavrusu’, *botuk* ‘memeden kesilmiş deve yavrusu’ <AT *bōtu ‘deve yavrusu’; krş. ET (Uyg.) *botoçak* ‘deve yavrusu’, *botola-* ~ *botula-* ‘deve yavrusu doğurmak’ (EUES, 190, DLT, 59, 441, EDPT, 299, VEWT, 82, ESTYa II: 198-200, Leksika, 448, TDBUÜ, 177)

булут/bulut ‘bulut’ <DLT *bulut* ay. <ET *bulut* ay. (ETY, 307, EUES, 198, DLT, 71, EDPT, 333, VEWT, 88, ESTYa II: 262-264, ETDES, 79, Leksika, 24)

бут/but ‘but, ayak’ <DLT *būt* ay. <ET *but* ay. <AT *būt ay. (ETY, 314, DLT, 396, VEWT, 90, EDPT, 297, ESTYa II: 280-282, Leksika, 282, ETDES, 81, TDBUÜ, 179)

бүт-/büt- ‘bitmek’ <OT (KB) *büt-* ‘bitmek, sona ermek, yara kapanmak, ses kesilmek’ <ET (Uyg.) *büt-* ay. (EUES, 213, 214, KB, 1944, DLT, 106, EDPT, 298-299, 306-307, VEWT, 93, ETDES, 83)

бүт/büt ‘bütün, tam’: krş. ET (Uyg.) *büt* ‘sımr’ (EUES, 213)

бута-/buta- ‘budamak’ <DLT *buti-* ay. <AT *būti-* ~ *būta-* ay. TT *buda-*

бүтүн/bütün ‘bütün, herkes’ <DLT *bütün* ‘doğru, gerçek, güvenilir, sağlam’ <ET (Uyg.) *bütün* ‘bütün, hep, hepsi birden, hepsi’; bk. **бүт-/büt-** ‘bitmek’

былтыр/bıltır ‘geçen yıl’ <DLT *bıldır* ay. <ET (Uyg.) *bıltır* ay. (EUES, 167, DLT, 199, EDPT, 334, VEWT, 74, ESTYa II: 139-140, Leksika, 71-72)

жайыт/çayıt ‘mera, otlak’ <ET (Uyg.) *yayıt* ‘otlak’ <ET (Uyg.) *yay-* ‘yaymak’ (EUES, 879)

жалт/çilt ‘parıltı, pırıltı’: krş. DLT *yaldrı-* ~ *yaldra-* ‘parlamak, ışık vermek’, *yaldırık~yuldırık* ‘parlak’; TT *yaldız* (DDM, 272, DLT, 528, 526, EDPT, 922)

жат/cat ‘yabancı’ <DLT *yāt* ‘yabancı, ecnebi’ <ET *yat* ay. <AT *yāt ‘yâd, yabancı’ (ETY, 396, DDM, 278, DLT, 187, EDPT, 882-883, VEWT, 192, TDBUÜ, 175)

жат-/cat- ‘yatmak’ <DLT *yat-* ay. <ET *yat-* ‘yatmak, bir yerde uzanır halde bulunmak; (kemikler) yığılmak; (cenaze) gömülmeden kalmak, ortada kalmak’ (ETY, 453, EUTS, 290, DLT, 109, EDPT, 884, VEWT, 192, ESTYa IV: 156-158)

жатырка-/çatırka- ‘yadırgamak’ <AT **yātırka-* ay. <AT *yāt ‘yâd, yabancı’; krş. TT *yadırga-*; bk. **жат/cat** ‘yabancı’

жет-/cet- ‘ulaşmak, varmak’ <DLT *yet-* ~ *yit-* ~ *cet-* ay. <ET *yet-* ‘ulaşmak, erişmek’ (ETY, 453, DDM, 283, DLT, 96, 515, 331, EDPT, 884, VEWT, 199, ESTYa, IV: 193-194)

жетек/cetek ‘rehber, kılavuz’: bk. **жетеле-/çetele-** ‘elinden tutup götürmek; yol göstermek’

жетеле-/cetele- ‘elinden tutup götürmek; yol göstermek’ <DLT *yêt-* ‘yedmek, yol göstermek’ <ET *yet-* (I) ‘yedmek, (atı) yedekte götürmek’ <AT **yēt-* ‘yedmek, yedeğinde götürmek’ (ETY, 453, DLT, 184, EDPT, 884, TDBUÜ, 182)

жети/ceti ‘yedi’ <DLT *yiti~yetti* ay. <ET *yeti~yiti* ay. <AT *yēti ay. (ETY, 425, DDM, 283, DLT, 446, EDPT, 886, TDBUÜ, 182, ESTYa, IV: 167-168, VEWT, 199, ETDES, 566)

жетиген/cetigen ‘büyükayı takım yıldızı’ <DLT *yetigen* ay. <ET (Uyg.) *yetigen* ay. <ET *yeti~yiti* ‘yedi’ <AT *yēti ay.; bk. **жети/ceti** ‘yedi’ (EUES, 894, DLT, 364, EDPT, 889, VEWT, 199, Leksika, 56-57)

жетил-/cetil- ‘olgunlaşmak, yetişmek’ <DLT *yetil-* ~ *yitil-* ‘iltihak etmek’ <ET *yet-*; (DLT, 381, EDPT, 890)

жетимиш/cetimiş ‘yetmiş’ <ET (Uyg.) *yétmiş* ay. <ET *yetmiş* ay. <AT *yētmiş ay. <AT *yēti ‘yedi’; bk. **жети/ceti** ‘yedi’ (ETY, 427, DDM, 284, YETY, 49/2, EDPT, 891, TDBUÜ, 182, ESTYa, IV: 194-195, Leksika, 693-694, ETDES, 573)

жигит/cigit ‘yiğit’ <DLT *yigit* ‘her şeyin genci’ <ET (Uyg.) *yigit* ‘yiğit, delikanlı’ (DDM, 286, DLT, 351, EDPT, 911, VEWT, 203, Leksika, 301-302, ESTYa, IV: 198-199, Stachowski, 2011: 62-63)

жит-/cit- ‘yitmek, kaybolmak’ <DLT *yit-* ay. <ET *yit-* ~ *yet-* ay. (ETY, 453, 462, DLT, 204, EDPT, 885, VEWT, 204, ESTYa, IV: 204-205)

жорт-/cort- ‘yortmak; esmek’ <DLT *yort-* ‘(atı) eşkin koşturmak’ <ET (Uyg.) *yort-* ‘geçit töreni yapmak, yürütmek, yola çıkmak’ (EUES, 914, DLT, 527, EDPT, 959)

жөткүр-/cötkür- ‘öksürmek’ <OT (CC) *yötkür-* ‘öksürmek’ (CC II: 57b/10, ESTYa, I: 557)

жөтөл/cötöl ‘öksürük’ <ET (Uyg.) *yötül~ötül* ‘öksürük’ (EUES, 544, EDPT, 889-890, ESTYa, IV: 237, I: 557, VEWT, 209)

жумуртка/cumurtka ‘yumurta’ <DLT *yumurtga* ay. <ET (Uyg.) *yumurtga* ‘yumurta (aynı zamanda Budizm’de mümkün bir doğum türü)’ (EUES, 920, DLT, 352, EDPT, 938, VEWT, 211, ESTYa, IV: 250-251, Leksika, 149, KEWTS, , 365)

журт/curt ‘yurt, halk’ <DLT *yurt* ‘harabe halindeki yerleşim yeri’ <ET *yurt* ‘yurt, kamp yeri, konaklama yeri; cenaze çadırı’ <AT *yūrt ‘yaylak, obanın göçüp konduğu yer’ (ETY, 340, 406, EUES, 921, DLT, 351, EDPT, 958, VEWT, 211, TDBUÜ, 181, Leksika, 490-491, ESTYa, IV: 254-255)

жyт/cut ‘kıtık’ <DLT *yut* ‘hayvanları ve çiftlik hayvanlarını kışın soğuk ile öldüren afet’ <ET *yut* ‘kıtık’ (ETY, 406, DLT, 405, EDPT, 883, VEWT, 212, ESTYa, IV: 256-257)

жyт-/cut- ‘yutmak’ <DLT *yut-* ay. <AT **yūt-* ay. (DLT, 331, EDPT, 885, VEWT, 212, ESTYa, IV: 242-243, TDBUÜ, 180, KEWTS, 365)

жуурат/cuurat ‘koyun sütünden yoğurt’ <DLT *yugrut* ‘yoğurt’; krş. ET (Uyg.) *yorgut-layu* ‘yoğurt gibi’, ET (Orh.) *yogur-* ‘yoğurmak; bir yeri yoğurucasına yürüyerek aşmak’ (ETY, 462, DDM, 288, DLT, 93, EDPT, 905, ETDES, 576)

жуут-/cuut- ‘yaklaştırmak, yakın olmasına müsaade etmek’ <DLT *yagut-* ‘yaklaştırmak’ <ET *yagut-* ay. <ET *yagu-* ‘yaklaşmak’ (ETY, 461, DLT, 331, EDPT, 899)

жырт-/cirt- ‘yırtmak’ <DLT *yirt-* ‘yırtmak, parçalamak’ <ET (Uyg.) *yirt-* ay. (EUES, 900, DLT, 527, EDPT, 958-959)

жыт/cit ‘koku’ <DLT *yıd* ay. <ET (Uyg.) *yıd* ‘koku, güzel koku, burcu, tütsü kokusu’; krş. CC *yıy* ‘pis koku’: Ayı sözcükte *-d* sesi Çağatay dönemi metinlerinde de korunmuştur (EUES, 896, DLT, 369, KB, 1808, CC II: 60b/12-13, EDPT, 883, VEWT, 199, ESTYa, I: 380-382, Eckmann, 2017: 42)

ит/it ‘köpek’ <DLT *it* ay. <ET *it* ‘köpek; köpek yılı’ <AT *it* (*īyī?*) ‘köpek’ (ETY, 728, DLT, 16, EDPT, 34, Leksika, 648-649, 188-189, ESTYa I: 385, TDBUÜ, 176)

итер-/iter- ‘ittirmek’ <DLT *it-* ‘düşürünceye kadar itmek’ <ET (Uyg.) *it-* ‘itmek, (saçları) geri atmak’ (DLT, 88, EUES, 314, DTS, 215)

кайт-/kayt- ‘dönmek, geri gitmek, geri gelmek’ <OT (CC) *kayt-* ‘geri dönmek’ <ET *kay-* ‘geri dönmek’ (ETY, 448, EUES, 349, DLT, 456, CC II: 80a/6-7, CC I: 24a/22, EDPT, 674, VEWT, 223, ESTYa, V: 208-209)

калтыра-/kaltıra- ‘titremek’ <DLT *kaldra-* ‘(elbise vb.) hışırdamak’ (DLT, 532, VEWT, 227, EDPT, 620)

канат/kanat ‘kanat’ <DLT *kanat* ay. <ET (Uyg.) *kanat* ay. <AT *kanat ay. (EUES, 328, DLT, 153, VEWT, 230, EDPT, 635, ESTYa, V: 252-253, TDBUÜ, 173, KEWTS, 201)

кантала/kantala ‘tahtakurusu’ <OT (CC) *kandala* ay. (CC I: 55a/2, VEWT, 229, ESTYa, V: 253-254)

карт/kart ‘kabuk, yaranın veya sivilcenin kurumasıyla deriden oluşan tabaka’ <DLT *kart* ‘yara’ <ET (Uyg.) *kart* ‘ülser, yara, çıban, tümör, şişme, şişkinlik’ (EUES, 340, DLT, 148, VEWT, 239, EDPT, 648-649, ESTYa, V: 314-316)

кат/кат ‘kat, üst üste konulmuş şeylerden her biri’ <DLT *kat* ‘kat, katman’ <ET (Uyg.) *kat* ay. (EUES, 342, DLT, 359, EDPT, 593, VEWT, 241, ESTYa, V: 335-336, KEWTS, 209)

кат-/кат- ‘katlaşmak; donmak’ <DLT *kat-* ‘katlaşmak, sertleşmek’ <ET (Uyg.) *kat-* ay. (EUES, 343, DLT, 100, EDPT, 595, VEWT, 241, ESTYa, V: 334-335)

каткыр-/кaktır- ‘kahkaha atmak’ <DLT *katgur-* ‘katıla katıla gülmek, sesli gülmek’ <ET (Uyg.) *katgur-* ay. (EUES, 343, DLT, 287, EDPT, 599, ESTYa, V: 333)

катык/катик ‘yarma çorbasına veya göceye katılacak yoğurt, süt, süzme, katık; yemeğe katılacak olan et, yağ’ <DLT *katik* ‘tutmaca katılan sirke ve yoğurt gibi çeşni’ <ET (Uyg.) *kat-* ‘katımak’ (DLT, 164, EDPT, 598, ESTYa, V: 338-339)

катын/катин ‘kadın’ <DLT *kātun* ‘hatun, Afrâsiyab soyundan gelen bütün kadınların unvanı’ <ET *katun* ‘kadın; kağan eşlerinin unvanı’ <AT *kātun ‘kağanın eşi’ (ETY, 222, DLT, 71, Leksika, 296-297, EDPT, 602-603, TDBUÜ, 173)

катырма/катırма ‘mayalanmamış hamurdan sac üzerinde yapılan ince ekmek türü’: krş. DLT, *katma yuvga* ‘yağda pişirilen ufalanmış ekmek’ (DLT, 187, EDPT, 602)

катыш-/катиш- ‘katılmak, iştirak etmek’ <DLT *kat-* ‘katmak, ilave etmek’ <ET (Uyg.) *kat-* ay.; krş. DLT *katıl-* ‘karışmak, katılmak’ (DLT, 267, EDPT, 601)

керт-/керт- ‘kertmek, çentmek’ <DLT *kert-* ay. <AT **kēt-* ‘gedik açmak’; krş. CC *kért-* ‘çentik açmak, kertmek’ (DLT, 524, TDBUÜ, 181, CC II: 82b/5b)

кет-/кет- ‘gitmek’ <DLT *ket-* ~ *kit-* ay. <ET (Uyg.) *ket-* ay. <AT **kēt-* ay. (EUES, 367, DLT, 325, TDBUÜ, 182, EDPT, 701, ESTYa, III: 49-50)

кетенчикте-/кетенчикте- ‘geri basmak; geri geri gitmek’: krş. AT *kēd ‘arka, geri, son’ (VEWT, 246, TDBUÜ, 182)

кети-/кети- ‘kertmek’: bk. **керт-/керт-** ‘kertmek, çentmek’

кетмен/кетмен ‘çapa’ <DLT *ketmen* ‘yeri kazmak için kullanılan alet’ <ET (Uyg.) *ketmen* ‘kazma, çapa’: krş. **керт-/керт-** ‘kertmek, çentmek’ (EUES, 368, DLT, 193, ESTYa, V: 65-66, EDPT, 704, VEWT, 259)

кийит/кийит ‘hediye olarak verilen giysi; dünyülere verilen hediye giysi’ <DLT *keğüt* ‘elbise’ <DLT *keç-* ay. <ET (Uyg.) *ked-* ay.; krş. CC *kēyit* ‘giyecek, elbise’ (DLT, 153, 170, CC II: 66b/7b-8b, EDPT, 702, 700, EUES, 352)

колтук/колтук ‘koltuk altı’ <DLT *koltuk* ay. <ET (Uyg.) *koltuk~koltuk* <ET *kol* ‘kol, el’ <AT *kōl ay. (ETY, 315, TDBUÜ, 178, DLT, 201, EUES, 390, EDPT, 619)

котор-/kotor- ‘değiştirmek; çevirmek’ <OT (CC) *hotar-* ‘boşaltmak, kotarmak’; krş. DLT *kotur-* ‘boşaltmak’, EUyg. *kotur-* ‘kopya etmek, basmak’ (EUES, 398, DLT, 252, CC II: 81b/3b, ESTYa VI: 83-84)

котур/kotur ‘uyuz’ <OT (CC) *kotur* ‘yara kabuğu’ <ET (Uyg.) *kotur* ‘uyuz, deri kabuklanması’ (EUES, 398, CC I: 50a/6, EDPT, 604, VEWT, 284, ESTYa, VI: 84-86)

көт/көт ‘göt, kış’ <DLT *köt* ay.; krş. ET (Uyg.) *köten* ‘kış, makat’ (EUES, 413, DLT, 140, EDPT, 700, VEWT, 294, ESTYa, III: 84-86)

күрт/kurt ‘kurt; börü’ <DLT *kurt* ‘böcek; kurt (börü)’ <ET (Uyg.) *kurt* ‘kurt; dış çürüğü’ <AT *kürt ‘kurt, böcek’ (EUES, 426, DLT, 148, EDPT, 648, VEWT, 303, Leksika, 643, TDBUÜ, 179)

күт/kut ‘kut’ <DLT *kut* ‘baht, devlet, talih, şans’ <ET *kut* ‘baht, talih, Tanrının lütfü’ (ETY, 408, DLT, 44, VEWT, 305, EDPT, 594, ESTYa, VI: 176-178)

күт-/küt- ‘beklemek’ <DLT *kūd-* ~ *kūd-* ‘beklemek; gütmek’ <ET *küt-* ~ *kūd-* ‘beklemek’ <AT **kū-* ‘korumak, kollamak, gözetmek’ (ETY, 458, EUES, 437, DLT, 529, 257, VEWT, 312, EDPT, 701, ESTYa, III: 107-108, TDBUÜ, 185)

күткап-/kutkar- ‘kurtarmak’ <DLT *kutgar-* ~ *kutrar-* ay. <ET (Uyg.) *kutar-* ~ *kutgar-* ay. (EUES, 430, DLT, 288, 290, EDPT, 649, VEWT, 304, ESTYa, VI: 178-180)

күту/kutu ‘kutu, kılıg, kap’ <ET (Uyg.) *kutu* ‘alan; sandık, kutu’; krş. KB, *kutu* ‘sürü, zümre, nesil’ (EUES, 433, EDPT, 596, ESTYa, VI: 180-181, KB, 2135, ETDES, 339)

күтул-/kutul- ‘kurtulmak’ <DLT *kutul-* ~ *kurtul-* ay. <ET (Uyg.) *kurtul-* ~ *kutrul-* ay. (EUES, 426, 432, DLT, 301, EDPT, 650)

күтур-/kudur- ‘kudurmak’ <DLT *kudur-* ‘kudurmak, haddini aşmak’ <AT **kūtru-* ‘kudurmak, azmak, aşırı olmak, zapturapt altına girmemek’; krş. ET (Uyg.) *kutrun-* ‘agresif olmak, dışa dönük davranmak’; krş. TT *kudur-* (EUES, 433, DLT, 253, EDPT, 605, ESTYa, VI: 102-104, TDBUÜ, 180)

мурунтук/muruntuk ‘burunluk; dizgin’ <DLT *burunduk* ‘dizgin, burunluk’ <ET (Uyg.) *buruntuk* ‘burunluk’ <ET (Uyg.) *burun* ‘burun’; bk. **мурун/murun** ‘burun; önce’

олтур-/oltur- ‘oturmak’ <DLT *oltur-* ~ *oldur-* ‘oturmak’ <ET *olor-* ‘oturmak; varlığını sürdürmek, hayat geçirmek; (*kağan, yabgu, şad* vb.) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek; konuşlanmak, mevzilenmek; ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak’ (ETY, 450, 478, DDM, 185, DLT, 239, EDPT, 150, ESTYa I: 490-492)

орто/orto ‘orta’ <DLT *ortu* ‘bir şeyin ortası’ <ET (Uyg.) *orta* ‘orta’, *orton* ‘ortanca, orta, orta derecede’ (EUES, 515, DLT, 62, DDM, 189, EDPT, 203-204, ETDES, 390)

от/ot ‘od, ateş’ <DLT *õt ~ ot* ‘ateş, alev’ <ET *ot* ‘ateş’ <AT *hõt ay.; krş. TT *od* (ETY, 332, EUES, 518, DLT, 20, 85, 6, ESTYa I: 421-422, TDBUÜ, 177, ETDES, 383)

от/ot ‘ot, bitki’ <DLT *ot* ‘ot, bitki’ <ET (Uyg.) *ot* ‘çimen, ot’ (DDM, 189, EUES, 517, DLT, 15, 457, EDPT, 34-35)

отоо/otoo ‘küçük keçe çadır; yeni evlenenlerin çadırı’ <DLT *otag* ‘çadır’ (DLT, 438, TMEN II: 489, EDPT, 46, ETDES, 382)

отуз/otuz ‘otuz’ <DLT *ottuz* ‘otuz; üçer defa, üçer üçer’ <ET *otuz* ay. (ETY, 426, DLT, 73, EDPT, 74, ETDES, 391)

отун/otun ‘odun’ <DLT *otun* ‘odun’ <AT *hõtun ‘odun’ <AT *hõt ‘od’; bk. **от/ot** ‘od, ateş’

өктөм/öktöm ‘kesin, sert’ <OT (KB) *öktem* ‘zalim, pervasız’ <ET (Uyg.) *ögdem~ögtem~öktem* ‘keyfi, istediği gibi; gururlu’; krş. CC *öktem* ‘gururlu, kibirli, mağrur (kimse)’ (KB, 5522, EUES, 525, CC II: 66a/26, VEWT, 370, ESTYa I: 518-519, EDPT, 102)

өлөт/ölöt ‘hayvanları telef eden salgın’ <DLT *öliit* ‘ölümcül savaş’ <ET *öl-* ‘ölmek’: bk. **өл-/öl** - ‘ölmek’

өрт/ört ‘yangın’ <DLT *ört* ay. <ET *ört* ‘ateş’ (ETY, 332, DLT, 19, EDPT, 201, ESTYa I: 550-551)

өт-/öt- ‘geçmek’ <DLT *öt-* ‘bir şeyi delip geçmek; bir yeri geçmek’ <ET (Uyg.) *öt-* ‘girmek, geçmek, nüfuz etmek, sızmak, akmak, vakıf olmak, (bir şey) hakkında iyi bilgisi olmak’ (DLT, 159, EUES, 542-543, EDPT, 54, ESTYa I: 554-555)

өт/öt ‘öd, safra kesesi’ <DLT *õt* ay. <ET *öt* ay. <AT *õt ay. krş. TT *öd* (ETY, 301, DLT, 20, ESTYa I: 504-505, EDPT, 35, TDBUÜ, 183)

өтө-/ötö- ‘yerine getirmek’ <DLT *öte-* ‘ödemek’ <ET (Uyg.) *öte-* ‘ödemek (borç)’; krş. TT *öde-* (EUES, 543, DLT, 457, EDPT, 43)

өтүк/ötük ‘çizme’ <DLT *etük~etik* ‘ayakkabı; edik, çizme’ <ET (Uyg.) *etük* ‘edik, terlik, ayakkabı, çizme’ <AT *etük ay. (EUES, 128, EDPT, 50, DLT, 32, ETDES, 158, TDBUÜ, 180)

өтүн-/ötün- ‘rica etmek’ <DLT *ötün-* ‘arz etmek’ <ET *ötün-* ‘ricacı olmak, arzuda bulunmak’ (ETY, 514, 397, EUES, 544, DLT, 98, EDPT, 62)

өтүрүк/ötürük ‘yalan’ <DLT *ötürük* ‘hilekar’; krş. ET *ödkünç* ‘sahte, taklit’ (ETY, 254, DLT, 50, CC I: 50a/17, EDPT, 66)

sat-/sat- ‘satmak’ <DLT *sat-* ay. <ET (Uyg.) *sat-* ay. (DDM, 202, EUTS, 198, DLT, 300, EDPT, 798, ESTYa, VII: 228-229, VEWT, 405)

sögöt/sögöt ‘söğüt ağacı’ <DLT *sögüt* ay. <ET (Uyg.) *sögüt* ay. (EUTS, 209, DLT, 153, EDPT, 819, VEWT, 429, Leksika, 126, ETDES, 472)

süt/süt ‘süt’ <DLT *süt* ay. <ET (Uyg.) *süt* ay. <AT **süt* ay. (EUTS, 215, DLT, 72, EDPT, 798, VEWT, 438, ESTYa, VII: 371-372, ETDES, 478-479, TDBUÜ, 185)

sıkta-/sıkta- ‘ağlamak’ <DLT *sıgta-* ~ *sıxta-* ay. <ET *sıgta-* ‘yas tutmak’ <**sıgıt-a-* <ET *sıgıt* ‘keder, üzüntü; yas, matem’ (ETY, 521, 405, DLT, 465, EDPT, 806, VEWT, 415, ESTYa, VII: 418-419)

sırt/sırt ‘dış’ <DLT *sırt* ‘kalın kıl; küçük vadi, küçük bayır’ (DLT, 148, EDPT, 846, VEWT, 419, Leksika, 268, ETDES, 462)

ulğan/ulğan ‘ayakkabı tabanı’ <DLT *ulğan* ‘ayakkabının altı’ <ET (Uyg.) *ul* ‘ayak tabanı; tekerlek çemberi’ <AT **ül* ‘temel, esas’; krş. AA *oltan* ‘eskiyen ayakkabı altına vurulan pençe’; çarığın içine konulan bez veya deri parçası’, *holtan* ay. (DLT, 57, EUES, 789, TDBUÜ, 179)

ultar-/ultar- ‘ayakkabı dikmek’: krş. DLT *uldi-* ‘yalınayak kalmak; nalsız kalmak’; krş. **ulğan/ulğan** ‘ayakkabı tabanı’ (DLT, 122)

üst/üst ‘üst’: krş. DLT *üstel-* ‘artmak, üstüne eklenmek’ (DLT, 20)

üstö-/üstö- ‘eklemek; üstüne ilave etmek’ <ET (Uyg.) *üste-* ‘eklemek, çoğaltmak, büyümek’ (EUES, 829)

ut-/ut- ‘yenmek, galip gelmek’ <DLT *ut-* ay. <ET (Uyg.) *ut-* ‘(oyunda) kazanmak’; krş. TT *üt-* ‘yenmek’ (DLT, 99, EUES, 806)

üt/üt ‘delik’ <DLT *üt* ~ *üt* ~ *üd* ay. <ET (Uyg.) *üt* ‘delik, açıklık; mağara, oyuk; gözenek’ <AT **hüt* ‘delik’; Yak. *üt*, Hlç. *hüt*; (DLT, 12, 20, EUES, 830, TDBUÜ, 185)

ütük/ütük ‘ütü’ <DLT *ütüg* ay. <DLT *üti-* ‘ütülemek’; krş. ET (Uyg.) *ütüg* ‘ütü’, *ütügle-* ‘ütülemek’ (DLT, 458, EUES, 831)

uturla-/uturla- ‘karşılama; önüne çıkmak’ <DLT *utru* ‘bir şeyin karşısı’ <ET (Uyg.) *uturu* ‘karşı’ <ET (Orh.) *utru* ay. (ETY, 331, DDM, 259, DLT, 63)

uyat/uyat ‘ayıp; utanma’ <DLT *uwut* ~ *uvut* ‘haya, utanma’ <ET *ubut* ‘utanç’; krş. DLT *uyad-* ~ *uyat-* ‘utanmak’ (ETY, 441, EUES, 810, DLT, 24, 40, 104, 121, ESTYa I: 401)

çataş-/çataş- ‘karışmak’: krş. ET (Uyg.) *çatış-* ‘buluşmak, karşılaşmak’ (EUES, 244)

çatır/çatır ‘çadır’ <DLT *çätür~çaçır~çaşır* ay. <ET (Uyg.) *çatır* ay. <AT **çätür* ay. (DLT, 175, EUES, 224, EDPT, 403, ETDES, 93-94, TDBUÜ, 172)

черт-/çert- ‘fiske vurmak; çalmak’ <DLT *çert-* ‘bir şeyin ucunu kırmak’ (DLT, 524, EDPT, 428, VEWT, 105)

чет/çet ‘kıyı, kenar; yabancı’ <OT (ŞT) *çet* ‘kıyı, kenar’; krş. ET *çit* ‘çit’ (ŞT, 94b-10, ŞT 305, VEWT, 106)

эрте/erte ‘erken’ <DLT *erte* ~ *irte* ‘sabahın erken saati’ <ET *erte~ërte* ‘erken, sabah erkenden, sabahleyin; evvelce, eskiden’ <AT *ēr ‘erken’ (ETY, 301, EUES, 263, DLT, 62, EDPT, 202-203, Leksika, 79-80, ESTYa I: 369-371)

эт/et ‘et’ <DLT *et* ay. <ET (Uyg.) *et* ay. (DLT, 15, EUES, 126, EDPT, 33, ETDES, 172, ESTYa I: 311-312)

эт-/et- ‘etmek’ <DLT *et-* ay. <ET *it-* ~ *et-* ‘etmek; bodun ve törü düzeni kurmak; asker konuşlandırmak; mimari yapı kurmak; takdir etmek; (*teñri*) nizam vermek, düzenlemek’ <AT **ēt-* ‘düzenlemek, tanzim ve tertip etmek’ (ETY, 456, 480, DDM, 117, DLT, 144, EDPT, 36-37, ESTYa I: 312-313, TDBUÜ, 182)

этек/etek ‘önlük; etek; kenar’ <DLT *etek* ‘etek’ <ET (Uyg.) *etek* ‘etek, kenar; kulak memesi’ (DLT, 32, EUES, 126, EDPT, 50, ESTYa I: 313, ETDES, 172-173)

эшит-/eşit- ‘işitmek’ <DLT *eşit-* ay. <ET *eşid-* ~ *eşid-* ay. <AT **eşit-* ay.; krş. TT *işit-* (ETY, 490, EUES, 125, DLT, 102, EDPT, 257-258, ESTYa, I: 318-320)

2.1.2.1.5. Söz İçinde *-t-* > *-d-* Değişmesi

Türk dillerinin bir kısmında (Tuva, Tofalar, Altay, Türkiye Türkçesi vb.) söz içi *-t-* sesinin *d* sesine değişmesi dağınık olarak görülür (SİGTYa, 1984: 210). Kırgızcada ise söz içi *-t-* sesi *l*, *n*, *r* seslerinden sonra dağınık olarak ötümlüleşir.

алда-/alda- ‘kandırmak’ <DLT *alda-* ‘hile yapmak, aldatmak’ <ET (Uyg.) *alta-* ‘aldatmak, kandırmak’ <AT **ālda-* ‘aldatmak’ <AT *āl ‘hile, aldatma’; krş. Türkm. *ālda-* (EUES, 36, DLT, 30, 122, TDBUÜ, 171, EDPT, 133, VEWT, 14, ESTYa I: 126-127, TMEN II: 516)

алдыр-/aldır- ‘aldırmak’ <ET (Uyg.) *altur-* ‘temin ettirmek’ <ET *al-* ‘almak’: bk. **ал-/al-** ‘almak’ (ETY, 454, EUES, 41)

алкынды/alkındı ‘kullanılmış sabundan kalan küçük parça’ <DLT *alkın-* ‘tükenmek, bitmek; (insan için) ölmek, yok olmak’ <ET *alkın-* ‘bitmek, tükenmek, yok olmak; (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimle olmak’ <ET *alk-* ‘bitirmek, tamamlamak’ (ETY, 445, DLT, 115, EDPT, 138-139)

анда/anda ‘o zaman’ <DLT *anda* ‘orada, oradan’ <ET *anta* ‘oraya, orada, oradan, o sıradan; o sıradan, o zamandan, ondan’; krş. **андай/anday** ‘onun gibi’ (ETY, 274, DLT, 53)

андай/anday ‘onun gibi’ <DLT *andag* ‘öyle, onun gibi, böyle’ <ET *antag~anteg~andag* ‘öyle, şöyle’ <ET *anı teg*; krş. **анда/anda** ‘o zaman’ (ETY, 270, DLT, 17, ESTYa, I: 149-150)

балдыз/baldız ‘baldız’ <DLT *baldız* ‘kadının (eşin) küçük kız kardeşi, baldız’ <ET *baltız* <AT *bāltız ‘baldız, zevcenin küçük kız kardeşi’; krş. TT *baldız* (EUES, 141, DLT, 200, VEWT, 60, EDPT, 334, ESTYa II: 53-54, Leksika, 312, TDAA, 386-390, ETDES, 45-46)

жылдыз/cıldız ‘yıldız’ <DLT *yultuz~yuldız~yulduz* ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’ (DDM, 290, EUES, 919, DLT, 365, 327, EDPT, 922-923, ESTYa IV: 279-280)

казынды/kazındı ‘kazıntı’ <DLT *kazındı* ‘kazılmış olan (toprak vb.)’ <*kazın-* ‘kazınmak’ <ET *kaz-* ‘kazımak’; TT *kazıntı* (DLT, 196, EDPT, 685, ETY, 540)

кайда/kayda ‘nerede’ <DLT *kayda~kayuda~kanda* ay. <ET (Uyg.) *kayda ~ kayuda ~ kayuta* ‘nerede, nereye’ <ET (Uyg.) *kayu* ‘hangi, hangisi’ (EUES, 350, DLT, 181, 420)

кайдан/kaydan ‘nereden’ <ET *kantan* ‘nereden’ <AT *ka (ETY, 277)

кандай/kanday ‘nasıl’ <ET *kanı+teg* <AT *ka (ESTYa, V: 229)

көндүр-/köndür- ‘ikna etmek; alıştırmak’ <ET (Uyg.) *köntür-* ‘doğrulamak, doğru yola getirmek, düzeltmek’ <ET (Uyg.) *kön-* ‘düz olmak; tanımak’; TT *gönder-* (EUES, 405)

кундуз/kunduz ‘kunduz’ <DLT *kunduz* ‘kunduz’ <ET (Uyg.) *kunduz~kuntuz* ‘kunduz, su samuru’ (EUES, 424, DLT, 200, VEWT, 301, EDPT, 635, ESTYa, VI: 145-146, Leksika, 162, ETDES, 332-333)

күндүз/kündüz ‘gündüz’ <DLT *kündüz* ‘gündüz ışığı’ <ET *küntüz* ‘gündüz’ <ET *kün* ‘güneş, gün; krş. TT *gündüz* (ETY, 304, DLT, 200, EDPT, 729, ESTYa, III: 102-103, ETDES, 204)

2.1.2.1.5. Söz İçinde -t- > -k- Değişmesi

Aşağıdaki bir örnekte -t- sesinin -k- sesine değiştiği görülmekle beraber nedeni bilinmiyor. Moğolca şekil de Türkçe örnekteki -t- ‘nin asli olduğunu kanıtlar.

такыр/takır ‘çorak; kel’ <DLT *tatır* ‘kıraç’; krş. Moğ. *taçir* [тачир] ‘çorak, kıraç, verimsiz (toprak) (DLT, 155, EDPT, 458, VEWT, 457, WOT, 876, Lessing, 910)

2.1.2.2. Eski Türkçe d Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *d* sesi Orta Türkçe döneminde *y* olarak görülür. Çağdaş Türk dillerinin tasnifinde esas ölçütlerden biri olarak kullanılan bu sese

Çuvaşçada *r*³⁶, Tuva ve Halaççada *d*, Yakutçada *t*, Hakasça ve Sarı Uygurcada *z* ve Oğuz, Karluk, Kıpçak grubunda *y* şeklinde rastlanır (bk. Arat, 1953, Tekin, 1989, Schönig, 2013, SİGTYa, 1984: 287-299, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 65-67, Johanson, 2021: 363-366).

Kırgızcada *d* ünsüzü genel olarak *y* sesine değişmekle birlikte; birkaç örnekte korunduğu; iki örnekte *z* sesine; bir örnekte *t* sesine değiştiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra iki örnekte düştüğü görülür. Muhtemelen düşme olmayı *y* sesine değiştikten sonra gerçekleşmiştir.

2.1.2.2.1. Söz İçi ve Söz Sonunda –d-, -d > -y-, -y Değişmesi

Eski Türkçe *d* sesi Kırgızcada ağırlıklı olarak *y* sesine değişir.

айгыр/ауыр ‘aygır’ <OT *adgır* ‘atın erkeği, aygır’ <ET *adgır* ay. (ETY, 309, DLT, 46, EDPT, 47, VEWT, 6, TMEN II: 648, ESTYa I: 107-108, Leksika, 442-443, ETDES, 34)

айгырак/ауырак ‘genç aygır’ <DLT *adgırak* ‘ön ayaklarından biri veya ikisi beyaz olan dağ tekesi’; bk. **айгыр/ауыр** ‘aygır’

айры/ауры ‘dirgen; ayır; iki hörgüçlü deve’ <DLT *adı* ‘buğday temizlemek için kullanılan alet; çatal değnek; iki ayrı parçası bulunan şey’ <ET *adır-* ‘ayırarak’: bk. **айыр-/ауыр-** ‘ayırarak’

айык-/ауык- ‘(hastalıktan) iyileşmek’ <AT **ad-* ‘aymak, ayılmak, kendine gelmek’; krş. DLT *adıl-* ‘(sarhoşluktan) ayılmak’, ET (Uyg.) *adıg* ‘uyanıklık’, TT *ayık-* (EUES, 8, DLT, 96, 30, EDPT, 56, 46, ESTYa I: 113-114, ETDES, 35, TDBUÜ, 171)

айыр-/ауыр- ‘ayırarak’ <DLT *adır-* ‘ayırarak’ <ET *adır-* ay. (ETY, 453, DLT, 91, 52, 55, 63, 240, EDPT, 65, 66, 63-64, VEWT, 6, ESTYa I: 114-116, Leksika, 540, ETDES, 35, TMEN II: 424)

аюу/аууу ‘ayı’ <DLT *adıg~ayıg* ‘ayı’ <ET (Uyg.) *adıg* ay. (EUES, 8, DLT, 30, 40, EDPT, 45-46, VEWT, 6, ESTYa I: 112-113, Leksika, 159)

аяк/ауак ‘ayak; son’ <DLT *adak ~ ayak* ‘ayak’ <ET *adak* ay. <AT **pādak* ay.; krş. **адак/адак** ‘bir şeyin sonu’ (ETY, 314, DLT, 40, 12, EDPT, 45, VEWT, 5, ESTYa I: 103-105, Leksika, 288, ETDES, 33)

бий/биу ‘dans, oyun’: krş. DLT *büdig* ‘raks, oyun’ <ET (Uyg.) *büdig* ‘dans, oyun’; krş. ET (Uyg.) *büdi-* ‘jest yapmak, el kol hareketi yapmak’; CC *béyi-* ‘dans etmek, raks etmek’ (EUES, 211, DLT, 178, CC 5a/13, 5a/14, EDPT, 303, VEWT, 91, ESTYa II: 131-133)

³⁶Çuvaşçadaki Türkçe kökenli ve alıntı sözcüklerdeki *d>r* değişimine ve Ana Çuvaşçadan Macarcaya geçen sözcüklerdeki bu sesin durumu için bk. Ceylan, 1997: 59-75.

бийик/биyük ‘yüksek’ <DLT *bedük* ‘büyük’ <ET *bedük* ay. <ET *bedü-* ‘büyüme’ (ETY, 258, DLT, 460, EDPT, 302, VEWT, 67, ESTYa II: 288-290)

боё-/боyo- ‘boyamak’ <DLT *boğu-* ‘boyamak’ <ET (Uyg.) *bodu-* ay. (EUES, 185, DLT, 461, EDPT, 300, VEWT, 77, ESTYa II: 178-180)

боёк/boyok ‘boya’ <DLT *boğuğ* ‘boya’ <ET (Uyg.) *bodug* ay. <ET (Uyg.) *bodu-* ay.; bk. **боё-/боyo-** ‘boyamak’

бой/boy ‘boy’ <DLT *boğ* ‘vücut, beden, gövde, boy’ <ET (Uyg.) *bod* ay. (EUES, 183, DLT, 397, EDPT, 296-297, VEWT, 77, ESTYa II: 176-178, Leksika, 265-267)

бойдок/boydok ‘bekar erkek, delikanlı’: krş. ET (Uyg.) *bodtak* ‘kabile üyesi (?), bekâr erkek (?)’ (EUES, 185)

буюк-/буyuk- ‘donmak’ <DLT *bud-* ‘donup ölmek’ <ET (Uyg.) *bud-* ‘donmak, soğuktan donmak’; AA *buy-* (EUES, 195, DLT, 529, EDPT, 298, ESTYa II: 242-243)

жай-/сау- ‘yaymak’ <DLT *yad-* ~ *yat-* ‘yaymak, sermek’ <ET (Uyg.) *yad-*; krş. AT **yāy-* ‘hamur açmak’ (EUES, 851, DLT, 331, 527, EDPT, 883, ESTYa IV: 76-77, VEWT, 177, TDBUÜ, 175)

жой-/соу- ‘yok etmek’ <DLT *yōd-* ‘silmek’ <ET (Uyg.) *yod-* ‘silmek, çözülmek’ <AT **yōd-* ‘silmek’ (DLT, 527, EUES, 908, EDPT, 885, VEWT, 204, ESTYa, IV: 210-211, TDBUÜ, 178)

ий-/iy- ‘-ip vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ <DLT *id-* ~ *īd-* ‘göndermek’ <ET *ı-* ~ *id-* ~ *yid-* ~ *it-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il, yer, sub* vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (sab sözüyle) mesaj göndermek; (*törü* sözüyle) Türk töresine uymak’ <AT **ī-*, *īd-* ‘göndermek’; krş. Yak. *ūt-*, Çuv. *yar-* (ETY, 456, 490, DLT, 419, 330, EDPT, 37-38, TDBUÜ, 175)

ийги/iygi ‘iyi, güzel’ <DLT *edgü* ‘iyi’ <ET (Orh.) *edgü* ‘iyi, has, katıksız; soylu, safkan at; iyilik, kar, kazanç, yarar’ <ET (Orh.) *ed* ‘mal, eşya’ (ETY, 253, 336, DLT, 15, EDPT, 51, OTG 82, Leksika, 326)

ийгилик/iygilik ‘başarı’ <DLT *edgülik* ‘iyilik’ <DLT *edgü* ‘iyi’ <ET *edgü* ‘iyi, has, katıksız; soylu, safkan at; iyilik’; bk. **ийги/iygi** ‘iyi, güzel’

ийрек/iyrek ‘deriyi işlemede kullanılan iki başı yumru ahşap saplı ortasında pürtük dişleri olan alet’ <DLT *iğrig* ‘kalın ve pürtüklü nesne’; krş. CC *ërikle-* ‘deriyi tabaklamak, işlemek’, *ëriklegen tëri* ‘tabaklanmış deri’ (DLT, 50, CC II: 56a/13)

кайгы/каyгı ‘kaygı’ <DLT *kağgu* ay. <ET (Uyg.) *kağgu* ‘keder, kaygı, lekeleme, ihtiras, tutku’ (EUES, 318 DLT, 52, EDPT, 598, VEWT, 217, ESTYa, V: 201-203, KEWTS, 211)

кайы-/кауу- ‘kumaşı katlayarak açık yer bırakmadan dikmek’: krş. DLT *kağıg* ‘sağlamlaştırılmış dikiş’, *kağıl-* ‘(elbise) teyellenmek’(DLT, 161, 271, ESTYa, V: 199)

кайын/каун ‘kayın, hısım’ <DLT *kağın ~ kayın* ‘sıhri akrabalık’ <ET (Uyg.) *kağın* ‘dünür, kaynata kaynana; hısım’ <AT *kāđın ‘kayın, dünür’ (EUES, 318, DLT, 12, TDBUÜ, 173, EDPT, 602, VEWT, 218, ESTYa, V: 215-216)

кайың/кауың ‘kayın’ <DLT *kađıñ~kayıñ* ‘kayın ağacı’ <ET (Uyg.) *kađıñ* ‘huş ağacı, huş ağacının kabuğundan yapılmış kap kacak’ (EUES, 318, DLT, 153, EDPT, 602, VEWT, 218, ESTYa, V: 213-215, KEWTS, 212)

кайыш-/кауыш- ‘bükülmek, eğilmek’: krş. DLT *kağır-* ‘(boyun) burmak’ (DLT, 253, EDPT, 604)

кайыш/кауыш ‘kayış’ <DLT *kađıš* ‘kesilen hayvanların derisinden yapılan kayış’ <ET (Uyg.) *kađıš* ‘kayış, dizgin ve gem’ (EUES, 318, DLT, 159, EDPT, 607, VEWT, 219, ESTYa, V: 218, Leksika, 386, ETDES, 275-276, KEWTS, 212)

кий-/киу- ‘giymek’ <DLT *keç-* ‘giymek’ <ET (Uyg.) *ked-* ay. (EUES, 352, DLT, 170, EDPT, 700, VEWT, 246, ESTYa III: 12-14)

кийиз/киюз ‘keçe’ <DLT *kiğiz ~ kidiz* ‘keçe’ <ET (Uyg.) *kidiz* ‘keçe, aba’; krş. ET (Uyg.) *kiyiz~keyiz~keviz* ‘kilim, örtü, yorgan, halı; keçe kumaşı’ (EUES, 379, 387, 360, DLT, 157, EDPT, 707, VEWT, 270, ESTYa, V: 66-67, Leksika, 392-393)

кийим/киюим ‘giysi’ <OT (KB) *keğim* ‘giyim, kuşam’ <ET *kedim* ay. <ET (Uyg.) *ked-* ‘giymek’; bk. **кий-/киу-** ‘giymek’

кийин/киюин ‘sonra’ <DLT *kiğin~kidin* ‘sonra; geride, arkada olan’ <ET *kedin~kidin* ‘batı; geride, arkada’ <AT *kēd ‘arka, geri, son’ (ETY, 324, EUES, 362, 379, DLT, 98, 107, EDPT, 704, VEWT, 246, ESTYa V: 24-24)

кийит/киюит ‘hediye olarak verilen giysi; dünürlere verilen hediye giysi’ <DLT *keğüt* ‘giyilen her çeşit elbise’ <ET (Uyg.) *ked-* ‘giymek’; krş. CC *kēyit* ‘giyecek, elbise’; bk. **кий-/киу-** ‘giymek’ (DLT, 153, 170, CC II: 66b/7b-8b, EDPT, 702, 700, EUES, 352)

коён/коюн ‘tavşan’ <OT (CC) *koyan* ‘tavşan’; krş. Fuyü Kırgızcası *gozın* ‘tavşan’ (CC I: 42b/23, CC II: 60b/23, EDPT, 678, ESTYa VI: 28-29, Tenişev, 54)

кой-/кою- ‘koymak’ <DLT *koç-* ~ *kot-* ~ *koy-* ‘koymak, bırakmak’ <ET *kod-* ~ *kot-* ay. (ETY, 458, DLT, 273, 248, EDPT, 595, VEWT, 274, ESTYa, VI: 26-27)

коюу/коюуу ‘koyu’ <DLT *koyug* ‘koyu, katı sıvı’ <ET *koyug* ‘koyu, ağda gibi, kıvamlı’ (EUES, 399, DLT, 416, EDPT, 676, ETDES, 317)

куй-/куу- ‘dökmek’ <DLT *kuy-* ‘dökmek, boşaltmak’ <ET *kud-* ay. (EUES, 418, DLT, 456, VEWT, 296, EDPT, 596, ESTYa, VI: 108-110, ETDES, 340)

куймулчак/kuymulçak ‘kuyruk sokumu’: krş. DLT *kudruçak* ‘kuyruk sokumu kemiği’; krş. CC *koymıç~kuymıç* ‘leğen kemiği, kuyruk sokumu kemiği’ (DLT, 423, CC I:48a/22, CC II: 60b/25-26, EDPT, 606)

куйрук/kuyruk ‘kuyruk’ <DLT *kudruk~kudruk* ‘kuyruk’ <ET *kudruk~kuduruk* ay. (EUES, 419, DLT, 146, 206, EDPT, 604, VEWT, 296, ESTYa, VI: 114-116, ETDES, 339)

куюк-/kuyük- ‘yolunu kaybetmek’: ?

куюн/kuyun ‘hortum, fırtına türü’ <OT (CC) *kuyun* ‘kasırğa’; krş. DLT *kaç* ‘insanı öldüren tipi’; krş. Moğ. *huy* [хуй] ‘kasırğa, hortum, burgaç’ (CC II: 82a/13, VEWT, 297, ESTYa, VI: 116-117, Leksika, 43-44, DLT, 408, Lessing, 1157)

куюшкан/kuyuşkan ‘eyer kuskunu’ <DLT *kuğuzgun~kuduzgun* ‘eyer kuskunu, eyer altından geçen eyer kayışı’; krş. CC *kuyışkan* ‘atın kuyruğu altından geçirilen kayış, kuskun’; krş. Moğ. *hudurg-a(n)* ‘at sağrısı, kuskun’ (DLT, 7, 226, CC I: 52a/19, VEWT, 297, EDPT, 606, ESTYa, VI: 183-184, Leksika, 553-554, ETDES, 337, Lessing, , 1155)

күйөө/küyöö ‘güveyi, koca’ <DLT *küdegü~küdegü* ‘damat, güvey’ <ET *küdegü* ay.; krş. CC *küyegü~küyöv* ay. (ETY, 357, DLT, 353, CC I: 49a/12, CC II: 58b/6b, EDPT, 703, ESTYa, III: 43-46, ETDES, 207-208, TDAA, 412-418)

кый-/kiy- ‘kıymak; kesmek’ <DLT *kıy-* ‘kıymak, yanlamasına kesmek’ <ET (Uyg.) *kıdı-* ~ *kıdu-* ‘yok etmek, ortadan kaldırmak’ <ET *kıd-* ‘öldürmek’ (ETY, 468, EUES, 369, DLT, 456, EDPT, 595, VEWT, 261, ESTYa, VI: 199-202)

кыйык/kiyük ‘inatçı, dik başlı’: krş. DLT *kağıtgan er* ‘hiç kimseye boyun eğmeyen kişi; dik başlı hayvan’ (DLT, 224)

кыйыр/kiyır ‘sınır, uç’: krş. DLT *kıdıg* ‘deniz, nehir, vadi gibi şeylerin kıyısı; bir şeyin kenarı’ <ET (Uyg.) *kıdıg* ‘kıyı, kenar, sınır’ (EUES, 369, DLT, 161, EDPT, 598)

майрам/maıram ‘bayram’ <DLT *bağram~bayram* ‘halk arasında sevinç ve gülüşme’ (DLT, 211, VEWT, 54, EDPT, 308, TMEN II: 823, ESTYa II: 35-36, ETDES, 57)

муңай-/muңay- ‘üzülmek’ <DLT *muңađ-* ‘sıkılmak’ <ET *buңađ-* ay. <ET *buñ* ‘sıkıntı’ (ETY, 293, DLT, 362, EDPT, 347, ESTYa VII: 89-93)

мыйык/miyük ‘bıyık’ <DLT *bıdık* ‘bıyık’ (DLT, 162, EDPT, 301, VEWT, 73, ESTYa II: 304, Leksika, 223, ETDES, 65)

ойгон-/oygon- ‘uyanmak’: krş. DLT *oğgur-* ~ *oygur-* ‘uyandırmak’, ET (Uyg.) *oğgur-* ay. (EUES, 501, DLT, 121)

сейрек/seyrek ‘seyrek, nadir’ <DLT *sedrek* ‘seyrek’ <ET (Uyg.) *sedrek* ‘seyrek, ince’ (DLT, 165, EUES, 593, EDPT, 802, ETDES, 458)

сий-/siy- ‘işemek, siymek’ <DLT *siğ-* ~ *sit-* ‘işemek’ <ET (Uyg.) *sid-* ‘işemek, siymek’ <AT **sīd-* ‘siymek’ (EUES, 612, DLT, 325, EDPT, 799, ESTYa, VII: 273-274, TDBUÜ, 183)

той-/toy- ‘doymak’ <DLT *toğ-* ~ *toy-* ‘doymak’ <ET *to-* ~ *tod-* ay. (ETY, 462, DLT, 529, EDPT, 451, ESTYa, III: 251-252)

уй/uy ‘inek, sığır’ <DLT *uç~ud* ‘sığır’ <ET (Uyg.) *ud* ay. (EUTS, 262, DDM, 254, DLT, 21, 324, EDPT, 34, Leksika, 434-435)

уйку/uyku ‘uyku’ <**udık+u* <DLT *uđı-* ‘uyumak’ <ET *u* ‘uyku’ <AT *ū* ay.; krş. ET (Uyg.) *udık* ‘uyku’ (ETY, 317, EUTS, 262, DLT, 18, EDPT, 2, TDBUÜ, 179)

ую-/uyu- ‘koyulaşmak; uyuşmak; mayalanmak’ <ET (Uyg.) *udı-* ‘uyumak; koyulaşmak, pıhtılaşmak’; krş. DLT, *uğıt-* ‘(yoğurt) mayalanmak’ (DLT, 93, EUES, 786)

уютку/uyutlu ‘yoğurt mayası’: krş. DLT *uğıtma* ‘ıslak peynir’ (DLT, 74)

үйүгүшүү/üügüşüü ‘köpekgillerle kedigillerin çiftleşmesi’ <DLT *üdig~üdig* ‘aşk ve özlem heyecanı’; krş. DLT *yılkı üdlendi* ‘dişi hayvanlar erkek istedi ve iştahları kabardı’, ET (Uyg.) *üdlen-* ‘çiftleşme isteği olmak; sevinçli olmak’ (DLT, 32, EUES, 819, EDPT, 50)

чаян/çayan ‘çayan’ <DLT *çağan* ‘akrep’ (DLT, 176, EDPT, 403, VEWT, 94, Leksika, 184-185)

чоюн/çoyun ‘bronz’ <DLT *çoğın* ‘tunç’; krş. CC *çoyun* ‘bronz’ (DLT, 176, CC II: 65b/3c, VEWT, 113, EDPT, 403)

ыйык/ıyık ‘kutsal’ <DLT *ığuk* ‘mübarek’ <ET (Uyg.) *ıdok* ‘kutsal, mukaddes, karizmatik; imparatora ait, pek muhterem’ <ET (Orh.) *ıduk* ‘kutsal’ <ET *ıd-* ‘göndermek’ (ETY, 407, EUES, 286, DLT, 31, ESTYa I: 649-650, ETDES, 227-228, EDPT, 46)

2.1.2.2.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -d-, -d Korunması

Eski Türkçe *d* sesinin korunması Tuvaca ve Halaçça’ya özgüdür. Ancak Kırgızcada da aşağıda görüldüğü üzere birkaç örnekte korunduğu tespit edilmiştir.

адак/adak ‘bir şeyin sonu’ <DLT *ağak* ‘ayak’ <ET *adak* ay.; bk. **аяк/ayak** ‘ayak; son’

адыргы/adırgı ‘gergi, dokuma tezgâhında ipleri açan alet’ <ET *ağır-* ‘ayırmaq’; bk. **айыр-/ayır-** ‘ayırmaq’

жудурук/cuduruk ‘yumruk’ <DLT *yudruk* ‘elin toplanması (yumruk)’ <ET (Uyg.) *yudruk* ‘yumruk’; Birçok araştırmacıya göre *yum-* fiilinden türemiştir. Ancak Türkçede –*m-* sesinin düşmeye meyilli olmaması ve bu örnekteki –*d-* sesinin Orta Türkçede de –*d-* olması düşündürücüdür. (EUES, 917, VEWT, 209, DLT, 367, ESTYa, IV: 248-249, ETDES, 580)

жыды-/cidi- ‘(saç, yün, tüy) dökülmek’ <DLT *yıdı-* ‘kokmak’ <ET (Uyg.) *ıdı-* ; krş. TS, DS *yiyi-, iyı-, yiy-*; krş. **жыт/cit** ‘koku’ (EDPT, 886, DLT, 384, EUTS, 85)

идиш/idiş ‘kap, kap kacak’ <DLT *ıdış* <ET (Uyg.) *idiş* ay. Başka kökteşlerinin olmaması ve –*d-* > –*y-* kuralına da uymaması düşündürücüdür. (DDM, 123, EUES, 295, DLT, 29, 401, EDPT, 72, ESTYa I: 329)

кудук/kuduk ‘su kuyusu’ <DLT *kuğug~kuyug* ‘kuyu’ <ET (Uyg.) *kudug* ay.; krş. Moğ. *huddug* [худар]~*hudug* ‘kuyu’; Kırgızcadaki şekil tarihi dönemlerden beri donuklaşmış olduğu gibi, kimi araştırmacıların ileri sürdüğü üzere Moğolcadan geri ödünçlenmiş de olabilir. (EUES, 419, DLT, 161, EDPT, 598, VEWT, 296-297, ETDES, 339-340, Lessing, , 1155)

ыдык/ıdıк ‘eziyet, baskı’: krş. ET (Uyg.) *ıy-* ‘basmak, ezmek’; Dolayısıyla bir **ıd-* fiilini tasarlamak mümkündür. (EUES, 315)

2.1.2.2.3. Söz İçinde –*d-* > –*z-* Değişmesi

Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *d* sesinin *z* olarak değişmesi *azaq/taglıg* grubunda, yani Hakasçada gerçekleşmiştir (Tekin-Ölmez, 2018: 83). Ancak bu tür örnekler nadiren Kırgızcada da rastlanır. Muhtemelen başka bir Türk dilinden alınmıştır.

боздок/bozdok ‘bekar erkek, delikanlı’: Sarı Uygurcada *poz* ‘vücut’ olarak görülür (SİGTYa, 1984: 292). bk. **бойдок/boydok** ‘bekar erkek, delikanlı’

изги/izgi ‘asil, iyi’ <ET *edgü*; bk. **ийги/iygi** ‘iyi, güzel’

2.1.2.2.4. Söz Sonunda –*d* > –*t* Değişmesi

Bir örnekte *d* sesinin *t* sesine değiştiği görülür. Söz sonu pozisyonu ve komşusu olan *ı* sesinin özelliğinden ötürü *y* sesine değil, *t* sesine değiştiği düşünülebilir.

жыт/cit ‘koku’ <DLT *yıd* ay. < ET (Uyg.) *yıd* ay.; krş. CC *yıyı* ‘pis koku’ (EUES, 896, DLT, 369, KB, 1808, CC II: 60b/12-13, EDPT, 883, VEWT, 199, ESTYa, I: 380-382)

2.1.2.2.5. Söz İçinde –*d-* > –*y-* > –*g-* Değişmesi

İki ünlü arasındaki *d* sesi önce *y* sesine, ardından *g* sesine değiştiği görülür. Akabindeyse *g* sesi yanındaki ünlüyle birlikte ses öbeği olarak davranır. Aşağıdaki ilk iki örnek varyantlı olarak kullanılır. Diğeriyse sadece *g*’li rastlanır.

эге/ege ~ **эе/ee** ‘iye, sahip’ <*eyi <OT (ŞT) *ége* ay. <DLT *ıdı* ‘Allahu Taala; sahip, efendi’ <ET *ıdı* ‘sahip’ <AT *ēdi ‘sahip’; krş. ET (Uyg.) *ige* ‘eş; sahip, efendi’ (ETY, 403, DLT, 42, DDM, 123, EUES, 295, ŞT 65a-1, EDPT, 41, TDBUÜ, 180)

эер/eer ~ **эгер/eger** ‘eyer’ <DLT *eğer* ay. <ET *eder* ay. <AT *ēder ay. (ETY, 336, DLT, 298, EDPT, 63, ESTYa I: 241-242, TDBUÜ, 180)

эгиз/egiz ‘yüksek’ <DLT *eğiz* ‘yüksek, yüce’ <ET (Uyg.) *ediz* ‘sarp; olağan üstü, seçkin; yükseklik, heybet, yücelik’: Ayrıca Eski Uygur metinlerinde *y-* ön türemesiyle *yitiz* şekli de kaydedilmiştir (Gabain, 2007: 39). (DLT, 26, EDPT, 73, ESTYa I: 222)

2.1.2.2.6. Söz İçinde -d- (> -y-) Düşmesi

İki örnekte *-d-* (> *-y-*) sesinin düştüğü tespit edilmiştir.

жибер-/ciber- ‘göndermek’ <OT (ŞT) *yiber-* ay. <DLT *ıd-* ay. <ET *ı- ~ ıd- ~ yıd- ~ it-* ay. <AT **ī-*, **īd-* ay.; bk. **ий-/iy-** ‘-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’: Birleşik sözcük olan söz konusu fiil, *ciber-*<*yiber-*<**iyber-* (<*ıdı ber-*) şeklinde geliştiği açıktır.

Aşağıdaki örnekte ise önce vurgusuz orta hece ünlüsü düşmüş (**uykla-*), ardından *-y-* sesi düşmüştür.

укта-/ukta- ‘uyumak’ <**uykla-* <**uyık+la-* <DLT *uğıkla-* ‘uyuklamak’ <DLT *uğık* ‘uyuklayan (adam)’ <DLT *uğı-* ‘uyumak’ <ET *uğı-* ay. <ET *u* ‘uyku’ <AT *ū ay. (ETY, 462, 317, DLT, 461, 31, 488, TDBUÜ, 179)

2.1.2.3. Eski Türkçe ç Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Söz başı *ç-* sesi Çağdaş Türk dillerinde genellikle korunur. Bunun yanı sıra Başkurt, Hakas ve Yakutçada *s-*; Kazak, Karakalpak, Nogay, Tuva ve Şorcada *ş-*; Çuvaşçada *ç-* yanında *ś-*, Karaçay-Balkarca (Malkar ağızı), Azerbaycanca (ağız) ve Tatarcada (Mişer, Baraba ağızları) *ts* seslerine değiştiği görülür (Щербак, 1970: 169, SİGTYa, 1984: 242-245, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 68, Johanson, 2021: 394-395).

Eski Türkçe söz başı *ç-* sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur. Söz içinde genellikle korunmakla birlikte; az sayıdaki örnekte ötümlü karşıtı *c* sesine; nadiren *ş* sesine değişir. Söz sonunda ise daima korunur.

2.1.2.3.1. Söz Başında ç- Korunması

Söz başında *ç-* sesi düzenli olarak kendini muhafaza eder.

чал/çal ‘ihtiyar (adam)’ <OT (KB) *çal* ‘alaca, kır’ <AT *çāl ‘kır, gri’; krş. DLT *çāl kōy* ‘alacalı (siyah beyaz) koyun’ (DLT, 412, KB, 1098, EDPT, 417, TDBUÜ, 172)

чебиç/çebiç ‘bir yaşındaki keçi yavrusu’ <ET (Orh.) *çebiş* ‘keçi yavrusu’; krş. DLT *çepiş* ‘altı aylık keçi yavrusu’; krş. Güner, 2011. (ETY, 310, DLT, 158, VEWT, 105, EDPT, 399, ETDES, 105)

чочко/çoçko ‘domuz’ <DLT *çocuk* ‘her şeyin yavrusu, domuz yavrusu’ <ET *çocuk* ‘annesini emme sürecindeki domuz, yavru domuz’ <AT **çōçka~çōçuk* ‘domuz yavrusu’ (ETY, 311, DLT, 164, EDPT, 400, VEWT, 113, ETDES, 118-119, TDBUÜ, 177)

чыз-/çiz- ‘çizmek’ <ET (Uyg.) *çiz-* ~ *çiz-* ay. (EUES, 231, DDM, 100)

2.1.2.3.2. Söz İçinde -ç- Korunması

Söz içi –ç- sesi ünlüler arasında ve *l, n, r, m, η, p* sesleri komşuluğunda korunur.

алча/alça ‘kiraz’ <OT *āl* ‘al rengi, turuncu rengi, kırmızı’ <ET (Uyg.) *al* ay. <AT *āl ‘al, kızıl’ (EUES, 26, KB, 6229, DLT, 39, VEWT, 14, TMEN I: 517, ESTYa I: 125-126, TDBUÜ, 171)

ачы-/açı- ‘ekşimek’ <DLT *açı-* ‘ekşimek; acımak’ <ET (Uyg.) *açı-* ekşi olmak, mayalanmak’ (EUES, 4, DLT, 458, EDPT, 20-21, VEWT, 4, ESTYa I: 89-93)

ачык/аçık ‘açık, net’ <DLT *açuk* ‘açık, açılmış’ <ET (Uyg.) *aç-* ‘açmak’: bk. **ач-/aç-** ‘açmak’

балчык/balçık ‘balçık’ <DLT *balçık* ay. krş. CC *balçuk* ‘çamur, balçık’ (VEWT, 60, EDPT, 333, ESTYa VII: 109-112, Leksika, 375, ETDES, 44)

барча/барча ‘bütün, hepsi’ <DLT *barça* ay. <ET *barça* ‘tümüyle, bütünüyle, toptan tamamen’ <AT *bār ‘var’: bk. **бар/бар** ‘var’

бурчак/бурçак ‘ter taneleri’ <DLT *burçak* ‘ter taneleri’; krş. **буурчак/буурçак** ‘börülce’ (DLT, 203, EUES, 200, ESTYa II: 276)

буурчак/буурçак ‘börülce’ <DLT *burçak* ay. <ET (Uyg.) *burçak* ‘fasulye, bezelye’; krş. CC *burçak* ‘burçak’; krş. TT *burçak* ‘taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi’; krş. **бурчак/бурçак** ‘ter taneleri’ (DLT, 203, EUES, 200, ESTYa II: 276)

бучкак/буçкак ‘bacağın dizden aşağı kısmı’ <DLT *buçgak* ‘devenin ayak derisi’ (DLT, 203, VEWT, 85, EDPT, 294, ESTYa II: 283)

бүрчөк/бүрçөк ‘köşe’: bk. **бурч/бурç** ‘köşe’

бычак/біçак ‘bıçak’ <DLT *biçek* ay. <ET (Uyg.) *biçek* ay. <ET (Uyg.) *biç-* ~ *biç-* ‘kesmek, biçmek’ <AT *bī ‘bıçak, bıçak yüzü’ (ETY, 455, EUES, 166, 169, DLT, 125, 166, EDPT, 292-293, VEWT, 73, ESTYa II: 158-161)

ичик/іçик ‘kürklü gocuk’ <DLT *içük* ‘samur, sincap vb. hayvanlardan elde edilen kürk’ (DLT, 32, Leksika, 474-475, EDPT, 24)

ичке/іçке ‘ince’ <DLT *yinçge* ‘herhangi bir şeyin incesi’ <ET *yinçge* ‘ince’ <AT *yinçge ay.: Yudahin sözlüğünde *niçke* şekli de geçmektedir. (ETY, 261, DLT, 503, ESTYa I: 364-365, EDPT, 945, TDBUÜ, 183, Юдахин II: 57)

ичкери/іçкери ‘іçeri’ <ET (Uyg.) *içgerü ~içgeri- ~ içkerü* ‘іçeri, saray’ <ET (Orh.) *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’ (EUES, 293, ETY, 314)

ичмек/іçмек ‘eyerin altına konan yumuşak keçe’ <DLT *içmek* ‘kuzu dersinden kürk’ (DLT, 50, Leksika, 475, ESTYa I: 394)

камчы/камçı ‘kamçı’ <DLT *kamçı* ay. <ET (Uyg.) *kamçı* ‘kamçı, kamçılama şeklindeki ceza’; krş. DLT *kam-* ‘acımasızca dövmek’ (EUES, 326, DLT, 181, EDPT, 626, VEWT, 229, ESTYa, V: 247-248)

канча/қаңа ‘kaç’ <DLT *қаңа* ‘nereye’ <AT *ka; (DLT, 35)

канчык/қаңык ‘kancık’ <DLT *қаңык* ‘dişi köpek’; TT *kancık* (DLT, 207, VEWT, 230, EDPT, 634-635, ESTYa, V: 255, Leksika, 190, ETDES, 256)

качан/қаған ‘ne zaman’ <DLT *қаған* ay. <ET *қаған* <AT *ka; (ETY, 277, EUES, 317, DLT, 151, EDPT, 593, ESTYa, V: 340)

кече/кеңе ‘giysi’ <DLT *кеңе* ‘keçe’ (DLT, 442, EDPT, 694, ESTYa, V: 59-60, VEWT, 245-246, ETDES, 279)

кечик-/кеңик- ‘gecikmek’ <DLT *киç-* ‘gecikmek’: bk. **кечээ/кеңе** ‘dün’ (DLT, 425)

кечир-/кеңир- ‘affetmek’ <DLT *кеңир-* ‘(günahı, suçu) affetmek’ <DLT *кеç-* ‘geçmek’ <ET (Uyg.) *кеç-* ay.; krş. **кеч-/кең-** ‘geçmek; vazgeçmek’ (DLT, 253, EDPT, 698)

кечир/кеңир ‘kürek kemiğinin alt ucuyla bitişik olan kıkırdak’ <DLT *керіш* atın kürek kemikleri arası’ (DLT, 159)

кечээ/кеңее ‘dün’ <DLT *кеңе~киңе* ‘gece’ <ET *киңе* ay. <AT *kēçe ‘akşam’; krş. **кечик-/кеңик-** ‘gecikmek’ (ETY, 304, DLT, 39, TDBUÜ, 182, ETDES, 184-185)

кичүү/киңүү ‘küçük’ <DLT *киңиг* ‘her şeyin küçüğü’ <ET *киңиг* ‘küçük; (yaşça) küçük; ast, kідemsiz, rütbesiz; az, pek az, hiç’ (ETY, 254, 260, DLT, 168, EDPT, 696, ESTYa, V: 75-77, KEWTS, , 241-242)

кочкор/коңкор ‘koç’ <DLT *коç ~ коңар* ay. <ET (Uyg.) *коңуңар* ay.; TT *коç* (EUES, 388, DLT, 141, 261, EDPT, 592 Leksika, 432-433, VEWT, 274, ETDES, 309, ESTYa VI: 86-88)

көнчөк/көнчөк ‘kadın giysilerindeki toplu iğneye takılan metal’ <DLT *kөнчүк~көнчөк* ‘yaka’; krş. ET (Uyg.) *köntegü* ‘gerdanlık’ (DLT, 209, EDPT, 728, ESTYa, V: 106, VEWT, 290, EUES, 404)

көчүк/көчүк ‘kıç’ <DLT *köçük* ‘koyun kuyruğu veya insanın kıçı’ <*kötçük; TT *köt* (DLT, 168, EDPT, 697)

кулач/кулач ‘kulaç’ <DLT *kulaç* ay. <ET (Uyg.) *kulaç* ay. TT *kulaç* (EUES, 421, DLT, 154, VEWT, 298, EDPT, 618, ESTYa, VI: 128-130, KEWTS, , 236)

куткач/куткач ‘küçük bir kuş türü’; krş. DLT *kuşgaç* ‘serçe’ (DLT, 198, EDPT, 672)

куурчак/куурчак ‘oyuncak bebek’ <DLT *koğurçuk* ‘insan şeklinde yapılmış kukla, keçeden bebek’ (DLT, 220, EDPT, 606, VEWT, 220, ESTYa, VI: 161-163)

кучак/кучак ‘kucak’ <DLT *kucak* ay. <ET (Uyg.) *kuçak* ‘kucaklama, sarılma’ <AT *kūçak ‘kucak’ <AT **kūç-* ‘kucaklamak’; krş. TT *kucak*; bk. **куч-/куç-** ‘kucaklamak’ (EUES, 418, DLT, 164, EDPT, 591, TDBUÜ, 179)

кылыч/кылыч ‘kılıç’ <DLT *kılıç* ay. <ET (Uyg.) *kılıç* ay. (EUES, 370, DLT, 5, EDPT, 618, VEWT, 263, ESTYa, VI: 213-215)

кычы/кычы ‘sarı çiçekli, tohumundan yağ alınan bitki; ekin arasındaki sarı çiçekli zararlı bitki’ <DLT *kıçı* ‘hardal’ (DLT, 450, EDPT, 590, VEWT, 260, ESTYa, VI: 187-188)

мечин/мечин ‘maymun’ <DLT *bīçin* ay. <ET *beçin~biçin* ‘maymun, maymun yılı’ <AT *bīçin ‘maymun’ (ETY, 305, DLT, 176, EDPT, 295-296, VEWT, 66, ESTYa II: 128-129, TDBUÜ, 183)

очок/оçок ‘ocak’ <DLT *oçak* ay. <ET *oçak ~ oçuk* ay. <AT (*hōçuk) *hōtçuk ‘ateş’; krş. DLT *oçak* ‘ocak’ (ETY, 332, EUES, 501, DLT, 31, TDBUÜ, 178, ESTYa I: 425)

тамчы/тамчы ‘damla’ <DLT *tam-* ‘damlamak’; krş. DLT *tamçur-* ~ *tamçur-* ‘serpiştirmek, azar azar yağmak’ (DLT, 283, EDPT, 503-504)

тепчи-/тепчи- ‘teyellemek, iliklemek : krş. DLT *tewçi-* ‘teyellemek’ (DLT, 466, EDPT, 437)

тыңчы/тыңчы ‘casus’ <ET (Uyg.) *tıñçı* ‘taşıyıcı, dedikoducu’ <ET (Uyg.) *tıñ* ‘dinleme, işitme; ses, çingirtı’ (EUES, 715)

уча/уça ‘yılıklarda iki kalçayı birleştiren omurilik³⁷’ <DLT *uça* ‘sırt’ <ET (Uyg.) *uça* ‘sırt, arka’ <AT *ūça ‘uca, kuyruk sokumu, kıç, arka’; krş. CC *uça* ‘sırt, sağrı, yan, arka’ (DLT, 42, EUES, 782, TDBUÜ, 179, CC I: 57a/15)

учук/уçук ‘uçuk’ <DLT *uçguk* ‘grip, soğuk algınlığı’ (DLT, 48)

³⁷Kırgızlar dâhil Türk halklarındaki ‘uça’ geleneği için bk. Kaparaev, 2019.

эмчек/емчек ‘meme’ <OT (CC) *émček* ‘meme’ <*em-ig+çek <DLT *emig* ‘meme’ <ET (Uyg.) *em-* ‘emmek’ (DLT, 34, 175, 88, EUES, 104, CC I: 48a/6, EDPT, 158, 155, Leksika, 273-274, ESTYa I: 277, 271-272)

эркеч/еркеç ‘üç yaşından büyük enenmiş teke’ <DLT *erkeç* ‘erkeç’ <ET (Uyg.) *erkeç* ‘erkek keçi, teke, erkeç’ (DLT, 46, EUES, 116, ETDES, 169, ESTYa I: 300)

эчки/еçки ‘keçi’ <DLT *eçkü* ay. <ET (Uyg.) *eçkü*; krş. CC *eçki* ‘teke; keçi’ (EUES, 95, DLT, 46, CC I: 54b/3, EDPT, 24, ESTYa III: 34-36, ETDES, 279-280)

элчи/елçi ‘elçi’ <ET *elçi* ‘diplomatik elçi’ (ETY, 381, YETY, 14/1, EDPT, 129, ETDES, 161-162, DDM, 115)

энчи/енçi ‘hisse, pay’ <OT (CC) *énçi* ‘özel mülkiyet, mal’ <ET (Uyg.) *énçü* ‘mülk, devlet arazisi, yer; ikta, tımar’ (EUES, 258, DTS, 210, CC II: 82a/2, Leksika, 347-348, ESTYa I: 361-362)

капчык/карçık ‘para kesesi; mide, karn’ <ET (Uyg.) *kapçuk* ‘küçük tulum, küçük kap, kese’ <ET (Uyg.) *kap* ‘tulum, kese, torba’ (EUES, 332, EDPT, 581, ESTYa, V: 267)

көпчүк/көрçүк ‘eyerin üstüne sermek için minder’ <DLT *köpçük* ‘eyer yastığı’; krş. AA *köpen* ‘deve çulu’ (DLT, 209, EDPT, 688, VEWT, 291, ESTYa, V: 114-116, Leksika, 547-548, ETDES, 321)

2.1.2.3.3. Söz İçinde -ç- > -c- Değişmesi

İki ünlü arası pozisyonundaki ç sesinin c sesine değişmesi Tuvacada yaygın olarak görülür (Serebrennikov-Gadjjeva, 2011: 68). Bunun dışında Türk dillerinde kendinden önce uzun ünlü bulunan ç sesinin art zamanlı ve eş zamanlı olarak ötümlüleştiği durumlar da mevcuttur. Örneğin TT *acık-* <<AT *āç*. Bu ses olayına Kırgızcada dağınık olarak birkaç örnekte rastlanır.

бажа/баса ‘bacanak’ <AT *bāça ay.; krş. DMT *baçanak*, TT *bacanak* (VEWT, 54, ESTYa II: 24-25, ETDES, 40, TDAA, 401-402, TDBUÜ, 172, DMT, 68)

бөжөк/böcök ‘tavşan yavrusu’ <AT *bōček ‘böcek’; krş. Türkm. *mōcek* ‘kurt’, TT *böcek*; krş. ET (Uyg.) *bözenekkiye* ‘tavşan yavrusu’ (EUES, 193, VEWT, 83, ESTYa II: 81-83, TDBUÜ, 184)

кебежи/кебеси ‘göbekli’ <AT *kēpe ‘şişik, şişkin’ krş. ET (Uyg.) *keber-* ‘kabarmak, şişmek’, TT *geber-*; *gebe*

Aşağıdaki örnekler muhtelif kaynaklarda uzun ünlülü tasarlanmasa da, bu bağlamda diğer Türk dillerindeki şekillerle birlikte tekrar değerlendirilmelidir.

эже/есе ‘abla’ <DLT *eçe* büyük kız kardeş’ <ET *eçe* ‘abla’; krş. DLT *eze* ‘abla’ (DLT, 42, 44, ETY, 349, TDAA, 224-225, ESTYa I: 231-235)

көжө/көцө ‘öğütülmüş darı, pirinç ve iri öğütülen buğdaydan kaynatılarak yapılan sulu yemek’ <ET (Uyg.) *köçe* ‘bir çorbanın adı’ (EUES, 399, DLT, 209, ESTYa V: 84-85, TETTL III: 238)

2.1.2.3.4. Söz İçinde -ç- > -ş- Değişmesi

Kazakça, Nogayca ve Karakalpakça için karakteristik olan ç>ş değişmesi (SİGTYa, 1984: 243, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 68) Kırgızcada sadece üç örnekte tespit edilmiştir. Aşağıdaki örneklerin ikisi daha tarihi dönemlerde ş’li şekillerinin de olması sebebiyle yukarıda adı anılan Türk dillerinden alıntı sayılmayabilir.

абышка/abişka ‘yaşlı adam’ <DLT *awıçga~awuçga* ay. <ET (Uyg.) *avıçga* ay.; (EUES, 83, DLT, 74, KB, 6491, EDPT, 6, ESTYa I: 60-62, EDAL 308-309)

тапшыр-/tapşır- ‘teslim etmek; takdim etmek’ <ET (Uyg.) *tapşur-* ‘teslim etmek, aktarmak, bırakmak, tahsis etmek, ayırmak’; krş. DLT *tapçur-* ‘kavuşturmak’: Tekin, *tapşur-* <**tapiş-ur-*, *tapçur-* <**tapiç-ur-* olarak ayırmıştır (Tekin, II: 584). (EUES, 676, DLT, 283, EDPT, 447)

туташ/tutaş ‘bitişik’ <DLT *tutaşı~tutşı~tutçı* ‘bitişik ve komşu olan şey’; *tutaşı* <*tutaç-ı (Tekin 2013: II, 584-585). (DLT, 183, EDPT, 461, Tekin II: 584-585)

Tekin-Ölmez, Tuvacanın başlıca özelliklerini sıralarken sones ç foneminin ş’ye değişmesinden söz eder ve verdiği örnekler arasında AT **bıç->bış-* ‘biçmek’ örneği de yer alır (2018: 80-81). Buna göre Kırgızca *bışaң* örneğini de burada değerlendirmek mümkündür. Belki Kırgızca için eski bir alıntı olabilir?

бышаң/bışaң ‘atın yanağına vurulan damga’:

Aşağıda bir *sandhi* örneğinde de ç sesinin ş olduğu görülür.

ыштан/ıştan ‘şalvar; pantolon’: krş. DLT *içtonlan-* ‘don giymek, elbise giymek’ <DLT *iç* ‘her şeyin içi’ + DLT, *ton* ‘elbise’; Eckmann, ‘Çağatay Türkçesinde *t*’den önceki ç, bazen ş olur’ ifadesiyle biri *ıştan* (<*iç ton* ‘elbise altına, içe giyilen’) olmak üzere dört örnek verir (Eckmann, 2017: 43).

2.1.2.3.5. Söz Sonunda -ç Korunması

Söz sonu –ç sesi düzenli olarak korunur.

борч/borç ‘borç’ <OT (CC) *borç* ay. <AT *borç ay. (CC I: 10b/16, TDBUÜ, 177, ESTYa II: 196-197, Leksika, 338, ETDES, 71-72)

бурч/burç ‘köşe’: krş. DLT *buçgak* ‘köşe, uç; bucak’ <ET (Uyg.) *buçgak* ay. <AT *büçgak (EUES, 195, DLT, 203, TDBUÜ, 179, ESTYa II: 274, VEWT, 89)

жыгач/ыгаç ‘ağaç; tahta’ <DLT *yıgaç~yığāç* ‘ağaç’ <ET *ı~ ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’ <AT *ī ‘ağaç topluluğu, orman’ (ETY, 162, 309, DDM, 120, DLT, 352, VEWT, 7, EDPT, 79-80, KEWTS, , 54, ESTY_a, I: 70-73, ETDES, 5-6)

Tekin, ‘Türk Dillerinde Önseste y- Türemesi’ başlıklı çalışmasında *yıgaç* örneğindeki y- sesini türeme saymakla birlikte Hlç. *hagaç* (<*hīgaç) verisinden de yararlanarak Ana Türkçede *hīgaç tasarlar (Makaleler I *Altayistik*, 2013: 262).

ич/іç ‘iç, karın’ <DLT *iç* ‘her şeyin içi’ <ET *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’; krş. IB, *oş* ‘iç, karın, bağırsaklar’ (ETY, 314, DLT, 142, EUES, 293, IB, 29, EDPT, 17, 25, ESTY_a I: 388-391)

карлыгач/karlıgaç ‘kırlangıç’ <DLT *karlıgaç~kargılaç* ay. <ET (Uyg.) *karlıgaç*; krş. TT *kırlangıç* (EUES, 338, DLT, 229, EDPT, 657, VEWT, 238, ESTY_a, V: 307-309, ETDES, 297, KEWTS, , 221)

кач-/каç- ‘kaçmak’ <DLT *kaç-* ay. <ET *kaç-* ay. (ETY, 494, DLT, 415, EDPT, 589-590, VEWT, 217, ESTY_a, VI: 340-342)

кеч/кеç ‘akşam; geç’ <OT (CC *keç~kēç*) ‘uzun (süre); geç’ <ET (Uyg.) *keç* ay. <AT *kēç ‘geç’ (EUES, 361, CC I: 33a/5, EDPT, 692, ESTY_a, III: 50-52, TDBUÜ, 182)

кеч-/кеç- ‘geçmek; vazgeçmek’ <DLT *keç-* ‘geçmek’ <ET *keç-* ‘geçmek (ırmak vb. su kütlesini) aşmak’; krş. **кечир-/кеçир-** ‘affetmek’ (ETY, 457, EUES, 352, DLT, 397, EDPT, 693-694, ESTY_a, III: 32-34)

конч/коңç ‘konç’ <OT (CC) *konç* ‘baldır, bacak’ (CC I: 48b/16, CC II: 60a/30, ETDES, 313, ESTY_a, VI: 56-57)

коркунуч/korkunuç ‘korku, korkunç’ <DLT *korkunç~korkunç* ‘korku, korkunç, korkutucu’ <*korkun-* <ET *kork-* ‘korkmak’ (ETY, 471, DLT, 347, 418, EDPT, 654)

көмөч/көмөç ‘köze gömülen veya kazanda pişirilen ekmek’ <DLT *kömeç* ‘küle gömülen yuvarlak ekmek’ <DLT *köm-* ‘(ekmeği pişirmek için) küle gömmek’; krş. CC *kēmeç* ‘mayasız hamurdan yapılmış ekmek’; krş. AA *gömbe*; (DLT, 5, 154, CC II: 65b/18b, VEWT, 289, EDPT, 722, ESTY_a V: 100-101, Leksika, 470, ETDES, 203)

көч/көç ‘göç’ <DLT *köç* ‘göç; saat (an, zaman) süre’ <ET (Uyg.) *köç* ‘göç; ‘yük hayvanı; saat’ (EUES, 399, DLT, 141, EDPT, 693)

көч-/көç- ‘göçmek’ <DLT *köç-* ay. <ET *köç-* ay. (ETY, 512, DLT, 234, EDPT, 694, VEWT, 285-286, ESTY_a, III: 88-91)

курч/курç ‘çelik, polat; keskin; cesur’ <DLT *kurç* ‘sert, sağlam, güçlü’ <ET (Uyg.) *kurç* ‘katılık, sertlik’ (EUES, 424, DLT, 149, CC, II: 65b/5c, EDPT, 647, VEWT, 303, ESTY_a, VI: 171-172)

куч-/куç- ‘kucaklamak’ <DLT *kuç-* ay. <ET (Uyg.) *kuç-* ay. <AT **kūç-* ‘kucaklamak’; krş. **кучак/куçак** ‘kucak’ (EUES, 418, DLT, 234, ESTYa, VI: 104-105, VEWT, 295-296, EDPT, 590, TDBUÜ, 179)

мурч/муғç ‘baharat’ <DLT *murç* ‘biber’; krş. CC *burç* ‘biber’ (DLT, 149, CC I: 40b/24, VEWT, 345, ESTYa II: 274)

өкүнүч/өкүнүç ‘pişmanlık’ <DLT *ökünç* ay. <ET *ökünç* ‘teessüf, yazıklanma; vah, heyhat, ne yazık’ <ET *ökün-* ‘pişman olmak’ (ETY, 471, 295, EUES, 529, DLT, 67, EDPT, 110, 111, ESTYa I: 523-524, TMEN II: 610)

өтүнүч/өтүнүç ‘rica’ <ET *ötünç* ‘rica, arz’ <ET *ötün-* ‘ricada bulunmak’ (ETY, 514, 397, EUES, 544, DLT, 98, EDPT, 62)

өч/өç ‘kin, intikam’ <DLT *ōç* ‘kin’ <ET (Uyg.) *öç* ‘öç, intikam’ (DLT, 20, EUES, 521, ESTYa, I: 558-559, TMEN II: 575)

ууч/ууç ‘avuç’ <OT (CC) *ovuç* ay. <OT (KB) *awuç* ay. krş. DLT, *avut~adıut* ‘avuç’, TT *avuç* (DLT, 24, 40, EUES, 84, 16, CC 48a/27)

уч-/уç- ‘uçmak’ <DLT *uç-* ay. <ET *uç-* ‘uçmak; (Türk kağanları ve kağanlık ailesi bireyleri için) ölmek, vefat etmek’ (ETY, 452, 467, DLT, 85)

үч/үç ‘üç’ <DLT *üç* ay. <ET *üç* ‘üç; üçüncü’ (ETY, 423, 434, DLT, 16)

2.1.2.4. Eski Türkçe s Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Söz başı *s-* sesi Türk dillerinin büyük bir çoğunluğunda korunur. Bunun yanı sıra Başkurtçada *h-*, Çuvaşçada *s-* yanında *ş-* sesine³⁸ ve Türkmencede *θ-* sesine değişir, Yakutçada ise düşer (Щербак, 1970: 161, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 61-62, Johanson, 2021: 390-391).

Eski Türkçe söz başı *s-* sesi Kırgızcada genellikle korunmakla birlikte; kendisinden sonra *ç* sesinin geldiği durumlarda gerileyici benzeşmeyle *ç-* sesine değişir. Söz içi ve söz sonu pozisyonunda da genellikle korunur. Az sayıdaki örnekte *ç* sesine değişir.

2.1.2.4.1. Söz Başı s- Korunması

Eski Türkçe söz başı *s-* sesi, Kırgızcada ağırlıklı olarak korunur.

сай/сай ‘çay, dere, nehir yatağı’ <DLT *sāy* ‘taşlık yer’ <ET (Uyg.) *say* ‘ova; taşlık, bozkır’ <AT *sāy ‘kara taşlı dere yatağı’; krş. TT *çay* ??? (DDM, 202, EUTS, 199, DLT, 413, EDPT, 858, TDBUÜ, 174)

³⁸Şçerbak, Poppe’nin Çuvaşça *ı, i* sesleri önündeki *s*’lerin *ş*’ olmasıyla ilgili görüşüne karşı çıkar ve bunun bir ağız özelliği olabileceğini ifade eder. Ancak sonraki çalışmalarla Poppe’nin haklı olduğu anlaşılmıştır (krş. Ceylan, 1997: 35-38).

сайра-/sayra- ‘ötmek’ <DLT *sayra-* ‘ötmek’ (DLT, 477, EDPT, 859-860, VEWT, 395, ESTYa, VII: 165-166)

сал-/sal- ‘koymak’ <OT (KB) *sal-* ‘atmak, bırakmak’ <ET (Uyg.) *sal-* ‘salmak, koymak’ (EUTS, 196, EUES, 576, KB, 5876, 4111, EDPT, 824, VEWT, 397, ESTYa, VII: 185-189)

сан/san ‘sayı’ <DLT *sān* ay. <ET *san* ‘sayı, hesap’ <AT *sān ay. <AT **sā-* ‘saymak’ (ETY, 261, EUTS, 195, DDM, 200, DLT, 456, EDPT, 831, TDBUÜ, 174)

сарымсак /sarımsak ‘sarımsak’ <DLT *sarmusak ~ samursak* ay. (DLT, 229, EDPT, 853 Leksika, 144, ETDES, 450)

сасы-/sası- ‘pis kokmak’ <DLT *sası-* ‘kokmak’ <ET (Uyg.) *sası-* ‘kötü kokmak’ <AT **sāsi-* ay. (EUES, 589, DLT, 462, EDPT, 855, TDBUÜ, 174, VEWT, 405, ESTYa, VII: 228)

семиз/semiz ‘semiz, şişman’ <DLT *semiz~semüz* ay. <ET *semiz* ay. (ETY, 262, DLT, 157, EDPT, 830, ESTYa, VII: 242-245)

сеп/sep ‘çeyiz’ <DLT *sep* ay. <ET (Uyg.) *sep* ay. (EUES, 598, DLT, 139, EDPT, 783, ESTYa, VII: 255-256)

сиз/siz ‘siz’ <DLT *siz* ay. <ET *siz* ay. (ETY, 282, DLT, 147 EDPT, 860)

сирке/sirke ‘bit yumurtası’ <DLT *sirke* ay. <ET (Uyg.) *sirke* ay. (EUTS, 206, DLT, 186, EDPT, 850, VEWT, 423, ESTYa, VII: 287-288, ETDES, 466)

сол/sol ‘sol’ <DLT *sōl* ay. <ET (Uyg.) *sol* ‘sol; doğu’ <AT *sōl ‘sol’ (EUES, 619, DLT, 34, EDPT, 824, VEWT, 426, TDBUÜ, 178, ESTYa, VII: 320-324)

суз-/suz- ‘su vb. sıvı maddeleri kepçe ile almak’ <DLT *süz-* ‘süzmek’ <ET (Uyg.) *süs-* ~ *süz-* ‘süzmek, temizlemek’ (EUTS, 215, DLT, 235, EDPT, 861)

сүз-/süz- ‘toslamak; çarpmak’ <DLT *süs-* ‘süsmek’ <ET (Uyg.) *süs-* ‘itmek, sürüklemek, çarpmak’ (EUES, 638, DLT, 324, EDPT, 855, VEWT, 438)

сызгыр-/sızgır- ‘kaymağı veya çiğ yağ eriterek sızma yağ elde etmek’ <DLT *sızgur-* ‘(yağ vb. şeyleri) eritmek’ <ET (Uyg.) *sızgur-* ‘eritmek’ <ET (Uyg.) *sız-* ‘sızmak, erimek; güçsüz olmak; acı çekmek’ (DLT, 287, 426, EUES, 611)

2.1.2.4.2. Söz Başı s- > ç- Değişmesi

Eski Türkçe söz başı s- sesi Kırgızcada kendinden sonra ç sesinin geldiği durumlarda gerileyici benzeşmeyle ç- sesine değişir. Çağatay döneminde sadece bir sözcükte (*süçüg* > *çüçüg* ‘tatlı’) bu değişim gerçekleşmiştir (Eckmann, 2017: 42). Buna göre bu ses olayının çok yakın zamanda gerçekleştiğini tahmin etmek mümkündür.

чанач/çanaç ‘tulum’ <DLT *sanaç* ‘kırmızı dağarcık’ <ET (Uyg.) *sanaç* ‘deriden çanta, deri çanta’ (DDM, 200, EUES, 579, DLT, 154, EDPT, 835, ESTYa VII: 202-203)

чанч-/çanç- ‘sançmak’ <DLT *sanç-* ‘(düşmanı vb.) bozguna uğratmak; (bıçak vb.) batırmak, saplamak’ <ET *sanç-* ‘(ucu sivri bir nesneyi bir yere veya birine) batırmak, saplamak; kargıyla yaralamak veya öldürmek’ (ETY, 458, 506, DLT, 522)

чач/çaç ‘saç’ <DLT *saç* ay. <ET *saç* ay. (ETY, 316, DLT, 5, EDPT, 794, ETDES, 438)

чач-/çaç- ‘saçmak’ <DLT *saç-* ‘dağıtmak, saçmak, fırlatmak’ <ET (Uyg.) *saç-* ay. <AT **sāş-* ‘dağmık ve karışık olmak, şaşmak, sapmak’ (EUES, 571, DLT, 38, EDPT, 794, TDBUÜ, 174)

чачык/çaçık ‘saçaklı havlu; saçaklı mendil’: krş. DLT *saçu* ‘elbise, mendil vb. şeylerin saçağı’: bk. **чач/çaç** ‘saç’

чочу-/çoçu- ‘ürkmek, irkilmek, korkmak’ <AT **sōçi-* ‘ürkmek, sıçramak’; krş. CC *soçim* ‘sıçrama’; krş. Моғ. *çoçi-* [цочих] ‘korkuya kapılmak, ürkmek’: Bu örnek Türkçe olabileceği gibi, Moğolca da olabilir. ? (CC I: 27a/14, VEWT, 113, Lessing, 257, TDBUÜ, 178)

чучук/çucuk ‘bağırsak’: krş. DLT *sugut* ‘pirinç, et ve baharatla doldurulmuş bağırsak; bumbar’ (DLT, 153, Leksika, 686)

чыйырчык/çuyırçık ‘sığırcık kuşu’ <DLT *sıgırçık~sıgırçuk* ‘sığırcık kuşu’; krş. TT *sıgırçık* (KB, 4198, DLT, 220, EDPT, 816, ESTYa VII: 415-418)

чыч-/çiç- ‘sıçmak’ <DLT *sıç-* ‘sıçmak’; krş. ET (Uyg.) *sıçık* ‘arka, kış, göt’ (DLT, 234, EUES, 605, EDPT, 795, VEWT, 414, Leksika, 167-168)

чычкан/çiçкан ‘fare’ <DLT *sıçган* ‘sıçan, fare’ <ET (Uyg.) *sıçган* ‘sıçan, fare; dönemsel bir günün adı; dönemsel bir yılın adı’: bk. **чыч-/çiç-** ‘sıçmak’

2.1.2.4.3. Söz İçi ve Söz Sonunda –s-, –s Korunması

Eski Türkçe söz içi –s- ve söz sonu –s sesi Kırgızcada ağırlıklı olarak korunur.

акса-/aksa- ‘topallamak’ <DLT *axsa-* ‘aksamak’; krş. ET (Uyg.) *aksak*, DLT, *aksak~axsak*, CC *agsah* (EUES, 26, KB, 3228, DLT, 58, 123, CC I: 50a/8, VEWT, 9, ESTYa I: 76)

арс/ars ‘as, kakım’ <DLT *āz~ās* ay. <ET *as*; <AT **āz~ās* ‘as, kakım’ (SİGTYa, 1984: 87-88, ETY, 311, DLT, 38, EDPT, 240, TMEN II: 477, VEWT, 28, ETDES, 25-26)

арстан/arstan ‘aslan’ <DLT *arслан* ay. <ET *arслан* ay. (ETY, 311, DLT, 35, EDPT, 238, VEWT, 27, TMEN II: 453, ESTYa I: 177-179, Leksika, 158, ETDES, 26-29)

ас-/as- ‘asmak’ <DLT *as-* ay. <ET (Uyg.) *as-* ay. (EUES, 71, DLT, 89, EDPT, 240, VEWT, 28, ESTYa I: 192-193)

асты/astı ‘alt, aşağı kısım’ <OT (KB) *ast* ‘alt, aşağı’; krş. DLT *asra* ‘aşağı, alt, aşağıda, altta’ <ET *asra* ay. (ETY, 329, EUES, 74, DLT, 63, KB, 18, EDPT, 242, ESTYa I: 195-196)

асый/asiy ‘büyük, aş hayvanların yaşını hesaplama yöntemi (beş yaşında *bir asiy* olur)’: krş. ET (Uyg.) *asig* ‘istifade, fayda; faiz, getiri; kurtuluş’ (EUES, 72)

бас-/bas- ‘basmak’ <DLT *bas-* ay. <ET *bas-* ay. (ETY, 454, DLT, 236, EDPT, 370-371, VEWT, 64, ESTYa II: 74-78)

барс/bars ‘kaplan’ <DLT *bars* ‘pars’ <ET *bars* ‘kaplan, kaplan yılı’ (ETY, 205, DLT, 149, EDPT, 368, VEWT, 63-64, ESTYa II: 68-70, Leksika, 157, 641)

барсылдак/barsıldak ‘vücutta oluşan kabarcık’ <DLT *bars* ‘vücutta bit ve pire ısırmasından veya çibandan meydana gelen şişlik’ (DLT, 150)

баса/basa ‘bir şeyi birdenbire hatırlayınca *ha* şeklinde söze başlama edatı’ <DLT *basa* ‘sonra’ <ET (Uyg.) *basa* ay. (EUES, 145, KB, 1093, DLT, 444, EDPT, 371-372)

буурсун/buursun ‘saban, saban demiri’ <DLT *bukursı* ‘saban’ <ET (Uyg.) *bukursı* ay. (IB, 25, DLT, 452, EDPT, 319)

жолборс/colbors ‘kaplan’ <OT (CC) *yolabars* ‘kaplan’ <ET *yol* ‘yol + ET *bars* ‘pars’ (ETY, 205, 404, DDM, 70, VEWT, 206, CC II: 60b/33, ESTYa IV: 219)

карсак/karsak ‘yırtıcı hayvanların genel adı; kuyruğu ve kulağının ucu kara olan bozkır tilkisi’ <DLT *karsak* ‘karsak’ <ET (Uyg.) *karsak* ay. (EUES, 339, DLT, 206, VEWT, 238-239, EDPT, 663, ESTYa, V: 313-314, ETDES, 266)

ис/is ‘is’ <DLT *ış* ‘kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum’ <AT *īs ‘is, koku, duman’ (DLT, 17, EUES, 291, EDPT, 254, ESTYa I: 379-380, ETDES, 236-237, TDBUÜ, 176)

искек/iskek ‘cımbız’ <DLT *iske-* ‘(yün, ot vb.) yolmak’ (DLT, 126, ESTYa I: 382-383, EDPT, 246)

кес-/kes- ‘kesmek’ <DLT *kes-* ay. <ET (Uyg.) *kes-* ay. (EUES, 359, DLT, 236, EDPT, 748, VEWT, 257, ESTYa, V: 55-57)

кесек/kesek ‘kesek’ <DLT *kesek* ‘bir şeyin parçası’ <ET (Uyg.) *kesek* ay: bk. **кес-/kes-** ‘kesmek’ (EUES, 359, DLT, 169, EDPT, 749)

кескек/keskek ‘bir tür sıçan’: krş. DLT *keslinçü* ‘başı küçük, kuyruğu uzun büyük keler’

кескелдирик/keskeldirik ‘kertenkele’: krş. CC *kesertke~kesetki* ‘çekirge’(CC II: 57b/10b, 60b/16, ESTYa, V: 30-31).

Doerfer, Türk dillerinde ‘kertenkele’ anlamında on yedi değişik sözcük olduğunu ve bunlarda ortak olan tek şeyin *ke-* ilk hecesi olduğunu dile getirir (Doerfer, 1974: 372).

кески/keski ‘haydut’ <DLT *kesgü* ‘kesmek için kullanılan (nesne)’ <ET (Uyg.) *kes-* ‘kesmek’ (DLT, 6, EUES, 359, EDPT, 750, ESTYa, V: 57)

көсөө/kösöö ‘köse’ <AT *kōse ay. (TDBUÜ, 184, ETDES, 324, KEWTS, 233)

кумурска/kumurska ‘karınca’ <OT (ŞT) *kumurska* ay. <ET (Uyg.) *kumursga* ay. (EUES, 423, ŞT, 65a-4, VEWT, 300, EDPT, 628, ESTYa, V: 139-140)

курсақ/kursak ‘karın, mide’ <DLT *kurugsak* ay. <ET (Uyg.) *kurugs(a)k* ay. (EUES, 427, DLT, 7, EDPT, 657, VEWT, 303, ESTYa, VI: 164-166, Leksika, 277)

кус-кус- ‘kusmak’ <DLT *kus-* ay. <ET *kus-* ay. (EUES, 427, DLT, 236, VEWT, 304, EDPT, 666, ESTYa, VI: 175-176)

кыс-/kıs- ‘sıkma’ <DLT *kıs-* ‘kısmak, kıstırmak’ <ET (Uyg.) *kıs-* ay. krş. **кычкач/кычкач** ‘maşa; kısaç’ (EUTS, 176, DLT, 236, EDPT, 665-666, VEWT, 267, ESTYa, VI: 247-249)

кыска/kıska ‘kısa’ <DLT *kıska* ay. <ET *kıska* ay. (ETY, 257, EUES, 374, DLT, 236, ESTYa, VI: 248)

кыста-/kısta- ‘zorlamak; sıkıştırmak’ <OT (CC) *kısta-* ‘sıkıştırmak, ısrar etmek, üstelemek, zorlamak’ (CC II: 58a/2b)

осмок/osmok ‘tahmin’ <DLT *os-* ‘zannetmek’; krş. AA *os-* I ‘karşılaştırmak, sanmak’ (DLT, 86, EDPT, 241)

осол/osol ‘kaba; ayıp’ <DLT *osal* ‘gafil kimse’ <ET (Uyg.) *osal* ‘ihmalci, dikkatsiz, tasasız, kaygısız’; krş. Моғ. *osul* [осол] ‘ihmal veya dikkatsizlikten ortaya çıkan talihsizlik, aksilik’ (EUES, 516, DLT, 61, ESTYa I: 479-481, Lessing, 759, EDPT, 247, TMEN II: 599)

оосур-/oosur- ‘osurmak’ <DLT *osur-* ay. <AT **hōs-* ‘yellenmek’, **hōsur-*; Hıç. *hosar-*; krş. CC *ossur-* ‘yellenmek, osurmak’ (DLT, 91, CC II: 57b/39b, EDPT, 251, TDBUÜ, 177)

терс/ters ‘ters’ <DLT *ters* ‘zor olan şey’ <ET (Uyg.) *ters* ‘ters’ (EUTS, 235, DLT, 150, VEWT, 476, EDPT, 553)

тирсек/tirsek ‘arpacık, itdirseği’ <DLT *tirsgek* ‘gözkapağında çıkan sivilce’ (DLT, 523, EDPT, 553, Leksika, 247-249)

тирсек/tirseк ‘ayak bileğinden başlayan kalın sinir’ <DLT *tirsgek* ‘dirsek’; krş. TT *dirsek* (DLT, 523)

толорсук/tolorsuk ‘dizin arkasında baldırla butun birleştiği sinir yığını’ <DLT *tolarsuk* ‘topuk, hayvan topuğu’ (DLT, 220, EDPT, 501)

түс/tüs ‘renk’ <OT (KB) *tüs* ‘renk, güzel, koku, rayiha’; krş. DLT *tū* ‘renk’ (DLT, 437, KB, 829, 5697, VEWT, 507)

үстөк/üstök ‘üstüne eklenen; faiz’ <DLT *üstek* ‘bir şeyin üstüne artırılan fazlalık’ <ET (Uyg.) *üste-* ‘eklemek, çoğoltmak, büyütme’ (DLT, 59, EUES, 829)

ысы-/ısı- ‘ısınmak’ <DLT *isi-* ‘ısınmak, kızmak’ <ET *isi-* ay. (ETY, 234, DLT, 458)

ысырык/ısıрык ‘tütsü için kullanılan üzerlik bitkisi; çeşitli hastalıklara kullanılan şifalı ot’ <DLT *ıs(i)ryk* ‘nazara ve cin çarpmasına uğramış çocukları tedavi ederken kullanılan bir kelime’ (DLT, 48-49, EDPT, 250)

эс/es ‘akıl, us; bellek, hafıza’ <OT (CC) *és* ‘akıl, hafıza, zihin’ <AT *ēs ‘bellek, hafıza, hatır’ (CC II: 58b/18, ESTYa I: 306, TDBUÜ, 181)

эсен/esen ‘sağ, esen’ <DLT *esen* ‘her şeyin selamette olanı’ <ET (Uyg.) *esen* ‘esen, sağ salım’; krş. Моғ. *esen* [эсэн] ‘sağlıklı, sağlığı iyi’ (IB, 53, EUES, 122, DLT, 29, EDPT, 248, ESTYa I: 308-309, Lessing, 420)

эсил/esil ‘acıma sözü, yazıklanma; ölen insan ardından söylenen söz; kutsal’: krş. ET *esini* ~ *esiz~esis* ‘vah, heyhat, ne yazık’, DLT, *essiz* ‘hayıflanma bildiren bir kelime’ (ETY, 295, 293, DLT, 73, EDPT, 253, ECE I: 62-64)

эсир-/esir- ‘böbürlenmek, üstünlük taslamak’: krş. ET (Uyg.) *esür-* ‘sarhoş olmak, mest olmak, esrimek, hayran kalmak’, DLT, *esürt-* ‘sarhoş etmek’ (EUES, 125, DLT, 524, EDPT, 251, ESTYa I: 309-310)

эсирик/esirik ‘böbürlenmiş kibirli kimse’ <DLT *esriik* ‘sarhoş’ <ET (Uyg.) *esriik* ay.: bk. **эсир-/esir-** ‘böbürlenmek, üstünlük taslamak’

эски/eski ‘eski’ <DLT *eski* ‘eski ve yıpranmış şey’ <ET (Uyg.) *eski* ‘eski’ (DDM, 112, EUES, 123, DLT, 65, EDPT, 246, ESTYa I: 306-308)

эсте-/este- ~ **эсине-/esine-** ‘esnemek’ <DLT *esne-* ay. <ET (Uyg.) *esne-* ‘esmek; esnemek’ (EUES, 124, DLT, 127, EDPT, 249, ESTYa, I: 310-311)

2.1.2.4.4. Söz İçi ve Söz Sonunda -s-, -s > -z-, -z Değişmesi

Türk dillerinden Altayca, Hakasça, Şorca ve Çuvaşçada ünlüler arasında bulunan s sesinin z sesine değiştiği görülür (Johanson, 2021: 391).

Eski Türkçe *s* sesi Kırgızcada bir örnekte söz sonunda, üç örnekte ise söz içinde *z* sesine değişmiştir.

аяз/ауаз ‘ayaz, çığ’ <DLT *ayas* ‘açık gökyüzü’ (DLT, 61, EDPT, 276, VEWT, 11, TMEN II: 628, ESTYa I: 102-103, Leksika, 15, ETDES, 33-34)

жазда-/cazda- ‘yaslamak’ <DLT *yasta-* ‘yaslanmak; (birinin arkasına) yastık koymak’ <ET (Uyg.) *yasta-* ‘yaslanmak’; TT *yasla-* (EUES, 874, DLT, 474, 367, EDPT, 974, VEWT, 191)

жаздык/cazдық ‘yastık’ <DLT *yastuk* ‘yastık’ <ET (Uyg.) *yastok* ‘yastık’ <ET (Uyg.) *yasta-* bk. **жазда-/cazda-** ‘yaslamak’

ызырын-/ызрын- ‘birine öfkelenmek’ <ET (Uyg.) *ısrın-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek, sinirden dudağını ısırarak’ krş. DLT *ısrım kişi* ‘sıkıntılı ve kaşları çatık olan adam’

сүз-/süz- ‘toslamak; çarpmak’ <DLT *süs-* ‘süsmek’ <ET (Uyg.) *süs-* ‘itmek, sürüklemek, çarpmak’ (EUES, 638, DLT, 324, EDPT, 855, VEWT, 438)

2.1.2.4.5. Söz İçinde –s- > -ç- Değişmesi

Eski Türkçe –s- sesi Kırgızcada bir örnekte gerileyici benzeşmeyle –ç- sesine değişmiştir.

кычкач/кыскач ‘maşa; kısıkaç’ <DLT *kısgaç* ay. <ET (Uyg.) *kısgaç~kısıkaç~kızgaç* ‘kısıkaç, kerpeten’ <ET (Uyg.) *kıs-* ‘sıkarak içine sokmak, basmak, sıkmak’: bk. **кыс-/kis-** ‘sıkmak’ (EUTS, 176, 177, DLT, 198, ESTYa, VI: 249)

2.1.2.5. Eski Türkçe z Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe söz içi –z- ve söz sonu –z sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur. Sınırlı örnekte *s* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

2.1.2.5.1. Söz İçi ve Söz Sonunda –z-, –z Korunması

Eski Türkçe söz içi –z- ve söz sonu –z sesi genellikle korunur.

аз/аз ‘az’ <DLT *āz~az* ay. <ET *az* ay. <AT *hāz ay.; Hlç. *hāz* (ETY, 233, DLT, 35, EDPT, 277, VEWT, 32, ESTYa I: 93-94, TDBUÜ, 173)

аз-/az- ‘yolunu şaşırarak’ <DLT *az-* ‘(yol için) şaşırarak, kaybetmek’ <ET *az-* ‘ayrılmak; bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak; ölmek, vefat etmek’ (ETY, 445, EUES, 92, DLT, 89, EDPT, 279, 283, VEWT, 33, ESTYa I: 94-95)

азгыр-/azгыр- ‘baştan çıkarmak, yanlış yola sevk etmek’ <ET (Uyg.) *azgur-* ‘baştan çıkarmak, kandırmak, dikkatini dağıtmak, ayartmak’ <ET *az-* ‘ayrılmak; bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak; ölmek, vefat etmek’; bk. **аз-/az-** ‘yolunu şaşırarak’

азоо/азоо ‘azgın hayvan’ <AT *hāz- ‘azmak’; Hlç. *hā^az*-; krş. ET. *azman* ‘iğdiş at’; bk. **аз-/аз-** ‘yolunu şaşırmaq’ (TDBUÜ, 173, ETY, 262)

азуу/азуу ‘azı dişi’ <DLT *azıg* ‘hayvanların azı dişi’; krş. ET *azıgıg* ‘azı dişli’ (ETY, 262, DLT, 30, EDPT, 283, TMEN II: 474, ESTYa I: 96-98, Leksika, 229, ETDES, 37, Lessing, , 76)

азык/азык ‘yiyecek, azık’ <DLT *azuk* ay. <ET *azuk* ay. <AT *āzuk ay. (ETY, 332, DLT, 164, TDBUÜ, 172, EDPT, 283, VEWT, 33, TMEN II: 475, ESTYa I: 98)

аңыз/аңыз ‘anıз’ <DLT *aңыз* ‘anıз, buğday vb. ekinlerin hasattan sonra geride kalan sapları’ <ET (Uyg.) *aңыз* ‘hasattan sonra tarlada kalan köklü sap, ekin anızı, saman; ekin biçildikten sonra sürülmemeiş tarla; nadasa bırakılmış’ (EUES, 54, DLT, 45, EDPT, 191-192, VEWT, 21, ETDES, 18)

балдыз/baldız ‘baldız’ <DLT *baldız* ‘kadının (eşin) küçük kız kardeşi, baldız’ <ET (Uyg.) *baltız* ‘genç kız kardeş; baldız’ <AT *bāltız ‘baldız, zevcenin küçük kız kardeşi’ (EUES, 141, DLT, 200, VEWT, 60, EDPT, 334, ESTYa II: 53-54, Leksika, 312, TDAA, 386-390, ETDES, 45-46)

бедиз/bediz ‘bediz’ < DLT, *beğiz* ay. <ET *bediz* ‘süs, bezeme, motif, oyma, resim, heykel’ (ETY, 341, DLT, 222, VEWT, 67, 72-73, EDPT, 310, 390, ESTYa II: 105-106)

без/bez ‘beze, gудde’ <DLT *bīz* ‘deri ile et arasında bulunan beze’ <ET (Uyg.) *bez* ‘ülser, apse, şişkinlik, kabarcık’ <AT *bēz ‘bez, gудde’ (EUES, 160, DLT, 398, VEWT, 72, ESTYa VII: 64-66, TDBUÜ, 180)

без-/bez- ‘kaçmak, uzaklaşmak; bezmek’ <DLT *bez-* ‘titremek, sallanmak; korkmak’ <ET (Uyg.) *bez-* ay. (EUES, 160, DLT, 166, EDPT, 389, ESTYa II: 103-104)

безгек/bezgek ‘sıtma’ <DLT *bezgek* ‘sıtma’ <ET (Uyg.) *bezgek* ay. (EUES, 160, DLT, 328, EDPT, 391, ESTYa II: 104-105)

биз/biz ‘biz’ <DLT *biz* ay. <ET *biz* ay. (ETY, 280, DLT, 142, EDPT, 388, ESTYa II: 129-130)

билездик/bilezdik ‘bilezik’ <DLT *bilezük* ‘bilezik’; krş. ET (Uyg.) *bilzök-lüg* ‘bilezikli’ (EUES, 176, DLT, 226, EDPT, 345, VEWT, 76, ESTYa, II: 143-145)

богуз/boguz ‘değirmen taşının ortasındaki delik’ <DLT *boguz* ‘gırtlak, boğaz’ <ET (Uyg.) *boguz* ‘gırtlak, boğaz; yiyecek, gıda, besin, geçim kaynağı; dar geçit’ <ET *bog-* ‘boğmak’; krş. AA *boğaz* ‘değirmen taşının ortasındaki delik’ (EUES, 186, DLT, 156, EDPT, 322, VEWT, 78, ESTYa II: 167-169, Leksika, 230, ETDES, 69-70)

боз/boz ‘boz, gri’ <DLT *boz* ‘boz’ <ET *boz* ay. (ETY, 265, DLT, 445, EDPT, 388-389, VEWT, 82, ESTYa II: 171-173, ETDES, 74)

боздо-/bozdo- ‘bozlamak’ <DLT *bozla-* ‘(deve) bağırmaq, böğürmek’ <ET (Uyg.) *bozla-* ay. (EUES, 191, DLT, 471, EDPT, 392, ESTYa II: 175-176)

бозор-/bozor- ‘rengi solmaq’ <ET (Uyg.) *bozar-* ‘grileşmek’; bk. **боз/boz** ‘boz, gri’

бөз/böz ‘bez’ <DLT *böz* ‘bez, keten bezi, kumaş’ <ET (Uyg.) *böz* ay. (EUES, 193, DLT, 23, ETDES, 62-63)

буз-/buz- ‘bozmaq’ <DLT *boz-* ‘yıkmak, harap etmək, kırmak’ <ET *boz-* ‘bozmaq; tahrip etmək, yıkmak, dağıtmak; (savaştа) bozguna uğramak’ (ETY, 455, DLT, 235, EDPT, 389, VEWT, 91)

жаз-/caz- ‘hata yapmak, yanılmak’ <DLT *yaz-* ‘(sözü) yanlış söylemek, yanılmak’ <ET *yaz-* ‘yanılmak, aldanmak’ <AT **yāz-* ‘sapmak, yoldan çıkmak, yanılmak’ (ETY, 475, 256, DLT, 376, 227, EDPT, 983, 985, VEWT, 193, ESTYa IV: 72-73, TDBUÜ, 175)

жаз/caz ‘ilKB, ahar’ <DLT *yāz* ‘yaz, ilKB, ahar’ <ET *yaz* ‘ilKB, ahar’ <AT *yāz ‘ilKB, ahar’ (ETY, 302, DDM, 279, DLT, 354, 413, EDPT, 982, TDBUÜ, 175, Leksika, 73-74, VEWT, 193, ESTYa IV: 71, ETDES, 564-566)

жаз-/caz- ‘yazı yazmaq’ <DLT *yaz-* ay. <ET (Uyg.) *yaz-* ay. (EUTS, 292, DLT, 376, VEWT, 193, ESTYa IV: 70-71, Şirin, 2004)

жазы/cazi ‘yayvan, geniş’ <ET *yazi* ‘ova, step’ <ET *yaz-* ‘yaymaq’ (ETY, 320, EDPT, 984, ETDES, 566, VEWT, 194, ETDES, 566, ESTYa IV: 73)

жазык/cazik ‘suç; günah’ <DLT *yāzük~yazük* ‘suç, günah’ <AT *yāzük ay. <AT **yāz-*; krş. ET *yazük-lıg* ‘suçlu, kabahatlı’: bk. **жаз-/caz-** ‘hata yapmak, yanılmak’

жалбыз/calbiz ‘yarpuz’: krş. DLT *yarpuz* ‘bir bitki türü’ (DLT, 365, EDPT, 957, VEWT, 183, ETDES, 560)

жалгыз/calgız ‘yalnız, tek’ <DLT *yalğus* ‘yalnız’ <ET *yalğus* ‘yalnız, tek başına; tek, biricik’ (ETY, 347, EUES, 858, DDM, 272, DLT, 145, EDPT, 930, ESTYa IV: 95)

жез/cez ‘bakır’ <OT (CC) *yéz* ‘pirinç madeni; ‘pirinç levha’ <ET (Uyg.) *yez~yiz* ‘pirinç, bakıra çinko katılarak elde edilen sarı renkli bir alaşım’; krş. Моғ. *ces* [жәс] ‘bakır’ (EUES, 896, 907, CC I: 42b/14, 46a/20, VEWT, 199, ESTYa, IV: 168-69, Leksika, 404-405, Lessing, , 1231)

жезде/cezde ‘enişte’ <DLT *yezne* ‘enişte’; krş. CC *yizne~yézne* ‘ablanın kocası, enişte’ (DLT, 363, CC II, 58a/7b, CC I, 49a/17, ESTYa, IV: 169-170, VEWT, 199, Leksika, 298)

жүз/cüz ‘yüz, çehre’ <DLT *yüz~yüz* ay. <ET *yüz* ay. <AT *yüz ‘yüz, çehre, yüzey’ (ETY, 316, DLT, 22, 116, EDPT, 982, VEWT, 213-214, Leksika, 206-207, ESTYa, IV: 259-260, TDBUÜ, 186)

жүз/сүз ‘yüz, sayı adı’ <DLT *yūz* ‘yüz (sayı adı)’ <ET *yüz* ay. <AT *yūz ay. (ETY, 316, 359, DDM, 291, DLT, 38, EDPT, 982, TDBUÜ, 186, VEWT, 213, ESTYa, IV: 260, KEWTS, , 367)

жүздүк/сүздүк ‘yüzük’ <DLT *yüzük* <ET (Uyg.) *üzük~yüzük* ‘yüzük’(EUES, 834, 928, DLT, 355, EDPT, 986, ETDES, 584, ESTYa, IV: 261-262, KEWTS, 368)

жүзүм/сүзүм ‘üzüm’ <DLT *üzüm* ay. <ET (Uyg.) *üzüm ~ üsüm* ay. <ET (Uyg.) *üz-* ‘koparmak’ (EUTS, 276, 274, DLT, 35, EDPT, 288, VEWT, 214, ESTYa, I: 625, ETDES, 546)

жылдыз/сүлдүз ‘yıldız’ <DLT *yultuz~yuldız~yulduz* ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’ (DDM, 290, EUES, 919, DLT, 365, 327, EDPT, 922-923, ESTYa IV: 279-280)

из/із ‘iz’ <OT (KB) *iz* ‘iz, nişan’ <ET (Uyg.) *iz* ‘iz, ayak izi; işaret; yol’ <AT *īz ‘iz’; krş. DTS, *iz-* ‘takip etmek’(EUES, 316, KB, 2245, DTS, 205, EDPT, 277, TDBUÜ, 183)

изде-/izde- ‘aramak’ <OT (CC) *izde-* ~ *isde-* ay. <AT *īz ‘iz’; krş. TT *is-te-* : bk. **из/із** ‘iz’

каз/каз ‘kaz’ <DLT *kāz* ay. <ET *kaz* ay. <AT *kāz ay. (DLT, 51, EDPT, 679, VEWT, 243, TDBUÜ, 173, ESTYa, V:184-185, ETDES, 277, KEWTS, , 213)

каз-/каз- ‘kazmak’ <DLT *kaz-* ‘kazmak; eşelemek’ <ET (Uyg.) *kaz-* ay. (EUES, 351, DLT, 235, ETY, 540, EDPT, 680, VEWT, 243, ESTYa, V: 185-186)

казан/казан ‘kazan, tencere’ <DLT *kazgan* ‘çöküntü, çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur’ <AT *kāzgan ay.; krş. CC *kazan* ‘kazan’ (DLT, 7, 190, CC I: 52b/27, 53a/4, EDPT, 682, ESTYa, V: 187, TDBUÜ, 173, KEWTS, , 213)

казы/кази ‘yılıkı sucuğu yapımında kullanılan atların karın yağı’ <DLT *kazı* ‘insan karnının boğumları; atın karnının semizliği’ <ET (Uyg.) *kazı* ‘karın yağı’ (EUES, 351, DLT, 444, CC II: 60b/40, EDPT, 681, ESTYa, V: 189-190, VEWT, 243)

казык/казик ‘kazık’ <ET (Uyg.) *kazguk~kazgok* <ET (Uyg.) *kaz-* ‘kazmak’ (EUES, 351, DLT, 504, EDPT, 682, ESTYa, V: 190-191)

казынды/кайынди ‘kazıntı’ <DLT *kazındı* ‘kazılmış’ <ET (Uyg.) *kaz-* ‘kazmak’ (DLT, 196, EDPT, 685, ETY, 540)

кебез/кебез ‘pamuk’ <DLT *kepez* ‘pamuk (bitkisi)’ <ET (Uyg.) *kepez* ay. (EUES, 357, DLT, 129, EDPT, 692, VEWT, 244, ESTYa, V: 13)

кез-/кез- ‘gezmek’ <DLT *kez-* ay. <ET (Uyg.) *kez-* ay. (EUES, 360, DLT, 235, EDPT, 757, VEWT, 260, ESTYa, III: 10-11, KEWTS, 158)

кез/kez ‘zaman, vakit; kez, defa’ <ET (Uyg.) *kez* ‘an, zaman, defa, kez’ (EUES, 360)

кездик/kezdik ‘keçe kesmede kullanılan bıçak’ <DLT *kezklik* ‘kadınların kaftanları altına taktıkları küçük bıçak’ <ET (Uyg.) *kezklik* ‘küçük bıçak’ (EUES, 361, DLT, 209, EDPT, 760, TETTL, III: 205, ETDES, 190-191, KEWTS, 158, ESTYa, V: 20-21, Leksika, 572)

кезе-/keze- ‘oku doğrultmak’ <DLT *kez* ‘okun gez kısmı’; krş. DLT *kezger-* ‘(oku) doğrultmak’ (DLT, 142, 289, ESTYa, V: 21)

кезек/kezek ‘sıra’ <DLT *kezik* ‘çalışmada nöbet, sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’ <ET (Uyg.) *kez-* ‘dolaşmak, gezmek’ (EUES, 361, DLT, 169, EDPT, 758-759)

кезик/kezik ‘çaresiz hastalık veya kolay iyileşmeyen hastalık’ <DLT *kezig* ‘insanı titreten humma, sıtma’ <ET (Uyg.) *kezik* ‘ateş’, *kezik ig* ‘ateşli hastalık’ <ET (Uyg.) *kez-* ‘dolaşmak, gezmek’ (EUES, 361, DLT, 169, VEWT, 260, EDPT, 758)

кийиз/kiyiz ‘keçe’ <DLT *kidiz ~ kidiz* ‘keçe’ <ET (Uyg.) *kidiz* ‘keçe, aba’ (EUES, 379, 387, 360, DLT, 157, EDPT, 707, VEWT, 270, ESTYa, V: 66-67, Leksika, 392-393)

козго-/kozgo- ‘ateşi harlatmak; hareketlendirmek’ <AT **kōzga-* ‘oynatmak, kımıldatmak, harekete geçirmek’; krş. DLT *kār kozgırdı* örneği ‘kar uçuşarak burulup geldi’; krş. CC *kozgalış-* ‘karıştırmak, eşelemek, karıştırarak aramak’ (DLT, 288, CC II: 82a/17b, EDPT, 683, ESTYa VI: 19-21, VEWT, 285, TDBUÜ, 178)

козу-/kozu- ‘kızıışmak, hareketlenmek, coşmak’: krş. ET (Uyg.) *koz* ‘kömür, kömür koru’, *kozlug* ‘kömür madeni’ (EUES, 399)

козу/kozu ‘kuzu’ <DLT *kozi* ay. <ET (Uyg.) *kozi* ay. (EUES, 434, DLT, 133, EDPT, 681, ESTYa, VI: 107-108, Leksika, 433, VEWT, 285, ETDES, 341, KEWTS, 241)

комуз/komuz ‘kopuz’ <DLT *kopuz* ‘ut’ <ET (Uyg.) *kopuz~kopız* ‘kopuz, telli Orta Asya çalgısı’ (DLT, 157, EUES, 393, VEWT, 281, ESTYa, VI: 68-70, EDPT, 588-589)

коңуз/koñuz ‘gübre böceği; mayıs böceği’ <DLT *koñuz* ‘domuzlan, osurgan böceği’ <ET (Uyg.) *koñuz* ‘kın kanatlılar, böcek, kurt, solucan’ (EUES, 392, DLT, 495, EDPT, 641, ESTYa, VI: 60-61)

көз/köz ‘göz’ <DLT *köz* ay. <ET *köz* ay. (ETY, 315, DLT, 146, EDPT, 756, ESTYa, III: 60-63, VEWT, 295)

көзүк-/közüк- ‘nazar değmek; göze görünmek’ <ET *köz* ‘göz’; krş. DLT *kösgük* ‘nazardan korunmak için bağ ve bahçelerde dikilen korkuluk’: bk. **көз/köz** ‘göz’

күз/küz ‘güz, sonbahar’ <DLT *küz ~ küz* ay. <ET *küz* ay. <AT *küz ‘güz, sonbahar’ (ETY, 302, DLT, 142, VEWT, 312, EDPT, 757, ESTYa, III: 94-95, TDBUÜ, 185)

кузгун/kuzgun ‘kuzgun’ <DLT *kuzgun* ay. <ET (Uyg.) *kuzgun* ‘kuzgun, karga, leş yiyen kuş’ (EUES, 434, DLT, 190, ESTYa, VI: 106-107, VEWT, 305, ETDES, 341)

күзгү/күзгү ‘ayna, gözgülü’ <DLT *közñü* ay. <DLT *köz* ‘göz’ <ET *köz* ay.; krş. CC *küzgü* ‘ayna’ (DLT, 368, EUES, 415, CC I: 43b/29, EDPT, 761, 762, VEWT, 295)

күзөн/күзөн ‘sansargiller sınıfından pek büyük olmayan hayvan türünün genel adı; gelincik’ <DLT *küzen* ‘kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan’; krş. CC *kara küzen* ‘kokarca’, ET (Uyg.) *küskü* ‘fare, (büyük) sıçan’ (DLT, 174, CC I: 43a/11, EDPT, 761, Leksika, 163)

күзүк/күзүк ‘dokuma tezgahının alt ve üst iplerinin geçişlerini sağlayan parçası’ <DLT *küzüg* ‘dokumacı tezgahında üst çözümleri (arışları) alttakilerden ayıran birbiri üzerine sarmalanmış iplikler’ (DLT, 168, VEWT, 312-313, ESTYa, V: 131)

кундуз/kuzduz ‘kunduz’ <DLT *kunduz* ‘kunduz, su köpeği’ <ET (Uyg.) *kunduz~kuntuz* ‘kunduz, su samuru’ (EUES, 424, DLT, 200, VEWT, 301, EDPT, 635, ESTYa, VI: 145-146, Leksika, 162, ETDES, 332-333)

күндүз/күндүз ‘gündüz’ <DLT *kündüz* ‘gündüz ışığı’ <ET *küntüz* ‘gündüz’ <ET *kün* ‘gün; güneş’ (ETY, 304, DLT, 200, EDPT, 729, ESTYa, III: 102-103, ETDES, 204)

кыз/кыз ‘kız’ <DLT *kız* ~ *kız* ‘kız; cariye; bakire gelin; kadın’ <ET *kız* ‘kız, evlenmemiş kadın; kız çocuk’ <AT *kız ‘kız’ (ETY, 345, DLT, 110, 136, EDPT, 679-680, VEWT, 269, ESTYa, VI: 191-193, TDBUÜ, 176)

кызамык/кызамык ‘kızamık’ <DLT *kızlamuk* ‘kızamık ve ona benzer sivilceler’ <ET (Uyg.) *kızamuk* ‘kızamık’ (EUES, 376, DLT, 229, EDPT, 684, VEWT, 269, ETDES, 301)

кызы-/кызы- ‘ısımak; (derecesi) artmak; kızışmak’ <DLT *kızı-* ‘pahalılaşmak’ (ESTYa, VI: 189-191, DLT, 462)

кызыл/кызыл ‘kızıl, kırmızı’ <DLT *kızıl* ay. <ET *kızıl* ay. (ETY, 266, DLT, 19, VEWT, 269, EDPT, 683-684, ESTYa, VI: 196-197, Leksika, 602-604)

кымыз/кымыз ‘kımız’ <DLT *kımız* ay. (DLT, 157, EDPT, 629, VEWT, 264, ESTYa, VI: 215-216)

муз/муз ‘buz’ <DLT *buz~büz* ‘buz’ <ET *buz* <AT *büz ay. (EUES, 210, DLT, 94, VEWT, 91, EDPT, 389, ESTYa II: 237-239, Leksika, 17-18, TDBUÜ, 179, ETDES, 81)

музоо/музоо ‘buzağı’ <DLT *buzagu* ‘buzağı; dana’ <ET (Uyg.) *buzagu~buz(a)gu* ay. (EUES, 210, DLT, 28, VEWT, 74-75, EDPT, 391, ESTYa II: 239-242, Leksika, 438, ETDES, 81-82)

мүйүз/мүйүз ‘boynuz’ <DLT *müñüz* ay. <ET (Uyg.) *müñüz~müyüz* ay.<AT *müñüz ay.; krş. CC *müz* ‘boynuz’ (EUES, 483, DLT, 221, CC II: 60a/17, EDPT, 352, VEWT, 347, ESTYa II: 243-245, Leksika, 148, 725, ETDES, 73)

о3-/о3- ‘öne geçmek’ <DLT *ōz-* ‘(öne) geçmek’ <ET *oz-* ‘geçmek, aşmak, öne geçmek; kurtulmak’ <AT **ōz-* ‘kurtulmak’ (ETY, 458, 497, EUES, 520, DLT, 89, EDPT, 279, ESTYa I: 425, TDBUÜ, 177)

озгун/ozgun ‘öne geçen’ <DLT *ozgan* ‘yarış kazanan (at)’ <ET *oz-* ‘geçmek, aşmak, öne geçmek; bk. **о3-/о3-** ‘öne geçmek’

отуз/otuz ‘otuz’ <DLT *ottuz* ‘otuz; üçer defa, üçer üçer’ <ET *otuz* ‘otuz’ (ETY, 426, DLT, 73, EDPT, 74, ETDES, 391)

өз/öz ‘öz; kendi’ <DLT *ōz* ‘kendi’ <ET *öz* ‘kendi; (*teñri* tarafından bahşedilen) benlik, manevi varlık, öz; yürekte varsayılan sevgi, bağlılık gibi duyguların kaynağı, gönül; bir unvan niteleyicisi’ <AT **ōz*³⁹ ‘öz, nefis, kendi; can, ruh, gönül, iç, karın, merkez, orta; vadi’; Türkm. *ōz*, Yak. *üös*, Çuv. *var* (ETY, 282, EUES, 546, DLT, 21, ETDES, 403-404, ESTYa I: 506-508)

өзөк/özök ‘öz; bitkilerin kök, gövde ve dallarının ortasında bulunan kısım’ <DLT *özek* ‘omurilik’ <ET *öz*; bk. **өз/öz** ‘öz; kendi’

өзөлөн-/özölön- ‘çok ağlamak; çok üzülme’: krş. DLT *özel-* ‘aciz kalmak, içinden hemen çıkılamayacak bir işe düşmek; ruhu teslim etmekte zorlanmak; eziyet çekmek’, KB, *özel-* ‘ızdırıp çekmek’ (DLT, 97, 109, KB, 1096, 678)

таз/taz ‘kel, dazlak’ <DLT *taz* ay. <ET (Uyg.) *taz* ay. (EUTS, 230, DLT, 137, EDPT, 570, WOT, 856-860)

тезек/tezek ‘tezek’ <DLT *tezek* ‘at pıslığı’ (DLT, 166, EDPT, 574, ETDES, 510, Leksika, 678)

тиз-/tiz- ‘dizmek’ <DLT *tiz-* ay. <ET (Uyg.) *tiz-* ay. (EUTS, 242, DLT, 235, EDPT, 572, ESTYa, III: 218-220)

тизе/tize ‘diz’ <DLT *tīz* ay. <ET *tiz* <AT *tīz ay. (DLT, 398, EUES, 724, VEWT, 482, EDPT, 570, TDBUÜ, 183, ETDES, 143-144)

тогуз/toguz ‘dokuz’ <DLT *tokuz* ay. <ET *tokuz* ay. (ETY, 425, DLT, 400, EDPT, 474, ESTYa, III: 255-256, ETDES, 145)

туз/tuz ‘tuz’ <DLT *tūz* ay. <ET (Uyg.) *tuz* <AT *tūz ay. (EUES, 768, DLT, 238, EDPT, 571, ESTYa, III: 288-289, TDBUÜ, 180, VEWT, 502)

³⁹Щербак *ōs* tasarılar (bk. Щербак, 1970: 195)

түз/түз ‘düz’ <DLT *tüz* ay. <ET *tüz* ‘düz; barışık, uyumlu’ (ETY, 264, DLT, 142, EDPT, 571, ESTYa, III: 309-313)

тузак/тузак ‘tuzak’ <DLT *tuzak* ‘tuzak; avda kullanılan ağ’ <ET (Uyg.) *tuzak* ~ *tuz(a)k* ‘tuzak, ilmik’ (EUES, 768, DLT, 163, EDPT, 573, Leksika, 420-421, ETDES, 528)

уз/уз ‘usta, mahir’ <DLT *üz* ‘eli sanatlı ve mesleğine mahir (insan)’ <ET *uz* ‘becerikli, mahir, usta’ <AT *üz ‘iyi, güzel, biçimli; mahir, usta, sanatkar’; krş. ET *u-* ‘yapabilmek, mahir olmak’ (ETY, 255, DLT, 2 1, EDPT, 277, OTG 93, TDBUÜ, 179)

үз-/üz- ‘koparmak’ <DLT *üz-* ‘koparmak, kesmek, kesip atmak’ <ET *üz-* ‘kırmak, koparmak’ (ETY, 461, EUES, 832, DLT, 86, 117, VEWT, 524, EDPT, 279-280, ESTYa, I: 621-622)

уза-/уза- ‘uzaklaşmak’ <ET (Uyg.) *uz-a-* ‘uzamak’ (EUES, 811)

узак/узак ‘uzak’ <DLT *uzak* ‘uzamış olan, uzun, uzun süre’ <ET (Uyg.) *uzak* ‘uzak’ <ET (Uyg.) *uz-a-* ‘uzamak’ (ETY, 257, EUES, 812, DLT, 36, EDPT, 283, 288)

үзөңгү/үзөңгү ‘üzengi’ <OT (KB) *üzengü* ‘üzengi’ <ET (Uyg.) *üzengü* ay.; krş. EUyg. (Maytrisimit) *izengülik* ‘ayak tabanı’ (EUTS, 275, KB, 6110, ETDES, 544-545, Ş.Tekin, 2020: 68-78)

узун/узун ‘uzun’ <DLT *uzun* ‘uzun, uzun olan her şey’ <ET *uzun* ‘uzak’ (ETY, 257, EUES, 812, DLT, 36, EDPT, 283, 288)

ууз/ууз ‘ağız’ <DLT *aguz~aguj* ‘ağız (ilk süt)’ <ET (Uyg.) *uguz* ‘süt (ilk), ağız’ (DLT, 26, 76, EDPT, 98, ETDES, 8)

чыз-/чыз- ‘çizmek’ <ET (Uyg.) *çiz-* ~ *çiz-* ‘çizmek’; TT *çiz-* (EUES, 231, DDM, 100)

эгиз/егиз ‘ikiz’ <DLT *ikiz* ay. <ET *ikiz* <ET *iki* ‘iki’; krş. CC *égiz* ‘ikiz’; bk. **эки/eki** ‘iki’ (ETY, 422, 435, 351, DLT, 66, 73, TDBUÜ, 181, CC II: 80b/15b, EDPT, 119, ESTYa I: 252-254, ETDES, 232)

эгиз/егиз ‘yüksek’ <DLT *ediz* maddesi ‘yer ve benzeri şeylerin yüksek kısmı’ <ET (Uyg.) *idiz* ‘yüce, yüksek’ (DLT, 26, EDPT, 73, ESTYa I: 222)

эз-/ез- ‘ezmek’ <DLT *ez-* ‘ezmek’; krş. ET *ezinç* ‘keder, sıkıntı, azap’ (ETY, 295, 440, DLT, 86, EDPT, 279, ESTYa I: 235-236)

өз/өз ‘sağır’ <DLT *öz* ‘sağır’ (EUES, 831, DLT, 21, EDPT, 279)

2.1.2.5.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -z-, -z > -s-, -s Değişmesi

Altay, Hakas, Tuva, Şor, Tofalar ve Yakut dillerinde söz sonu -z sesi s sesine değişir. Bu eğilim Tatarcanın ağızlarında da görülür (Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 63). Türkmençe ve Başkurtçada -z > -δ değişimi görülür (Johanson, 2021: 392).

Kırgızcada da az sayıdaki örnekte söz içinde ve söz sonunda z sesinin s sesine değiştiği görülür.

көсө-/кösö- ‘ateşi karıştırmak’ <DLT *köze-* ‘(ateşi) küskü ile karıştırmak’ <ET (Uyg.) *köz* ‘kömür ateşi, kömür’ <AT *kōz ‘köz, kor, ateş’ (EUES, 414, DLT, 462, EDPT, 757, VEWT, 293, ESTYa V: 119-121, TDBUÜ, 184)

көсөө/кösöö ‘köseği’ <DLT *közegü* ‘tandırda ateşi karıştırma demiri’ <ET (Uyg.) *közegü* ‘itfaiyeci kancası, ateş kancası’ <AT *kōz ‘köz, kor, ateş’; krş. CC *kösöv* ‘ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri’ (EUES, 414, DLT, 194, CC II: 58a/14b, ESTYa, V: 119, EDPT, 759, ETDES, 324)

эмес/emes ‘değil’ <DLT *emes* ‘değil, olmaz, yok’ <ET *ermez* (DLT, 217, 242, EUES, 118)

2.1.2.6. Eski Türkçe ş Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde ş sesi genellikle korunur. Kazak, Karakalpak ve Nogayca gibi Kıpçak dillerinde düzenli, diğer Türk dillerinde ise dağınık olarak s sesine değiştiği görülür (SİGTYa, 1984: 235, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 64-65).

Eski Türkçe söz içi ve söz sonunda rastlanan ş sesi Kırgızcada genellikle korunur. Bir örnekte söz içinde, iki örnekte söz sonunda ş > ç değişmesi tespit edilmiştir.

2.1.2.6.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -ş-, -ş Korunması

Eski Türkçe söz içi -ş- ve söz sonu -ş sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur.

адам/adaş ‘adaş’ <DLT *adaş* ‘arkadaş’ <ET *adaş* ‘kan kardeş, dost’; krş. CC *ataş* ‘adaş, aynı adı taşıyanların her biri’ (ETY, 347, DDM, 37, DLT, 29, CC II: 81b/8, ESTYa I: 203-204, Deny 2012: 317, TMEN II: 437, OTWF 119, Tekin, II: 360, EDPT, 72, VEWT, 5)

алкыш/alkış ‘alkış’ <DLT *alkış* ‘övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma; (peygamber için) salavat’ <ET *alkuş~alkış* ‘övgü’ <ET *alka-* ‘övmek’ (ETY, 437, KB, 5786, 1309, DLT, 126, 48, EDPT, 137-138, VEWT, 17, ESTYa I: 137-138 ETDES, 13)

алыш/alış ‘ark, nehir yatağından sulama vb. için toprak kazılarak yapılan su yolu’ <DLT *alış* ‘su ağzı, suyun döküldüğü kısım’(DLT, 29)

аш-/аш- ‘aşmak’ <DLT *aş-* ~ *āş-* ‘(dağ vb. yerlerden) aşmak, geçmek’ <ET *aş-* ay. <AT **āş-* ay. (ETY, 454, DLT, 89, TDBUÜ, 172, EDPT, 255, ESTYa I: 212-214, VEWT, 30)

аш/аш ‘yemek’ <DLT *aş~āş* ‘aş, yemek’ <ET *aş* ay. <AT *āş ‘aş, çorba’ (ETY, 332, DLT, 21, 55, EUES, 76, TDBUÜ, 172, EDPT, 253, VEWT, 29-30, ESTYa I: 210-212, TMEN II: 481, ETDES, 29-30)

ашык-/ашик- ‘acele etmek’ <DLT *aşuk-* ~ *aşik-* ‘özlemek’ <ET (Uyg.) *aşuk-* ‘sabırsız olmak, acele etmek; heyecanlanmak’ (EUES, 78, DLT, 95, EDPT, 259, ESTYa I: 217-218)

ашык/ашик ‘insan veya hayvanın aşık kemiği’ <DLT *aşuk* ‘insanın ve başka şeylerin aşık kemiği’ (DLT, 31, EDPT, 259, VEWT, 30, TMEN II: 485, ESTYa I: 216-217)

батыш/батыш ‘batı’ <OT (CC) *batış* ~ *kün batışı* ‘güneşin battığı taraf, batı’ <ET *bat-* ‘batmak, gömülme’ (ETY, 446, DLT, 229, EDPT, 298, VEWT, 65, ESTYa II: 78-80, CC I: 37a/4, CC II: 76a/1)

баш/баш ‘baş’ <DLT *baş* ‘baş, kafa’ <ET *baş* ay. (ETY, 257, DLT, 409, EDPT, 375-376, 378, VEWT, 64, ESTYa II: 85-88, Leksika, 673-674, 194, ETDES, 53-54)

беш/беş ‘beş’ <DLT *bīş* ay. <ET *beş~biş* <AT *bēş ay. (ETY, 424, DLT, 60, EDPT, 376, VEWT, 71, ESTYa II: 126-127, TDBUÜ, 182)

бешик/бешик ‘beşik’ <DLT *bişik~bīşik~beşik* ay. <AT *bēşik ay.; krş. ET *bişik* ‘akraba’ (ETY, 348, DLT, 114, EDPT, 380, VEWT, 72, ESTYa II:122-123, ETDES, 61, TDBUÜ, 182)

бош/бош ‘boş’ <DLT *boş* ‘özgür, hür’ <ET (Uyg.) *boş* ay. <AT *bōş ay. (EUES, 188, DLT, 143, EDPT, 376, VEWT, 82, ESTYa II: 203-205, TDBUÜ, 177)

быш-/биш- ‘çalkalamak; (kırmızı, yayık) dövmek’ <DLT *biş-* ‘kırmızı kıvama gelmek’ (DLT, 236, ESTYa II: 309-310, ESTYa VII: 130-131, VEWT, 74, ETDES, 68)

быш-/биш- ‘pişmek; olgunlaşmak’ <DLT *biş-* ay. <ET (Uyg.) *biş-* ay. (EUES, 168, DLT, 236, EDPT, 376-377, VEWT, 76, ESTYa II: 161-164)

быш-/биш- ‘sıkıntılı olmak’ <DLT *buş-* ‘sıkılmak, bıkmak’ <ET (Uyg.) *buş-* ‘(nefes) tıkanmak, nefes darlığı olmak; kafası karışık olmak; telaşa düşmek’; krş. EUyg. *buşmak* ‘sıkıntı basma, şaşkın olma’ (EUES, 205, DLT, 162, EDPT, 379, VEWT, 90, ESTYa II: 284-285)

бышакта-/бишакта- ‘için için ağlamak’ *buşak* < *buşgak < *buş-*: bk. **быш-/биш-** ‘sıkıntılı olmak’ (EDPT, 379)

жабыш-/cabiş- ‘yapışmak’: krş. DLT *yarçur-* ~ *yarçur-* ~ *yawçur-* ‘yapıştırmak’ <*yap-ış-ur-* <ET *yap-* ‘örtmek’ (DLT, 387)

жараш-/caraş- ‘yaraşmak; bir araya gelmek’ <DLT *yaraş-* ‘uygun olmak, yaramak’ <ET (Uyg.) *yaraş-* ‘yakışmak, yaraşmak, uydurmak’ (DDM, 275, DLT, 262, EDPT, 972)

жарыш/carış ‘yarış’ <DLT *yarış* ‘at yarışı’: bk. **жарыш-/carış-** ‘yarışmak’

жарыш-/carış- ‘yarışmak’ <DLT *yarış-* ‘yarışmak, at yarıştırmak’ <ET (Uyg.) *yarış-* ‘bir şey için yarışmak <AT **yāriş-* ‘yarışmak’ (EUES, 869, DLT, 380, 288, EDPT, 972, VEWT, 190, ESTYa 148-149, TDBUÜ, 175)

жаш/саş ‘genç; yaş’ <DLT *yaş~yāş* ‘taze’ <ET (Uyg.) *yaş* ‘yaş, körpe, yeşil’ <AT *yāş ay. (EUES, 874, DLT, 350, EDPT, 975, Leksika, 685, TDBUÜ, 175, ESTYa IV: 161-164)

жаш/саş ‘yaş; yıl’ <DLT *yāş* ‘insanın yaşı’ <ET *yaş* ‘hayat, yaşam, zaman, yaş, ömür’ (ETY, 344, 468, DLT, 385, EUES, 874, EDPT, 976, VEWT, 192, TDBUÜ, 175, Leksika, 84, ESTYa IV: 163, KEWTS, 355)

жаш/саş ‘göz yaşı’ <DLT *yāş* ay. <ET *yaş* ay. (ETY, 317, EUES, 874, DLT, 299)

жашыл/сашил ‘yeşil’ <DLT *yaşıl* ~ *yāşıl* ‘yeşil’ <ET *yaşıl* ‘açık mavi, yeşil’ (ETY, 267, DLT, 19, 114, EDPT, 978, ESTYa IV: 164)

жашын-/саşын- ‘saklanmak, gizlenmek’ <DLT *yaş-* ‘gizlenmek, saklanmak’ <ET (Uyg.) *yaş-* ‘saklanmak, gizlenmek, ortadan kaybolmak; çıkmak’ (DDM, 277, DLT, 376, EDPT, 976, ESTYa IV: 160-161, VEWT, 192)

жемиш/cemiş ‘yemiş, meyve’ <DLT *yemiş~yimiş~yīmiş* ‘meyve’ <ET (Uyg.) *yemiş* ‘meyve, yemiş’ <ET *yē-* ‘yemek’ <AT *yē-* ay.; bk. **же-/ce-** ‘yemek’

жетимиш/cetimiş ‘yetmiş’ <ET *yetmiş~yētmiş* ay. <AT *yētmīş ay.: bk. **жети/ceti** ‘yedi’ (ETY, 427, DDM, 284, YETY, 49/2, EDPT, 891, TDBUÜ, 182, ESTYa, IV: 194-195, Leksika, 693-694, ETDES, 573)

жоош/цоош ‘yavaş’ <DLT *yawaş* ‘yumuşak huylu (insan), huysuz olmayan (hayvan)’ <ET (Uyg.) *yabaş* ~ *yawaş* ‘yumuşak huylu, sakin’; krş. DLT *yawal-* ‘öfke yatışıp yumuşamak’ (EUTS, 278, 291, EDPT, 880, VEWT, 175, DLT, 352-353, 171)

жошу-/цошу- ‘kan vb. sıvı madde sızarak akmak’: krş. DLT *yoşul-* ‘(sirke veya boza kip musluğundan) akıtılmak’, *yoşul-* ‘(kan, süt vb.) akmak’ (DLT, 382, EDPT, 978, ESTYa IV: 30-31, VEWT, 128, TDBUÜ, 158)

жумуш/cumuş ‘iş’ <DLT *yumuş* ‘iki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber görürüp getirme’ <ET *yumuş* ‘hizmet, vazife; elçilik görevi’ (ETY, 401, DLT, 353, EDPT, 938, ETDES, 580-581, VEWT, 211, ESTYa, IV: 252-252)

жумушчу/cumuşçu ‘işçi’ <DLT *yumuşçu* ‘melek’ <ET *yumuş* ‘hizmet, vazife; elçilik görevi’: bk. **жумуш/cumuş** ‘iş’

жумша-/cumşa- ‘yumuşamak’ <DLT *yumşa-* ‘yumuşamak’; krş. ET (Uyg.) *yumşat-* ‘yumuşatmak’: bk. **жумуш/cumuş** ‘iş’ (Ağça, 2019: 14/1, 12/5, ESTYa, IV: 252)

жумшак/cumşak ‘yumşak’ <DLT *yumşak* ‘her şeyin yumuşağı, yumşak’ <ET *yumşak~yumşak* ‘yumşak’; bk. **жумша-/cumşa-** ‘yumuşamak’ (ETY, 265, EUES, 920, DLT, 367, EDPT, 938-939, KEWTS, 365)

жыш/сiş ‘sık, sık orman’ <DLT *yış ~ yuş* ‘sıkışma, izdiham’ <ET *yış* ‘orman, ormanla kaplı dağ’ (ETY, 321, DLT, 350, CC II: 61b/2, VEWT, 202, ESTYa, IV: 44)

идиш/idiş ‘kap, kap kacak’ <DLT *idiş* ‘kadeh; tencere, çömlek, kazan, su kabı gibi her türlü kap kacak’ <ET (Uyg.) *idiş* ‘kap kacak, çömlek’ (DDM, 123, EUES, 295, DLT, 29, 401, EDPT, 72, ESTYa I: 329)

иш/іш ‘iş’ <DLT *īş ~ iş~ īş* ‘iş, amel’ <ET *iş~eş* ‘iş, hizmet’ <AT **īş* ay. (ETY, 400, DLT, 19, EDPT, 254, TDBUÜ, 182)

кайыш/кауыш ‘kayış’ <DLT *kadış* ‘kesilen hayvanların derisinden yapılan kayış’ <ET (Uyg.) *kadış* ‘kayış, dizgin ve gem’ (EUES, 318, DLT, 159, EDPT, 607, VEWT, 219, ESTYa V: 218, Leksika, 386, ETDES, 275-276, KEWTS, 212)

какшы-/kakşı- ‘susuz kurumak, nemsiz kalmak’: krş. DLT *kakraş-* ‘(herhangi bir sıvı) azalmak, (su) çekilmek; (vücuttaki) şiş inmek’, *kak* ‘her türlü meyvenin kurusu’ (DLT, 296, ESTYa, V: 219)

камыш/камыш ‘kamyş’ <DLT *kamış* ay. <ET (Uyg.) *kamış* ay. (EUES, 327, DLT, 159, VEWT, 230, Leksika, 135, EDPT, 628-629, ESTYa, V: 249-250, ETDES, 254, KEWTS, , 201)

каргыш/kargış ‘kargış, lanet’ <DLT *kargış* ‘lanet ve lanetleme’ <ET *karga-* ‘lanetlemek’ (DLT, 123, EDPT, 654)

каршы/карşı ‘karşı’ <DLT *karşı* ‘karşı olma, ihtilaf; zıt’ <ET (Uyg.) *karşı~k(a)rş(i)* ‘aksi, zıt, muhalif’ (DLT, 183, EUES, 339, EDPT, 663-664, ESTYa, V: 326-328, KEWTS, , 207)

карындаш/karındaş ‘bacı, erkeğe göre kendinden küçük kız kardeş’ <DLT *karındaş* ‘aynı karından olan iki çocuk, karın arkadaşı’ <ET (Uyg.) *karın* ‘karın’ (DLT, 175, EUES, 337, EDPT, 662, ESTYa, V: 322-323)

каш/kaş ‘kaş’ <DLT *kāş* ay. <ET (Uyg.) *kaş* ay. <AT *kāş ay. (EUES, 341, DLT,,410, EDPT, 669, VEWT, 240, TDBUÜ, 173, ESTYa V: 343-345, Leksika, 211-212, KEWTS, 208)

кашат/kaşat ‘uçkur; dere, çay, akarsu kıyısı’ <DLT *kāş* ‘herhangi bir şeyin ucu ve kıyısı’; krş. **кашта-/kašta-** ‘yüksek yerleri ark yaparak sulamak’ (DLT, 410, VEWT, 240)

кашка/kaşka ‘akıtmalı, alnında beyaz lekesi olan hayvan’ <DLT *kaşga* ‘akıtmalı’ <ET (Uyg.) *kaşga* ay. (EUES, 342, DLT, 184, VEWT, 241, EDPT, 671-672, ESTYa, V: 350-351)

кашкалдак/kaşkaldak ‘alnında tüyü olmayan, gagası beyaz su kuşu’ <DLT *kaşgalak* ‘ördekten küçük bir tür su kuşu’ <ET (Uyg.) *kaşgalak* ‘küçük su kuşu, su tavuğu’(EUES, 342, DLT, 229, VEWT, 241, ESTYa, V: 351-352)

кашта-/kašta- ‘yüksek yerleri ark yaparak sulamak’ <DLT *kaşla-* ‘bent yapmak’ <DLT *kāş* ‘herhangi bir şeyin ucu ve kıyısı’; krş. **кашат/kaşat** ‘uçkur; dere, çay, akarsu kıyısı’ (DLT, 473, 410, EDPT, 673)

кашы-/kaşı- ‘kaşımak, deriyi hafifçe ovmak’ <DLT *kaşı-* ‘kaşımak’ <ET (Uyg.) *kaşı-* ay. AA *kalçit-* (EUES, 342, DLT, 463, VEWT, 240, EDPT, 671, ESTYa, V: 347-348)

кашык/kaşık ‘kaşık’ <DLT *kaşık* ~ *kaşuk* ‘kaşık’ <ET (Uyg.) *kaşuk* ay. (EUES, 342, DLT, 221, 165, EDPT, 671, ETDES, 268, ESTYa, V: 353-354, KEWTS, , 208-209)

кеңеш-/keñeş- ‘danışmak’ <DLT *kēñeş-* ~ *kīñeş-* ‘danışmak’ imlalarıyla <ET (Uyg.) *keñeş-* ~ *keñgeş-* ‘danışmak, müzakere etmek’ (EUES, 357, 365, DLT, 510, 511, KB, 5654, VEWT, 253, EDPT, 734, ESTYa, III: 21-22)

кепше-/kepşe- ‘çiğnemek’ <DLT *kewşe-* ‘geviş getirmek’ <DLT *kew-* ‘ağzında çiğneyip yutmamak; (söz için) gevelemek’ <AT **kēb-* ‘gevmeek, ağzında çiğnemek’ (DLT, 238, 469, EDPT, 687, ESTYa, III: 5-7, TDBUÜ, 181)

кериш/keriş ‘ağız kavgası, münakaşa; kavga, savaş’ <DLT *keriş* ‘mücadelede direniş, mukavemet’, *keriş* ‘ağız kavgası’ <ET (Uyg.) *keriş* ~ *k(e)riş* ‘tartışma, kavga’ (EUES, 358, DLT, 159, EDPT, 747, VEWT, 254, ESTYa, V: 50-51)

кетиш-/ketiş- ‘araları bozulmak’ <DLT *ketiş-* ‘(birbirlerinden) ayrılmak, uzaklaşmak’ <ET *kit-* ‘gitmek, dünyadan ayrılmak, ölmek’ <AT **kēt-* ‘gitmek’ (EUES, 367, DLT, 325, 257, TDBUÜ, 182, EDPT, 701, ESTYa, III: 49-50)

киреше/kişeşe ‘gelir’ <DLT *kiriş* ‘bir insanın akarlarından gelen gelir’ <ET *kir-* ‘girmek’ (DLT, 159, KB, 2774, DTS, 309, EDPT, 747, Leksika, 344, ESTYa, III: 47-49)

киш/kiş ‘samur’ <DLT *kīš* ‘samur’ <ET *kiş* ‘samur, samur kürkü’ <AT *kīš ay. Ayrıca bu sözcük üzerindeki araştırmaların özeti için Menges’e bakılabilir (2020: 152). (ETY, 312, 336, DLT, 399, VEWT, 272, EDPT, 752, ESTYa, V: 77-78, Leksika, 162-163, TDBUÜ, 183)

кишен/kişen ‘köstek’ <DLT *kişen* ‘köstek’ <ET (Uyg.) *kişen* ‘zincir, bağ (atlarda)’ <ET (Uyg.) *kişe-* ‘kösteklemek’ (EUES, 385, DLT, 237, EDPT, 754, ETDES, 307-308)

киши/kişi ‘kişi’ <DLT *kişi* ‘insan, kişi’ <ET *kişi* ay. (ETY, 346, DLT, 9, EDPT, 752-753, ESTYa, V: 78-79, Leksika, 325, ETDES, 308)

кишине-/kişine- ‘kişnemek’ <DLT *kişne-* ‘kişnemek’ <ET *kişne-* ay. (ETY, 542, DLT, 110, EDPT, 754, ESTYa, V: 79-80, KEWTS, , 225-226)

коңшу/koñşu ~ кошуна/koşuna ‘komşu’ <DLT *koşnu~koñşı* ‘komşu’ <ET (Uyg.) *konaşı~koñşı* ‘komşu’ <ET *kon-* ‘konmak, yerleşmek’ (EUES, 391, DLT, 188, 443, EDPT, 640, ETDES, 312, ESTYa, VI: 65-66)

кош/koş ‘çift’ <DLT *kōş* ‘çift, çifte’ <ET *koş* ‘çift, ikiz’ <AT *kōş ‘çift, çifte’ (EUES, 396, DLT, 154, VEWT, 283, ESTYa, VI: 89-93, EDPT, 670, TDBUÜ, 178)

кош-/koş- ‘katmak, eklemek’ <DLT *koş-* ‘bağlamak, katmak, eklemek’ <ET (Uyg.) *koş-* ay. (EUES, 396, DLT, 237, EDPT, 670-671)

кошок/koşok ‘ağıt’ <DLT *koşug* ‘şiir, koşma, kaside’ <ET (Uyg.) *koşug* ‘koşuk, şiir, mısralar; bağ, bağlantı’ <ET (Uyg.) *koş-* ‘bağlamak, katmak, eklemek’; krş. CC *koşıcı* ‘şair’; bk. **кош-/koş-** ‘katmak, eklemek’ (EUES, 397, DLT, 237, CC II: 66a/33b, VEWT, 284, Leksika, 611, ESTYa, VI: 92)

көкшүн/kökşün ‘çok yaşlı adam’ <DLT *kökşin* ‘gök renginde olan her şey’ <ET *kök* ‘mavi, yeşil, boz, gri, lacivert gökyüzünün her türlü rengi’ <AT *kōk* ‘gökyüzü; mavi’; bk. **көк/kök** ‘gök rengi’ (DLT, 94, 190)

көпшөк/köpşök ‘gevşek’ <DLT *kōwşek* ‘gevşek, yumuşak’; krş. ET(Uyg.) *kev-* ‘zayıflamak’ (EUES, 359, DLT, 209, ESTYa III: 9-10)

көшөгө/köşögö ‘perde; örtü’ <DLT *köşige* ‘küçük gölge’ <DLT *köşi-* ‘örtmek’ <AT **kōşi-* ‘örtmek, gizlemek’; krş. Moğ. *kösige(n)* [хөшиг] ‘perde, güneşlik; gölgelik’ (EUES, 413, DLT, 463, EDPT, 753, ESTYa V: 128, TDBUÜ, 184, Lessing, 608)

куш/kuş ‘kuş’ <DLT *kuş* ay. <ET *kuş* ay. (ETY, 381, EUES, 427, DLT, 8, EDPT, 670, VEWT, 305, Leksika, 649-650, ESTYa, VI: 181-183)

куяш/kuyaş ‘güneş, gök cismi, güneşin doğduğu yön’ <DLT *kuyaş* ‘şiddetli sıcaklığın ısıısı ve güneş vurmasının şiddeti’ <ET (Uyg.) *kuyaş* ‘güneşli; öğle sığağı’ <AT *kuñaş

(<*kuńal') (EUES, 434, DLT, 419, VEWT, 301, EDPT, 679, ESTYa, VI: 111-112, Leksika, 65, ETDES, 204-205)

күмүш/kümüş 'gümüş' <DLT *kümüş* ay. <ET *kümüş* 'gümüş; gümüş para' (ETY, 333, DLT, 86, VEWT, 308, EDPT, 723-724, Leksika, 637-638, ESTYa, V: 141-142, ETDES, 203-204)

кыйшык/kiyşık 'eğri, yamuk' <AT *kīş- 'meyletmek, sapmak'; krş. DLT *kış-* ~ *kıyış-* 'gözden kaybolmak, bulunan yerden ayrılmak' (DLT, 426, EDPT, 670, TDBUÜ, 176)

кыргыш/kırtış 'yüzey, satıh; astar boyası' <DLT *kırtış* ay. <ET (Uyg.) *kırtış~k(i)rtış* 'yüzün rengi, bet, beniz; görünüş; yüz, çehre; yüz, yüzey' (EUES, 373, 372, DLT, 201, EDPT, 649, VEWT, 267, ESTYa, VI: 243-244)

кыш/kiş 'kış' <DLT *kış* ay. <ET *kış* ay. (ETY, 302, DLT, 6, EDPT, 670, VEWT, 268, ESTYa, VI: 254-256, ETDES, 299, Leksika, 75-76)

мандаш/mandaş 'bağdaş' <OT (KB) *bagdaş* ay.; krş. DLT *bagda-* (güreşte) bağdalamak' (KB, 4114, DLT, 347, 335, EDPT, 312, 313)

ойнош/oynoş 'oynaş' <DLT *oynaş* '-haram olarak- başkasıyla sevişen kadın' <DLT *oyna-* 'oynamak' <ET (Uyg.) *oyun* 'oyun'; bk. **оюн/oyun** 'oyun'

окшо-/okşo- 'benzemek' <DLT *oxşa-* 'benzemek' <ET (Uyg.) *okşa-* ay. (DLT, 125, DTS, 370)

окшош/okşoş 'benzer': DLT, *oxşag* 'benzer' <OT *oxşa-*; krş. CC *uvşaş* 'benzer, mukabil'; bk. **окшо-/okşo-** 'benzemek'

тыбыш/tıbiş 'ses' <DLT *tawış~tawuş~tavuş* 'ses ve hareket' <ET (Uyg.) *tawış* 'gürültü, melodî, nağme' (DLT, 158, 416, EUES, 685, EDPT, 446)

таш/taş 'taş' <DLT *tāş* 'taş, kaya' <ET *taş* 'taş; yazıt taşı' <AT *tāş 'taş' (ETY, 333, 342, DLT, 68, EDPT, 557, ESTYa, III: 167-169, Leksika, 638-640, ETDES, 498-499, TDBUÜ, 174)

ташак/taşak 'er bezi, erkeklik organı' <DLT *taşak* ay. <ET *taş* 'dış'; bk. **тыш/tış** 'dış' (DLT, 163, ETY, 316, EDPT, 563, ETDES, 499)

ташы-/taşı- 'taşımak; götürmek' <DLT *taşu-* 'taşımak, nakletmek' <ET (Uyg.) *taşu-* ay. <ET *taş* 'dış'; bk. **тыш/tış** 'dış' (DDM, 226, EUES, 682, DLT, 463, EDPT, 561, ESTYa, III: 170-171)

теш-/teş- 'deşmek, delmek' <OT (DEMT,) *teş-* ay. <ET (Uyg.) *teş-* ay. krş. DLT *teşil-* 'yırılmak', *teşik* 'obur; karnı doyup gözü doymayan kimse', *teşük* 'küçük yarık, çatlak'; krş. TT *delik deşik*; (ETY, 451, 535, EUES, 705, DDM, , 333, DLT, 167, 269, EDPT, 559, ESTYa, III: 210-212)

тиш/tiş ‘diş’ <DLT *tīř* ~ *tiş* ay. <ET (Uyg.) *tiş* ay. <AT *tīř ay. (EUES, 716, DLT, 203, 264, EDPT, 557, ESTYa, III: 242-244, TDBUÜ, 183)

төш/töş ‘döş, göğüs’ <DLT *tōř* ‘döş, göğüsün başı, göğüs’ <ET (Uyg.) *töş* ‘göğüs, döş’ <AT *tōř ‘döş, göğüs’ (EUES, 746, DLT, 399, 487, EDPT, 558, ESTYa, III: 286-287, TDBUÜ, 184, VEWT, 495)

төшө-/töşö- ‘döşemek’ <DLT *töşe-* ‘(döşek vb.) döşemek’ <ET (Uyg.) *töşe-* ‘yaymak, sermek, döşemek’ (EUES, 746, DLT, 463, EDPT, 561)

тумшук/tumşuk ‘gaga’ <DLT *tumşuk* ‘kuşun gagası’ <ET (Uyg.) *tumşug*~*tumşuk* ay. (EUTS, 252-253, DLT, 205, EDPT, 509-510, Leksika, 216-218, VEWT, 499)

тууш/тууř ‘güç, kuvvet’: krř. DLT *tūř* ‘denk, benzer’ (DLT, 399)

туш/туř ‘bir řeyin tam karřısı; belli bir döneme dek düşen’ <DLT *tūř* ‘nesnenin karřı tarafı’ <ET *tuř* ‘karřı’ <AT *tūř ‘karřı, civar, yakın; eř, denk’ (ETY, 331, DLT, 399, EDPT, 559, TDBUÜ, 180, ESTYa, III: 303-306)

туша-/tuşa- ‘kösteklemek’ <OT (KB) *tuşa-* ay. (KB, 712, EDPT, 561, ESTYa, III: 306)

түш/tüş ‘düş, rüya’ <DLT *tūř* ‘düş’ <AT *tūř ay.; krř. ET (Uyg.) *tūře-* ‘rüya görmek’ (EUTS, 257, 259, DLT, 355, VEWT, 507, EDPT, 559, ESTYa, III: 323-324, TDBUÜ, 185)

түш-/tüş- ‘inmek; düşmek’ <DLT *tüş-* ‘inmek, düşmek’ <ET *tüş-* ‘inmek; (yaklaşma-bulunma, yön gösterme durumuyla) gitmek, yürümek; konaklamak veya mola vermek üzere at, at arabası vb.nden inmek; düşmek, düşüp yaralanmak veya telef olmak; (düşman ordusu) ırmağa, denize vb. dökülmek’ (ETY, 452, 500, EUTS, 259, DLT, 236, EDPT, 560, ESTYa, III: 330-333)

түм/tüm ‘öğlen’ <DLT *tūř* ‘öğle vakti’ <AT *tūř ‘gün ortası, öğle vakti’ (DLT, 143, EDPT, 559, VEWT, 507, TDBUÜ, 185)

түшө-/tüşö- ‘düş görmek’ <DLT *tüşe-* ay. <ET (Uyg.) *tüşe-*; bk. **түм/tüm** ‘düş, rüya’

түшүм/tüşüm ‘hasat; ürün’: krş. EUyg. *tüş* ‘yemiş, meyve’, *tüşlüg* ‘semereli, verimli, yemişli’, *tüşsüz* ‘neticesiz, semeresiz, sonuçsuz’ (EUTS, 259, 260, EUES, 776, DDM, 253, EDPT, 558, Leksika, 114)

тыбыш/tibiş ‘ses’ <DLT *tawış*~*tawuş*~*tavuş* ‘ses ve hareket’ <ET (Uyg.) *taviş* ‘gürültü, melodi, nağme’ (DLT, 158, 416, EUES, 685, EDPT, 446)

тыш/tiş ‘dış’ <DLT *taş* ‘dışarı, dış (elbise vb.)’ <ET *taş* ‘dış; bedenin dış yüzü, ten, sırt; siyasal merkezin dışı’ (DLT, 409, ETY, 316, EDPT, 556, ESTYa III: 164-167, VEWT, 466)

тышкары/тишкари ‘dışarı; başka; hariç’ <ET (Uyg.) *taskaru-taşkaru-taşgaru* ‘dışarı’ <ET *taş* ‘dış; bedenın dış yüzü, ten, sırt; siyasal merkezin dışı’; bk. **тыш/тиш** ‘dış’ (EUES, 681, ETY, 316, EDPT, 561)

үлүш/ülüş ‘ülüş, pay, hisse’ <DLT *ülüş* ‘pay, hisse’ <ET (Uyg.) *ülüş* ay. <ET *üle-* ‘parçalamak, bölmek, taksim etmek, paylaşmak’ (EUTS, 272, DDM, 263, DLT, 30, EDPT, 153)

уруш/uruş ‘kavga, dövüş’ <DLT *ūruş* ~ *uruş* ‘dövüş ve savaş, mücadele’ <ET *ur-* ‘vurmak, dövmek’ (DLT, 45, 400, EUES, 802)

ушак/uşak ‘dedikodu’ <DLT *uşak* ‘laf taşıma’ <AT *ūşak ‘dedikodu, iftira’; krş. CC *uşak~uşaḡ* ‘dedikodu, laf taşıma’ (DLT, 61, CC II: 81a/26b, 58b/17, EDPT, 16)

ушак/uşak ‘küçük; ekmek kırıntısı’ <DLT *uşak* ‘küçük’ <ET (Uyg.) *uvşak* ‘ufak’; krş. ET (Uyg.) *üşet-* ‘ufalamak, parçalamak’ (EUTS, 269, 274, DLT, 31, EDPT, 259, 16)

үшкү/üşkü ‘delmek için kullanılan alet’ <DLT *üş-* ‘delik açmak’ (DLT, 86, 106)

үшкүр-/üşkür- ‘oflamak; ağır nefes almak’ <DLT *üşkür-* ~ *üşkir-* ‘üfleme, üfleterek ıslık çalmak’: krş. **ышкыр-/ışkir-** ‘ıslık çalmak’

үшү-/üşü- ‘üşümek’ <DLT *üşi-* ~ *üşü-* ‘çok üşümek, soğuk almak’ <ET (Uyg.) *üşi-* ‘üşümek’ (DLT, 459, 202, EUES, 830)

чаташ-/çataş- ‘karışmak’ <ET (Uyg.) *çatış-* ‘buluşmak, karşılaşmak’ (EUES, 244)

ыш/ış ‘is’ <DLT *ış* ‘kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum’: SİGTY, Türk dillerinde hem *-s* hem *-ş*’li rastladığını ve bunun eski bir ağız özelliğinden kaynaklıyor olabileceğini, sadece Yakutçada uzun *ī* ile görüldüğünü belirtir (1984: 95). krş. **ис/is** ‘is’

эриш/eriş ‘arış, çözgü’ <DLT *arış* ‘dokuma tezgahının uzunlamasına telleri’ (EUES, 121, DTS, 58, DLT, 29, EDPT, 239, ESTYa I: 294-295, ETDES, 22)

эш-/eş- ‘(yün, ip) bükme’ <DLT *eşü-* ‘sararak örmek’ <AT **īš-* ‘(yün, iplik vb.) bükme, eğirmek’; krş. ET (Uyg.) *işin* ‘saç örgüsü’ (DLT, 215, EDPT, 256, ESTYa I: 396, Leksika, 395, TDBUÜ, 183)

эш/еş ‘arkadaş; yardım’ <DLT *īš* ‘eş, arkadaş’ <ET *eş* ‘arkadaş, dost, yoldaş’ <AT *ēš ‘eş, arkadaş, çiftin teki’ (ETY, 347, EUES, 263, DLT, 22, EDPT, 253, ESTYa I: 313-315, TDAA, 318, TDBUÜ, 181)

эш-/eş- ‘eşmek’ <DLT *eş-* ‘un, kum vb. şeyleri akıtmak’ (DLT, 86, EDPT, 255-256)

эшек/ешек ‘eşek’ <DLT *eşgek~eşyek~eşek* ay. <ET (Uyg.) *eşgek~eşek* ay. (DDM, 112, DLT, 305, 54, EDPT, 260, ETDES, 170-172, ESTYa I: 317-318)

эшик/еşik ‘kapı’ <DLT *eşik* ‘eşik, kapı’ <ET (Uyg.) *eşik* ay. <AT *eşik ‘kapı’ (DDM, 117, DLT, 19, ESTYa I: 396-398, EDPT, 260, Leksika, 511-512, TDBUÜ, 181)

эшит-/ешит- ‘işitmek’ <DLT *eşit-* ay. <ET *eşid-* ~ *eşid-* ay. <AT **eşit-* ay.; krş. TT *işit-* (ETY, 490, EUES, 125, DLT, 102, EDPT, 257-258, ESTYa, I: 318-320)

2.1.2.6.2. Söz İçinde –ş- > -ç- Değişmesi

Bir tek örnekte söz içinde ş sesinin ç sesine değiştiği tespit edilmiştir.

курча-/kurça- ‘kuşatmak’ <DLT *kurşa-* ‘sarmak, kuşatmak’ <ET (Uyg.) *kurşa-* ay.; krş. CC *kurşovla-* ‘kuşatmak, çembere almak, sarmak’ (EUES, 425, DLT, 307, CC, II: 82a/19, EDPT, 665)

2.1.2.6.3. Söz Sonunda –ş- > -ç- Değişmesi

Eski Türkçe söz sonu –ş sesinin Kırgızcada az örnekte –ç sesine değiştiği görülür.

кирич/kişiç ‘kiriş; tendon’ <DLT *kiriş* ‘yay kirişi’ <ET (Uyg.) *kiriş* ay. (EUES, 383, DLT, 159, VEWT, 272, ESTYa, V: 71-72, EDPT, 747, Leksika, 578)

чеч-/çeç- ‘çıkarmak; soyunmak; çözmek’ <DLT *şeş-* (düğüm) çözmek’ <ET **çeş-* ay. (DLT, 324, EUES, 647, EDPT, 857). Argunşah, Çağatay metinlerinde görülen *çeş-* ‘çözmek’ örneğini *y-* > *ç-* Değişmesine tek bir örnek olarak verir (Argunşah, 2013: 95). Bizce doğru değildir.

Aşağıdaki örnekte gerileyici benzeşme gerçekleşmiştir.

чебиç/çebiç ‘bir yaşındaki keçi yavrusu’ <ET (Orh.) *çebiş* ‘keçi yavrusu’; krş. DLT *çepiş* ‘altı aylık keçi yavrusu’ (ETY, 310, DLT, 158, VEWT, 105, EDPT, 399, ETDES, 105)

2.1.2.7. Eski Türkçe n Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Türkçe kökenli sadece *ne* ‘ne’ soru zamirinde söz başı *n-* mevcuttur (Щербак, 1970: 29, SİGYa, 1984: 323). Kırgızca kimi sözcüklerde söz başı hem *n*’li, hem *n*’siz olarak rastlanır (bk. *Eş Zamanlı Nöbetleşmeler*). Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *n* sesi Kırgızcada genellikle korunur. Az sayıdaki örnekte *η* sesine değişir. Bir birleşik sözcükte *-dış sandhi-* ilerleyici benzeşmeyle *-nb-* > *-mb-* değişmesi gerçekleşmiştir. Bir örnekte söz içinde *d* sesine değiştiği, bir örnekte de düştüğü tespit edilmiştir.

2.1.2.7.1. Söz İçi ve Söz Sonunda -n-, -n Korunması

Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *-n-*, *-n* sesi, Kırgızcada genellikle korunur.

айны-/ayını- ‘sözünden dönmek; bozulmak; bulanmak’ <OT (CC) *ayını-* ‘dönmek, (mide) bulanmak’ (CC II: 82b/30b)

айран/ayran ‘yoğurt’ <DLT *ayran* ‘ayran’ (DLT, 59, VEWT, 12, EDPT, 276, TMEN II: 639, ESTYa I: 111)

андай/anday ‘onun gibi’ <DLT *andag* ‘öyle, onun gibi, böyle’ <ET *antag~anteg~andag* ‘öyle, şöyle’ <ET *anı+teg* (ETY, 270, DLT, 17, ESTYa, I: 149-150)

ант/ant ‘ant, yemin’ <DLT *and* ay. <ET *ant* ay. <AT *ānt ay. (ETY, 396, DLT, 200, TDBUÜ, 171, EDPT, 176, VEWT, 20, TMEN II: 561, ESTYa I: 151)

анык/anıк ‘kesin; açık’ <DLT *ānuk* ‘hazır’ <ET (Uyg.) *anuk* ay. <AT **ānu-* ‘hazırlamak’ (EUES, 53, DLT, 44, EDPT, 182, VEWT, 20, TMEN II: 569, ESTYa I: 151-152, ETDES, 18, TDBUÜ, 171)

бакан/bakan ‘boyunluk; direk’: krş. DLT *bakan* ‘pirinçten yapılan halka ve boyun halkası (tavk)’, ET (Uyg.) *bakan* ‘zincir’ (EUES, 138, DLT, 172, ESTYa II: 42-43, EDPT, 316)

быкын/бікпн ‘böğür’ <DLT *bıkın* ay. <ET (Uyg.) *bıkın* ay. (EUES, 167, DLT, 172, EDPT, 316, VEWT, 73, ESTYa II: 304-305, Leksika, 280-281, ETDES, 64)

бычан/бічан ‘kuru ot’ <OT (CC) *biçen* ‘saman, kuru ot’ <ET *biç-* ‘kesmek; (*saç, kulgak* ve *yañak* sözleriyle) ölmüş kimsenin ardından yas göstergesi olarak saçları kesmek, yanak ve kulakları çizmek, yırtmak’ <AT *bī ‘bıçak’ (ETY, 455, EUES, 166, 169, DLT, 125, 166, EDPT, 292-293, VEWT, 73, ESTYa II: 158-161, CC I: 55b/20, CC II: 61b/5-6, ETDES, 63)

жайна-/сауна- ‘bol olmak; mutlu olmak’ <OT (ŞT) *yayna-* ‘rahatlamak’ (ŞT 101a-11)

жакын/сақпн ‘yakın’ <DLT *yakın* ay. <ET (Uyg.) *yakın* ay. <ET (Uyg.) *yak-* ‘yaklaşmak, yakınlaşmak’ (DDM, 269-270, DLT, 356, 377, EDPT, 904, EUES, 855, ESTYa IV: 84)

жаман/саман ‘kötü, fena’ <DLT *yaman* ay. <ET (Uyg.) *yaman* ay. (DDM, 272, DLT, 360, EDPT, 937, ESTYa IV: 109-110)

жан-/сап- ‘geri dönmek; geri sökülme’ <DLT *yan-* ‘geri dönmek’ <ET *yan-* ‘geri dönmek; (savaşta) geri çekilmek; vazgeçmek’; krş. **жана/сана** ‘ve; yine’ (ETY, 452, EUTS, 283, DDM, 273, DLT, 378, 58, EDPT, 941-942, 943, ESTYa IV: 111-112, 114-115, VEWT, 149)

жан/сап ‘yan, yön, taraf’ <OT (KB) *yan* ‘taraf, yan’ <ET *yan* ay. <AT *yān ‘yan’ (EUTS, 283, DDM, 272, KB, 4114, EDPT, 940, ESTYa, IV: 113-114, TDBUÜ, 175)

жан-/сап- ‘yanmak’ <DLT *yan-* ay. (DLT, 378, EDPT, 942, VEWT, 184, Leksika, 362, ESTYa IV: 112-113)

жана/сана ‘ve; yine’ <DLT *yana* ay. <ET *yana* ‘yine, tekrar, ve, yeniden, dahi’ <ET *yan-* ‘geri dönmek; (savaşta) geri çekilmek; vazgeçmek’; krş. **жан-/сап-** ‘geri dönmek;

geri sökülme' (ETY, 452, 273, EUTS, 283, DDM, 273, DLT, 378, 58, EDPT, 941-942, 943, ESTYa IV: 111-112, 114-115, VEWT, 149)

жейрен/сеурен 'turuncumsu renk' <ET *yegren* 'kestane rengi'⁴⁰ (ETY, 267, EDPT, 914, VEWT, 194, ESTYa IV: 22-23)

жентек/центек 'yeni doğmuş bebek için kutlama yemeği': krş. DLT *yeni-* ~ *yini-* 'kadın doğurmak', *yenigü* 'neredeysi doğuracak olan' (DLT, 386, 364)

жийиркен-/сийиркен- 'iğrenmek, tiksirmek' <DLT *yigren-* '(et vb. bir şeyi) çiğ kabul edip yemekten vazgeçmek'; krş. CC *igren-* 'tiksinmek, iğrenmek' (DLT, 391, CC II: 62b/4, 57b/30, EDPT, 914-915, ESTYa, IV: 200-201)

жон-/сон- 'yontmak' <DLT *yon-* 'kesip parçalamak, yontmak' <ET (Uyg.) *yon-* ay. <AT **yō-n-*, *yō-r-* 'yontmak' (EUES, 913, DLT, 166, EDPT, 942, VEWT, 206, ESTYa, IV: 221-222, TDBUÜ, 179)

жоон/соон 'yoğun' <DLT *yogun* 'her şeyin irisi' <ET *yogun* 'yoğun, kalın, kaba' (ETY, 261, DDM, 287, EUTS, 301, DLT, 360, EDPT, 904, VEWT, 205, ESTYa, IV: 208-209)

жөн/сөн 'bir şeyin yolu yordamı' <ET (Uyg.) *yön* ~ *yon* 'şekil, biçim, tarz, denk gelen (bir şey); uygunluk; tesir' (EUES, 916, ESTYa, IV: 232-234)

жүгөн/сүгөн 'dizgin, yular' <DLT *yügin* 'gem, uyan'; krş. CC *yügen* 'gem, at gemi' (DLT, 406, 498, CC I: 51b/27, 44a/6)

жүгүн-/сүгүн- 'eğilmek, secde etmek' <DLT *yükün-* 'saymak, saygı göstermek; boyun etmek; ibadet etmek' <ET *yükün-* ay. (ETY, 489, 514; DLT, 280, 383, EDPT, 913-914, VEWT, 213, ESTYa, IV: 264-265)

жээн/сеен 'yeğen' <ET *yegen~yigen* 'yeğen; bir unvan niteleyicisi' (ETY, 356, DDM, 280, EUTS, 295, EDPT, 912-913, VEWT, 194, ESTYa IV: 166-167)

ийин/йин 'in' <DLT *īn~yīn~yin~yın* 'aslan, tilki ve diğer yırtıcıların barınağı' <ET (Uyg.) *in* 'in, hayvan yuvası' <AT *hīn; Hlç. *hīn* (IB, 8, DLT, 23, 350, EUES, 288, EDPT, 166, ETDES, 234, KEWTS, 184, VEWT, 172, TETTL III: 590, TDBUÜ, 183)

ийин/йин 'omuz' <DLT *egin* 'kürek kemiği; omuz' <ET (Uyg.) *egin~ejin* 'çatı' <ET (Uyg.) *eg-* 'eğmek' <AT **ēg-* ay. (IB, 18, DLT, 37, EUES, 109, EDPT, 109, ETDES, 159-160, ESTYa I: 225-227, Leksika, 239-240, TDBUÜ, 180)

⁴⁰Tekin, Orhon Türkçesi Gramerinde *yegren* 'kestane renginde (at)' <**yegir+en*, *yegir* 'geyik' (KÇ D 6); krş. Yak. *sier* 'kestane rengi' <*yegir vb. bilgilerini verir (2022: 63).

иймен-/iyмен- ‘çekinmek’ <DLT *eymen-* ‘utanıp çekinmek’ <ET (Uyg.) *eymen-* ‘utanmak, hicap duymak’; krş. CC *émen-* ~ *imen-* ‘utanmak, mahcup olmak’ (EUES, 132, DLT, 121, CC II: 82b/3, CC I: 29a/22, EDPT, 273)

инек/inek ‘üç yaştan büyük dişi inek’ <DLT *ingek* ‘inek; dişi kaplumbağa’ <ET (Uyg.) *ingek~iñek* ‘inek’ (IB, 41, DLT, 54, 386, Leksika, 436-437, EDPT, 184, ETDES, 235, ESTYa I: 359-360, KB, S 346)

ини/ini ‘küçük erkek kardeş’ <DLT *ini* ‘küçük erkek kardeş’ <ET *ini* ‘erkek kardeş’; krş. CC *ini* ‘torun, erkek torun’ (ETY, 178, DDM, 126, DLT, 45, CC I: 49a/14, Leksika, 292-293, TDAA, 201-202, EDPT, 170, ESTYa I: 363)

ишен-/işen- ‘güvenmek’ <DLT *işen-* ‘güvenmek, itimat etmek’; krş. ET (Uyg.) *uşan-* ‘inanmak, güvenmek, itimat etmek’, CC *işan-* ‘güvenmek, inanmak’ (DLT, 99, EUES, 313, CC I: 8a/23, 8a/22, EDPT, 264)

кабылан/kabilan ‘kaplan’ <ET (Uyg.) *kaplan* ‘leopar, pars’ (EUES, 333, EDPT, 584, VEWT, 234, ESTYa, V: 269-270)

каган/kagan ‘kağan, hakan’ <OT (KB) *kagan* ay. <ET *kagan* ‘kağan’ (ETY, 204, EUES, 277, KB, 3126, VEWT, 219, KEWTS, , 167)

казан/kazan ‘kazan, tencere’ <OT (CC) *kazan* ‘kazan’ <AT *kāzgan ay. (DLT, 7, 190, CC I: 52b/27, 53a/4, EDPT, 682, ESTYa, V: 187, TDBUÜ, 173, KEWTS, , 213)

кайна-/кайна- ‘kaynamak’ <DLT *kayna-* ‘kaynamak; kaynayıp coşmak’ <ET (Uyg.) *kayın-* ~ *kayna-* ‘kaynamak, haşlamak, pişmek’ (EUES, 350, DLT, 86, EDPT, 678, VEWT, 222, ESTYa, V: 203-205, KEWTS, , 213)

кайын/кауын ‘kayın, hısım’ <DLT *kağın* ~ *kayın* ‘evlilik yoluyla akrabalık’ <ET (Uyg.) *kağın* ‘dünür, kaynata kaynana; hısım’ <AT *kāđın ‘kayın, dünür’ (EUES, 318, DLT, 12, TDBUÜ, 173, EDPT, 602, VEWT, 218, ESTYa, V: 215-216)

кан-/кан- ‘(suya) kanmak, doymak’ <DLT *kan-* ‘(suya) kanmak, doymak’ <ET (Uyg.) *kan-* ‘memnun olmak, tatmin olmak’ <AT **kān-* ‘kanmak’; krş. **канык/канік** ‘tecrübeli, deneyimli’ (EUES, 328, DLT, 427, VEWT, 230, EDPT, 632, ESTYa, V: 251-252, TDBUÜ, 173)

кан/кан ‘han’ <OT *kan* ay. <ET *kan* ay. (ETY, 316, EUES, 328, EDPT, 630, Leksika, 321, 666-667)

кан/кан ‘kan’ <DLT *kān* ~ *kan* ay. <ET *kan* ay. <AT *kān ay. (ETY, 316, EUES, 327, DLT, 44, 431, VEWT, 230, EDPT, 629-630, ESTYa, V: 251, ETDES, 254, TDBUÜ, 173, KEWTS, 201)

канат/kanat ‘kanat’ <DLT *kanat* ay. <ET (Uyg.) *kanat* ay. <AT *kānat ay. (EUES, 328, DLT, 153, VEWT, 230, EDPT, 635, ESTYa, V: 252-253, TDBUÜ, 173, KEWTS, 201)

кантала/kantala ‘tahtakurusu’ <OT (CC) *kandala* ay. (CC I: 55a/2, VEWT, 229, ESTYa, V: 253-254)

канчык/kancık ‘dişi köpek; kancık’ <DLT *kañçık* ‘dişi köpek’ (DLT, 207, VEWT, 230, EDPT, 634-635, ESTYa, V: 255, Leksika, 190, ETDES, 256)

канык/kanık ‘tecrübeli, deneyimli’ <DLT *kanıg* ‘insandaki iyilik ve cömertlik hasreti’; krş. **кан-/кан-** ‘(suya) kanmak, doymak’ (DLT, 161, EDPT, 637)

кетмен/ketmen ‘çapa’ <DLT *ketmen* ‘yeri kazmak için kullanılan alet’ <ET (Uyg.) *ketmen* ‘kazma, çapa’: krş. **керт-/kert-** ‘kertmek, çentmek’ (EUES, 368, DLT, 193, ESTYa, V: 65-66, EDPT, 704, VEWT, 259)

кийин/kiyin ‘sonra’ <DLT *kiğin~kidin* ‘sonra; geride, arkada olan’ <ET *keğin~kidin* ‘batı; geride, arkada’ <AT *kēd ‘arka, geri, son’ (ETY, 324, EUES, 362, 379, DLT, 98, 107, EDPT, 704, VEWT, 246, ESTYa V: 24-24)

киндик/kindik ‘göbek deliği’ <OT (CC) *kindik* ‘göbek’ <ET (Uyg.) *kindik* ‘göbek; tekerler göbeği’ <AT *kīn ‘göbek’; krş. ET (Orh.) *kinlig* ‘kokulu’, KB, *kin* ‘güzel koku, misk’ (EUES, 382, ETY, 264, KB, 6625, CC I: 48a/8, EDPT, 729, VEWT, 271, ESTYa, V: 68-69, Leksika, 279-280, TDBUÜ, 183)

кишен/kişen ‘köstek’ <DLT *kişen* ‘köstek’ <ET (Uyg.) *kişen* ‘zincir, bağ (atlarda)’ <ET (Uyg.) *kişe-* ‘kösteklemek’ (EUES, 385, DLT, 237, EDPT, 754, ETDES, 307-308)

кишине-/kişine- ‘kişnemek’ <DLT *kişne-* ay. <ET *kişne-* ay. (ETY, 542, DLT, 110, EDPT, 754, ESTYa, V: 79-80, KEWTS, , 225-226)

кон-/kon- ‘konmak; inmek; yerleşmek’ <DLT *kon-* ‘(kuş vb.) konmak’ <ET *kon-* ‘(bir yere) yerleşmek, (bir yeri) mesken tutmak’ (ETY, 512, DLT, 140, 427, EDPT, 632, ESTYa, VI: 54-55, KEWTS, , 227)

коон/коон ‘kavun’ <DLT *kāgun* ‘kavun’ <ET (Uyg.) *kagun* ay. <AT *kāgun ay. (EUES, 319, DLT, 43, EDPT, 611, VEWT, 220, ESTYa, V: 174-175, ETDES, 272, TDBUÜ, 173)

көбүргөн/көбүргөн ‘yabani soğan’ <DLT *köwürgen~kömürgen* ‘ada soğanı, dağ soğanı’ DLT, 227, EDPT, 691, VEWT, 285, ESTYa III: 100, Leksika, 124, ETDES, 320)

көн/көн ‘gön, kösele’ <DLT *kōn* ‘atın derisi; insan derisi (cildi)’ <ET (Uyg.) *kōn* ‘deri, cilt’ < AT *kōn ‘gön, deri, at derisi, ham deri’; krş. Моғ. *kōm* [xəm] ‘gön, ham deri’

(EUES, 402, DLT, 404, EDPT, 725, VEWT, 290, ESTYa, III: 71-72, ETDES, 198, Leksika, 384, TDBUÜ, 184 Lessing, , 602)

көн-/kön- ‘kabul etmek; alışmak’ <DLT *kön-* ‘(doğru yola) yönelmek’ <ET (Uyg.) *kön-* ‘düz olmak, tanımak’; krş. TT *gön-der-* (EUES, 402, DLT, 242, EDPT, 726, ESTYa, III: 74-75)

кузгун/kuzgun ‘kuzgun’ <DLT *kuzgun* ‘kuzgun’ <ET (Uyg.) *kuzgun* ‘kuzgun, karga, leş yiyen kuş’ (EUES, 434, DLT, 190, ESTYa, VI: 106-107, VEWT, 305, ETDES, 341)

кумган/kumgan ‘ibrik’ <DLT *kumgan* ‘gügüm, ibrik’ <ET (Uyg.) *kumgan* ‘testi’ (EUES, 423, DLT, 187, EDPT, 627, VEWT, 300, ESTYa, VI: 135-137)

кун/kun ‘bedel, kefaret; paha’: krş. CC *kun* ‘güç, kuvvet, erk’ (CC II: 61b/9-10, CC I: 13b/10)

кундуз/kunduz ‘kunduz’ <DLT *kunduz* ‘kunduz’ <ET (Uyg.) *kunduz~kuntuz* ‘kunduz, su samuru’ (EUES, 424, DLT, 200, VEWT, 301, EDPT, 635, ESTYa, VI: 145-146, Leksika, 162, ETDES, 332-333)

күзөн/küzön ‘sansargiller sınıfından pek büyük olmayan hayvan türünün genel adı; gelincik’ <DLT *küzen* ‘kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan’; krş. CC *kara küzen* ‘kokarca’ (DLT, 174, CC I: 43a/11, EDPT, 761, Leksika, 163)

күн/kün ‘gün, güneş’ <DLT *kün* ~ *kün* ay. <ET *kün* ay. <AT **kün* ay. (ETY, 304, DLT, 33, EDPT, 725, VEWT, 309, ESTYa, III: 100-102, Leksika, 64-65, 628-629, ETDES, 204-205, TDBUÜ, 185)

күңү/күнү ‘kuma’ <DLT *küni* ay.; krş. ET *küni* ‘haset, kıskançlık’ (ETY, 440, EUES, 442, DLT, 449, VEWT, 309, EDPT, 727, ESTYa, III: 104-106)

кыйын/күйн ‘zor, güç(lük)’ <OT (ŞT) *kıyın* ‘ceza’ <ET *kıyın* ay. <AT **kīn* ‘ceza, işkence’, TT *kına-* <*kıyın-a-* (ETY, 407, EUES, 376, ŞT 96a-4, EDPT, 631, TDBUÜ, 176, ESTYa VI: 219-221)

кын/кпн ‘kın’ <DLT *kīn* ~ *kın* ‘kılıç ve bıçağın kını’ <ET (Uyg.) *kın* ay. <AT **kīn* ay. (EUES, 371, DLT, 147, EDPT, 630-631, VEWT, 264, ESTYa, VI: 218-219, TDBUÜ, 176, ETDES, 295, Leksika, 571)

мен/men ‘ben’ <DLT *ben~men~min* ay. <ET *ben~bin~men* ay. (ETY, 278, DLT, 12, 19, EDPT, 346, VEWT, 333, ESTYa, VII: 50-55)

менен/menen ‘ile’ <**birnen* <*birlen* <DLT *birle* ‘ile, birlikte, arasında’ <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET *bir* ‘bir’ <AT **bīr* ay.: bk. **бир/bir** ‘bir’

мечин/меџин ‘maymun’ <DLT *bīcin* ay. <ET *beçin~biçin* ‘maymun, maymun yılı’ <AT *bīcin ay. (ETY, 305, DLT, 176, EDPT, 295-296, VEWT, 66, ESTYa II: 128-129, TDBUÜ, 183)

мин-/min- ‘binmek’ <ET *bin-* ‘ata binmek’ <AT **bīn-* ay. krş. ET (Uyg.) *min-* (binek hayvanı, araba) binmek’, CC *min-* ‘binmek, çıkmak’ (ETY, 540, CC I: 3a/21, CC II: 75b/1, EDPT, 348, ESTYa VII: 68-70, TDBUÜ, 183)

моюн/моуун ‘boyun’ <DLT *boyın~boyun* ay. <ET (Uyg.) *boyın~boyun* ay. <AT *bōyin ay. (EUES, 190, DLT, 296, 424, EDPT, 386, VEWT, 80, ESTYa II: 180-182, 182-183, Leksika, 233-234, ETDES, 73-74, TDBUÜ, 177)

мөөн/мөөн ‘kör bağırsak’ <ET (Uyg.) *bögen* ‘kör bağırsak, apandist’ (EUES, 191, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205, ETDES, 76, Leksika, 279)

муну/муну ‘bunu’ <DLT *būnı~munı~mūnı~mūnu* ay. <ET *bu* ‘bu’; bk. **бул/бул** ‘bu’ (DLT, 193, 449)

муун/муун ‘boğum, eklem’ <DLT ‘parmak ve kamaş boğumu’ <ET (Uyg.) *bogun* ‘eklem’ <ET *bog-* ‘boğmak’; krş. CC *buvun~bogum* ‘boğum, parmak boğumu’ (EUES, 186, DLT, 172, CC I: 47b/6, EDPT, 315-316, VEWT, 86, ESTYa II: 170-171, Leksika, 260)

ойгон-/oygon- ‘uyanmak’: krş. DLT *oğgur-* ~ *oygur-* ‘uyandırmak’, ET (Uyg.) *odgur-* ay. (EUES, 501, DLT, 121)

он/он ‘on’ <DLT *ōn* ay. <ET *on* ay. <AT *ōn ay. (ETY, 426, DLT, 23, EDPT, 166, TMEN II: 622, TDBUÜ, 177, ETDES, 387)

оона-/оона- ‘(hayvan) debelenmek’ <DLT *agna-* ‘hayvanlar debelenerek kaşınmak, ağnamak’ <ET (Uyg.) *agna-* ~ *agina-* ‘arka üstü yere sürtünmek, debelenmek’ (EUES, 20, DLT, 127, DDM, 38, KB, S 15, EDPT, 87-88)

оюн/оуун ‘oyun’ <DLT *oyun* ay. <ET (Uyg.) *oyun* ay. <AT *ōyun ay. (DLT, 41, EUES, 519, DTS, 365, EDPT, 272, ETDES, 392, ESTYa I:436)

өкүн-/ökün- ‘pişman olmak’ <DLT *ökün-* ‘pişman olmak, hayıflanmak’ <ET *ökün-* ~ *ökin-* ‘pişman olmak; (can) sıkılmak’ (ETY, 471, 295, EUES, 529, DLT, 67, EDPT, 110, 111, ESTYa I: 523-524, TMEN II: 610)

өн-/өн- ‘bitmek, yeşermek; gelişmek’ <DLT *ön-* ‘(ot) bitmek’ <ET *ön-* ‘yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak; (düşman saflarının) içinden çıkmak, sıyrılmak, (delip) geçmek’ (ETY, 452, 500, EUES, 825, YETY, 42/1, DDM, 263, DLT, 88, 31, EDPT, 169, VEWT, 372, ESTYa I: 531-532)

өтүн-/ötün- ‘rica etmek’ <DLT *ötün*- ay. <ET *ötün*- ‘ricacı olmak, arzuda bulunmak’ (ETY, 514, 397, EUES, 544, DLT, 98, EDPT, 62)

сағызган/sagızgan ‘saksagan’ <DLT *sagızgan* ~ *sagızgan* ay. <ET (Uyg.) *sagızgan* ay. (EUTS, 193, DLT, 226, 190, EDPT, 818, ETDES, 443-444)

сағын-/sagin- ‘özlemek’ <ET *sakin*- ‘endişelenmek, kaygılanmak; düşünmek’ <AT *sākin- ‘düşünmek’ <AT *sāk- ‘saymak, düşünmek, okumak’ (ETY, 471, EUES, 574, DLT, 173, EDPT, 812-813, ESTYa, VIII: 166-169, TDBUÜ, 174)

сайын/sayın ‘her (edat); fiilden sonra gelince ‘-dıkça’ ekinin anlamını verir’ <ET *sayu* ‘her biri, herkes’ <AT *sā- ‘saymak’; krş. **сан/сан** ‘sayı’ (ETY, 288, EUES, 592, EDPT, 958, TDBUÜ, 174)

саман/saman ‘saman’ <DLT *saman* ay. <ET (Uyg.) *saman* ay. (EUTS, 195, DLT, 179, EDPT, 829, ETDES, 446-447)

сан/сан ‘sayı’ <DLT *sān* ‘sayı’ <ET *san* ‘sayı, hesap’ <AT *sān ay. <AT *sā- ‘saymak’ (ETY, 261, EUTS, 195, DDM, 200, DLT, 456, EDPT, 831, TDBUÜ, 174)

сан/сан ‘uyluk, kalçadan dize kadar olan bacak bölümü’ <ET (Uyg.) *san* ‘vücut, kaba baldır’ (EUTS, 195, VEWT, 400, ESTYa, VII: 201-202)

сандугач/sandugaç ‘bülbul’: krş. DLT *sanduvaç* ay. (DLT, 230, EDPT, 837)

сексен/seksen ‘seksen’ <DLT *seksön* ~ *sekiz ön* <ET *sekiz on* ay. <ET *sekiz* ‘sekiz’: bk. **сегиз/segiz** ‘sekiz’ (ETY, 427, DLT, 189)

сен/sen ‘sen’ <DLT *sen~sin* ay. <ET *sen~sin* ay. (ETY, 281, DLT, 404, EDPT, 831, ESTYa, VII: 247-250)

согон/sogon ‘kumlu yerde yetişen yabancı soğan türü’ <DLT *sogun* ~ *sōgan* ~ *sorgan* ‘soğan’ <ET (Uyg.) *sogun* ‘soğan, pırasa’ <AT *sōgun ‘soğan’ (EUES, 619, DLT, 176, 219, EDPT, 812, ETDES, 469, VEWT, 357, TDBUÜ, 178)

сун-/sun- ‘sunmak, uzatmak’ <DLT *sun-* ‘(bir şey) vermek, uzatmak’ <ET (Uyg.) *sun-* ‘sunmak, yaymak, kendine doğru çekmek’ <AT **sūn-* ‘sünmek, uzamak’ (EUTS, 211, DLT, 242, EDPT, 834, ESTYa, VII: 359-360, TDBUÜ, 180)

сын/сін ‘eleştiri, tenkit’ <AT *sīn ‘gözlem, müşahede, deneme’; krş. DLT *sina-* ‘sınamak, denemek’ (DLT, 465, 268, TDBUÜ, 176)

сын/сін ‘endam, beden; beden güzelliği’ <OT (KB) *sin* ‘boy, pos, kılık’; krş. DLT *sin* ‘uzunluk ve boy’ (DLT, 404, KB, 1618, 1849)

тааны-/taanı- ‘tanımak’ <DLT *tanu-* ‘söz buyurmak; tavsiye etmek’; krş. CC *tanu-* ~ *tanı-* ‘tanımak, bilmek’; krş. Моғ. *tani-* [таних] ‘tanımak, bilmek’ (DLT, 264, CC I:

28a/18, CC II: 76a/9-10, EDPT, 516, VEWT, 461, WOT, 848-849, ETDES, 494-495, Lessing, , 926)

таман/taman ‘taban’ <DLT *taban* ‘devenin tabanı’ <ET (Uyg.) *taban* ay. (DDM, 222, DLT, 172, EDPT, 441, TDBUÜ, 174, Leksika, 289, VEWT, 462)

тан-/tan- ‘inkar etmek’ <DLT *tan-* ay. <ET (Uyg.) *tan-* ay. <AT **tān-* ay. (EUTS, 224, DDM, 220, DLT, 427, EDPT, 513, VEWT, 460, TDBUÜ, 174)

тегин/tegin ‘boş, beleş’ <DLT *tigin* ‘köle’ <ET *tegin~tigin* ‘prens, şehzade, unvan’ (ETY, 373, EUTS, 230, DLT, 152, 178, EDPT, 483, Leksika, 663-664)

тегирмен/tegirmen ‘değirmen’ <DLT *tegirmen* ay. <ET (Uyg.) *tegirmen* ay. (EUTS, 231, DLT, 159, EDPT, 486)

тизгин/tizgin ‘dizgin’ <DLT *tīn~tin* ‘yular, dizgin’, *tin tizgin* ‘yular ve dizgin’ (DLT, 147, 404, VEWT, 482, EDPT, 574, ESTYa, III: 220-221, Leksika, 557-558, ETDES, 144)

тикен/tiken ‘diken’ <DLT *tiken~tikken* ay. <ET (Uyg.) *tiken* ay. <ET *tik-* ‘dikmek’ (EUTS, 238, DLT, 87, 172, EDPT, 483, Leksika, 105-106, ETDES, 139)

тон/ton ‘kürk; mont’ <DLT *tōn~ton* ‘elbise’ <ET *ton* ‘giysi’ <AT *tōn ay. (ETY, 334, DLT, 7, 17, EDPT, 512, Leksika, 473-474, TDBUÜ, 178)

топон/topon ‘harman sonrası kavuz ve sap gibi kalıntılar’ <DLT *topun* ‘buğday gövdesinin boğumu’ (DLT, 172, EDPT, 441)

төмөн/tömön ‘aşağı; düşük’ <OT (CC) *töben* ‘aşağı, alt, aşağıya’ (CC II: 57a/16, 57b/32)

төн-/tön- ‘yitmek; kaybolmak’ <DLT *tön-* ‘(bir yere) dönmek’ <ET (Uyg.) *tön-* ‘dönmek, arkasını dönmek’ <AT **tōn-* ‘dönmek’ (EUES, 738, DLT, 427, EDPT, 515, ESTYa, III: 276-278, TDBUÜ, 184)

туман/tuman ‘sis’ <DLT *tuman* ay. <ET (Uyg.) *tuman* ‘duman, sis’ (DLT, 71, EUES, 756, EDPT, 507, ESTYa, III: 295-296)

тун/tun ‘ilk’ <DLT *tūn* ‘kadının ilki (oğlu, kızı, eşi)’ <ET *tun* ‘annenin ilk çocuğu; bir unvan niteleyicisi’ <AT *tūn ‘ilk doğan (çocuk)’ (ETY, 356, 380, DLT, 403, EDPT, 513, TDBUÜ, 180, Leksika, 318)

тунар-/tunar- ‘etrafi sis kaplamak’ <DLT *tun-* ‘(gök) bulutlanmak, kapanmak’ (DLT, 242)

туткун/tutkun ‘esir, tutsak’ <DLT *tutgun* ‘tutsak, esir’ <ET *tut-* ‘yakalamak, tutmak’ (DLT, 190, ETY, 460, EDPT, 453)

түйүн/түйүн ‘düğüm’ <DLT *tügün* ‘düğüm’ <ET *tüg-* ‘düğüm atmak’ (ETY, 250, 263, DLT, 172, EDPT, 484)

түмөн/түмөн ‘tümen’ <DLT *tümen* ‘her şeyin çoğu’ <ET *tümen* ‘on bin’ (DLT, 173, ETY, 429)

түн/түн ‘gece’ <DLT *tün~tün* ay. <ET *tün* ay. <AT **tün* ay. (ETY, 305, DLT, 39, 113, TDBUÜ, 185)

тын-/тин- ‘nefes alıp vermek; dinlenmek’ <DLT *tin-* ay. <ET (Uyg.) *tin-* ‘dinlenmek’ <AT **tın-* ‘dinlenmek, nefes almak; dinmek, durmak’ (EUTS, 237, DLT, 242, EDPT, 514, ESTYa, III: 341-344, TDBUÜ, 176)

тын/тин ‘nefes; can’ <DLT *tın ~ tin* ‘nefes, ruh’ <ET (Uyg.) *tin* ‘nefes, soluk, ruh, hayat’ <AT **tın* ‘nefes, ruh’ (EUES, 713, DLT, 85, 92, EDPT, 512, VEWT, 478, TDBUÜ, 176)

тынч/тинч ‘sakin; huzurlu’ <AT **tınç* ‘dinç, sakın’ <AT **tin-*; krş. ET (Uyg.) *tünç* ‘dinç, dinçlik, refah, sükûnet’, DLT, *tınç~inç* ‘huzurlu ve sakın, rahat’ (EUTS, 258, DLT, 35, EDPT, 516, TDBUÜ, 177)

узун/uzun ‘uzun’ <DLT *uzun* ‘uzun, uzun olan her şey’ <ET *uzun* ‘uzak’ (ETY, 257, EUES, 812, DLT, 36, EDPT, 283, 288)

ун/un ‘un’ <DLT *ün* ay. <ET (Uyg.) *un* ay. (DDM, 257, DLT, 23, ETDES, 534)

унут-/unut- ‘unutmak’ <DLT *unit-* ~ *unut-* ay. <ET (Uyg.) *unit-* ay. (DLT, 104, 103, EUES, 800, EDPT, 179)

үйрөн-/üyrön- ‘alışmak, öğrenmek’ <DLT *ögren-* ‘öğrenmek’ <ET (Uyg.) *ögren-* ‘alışmak’ <*ögür-e-n-* ‘sürüye alışmak’ <*ögür-e-* <ET *ögür* ‘sürü’; krş. CC *üvren-* ‘öğrenmek’ (DLT, 115, EUES, 526, 529, EDPT, 114)

үн/ün ‘ün, ses’ <DLT *ün~ün* ay. <ET (Uyg.) *ün* ay. <AT **ün* ay. (DLT, 18, 23, EUES, 824, TDBUÜ, 185)

үчүн/üçün ‘için’ <DLT *üçün* ‘bu edatla sebep ifade edilir’ <ET *üçün* ‘için’; krş. Korkmaz, TDÜA 1-2: 94-97 (ETY, 290, DLT, 36)

чанак/çanak ‘göz çanağı; kozalak; baklagillerin kabuğu’ <DLT *çanak* ‘ağaçtan oyulan tuzluk vb. şeyler’ <ET (Uyg.) *çanak* ‘çanak, kap, ölçü kabı’ <AT **çānak* ‘çanak’ (EUES, 221, DLT, 164, EDPT, 425, TMEN III: 1125, ETDES, 97, TDBUÜ, 172)

чанаç/çanaç ‘tulum’ <DLT *sanaç* ‘kırmızı dağarcık’ <ET (Uyg.) *sanaç* ‘deriden çanta, deri çanta’ (DDM, 200, EUES, 579, DLT, 154, EDPT, 835, ESTYa VII: 202-203)

чанч-/санç- ‘sançmak’ <DLT *sanç-* ‘(düşmanı vb.) bozguna uğratmak; (bıçak vb. bir şey) batırmak, saplamak’ anlamlarıyla <ET *sanç-* ‘(ucu sivri bir nesneyi bir yere veya birine) batırmak, saplamak; kargıyla yaralamak veya öldürmek’ (ETY, 458, 506, DLT, 522)

чепкен/çerpen ‘cepken’ <OT (CC) *çekmen* ‘kumaş, yün kumaş, çuha’ <AT *çēkmen ‘cepken’ <AT *çēk ‘bir çeşit pamuklu dokuma’; krş. DLT *çēk* ‘çizgili aba kumaş şeklinde pamuklu dokuma’, ET (Uyg.) *çekrek* ‘pamuk gömlek, pamuklu gömlek’, Türkm. *çēkmen* ‘deve tüyünden dokunan ve sırta giyilen astarsız giyim’, Tofalar *şēkpen* ‘ince kumaş’⁴¹ (DLT, 411, CC II: 64a/20, I: 43a/20, EUES, 226, VEWT, 103, ETDES, 87-88, TDBUÜ, 180, TMEN III: 1103)

чымын/çimın ‘sinek’ <OT (KB) *çibun* ay. <ET (Uyg.) *çıpın* ~ *çipin* ‘sinek, sivrisinek; sinekler ve başka böcekler’ <AT *çīpin ‘sinek’; krş. CC *çibin* ay. (KB, 6601, CC I: 54b/31, EDPT, 838, VEWT, 110, Leksika, 186, TDBUÜ, 176)

ыйын-/ıyn- ‘ıknmak’ <DLT *ıyn-* ‘ıknmak, kendini zorlamak’; krş. TT *ıkn-* (DLT, 121, EDPT, 275)

ына-/ına- ‘inanmak’: krş. DLT *ınan-* ‘güvenmek’ <ET (Uyg.) *ına-n-* ‘inanmak’; krş. CC *ınan-* ‘güvenmek, inanmak’ (EUES, 288, DLT, 100, CC II: 81b/19, 66a/13, CC I: 7a/23, 7a/24, EDPT, 188, 182-183, ESTYa I: 654-655, 655-656)

ынак/ınak ‘katıksız, tertemiz’ <OT (CC) *ınak* ~ *ınah* ‘sadık, candan bağlı’ <ET (Uyg.) *ınak* ‘dost, arkadaş’; krş. ET (Uyg.) *ına-n-* ‘inanmak’; bk. **ына-/ına-** ‘inanmak’

ышын-/ışın- ‘üşenmek’: krş. TT *üşen-*;

эгин/egin ‘tahıl, tahıl tohumu’ <DLT *ekin* ‘tarla’ <ET (Uyg.) *ekin* ‘ekin, tohum’ <ET (Uyg.) *ek-* ‘(tohum) ekmek, serpmek; saçmak’; bk. **эк-/ek-** ‘ekmek, dikmek’

экен/eken ‘imiş’ <OT (CC) *egen* ‘imiş’ <ET (Uyg.) *erken* ‘...ken; tam ... iken, ... olduğu zaman’ <ET (Uyg.) *er-* ‘olmak’ (CC II: 81a/16b, EUES, 116, 111)

эмне/emne ‘ne’: krş. DLT *nē* ‘ne, hangi’ <ET *ne* ‘ne, niye’ <AT *nē ‘ne’ (DLT, 21, ETY, 278, TDBUÜ, 181)

Tenişev’in editörlüğünde hazırlanan *Karşılaştırmalı Türk Dillerinin Grameri Bölgesel Rekonstrüksiyon* olarak çevirebileceğimiz eserde söz başı *n-* sesinin Ana Türkçede olduğu gibi Ana Kıpçakçada da rastlanmadığında söz eder ve *ne*, *nemene* ‘ne’ gibi sözcüklerde söz başındaki sesin düştüğüne kanaat getirir. Kırgızcadaki *emne* şeklini daha eskicil bularak karşılaştırmayı önerir (Тенишев, 2002: 266).

⁴¹TDBUÜ, 1995: 49. Anılan eserde Tofalar yerine Karagas adı kullanılmıştır. Biz başka yerlerde Tofalar adlandırmasını tercih ettiğimiz için burada da böyle tercihte bulunduk.

эн/ен ‘en, genişlik’ <DLT *in* ‘en’ <ET (Uyg.) *en* ‘geniş, geniş yapılı; genişlik’ <AT *ēn ‘en, genişlik’(DLT, 23, EUES, 257, EDPT, 165, ESTYa I: 352-353, TDBUÜ, 181)

эне/ене ‘anne’ <DLT *ana* ‘anne’ (DLT, 12, ESTYa I: 278-281)

энөө/енöö ‘saf, bön; unutkan; ezik’: krş. DLT *endik er* ‘ebleh adam’ (DLT, 52, EDPT, 177)

энчи/енчи ‘hisse, pay’ <OT (CC) *ençi* ‘özel mülkiyet, mal’ <ET (Uyg.) *ençü* ‘mülk, devlet arazisi, yer; ikta, tımar’ (EUES, 258, DTS, 210, CC II: 82a/2, Leksika, 347-348, ESTYa I: 361-362)

эсен/есен ‘esen’ <DLT *esen* ‘esen, sağ salım’ <ET (Uyg.) *esen* ay. (IB, 53, EUES, 122, DLT, 29, EDPT, 248, ESTYa I: 308-309, Lessing, 420)

2.1.2.7.2. Söz İçinde -n- > -d- Değişmesi

Aşağıdaki bir örnekte ünsüz uyumu gereği değişim yaşanmıştır. Keza çekim morfolojisinde de *n* ile başlayan durum ekleri *z* sesinden sonra daima *d* olarak değişir.

жезде/cezde ‘enişte’ <DLT *yezne* ‘enişte’; krş. CC *yizne~yēzne* ‘ablanın kocası, enişte’ (DLT, 363, CC II, 58a/7b, CC I, 49a/17, ESTYa, IV: 169-170, VEWT, 199, Leksika, 298)

2.1.2.7.3. Söz İçi ve Söz Sonunda -n-, -n > -η-, -η Değişmesi

Söz sonu *-n* sesinin *-η* sesine değişmesi dağınık olarak Abakan, Tofa, Çulum ve Altay dillerinde görülür (Johanson, 2021: 371). Kırgızcada da aşağıda birkaç örnekte *n* sesinin *η* sesine değiştiği görülür.

дын/дһ ‘hiç sürülmemiş ama ekine uygun bakir toprak’ <ET (Uyg.) *tin* ‘nadasa terk edilmiş, sürülmemiş’ (EUES, 714)

жонгучка/çoңуçка ‘yaban yonca’ <DLT *yorinçga* <ET (Uyg.) *yorinçga* ‘yonca, kaba yonca, alfalfa’ (EUES, 914, DLT, 500, EDPT, 971, VEWT, 207, ESTYa, IV: 227-229, ETDES, 578)

Türk dillerinde söz içi *n>η* Değişmesi genellikle *k*, *g*, *q* seslerinden önce gerçekleşir (SİGTYa, 1984: 330).

калын/каһ ‘kalın’ <DLT *kalın* ‘her şeyin kalını ve sert’ <ET (Uyg.) *kalın* ‘gür, kalın, sık, yoğun’ (EUES, 322, DLT, 174, EDPT, 622, VEWT, 226, ESTYa, V: 238-239)

үзөңгү/üzөңгү ‘üzengi’ <OT (KB) *üzengü* ‘üzengi’ <ET (Uyg.) *üzengü* ay.; krş. EUyg. (Maytrisimit) *izengülik* ‘ayak tabanı’ (EUTS, 275, KB, 6110, ETDES, 544-545, Ş.Tekin, 2020: 68-78)

саран/saraŋ ‘cimri’ <DLT *saran* ay. <ET (Uyg.) *saran* ay. (EUES, 586, DLT, 306, EDPT, 853-854, VEWT, 403, ESTYa, VII: 216-217)

2.1.2.7.4. Söz İçinde -n- > -m- Değişmesi

Bir *sandhi* örneğinde *n* sesi *m* sesine değişmiştir.

жамбаш/cambaş ‘kalça kemiği’ <DLT *yān* ‘kalça kemiği’ (DLT, 414, ŞT 275, ESTYa IV: 116-117, TMEN IV: 1817)

2.1.2.7.5. *n* Düşmesi

Aşağıdaki bir örnekte söz başı ikilcil; yani daha önce söz başındaki ünlüsü yitmiş *n*-sesinin düşmüş şekli de rastlanır.

ары/arı ~ нары/нари ‘-dan öteye’ <DLT *naru* ‘öte, öte taraf’ <ET (Uyg.) *inaru* ‘...dan itibaren, boyunca; ayrılma ..., uzaklama ...’: Tekin, bu sözcüğü Ana Altayca üçüncü kişi **in* zamirinin türevi sayar (EUES, 289, DLT, 98, VEWT, 25, ESTYa, I: 157, Tekin, 1980)

Bir örnekte söz içi *-n-* sesinin düştüğü tespit edilmiştir.

ичке/içke ‘ince’ <DLT *yinçge* ‘herhangi bir şeyin incesi’ <ET *yinçge* ‘ince’ <AT **yīnçge* ‘ince’ (ETY, 261, DLT, 503, ESTYa I: 364-365, EDPT, 945, TDBUÜ, 183)

2.1.2.8. Eski Türkçe *l* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçe *l* sesi sadece söz içi ve söz sonunda bulunduğu düşünülür. Türk dillerindeki söz başı *l-* sesi ya ikincildir (Çuv. *lar-* ‘oturmak’ <**olor-*) ya da alıntıdır (Johanson, 2021: 399). Bunun yanı sıra yansıma yansıma sözcüklerde görülür (SİGTYa, 1984: 345-348).

2.1.2.8.1. Söz İçi ve Söz Sonunda *-l-*, *-l* Korunması

Eski Türkçe *l* sesi Kırgızcada genellikle korunur. Bunun yanı sıra *l*, *n*, *ŋ*, *r* seslerinden sonra geldiği durumlarda *d* sesine değişir. Az sayıdaki örnekte gerileyici benzeşmeyle *n*, *r* ve *t* seslerine değiştiği tespit edilmiştir. Nadiren sıfır ile nöbetleşir, bir örnekte düştüğü görülmüştür.

алачык/alaçık ‘alaçık’ <DLT *alaçu* ay. <ET (Uyg.) *alaçu* ‘kulübe’, *alaçuk* ‘küçük kulübe’ (EUES, 27, DLT, 69, EDPT, 129, TMEN II: 519, ESTYa I: 131-132, Leksika, 497, ETDES, 10-11)

агыл/ agıl ‘ağıl’ <DLT *agıl* ‘ağıl; koyun pıslığı’ <ET *agıl* ‘ağıl’ (ETY, 339, DLT, 35, 31, EDPT, 83, TMEN II: 503, ESTYa I: 83-85, ETDES, 6)

айлан-/aylan- ‘dönmek, kendi ekseninde dönmek’ <ET (Uyg.) *aylan-* ‘dönmek’ <AT **āyla-* ‘dönmek, etrafını çevirmek’ (EUES, 90, TDBUÜ, 172, ESTYa I: 109-110, VEWT, 12, TETTL I: 410)

ал-/al- ‘almak’ <DLT *al-* ay. <ET *al-* ay. (ETY, 454, EUES, 41, DLT, 90, EDPT, 124-125, VEWT, 14-15, ESTYa I: 127-129, Leksika, 699-700)

ала/ala ‘ala’ <DLT *ala* ‘ala, alaca; cüzzam; egzama’ <ET (Uyg.) *ala* ‘karışık renkli, alaca, benekli; ciltteki kırmızı lekeler; egzama’ <AT *āla ‘ala, alaca’ (EUES, 27, DLT, 44, EDPT, 126, VEWT, 15, ESTYa I: 129-130, Leksika, 607-608, TMEN II: 518, TDBUÜ, 171)

алга/alga ‘öne, ileriye’ <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’ <AT *hāl ‘ön’; krş. ET *alın* ‘alın, ön taraf, ön yüz’; bk. **алды aldı** ‘önü, aşağı kısmı’

алда-/alda- ‘kandırmak’ <DLT *alda-* ‘hile yapmak, aldatmak’ <ET (Uyg.) *alta-* ‘aldatmak, kandırmak’ <AT **ālda-* ‘aldatmak’ <AT *āl ‘hile, aldatma’; krş. Türkm. *ālda-* (EUES, 36, DLT, 30, 122, TDBUÜ, 171, EDPT, 133, VEWT, 14, ESTYa I: 126-127, TMEN II: 516)

алк/alk ‘nefis’ <OT (KB) *alık* ‘boş arzu, geçici arzu, heves; taviz’ (KB, 1490)

алка-/alka- ‘iyi dileklerde bulunmak’ <DLT *alka-* ‘övmek, alkışlamak’ (ETY, 437, KB, 5786, 1309, DLT, 126, 48, EDPT, 137-138, VEWT, 17, ESTYa I: 137-138 ETDES, 13)

алкым/alkım ‘çene altı, damak’: krş. DLT *alık* ‘kuş gagası’ (DLT, 32)

алкынды/alkındı ‘kullanılmış sabundan kalan küçük parça’ <DLT *alkın-* ‘tükenmek, bitmek; (insan için) ölmek, yok olmak’ <ET *alkın-* ‘bitmek, tükenmek, yok olmak; (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak’ <ET *alk-* ‘bitirmek, tamamlamak’ (ETY, 445, DLT, 115, EDPT, 138-139)

алкыш/alkış ‘alkış’ <DLT *alkış* ‘övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerinin sayma; (peygamber için) salavat <ET *alkuş~alkış* ‘övgü’ <ET *alka-* ‘övmek’: bk. **алка-/alka-** ‘iyi dileklerde bulunmak’ (ETY, 437, KB, 5786, 1309, DLT, 126, 48, EDPT, 137-138, VEWT, 17, ESTYa I: 137-138 ETDES, 13)

алп/alp ‘alp, kahraman’ <DLT *alp* ‘kahraman, yiğit, secaatli’ <ET *alp* ‘zor, çetin; cesur, yiğit, kahraman; bir unvan niteleyicisi’ (ETY, 250, DLT, 19, KB, 2381, EDPT, 127-128, VEWT, 18, TMEN II: 526, ESTYa I: 139, Leksika, 560, 662, EDAL 289-290)

алты/altı ‘altı’ <OT *altı* ay. <ET *altı* ay. (ETY, 424, 427, KB, 6623, CC II: 61a/12, EDPT, 130, VEWT, 18, TMEN II: 530, ESTYa I: 141-142, Leksika, 692, ETDES, 13, 14-15)

алтын/altın ‘altın’ <DLT *altın* ay. <ET *altın* ay. (ETY, 333, DLT, 25, KB, 188, EDPT, 131, TMEN II: 529, ESTYa I: 142-143, Leksika, 636-637, ETDES, 13-14)

алча/alça ‘kiraz’ <DLT *al-āl* ‘turunc renginde bir kumaş; turuncu rengi’ <ET (Uyg.) *al* ‘kırmızı’ <AT *āl ‘al, kızıl’ (EUES, 26, KB, 6229, DLT, 39, VEWT, 14, TMEN I: 517, ESTYa I: 125-126, TDBUÜ, 171)

алыш/alıш ‘ark, nehir yatağından sulama vb. için toprak kazılarak yapılan su yolu’ <DLT *alıш* ‘su ağızı, suyun döküldüğü kısım’ (DLT, 29)

баглан/bağlan ‘kesmeye yarayan süt kuzusu’: krş. OT *baklan kozı* ‘taze ve semiz kuzu’ (DLT, 192, EDPT, 314, TMEN II: 751, ETDES, 43)

байтал/baytal ‘dişi yılkı, kısırak’ <OT (ŞT) *baytal* ‘kısırak’ (ŞT 92b-5, VEWT, 57, ESTYa II: 36-37, Leksika, 443-444)

бал/bal ‘bal’ <DLT *bal-bāl* ay. <ET *bal* ay. (ETY, 333, DLT, 389, EDPT, 330, VEWT, 59, ESTYa II: 47, ETDES, 44).

бала/bala ‘çocuk’ <DLT *bala* ‘kuş yavrusu; çocuk; tarım işlerinde kullanılan yardımcı’ <ET (Uyg.) *bala* ‘kuş yavrusu; küçük çocuk, çocuk’ <AT *bāla ‘yavru, çocuk’ (EUES, 139, DLT, 313, EDPT, 332, VEWT, 59, ESTYa II: 47-49, TDAA, 249-252, TDBUÜ, 172, ETDES, 44, 358)

балдыз/baldız ‘baldız’ <DLT *baldız* ‘kadının (eşin) küçük kız kardeşi, baldız’ <ET *baltız* <AT *bāltız ‘baldız, zevcenin küçük kız kardeşi’; krş. TT *baldız* (EUES, 141, DLT, 200, VEWT, 60, EDPT, 334, ESTYa II: 53-54, Leksika, 312, TDAA, 386-390, ETDES, 45-46)

балта/balta ‘balta’ <DLT *baldu* ‘balta’ <ET (Uyg.) *balto~baltu*; krş. CC *balta* ‘balta’ (EUES, 141, DLT, 181, CC I: 43b/15, EDPT, 333, VEWT, 61, ESTYa VII: 107-109, ETDES, 47-48, TETTL I: 466-467)

балтыр/baltır ‘baldır’ <ET (Uyg.) *baltır* ‘baldır’ (EUES, 141, EDPT, 334, VEWT, 81, ESTYa II: 54-55, Leksika, 283, ETDES, 45)

балтыркан/baltırkan ‘baldıran zehri’: TT *baldıran* (EUES, 141, VEWT, 61, Leksika, 122-123, ETDES, 45)

балчык/balçık ‘balçık’ <DLT *balçık* ‘balçık’; krş. CC *balçuk* ‘çamur, balçık’ (VEWT, 60, EDPT, 333, ESTYa VII: 109-112, Leksika, 375, ETDES, 44)

балык/balık ‘balık’ <DLT *balık* ay. <ET (Uyg.) *balık* ay. <AT *bālık ay. (EUES, 140, DLT, 34, EDPT, 335, VEWT, 61, ESTYa 59-60, TDBUÜ, 172, Leksika, 177, 652-653)

бел/bel ‘bel’ <DLT *bil* ay. <ET *bel* ‘bel; dağ sırtlarında geçit veren çukur yer’ <AT *bēl ‘bel’ (ETY, 314, DLT, 402, EDPT, 330, VEWT, 69, ESTYa II: 135-157, Leksika, 268-270)

белги/belgi ‘işaret’ <DLT *belgü* ‘damga, nişan’ <ET *belgü* ay. (ETY, 341, DLT, 185, EDPT, 340, VEWT, 69, ESTYa, II: 108-111, ETDES, 59)

бил-/bil- ‘bilmek’ <DLT *bil-* ay. <ET *bil-* ay. (ETY, 475, DLT, 20, EDPT, 330-331, VEWT, 75, ESTYa II: 137-139)

билездик/bilezdik ‘bilezik’ <DLT *bilezük* ay.; krş. ET (Uyg.) *bilzöklüg* ‘bilezikli’ (EUES, 176, DLT, 226, EDPT, 345, VEWT, 76, ESTYa, II: 143-145)

билек/bilek ‘bilek’ <DLT *bilek* ay. <ET (Uyg.) *bilek* ‘bilek, eklem’ (EUES, 170, DLT, 166, EDPT, 338-339, VEWT, 76, ESTYa II: 145-146, Leksika, 250-251)

бол-/bol- ‘olmak’ <DLT *bol-* ‘olmak, varlık kazanmak’ <ET *bol-* ay. <AT **böl-* ay. (ETY, 446, DLT, 229, VEWT, 79, EDPT, 331, ESTYa II: 185-188, TDBUÜ, 177)

болуш-/boluş- ‘taraf tutmak’ <DLT *boluş-* ‘birinin tarafını tutmak ve onun için kavga etmek’; krş. DLT *boluş* ‘sözle yardım etme’ (DLT, 158, 263, EDPT, 345)

бөл-/böl- ‘bölmek, parçalamak’ <DLT *böl-* ay. <ET (Uyg.) *böl-* ay. (EUES, 192, DLT, 16, EDPT, 332, VEWT, 84, ESTYa II: 214-217)

бөлө-/bölö- ‘kundaklamak’ <AT **bēle-* ay.; krş. DLT *bīlel-* ‘çocuk belenmek’ (DLT, 431, EDPT, 332, VEWT, 69, ESTYa II: 111, TDBUÜ, 180)

буйла/buyla ‘burun deliklerinin ortasındaki kıkırdak, burunluk’: krş. ET *buyla* ‘üst düzey bir unvan’ (ETY, 362)

буламык/ulamık ‘bulamaç’ <DLT *bulga-* ‘tutmaç, bulamaç gibi yemekleri karıştırmak’; krş. DLT *bulga-ma* ‘yağı ve şekeri olmayan bulamaç’ (ETY, 455, DLT, 470, 216, EDPT, 337, ESTYa II: 253-257, 258-260)

булуң/buluñ ‘köşe’ <DLT *buluñ* ‘köşe, bucak, taraf’ <ET *buluñ* ay. (ETY, 330, DLT, 498, EDPT, 343, VEWT, 88-89, ESTYa II: 261-262)

булут/bulut ‘bulut’ <DLT *bulut* ay. <ET *bulut* ay. (ETY, 307, EUES, 198, DLT, 71, EDPT, 333, VEWT, 88, ESTYa II: 262-264, ETDES, 79, Leksika, 24)

бүлө-/bülö- ‘bilemek’ <DLT *bile-* ‘bilemek, keskinleştirmek’ <ET (Uyg.) *bile-* ay. (EUES, 170, DLT, 464, EDPT, 332, ESTYa II: 142-143, Leksika, 399-400)

былтыр/bıltır ‘geçen yıl’ <DLT *bıldır* ay. <ET (Uyg.) *bıltır* ay. (EUES, 167, DLT, 199, EDPT, 334, VEWT, 74, ESTYa II: 139-140, Leksika, 71-72)

делбе/delbe ‘kişiyi kendini zapt edemez hale getiren bir çeşit hastalık’ <DLT *telwe* ‘deli’ <ET (Uyg.) *tilfe~tilve* ‘tilbe, abdal, âşık, deli’ (EUTS, 239, DLT, 185)

жал/cal ‘yele’ <DLT *yāl~yalıg~yil* ay. <ET (Uyg.) *yil* ay. <AT *yāl ‘yele’ (IB, 20, DLT, 353, 414, 446, EDPT, 916, TDBUÜ, 175, VEWT, 181, Leksika, 146-147, ESTYa IV: 85-87)

жала-/cala- ‘yalamak’ <DLT *yalga- ~ yalwa-* ay. <ET (Uyg.) *yalga-* ay. <AT **yālga-* ay. (DDM, 270, 271, DLT, 475, EDPT, 926-927, ESTYa IV: 87-89, VEWT, 182, TDBUÜ, 175)

жалбар-/calbar- ‘yalvarmak’ <ET (Uyg.) *yalbar-* ~ *yalvar-* ay.; krş. DLT *yalwar-* (EUES, 856, 859, DLT, 217, 388, EDPT, 920, VEWT, 182, ESTYa, IV: 92-93, Lessing, , 1212)

жалган/calgan ‘yalan’ <DLT *yalgan* ay. <ET *yalgan* ay. (DDM, 271, DLT, 364, EDPT, 926, ESTYa IV: 91-92)

жалк-/calk- ‘bir şeyden soğumak’ <OT (KB) *yalk-* ‘bıkmak, usanmak’ (DLT, 527, 532, KB, 6628, EDPT, 924, EUES, 857, Taş, 2015: 186)

жалпак/calpak ‘yassı’: krş. DLT *yalpı* ‘derinliği olmayan tabak vb. ahşab eşya’ (DLT, 360, EDPT, 919)

жалын/calın ‘alev’ <DLT *yalın* ‘parıltı, parlaklık; alev’ <ET (Uyg.) *yalın* ay. (DDM, 271, EUTS, 281, DLT, 377, 356, EDPT, 929, ESTYa IV: 106-107, ETDES, 557)

жашыл/çaşıl ‘yeşil’ <DLT *yaşıl ~ yāşıl* ‘yeşil’ <ET *yaşıl* ‘açık mavi, yeşil’ (ETY, 267, DLT, 19, 114, EDPT, 978, ESTYa IV: 164)

жел/cel ‘yel’ <DLT *yīl~yél~yel* ay. <ET (Uyg.) *yel* ‘rüzgâr, yel; hava (element)’ <AT *yēl ‘yel, rüzgâr’ (ETY, 540, 511, EUES, 885, DLT, 46, 288, EDPT, 916, 917, TDBUÜ, 182, 181, VEWT, 195, ESTYa IV: 174-176, 177)

жел-/cel- ‘yelmek; tırıs gitmek’ <ET *yel-* fiili ‘(at için) hızla sürmek, dört nala kaldırmak; akın ettirmek’ <AT **yēl-* ‘yelmek, tırıs gitmek, koşmak’: bk. **жел/cel** ‘yel’

желе/cele ‘atların sırayla bağlandığı iki ucu iki kazığa bağlı kendir, urgan; örümcek ağı’ <ET (Uyg.) *yeli~yelü* ‘hayvan tutmaya yarayan ip’; krş. ? DLT, *yalu* ‘tayların bağı, kısırdan kımız için süt sağılırken tayların bağlandığı ip’; krş. Moğolca *cele* [зээл] ‘çile, urgan çilesi, hayvan bağlanan ip’ (EUES, 886, 887, DLT, 358, EDPT, 919, VEWT, 125, ESTYa IV: 21-22, Lessing, 1228)

желим/celim ‘zamk, yapıştırıcı; plastik’ <DLT *yelim~yilim* ‘tutkal’ <ET (Uyg.) *yelim* ay. (EUTS, 282, EUES, 886, DLT, 356, EDPT, 929, VEWT, 196, ESTYa IV: 179-180, ETDES, 567, EDAL 460)

желин/celin ‘hayvanın memesi’ <DLT *yilin* ‘kısırak memesi’ (VEWT, 196, Leksika, 148, DLT, 356, EDPT, 930, ESTYa IV: 180-181, ETDES, 567)

желпи-/celpi- ‘yellemek’ <ET (Uyg.) *yelpi-* ‘yellemek, yelpazelemek’; krş. DLT *yelpin-* ‘kendi kendini yelpazelemek’, *yelpiş-* ‘yelpaze ile yellemek’ (EUES, 886, DLT, 391, 388, EDPT, 920)

жилик/cilik ‘ilik’ <DLT *ilik~yilik* ay. <ET (Uyg.) *yilik* ‘ilik, kemik’ (EUTS, 296, DLT, 34, EDPT, 927-928, VEWT, 203, ESTYa, IV: 265-266)

жол/col ‘yol’ <DLT *yol~yöl* ‘yol, yolculuk; sefer’ <ET *yol* ay. <AT *yöl ay. (ETY, 333, DDM, 288, DLT, 25, EDPT, 917, VEWT, 206-206, TDBUÜ, 178, Leksika, 531, ESTYa IV: 217-219)

жөлө-/cölö- ‘birine yardım etmek’ <DLT *yöle-* ‘desteklemek’ <ET (Uyg.) *yöle-* ay. (EUES, 915, DLT, 385, EDPT, 919, VEWT, 208, ESTYa IV: 32-33)

жөтөл/cötöl ‘öksürük’ <ET (Uyg.) *yötül~ötül* ‘öksürük’ (EUES, 544, EDPT, 889-890, ESTYa, IV: 237, I: 557, VEWT, 209)

жул-/cul- ‘yolmak, koparmak’ <DLT *yul-* ‘yolmak, koparmak, kesmek’ <ET (Uyg.) *yul-* ay. (IB, 19, DLT, 377, EDPT, 918, VEWT, 210, ESTYa, IV: 215-217, KEWTS, , 362)

жүлк-/culk- ‘güçle çekmek, yolmak’ <OT (CC) *yulk-* ‘yolmak, koparmak, kökünden koparmak’; krş. Моғ. *culga-* [зулгаах] ‘yolmak, çekmek, koparmak’ (CC II: 81a/14b, VEWT, 210, Lessing, 1265)

жүлмүй-/culmuy- ‘köse görünümde olmak’; krş. DLT *yüli-* ‘traş etmek’, *yüligü* ‘saçı traş etmek için kullanılan ustura’ (DLT, 385, 421)

жүлүн/cülün ‘omurilik’ <DLT *yulun* ‘omurilik’ <ET (Uyg.) *yulun* ‘bel kemiği, omurga’ (EUES, 919, DLT, 356, EDPT, 930, ESTYa, IV: 266, VEWT, 213)

жыл/cil ‘yıl’ <DLT *yil* ay. <ET *yil* ay. (ETY, 301, DLT, 266, VEWT, 200, EDPT, 917, ESTYa, IV: 275, ETDES, 575-574, KEWTS, , 360, Leksika, 70-71)

жылан/cılan ‘yılan’ <DLT *yılan* ay. <ET *yılan* ‘yılan; yılan yılı’ (ETY, 306, 313, DDM, 285, DLT, 17, EDPT, 930, VEWT, 200, KEWTS, , 360, Leksika, 180)

жылгын/cilgin ‘ılgın, ılgın ağacı’ <DLT *yilgun* ay. (DLT, 364, EDPT, 926, ESTYa, IV: 277-278, ETDES, 225)

жылдыз/cıldız ‘yıldız’ <DLT *yultuz~yuldız~yulduz* ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’ (DDM, 290, EUES, 919, DLT, 365, 327, EDPT, 922-923, ESTYa IV: 279-280)

жылкы/cilkı ‘yılkı, at’ <DLT *yılka* ay. <ET *yılka* ‘dört ayaklı evcil hayvanlar; çiftlik hayvanları’ (ETY, 313, DDM, 285, DLT, 29, VEWT, 200-201, EDPT, 925-926, ETDES, 574)

жылуу/cıluu ‘ılık’ <DLT *yılıg~ılıg* ay. <ET (Uyg.) *yılıg* ay. (EUES, 899, DLT, 12, EDPT, 925)

жылчык/cılcık ‘şule, ışıк’ <OT (KB) *yalçık* ‘ay’ (KB, 137, EDPT, 921-922, Leksika, 55-56)

ил-/il- ‘ilmek, ilişirmek; asmak’ <DLT *il-* ‘(diken vb. takılıp) çekmek’ <ET (Uyg.) *il-* ‘tutmak, yakalamak; almak’ <AT **il-* ‘ilmek, ilişmek’ (DLT, 87, EUES, 303, DDM, 125, EDPT, 125, TDBUÜ, 182)

илгери/ilgeri ‘önce, geçmişte; ileri’ <OT (CC) *ilgeri* ‘ileri; ilk, ön, önce’ <ET *ilgerü* ‘ileri doğu’; krş. OTG *ilk* ‘ilk, birinci olarak’ (ETY, 324, CC II: 62a/3-4, CC I: 30a/5, EDPT, 144, ESTYa I: 347-348, OTG 82)

кел-/kel- ‘gelmek’ <DLT *kel-* ay. <ET *kel-* ay. (ETY, 448, EUES, 354, DLT, 16, EDPT, 715, VEWT, 248, ESTYa, III: 14-16)

кемениш/kelemiş ‘sıçан’: krş. DLT *kelegü* ‘cerboa, keseli fare’ (DLT, 194, ESTYa, V: 31)

келин/kelin ‘gelin’ <DLT *kelin* ay. <ET (Uyg.) *kelin* ‘gelin, yenge; hizmetçi kız’ (EUES, 354, DLT, 174, VEWT, 250, EDPT, 719, ESTYa, III: 16-18, ETDES, 187, KEWTS, 155, Leksika, 302)

кол/kol ‘kol, el’ <DLT *köl~kol* ‘kol’ <ET *kol* ay. <AT *köl ay. (ETY, 315, DLT, 154, EDPT, 614-615, VEWT, 276, ESTYa, VI: 35-42, Leksika, 244-245, TDBUÜ, 178)

көл/köl ‘göl’ <DLT *köl ~ köl* ‘göl, gölcük, havuz; deniz; içinde su birikmiş çukur’ <ET *köl* ‘göl’ <AT *köl ‘göl’ (ETY, 322, DLT, 254, 403, EDPT, 715, VEWT, 288, Leksika, 91, ESTYa, V: 95-96, ETDES, 195, TDBUÜ, 184)

көлөкө/kölökö ‘gölge’ <DLT *kölige* ay. <ET (Uyg.) *kölige* ay. <ET (Uyg.) *köli-* ‘gölgelemek; savunmak’ (EUES, 402, DLT, 194, EDPT, 718, VEWT, 289, ESTYa V: 96-98, ETDES, 196)

көлүк/kölük ‘gölük; yük hayvanlarının genel adı (deve hariç)’ <DLT *kölük* ‘yük hayvanı’ <ET (Uyg.) *kölök~kölük* ‘binek hayvanı, yük hayvanı’ <ET (Uyg.) *köl-* ‘bağlamak, (öküze) koşum vurmak’ (EUES, 402, DLT, 169, EDPT, 717, ESTYa, III: 69-70, ETDES, 196)

көмөлдүрүк/kömöldürük ‘at göğüslүгү’ <DLT *kömüldürük* ‘eyerin göğüslük kısmı’; krş. Моғ. *kömüldürge(n)* [хөмөлдүрөг] ‘koşum takımının meme kayışı’ (DLT, 230, EDPT, 722-723, VEWT, 289, ESTYa, III: 71-72, Leksika, 552-553, ETDES, 197-198, Lessing, 603)

көпөлөк/köpölök ‘kelebek’ <OT (CC) *köpelek* ay.; krş. DLT *kepeli* ‘uçan kelebek’ (DLT, 195, CC II: 80b/32b, EDPT, 689, VEWT, 291, ESTYa V: 13-15, ETDES, 281-282, Leksika, 187)

кул/kuł ‘kuł, köle’ <DLT *kuł* ay. <ET *kuł* ‘tutsak (erkek)’ (ETY, 402, EUES, 420, DLT, 143, EDPT, 615, VEWT, 297, ESTYa, VI: 119-120, Leksika, 318, 670-671, ETDES, 328)

кула/kuła ‘kula, at donu’ <DLT *kula at* ‘kula donlu at’ <ET (Uyg.) *kula* ‘bir renk’; krş. Moğ. *hula* [хул] ‘kula, açık kahverengi’ (EUES, 421, DLT, 448, EDPT, 617, VEWT, 298, ESTYa, VI: 120-121, Lessing, , 1158)

кулак/kułak ‘kułak’ <DLT *kułak~kułkak~kułxak* ay. <ET *kułgak* ay. (ETY, 315, EUES, 421, DLT, 64, 458, EDPT, 621, VEWT, 298, ESTYa, VI: 123-126, ETDES, 328)

кулан/kułan ‘yabani eşek’ <DLT *kułan* ay.<ET *kułan* ay.; krş. Moğ. *hulan* [хулан] ‘kułan, Asya bozkırlarının yaban eşeği’ (ETY, 312, DLT, 103, EDPT, 622, VEWT, 298, ESTYa, VI: 126-127, Leksika, 644, Lessing, , 1159)

кулач/kułaç ‘kulaç’ <DLT *kułaç* ay. <ET (Uyg.) *kułaç* ay. (EUES, 421, DLT, 154, VEWT, 298, EDPT, 618, ESTYa, VI: 128-130, KEWTS, 236)

кулун/kułun ‘kułun, tay’ <DLT *kułun* ‘kułun, tay’; krş. ET (Uyg.) *kułun-çak* ‘küçük tay, güre’ (EUES, 422, DLT, 103, EDPT, 622, VEWT, 299, Leksika, 647, ESTYa, VI: 131-132, ETDES, 329)

кутул-/kułul- ‘kurtulmak’ <DLT *kułul-* ~ *kurtul-* ay. <ET (Uyg.) *kurtul-* ~ *kułrul-* ay. (EUES, 426, 432, DLT, 301, EDPT, 650)

күл-/küł- ‘gülmek’ <DLT *küł-* ay. <ET *küł-* ay. (EUES, 438, DLT, 248, EDPT, 715, VEWT, 307, ESTYa, III: 98-100)

күл/küł ‘köşe’: krş. DLT *üçgil~üçgül* ‘üçgen; üç köşesi olan’ <ET (Uyg.) *üçkil* ‘üç köşeli’ (DLT, 52, EDPT, 25)

күл/küł ‘küł’ <DLT *küł* ay. <ET (Uyg.) *küł* ay. (EUES, 438, DLT, 65, EDPT, 715, VEWT, 307, ESTYa, V: 137-138, ETDES, 342, Leksika, 367-368)

кызыл/kızıl ‘kızıl, kırmızı’ <DLT *kızıl* ay. <ET *kızıl* ay. (ETY, 266, DLT, 19, VEWT, 269, EDPT, 683-684, ESTYa, VI: 196-197, Leksika, 602-604)

кыл/kuł ‘kıl’ <DLT *kuł* ‘kıl, saç, hayvan kılı’ <ET (Uyg.) *kuł* ay. (EUES, 369, DLT, 146, VEWT, 262, EDPT, 614, ESTYa, VI: 205-206, ETDES, 294, Leksika, 196-197)

кыл-/kuł- ‘kılmak, etmek, yapmak’ <DLT *kuł-* ay. <ET *kuł-* ay. (ETY, 543, EUES, 369, DLT, 151, EDPT, 616, VEWT, 263, ESTYa, VI: 206-207)

кылык/кılık ‘amel, yapılan iş; huy’ <DLT *kılığ* ‘iş’, *kılık* ‘huy ve insanlarla münasebet’ <ET *kıl-* ‘kılmak, etmek, yapmak’; bk. **кыл- кил-** ‘kılmak, etmek, yapmak’ (DLT, 245, EDPT, 620, ESTYa, VI: 212-213)

кылыч/кılıç ‘kılıç’ <DLT *kılıç* ay. <ET (Uyg.) *kılıç* ay. (EUES, 370, DLT, 5, EDPT, 618, VEWT, 263, ESTYa, VI: 213-215)

мол/mol ‘bol’ <OT *bol* ‘bol, geniş’: krş. CC *bollaş-* ‘gebelik sebebiyle şişmanlamak’ (KTS 34, CC II: 76a/10, VEWT, 79, ESTYa II: 184-185, ETDES, 70)

олтур-/oltur- ‘oturmak’ <DLT *oltur-* ~ *oldur-* ay. <ET *olor-* ‘oturmak; varlığını sürdürmek, hayat geçirmek; (kağan, yabgu, şad vd) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek; konuşlanmak, mevzilenmek; ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak’ (ETY, 450, 478, DDM, 185, DLT, 239, EDPT, 150, ESTYa I: 490-492)

оолак/oolak ‘uzak, gözden irak’ <DLT *aglak* ‘ıssız’ <ET (Uyg.) *aglak* ‘yalnız, uzak, sapa, sakın, sessiz; تنها’ <DLT *agla-* ‘boş kalmak’; krş. CC *avlak* ‘bozkır, kıraç, ıssız yer’ (DLT, 460, 59, EUES, 20, CC II: 57b/19b, EDPT, 84, 85, VEWT, 8)

осол/osol ‘kaba; ayıp’ <DLT *osal* ‘gafil kimse’ <ET (Uyg.) *osal* ‘ihmalci, dikkatsiz, tasasız, kaygısız’; krş. Moğ. *osul* [осол] ‘ihmal veya dikkatsizlikten ortaya çıkan talihsizlik, aksilik’ (EUES, 516, DLT, 61, ESTYa I: 479-481, Lessing, 759, EDPT, 247, TMEN II: 599)

өл-/öl - ‘ölmek’ <DLT *öl-* ‘ölmek’ <ET *öl-* ‘ölmek; (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak; çok sıkıntı çekmek; (hayvan) telef olmak’ (ETY, 466, 471, DLT, 19, VEWT, 371, EDPT, 125-126)

өл/öl⁴² ‘nem, ıslak’ <DLT *öl* ~ *öl* ‘ıslak, nemli’ <ET (Uyg.) *öl* ‘yaşlık, rutubet, ıslaklık’ <AT *höl ‘ıslak, yaş; nem, rutubet’; Türk. *öl*, *höl*, Az. *höl*, Hıç. *hîl* (DDM, 192, DLT, 23, TDBUÜ, 184, ESTYa I: 523-524, VEWT, 371)

өлөн/öLöŋ ‘sazda yetişen bir çeşit bitki’ <ET (Uyg.) *öleŋ* ‘otlak, çimen, mera’; bk. **өл öl** ‘nem, ıslak’

сакал/sakal ‘sakal’ <DLT *sakal* ay. <ET (Uyg.) *sakal* ‘sakal; kök lifi’ (EUES, 574, DLT, 39, EDPT, 808-809, ESTYa, VII: 176-177, Leksika, 222, ETDES, 442)

сал-/sal- ‘koymak’ <OT (KB) *sal-* ‘atmak, bırakmak’ <ET (Uyg.) *sal-* ‘salmak, koymak’ (EUTS, 196, EUES, 576, KB, 5876, 4111, EDPT, 824, VEWT, 397, ESTYa, VII: 185-189)

сал/sal ‘sal’ <DLT *sāl* ‘kılıf (kelek)’ <AT *sāl ‘sal’ (DLT, 412, EDPT, 824, ETDES, 444-445, TDBUÜ, 174)

⁴²Kırgızcada ayrıca *möl* ‘nem, yaş’ şekli de mevcuttur.

салык/salık ‘vergi’ <ET (Uyg.) *salıg* ‘vergi çeşidi’ <ET (Uyg.) *sal-* ‘salmak, koymak’;
bk. **сал-/sal-** ‘koymak’

сепкил/sepkil ‘çil, yüzde oluşan kahverengi küçük benekler’ <DLT *sepkil* ‘yüzde görünen çil’; krş. Moğ. *sebke* [сэвх] ‘çil, leke, benek’ (DLT, 210, EDPT, 839, Lessing, , 820)

силк-/silk- ‘silkmek; sarsmak; sallamak’ <DLT *silk-* ‘silkmek’ <ET (Uyg.) *silk-* ‘silkelemek, sallamak, silkeleyerek temizlemek, (çan) çalmak’ (DLT, 523, EUES, 613, EDPT, 826, ESTYa, VII: 277-278, VEWT, 422, KB, S, 639)

сол/sol ‘sol’ <DLT *sōl* ‘sol’ <ET (Uyg.) *sol* ‘sol; doğu’ <AT *sōl ‘sol’ (EUES, 619, DLT, 34, EDPT, 824, VEWT, 426, TDBUÜ, 178, ESTYa, VII: 320-324)

солу-/solu- ‘solmak, kurumak’ <AT **sōl-* ay. krş. Hlç. *sū^olu-*, Yak. *uol-*; krş. **соол-/sool-** ‘solmak, kurumak’; krş. DLT *soluş-* ‘(meyveler, sebzeler vb.) solmak, tazeliği gitmek’ (DLT, 263, TDBUÜ, 178, ESTYa VII: 319-320)

соолук/sooluk ‘beş yaşındaki koyun’ <DLT *saglık* ‘koyun’ <ET (Uyg.) *saglig* ‘süt...’ (EUES, 573, DLT, 206, EDPT, 809)

сөл/söl ‘vücuttaki kan ve su; tenin canlılığı, rengi’ <DLT *söl* ‘ağaç ve etteki nem’ <ET (Uyg.) *söl* ‘usare, et özü’ (EUTS, 209, DLT, 402, EDPT, 824, VEWT, 430, ESTYa, VII: 345-346)

сөөл/sööl ‘sigil’ <DLT *sügül* ay. <ET (Uyg.) *sögül* ay. (DLT, 473, EUES, 622)

тал/tal ‘dal; söğüt’ <DLT *tāl* ‘taze dal’ <ET (Uyg.) *tal* ‘dal; dalak; büyük bir ağaç; söğüt ağacı’ <AT *tāl ‘söğüt, dal’ (EUTS, 221, DLT, 412, EDPT, 489, TDBUÜ, 174)

тал/tal ‘dalak’: <EUyg. *tal agrıg* ‘dalak ağrısı’ <AT *tāl, *tālak ‘dalak’; krş. DLT *talak* ‘dalak’, TT *dalak*; (EUES, 666, DLT, 178, VEWT, 457, TDBUÜ, 174)

тал-/tal- ‘yorulmak; kendinden geçmek’ <ET (Uyg.) *tal-* ‘bayılmak’; krş. DLT *taltur-* ‘bayılmak’ (DLT, 282, EUES, 666, VEWT, 457, WOT, 841)

талгак/talgak ‘aşerme’: krş. DLT *talgur-* ‘(mide) bulanacak gibi olmak’ (DLT, 284)

талкан/taklan ‘kıрма tahıl; kavut’ <DLT *talkan* ‘kavut (kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek’ <ET (Uyg.) *talkan* ‘un’; krş. Moğ. *talha-a(n)* [талх(ан)] ‘toz; tuz; un; ekmek’ (EUTS, 222, DLT, 191, EDPT, 496, Lessing, , 922)

талкуу/talkuu ‘müzakere, enine boyuna tartışma’ <DLT *talkıg* ‘işleri engelleme’ (DLT, 202, EDPT, 496)

талпын-/talpın- ‘kanat çırpmaq’ <DLT *talpın-* ‘kanat çırpmaq’ <ET (Uyg.) *talpı-* ‘uçuşmaq, titremek’ (EUES, 667, DLT, 303, EDPT, 493)

талуу/taluu ‘hassas nokta’: krş. DLT *talū nēŋ* ‘seçkin şey’, *talula-* ‘(bir şeyi) seçmek, seçip ayırmak’, ET (Uyg.) *talū* ‘seçkin, seçilmiş; nefis, asil; seçim’ (DLT, 447, 481, EUES, 667)

тели/тели ‘atların bir tarafına doğru eğilmesine sebep olan hastalık; aptal’ <DLT *telü* ‘deli, ahmak’ <AT *tēli ‘deli’ (DLT, 411, EDPT, 491, 493, VEWT, 472, ESTYa, III: 214-217, TDBUÜ, 181)

тели-/тели- ‘yeni doğmuş yavruyu başka anneye emzirtmek’ <DLT *тели-* ‘yavruyu başka hayvanın yanına katmak’ (DLT, 240)

телмир-/telmir- ‘bir şeye devamlı bakmaq, uzun süreliğine bakmaq’ <DLT *telmir-* ‘(bir şey arar gibi veya bir insanı görmüş gibi) sağa sola dönmek’ <ET (Uyg.) *telmir-* ‘(göz) kırıştırmak, sabit olmayan şekilde bakmaq, titirmek, huzursuz bakmaq’ (EUES, 693, DLT, 284, ESTYa, III: 186-187, VEWT, 472, EDPT, 500)

тил/тил ‘dil’ <DLT *til* ‘genel olarak dil; konuşma organı; dil, lehçe’ <ET *til~til* ‘dil; söz, nutuk; muhbir, casus’ (ETY, 381, EUTS, 239, DLT, 146, EDPT, 489-490, ESTYa, III: 228-230, VEWT, 480, ETDES, 137-138)

тил-/тил- ‘dilmek; kesmek’ <DLT *til-* ‘boylamasına kesmek, dilmek’ <ET (Uyg.) *til-* ‘parça parça kesmek, dilmek, dilimlemek’ (EUES, 718, DLT, 240, EDPT, 490, ESTYa, III: 230-231)

тиле-/tile- ‘dilemek’ <DLT *tile-* ‘istemek; isteyip aramak’ <ET (Uyg.) *tile-* ay. <ET *til~til* ‘dil; söz, nutuk; muhbir, casus’; bk. **тил тил** ‘dil’

тол-/tol- ‘dolmaq’ <DLT *tol-* ay. <ET (Uyg.) *tol-* ay. <AT **tōl-* ay. (ETY, 491, DDM, 241, DLT, 186, ESTYa, III: 257-259, VEWT, 486, Leksika, 697-698, TDBUÜ, 178)

толорсук/tolorsuk ‘dizin arkasında baldırla bütün birleştiği sinir yığını’ <DLT *tolarsuk* ‘topuk, genellikle hayvanların topuğu için kullanılır’ (DLT, 220, EDPT, 501)

төл/төл ‘döl’ <DLT *töl* ‘yavrulama zamanı; hayvan yavrusu’ <ET (Uyg.) *töl* ‘döl, nesil, torun, zürriyet’ (EUTS, 249, DLT, 402, EDPT, 490, ESTYa, III: 274-276)

тул/тул ‘dul’ <DLT *tul tugsak* ‘dul kadın’ <ET *tul* ‘dul’ (ETY, 405, DLT, 205, EDPT, 490, ESTYa, III: 292-293, Leksika, 293, ETDES, 152)

тулгук/tultuk ‘dolgun, şişkin yanaklı’: krş. DLT *tulkuk* ‘üfürülerek şişirilmiş tulum’ <ET (Uyg.) *tolkuk~tolkok* ‘çuval, kese, tortum, tulum’ (DLT, 321, EUES, 729, EDPT, 496)

түгөл/түгөл ‘tam, eksiksiz’ <DLT *tükel* ‘tamamlık’ <ET (Uyg.) *tükel* ‘mükemmel, eksiksiz, tam, tamamıyla, büsbütün’ <ET (Uyg.) *tüke-* ‘bitmek, bitmiş olmak, tamamlamak, sonuna gelmek’ (ETY, 157, EUES, 769, DLT, 28, EDPT, 480)

түгүл/түгүл ‘şöyle dursun’ <DLT *tegül~dag ol* ‘böyle değil’ <ET (Uyg.) *tegil* ‘mevcut değil, yok’ (DLT, 169, EUES, 688, EDPT, 480)

түлкү/түлкү ‘tilki’ <DLT *tilkü* ‘tilki’ <ET *tilkü* ay. (EUTS, 239, DLT, 26, EDPT, 498-499, ETDES, 513)

түлө-/түлө- ‘tülemek, tüy dökmek’ <DLT *tüle-* ~ *tüle-* ‘tüy dökmek’ <AT *tū ‘tüy, kıl; saç; renk, at donu’ (DLT, 464, EDPT, 492, TDBUÜ, 185)

улак/улак ‘oğlak’ <DLT *oglak* ay. <ET (Uyg.) *oglak* ‘oğlak, keçi yavrusu’; krş. CC *ulah* ‘oğlak’ (EUTS, 139, DLT, 59, CC, 60a/32, EDPT, 84, ESTYa, I: 404-405, ETDES, 383, KB, S, 497)

улан/улан ‘oğlan, bekar yiğit’ <DLT *oglan* ‘oğlan, çocuk; köle’ EUyg. *oglan* ‘oğullar; ‘hizmetkâr, köle, prens’ <ET *oglan* ‘oğullar’ <ET *ogul* ‘evlat, çocuk; bir unvan niteleyicisi’; krş. **уул** **uul** ‘oğul’ (ETY, 353, DDM, 183, DLT, 31, 160, EDPT, 84, ESTYa, I: 411-412, ETDES, 383)

улоо/улоо ‘binek hayvan’ <DLT *ulag* ‘beyin emriyle hızlı posta için alınan ve diğerine ulaşıncaya kadar binilen at’ <ET (Uyg.) *ulag* ‘taşımacılıkta kullanılan ev hayvanı’; krş. Moğ. *ulag-a(n)* [улаа] ~ *ula* ‘ulak atları, yedek atlar’ (DDM, 256, DLT, 60, ESTYa I: 588-590, EDPT, 136, Lessing, , 1030)

ултан/ултан ‘ayakkabı tabanı’ <DLT *uldan* ‘ayakkabının altı’ <ET (Uyg.) *ul* ‘ayak tabanı; tekerlek çemberi’ <AT *ül ‘temel, esas’; krş. AA *oltan* ‘eskiyen ayakkabı altına vurulan pençe’; çarığın içine konulan bez veya deri parçası’, *holtan* ay. (DLT, 57, EUES, 789, TDBUÜ, 179)

улу-/улу- ‘ulumak’ <DLT *uli-* ay. <ET (Uyg.) *uli-* ‘(sesli) yakınmak, inlemek, feryat etmek, (köpek) ulumak’ <AT **ülü-* ‘ulumak’ (DLT, 459, EUES, 791, TDBUÜ, 179).

улуу/улуу ‘ulu; büyük’ <DLT *ulug* ‘her şeyin büyüğü’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’ (ETY, 250, EUES, 789, 796, DLT, 30, 118, 242, EDPT, 139, 138, 512, DTS, 567)

уул/уул ‘oğul’ <DLT *ogul* ~ *ogil* ‘oğul, çocuk’ <ET *ogul* ‘evlat, çocuk; bir unvan niteleyicisi’; krş. **улан** **улан** ‘oğlan, bekar delikanlı’ (ETY, 354, DLT, 24, 25, EDPT, 84-85, Leksika, 313-314, ETDES, 383, ESTYa, I: 414-417)

үлгү/үлгү ‘örnek, model’ <DLT *ülgü* ‘ölçü’ <ET (Uyg.) *ülgü* ‘ölçü’; krş. Moğ. *üliger* [үлгэр] ‘eş, model, örnek, misal, numune, mostra; hikâye, masal, efsane’

үлкөн/үлкөн ‘büyük, iri; bir çeşit bitki’ <ET *ülgen* ‘ulu, yüce, büyük’

үлө-/үлө- ‘bölmek, paylara ayırmak’ <DLT *üle-* ‘paylaşmak, dağıtmak’ <ET (Uyg.) *üle-* ‘parçalamak, bölmek, taksim etmek, paylaşmak’ (EUES, 822, DLT, 459, EDPT, 127)

үлүш/үлүш ‘ülüş, pay, hisse’ <DLT *ülüş* ‘pay, hisse’ <ET (Uyg.) *ülüş* ay. <ET (Uyg.) *üle-* ‘parçalamak, bölmek, taksim etmek, paylaşmak’ (EUTS, 272, DDM, 263, DLT, 30, EDPT, 153)

чал-/çal- ‘çelme takmak’ <DLT *çal-* ‘yere çalmak’ <ET (Uyg.) *çal-* ‘vurmak, eğilmek’ (EUES, 219, DLT, 240, EDPT, 417-418)

чал/çal ‘ihtiyar adam’ <OT (KB) *çal* ‘alaca, kır’ <AT *çāl ay. (DLT, 412, KB, 1098, EDPT, 417, TDBUÜ, 172)

чала çala ‘yarı, yarım; eksik’ <OT *çala ~ çalaça* ‘az, azıcık’ (KTS 45, VEWT, 97)

чалгын/çalгын ‘keşif, düşmanla ilgili bilgi toplama işi’: krş. DLT *çalг* ‘kaybolan bir şeyi sorma’, ET (Uyg.) *çalг* ‘araştırma, arama; şüphe’ (DLT, 161, EUES, 219)

чалыш/çalыш ‘karışık (saç)’: krş. DLT *çalпак* *іш* ‘karışık iş’ (DLT, 205)

чимели/çimeli ‘küçük karınca’ <DLT *çümeli* ‘karınca’ <ET (Uyg.) *çömeli~ çümeli~ çimäli* ay. (EUES, 232, 239, DLT, 195, Leksika, 184)

чолок/çolok ‘çolak’ <DLT *çoluk* ay. <ET (Uyg.) *çoluk~çolok* ‘çolak, lepralı; cüzzamlı’ <ET (Uyg.) *çol-* ‘sakatlanmak’ (EUES, 237, DLT, 164, EDPT, 419, ETDES, 120)

чылпак/çılпак ‘çapak’: krş. DLT *çelpек* ‘gözün çapağı’, DLT, *çalпак* ‘pislik ve kir’, ET (Uyg.) *çalпак* ‘çamur, balçık, bataklık çamuru, kir, pislik’, *çalпаң* ‘kir, pislik, kirlilik’ (DLT, 208, EDPT, 418, DLT, 205, EUES, 219)

эл/el ‘halk’ <DLT *il* ‘ülke, eyalet’ <ET (Uyg.) *el* ‘memleket, devlet, ülke’ <ET (Orh.) *il ~ el* ‘ülke, yurt, vatan, memleket; devlet, yönetim; bir unvan niteleyicisi’ <AT *ēl ‘halk, kabile’ (ETY, 376, DDM, 114-115, EUES, 253, DLT, 20, 23, EDPT, 121, TDBUÜ, 181)

эли/eli ‘parmak kalınlığında ölçü’ <DLT *elig~ilig* ‘el’ <ET *elig* ay. (ETY, 314, DDM, 115, DLT, 19, 34, EDPT, 140, ESTYa I: 263-264, Leksika, 259)

элик/elik ‘ceylan’ <OT (KB) *elik* ‘dağ keçisi, yaban keçisi’ <ET *elik* ‘karaca; erkek ceylan’ (ETY, 311, IB, 63, KB, 1061, 4838, EDPT, 142, ESTYa I: 265-266)

эликте-/elikte- ‘biriyle alay etmek; birini alayla taklit etmek’ <DLT *eliikle-* ‘alaya almak, alay etmek, maskara etmek’ <ET (Uyg.) *eliigle-* ‘alay etmek, eğlenmek’; krş. DLT *eliik* ‘alay etme’; krş. CC *elikle-* ~ *ilikle-* ‘alay etmek, küçük düşürmek’; krş. Моғ.

eleg [элэг] ‘alay konusu’ (DLT, 60, 134, EUES, 256, CC I:16a/8, CC II 66a/32b, ESTYa I: 264-265, Lessing, 390)

элүү/elüü ‘elli’ <DLT *ellig~elig* ay. <ET *elig* ay. <AT *ēlig ay. (ETY, 427, DDM, 107, DLT, 57, 74, EDPT, 141, ETDES, 163, ESTYa I: 266-267)

2.1.2.8.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -l-, -l > -d-, -d Değişmesi

Eski Türkçe akıcı *l, n, η, r* seslerinden sonra gelen *l* sesi Kırgızcada *d* sesine değişir.

c. -ll- > -ld-

алды/aldı ‘önü, aşağı kısmı’ <*allı <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’ <AT *hāl ‘ön’; krş. ET *alın* ‘alın, ön taraf, ön yüz’; krş. *alga* ‘öne, ileriye’ (EUES, 29, KB, 4976, CC II: 63a/2, TDBUÜ, 172, EDPT, 121, VEWT, 14, ESTYa I: 124-125, Leksika, 198-199)

чулдук/çulduk ‘çulluk’ <*çulluk <DLT *çuluk* ‘üveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu’ <ET (Uyg.) *çılık* ‘çulluk’ <AT *çulik ay. (EUES, 227, DLT, 164, VEWT, 119, EDPT, 420, ETDES, 125, TDBUÜ, 179)

d. -rl- > -rd-

жарды/cardı ‘yoksul, fakir’ <DLT *yarlıg* ‘acınası fakir’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ‘sefil, fakir, yoksul’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 967, VEWT, 190, Leksika, 334-335, ESTYa IV: 143)

жардык/cardık ‘yarlık, ferman, kanun’ <DLT *yarlıg* ‘sultanın mektubu ve emri’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ay.; krş. OT (OKD) *carlıg~carlug* ‘emir’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 966, VEWT, 188-189, ESTYa IV:18-20, KEWTS, 353-354, Ağça, 2019: 93, 105)

уурда-/uurda- ‘çalmak, hırsızlık yapmak’ **ugır+la-* <DLT *ogrı* ay. <ET (Uyg.) *ogrı* ‘hırsız, hırsızlık, haydut’: bk. **ууру/uuuru** ‘hırsız’

e. -ηl- > -ηd-

синди/siñdi ‘kızın küçük kız kardeşi’ <*siñli <**siñil+i* <DLT *siñil* ‘erkeğin küçük kız kardeşi’ <ET *siñil* ‘kız kardeş’ (ETY, 356, DLT, 496, EDPT, 839, ESTYa, VII: 284-285)

? -nl- > -nd-

кандай/kanday ‘nasıl’ <*kanlay: Radloff, *kan+lay* ve *kan+la*, Räsänen *ka+lay*, *ka+la*; (ESTYa, V: 229)

2.1.2.8.3. Söz İçinde -l- > -n- Değişmesi

Bir örnekte -l- sesi gerileyici benzeşmeyle -n- sesine değişmiştir.

менен/menen ‘ile’ <*birnen <*birlen* <DLT *birle* ‘ile, birlikte, arasında’ <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET *bir* ‘bir’ <AT *bīr ay.: bk. **бир/bir** ‘bir’

2.1.2.8.4. Söz İçinde -l- > -t- Değişmesi

Aşağıdaki örneklerde gerileyici benzeşmeyle -l- > -t- Değişmesi gerçekleşmiştir.

сырттан/sırttan ‘sırtlan’ <OT (DEMT) *sırtlan~surtlan* ay. (DEMT, 294)

арстан/arstan ‘aslan’ <DLT *arşlan* ay. <ET *arşlan* ay. (ETY, 311, DLT, 35, EDPT, 238, VEWT, 27, TMEN II: 453, ESTYa I: 177-179, Leksika, 158, ETDES, 26-29)

2.1.2.8.5. Söz İçinde -l- > -r- Değişmesi

Bir örnekte -l- sesi gerileyici uzak benzeşmeyle -r- sesine değişmiştir.

үркөр/ürkör ‘ülker’ <DLT *ülker* ay. <ET (Uyg.) *ülker* ay. (EUTS, 272, DLT, 46)

2.1.2.8.6. Söz İçinde -l- Düşmesi

Aşağıdaki iki örnekte *l* sesi düşmüştür.

кызамык/kızamık ‘kızamık’ <DLT *kızlamuk* ‘kızamık ve ona benzer sivilceler’ (EUES, 376, DLT, 229, EDPT, 684, VEWT, 269, ETDES, 301)

көйнөк/köynök ‘gömlek; elbise’ <DLT *könlek* ‘gömlek’ <AT *könlek ay. krş. CC *kövlek*, TT *gömlek* (DLT, 489, CC I: 51a/29, VEWT, 290-291, EDPT, 732, ESTYa V: 89-90, Leksika, 476-477, ETDES, 197)

2.1.2.8.7. Söz İçi ve Söz Sonunda -l-, -l ~ Ø Nöbetleşmesi

Aşağıdaki birkaç örnekte *l* sesinin sıfırla nöbetleştiği görülür.

бул/bul ~ бу/bu ‘bu’ <DLT *bu* ay. <ET *bu* ay. +*ol* <AT *bō ay. (ETY, 267, DLT, 15, TDBUÜ, 177)

отур-/otur- ~ олтур-/oltur- ‘oturmak’ <DLT *oltur-* ~ *oldur-* ay. <ET *olor-* ‘oturmak; varlığını sürdürmek, hayat geçirmek; (kağan, yabgu, şad vd) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek; konuşlanmak, mevzilenmek; ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak’ (ETY, 450, 478, DDM, 185, DLT, 239, EDPT, 150, ESTYa I: 490-492)

ошо/ошо ~ ошол/ошол ‘o (işaret zamiri)’ <DLT *uş* ‘böylece’ <ET (Uyg.) *oşu* ~ *oşul* ‘işbu, o’, *oşol* ‘tam bu’ <ET (Uyg.) *oş* ‘tam, biraz evvel’ (EUES, 516, DLT, 17)

тиги/tigi ~ тигил/tigil ‘orada; öbür’: ?

2.1.2.9. Eski Türkçe r Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçe dâhil Türkçenin hiçbir döneminde Türkçe sözcüklerde söz başı *r*-sesi bulunmaz (Räsänen, 1955: 183). Hatta diğer *l*, *n* gibi akıcı ünsüzlerden de farklı olarak yansıma sözcükler de *r* ile başlamaz. Sadece alıntı sözcüklerde bulunur ve orijinaline sadık kalma kaygısıyla imlada görülür. Söz başı durumundaysa kimi zaman dar ünlü ön türemesi gerçekleşir (Щербак, 1970: 96, SİGTYa, 1984: 362).

Eski Türkçe ve çağdaş Türk dillerinde söz içi *-r-* sesi dört pozisyonda bulunur. a). İki heceli sözcüklerde ünlü arası pozisyon: *ara* ‘ara’; b). İki heceli sözcüklerde ünlü-ünsüz arasında hece başı pozisyon: *soŋra* ‘sonra’; c). İki heceli sözcüklerde ünlü-ünsüz arasında ilk hece sonu pozisyon: *karga* ‘karga’; ç). İki heceli sözcüklerde ünlü-ünsüz arasında ilk hecenin iç sesi pozisyon: *arslan* ‘aslan’ vb. (SİGTYa, 1984: 363).

Eski Türkçe *r* sesi Kırgızcada genellikle korunur. Bunun yanı sıra dağınık olarak düştüğü ve iki örnekte *-l-* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

2.1.2.9.1. Söz İçi ve Söz Sonunda *-r-*, *-r* Korunması

Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *-r-*, *-r* sesi genellikle korunur. Bunlar aşağıda gösterilmiştir:

акырын/акырын ‘yavaş’ <DLT *akru~akrun* ay. <ET (Uyg.) *akru* ay. (EUES, 26, DLT, 56, 494, CC I: 31b/24, EDAL 282, VEWT, 14, EDPT, 89-90, ESTYa I: 123-124)

аары/аары ‘arı’ <DLT *arı* ‘arı, eşek arısı; böcek’ <ET (Uyg.) *arı* ay. <AT *hāri ay. Hlç. *hā^ari* (EUES, 59, DLT, 42, TDBUÜ, 173, EDPT, 196-197, ESTYa I: 186-187, Leksika, 186)

айгыр/айгыр ‘aygır’ <DLT *adgır* ay. <ET *adgır* ay. (ETY, 309, DLT, 46, EDPT, 47, VEWT, 6, TMEN II: 648, ESTYa I: 107-108, Leksika, 442-443, ETDES, 34)

айкыр-/айкыр- ‘haykırmak’ <ET (Uyg.) *aykir-* ‘sevinçten çığlık atmak, sevinçle bağırarak, alkışlamak’ (EUES, 90, EDPT, 271)

айры/айры ‘dirgen; ayırı; iki hörgüçlü deve’ <DLT *adri* ‘buğday temizlemek için kullanılan alet; çatal değnek; iki ayrı parçası bulunan şey’: bk. **айыр-/айыр-** ‘ayırarak’

ара/ара ‘ara’ <DLT *ara* ‘arasında, içinde; bir şeyin ortası’ <ET *ara* ay. <AT *hāra ‘arasında, ara’; Hlç. *hā^ara* (ETY, 285, DLT, 42, TDBUÜ, 173, EDPT, 196, ESTYa I: 162-164)

аргын/аргын ‘melez’ <DLT *arkun* ‘yabani aygırla ehli kısırdan doğan at’ <ET (Uyg.) *arkun* ‘damızlık at, yetiştirilen at, yarış atı’ (EUES, 64, DLT, 53, EDPT, 216)

арка/арка ‘sırt’ <DLT ‘sırt; zorluklarda yardımcı olan kişi, arka, destek’ <ET *arka* ‘sırt’ (ETY, 314, DLT, 64, EDPT, 215, ESTYa I: 174-175, Leksika, 267-268)

аркар/аркар ‘argali’ <DLT *arkar* ‘dağ keçisi’ <ET (Uyg.) *arkar* ‘argali’ (EUES, 63, DLT, 58, VEWT, 26, EDPT, 216, ESTYa I: 176, ETDES, 21-22, Leksika, 155)

аркак/аркак ‘argaç, mekikle enine atılan iplik’ <DLT *arkag* ‘argaç (dokumada enlemesine atılan ipler)’ <ET (Uyg.) *arkag* ay. (EUES, 63, DLT, 58, EDPT, 216, TMEN II: 457, ETDES, 21, Leksika, 396)

арпа/arpa ‘arpa’ <DLT *arpa* ay. <ET (Uyg.) *arpa* ay. (EUES, 64, DLT, 62, 72, EDPT, 198, VEWT, 27 ESTYa I: 176-177, Leksika, 460-461, EDAL 312-313, ETDES, 24-25)

арстан/arstan ‘aslan’ <DLT *arслан* ay. <ET *arслан* ay. (ETY, 311, DLT, 35, EDPT, 238, VEWT, 27, TMEN II: 453, ESTYa I: 177-179, Leksika, 158, ETDES, 26-29)

арт/art ‘arka, sırt; dağ geçidi’ <DLT *art* ‘boyun, ense, sırt, arka; dağ geçidi’ <ET (Uyg.) *art* ay. <AT *hārt ‘art, arka, dağ beli’; Hlç. *hā^art* (EUES, 66, DLT, 19, TDBUÜ, 173, EDPT, 200-201, VEWT, 27, ESTYa I: 179)

арт-/art- ‘artmak, çoğalmak’ <DLT *art-* ay. <ET *art-* ay. (ETY, 445, DLT, 524, EDPT, 201, ESTYa I: 181-182)

арт-/art- ‘yüklemek; görevlendirmek’ <ET (Uyg.) *art-* yüklemek; krş. DLT *artıg* ‘hayvan üzerindeki dengin bir tarafı’ (EUES, 66, DLT, 48, VEWT, 27, EDPT, 201-202, ESTYa I: 180-181)

аруу/аруу ‘arı’ <DLT *arıg* ‘temizlik, temiz olmak’ <ET *arıg* ay. <AT *ārig ‘temiz’ (ETY, 437, EUES, 59, DLT, 458, 148, TDBUÜ, 171, 172, EDPT, 198, TMEN I: 19, ESTYa I: 184-186, Leksika, 683-684)

ары-/ары- ‘yorulmak’ <DLT *ār-* ~ *ar-* ay. <ET (Uyg.) *ar-* ay. <AT **hār-* ‘yorulmak’; Hlç. *hār-*, *har-*; (EUES, 56, 64, DLT, 89, 31, TDBUÜ, 172, EDPT, 193, 214, ESTYa I: 160-162, VEWT, 22)

арык/арык ‘ark’ <DLT *ark* ‘ark, küçük ırmak’ <ET (Uyg.) *ark* ay. <AT *ārk ‘arık, ark’ (EUES, 62, DLT, 31, TDBUÜ, 172, EDPT, 214, VEWT, 28, TMEN II: 469, ESTYa I: 187-188, ETDES, 22-23)

арык/арык ‘zayıf’ <DLT *aruk~arık* ‘cılız’ <ET (Uyg.) *aruk~arok* ‘yorgun, bitkin; zayıf’ <AT **hār-* ‘yorulmak’: bk. **ары-/ары-** ‘yorulmak’

бакыр-/бакыр- ‘bağırmaq’ <DLT *bakır-* ay. <AT **bākır-* ay. (DLT, 428, EDPT, 318, TDBUÜ, 172, ESTYa II: 20-22)

бакыр/bakır ‘bakır’ <DLT *bakır* ‘bakır; Çin’de kullanılan para’ <ET *bakır* ‘bakır; bakır para’ (ETY, 333, DLT, 155, EDPT, 317, VEWT, 58, ESTYa II: 45-47, ETDES, 43)

бар/бар ‘var’ <DLT *bār* ‘var, mevcut’ <ET *bar* ay. <AT *bār ay. (ETY, 401, 283, DLT, 21, KB, 1161, EDPT, 353, VEWT, 62, ESTYa II: 61-63, TDBUÜ, 172)

бар-/бар- ‘varmak’ <DLT *bar-* <ET *bar-* ay. (ETY, 550, DLT, 244, EDPT, 354, VEWT, 62, ESTYa II: 64-65)

бармак/barmak ‘parmak’ <OT (CC) *barmak* ‘parmak’ (CC II: 60a/26, CC I: 48b/3, ESTYa II: 66-68, ETDES, 410)

барс/bars ‘kaplan’ <DLT *bars* ‘pars’ <ET *bars* ‘kaplan, kaplan yılı’ (ETY, 205, DLT, 149, EDPT, 368, VEWT, 63-64, ESTYa II: 68-70, Leksika, 157, 641)

барсылдак/barsıldak ‘vücutta oluşan kabarcık’ <DLT *bars* ‘vücutta bit ve pire ısırmasından veya çibandan meydana gelen şişlik’ (DLT, 150)

бер-/ber- ‘vermek’ <DLT *ber-* ~ *bir-* ~ *bīr-* ay. <ET *bir-* ~ *ber-* ay. <AT **bēr-* ay. (ETY, 455, DLT, 68, EDPT, 354-355, VEWT, 70, ESTYa II: 114-116, TDBUÜ, 182, Leksika, 700-701)

бери/beri ‘beri’ <DLT *berü* ‘beri yan, konuşana doğru’ <ET *berü* ay. <AT *bērü ay. (ETY, 329, DLT, 105, EDPT, 355-356, VEWT, 66, ESTYa II: 124-126, TDBUÜ, 180)

бир/bir ‘bir’ <DLT *bir~bīr* ‘bir, tek; aynı; ilk’ <ET *bir* ay. <AT *bīr ay. (ETY, 264, 286, DLT, 22, 23, EDPT, 353-354, 364-365, VEWT, 76, ESTYa II: 146-148, 149-151, TDBUÜ, 183)

боор/boor ‘karaciğer, bağır’ <DLT *bagır* ‘ciğer, karaciğer’ <ET *bagır* ay. (ETY, 293, DLT, 155, EDPT, 317, VEWT, 55, ESTYa II: 17-20, Leksika, 278)

бор/bor ‘tebeşir’ <ET (Uyg.) *bor* ‘toz’ <AT *bōr ‘tebeşir, sarı toprak’ (EUES, 188, VEWT, 80, ESTYa II: 192-193, ETDES, 71, TDBUÜ, 177, Leksika, 100-102, 375-376)

борой/boroy ‘boran’ <ET *bor* ‘kar fırtınası, boran’ (ETY, 308, ESTYa II: 189-192)

борч/borç ‘borç’ <OT (CC) *borç* ay. <AT *bōrç ay. (CC I: 10b/16, TDBUÜ, 177, ESTYa II: 196-197, Leksika, 338, ETDES, 71-72)

бөйрөк/böyrök ‘böbrek’ <*bögür+ek* <DLT *bögür* ‘böbrek’ <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kaça’ (EUES, 191, DLT, 155, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205-207, Leksika, 278, ETDES, 75-76)

бөрк/börk ‘börk’ <DLT *börk* ‘başlık, börk’ <ET (Uyg.) *börk* ay.; krş. ET (Uyg.) *börkenek* (<*börk+* (*e*)*nek*) (EUES, 193, DLT, 151, EDPT, 362, VEWT, 84, ESTYa II: 221-224, Leksika, 482, ETDES, 76-77)

бөрү/börü ‘kurt’ <DLT *böri* ay. <ET *böri* ay. (ETY, 311, EUES, 192, DLT, 16, EDPT, 356, VEWT, 84, ESTYa II: 219-221, Leksika, 159-160, 642-643)

буюр-/buyur- ‘buyurmak, emretmek’ <DLT *buyur-* ‘buyurmak’ <ET (Uyg.) *buyur-* ay. (ETY, 362, EUES, 210, DLT, 428, 162, EDPT, 387-388, VEWT, 87, ESTYa II: 245-247)

бурак/burak ‘güzel koku’ <OT *bur-* ‘misk vb. güzel koku yaymak’ <ET (Uyg.) *bur-* ‘buharlaşmak, buhar yaymak; güzel kokular yaymak, koku yükselmek’ (EUES, 200, DLT, 425, KB, 6625, EDPT, 355, VEWT, 89)

бурчак/burçak ‘ter taneleri’ <DLT *burçak* ‘ter taneleri’ (DLT, 203, EUES, 200, ESTYa II: 276)

буура/buura ‘damızlık erkek deve’ <DLT *bugra* ‘erkek deve’ <ET *bugra* ay. (ETY, 207, EUES, 196, DLT, 94, EDPT, 317-318, VEWT, 86, ESTYa II: 235-237, Leksika, 644-645, 446, ETDES, 78)

буурсун/buursun ‘saban, saban demiri’ <DLT *bukursı* ‘saban’ <ET (Uyg.) *bukursı* ay. (IB, 25, DLT, 452, EDPT, 319)

буурчак/buurçak ‘börölce’ <DLT *burçak* ‘börölce’ <ET (Uyg.) *burçak* ‘fasulye, bezelye’; krş. CC *birçak* ‘burçak’ (EUES, 200, DLT, 203, CC I: 55b/8, EDPT, 357, VEWT, 89, ESTYa II: 275-277, ETDES, 80)

бүйүр/büyür ‘böğür, karnı, mide’ <OT (KB) *bügür* ‘böğür’ (KB, 6157, ESTYa II: 207)

бүкүр/bükür ‘kambur’ <DLT *bükri* ‘(nesne ve insan için) kambur’ <ET (Uyg.) *bükri* ‘eğilmiş, bükülmüş’ <ET (Uyg.) *bük-* ‘bükme, eğme’ (EUES, 212, DLT, 238, 105, EDPT, 328, VEWT, 91-92, ESTYa II: 290-293)

бүр-/bür- ‘büzmek; kıvrırmak’ <DLT *bür-* ‘büzmek’; krş. ET (Uyg.) *bür-* ‘uygulamak?’, TT *büz-* ‘büzmek’ (DLT, 234, EUES, 212, EDPT, 355, VEWT, 92, ESTYa II: 294-296)

бүр/bür ‘tomurcuk’ <OT (CC) *bür* ‘tomurcuk, gonca’ <ET (Uyg.) *bür~büri* ‘tomurcuk, demet, çiçek salkımı’; krş. DLT *bürülen-* ‘tomurcuklanmak’ (EUES, 212, 213, DLT, 302, CC II: 80b/31b, EDPT, 354, VEWT, 92, Leksika, 114-115)

бүргө/bürgö ‘pire’ <DLT *bürge* ay.; krş. CC *bürçe* ‘pire’(DLT, 185, CC I: 54b/33, EDPT, 362, VEWT, 92, ESTYa II: 298, Leksika, 182-183, ETDES, 422-423)

бүрк-/bürk- ‘püskürmek; fişkırmak’: krş. DLT *bürkür-* ‘(kan için) fişkırmak; (su için) püskürmek; (hava için) yağmur yağdırmak’, KB, *bürkir-* ~ *büwkür-* ‘püskürmek, serpmek’, CC *bürkür-* ‘sıçratmak, püskürtmek’ (DLT, 281, KB, 4892, 98, CC II: 80b/19b, EDPT, 363, EUES, 212)

бүркөк/bürkök ‘kapalı (hava); çatık (kaş)’ <DLT *bürkek* ‘bulutlu, sisli, kapalı (hava)’; krş. ET (Uyg.) *bürün-* ‘örtünmek, bürünmek’ (EUES, 213, 202, DLT, 7, 321, ESTYa II: 296-298, EDPT, 363)

бүркүт/bürküt ‘kartal’ <OT (ŞT) *bürküt* ay. (ŞT 83a-10, 291, VEWT, 92-93, ESTYa II: 300, Bläsing, 2008: 77-134)

бырыксы-/bırıksı- ‘tozu çıkmak’ <ET (Uyg.) *birig* ‘kirli, temiz olmayan; dışkı, pislik’ (EUES, 167, VEWT, 89, ESTYa II: 306-307)

бырыш/bırış ‘buruş’ <DLT *burış* ‘deri ve elbisedeki buruşukluk’ (DLT, 259, 157)

жапыр-/сарп- ‘yere doğru eğmek’ <DLT *yapur-* ‘saklayıp gizlemek’ (DLT, 378, EDPT, , 879, ESTYa, IV: 16-17)

жар/сар ‘yar, uçurum’ <DLT *yār* ay. <ET *yar* ‘kaya, uçurum’ <AT *yār ‘yar, uçurum’ (DDM, 274, DLT, 161, EDPT, 953-954, VEWT, 188, ESTYa IV: 17-18, ETDES, 559, TDBUÜ, 175)

жар-/сар- ‘yarmak’ <DLT *yar-* ‘kırmak, bölmek, ayırmak’ <ET (Uyg.) *yar-* ay. <AT **yār-* ‘yarmak’ (DDM, 276, 275, EUES, 871, DLT, 355, 344, 360, VEWT, 189, EDPT, 968, 959, 954, ESTYa IV: 147, 145, 135-137, TDBUÜ, 175)

жара/сара ‘yara’ <OT (CC, ŞT) *yara* ay. <AT *yāra ay. (CC II: 16a/4, ŞT 72b-, ESTYa IV: 139-140, VEWT, 189, TDBUÜ, 175, Lessing, 537)

жара-/сара- ‘yaramak’ <DLT *yara-* ‘uymak ve yaramak; caiz (mümkün) olmak <ET *yara-* ‘işe yaramak, bir iş için uygun olmak, kullanışlı olmak’ (VEWT, 189, ETY, 523, DLT, 384, ESTYa IV: 137-139)

жарак/сарак ‘silah’ <OT (ŞT) *yarag* ‘hazırlık; araç gereç’; krş. ET *yaraqlıg* ‘silahlı asker’; krş. Моғ. *carag* [зарар] ‘gerekli olan şey; gereç, ihtiyaç’ (ETY, 264, 274, ŞT 78a-15, Lessing, 1219)

жараш-/сараş- ‘yakışmak; bir araya gelmek’ <DLT *yaraş-* ‘uygun olmak, yaramak’ <ET (Uyg.) *yaraş-* ‘yakışmak, yaraşmak, uydurmak’ (DDM, 275, DLT, 262, EDPT, 972)

жары-/сарп- ‘aydınlanmak, tan ağarmak’ <DLT *yaru-* ‘parlamak, ışık saçmak; aydınlanmak’ <ET (Uyg.) *yaru-* ay. (EUES, 871, DLT, 384, EDPT, 956, ESTYa IV: 134-135)

жарыш/сарп ‘yarış’ <DLT *yarış* ‘at yarışı’: bk. **жарыш-/сарп-** ‘yarışmak’

жарыш-/сарп- ‘yarışmak’ <DLT *yarış-* ‘bir şey için yarışmak; at yarıştırmak’ <ET (Uyg.) *yarış-* ay. <AT **yārış-* ‘yarışmak’ (EUES, 869, DLT, 380, 288, EDPT, 972, VEWT, 190, ESTYa 148-149, TDBUÜ, 175)

жемир-/семір- ‘aşınmak’ <DLT *yemür-* ‘(ağaç vb. şeyleri) kesmek’ <ET (Uyg.) *yemir-* ‘kırmak, ezmek, mahvetmek, yıkmak’ (EUES, 888, DLT, 379, EDPT, 937, VEWT, 197, ESTYa IV: 183-184)

жер/ser ‘yer’ <DLT *yir* ‘yer; yeryüzü; toprak; mekan; arazi; ülke’ <ET *yer~yir* ‘yer, toprak, arazi, yeryüzü; ülke, memleket; yer tanrısı’ <AT *yēr ‘yer’ (ETY, 320, DDM, 283, DLT, 119, EDPT, 954, VEWT, 198, ESTYa, IV: 191-192, ETDES, 572, Leksika, 53-54)

жери-/ceri- ‘reddetmek; beğenmemek’ <DLT *yir-* ‘iğrenmek’ <ET (Uyg.) *yer-* ~ *yir-* ~ *er-* ‘iğrenmek’ <AT ? **yēr-* ‘iğrenmek’; krş. CC *yēr-* ‘kötülemek, yermek’ (EUES, 259, 905, DLT, 427, CC II: 81b/33, EDPT, 955, VEWT, 198, ESTYa IV: 193)

жоор/oor ‘yağır’ <DLT *yagır* ‘büyükbaş hayvanların yarası’ (DLT, 352, EDPT, 905, VEWT, 178 ESTYa, IV: 65-67)

жорго/corgo ‘yorga’ <DLT *yoriga at* ‘yorga at’ <DLT *yor-* ~ *yori-* ~ *yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT **yōri-* ‘yürümek’; krş. Moğ. *cirug-a* ‘tırıs, eşkin’ (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 200, 421, EDPT, 964, VEWT, 207, ESTYa IV: 225, Lessing, 1245, TDBUÜ, 179)

жорт-/cort- ‘yortmak; esmek’ <DLT *yort-* ‘(atı) eşkin koşturmak’ <ET (Uyg.) *yort-* ‘geçit töreni yapmak, yürütmek, yola çıkmak’ (EUES, 914, DLT, 527, EDPT, 959)

жору-/coru- ‘yorumlamak’ <DLT *yōr-* ‘(düşü) tabir etmek’ <ET (Uyg.) *yör-* ‘yorumlamak, izah etmek, açıklamak, tefsir etmek; çözmek’ <AT **yōr-* ‘yormak, tabir etmek’ (EUES, 916, DLT, 399, EDPT, 955, VEWT, 208, ESTYa IV: 223-225, TDBUÜ, 179)

жөргө-/cörgö- ‘bir araya getirip bağlamak; sarmak’ <DLT *yörge-* ‘sarmak’ <ET (Uyg.) *yörge-* ay. (EUES, 916, DLT, 476, EDPT, 965, ESTYa IV: 234-235)

жөргөм/cörgöm ‘küçüKB, aş hayvanın akciğer, karaciğer, bağırsak veya işkembesinden hazırlanan yemek’: krş. DLT *yörgemeç* ‘işkembe ve bağırsaklar dürülür; içine ince bağırsak konur; ızgara yapılır veya pişirilir’ <ET (Uyg.) *yörge-* ‘sarmak’; bk. **жөргө-/cörgö-** ‘bir araya getirip bağlamak; sarmak’

жөткүр-/cötkür- ‘öksürmek’ <OT (CC) *yötkür-* ay. (CC II: 57b/10, ESTYa, I: 557)

жудурук/cuduruk ‘yumruk’ <DLT *yudruk* ‘elin toplanması (yumruk)’ <ET (Uyg.) *yudruk* ‘yumruk’; krş. TT *yumruk* (EUES, 917, VEWT, 209, DLT, 367, ESTYa, IV: 248-249, ETDES, 580)

жумур/cumur ‘yuvarlak’ <DLT *yumur* ‘hayvanın kör bağırsağı’ (DLT, 352, EDPT, 937, VEWT, 210, ESTYa, IV: 249-250, 33-34)

жумуртка/cumurтка ‘yumurta’ <DLT *yumurtga* ‘tavuk ve diğer kuşların yumurtası; insan ve sair hayvanların taşağı’ <ET (Uyg.) *yumurtga* ‘yumurta (aynı zamanda Budizm’de mümkün bir doğum türü)’ (EUES, 920, DLT, 352, EDPT, 938, VEWT, 211, ESTYa, IV: 250-251, Leksika, 149, KEWTS, 365)

жуур-/cuur- ‘yoğurmak’ <ET *yogur-* ‘yoğurmak’; krş. DLT *yugrul-* ‘yoğrulmak’ (ETY, 462, EUTS, 301, DLT, 391, EDPT, 906, VEWT, 205, ESTYa, IV: 243-244)

жуурат/cuurat ‘koyun sütünden yoğurt’ <DLT *yugrut* ‘yoğurt’; krş. ET (Uyg.) *yorgut-layu* ‘yoğurt gibi’, ET (Orh.) *yogur-* ‘yoğurmak; bir yeri yoğurucasına yürüyerek aşmak’ (ETY, 462, DDM, 288, DLT, 93), EDPT, 905, ETDES, 576)

жууркан/cuurkan ‘yorgan’ <DLT *yogurkan* ‘üst elbise, giyim; örtü, yorgan’ <ET (Uyg.) *yogurkan* ‘yatak çarşafı’ (EUES, 909, DLT, 97, EDPT, 907)

жүгүр-/cügür- ‘koşmak’ <DLT *yügür-* ‘koşmak’ <ET *yügür-* ‘koşmak; (kan) akmak, yaralanmak, ölmek’ (ETY, 453 DDM, 290, DLT, 54, EDPT, 914, VEWT, 212, ESTYa, IV: 258)

жүгөрү/cügörü ‘darı, mısır’ <DLT *yügür ~ ügür* ‘akdarı’ <ET (Uyg.) *üyür* ‘tahıl, darı’ (EUES, 831, DLT, 352, 372, Leksika, 458, VEWT, 370, ETDES, 131-132)

жүр-/cür- ‘yürümek’ <DLT *yor- ~ yori- ~ yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT **yōri-* ‘yürümek’ (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 500, EDPT, 957, VEWT, 207, ESTYa IV: 229-231, TDBUÜ, 179)

жүрөк/cürök ‘yürek, kalp’ <DLT *yürek* ay. <ET *yürek* ay. (ETY, 316, EUTS, 307, DLT, 193, EDPT, 965, ETDES, 583-584, KEWTS, 367, ESTYa IV: 270-271, VEWT, 213, Leksika, 276)

жыйырма/cуирта ‘yirmi’ <DLT *yigirme~yigirmi* ay. <ET (Uyg.) *yigirmi~yigirme* ay. (EUES, 885, DDM, 282, DLT, 369, EDPT, 915, ESTYa, IV: 201-202, ETDES, 575-576, KEWTS, , 360-361)

жыпар/срар ‘misk koku’ <DLT *yıpar* ‘misk’ <ET *yıpar* ‘cenaze ritüellerinde kullanılan kokulu mum, tütsü’ (ETY, 406, DLT, 143, EDPT, 878-879, ESTYa IV: 284)

жырт-/cirt- ‘yırtmak’ <DLT *yirt-* ‘yırtmak, parçalamak’ <ET (Uyg.) *yirt-* ay. (EUES, 900, DLT, 527, EDPT, 958-959)

ийир-/iyir- ~ ийри-/iyri- ‘ip eğirmek’ <ET *egir-* ‘sarmak, eğirmek, bükmek’; krş. CC *égir-* ~ *yir-* ‘ip eğirmek’, DLT, *egril-* ‘(ip) eğrilmek’ (ETY, 455, DLT, 114, CC I: 13a/9, 13a/8, EDPT, 113)

ийрек/iyrek ‘deriyi işletmede kullanılan iki başı yumru ahşap saplı ortasında pürtük dişleri olan alet’ <DLT *iğrig~irig* ‘kalın ve pürtüklü nesne’; krş. CC *ërikle-* ‘deriyi tabaklamak, işlemek’, *ëriklegen tēri* ‘tabaklanmış deri’ (DLT, 50, CC II: 56a/13)

ийри/iyri ‘eğri’ <DLT *egri* ‘eğri olan her şey’ <ET *egri* ‘eğri; hörgüçlü (deve)’ (ETY, 249, 262, DLT, 63, EDPT, 112)

ийрим/iyrim ~ ирим/irim ‘girdap, eğrim’ <DLT *egrim* ‘suyun toplandığı yer, su birikintisi’ <ET (Uyg.) *egrim* ‘girdap, eğrim’ (DLT, 52, EUES, 101, EDPT, 113, ETDES, 161)

имер-/imer- ‘kendine yaklaştırmak; toplamak’ <ET (Uyg.) *imer-* ‘çevirmek, kuşatmak, rahatsız olmak, çekmek’; krş. ET (Uyg.) *imerigme* ‘çevrilen, saran’ (DTS, 209, EUES, 305, EDPT, 163, 159)

ири/iri ‘iri, büyük’ <OT (KB) *irig* ‘sert, kaba; haşın, gayretli’ <ET (Uyg.) *irig* ‘iri, kaba saba, iriyarı’ <AT *irig ‘iri’ (KB, 1415, 5221, ESTYa I: 371-372, TDBUÜ, 182)

ири-/iri- ‘bozulmak; çürümek’ <DLT *iri-* ‘çürümek’ <ET (Uyg.) *yirü-* ‘çürümek, bozulmak; yok olmak’ (DLT, 458, EUES, 905, EDPT, 198)

ирик/irik ‘enenmiş üç yaşından büyük koyun’ <DLT *irk* ‘dört yaşına girmiş koyun’ <ET (Uyg.) *irk* ‘genç erkek keçi; koç’ (DLT, 20, EUES, 309, EDPT, 220-221, ESTYa I: 378)

ириң/iriñ ‘irin’ <DLT *iriñ* ‘cerahat, irin’ <ET (Uyg.) *iriñ ~ yiriñ* ‘irin, cerahat’: bk. **ири-/iri-** ‘bozulmak; çürümek’

иректеш/irekteş ‘ortak, ortaklaşma’: krş. DLT *irk-* ‘toplamak’ (DLT, 522, EDPT, 221)

кабар-/kabar- ‘kabarmak; sinirlenmek’ <DLT *kabar-* ‘şişmek, kabarmak’ <AT **kāpar-* ‘kabarmak, şişmek’ (DLT, 252, EDPT, 985, TDBUÜ, 173)

кайрак/каурак ‘su gitmeyen, yağmur suyuyla beslenen toprak’ <*kayır+ak* <DLT *kayır* ‘yumuşak zeminli toprak; kum’ (DLT, 416, EDPT, 604, ESTYa, V: 217-218, VEWT, 221-222, ETDES, 276)

кайырмак/кауырмак ‘olta’: krş. KB, *karmak* ‘çengel’, CC *karmak* ‘olta’ (KB, 6116, CC II: 60a/22, ESTYa, V: 309-311, VEWT, 238)

кар/кар ‘kar’ <DLT *kār* ‘kar’ <ET *kar* ay. <AT *kār ay. (ETY, 308, DLT, 94, EDPT, 641, TDBUÜ, 173, ESTYa, V: 284-285, VEWT, 235, ETDES, 260, KEWTS, 203)

кара/кара ‘kara, siyah’ <DLT *kara* ay. <ET *kara* ay. (ETY, 266, DLT, 28, EDPT, 643-644, VEWT, 235, ESTYa, V: 286-288, ETDES, 260, Leksika, 680-681, KEWTS, 204)

карга-/karga- ‘beddua etmek, lanetlemek’ <DLT *karga-* ay. <ET *karga-* ay. (ETY, 470, EUES, 336, DLT, 470, EDPT, 655, VEWT, 237, ESTYa, V: 304-305)

карга/karga ‘karga’ <DLT *karga* ay. <ET *karga* ay. <AT **kārga(n)* ay. (EUES, 336, DLT, 116, VEWT, 237, EDPT, 653, ESTYa, V: 303-304, TDBUÜ, 173, ETDES, 262, KEWTS, 205)

карлыгач/karlıgaç ‘kırlangıç’ <DLT *karlıgaç~kargılaç* ay. <ET (Uyg.) *karlıgaç* ay. (EUES, 338, DLT, 229, EDPT, 657, VEWT, 238, ESTYa, V: 307-309, ETDES, 297, KEWTS, 221)

карма-/karma- ‘ellemek, tutmak, kavramak’ <OT (ŞT) *karba-* ‘kavramak, yakalamak’; krş. DLT *karva-* ~ *karwa-* ‘elle arayıp yoklamak ve dokunmak’, ET (Uyg.) *karva-* ‘dokunmak, sıkı tutmak, yakalamak, kavramak’; krş. Moğ. *harma-* [xapmax] ‘toplamak, bir araya getirmek’ (EUES, 340, DLT, 470, EDPT, 646, VEWT, 238, ESTYa, V: 302-303, Lessing, , 1111)

карсак/karsak ‘yırtıcı hayvanların gelen adı; kuyruğu ve kulağının ucu kara olan bozkır tilkisi’ <DLT *karsak* ‘karsak’ <ET (Uyg.) *karsak* ay. (EUES, 339, DLT, 206, VEWT, 238-239, EDPT, 663, ESTYa, V: 313-314, ETDES, 266)

карт/kart ‘kabuk, yaranın veya sivilcenin kurumasıyla deriden oluşan tabaka’ <DLT *kart* ‘yara’ <ET (Uyg.) *kart* ‘ülser, yara, çiban, tümör, şişme, şişkinlik’ (EUES, 340, DLT, 148, VEWT, 239, EDPT, 648-649, ESTYa, V: 314-316)

карт/kart ‘yaşlı’ <OT (CC) *kart* ‘yaşlı, ihtiyar’ (CC I: 38b/26, VEWT, 239, ETDES, 266)

карышы/kaşşı ‘karşı’ <DLT *kaşşı* ‘karşı olma, ihtilaf; zıt’ <ET (Uyg.) *kaşşı~k(a)rş(i)* ‘aksi, zıt, muhalif’ (DLT, 183, EUES, 339, EDPT, 663-664, ESTYa, V: 326-328, KEWTS, , 207)

кары/кари ‘kolun dirsekten omuza kadar olan kısmı’ <DLT *кари* ‘kolun dirsekle parmak ucu arasındaki kısım’ <ET (Uyg.) *кари* ‘yaklaşık 30 cm ölçü birimi; kol karışı’; krş. Moğ. *gar* [rap] ‘el, kol, TT *karaca* ‘üst kol’ <*кари+ca* (EUES, 336, DLY, 444, EDPT, 644-645, ETDES, 260, Leksika, 246-247)

кары-/кари- ‘yaşlanmak’ <DLT *кари-* ay. <ET (Uyg.) *кари-* ~ *k(a)rı-* ay. <AT **kāri-* ay. (EUES, 336, DLT, 461, EDPT, 645, ESTYa, V: 311-312, TDBUÜ, 173)

кары/кари ‘yaşlı’ <DLT *кари* ay. <ET (Uyg.) *кари* ‘yaşlı, yaşlı ve saygın, ihtiyar’ <AT *kāri ‘yaşlı, koca, ihtiyar’ (EUES, 336, DLT, 176, EDPT, 644, ESTYa, V: 311-312, TDBUÜ, 173)

карын/карын ‘karın; mide’ <DLT *karın* ay. <ET *karın* ay. (EUES, 337, DLT, 12, EDPT, 661, VEWT, 238, Leksika, 277, ESTYa, V: 321-323, ETDES, 264, KEWTS, , 205)

карыш/карыш ‘karış’ <DLT *karış* ay. (DLT, 159, EDPT, 663, ESTYa, V: 324-326)

каткыр-/каткыр- ‘kahkaha atmak’ <DLT *katgur-* ay. <ET (Uyg.) *katgur-* ay. (EUES, 343, DLT, 287, EDPT, 599, ESTYa, V: 333)

кекир-/кекир- ‘geğirmek’ <DLT *kegir-* ~ *kigir-*ay. <AT **kēkir-* ay.; krş. CC *kēkir-* ‘geğirmek’ (DLT, 256, CC II: 57b/9, EDPT, 712, ESTYa, IV: 37, TETTL, III: 166, KEWTS, 154, TDBUÜ, 181)

кекире/кекире ‘zararlı ot türü’ <DLT *kekre* ‘develerin yediği acı bir bitki’ <ET (Uyg.) *kekre* ‘acı bir bitki türü’ (EUES, 353, DLT, 183, EDPT, 712, VEWT, 248, TETTL, III: 192, ESTYa, V: 27-28, KEWTS, 214-215)

кемир-/кемир- ‘kemirmek’ <DLT *kemür-* ay.; krş. CC *kēmir-* ‘kemirmek’ (DLT, 256, CC II: 58a/1c, EDPT, 723, ESTYa, III: 18-29, Leksika, 261, TETTL, III: 205, KEWTS, , 216)

кер/кер ‘geri’ <DLT *kerü* ay. <ET (Orh.) *kerü* ‘yine, yeniden, gene’ <AT *kērü ‘geri’ (ETY, 272, DLT, 155, EDPT, 736, TETTL, III: 194, ESTYa, III: 27-28)

кер-/кер- ‘germek’ <DLT *ker-* ay. <ET (Uyg.) *ker-* ay. (EUES, 357, DLT, 235, EDPT, 735, VEWT, 254, ESTYa, III: 23-24)

кери/кери ‘yamaç veya dağ eteği’ <DLT *kerik* ‘yayla’; krş. ET. *kirü~kerü* ‘batı’, Moğ. *gerü* ‘dağın güneş görmeyen kuzey yanı’ (DLT, 45, ETY, 325, Lessing, , 479)

керки/керки ‘kerki; keser’ <DLT *kerki* ‘keser’ <ET (Uyg.) *kerki* ‘balta’ (EUES, 358, DLT, 186, EDPT, 741, VEWT, 257, ETDES, 289, ESTYa, V: 51-52)

кечир/кечир ‘kürek kemiğinin alt ucuyla bitişik olan kıkırdak’ <DLT *keriş* ‘atın kürek kemikleri arası’ (DLT, 159)

кир-/кир- ‘girmek’ <DLT *kir-* ay. <ET *kir-* ay. (ETY, 449, DLT, 439, EDPT, 735-736, VEWT, 271, TDBUÜ, 183, ESTYa, III: 47-49)

кир/кир ‘kir, pislik’ <DLT *kir* ay. <ET (Uyg.) *kir* ay. (EUES, 382, DLT, 300, EDPT, 735, ESTYa, V: 69-70, VEWT, 271, KEWTS, , 224-225)

кирген/кирген ‘kızgın (hayvan)’ <ET (Uyg.) *kirgin~kirkin* ‘hayvanlarda çiftleşme anı kızgınlığı’ (EUES, 383, EDPT, 743)

кирич/кирич ‘kiriş; tendon’ <DLT *kiriş* ‘yay kirişi’ <ET (Uyg.) *kiriş* ay. (EUES, 383, DLT, 159, VEWT, 272, ESTYa, V: 71-72, EDPT, 747, Leksika, 578)

кирпи/kipri ‘kirpi’ <DLT *kirpi* ay. <ET (Uyg.) *kirpi~kirpik* ay. (EUES, 384, DLT, 180, EDPT, 737, ESTYa, V: 72-74, VEWT, 272, ETDES, 307, KEWTS, , 225)

кирпик/kiprik ‘kirpik’ <DLT *kirpik* ay. <ET (Uyg.) *kirpik* ay. (EUES, 384, DLT, 209, ESTYa, V: 74-75, Leksika, 213-214, VEWT, 272, EDPT, 737-738, ETDES, 307)

кор/kor ‘iyice mayalanmış boza; esas, bir şeyin özü’ <DLT *kor* ‘yoğurdun mayası’ (DLT, 397, ESTYa, V: 71)

кор/кор ‘kül karışık kor’ <AT *kōr ‘kor, köz’ (ESTYa, VI: 73, VEWT, 285, Leksika, 366, ETDES, 314-315, TDBUÜ, 178)

корк-/kork- ‘korkmak’ <DLT *kork-* ay. <ET *kork-* ay. (ETY, 471, DLT, 522, EDPT, 651-652, VEWT, 282, ESTYa, VI: 77-79, KEWTS, , 229)

коро-/koro- ‘eksilmek, azalmak; harcanmak’ <ET (Uyg.) *kora-* ‘zarar görmek, buharlaşmak, azalmak, yok olmak, kaybolmak’ <ET (Uyg.) *kor* ‘zara, ziyan, bozulma, masraf’ <AT *kōr ‘zarar, ziyan’; krş. DLT *kōr* ‘kayıp’ (EUES, 393, DLT, 397, EDPT, 641, ESTYa, VI: 72, TDBUÜ, 178)

кору-/koru- ‘korumak’ <DLT *korı-* ay. <ET (Uyg.) *korı-* ay. <AT **kōrı-* ay. (EUES, 282, DLT, 462, EDPT, 645-646, ESTYa, VI: 74-77, TDBUÜ, 178)

корум/korum ‘kurum, is’ <DLT *kurın~kurun* ‘duvarda biriken duman isi, kurum’ <ET (Uyg.) *kurun* ‘kurum, is’ (EUES, 427, DLT, 174, VEWT, 304, EDPT, 661, ESTYa, VI: 170-171, ETDES, 336, Leksika, 371-372)

котор-/kotor- ‘değiştirmek; çevirmek’ <OT (CC) *hotar-* ‘boşaltmak, kotarmak’; krş. DLT *kotur-* ‘boşaltmak’, EUyg. *kotur-* ‘kopya etmek, basmak’ (EUES, 398, DLT, 252, CC II: 81b/3b, ESTYa VI: 83-84)

котур/kotur ‘uyuz’ <OT (CC) *kotur* ‘yara kabuğu’ <ET (Uyg.) *kotur* ‘uyuz, deri kabuklanması’ (EUES, 398, CC I: 50a/6, EDPT, 604, VEWT, 284, ESTYa, VI: 84-86)

кочкор/koçkor ‘koç’ <DLT *koç ~ koçnar* ay. <ET (Uyg.) *koçnar* ay. (EUES, 388, DLT, 141, 261, EDPT, 592 Leksika, 432-433, VEWT, 274, ETDES, 309, ESTYa VI: 86-88)

көмүр/kömür ‘kömür’ <DLT *kömür* ay. <ET (Uyg.) *kömür* ay. (EUES, 402, KB, 5012, DLT, 222, EDPT, 723, VEWT, 289, ESTYa, V: 102-103, Leksika, 365, ETDES, 320)

көөрүк/köörük ‘körük’ <DLT *körük* ‘kuyumcu ve demirci körüğü’ <AT *kōrük ‘körük’; krş. IM. *kōrük*, Türkm. *kōrük*, Yak. *küört*, *küöt* (DLT, 168, EDPT, 741, VEWT, 293, ESTYa V: 118, ETDES, 323-324, TDBUÜ, 184)

көпүрө/köpürö ‘köprü’ <DLT *köpriük* ay. <ET (Uyg.) *köpriük~köprüg* ay. (EUES, 408, DLT, 209, VEWT, 292, EDPT, 690, ESTYa, V: 112-114, ETDES, 322)

көр-/kör- ‘görmek’ <DLT *kör-* ‘bakmak, görmek’ <ET *kör-* ay. (ETY, 473, DLT, 160, EDPT, 736, VEWT, 292, ESTYa, III: 77-79)

көрк/körk ‘görk’ <DLT *körk* ‘güzel, güzellik; dış görünüş’ <ET (Uyg.) *körk* ay. <ET *kör-* ‘görmek’ (EUES, 409, DLT, 152, VEWT, 292, EDPT, 741, ESTYa, III: 81-82)

көрпө/körpö ‘kuzu ve oğlak postu; ince minder; yorgan’ <DLT *körpe* ‘zamanından sonra doğan kuzu, deve yavrusu ve buzağı’ <ET (Uyg.) *körpe* ‘örtü, zırh’; krş. CC *körpe* ‘iki üç aylık kuzu derisi’ (EUES, 411, DLT, 180, CC II: 56a/10, EDPT, 737, VEWT, 293, Leksika, 391, ESTYa V: 116-118, ETDES, 323)

куйрук/kuyruk ‘kuyruk’ <DLT *kuğruk~kudruk* ay. <ET (Uyg.) *kudruk~kuduruk* ay. (EUES, 419, DLT, 146, 206, EDPT, 604, VEWT, 296, ESTYa, VI: 114-116, ETDES, 339)

кумурска/kumurska ‘karınca’ <OT (ŞT) *kumursga* ay. <ET (Uyg.) *kumursga* ay. (EUES, 423, ŞT, 65a-4, VEWT, 300, EDPT, 628, ESTYa, V: 139-140)

күр/кур ‘kemer’ <DLT *kur* ‘kemer, kuşak’ <ET (Uyg.) *kur* ‘sınıf, durum, aşama, pozisyon, yer; nizam; kemer’; krş. TT *uçkur* <iç-kur (EDPT, 642, VEWT, 301-302, ESTYa, VI: 150-152, ETDES, 337)

күр/кур ‘kere, kez, defa’: krş. CC *kurla* ‘kez, defa, kere’ (CC, II: 59a/14b-15b, CC, I: 31b/3, VEWT, 301-302, ESTYa, VI: 152-153)

күр-/кур- ‘kurmak, inşa etmek’ <DLT *kur-* ‘kurmak’ <ET (Uyg.) *kur-* ‘(yay) kurmak, (yayı) germek’ (EUES, 424, DLT, 249, EDPT, 643, VEWT, 302, ESTYa, VI: 156-157)

күр/кур ‘kuru; boş’ <DLT *kur* ‘kuru’: krş. **күрү-/куру-** ‘kurumak’ (DLT, 397, ESTYa, VI: 153-155)

күрү-/куру- ‘kurumak’ <DLT *kuru-* ~ *kuri-* ay. <ET (Uyg.) *kuri-* ‘kurumak; körelmek; zayıflamak’ <AT **kūrī-* ‘kurumak’ (EUES, 425, DLT, 404, TDBUÜ, 179, EDPT, 646)

курсак/kursak ‘karın; mide’ <DLT *kurugsak* ‘mide, karın’ <ET (Uyg.) *kurugs(a)k* ay. (EUES, 427, DLT, 7, EDPT, 657, VEWT, 303, ESTYa, VI: 164-166, Leksika, 277)

күрт/күрт ‘kurt; börü’ <DLT *kurt* ‘böcek; kurt (börü)’ <ET (Uyg.) *kurt* ‘kurt; dış çürüğü’ <AT *kūrt ‘kurt, böcek’ (EUES, 426, DLT, 148, EDPT, 648, VEWT, 303, Leksika, 643, TDBUÜ, 179)

күрч/күрч ‘çelik, polat; keskin; cesur’ <DLT *kurç* ‘sert, sağlam ve güçlü olan’ <ET (Uyg.) *kurç* ‘katılık, sertlik’; krş. CC *kurç* ‘çelik’ (EUES, 424, DLT, 149, CC, II: 65b/5c, EDPT, 647, VEWT, 303, ESTYa, VI: 171-172)

курча-/kurça- ‘kuşatmak’ <DLT *kurşa-* ‘sarmak, kuşatmak’ <ET (Uyg.) *kurşa-* ay.; krş. CC *kurşovla-* ‘kuşatmak, çembere almak, sarmak’ (EUES, 425, DLT, 307, CC, II: 82a/19, EDPT, 665)

куткар-/kutkar- ‘kurtarmak’ <DLT *kutgar-* ~ *kutrar-* ay. <ET (Uyg.) *kutar-* ~ *kutgar-* ay. (EUES, 430, DLT, 288, 290, EDPT, 649, VEWT, 304, ESTYa, VI: 178-180)

кутур-/kudur- ‘kudurmak’ <DLT *kudur-* ‘kudurmak, haddini aşmak’ <AT **kūtru-* ‘kudurmak, azmak, aşırı olmak, zapturapt altına girmemek’; krş. ET (Uyg.) *kutrun-* ‘agresif olmak, dışa dönük davranmak’ (EUES, 433, DLT, 253, EDPT, 605, ESTYa, VI: 102-104, TDBUÜ, 180)

куур-/kuur- ‘kavurmak’ <DLT *kagur-* ~ *kawur-* ay. <ET (Uyg.) *kagur-* ~ *kavur-* ay. (EUES, 319, DLT, 255, EDPT, 612, VEWT, 220, ESTYa, V: 175-177)

куурчак/kuurçak ‘oyuncak bebek’ <DLT *koðurçuk* ‘insan şeklinde yapılmış kukla, keçeden bebek’ (DLT, 220, EDPT, 606, VEWT, 220, ESTYa, VI: 161-163)

күр/күр ‘en güçlü dönem; güre’ <DLT ‘azimli, yürekli, korkusuz, gururlu adam’ <ET (Uyg.) *kür* ‘cesur, yürekli; kuvvetli, güçlü’ (EUES, 443, DLT, 142, EDPT, 735, VEWT, 309-310)

күрө-/kürö- ‘küremek’ <DLT *küri-* ‘(kar vb. şeyleri) küremek’ <ET (Uyg.) *küre-* ‘gömmek, defnetmek’ (DLT, 462, EUES, 443, EDPT, 737, VEWT, 310, ESTYa, V: 150-152)

күрөш-/küröş- ‘güreşmek’ <DLT *küreş-* ay. <ET *küreş-* ‘güreşmek, birbiriyle savaşmak’ (EUES, 444, DLT, 207, VEWT, 310, ESTYa III: 79-81)

күртүк/күртүк ‘kürtün, kar yığını’: krş. ET (Uyg.) *kürtük* ‘çöl, yaban, el değmemiş bölge’, AA *kürtün* (EUES, 444, VEWT, 311, ESTYa, V: 149-150, ETDES, 345)

кыйкыр-/kıkır- ‘haykırmak’ <DLT *kıkır-* ‘yüksek sesle bağırarak’ <ET (Uyg.) *kıkır-* ‘bağırarak, çağırarak, seslenmek, haykırmak, anırmak’ <AT *kīkır-* ‘bağırarak, çağırarak’ (EUES, 369, DLT, 73, EDPT, 612, TDBUÜ, 176)

кыр/кыр ‘kır, tepe’ <DLT *kır* ‘dağların sırtı’ (DLT, 142, VEWT, 265, EDPT, 641, ESTYa, VI: 226-228)

кыр-/кыр- ‘kırmak, öldürmek; yontmak, kazımak’ <DLT *kır-* ‘kazımak, koparmak, yolmak’ <ET (Uyg.) *kır-* ‘kırmak, sökmek, küçük küçük parçalamak’ (EUES, 373, DLT, 240, VEWT, 265, EDPT, 643, ESTYa, VI: 228-230)

кыргак/кыргак ‘şerit, bir şeyin kenarına dikmek üzere hazırlanan süslü şerit’ <DLT *kırgag* ‘elbisenin kenarları ve çevresi’; krş. ET *kırgaglıg* ‘kenarlı, kıyılanmış’ (DLT, 320, ETY, 264, EDPT, 653)

кыргый/kırgıy ‘çoğunlukla serçe, bildircin gibi ufak kuşları avlayan bir tür alıcı kuş’ <DLT *karguy~kırguy* ‘atmaca’ <ET (Uyg.) *kırguy* ay.; krş. ŞT *kırgu* ‘atmaca’ (EUES, 373, DLT, 259, ŞT, 82b-14, VEWT, 266, EDPT, 654, ESTYa, VI: 234-236, ETDES, 296)

кыргыл/kırgıl ‘bozumsu, kır rengi’ <DLT *kır* ‘kır rengi’ <AT *kīr ‘kır, gri’ (DLT, 142, EDPT, 641, VEWT, 265, TDBUÜ, 176)

кырк-/kırk- ‘kesmek; kırmak, hayvanlarının yünü kırmak’ <DLT *kırk-* ‘kırmak’; krş. CC *kırk-* ‘koyunun yünlerini kesmek, kırmak’ (EUES, 373, DLT, 523, CC II: 80b/25b, EDPT, 651, ESTYa, VI: 237-238)

кырк/kırk ‘kırk, sayı adı’ <DLT *kırk* ay. <ET (Uyg.) *kırk* ay. (ETY, 427, DLT, 150, EDPT, 651, VEWT, 266, ESTYa, VI: 236-237, ETDES, 296)

кыркын/kırkın ‘kız’ <DLT *kız kırkın* ‘kız, cariye’ <ET (Uyg.) *kırkın* ‘kız, bakire; kadın hizmetçi; cariye’ (EUES, 373, DLT, 142, 263, EDPT, 654, VEWT, 267, ESTYa, VI: 238-239)

кыроо/kıroo ‘kırağı’ <DLT *kırağu* ay. <ET (Uyg.) *kırağu* ay.; krş. CC *kırov* ‘kırağı’ (EUES, 373, DLT, 194, CC II: 82b/19b, EDPT, 656, VEWT, 265-266, ESTYa, VI: 231-232, ETDES, 295)

кыргыш/kırtış ‘yüzey, satıh; astar boyası’ <DLT *kırtış* ‘insanın ve başka şeylerin yüz rengi’ <ET (Uyg.) *kırtış* ‘yüzün rengi, bet, beniz; görünüş; yüz, çehre; yüz, yüzey’ (EUES, 373, 372, DLT, 201, EDPT, 649, VEWT, 267, ESTYa, VI: 243-244)

кысыр/kısır ‘kısır’ <DLT *kısır* ‘kısır kadın veya kısır hayvan’ (DLT, 156, EDPT, 668, VEWT, 267-268, ESTYa, VI: 251-252, ETDES, 298)

мурун/murun ‘burun; önce’ <DLT *burun* ‘burun; bir şeyin ilki, önce’ <ET (Uyg.) *burun* ay. (EUES, 203, 200, DLT, 172, EDPT, 366-367, 368, VEWT, 90, ESTYa II: 269-271, ETDES, 80-81, Leksika, 214-215)

мурч/murç ‘baharat’ <DLT *murç* ‘biber’; krş. CC *burç* ‘biber’ (DLT, 149, CC I: 40b/24, VEWT, 345, ESTYa II: 274)

оор/oor ‘ağır’ <DLT *agır* ‘her şeyin ağırlığı’ <ET *agır* ‘ağır; değerli’ (ETY, 250, DLT, 25, EDPT, 88, ESTYa I: 85-86, TMEN II: 496, ETDES, 6-7)

оору-/ooru- ‘ağrımak’ <DLT *agrı-* ‘ağrımak’ <ET *agrı-* ‘hastalanmak’ <AT **āgrı-* (<**hāgrı-*) (ETY, 464, DLT, 21, EDPT, 91, TDBUÜ, 172)

ор-/or- ‘biçmek’ <DLT *or-* ‘(ot) biçmek’ <ET (Uyg.) *or-* ‘orakla biçmek’ (DDM, 186, EUES, 511, 513, DLT, 89, 6, EDPT, 216, ETDES, 388)

op/or ‘zindan; çukur’ <OT (KB) *oru* ‘zindan’; krş. CC *uru* ‘ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı’ (KB, 5549, CC II: 60a/6)

ордо/ordo ‘kağan otağı; merkez’ <DLT *ordu* ‘beyin oturduğu şehir’ <ET (Orh.) *ordu* ‘kağan karargâhı’; krş. ET (Uyg.) *ordo* ‘saray (gök cisimi için mecaz kullanımda da), tapırsal ev, konak, başkent, mesken; krala ait kamp, ordugâh’, Moğ. *ordu(n)* [орд] ‘hükümdarın yaşadığı yer, saray’ (ETY, 340, EUES, 513, DLT, 62, Lessing, 750)

орун/orun ‘yer’ <DLT *orun* ay. <ET (Uyg.) *orun~oron* ‘yer; mahal; taht; yatak’ (EUES, 514, DDM, 187, DLT, 127, 443, EDPT, 233, TMEN I: 43)

оро/oro ‘tahıl muhafaza etmek için yapıla çukur’ <DLT *ōru* ‘buğday, şalgam vb. şeyleri korumak için kazılan çukur’ <ET (Uyg.) *oru~ora* ‘tahıl saklanan çukur, stok, yedek malzeme çukuru’; krş. CC *uru* ‘ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı’ (EUES, 516, DLT, 42, CC II: 60a/6, EDPT, 197)

орой/oroy ‘kaba’: krş. DLT *ori* ‘bağırıtı ve gürültü’, ET (Uyg.) *orla-* ‘seslenmek, bağırılmak’ (DLT, 42, EUES, 513, EDPT, 230)

орто/orto ‘orta’ <DLT *ortu* ‘bir şeyin ortası’ <ET (Uyg.) *orta* ‘orta’, *orton* ‘ortanca, orta, orta derecede’ (EUES, 515, DLT, 62, DDM, 189, EDPT, 203-204, ETDES, 390)

өр-ör- ‘örmek’ <DLT *ör-* ~ *ōr-* ‘(saç, sepet vb. şeyler için) elle örmek’ <ET (Uyg.) *ör-* ‘birleştirmek, sarmak, bağlamak’ (EUES, 539, DLT, 5, 89, EDPT, 195, VEWT, 373)

өр/ör ‘yokuş; yükseklik’ <OT *ör* ‘yukarı, dik’; krş. DLT *ōr-* ‘yükselmek’ <ET *ör-* ‘yükselmek, kalkmak; başkaldırmak, isyan etmek’ <AT **ōr-* ‘(ot) çıkmak, belirlemek, yükselmek’; krş. CC *örleş* ‘tepe’ (ETY, 450, DLT, 116, CC I: 39b/18, TDBUÜ, 183, EDPT, 193, VEWT, 373, ESTYa I: 544, Paçacıoğlu 502)

өркөч/örkөç ‘hörgüç’: krş. DLT, ET (Uyg.) *örkü* ay.; krş. ET (Uyg.) *örk* ‘en yüksek, en yukarı; uç, zirve’; TT *hörgüç* (EUES, 540, DLT, 65, EDPT, 223, ESTYa I: 548, ETDES, 221)

өрт/ört ‘yangın’ <DLT *ört* ay. <ET *ört* ‘ateş’ (ETY, 332, DLT, 19, EDPT, 201, ESTYa I: 550-551)

өрүк/örük ‘kayısı’ <DLT *erük* ‘şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı’ <ET (Uyg.) *erük* ‘erik’ (EUES, 121, DLT, 33, ETDES, 169, EDPT, 222, TMEN IV: N7-1952, ESTYa I: 292)

өрүү/örүү ‘dinlenme, mola’ <OT (KB) *örüg* ‘konak yeri, menzil’; krş. ET *örgin* ‘kağan otağı’ (ETY, 340, 531, DLT, 33, KB, 1386, EDPT, 222-223, ESTYa I: 546-547)

өтүрүк/ötürük ‘yalan’ <DLT *ötürük* ‘hilekar’; krş. ET *ödünç* ‘sahte, taklit’ (ETY, 254, DLT, 50, CC I: 50a/17, EDPT, 66)

сайра-/sayra- ‘ötmek’ <DLT *sayra-* ‘ötmek; hezeyan etmek’ (DLT, 477, EDPT, 859-860, VEWT, 395, ESTYa, VII: 165-166)

саргын/sargın ‘dağlarda yetişen bitki türü’ <DLT *sargan* ‘çorak yerde biten bitkinin adı’ (DLT, 190, EDPT, 849)

саркынды/sarkındı ‘sıvı madde döküldükten sonra kabın içinde kalanı, bulaşığı; kalıntı, artakalan şey’ <DLT *sarkındı suw* ‘su damlası’ <DLT *sark-* ‘(su vb.) damlamak, sızmak’ (DLT, 522, EDPT, 849, ESTYa, VII: 217-218)

сары/sarı ‘sarı’ <DLT *sarıg~sāriḡ* ay. <ET *sarıḡ* ay. <AT *sāriḡ ay. (ETY, 266, DLT, 33, 143, EDPT, 848, TDBUÜ, 174, ESTYa, VII: 220-222)

сарык/sarık ‘sarılık, hepatit’ <DLT *sarıḡ* ‘safra, öd’ <ET (Uyg.) *sarıḡ* ay. (DLT, 161, EUES, 586)

сарык-/sarık- ‘sızmak’ <DLT *sark-* ‘(su vb.) damlamak, sızmak’ (DLT, 522, EDPT, 847-848)

сарымсак /sarımsak ‘sarımsak’ <DLT *sarmusak ~ samursak* ay. (DLT, 229, EDPT, 853 Leksika, 144, ETDES, 450)

сейрек/seyreḡ ‘seyrek, nadir’ <DLT *sedrek* ‘seyrek’ <ET (Uyg.) *sedrek* ‘seyrek, ince’ (DLT, 165, EUES, 593, EDPT, 802, ETDES, 458)

секир-/sekir- ‘zıplamak; sekmek; atlamak’ <DLT *sekri-* ‘(su vb. şeylere) atlamak; zıplamak’ <ET (Uyg.) *serki-* ‘fırlamak, atlamak, sıçramak’ <AT **sēkri-* ‘sıçramak, koşmak, seğirmek, seğirtmek’ <AT **sēk-* ‘sıçramak, sekmek, (at) dört nala gitmek’ (DDM, 204, DLT, 467, EDPT, 822, ESTYa, VII: 238-239, VEWT, 408, TDBUÜ, 181)

семир-/semir- ‘semirmek, şişmanlamak’ <DLT *semri-* ‘(at, koyun vb.) semirmek, semizleşmek’ <ET (Uyg.) *semri-* ‘semirmek, şişmanlamak, kilo almak’ (DLT, 467, EUES, 597)

сирке/sirke ‘bit yumurtası’ <DLT *sirke* ay. <ET (Uyg.) *sirke* ay. (EUTS, 206, DLT, 186, EDPT, 850, VEWT, 423, ESTYa, VII: 287-288, ETDES, 466)

сор-/sor- ‘sormak, emmek’ <DLT *sor-* ‘emmek’ <ET (Uyg.) *sor-* ay. <AT **sōr-* ‘sormak, emmek, içine çekmek’ (DLT, 426, EUES, 621, EDPT, 843, TDBUÜ, 178)

сура-/sura- ‘sormak, istemek’ <DLT *sor-* ‘sormak’ <ET (Uyg.) *sor-* ‘sormak, soru sormak’ <AT **sōr(a)-* ‘sormak, sual etmek’ (EUES, 621, DLT, 426, EDPT, 843, TDBUÜ, 178)

сүр-/sür- ‘sürmek’ <DLT *sür-* ‘sürmek, kovmak, önüne katıp sürmek’ <ET *sür-* ‘sürmek; (savaşta) uzaklaştırmak, püskürtmek’ <AT **sūr-* ‘sürmek’ (ETY, 459, DLT, 245, EDPT, 844, ESTYa, VII: 393-395, TDBUÜ, 185)

сүрт-/sürt- ‘sürtmek; sürterek temizlemek’ <DLT *sürt-* ‘(bir şeyi bir şeye) sürtmek; (yağ vb. şeyleri) sürmek’; krş. Moğ. *sürçi-* [сурчих] ‘sürmek, serpmek’ (DLT, 524, Lessing, , 891)

сызгыр-/sızgır- ‘kaymağı veya çiğ yağ eriterek sızma yağ elde etmek’ <DLT *sızgur-* ‘(yağ vb. şeyleri) eritmek’ <ET (Uyg.) *sızgur-* ‘eritmek’ <ET (Uyg.) *sız-* ‘sızmak, erimek; güçsüz olmak; acı çekmek’ (DLT, 287, 426, EUES, 611)

сырт/sırt ‘dış’ <DLT *sirt* ‘kalın kıl; küçük vadi, küçük bayır’ (DLT, 148, EDPT, 846, VEWT, 419, Leksika, 268, ETDES, 462)

такыр/takır ‘çorak; kel’ <DLT *tatır* ‘kıraç’; krş. Moğ. *taçir* [тачир] ‘çorak, kıraç, verimsiz (toprak)’ (DLT, 155, EDPT, 458, VEWT, 457, WOT, 876, Lessing, , 910)

тамыр/tamır ‘damar; kök’ <DLT *tamur~tamar* ‘vücuttaki damar’ <ET (Uyg.) *tamar~tamır~tımır* ay. <AT **tāmar* ‘damar’ (DLT, 155, 433, EUES, 668, EDPT, 508, Leksika, 107-108, ETDES, 130, ESTYa III: 143-144, TDBUÜ, 174)

тапшыр-/tapşır- ‘teslim etmek; takdim etmek’ <ET (Uyg.) *tapşur-* ‘teslim etmek, aktarmak, bırakmak, tahsis etmek, ayırmak’; krş. DLT *tapçur-* ‘kavuşturmak’: Tekin, *tapşur-* <**tapiş-ur-*, *tapçur-* <**tapiç-ur-* olarak ayırmıştır (Tekin, II: 584). (EUES, 676, DLT, 283, EDPT, 447)

тар/tar ‘dar’ <DLT *tār* ay. <ET (Uyg.) *tar* ay. <AT **tār* ay. (DLT, 387, EUES, 680, EDPT, 528, VEWT, 463, ESTYa, III: 146-147, KB, S, 194-195, TDBUÜ, 174)

тара-/tara- ‘dağıtmak’ <DLT *tar-* ‘(asker veya bir şeyi) dağıtmak’, *tara-* ‘(askeri) dağıtmak’ <AT **tār-* ‘dağıtmak, yaymak’ (DLT, 425, TDBUÜ, 174, Lessing, 928)

тарак/tarak ‘tarak’ <DLT *targak* ‘tarak’ <OT *tara-*; krş. ET (Uyg.) *targakçı* ‘tarakçı, tarak üreticisi’ (EUES, 677, DLT, 204, 461, EDPT, 539)

таргыл/targıl ‘alaca’ <DLT *targıl* ‘sırtında beyaz siyah, alacalı çizgiler bulunan hayvan’ <ET (Uyg.) *targıl* ‘benekli, alaca’ (DLT, 210, EDPT, 539)

тармак/tarmak ‘alan; kol; bölüm’ <DLT *tarmak* ‘pençe’ <ET (Uyg.) *tarmak* ‘pençe, tırmık’ (EUTS, 226, DLT, 204, EDPT, 549)

тарпы-/tarpı- ‘ezmek, çiğnemek (deve)’ <DLT *taprı-* ‘deve zıplamak’ (DLT, 466)

тарт-/tart- ‘çekmek’ <DLT *tart-* ‘(bir şeyi) çekmek’ <ET (Uyg.) *tart-* ‘tarmak, çekmek’ (DLT, 524, EUES, 679, EDPT, 534, Leksika, 551, WOT, 867-872)

тартар/tartar ‘bildiremden biraz büyük, uzun bacaklı ve hızlı koşan kuş <DLT *tartar* ‘kumruya benzer bir kuş’ (DLT, 212, EDPT, 536)

тартуу/tartuu ‘hediyе, armağan’ <ET (Uyg.) *tartıg* ‘armağan, hediye’ (EUTS, 227, Leksika, 349)

таруу/taruu ‘darı’ <DLT *tarıg* ‘buğday; akdarı; tahıl; tohum; ekin’ <ET (Uyg.) *tarıg* ‘ekin, ekilmiş saha; darı, hububat; menşe, soy’ <ET (Uyg.) *tarı-* ‘ekmek, yetiştirmek, dikmek, işlemek; (tarlayı)sürmek’ (DLT, 30, EUTS, 226, EDPT, 537-538, Leksika, 456-458, ETDES, 131-132, KB, S, 195)

тары-/тары- ‘daralmak’ <DLT *taru-* ‘(adam) sıkılmak, daralmak’ <ET (Uyg.) *taru-* ‘daralmak, küçülmek, dar olmak’ <ET (Uyg.) *tar* ‘dar’ <AT *tār ay. (EUES, 680, DLT, 461, EDPT, 532-533)

тегерек/tegerек ‘yuvarlak; çember’ <DLT *tegreк* ‘bir şeyin halka şeklindeki yuvarlak kenarı’ <ET *tegrük* ‘yuvarlak (?)’ (ETY, 250, DLT, 135, EDPT, 485)

темир/temir ‘demir’ <DLT *temür* ay. <ET *temir~temür* ay. (ETY, 333, EUTS, 233, DLT, 20, EDPT, 508, ESTYa, III: 188-190, Leksika, 635-636)

тер/ter ‘ter’ <DLT *ter* ay. <ET (Uyg.) *ter* ay. (EUTS, 234, DLT, 203, EDPT, 528, VEWT, 474-475, ESTYa, III: 203-204, KB, S, 728, ETDES, 507-508, Leksika, 353)

тербел-/terbel- ~ **термел-/termel-** ‘sallanmak’ <ET (Uyg.) *tebre-* ‘depemek, kımıldamak; sallanmak, titremek’ <AT **tēp-* ‘depemek, kımıldamak, harekete geçmek’ (EUTS, 230, TDBUÜ, 181) krş. TT *depre-*

терек/terek ‘kavak ağacı’ <DLT *tireк* ‘kavak ağacı’ <ET (Uyg.) *tèrek* ‘kavak, kavak ağacı’ (DLT, 167, 178, EUES, 708, EDPT, 543, Leksika, 105, 134-135, ESTYa III: 205-207, VEWT, 475)

тери/teri ‘deri’ <DLT *teri* ay. <ET (Uyg.) *teri* ay. <AT *tēri ay. (EUTS, 234, DLT, 134, EDPT, 531, Leksika, 383, ETDES, 136, TDBUÜ, 181)

терс/ters ‘ters’ <DLT *ters* ‘zor olan şey’ <ET (Uyg.) *ters* ‘ters’ (EUTS, 235, DLT, 150, VEWT, 476, EDPT, 553)

терсик/tersik ‘çıiban türü’ <DLT *ters-in-* ‘(yara vb.) nüksetmek’ (DLT, 303, EDPT, 553)

тетир/тетирі ‘ters’ <DLT *tetrü* ‘her şeyin ters olanı’ <ET (Uyg.) *tetrü~tétrü* ‘yanlış, ters, aksi, sapkın düşünceli, saatin ters yönünde, çapraz, mühtehalif’ (EUES, 705, DLT, 182, EDPT, 459)

тире-/tire- ‘diremek’ <DLT *tire-* ‘destek yapmak’ <ET (Uyg.) *tire-* ay. <AT **tīre-* ‘diremek, dayamak’ (EUTS, 240, DLT, 461, EDPT, 533, VEWT, 481, ESTYa, III: 237-240, TDBUÜ, 183)

тирке-/tirke- ‘eklemek’ <DLT *tīr-* ~ *tir-* ‘biriktirmek’ (DLT, 244, 255)

тирсек/tirsek ‘arpacık, itdirseği’ <DLT *tirsgek* ‘gözkapağında çıkan sivilce’ (DLT, 523, EDPT, 553, Leksika, 247-249)

тирсек/tirsek ‘ayak bileğinden başlayan kalın sinir’ <DLT *tirsgek* ‘elin dirseği’ (DLT, 523)

тирүү/tirüü ‘diri, sağ’ <DLT *tirig* ‘bütün canlıların diri olanı’ <ET (Uyg.) *tirig* ‘diri, canlı’ (EUTS, 240, DLT, 166, EDPT, 543, VEWT, 481, ESTYa, III: 240-242)

топура-/topura- ‘(kalabalık) hareket etmek’ <DLT *topra-* ‘iyice ezilmek’ (DLT, 466, EDPT, 444)

топурак/topurak ‘toprak’ <DLT *toprak* ‘toprak; kum; toz’ <ET (Uyg.) *toprak~tuprak* ay. (EUTS, 247, EUES, 757, DLT, 6, EDPT, 443, ETDES, 518)

топ/tor ‘tor, ağ’ <DLT *tōr* ‘ağ, kuş ve balık avlanan tuzak ve ağ’ <ET (Uyg.) *tor* ‘ağ, balık tutma sepeti’ <AT *tōr ‘ağ, tuzak’ (EUES, 733, DLT, 375, TDBUÜ, 178, Leksika, 419-420, VEWT, 502, ETDES, 519)

торгой/torgoy ‘turgay, toygar’ <ET (Uyg.) *torgay* ‘tarla kuşu, çayır kuşu, toygar’; krş. DLT *torigā* ‘tarla kuşu, toygar’ (EUES, 733, DLT, 420, EDPT, 541)

торпок/торпок ‘ineğin altı ay bir yaş arasındaki buzağısı; bir yaşa kadarki ayı yavrusu’ <DLT *torpı* ‘buzağı’ <ET (Uyg.) *torpı* ‘iki yaşındaki dana’ (DLT, 179, EUES, 734, EDPT, 533, Щербак, 1961: 102)

торук/toruk ‘zayıf, cılız’ <DLT *toruk* ‘her şeyin bedence zayıf olanı’ <ET *toruk~torug* ‘zayıf’ <ET *tor-* ‘zayıflamak’ (ETY, 467, 263, EUTS, 247, EUES, 734, DLT, 163)

төр/төр ‘baş köşe’ <DLT *tōr* ‘evin baş kısmı ve en itibarlı yeri’ <ET *tör* ‘çadırda onur konağına ayrılan köşe’ <AT *tōr ‘çadırın başköşesi’ (ETY, 340, DLT, 443, EDPT, 528-529 VEWT, 494, Leksika, 514, TDBUÜ, 184)

төркүн/төркүн ‘evlenmiş kızın anne babası ve akrabaları’ <DLT *törkün* ‘aşiretin toplandığı yer; anne babanın evi’; krş. Moğ. *törküüm* [төрхөм] ‘evli kadının ailesi, ebeviyen; kadının kızken yaşadığı yer’ (DLT, 191, VEWT, 494, Lessing, , 990)

төрө-/төрө- ‘doğurmak’ <DLT *törü-* ‘yaratılmak’ <ET (Orh.) *töri-* ‘türemek, yaratılmak’; krş. Moğ. *törü-* [төрөх] ‘türemek, doğmak, üremek’ (ETY, 535, DLT, 461, EDPT, 533, ESTYa, III: 283-284, Lessing, , 991)

төрө/төрө ‘efendi; yönetici’: krş. DLT, *törü* ‘örf, adet’ <ET (Orh.) *törü* ‘toplumsal yasalar bütünü, töre; tören, merasim’; krş. Moğ. *törü* [төр] ‘töre, gelenek, yönetim’ (ETY, 405, 406, DLT, 443, EDPT, 531-532, ETDES, 523, Lessing, , 990)

төрт/төрт ‘dört’ <DLT *tōrt~tört* ay. <ET *tört* ay. <AT *tōrt ay. (ETY, 423, DLT, 66, 148, ESTYa, III: 284-286, ETDES, 149-150, TDBUÜ, 184)

тыр-/tur- ‘kalkmak; durmak’ <DLT *tur-* ‘kalkmak, ayağa kalkmak’ <ET *tur-* ‘ayağa kalkmak; bekçilik, muhafızlık yapmak, nöbet tutmak’ (ETY, 451, DLT, 244, EDPT, 529, ESTYa, III: 296-301, Leksika, 694-695)

туурала-/tuurala- ‘düz bir çizgi üzerinde ilerlemek’ <DLT *togru-* ‘bir şeye (hedefe) yönelmek’ (DLT, 255)

тырк/turk ‘insanın ayak topuğundan parmak uçuna kadarki uzunluk’ <DLT *turk* ‘bir cismin uzunluğu, boyu’ <ET (Uyg.) *turk* ‘uzunluk, genişlik, genişleme; uzaklık, uzak’ (DLT, 150, EUES, 759, EDPT, 537)

турна/turna ‘turna’ <DLT *turna* ay. <ET *turna* ay. (ETY, 313, DLT, 450, EDPT, 551, ESTYa, III: 301-302, KB, S, 769, ETDES, 526-527)

турумтай/turumtay ‘bir tür alıcı kuş’ <DLT *turumtay* ‘yırtıcı kuşlardan birinin adı’ <ET (Uyg.) *turumtay* ‘bir doğan türü (bozdoğan vb.)’; krş. Moğ. *torumtay~turumtay* ‘erkek doğan; avda kullanılan ufak yırtıcı kuşlar’ (ETY, 313, DLT, 450, EDPT, 551, ESTYa, III: 301-302, KB, S, 769, ETDES, 526-527)

туура-/tuura- ‘doğramak’ <DLT *togra-* ‘doğramak, kesmek’ (EDPT, 472, DLT, 477, ESTYa, III: 248-249, KB, S, 217)

тыр-/tür- ‘dürmek’ <DLT *tür-* ay. <ET (Uyg.) *tür-* ‘(dudak) kaldırmak, kıvranmak, yığmak, rulo yapmak, sarmak, dürmek’ <AT **tūr-* ‘dürmek, katlamak, toplamak, tomar yapmak’ (EUES, 775, DLT, 522, EDPT, 530, VEWT, 506, TDBUÜ, 185)

тыр/tür ‘tür, çeşit’ <ET (Uyg.) *tür* ‘türlü, nevi, kalite’; krş. DLT *türlüg* ‘türlü, çeşitli’ (EUTS, 258, DLT, 58, ESTYa, III: 327-328)

тырк/türk ‘iri, semiz’ <DLT *türk* ‘meyvelerin olgunlaşma zamanının ortasının bildiren bir edat’ <ET (Uyg.) *türk* ‘güç’, *türük* ‘güç, kuvvet’ (DDM, 252, EUTS, 259, DLT, 151, EDPT, 542-543)

тырпы/türpü ‘törpü, çoğunlukla ahşap için kullanılan ege’ <DLT *törpig~törpigü* ‘törpü’; krş. ET (Uyg.) *törpit-* ‘yontturmak, törpülemek’ (EUES, 740, DLT, 208, EDPT, 533)

ур-/ur- ‘vurmak; dövmek’ <DLT *ūr-* ~ *ur-* ay. <ET (Uyg.) *ur-* ay. (DLT, 45, 400, EUES, 802)

ураат/uraat ‘nesil; soy’ <DLT *uragut* ‘kadın’ (DLT, 71)

урук/uruk ‘tohum; soy nesil; sperm’ <DLT *urug* ‘her şeyin tanesi; tohum’ <ET (Uyg.) *urug* ‘tohum, ekin, (meyve) çekirdeği, filiz, fidan, üzüm cinsinden meyve tanesi, tane; evlat, sonradan gelen (soy, nesil); akraba’ <AT **ūk* ‘kabile, soy, aile’; krş. CC

uruḥ~uruk ‘nesil, evlat, çocuk’ (EUES, 803, DLT, 30, CC, 44b/29, CC II 69b/1, 76a/11, TDBUÜ, 179)

утурла-/uturla- ‘karşılama; önüne çıkmak’ <DLT *utru* ‘bir şeyin karşıması’ <ET (Uyg.) *uturu* ‘karşı’ <ET (Orh.) *utru* ay. (ETY, 331, DDM, 259, DLT, 63)

уурт/уурт ‘avurt’: krş. TT *avurt*

ууру/ууру ‘hırsız’ <DLT *ogru* ay. <ET (Uyg.) *ogru* ‘hırsız, hırsızlık, haydut’ (EUES, 503, DLT, 63, 138, EDPT, 90, ETDES, 532, ESTYa I: 412-414)

үйүр/үйүр ‘sürü’ <MK *ögür* ay. <ET (Uyg.) *ögür* ‘sürü, güruh, kabile, haras’ (EUES, 529, IB, 56, DLT, 26, DTS, , 623, EDPT, 112, ETDES, 396)

үрк-/үрк- ‘ürkmek, korkmak’ <DLT *ürk-* ‘(kurttan, düşmandan vb. şeylerden) ürkmek’ <ET *ürk-* ‘ürkmek, korkmak’ (ETY, 472, DLT, 522)

үрпөк/үрпөк ‘dağınık saçlı, dağınık tüylü’ <DLT *ürpek* ‘dağınık tüylü hayvan veya insan’; krş. CC *ürpek* ‘kıvrıkcık, karışık (saç)’, ET (Uyg.) *ürper-* ‘(tüyler) diken diken olmak, ürpermek’ (DLT, 50, EUES, 828, CC, 81a/16)

чакыр-/чакыр- ‘çağırma’ <OT (ŞT) *çakır-* ay. <AT **çākır-* ay. (ŞT 71b-12, DLT, 293, EDPT, 410, VEWT, 96, TDBUÜ, 172)

чамгыр/чамгыр ‘şalgam’ <DLT *çagmur ~ çamgur* ay. (DLT, 7, 199, EDPT, 408)

чатыр/чатыр ‘çadır’ <DLT *çätür~çaçır~çaşır* ay. <ET (Uyg.) *çatır* ay. <AT *çätür ay. (DLT, 175, EUES, 224, EDPT, 403, ETDES, 93-94, TDBUÜ, 172)

чегиртке/чегиртке ‘çekirge’ <DLT *çekiürge* ay. (VEWT, 103, DLT, 214, EDPT, 416, TMEN IV: 2019, ETDES, 103)

чер/чер ‘kötü huylu şişlik’ <DLT *çer* ‘vücudun ağırlığını ifade eden taklidi bir kelime’ <ET (Uyg.) *çer* ‘hastalık’ (EUES, 226, DLT, 141, EDPT, 427, VEWT, 105)

черик/черик ‘çeri’ <DLT *çerig* ‘savaş düzenindeki sav; savaş’ <ET *çerig* ‘asker’ <AT *çērig ay.; krş. Moğ. *çerig* [цэрэг] ‘savaşçı, asker; ordu’ (ETY, 381, DLT, 62, TDBUÜ, 180, Lessing, 233)

черт-/çert- ‘fiske vurma; çalmak’ <DLT *çert-* ‘bir şeyin ucunu kırmak’ (DLT, 524, EDPT, 428, VEWT, 105)

чири-/çiri- ‘çürümek’ <OT (CC) *çürü-* ‘çürüme’ <AT **çürü-* ay.; krş. TT *çürü-* (CC I: 38b/12, CC II: 81a/20, TDBUÜ, 185)

чор/çor ‘cariye; yoksul’ <AT **çōri~çōra* ‘kul, köle’; krş. DLT *çor uragut* ‘ferci bitişik kadın’ (DLT, 397, TDBUÜ, 177)

чоро/çoro ‘asker, nefer’ <ET *çor* ‘kagandan aşağı, begden yukarı derecede bir unvan’

чөйрө/çöyrö ‘çevre’ <çewür-e+ <DLT *çewür-* ‘çevirmek, döndürmek’; krş. TT *çevre* (DLT, 255, EDPT, 398)

чүпүрөк/çüpürök ‘bez, herhangi bir cins kumaş’ <OT (CC) *çüprek~çörgök* ‘bebek kundağı, kundak’; krş. DLT *çöpre* ‘eski elbise’, *çöpür* ‘keçi kılı’; ET (Uyg.) *çobra* ‘yün’ (DLT, 182, 155, CC II: 59b/1b, EDPT, 398, VEWT, 118)

чүчкүр-/çüçkür- ‘hapşırmaq’ <OT (CC) *çüçkür-* ‘hapşırmaq, aksırmaq’ (CC II: 57b/11)

чийыр/çiyır ‘çığır, patika’ <DLT *çıgır* ‘dar ve küçük yol’ (DLT, 156, VEWT, 107, EDPT, 409, Şirin, 2004)

чийырчык/çiyırçık ‘sığırcık’ <DLT *sıgırçık~sıgırçuk* ay. (KB, 4198, DLT, 220, EDPT, 816, ESTYa VII: 415-418)

чыңыр-/çıñır- ‘çığlık atmak’: krş. DLT *çıñra-* ‘(zil, çingirak vb. şeyleri) çalmak, şingirdamak’ (EUES, 230, DLT, 514, EDPT, 426)

чырма-/çırма- ‘sıkıca bağlamak; sarmak’ <OT (CC) *çırма-* ‘bir şeyi sarmak, sarıp sarmalamak, dolamak’ (CC II: 56a/8, VEWT, 109)

ыр/ır ‘şarkı; şiir’ <DLT *ır~yır* ‘şarkı’ <ET (Uyg.) *ır* ‘gürültü, şarkı, türkü; çalgı’ <AT *ır şarkı, türkü, şiir’ (EUES, 289, DLT, 349, 405, EDPT, 192, Leksika, 610-611, ESTYa IV: 285-286, TDBUÜ, 175)

ыраак/ıraak ‘ırak, uzak’ <DLT *yırak* ay. <ET *ırak* ay. <ET (Uyg.) *ıra-* ‘uzaklaşmak, uzağa gitmek’; krş. CC *ırak~ırağ* ‘uzak’, *ırak-* ‘uzaklaşmak’; krş. AA *ıra-* (ETY, 257, EUES, 289, DLT, 47, CC I: 31a/25, 32a/5, 4a/9, EDPT, 214, ESTYa IV: 286-287)

ырам/ıram ‘fal, kum falı; kürek kemiği’: krş. DLT *ırk* ‘kehanet, fal, insanın içindeki gizli şeyleri ortaya çıkarma’ <ET *ırk* ‘fal’ (DLT, 20, ETY, 408)

ырга-/ırға- ‘sallamak’ <DLT *ırға-* ‘sallamak, silkelemek’ <ET (Uyg.) *ırға-* ~ *yırға-* ‘sallamak, silkelemek, sarsmak; titremek’ (EUES, 290, DLT, 125)

ысырык/ısıрык ‘tütsü için kullanılan üzerlik bitkisi; çeşitli hastalıklara kullanılan şifalı ot’ <DLT *ısrık* ‘nazara ve cin çarpmasına uğramış çocukları tedavi ederken kullanılan bir kelime’ (DLT, 48-49, EDPT, 250)

эсир-/esir- ‘böbürlenmek, üstünlük taslamak’: krş. ET (Uyg.) *esür-* ‘sarhoş olmak, mest olmak, esirmek, hayran kalmak’, DLT, *esürt-* ‘sarhoş etmek’ (EUES, 125, DLT, 524, EDPT, 251, ESTYa I: 309-310)

эр/er ‘er, erkek; koca, eş’ <DLT *er* ‘adam’ <ET *er* ‘adam, erkek; yiğit, kahraman; asker; erlik, erdem’ (ETY, 253, 345, DLT, 7, EDPT, 192, ESTYa I: 321-322)

эрдём/erdem ‘er, yiğit’ <ET *erdem* ‘kahramanlık, yiğitlik, erlik’ <ET *er* ‘adam, erkek; yiğit, kahraman; asker; erlik, erdem’; bk. **эр/er** ‘er, erkek; koca, eş’ (ETY, 438, EDPT, 206-207, ETDES, 168, OTWF 68)

эрен/eren ‘er, yiğit’ <DLT *eren* ‘adamlar; kahramanlar; yiğitler’ <ET *eren* ‘adamlar, erkekler; askerler’ <ET *er* ‘adam, erkek; yiğit, kahraman; asker; erlik, erdem’; bk. **эр/er** ‘er, erkek; koca, eş’ (ETY, 345, 494, DLT, 16, ESTYa I: 290-291, DDM, 109)

эри-/eri- ‘erimek’ <DLT *erü-* ~ *eri-* ay. <ET (Uyg.) *erü-* ay. (DDM, 111, DLT, 458, EDPT, 198, ESTYa I: 289-290)

эрик-/erik- ‘sıkılmak; üşenmek’ <ET (Uyg.) *ërik-* ‘tembellik etmek, tembel olmak, sıkılmak (EUES, 260)

эрин/erin ‘dudak’ <DLT *irin* ay. <ET (Uyg.) *ërin* ‘dudak, (genellikle ev hayvanlarında) dudak’; krş. CC *ërin* (I) ‘burun deliği’, *ërin* (II) ‘diş eti’ (DLT, 36, EUES, 260, CC I: 47b/18, 47b/23, EDPT, 232-233, Leksika, 226-227, ESTYa I: 292-293, 301)

эрин-/erin- ‘üşenmek’ <DLT *ërin-* ‘tembellik etmek’ <ET (Uyg.) *ërin-* ‘kızmak, üzölmek, tasalanmak, yakınmak’; krş. KB, *irin-* ‘üşenmek’ (DLT, 99, KB, 2462, EUES, 260, EDPT, 235, ESTYa I: 376-377)

эриш/eriş ‘arış, çözüğü’ <DLT *arış* ‘dokuma tezgahının uzunlamasına telleri’ (EUES, 121, DTS, 58, DLT, 29, EDPT, 239, ESTYa I: 294-295, ETDES, 22)

эрк/erk ‘erk, irade’ <DLT *erk* ‘otorite, emrin geçerli olması’ <ET (Uyg.) *erk* ‘erk, kuvvet, kudret, güç’ (DDM, 110, DLT, 20, EDPT, 220, ESTYa I: 295-296)

эркек/erkek ‘erkek’ <DLT *erkek* ‘erkek, hayvanların erkeği’ <ET (Uyg.) *erkek* ~ *irkek* ‘boğa; erkek’ (DLT, 54, EUES, 261, EDPT, 223-234)

эркеч/erkeç ‘üç yaşından büyük enenmiş teke’ <DLT *erkeç* ‘erkeç’ <ET (Uyg.) *erkeç* ‘erkek keçi, teke, erkeç’ (DLT, 46, EUES, 116, ETDES, 169, ESTYa I: 300)

эрмек/ermek ‘meşgale’ <DLT *ermegü* ‘tembel’ <ET (Uyg.) *ermegü* ‘tembel, ihmalcı’ <AT **ēr-* ‘yorulmak; bıkmak, üşenmek’; krş. Moğ. *eremeg* [эрмэг] ‘erkekçe, erkeğe ait’ (DDM, 127, EUES, 118, DLT, 71, EDPT, 232, TDBUÜ, 181, Lessing, 407)

эрте/erte ‘erken’ <DLT *erte* ~ *irte* ‘sabahın erken saati’ <ET *erte*~*ërte* ‘erken, sabah erkenden, sabahleyin; evvelce, eskiden’ <AT *ēr ‘erken’; krş. Moğ. *erte(n)* [эрт(эH)] ‘erken’ (ETY, 301, EUES, 263, DLT, 62, EDPT, 202-203, Leksika, 79-80, ESTYa I: 369-371, Lessing, 418)

ээр/eer ~ эгep/eger ‘eyer’ <DLT *eder* ay. <ET *eder* ay. <AT *ēder ay. (ETY, 336, DLT, 298, EDPT, 63, ESTYa I: 241-242, TDBUÜ, 180)

ээрчи-/eerçi- ‘ardından gelmek, takip etmek’: krş. DLT *eder-* ‘aramak, takip etmek’ (DLT, 91, DTS, 162, ESTYa I: 242-245)

2.1.2.9.2. Söz İçinde -r- > -l- Değişmesi

Türk dillerinde *r*, *l* seslerinin birbiri yerine geçtiği yaygın olarak görülür (SİGTYa, 1984: 364-365). Özellikle Irak Oğuzcası ve Güney Oğuz ağızlarında *r* sesi *l* sesine değişir (Johanson, 2021: 397).

Kırgızcada birinde ilerleyici benzeşme olmak üzere iki örnekte *-r-* sesinin *-l-* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

жалбыз/calbız ‘yarpuz’ <DLT *yarpuz* ‘bir bitki türü’ (DLT, 365, EDPT, 957, VEWT, 183, ETDES, 560)

үркөр/ürkөр ‘ülker’ <DLT *ülker* ay. <ET (Uyg.) *ülker* ay. (EUTS, 272, DLT, 46)

2.1.2.9.3. Söz İçinde -r- Düşmesi

Türk dillerinde *r* sesinin düşmesi yaygındır. Özellikle *t*, *s*, *ç*, *k*, *p*, *q* seslerinden önceki pozisyonda düşer (SİGTYa, 1984: 371-372). Kırgızcada da birkaç örnekte *-r-* sesinin düştüğü görülür.

бек/bek ‘sağlam, sıkı’ <DLT *berk~bek* ‘muhkem, sağlam’ <ET (Uyg) *bek~b(e)k* ‘sağlam, sıkı’ (EUES, 160, DLT, 145, EDPT, 325)

көгүчкөн/kögüçkөн ‘güvercin’ <DLT *kögürçgen~kögürçgün* ay. <ET (Uyg.) *kögürçgen~kögürçgün* ay. <ET *kök* ‘mavi, yeşil, boz, gri, lacivert (gökyüzünün her türlü rengi)’ <AT *kök ay. (EUES, 399, DLT, 521, EDPT, 713, VEWT, 287, ESTYa, III: 57-59, ETDES, 206-207, Leksika, 174-175)

куймулчак/kuymulçak ‘kuyruk sokumu’: krş. DLT *kudruçak* ‘kuyruk sokumu kemiği’; CC *koymuç~kuymuç* ‘leğen kemiği, kuyruk sokumu kemiği’ (DLT, 423, CC I:48a/22, CC II: 60b/25-26, EDPT, 606)

куткаp-/kutkar- ‘kurtarmak’ <DLT *kutgar-* ~ *kutrar-* ay. <ET (Uyg.) *kutar-* ~ *kutgar-* ay. (EUES, 430, DLT, 288, 290, EDPT, 649, VEWT, 304, ESTYa, VI: 178-180)

кутул-/kutul- ‘kurtulmak’ <DLT *kutul-* ~ *kutul-* ay. <ET (Uyg.) *kutul-* ~ *kutrul-* ay. (EUES, 426, 432, DLT, 301, EDPT, 650)

тескей/teskey ‘güneş görmeyen gölgeli taraf, kuzey’ <**ters+gey* : bk. **терс/ters** ‘ters’

тескери/teskeri ‘ters’ <**ters+kerü* <DLT *ters* ‘zor olan şey’ <ET (Uyg.) *ters* ‘ters’ bk. **терс/ters** ‘ters’

2.1.3. Öndamak Ünsüzleri

Bu alt bölümde Eski Türkçede bulunan *y* ve *ń* öndamak ünsüzlerinin Kırgızcadaki durumu incelenmiştir.

2.1.3.1. Eski Türkçe *y* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Söz başı *y*- sesi Çağdaş Türk dillerinde çok değişkenlik gösterir. Çuvaşça *ś*, Yakutça *s*, Altayca *δ*, Tuvaca, Hakasça ve Şorcada *ç*, Kazakça, Karakalpakça, Nogayca ve Tatarcada *j*, Tofalarca ve Kırgızcada *c*, Sagayca ve Koybolcada *n*, Balkarca (Malkar ağızı) *z* sesine değişir, diğer Türk dillerinde ise *y* olarak korunur. Azericedar ünlüler önünde düşer. Ağızlar da dikkate alındığındaysa daha fazla değişimleri görmek mümkündür. Bu çeşitlenmelerin sebepleri, *y*-nin Ana Türkçede asli olup olmadığı, diğer taraftan Altay dillerine kadar uzanan ilişkileri araştırmacıları epeydir meşgul etmektedir (Щербак, 1970: 159-160, 79-80, СИГТЯа, 1984: 256-279, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 57-61). Söz konusu değişimlerin yorum ve örnekleri için Johanson'a (2021: 368-369) bakılabilir.

Eski Türkçe söz başı *y*- sesi Kırgızcada düzenli olarak *c*- sesine değişir. Bunun yanı sıra bir örnekte *s*- sesine değiştiği; bir örnekte de düştüğü tespit edilmiştir. Söz içi ve söz sonu pozisyondaysa düzenli olarak korunur.

2.1.3.1.1. *y* - > *c*- Değişmesi

Türk dillerinin tasnifinde söz başı *y*- >*c*- değişmesi Kırgızca için tipik sayılır. Ancak bu değişim Karaçay-Balkarca ve Tatarcada da görülür. Ayrıca tarihi metinlerden de tespit etmek mümkündür (bk. Ağca, 2016: 42-43, Çeribaş, 2019, DLT, 2015: 331). Örneğin Eckmann, Çağataycadaki *-agu*, *-egü* ses grubunu incelediği bölümde *cav* (<*yagı*) 'düşman' örneğini söz başı *c*- sesinden ötürü Çağatayca saymayarak, dolaylı yoldan *y*- > *c*- değişiminden söz eder (2017: 44). Ayrıca çağdaş Türk dillerinde de *y*- ve *c*- dağılımlı durumların mevcudiyetini dikkate almakta yarar var (bk. Johanson, 2021: 369-371).

Kırgızcaki örnekleri aşağıda görüleceği üzere düzenlidir:

жаа/саа 'yay' <DLT *yā* ay. <ET *ya* ay. <AT **yā* ay. (ETY, 420, EUTS, 278, DLT, 124, ESTYa I: 74-75, TDBUÜ, 175, EDPT, 869, Leksika, 570)

жаак/саак 'çene, yanak' <DLT *yaŋak* 'ağzın iki tarafında, dişlerin oturduğu kemik' <ET *yaŋak* 'yanak' (ETY, 316, EUTS, 283, DLT, 501, EDPT, 948, VEWT, 187)

жаш/саş 'genç; yaş' <DLT *yaş~yāş* 'taze' <ET (Uyg.) *yaş* 'yaş, körpe, yeşil' <AT **yāş* 'yaş, yıl': Türkm. *yāş*, Yak. *sās*, Hlç. *yā^aş* (EUES, 874, DLT, 350, EDPT, 975, Leksika, 685, TDBUÜ, 175, ESTYa IV: 161-164)

жел/cel ‘yel’ <DLT *yīl~yēl~yel* ay. <ET (Uyg.) *yel* ‘rüzgâr, yel; hava (element)’ <AT *yēl ‘yel, rüzgâr’ (ETY, 540, 511, EUES, 885, DLT, 46, 288, EDPT, 916, 917, TDBUÜ, 182, 181, VEWT, 195, ESTYa IV: 174-176, 177)

жем/sem ‘yem’ <DLT *yem~yīm* ‘yiyecek, rızık’ <ET *ye-* ‘(yemek) yemek’; krş. ET *yemlig* ‘yemeği, azığı olan’: bk. **же-/ce-** ‘yemek’

жоон/соон ‘yoğun’ <DLT *yogun* ‘her şeyin irisi’ <ET *yogun* ‘yoğun, kalın, kaba’ (ETY, 261, DDM, 287, EUTS, 301, DLT, 360, EDPT, 904, VEWT, 205, ESTYa, IV: 208-209)

жупка/супка ‘mayalanmamış hamurdan pişirilen ince yufkaya süt, tereyağı eklenerek yapılan yemek’ <DLT *yuvga* ‘yufka ekmek’, *yubka* ~ *yuwka* ‘her şeyin incesi’ <ET *yuyka* ‘ince’ (ETY, 261, DLT, 359, 362, 474, EDPT, 874, VEWT, 209, KEWTS, 363, ESTYa, IV: 241-242)

журт/сurt ‘yurt, halk’ <DLT *yurt* ‘harabe halindeki yerleşim yeri’ <ET *yurt* ‘yurt; cenaze çadırı’ (ETY, 340, 406, EUES, 921, DLT, 351, EDPT, 958, VEWT, 211, TDBUÜ, 181, Leksika, 490-491, ESTYa, IV: 254-255)

жуу-/суу- ‘yıkamak’ <DLT *yū-* ay. <ET (Uyg.) *yu-* ‘yıkamak, yıkanmak, temizlemek’ <AT **yū-* ‘yıkamak’; krş. DLT *cun-* ‘yıkanmak’, CC *yuv-* ~ *yu-* ‘yıkamak’ (EUES, 917, DDM, 289, DLT, 457, 331, CC I: 16b/1, 16b/4, EDPT, 870, VEWT, 209, TDBUÜ, 180)

жүз/сүз ‘yüz (sayı adı)’ <DLT *yüz* ay. <ET *yüz* ay. <AT *yüz ay. (ETY, 316, 359, DDM, 291, DLT, 38, EDPT, 982, TDBUÜ, 186, VEWT, 213, ESTYa, IV: 260, KEWTS, , 367)

жүздүк/сүздүк ‘yüzük’ <DLT *yüzük* ay. <ET (Uyg.) *üzük~yüzük* ay. (EUES, 834, 928, DLT, 355, EDPT, 986, ETDES, 584, ESTYa, IV: 261-262, KEWTS, , 368)

жылгын/сiлгiн ‘ılgın, ılgın ağacı’ <DLT *yilgun* ay.; krş. TT *ilgin* (DLT, 364, EDPT, 926, ESTYa, IV: 277-278, ETDES, 225)

жылдыз/сiлдiз ‘yıldız’ <DLT *yultuz~yulduz~yulduz* ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’ (DDM, 290, EUES, 919, DLT, 365, 327, EDPT, 922-923, ESTYa IV: 279-280)

жыпар/сiпар ‘misk kokusu’ <DLT *yıpar* ‘misk’ <ET *yıpar* ‘cenaze ritüellerinde kullanılan kokulu mum, tütsü’ (ETY, 406, DLT, 143, EDPT, 878-879, ESTYa IV: 284)

Aşağıdaki birleşik sözcük olan *bıyıl* <*bu yıl* örneğinde söz başı *y-* sesi iki ünlü arasında söz içi pozisyona geçerek kendini korumuştur.

быйыл/бiуiл ‘bu sene’ <*bu yıl*;

2.1.3.1.2. Söz Başında y- > s- Değişmesi

Eski Türkçe söz başı y- sesinin s- sesine değişmesi Yakutçaya özgüdür. Kırgızcada bu değişimin gerçekleştiği bir örnek tespit edilmiştir. Ancak aynı örnek Yakutça-Rusça sözlükte *uhun-* olarak görülür (1972: 445).

сүз-/сүз- ‘(suda) yüzmek’: krş. DLT *yüz-* ‘(suda) yüzmek’, ET *yüzüt-* ‘yüzdürmek’ (DLT, 376, ETY, 462, EDPT, 984, ESTYa, VII: 368, VEWT, 214)

2.1.3.1.3. Söz Başında y- Düşmesi

Kırgızcada bir örnekte söz başı y- düşmesi görülür.

ичке/ичке ‘ince’ <DLT *yiñçe* ‘herhangi bir şeyin incesi’ <ET *yiñçe* ‘ince’ <AT *yñçe ‘ince’ (ETY, 261, DLT, 503, ESTYa I: 364-365, EDPT, 945, TDBUÜ, 183)

2.1.3.1.4. Söz İçi ve Söz Sonunda -y-, -y Korunması

Eski Türkçe söz içi -y-, söz sonu -y sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur.

кайы-/кауы- ‘hayvan cinsel ilişkide bulunmak (deve), kösnüme’: krş. DLT *kunduz kayırı* ‘ilaçlarda kullanılan kunduz taşığı’; ET (Uyg.) *kayır* ‘kunduz hayası, (kunduzun) salgı(sı)’ (EUES, 350, DLT, 200, EDPT, 678-679)

кайык/кауык ‘kayık’ <DLT *kaygık~kayguk* ay. (DLT, 422, 94, EDPT, 676, VEWT, 233, ESTYa, V: 212-213)

кийик/кийик ‘geyik’ <DLT *keyik* ‘herhangi bir hayvanın vahşisi; geyik, ceylan’ <ET *keyik* ‘av hayvanı, geyik’⁴³ (ETY, 312, DLT, 9, 80, EDPT, 755 ESTYa V: 21-23, VEWT, 247, ETDES, 190, Leksika, 151-152)

ай/ай ‘ay’ <DLT *āy~ay* ay. <ET *ay* ‘ay, kamer; bir aylık zaman dilimi’ <AT *hāy ‘ay’ (ETY, 303, EUES, 187, DLT, 39, 57, EDPT, 265, 268, ESTYa I: 98-99, Leksika, 55, 629-630, TDBUÜ, 173)

ой/ой ‘ova, ovalık yer’ <DLT *ōy* ‘yerdeki oyukluk’ <ET (Uyg.) *oy* ‘delik, oyuk, çukur; kamaş, saz’ <AT *ōy* ‘oyuk, çukur, alçak arazi, vadi’ (DDM, 190, EUES, 518, DLT, 23, EDPT, 265-266, TDBUÜ, 177, ESTYa I: 427-428)

2.1.3.2. Eski Türkçe *n* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Altaycada varlığı öne sürülen palatal *n* sesi, Eski Türkçede nadir olarak görülmekle birlikte, daha sonraki dönemlerde *n*, *y* olarak görülür. Räsänen’in de belirttiği gibi söz içi ve söz sonunda rastlanır. Runik harfli ve erken dönem Mani elyazmalarında *n*, geç dönem Mani yazmaları ve Budist metinlerde *y* olarak görülür. SİGTYa, Räsänen’in öne sürdüğü gibi Eski Türkçede *n* sesinin varlığı kabul etse de,

⁴³Argunşah, *Çağatay Türkçesi* kitabında *d*’li örneklerden söz ederken kaynak belirtmeksizin *keğik* ‘geyik’ örneğinin de verir (2013: 92).

bunu ana dildeki şeklin yansıması olarak bakmaya şüpheyle yaklaşır (SİGTYa, 1984: 332-333). Türk dillerindeki örnekleri için Johanson'a (2021: 371-372) bakılabilir.

Eski Türkçede az sayıdaki örnekte rastlanan *n* sesi, Halaççada *n*⁴⁴, diğer Türk dillerinde ise *y* olarak mevcudiyetini sürdürür. Keza Kırgızcada da bu ses genellikle *y* sesine; iki örnekte *n* sesine değiştiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra nadiren ünsüz ayrışması gerçekleşmiştir.

2.1.3.2.1. Söz İçinde –n- > -y- Değişmesi

Eski Türkçe *n* sesi Kırgızcada kurallı olarak *y* sesine değişir.

кой/кoy ‘koyun’ <DLT *kōy~koy~kōn* ay. <ET *koń* ‘koyun; koyun yılı’ (ETY, 306, DLT, 12, 49, EDPT, 631, VEWT, 279, ESTYa, VI: 23-24, Leksika, 431-432, TDBUÜ, 178, ETDES, 317-318, KEWTS, , 231)

куяш/куyaş ‘güneş, gök cismi, güneşin doğduğu yön’ <DLT *kuyaş* ‘şiddetli sıcaklığın ısı ve güneş vurmasının şiddeti’ <ET (Uyg.) *kuyaş* ‘güneşli; öğle sığağı’ <AT **kuńaş* (<**kuńál*) (EUES, 434, DLT, 419, VEWT, 301, EDPT, 679, ESTYa, VI: 111-112, Leksika, 65, ETDES, 204-205)

мүйүз/мүйüz ‘boynuz’ <DLT *müñüz* ay. <ET (Uyg.) *müñüz~müyüz* ay. <AT **büñüz*; krş. CC *müz* ‘boynuz’ (EUES, 483, DLT, 221, CC II: 60a/17, EDPT, 352, VEWT, 347, ESTYa II: 243-245, Leksika, 148, 725, ETDES, 73)

туяк/туyak ‘toynak’ <DLT *tuyag* ‘toynak’; krş. TT *toynak* (DLT, 416, EDPT, 519, VEWT, 499, Leksika, 147)

2.1.3.2.2. Söz İçinde –n- > -n- Değişmesi

Kırgızcada beklenmedik bir şekilde *n* > *n* değişmesine de rastlamak mümkündür.

гана/gana ‘sadece; sınırlandırma, kuvvetlendirme işlevi katar’ <AT **kına* ‘küçültme eki’; krş. DLT *-kiye ~ -kiya* ‘küçültme eki’, ET (Orh.) *azkına* ‘azıcık, az miktarda’: Johanson (2021: 372) da {+KIńA} böyle kabul eder.

кoнoк/кoпoк ‘akdarı; mısır’ <DLT *konak ~ koyak* ‘akdarı’ <ET (Uyg.) *konuk* ‘sorgum, süpürge darısı’ <AT **końak* (EUES, 392, DLT, 165, 488, EDPT, 637, ESTYa VI: 55-56, Leksika, 458-459, VEWT, 280, Lessing, 1137)

турна/turna ‘turna’ <DLT *turna* ay. <ET *turńa* ay. (ETY, 313, DLT, 450, EDPT, 551, ESTYa, III: 301-302, KB, S, 769, ETDES, 526-527)

? **кoнoк/кoнoк** ‘deve derisinden yapılan kova, kap’ <DLT *könek* ‘deriden yapılan su kabı’ <ET (Uyg.) *könek* ‘kova, kap’ <ET (Uyg.) *kön* ‘deri, cilt’ <AT **kōn* ‘gön, deri, at derisi, ham deri’; krş. KB, *könek* ‘kova burcu’, Moğ. *könüg* [хөнөг] ‘kova’ (EUES,

⁴⁴TDBUÜ, 1995: 79

403, DLT, 169, KB, 141, EDPT, 731, VEWT, 290, ESTYa V: 104-105, Leksika, 52, Lessing, 605)

Gabain, *ny* mevzusunda *könyek*, *könök* ‘kova’ örneklerini vermiş ve dipnotta ‘y’li şekil tespit edilmemiştir; ama Kazakçadaki *küyök* ‘keçe torba’ ile karşılaştırılabilir’ ifadesinde bulunur (Gabain, 2007: 39).

2.1.3.2.3. Söz İçinde –ń- > -ym-, -yn-

Aşağıda görüleceği üzere Eski Türkçe *ń* sesi Kırgızcada *yn* ve *ym* olarak ayrılmıştır. Muhtemelen *ym* < *yn* gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır.

каймак/kaymak ‘kaymak’ <DLT *kayak~kanak* ay. <ET (Uyg.) *kayak* ‘kaymak, krema, tereyağı, yağ, toz tabakası’ <AT *kāñak ‘kaymak’; krş. Моғ. *haylmaq* [хайлмаг] ‘kaymak’ (EUES, 349, DLT, 417, 165, EDPT, 636, TDBUÜ, 173, ETDES, 276, KEWTS, , 213, Lessing, , 1081)

коюн/koyn ‘koyun; kucak’ <ET (Uyg.) *koy ~ koyun* ‘göğüs; göğüs cebi, iç cep’ <*AT *kōñ* ‘koyun, koltuk altı, sine’; krş. DLT *koy* ‘kaftanın koyun kısmı’, KB, *kon* ‘koyun, bağır’ (DLT, 405, KB, 1500, EUES, 398, ESTYa, VI: 24-26, EDPT, 631, VEWT, 280, Leksika, 243-244, TDBUÜ, 178)

көйнөк/köynök ‘gömlek; elbise’ <DLT *köñlek* ‘gömlek’ <AT *kōñlek ay. krş. CC *kövlek*, TT *gömlek* (DLT, 489, CC I: 51a/29, VEWT, 290-291, EDPT, 732, ESTYa V: 89-90, Leksika, 476-477, ETDES, 197)

2.1.4. Damak Ünsüzleri

Bu alt bölümde *K*, *G*, *ŋ* damak ünsüzleri ele alınmıştır. Eski Türkçede *K*, *G* sesleri ön ve art olmak üzere iki ayrı işaretle görülür.

2.1.4.1. Eski Türkçe K Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe *K*- sesi Türk dillerinde genellikle korunur. Ancak değiştiği durumlar da az değildir. Takip ettiği ünlüye (ön veya art olmasına bağlı olarak) göre de değişiklik gösterir: Tuvaca ve Tofalarcada *k*, *h*; Türkiye Türkçesi ve Türkmencede *k*, *g*; Hakasçada *h*; Çuvaşçada *k*, *x*, *j*; Yakutçadaysa *k*, *x* gibi değişiklikler gösterir. Ağızlar da dikkate alındığında bu değişimlerin sayısı artmaktadır (Щербак, 1970: 165-167, SİGTYa, 1984: 187-190, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 39-42, Johanson, 2021: 372-375).

Eski Türkçe söz başı *K*- sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur. Sadece bir örnekte *g*-sesine değiştiği düşünülür.

Söz içinde ise az sayıdaki örnekte korunmakla birlikte; iki ünlü arası pozisyonda düzenli olarak ötümlü karşıtına değişir. Aynı değişim *sandhide* de gerçekleşir. Bir örnekte *-t-* sesine değiştiği tespit edilmiştir. Söz sonunda düzenli olarak korunur ve bir birleşik sözcükte düştüğü görülür.

2.1.4.1.1. Söz Başında K- Koruması

Eski Türkçe söz başı K- sesi Kırgızcada düzenli olarak korunur.

каз/kaz ‘kaz’ <DLT *kāz* ay. <ET *kaz* ay. <AT *kāz ay. (DLT, 51, EDPT, 679, VEWT, 243, TDBUÜ, 173, ESTYa, V:184-185, ETDES, 277, KEWTS, , 213)

кең/keñ ‘geniş’ <DLT *kiñ* ay. <ET (Uyg.) *keñ* ‘bol, uzun, ayrıntılı, kapsamlı, geniş’ <AT *kēñ ‘geniş’ (EUES, 364, DLT, 493, EDPT, 724-725, VEWT, 253, ESTYa, III: 46-47, TDBUÜ, 182)

конок/konok ‘konuk’ <DLT *konuk* ‘konuk, misafir’ <ET(Uyg.) *konok* ~ *konuk* ‘oturulacak yer, yerleşim yeri’ <ET *kon-* ‘(bir yere) yerleşmek, (bir yeri) mesken tutmak’ (EUES, 391-392, DLT, 165, ESTYa, VI: 55, ETY, 512)

көп/köp ‘çok’ <DLT *köp* ‘gür, bol, sık ve dolaşık’ <ET (Uyg.) *köp* ‘pek çok, bol’ (EUES, 407, DLT, 140, ESTYa, V: 107-108, EDPT, 686-687)

кыз/kız ‘kız’ <DLT *kīz* ~ *kız* ‘kız; cariye; bakire gelin; kadın’ <ET *kız* ‘kız, evlenmemiş kadın; kız çocuk’ <AT *kīz ‘kız’ (ETY, 345, DLT, 110, 136, EDPT, 679-680, VEWT, 269, ESTYa, VI: 191-193, TDBUÜ, 176)

2.1.4.1.2. Söz Başında k- > g- Değişmesi

Söz başı K- sesinin G- sesine değişmesi yaygın olarak Oğuz koluna mensup dillerde görülse de, hepsi tek düze değildir. Kimisinde art damak, kimisinde ön damak *k*'si değişirken, kimilerinde her ikisi dağınık olarak değişir (bk. Johanson, 2021: 373). Ayrıca Oğuz koluna mensup olmayan Kumukçada da bu değişim görülür (SİGTYa, 1984: 186-187).

Kırgızcada konuşma sırasında, özellikle sözcük öbeğinin ikinci sözcüğü *k-* ile başladığı durumlarda bu değişim ortaya çıksa da, henüz yazıya yansımamıştır.

Aşağıdaki bir örnek Kırgızcada kullanılan bir edattır. Kanımızca Orta Türkçe, Eski Türkçe dönemlerinde görülen *kıya* küçültme ekiyle aynı kökten türemiş olmalıdır. Aslı Ana Türkçede *kīna olarak tasarlanır.

гана/gana ‘sadece; sınırlandırma, kuvvetlendirme işlevi katar’ <AT *kīna ‘küçültme eki’ (Menges, 2020: 148); krş. DLT *-kiye* ~ *-kıya* ‘küçültme eki’, ET (Orh.) *azkīna* ‘azıcık, az miktarda’, ET (Uyg.) *köküzk(i)ya* ‘küçük göğüs’: Gabain, Kitabelerdeki *ny*'nin Yazmalarda *n* ve *y*'ye değişmesinden söz ederken *+kīnya*, *+kīna*, *+kīa*, *+kīya* küçültme ekinden de söz eder (2007: 39). Eckmann, ‘Çağatay döneminde *-gīna* /*kīna*, *-gīne*/*kīne* çeşitleriyle adlara gelerek küçültme ifade eder’ cümlesiyle sözcüğün *g* ile de kullanıldığına işaret etmiştir (2017: 49). Bu da bizim düşüncemizi doğrular.

2.1.4.1.3. Söz İçinde –K- Korunması

Eski Türkçe söz içi –K- sesi Kırgızcada dağınık olarak korunur.

- a. Söz içinde –K- sesinin korunduğu iki örneğin, ünlüsünün aslında uzun olması göz çarpar.

бука/buka ‘boğa’ <DLT *buka* ay. <ET *buka* ay. <AT *būka ay. (ETY, 207, DLT, 254, EDPT, 312, VEWT, 87, ESTYa II: 230-232, TDBUÜ, 179, Leksika, 437-438, 645-646)

эки/eki ‘iki’ <DLT *ikki* ay. <ET *eki-iki* ay. <AT *ēki ay. (ETY, 422, DLT, 66, TDBUÜ, 181, EDPT, 119, ESTYa I: 252-254)

- b. Kırgızcada iki ünlü arası –K- sesi düzenli olarak ötümlüleşerek –G- olur (bk. –K- > -G- *Değişmesi*). Ancak vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesiyle –K- sesinin ünsüz yanı pozisyona geçerek korunduğu durumlar da mevcuttur.

сексен/sekseñ ‘seksen’ <DLT *seksön ~ sekiz ön* <ET *sekiz on* ay. <ET *sekiz* ‘sekiz’: bk. **сегиз/segiz** ‘sekiz’ (ETY, 427, DLT, 189)

токсон/tokson ‘doksan’ <DLT *toksan ~ tokuz ön* ay.; bk. **тогуз/toguz** ‘dokuz’ (DLT, 189, EDPT, 473-474)

- c. Aşağıdaki örneklerde ötümsüz ünsüz korunmakla birlikte sözcüklerin yansıma olması ve belirli bir eki alması da dikkate değer.

бакыр-/bakır- ‘bağırmaq’ <DLT *bakır-* ay. <AT **bākır-* ay. krş. Türkm. *bāğır-*, Az., TT *bağır-* (DLT, 428, EDPT, 318, TDBUÜ, 172, ESTYa II: 20-22)

секир-/sekir- ‘zıplamak; sekmek; atlamak’ <DLT *sekri-* ‘(su vb. şeylere) atlamak; zıplamak’ <ET (Uyg.) *serki-* ‘fırlamak, atlamak, sıçramak’ <AT **sēkri-* ‘sıçramak, koşmak, seğirmek, seğırtmek’ <AT **sēk-* ‘sıçramak, sekmek, (at) dört nala gitmek’; krş. Yak. *ekkirie-*, Nij. *sīkir-*, Az. *seyir-t-*, TT *seğir-*; (DDM, 204, DLT, 467, EDPT, 822, ESTYa, VII: 238-239, VEWT, 408, TDBUÜ, 181)

өкүр-/ökür- ‘öğürmek’ <AT **ōkir-* ay.; krş. Türkm. *ōge-*, Az. *öyü-*, TT. *öğür-*; (TDBUÜ, 183)

чакыр-/çakır- ‘çağırmaq’ <OT (ŞT) *çakır-* ay. <AT **çākır-* ay. krş. Türkm. *çāğır-*, Az., TT. *çağır-* (ŞT 71b-12, DLT, 293, EDPT, 410, VEWT, 96, TDBUÜ, 172)

какыр-/kakır- ‘balgam çıkarmak’ <OT (CC) *kakır-* ‘hah’ diye genizden lanrığı çıkartıp tükürmek’ <AT **kākır-* ‘öksürüp balgam tükürmek’; krş. Türkm. *gāğır-* (CC II: 57b/12, TDBUÜ, 173)

- ç. Aşağıdaki örneklerde –K- sesinin korunmasının sebebini açıklayacak bir ipucu gözükmemektedir.

бакан/bakan ‘boyunluk; direk’: krş. DLT *bakan* ‘pirinçten yapılan halka ve boyun halkası (tavk)’, ET (Uyg.) *bakan* ‘zincir’ (EUES, 138, DLT, 172, ESTYa II: 42-43, EDPT, 316)

теке/teke ‘teke’ <DLT *teke* ‘geyiklerin erkeği; teke’ <ET (Uyg.) *teke* ‘keçi’ (EUTS, 232, DLT, 446, 389, EDPT, 477, VEWT, 470, KB, S, 720, ETDES, 503-504, Leksika, 154)

чыканак/çikanak ‘dirsek’ <çık- ‘çıkmaq’; bk. **чык-/çık-** ‘çıkmaq’; krş. **чыгаша/çığaşa** ‘masraf; telef, kayıp’

- d. Söz içi ünsüz yanı pozisyondaki –K- sesinin de korunduğu örnekler mevcuttur. Özellikle *r*, *l* sesleri komşuluğunda olması dikkate değer. Birer örnekte *s*, *ş* sesleri komşuluğunda korunduğu tespit edilmiştir.

арка/arka ‘sırt’ <DLT *arka* ‘sırt; zorluklarda yardımcı olan kişi, arka, destek’ <ET *arka* ‘sırt’ (ETY, 314, DLT, 64, EDPT, 215, ESTYa I: 174-175, Leksika, 267-268)

аркак/arkak ‘argaç, mekikle enine atılan iplik’ <DLT *arkag* ‘argaç (dokumada enlemesine atılan ipler’ <ET (Uyg.) *arkag* ay. (EUES, 63, DLT, 58, EDPT, 216, TMEN II: 457, ETDES, 21, Leksika, 396)

аркар/arkar ‘argali’ <DLT *arkar* ‘dağ keçisi’ <ET (Uyg.) *arkar* ‘argali’ (EUES, 63, DLT, 58, VEWT, 26, EDPT, 216, ESTYa I: 176, ETDES, 21-22, Leksika, 155)

алкыш/alkış ‘alkış’ <DLT *alkuş* ‘övgü’ <ET *alkış* ay. <ET *alka-* ‘övmek’ (ETY, 437, KB, 5786, 1309, DLT, 126, 48, EDPT, 137-138, VEWT, 17, ESTYa I: 137-138 ETDES, 13)

алкынды/alkındı ‘kullanılmış sabundan kalan küçük parça’ <DLT *alkın-* ‘tükenmek, bitmek; (insan için) ölmek, yok olmak’ <ET *alkın-* ‘bitmek, tükenmek, yok olmak; (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimle olmak’ <ET *alk-* ‘bitirmek, tamamlamak’ (ETY, 445, DLT, 115, EDPT, 138-139)

акса-/aksa- ‘topallamak’ <DLT *axsa-* ay.; krş. ET (Uyg.) *aksak*, OT *aksak~axsak* ‘aksak, topal’, CC *agsaḥ* ‘topal’ (EUES, 26, KB, 3228, DLT, 58, 123, CC I: 50a/8, VEWT, 9, ESTYa I: 76)

жакшы/çakşı ‘iyi, güzel’ <OT *yakşı ~ yaxşı* ay. <ET (Uyg.) *yakşı* ‘iyi, güzel’ (DDM, 270, KB, 275, 6488, DLT, 361, EDPT, 908)

2.1.4.1.4. Söz İçinde –K- > -G- Değişmesi

Eski Türkçe iki ünlü arasındaki –K- sesi Kırgızcada bazı istisnalar hariç (bk.–K- *Korunması*) düzenli olarak –G- olur. Bu eğilimin daha Çağatay döneminde tek tük başladığına işaret eden Eckmann *agımtul* ‘akımsı, beyazımsı’, *dağı* ‘ve, dahi’, *sagın-* ‘düşünmek, hatırlamak’ örneklerinin verir (2017: 43). Aynı zamanda Tarihi Kıpçak

sahasında da bu değişimin fazla olmasa da örneklerine rastlamak mümkündür (Güner, 2020: 93). Çağdaş Türk dillerinde ise (Alt., Kzk., Kırg., Tat., Özb.) kimilerinde düzenli, kimilerinde dağınık olarak iki ünlü arasındaki *k* sesi, *g* sesine değişir. Aynı pozisyondaki aynı ses Çuvaşçada *x*, Tuva ve Hakasçada *q*, Azerice *h* sesine değiştiği görülür (SİGTYa, 1984: 190-191, Johanson, 2021: 375-377).

a. Kırgızcada iki ünlü arasında –*K*- > –*G*- olarak ötümlüleşir.

агым/агым ‘akım’ <DLT *akım* ‘bir akımlık’ <ET *ak*- ‘akmak’; bk. **ак-/ак-** ‘akmak’

багыт/багыт ‘yön’ <ET (Uyg.) *bak*- ‘bakmak, görmek’; bk. **бак-/бак-** ‘bakmak’

богок/богок ‘guatr’ <DLT *bokuk* ‘boğaz çıkıntısını iki tarafında bulunan et bezi (tiroid)’ < ET (Uyg.) *bokok* ‘guatr, boyundaki kalkan bezinin aşırı büyümesiyle beliren hastalık’ (EUES, 186, DLT, 319, VEWT, 79, EDPT, 313-314, ESTYa II: 202-203, Leksika, 150)

жабагы/сабагы ‘yapağı, yapağı’ <DLT *yapaku* ‘yün yoluntusu’ <ET (Uyg.) *yapaku* ‘tay; yapağı’ (EUES, 865, DLT, 349, 363, EDPT, 874, ETDES, 558, VEWT, 188)

жогол-/согол- ‘yok olmak; ortadan kalkmak’ <OT (KB) *yokal*- ‘yok olmak <ET *yoqal*- ‘yok olmak, kaybolmak’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; (fiil çekimi ögesi) değil’ <AT *yōk ay. krş. **жок/сок** ‘yok’ (YETY, 32/3, KB, 692, EDPT, 902, ESTYa IV: 211-212, TDBUÜ, 178)

жогору/согору ‘yukarı’ <DLT *yoqaru* ay. <ET *yukaru* ay.; krş. CC *yogartin* ‘yukarıdan’ (ETY, 332, EUES, 910, DLT, 73, CC II: 69b/32-33, VEWT, 205, EDPT, 896, 906-907, ESTYa, IV: 213-214)

жүгүн-/сүгүн- ‘eğilmek, yükünmek’ <DLT *yükün-* ‘secde etmek; saygı göstermek üzere baş eğmek’ <ET *yükün-* ‘saymak, saygı göstermek; boyun eğmek, biat etmek, bir kimsenin veya bir yönetimin egemenliğini tanımak; ibadet etmek’ (ETY, 489, 514; DLT, 280, 383, EDPT, 913-914, VEWT, 213, ESTYa, IV: 264-265)

өгө-/өгө- ~ **эге-/еге-** ‘eğelemek, bilemek’ <DLT *ige-* ‘bilemek’ <ET (Uyg.) *ége-* ~ *éke-* ‘eğelemek, aşındırmak’ <AT **ēke-* ‘eğelemek’; krş. CC *égev* ‘eğe, törpü’(DLT, 459, EUES, 252, EDPT, 101, ESTYa, I: 328, TDBUÜ, 180, ETDES, 159)

өгүз/өгүз ‘öküz’ <DLT *öküz* ay. <ET *öküz* ay. (ETY, 310, DLT, 28, ESTYa I: 521-523, VEWT, 370-371, TMEN I: 397, ETDES, 397-398)

сагыз/сагыз ‘sakız, çiklet’ <DLT *sakız* ‘elbiseye yapışan pekmez vb.ne yapışan şey’ <ET (Uyg.) *sakız* ‘sakız, reçine’(EUES, 576, DLT, 156, EDPT, 817, ESTYa, VII: 181-182, ETDES, 443)

сагын-/sagin- ‘özlemek’ <ET *sakin-* ‘endişelenmek, kaygılanmak; düşünmek’ <AT **sākin-* ‘düşünmek’ (ETY, 471, EUES, 574, DLT, 173, EDPT, 812-813, ESTYa, VIII: 166-169, TDBUÜ, 174)

сегиз/segiz ‘sekiz’ <DLT *sekiz~sekkiz* ay. <ET *sekiz* ay.; krş. **сөксөн/sekse** ‘seksen’ (ETY, 425, DLT, 157, EDPT, 823, ETDES, 454, KB, S, 611, ESTYa, VII: 236)

сугалак/sugalak ‘obur, doymak bilmeyen’ <DLT *suk* ‘açgözlü, doymaz’ <ET *suk* ‘haset, kıskanç, hırs, öfke’: bk. **сук/suk** ‘obur, açgözlü’

тогуз/toguz ‘dokuz’ <DLT *tokuz* ay. <ET *tokuz* ay. (ETY, 425, DLT, 400, EDPT, 474, ESTYa, III: 255-256, ETDES, 145)

түгөл/tügöl ‘tam, eksiksiz’ <DLT *tükel* ‘tamamlık’ <ET (Uyg.) *tükel* ‘mükemmel, eksiksiz, tam, tamamıyla, büsbütün’ <ET (Uyg.) *tüke-* ‘bitmek, bitmiş olmak, tamamlamak, sonuna gelmek’ (ETY, 157, EUES, 769, DLT, 28, EDPT, 480)

түгөн-/tügön- ‘tükenmek, bitmek’ <DLT *tüke-* ‘tamamlanmak, kalmamak’; krş. ET *tüket-* ‘kullanarak bitirmek, tüketmek’ (ETY, 460, DLT, 464, EDPT, 479)

чыгаша/çığaşa ‘masraf; telef, kayıp’ <*çık-* ‘çıkmaq’; bk. **чык-/çık-** ‘çıkmaq’; krş. **чыканак/çıkanak** ‘dirsek’

эгин/egin ‘tahıl, tahıl tohumu’ <DLT *ekin* ‘tarla’ <ET (Uyg.) *ekin* ‘ekin, tohum’ <ET (Uyg.) *ek-* ‘ekmek’; bk. **эк-/ek-** ‘ekmek, dikmek’

- b. Türk dillerinde *K* sesi söz içi ünsüz yanı pozisyonda nadiren bulunur. Kırgızcada aşağıdaki bir örnekte söz içi ünsüz yanında *-K-* > *-G-* olmuştur.

аргын/argin ‘melez’ <DLT *arkun* ‘yabani aygırla ehli kısraktan doğan at’ <ET (Uyg.) *arkun* ‘damızlık at, yetiştirilen at, yarış atı’ (EUES, 64, DLT, 53, EDPT, 216)

- c. Birleşik sözcüklerde de *k* sesi ünlüler arası pozisyonda ve *r*, *l*, *n* ünsüzleri komşuluğunda ötümlüleşir.

бүгүн/bügün ‘bugün’ <ET (Uyg.) *bügün~böğün* ay.; krş. CC *bukün* ‘bugün’ (EUES, 212, CC ?)

бүрсүгүнү/bürsügünü ‘yarından sonraki gün’ <*birisi künü*

карагат/karagat ‘Frenk üzümü’: krş. DLT *kat* ‘dikenli ağaçların meyvesi’, ET (Uyg.) *kat* ‘(çilek, dut, böğürtlen gibi meyvelerin) tanesi’; krş. Moğ. *had* ‘kiraza benzeyen yenebilir küçük meyve, kızılıcak’ (EUES, 342, DLT, 407, VEWT, 241, Leksika, 121, 142-143, Lessing, , 1069)

кожогат/kocogat ‘ahududuya benzer çalı görünümünde, dikenli bir bitki’: krş. **карагат/karagat** ‘Frenk üzümü’

кызылгат/кızılgat ‘çilek’: krş. **карагат/karagat** ‘Frenk üzümü’

жарганат/carganat ‘yarasa’ <OT (DEMT) *yarkanat* ay. <*yarıg kanat* ay. (Щербак, 1962: 149-150, ESTYa IV: 140-141, DEMT, 400, Aksu, 2019)

2.1.4.1.5. Söz İçinde -k- > -t- Değişmesi

Aşağıdaki bir örnekte söz içi -k- sesinin -t- sesine değiştiği görülse de, nedeni açık değildir.

сестен-/sesten- ‘korkmak, çekinmek’ <OT (CC) *sésken-* ‘korkmak, ürkmek, irkilmek, çekinmek’ (CC II, 56a/2)

Türk dillerinde *k* sesinin *t* sesine değiştiği örnekler nadir olarak Yakutça ve Çuvaşçada görülür: Genel Türkçe *berk* ~ Yakutça *bert*, Çuvaşça *piti*; Genel Türkçe *ürk-* ~ Yakutça *ürt-* gibi (Johanson, 2021: 375).

2.1.4.1.6. Söz Sonunda -K Korunması

Kırgızcada söz sonunda -k sesi düzenli olarak korunur. Eski Türkçe *r* ünsüzü komşuluğundaki söz sonu -k sesi Kırgızcada bir grup sözcükte -rk dizisi şeklinde, bir kısmındaysa arasına ünlü türetildiği için ünlü komşuluğunda korunur.

ак-/ak- ‘akmak’ <DLT *ak-* ay. <ET (Uyg.) *ak-* ay. (EUES, 23, DLT, 34, EDPT, 12, VEWT, 77, ESTYa I: 118-120)

бак-/bak- ‘bakmak’ <OT *bak-* ay. <ET (Uyg.) *bak-* ‘bakmak, görmek’ (EUES, 138, DLT, 160, EDPT, 311, VEWT, 58, ESTYa II: 38-40)

билек/bilek ‘bilek’ <DLT *bilek* ay. <ET (Uyg.) *bilek* ‘bilek, eklem’ (EUES, 170, DLT, 166, EDPT, 338-339, VEWT, 76, ESTYa II: 145-146, Leksika, 250-251)

жок/сок ‘yok’ <DLT *yōk~yok* ‘yok, olmaz, değil’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; (fiil çekimi ögesi) değil’ <AT *yōk ay. (ETY, 402, 441, DDM, 287, DLT, 33, 141, 182, EDPT, 895-896, TDBUÜ, 178, ESTYa, IV: 211-213)

сук/сук ‘obur, açgözlü’ <DLT *suk* ‘açgözlü, doymaz’ <ET *suk* ‘haset, kıskanç, hırs, öfke’ (ETY, 441, DLT, 401, EDPT, 804)

чык-/çık- ‘çıkmaq’ <DLT *çık-* ‘(dışarı, yukarı) çıkmak’ <ET *taşık-* ‘dışarı çıkmak; başkaldırmak, isyan etmek; (ordu) sefere çıkmak’ (ETY, 450, DLT, 133, EDPT, 562, VEWT, 107, ETDES, 110)

эк-/ek- ‘ekmek, dikmek’ <DLT *ek-* ‘ekmek’ <ET (Uyg.) *ek-* ‘(tohum) ekmek, serpmek; saçmak’ (DLT, 87, EUES, 102, EDPT, 100, ESTYa I: 251-252)

Aşağıdaki örneklerde Eski Türkçe *rk* dizisi bünyesindeki söz sonu *-k* sesi a. söz konusu dizinin arasına ünlü türetilerek ünlü komşuluğunda; b. olduğu gibi konurmuştur.

арык/арик ‘ark’ <DLT *ark* ‘ark, küçük ırmak’ <ET (Uyg.) *ark* ay. <AT **ār*k ‘arık, ark’ (EUES, 62, DLT, 31, TDBUÜ, 172, EDPT, 214, VEWT, 28, TMEN II: 469, ESTYa I: 187-188, ETDES, 22-23)

бөрк/бөрк ‘börk’ <DLT *börk* ‘başlık, börk’ <ET (Uyg.) *börk* ay. (EUES, 193, DLT, 151, EDPT, 362, VEWT, 84, ESTYa II: 221-224, Leksika, 482, ETDES, 76-77)

көрк-/көрк- ‘korkmak’ <DLT *körk-* ay. <ET *körk-* ay. (ETY, 471, DLT, 522, EDPT, 651-652, VEWT, 282, ESTYa, VI: 77-79, KEWTS, , 229)

үрк-/үрк- ‘ürkmek, korkmak’ <DLT *ürk-* ‘(kurttan, düşmandan vb. şeylerden) ürkmek’ <ET *ürk-* ‘ürkmek, korkmak’ (ETY, 472, DLT, 522)

2.1.4.1.7. Söz Sonunda *-k* Düşmesi

Aşağıdaki örnekte söz sonu *-k* sesinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu da birleşik sözcük konumuna geçmesiyle ilgilidir.

билездик/билездик ~ **билерик/билерик** ‘bilezik’ <*bilek *yüzük*: krş. DLT *bilezük* ay. <ET (Uyg.) *bilzök-lüg* ‘bilezikli’ (EUES, 176, DLT, 226, EDPT, 345, VEWT, 76, ESTYa, II: 143-145)

2.1.4.2. Eski Türkçe *G* Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçede söz başı *G* sesinin varlığı hiçbir iz bırakmamakla birlikte, mevcudiyeti araştırmacılar tarafından etraflıca tartışılmıştır (bk. Poppe, 1960: 13, Johanson, 2021: 380). Söz konusu ses, Eski Türkçede sadece söz içi ve söz sonunda bulunur.

Eski Türkçe *G* sesi Kırgızcada söz içinde genellikle korunsa da, ek başında düştüğü örnekler tespit edilmiştir. Söz sonu pozisyonunda ise dağınık olarak *-K*, *-y* seslerine değiştiği ve birkaç örnekte düştüğü görülür.

2.1.4.2.1. Söz İçinde *-G-* Korunması

Eski Türkçe *-G-* sesi söz içi pozisyonunda Kırgızcada genellikle korunur.

a. İki ünlü arasında *-G-* sesi korunur.

агыл/ агил ‘ağıl’ <DLT *agıl* ‘ağıl; koyun pisliği’ <ET *agıl* ‘ağıl’ (ETY, 339, DLT, 35, 31, EDPT, 83, TMEN II: 503, ESTYa I: 83-85, ETDES, 6)

жүгөрү/цүгөрү ‘darı, mısır’ <DLT *yügiür* ~ *ügiür* ‘akdarı’; krş. ET (Uyg.) *üyür* ‘tahıl, darı’ (EUES, 831, DLT, 352, 372, Leksika, 458, VEWT, 370, ETDES, 131-132)

жыгач/сигаç ‘ağaç; tahta’ <DLT *yıgaç~yigāç* ‘ağaç’ <ET *ı~ ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’ <AT *ī ‘ağaç topluluğu, orman’ (ETY, 162, 309, DDM, 120, DLT, 352, VEWT, 7, EDPT, 79-80, KEWTS, 54, ESTYa, I: 70-73, ETDES, 5-6)

ичеги/іçegi ‘bağırsak’ <DLT *içegü* ‘kaburga kemiklerinin içinde kalan kısım’ <ET (Uyg.) *içegü* ‘iç, iç organlar’ <ET *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’: bk. **ич/іç** ‘iç, karın’ (ETY, 314, DLT, 142, EUES, 293)

угут/ugut ‘malt; boza için çimlendirilen buğday (önce kurutulur ve ufalanarak eklenir)’ <DLT *ugut* ‘kendisinden içki elde edilen mayanın ismi’ <ET (Uyg.) *ugut* ‘maya, ferment’ (DLT, 24, EUES, 788, EDPT, 80, VEWT, 510, ETDES, 533)

үгүт/ügüt ‘propaganda; nasihat’ <DLT *ögüt* ‘öğüt’ <ET (Uyg.) *ögüt* ‘öğüt, nasihat’ (ETY, 476, EUES, 529, DLT, 24, KB, S 532)

үйүгүшүү/üügüşüü ‘köpekgillerle kedigillerin çiftleşmesi’: krş. DLT *üdig~üdig* ‘aşk ve özlem heyecanı’, *üdlen-* maddesi *yılki üdlendi* ‘dişi hayvanlar erkek istedi ve iştahları kabardı’, ET (Uyg.) *üdlen-* ‘çiftleşme isteği olmak; sevinçli olmak’ (DLT, 32, 102, EUES, 819, EDPT, 50)

- b. İki heceli sözcüklerde söz sonu –G sesi, ünlüyle başlayan ek aldığında, vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesiyle *r, l* ünsüzleri komşuluğunda korunmuştur.

коргон/korgon ‘kale’ <ET *korgan* ‘korugan, sığınak, kale’ <AT **kōri-* ay. (ETY, 340, ESTYa, VI: 76, Leksika, 486-487, VEWT, 282, TDBUÜ, 178)

курга-/kurga- ‘kurumak’ <DLT *kurga-* ay. < **kurig+a-* <ET *kuri-* ‘kurumak’ <AT **kūri-* ay. (DLT, 470, EDPT, 655, TDBUÜ, 179)

улгай-/ulgay- ‘yaşlanmak’ <DLT *ulgat-* ~ *ulgağ-* ‘büyüme’ <ET *ulgat-* ‘büyüme, yaş ilerlemek, yetişme’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’ < **ullug* <ET (Uyg.) *ul* ‘ayak tabanı; tekerlek çemberi’; krş. CC *ulgay-* ‘büyüme, gelişme’: bk. **улуу/uluu** ‘ulu; büyük’ (ETY, 250, EUES, 789, 796, DLT, 30, 118, 242, CC I: 7a/10, 7a/11, EDPT, 139, 138, 512, DTS, 567)

ургаачы/urгааçı ‘dişi; kadın, kız’: krş. DLT *uragut* ‘kadın’; krş. **ырук/uruk** ‘tohum; soy nesil; sperm’; Yapısı Türkiye Türkçesindeki *kuzulacı, kulunlacı* örneklerine benzemektedir.

булга-/bulga- ‘sallamak; kirlenmek’ <DLT *bulga-* ‘bulamak, karıştırmak’ <ET *bulga-* ‘bulamak, karıştırmak; iç karışıklık çıkartmak, kaosa sürüklemek; safları karıştırmak, sapıtmak’ (ETY, 455, DLT, 470, 216, EDPT, 337, ESTYa II: 253-257, 258-260)

кызгылт/kızgılt ‘kızılımsı’: krş. DLT *kızgul at* ‘kül rengi ile alaca arasında donu olan at’ <ET (Uyg.) *kızgil* ‘kırmızı, kırmızımsı; kızıl’ (EUES, 377, DLT, 211, EDPT, 682)

толго-/tolgo- ‘çevirmek, döndürmek’ <DLT *tolga-* ‘(kolera vb. şeylerden karın) burulmak; yün çilesini dolamak’ <ET (Uyg.) *tolga-* ‘sarmak, döndürmek, çevirmek’;

krş. ET (Orh.) *tolgat-* ‘dolaştırmak, dolandırmak; sıkıntı vermek, eziyet etmek’ (ETY, 460, 473, EUES, 729, DLT, 470, EDPT, 497)

элге- /elge- ~ **эле- /ele-** - ‘elemek’ <DLT *elge-* ay. <ET (Uyg.) *elge-* ‘bir şeyin arasına bir şeyi sokmak, sıkıştırmak; elemek’ (DLT, 126, EUES, 103, EDPT, 143, ESTYa I: 261-263)

2.1.4.2.2. Söz İçinde -G- Düşmesi

Söz içi ünsüz yanı –G- sesi Oğuz ve Kıpçak sahasında dağınık olarak düşer (Johanson, 2021: 386-387).

Kırgızcada söz içi ünsüz yanı pozisyonundaki G sesi dağınık olarak düşmüştür. Aşağıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere çoğu zaman ek başı konumundadır.

жала-/cala- ‘yalamak’ <DLT *yalga-* ~ *yalwa-* ay. <ET (Uyg.) *yalga-* ‘okşamak; yalamak’ <AT **yālgā-* ‘yalamak’ (DDM, 270, 271, DLT, 475, EDPT, 926-927, ESTYa IV: 87-89, VEWT, 182, TDBUÜ, 175)

казан/kazan ‘kazan, tencere’ <DLT *kazgan* ‘çöküntü, çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur’ <AT *kāzgan; krş. CC *kazan* ‘kazan’ (DLT, 7, 190, CC I: 52b/27, 53a/4, EDPT, 682, ESTYa, V: 187, TDBUÜ, 173, KEWTS, 213)

казык/kazık ‘kazık’ <DLT *kazıuk* ay. <ET (Uyg.) *kazıuk~kazıok* <ET (Uyg.) *kaz-* ‘kazımak’ (EUES, 351, DLT, 504, EDPT, 682, ESTYa, V: 190-191)

кайык/kayıк ‘kayık’ <DLT *kayık~kayıuk* ay. (DLT, 422, 94, EDPT, 676, VEWT, 233, ESTYa, V: 212-213)

учук/uçuk ‘uçuk’ <DLT *uçuk* ‘grip, soğuk algınlığı’ (DLT, 48)

үпүп/üüp ‘ibibik, hüdhüt kuşu’ <DLT *üüp* ~ *üpgük* ‘hüdhüd’ <ET (Uyg.) *örüp~ürüp~üpgük* ‘ibibik’ (DLT, 37, EUES, 826)

Eckmann, hece başı gırtlak ünsüzlerinin Çağatay döneminden önce düştüğü örnekleri şöyle sıralar: *eşek* (<eşkek), *kerek* (<kergek), *kulağ* (<kulgak), *tamağ* (tamgak), *tofrağ* (<topurgak) *yafrağ* (<yapurgak) vb. (2017: 44). Aynı örnekleri Kırgızcada da G’siz olarak görülür.

Söz içinde –G- sesinin düşmesi Kırgızcada dağınık olarak –GAK ekinde gerçekleşmiştir. –GAK ekinin de dahil olduğu ek başındaki G sesinin Türk dillerindeki durumları için Johanson’a (2021: 387-388) bakılabilir.

инек/inek ‘üç yaştan büyük dişi inek’ <DLT *ingek* ‘inek; dişi kaplumbağa’ <ET (Uyg.) *ingek* ‘inek’ (IB, 41, DLT, 54, 386, Leksika, 436-437, EDPT, 184, ETDES, 235, ESTYa I: 359-360, KB, S 346)

керек/kerek ‘gerek’ <ET *kergek* ay.; krş. DLT *kerek* ay. (ETY, 260, DLT, 63, EDPT, 742, VEWT, 256, ESTYa, III: 25-27, KEWTS, , 156)

күрөк/күрөк ‘kürek’ <DLT *kürgek* ‘geminin küreği ve her türlü kürek’ <ET (Uyg.) *küre-* ‘küremek’(DLT, 321, ESTYa V: 151, EDPT, 742)

тамак/tamak ‘damak’ <DLT *tamgak~tamak* ‘boğaz, damak, hançere’ <ET (Uyg.) *tamak~tamgak* ‘damak, gırtlak, boğaz’ (EUTS, 222, DLT, 13, EDPT, 505, ESTYa, III: 140-142, ETDES, 130)

тарак/tarak ‘tarak’ <DLT *targak* ‘tarak’; krş. ET (Uyg.) *targakçı* ‘tarakçı, tarak üreticisi’(EUES, 677, DLT, 204, 461, EDPT, 539)

тирсек/tirsek ‘arpacık, itdirseği’ <DLT *tirsgek* ‘gözkapağında çıkan sivilce’ (DLT, 523, EDPT, 553, Leksika, 247-249)

турак/turak ‘ikamet yeri’ <DLT *turag* ‘sığınmak’ <ET *turgak* ‘konut; gece bekçisi, muhafız’; krş. DLT *turug ~ turıg* ‘sığınmak’ (ETY, 340, 381, DLT, 160, 276, EDPT, 539)

эшек/ешек ‘eşek’ <DLT *eşgek ~ eşyek ~ eşek* ay. <ET (Uyg.) *eşgek ~ eşek* ay. (DDM, 112, DLT, 305, 54, EDPT, 260, ETDES, 170-172, ESTYa I: 317-318)

2.1.4.2.3. Söz Sonunda -G > -K Değişmesi

Eckmann, Çağataycada söz sonundaki –G, -K seslerinin yakınlığından ötürü soyut ad yapma eki –IXK ile –IXG sıfat yapma ekinin karıştığını belirtir. Bu ekleri almayan bazı sözcüklerin sonunda da aynı olay yaşandığına örnekler verir (2017: 44-45).

Eski Türkçe söz sonu –G sesi Kırgızcada önündeki ünlüyle öbek halinde hareket eder (bk. *Ses Öbekleri*). Ancak, Çağatay dönemi ve ardından Yeni Uygurca, şehir Özbekçesinde görülen -G > -K değişimi (Menges, 2020: 135), Kırgızcada dağınık olarak tespit edilmiştir. Örneklerin az bir kısmı tek heceliyken, çoğu iki hecelidir.

Tespit edilen tek heceli birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

көк/көк ‘kir, pislik’ <DLT *kog* ‘göz veya yemekteki pislik’ <ET (Uyg.) *kog* ‘atom, toz’; krş. Moğ. *hog* [xor] ‘toz, toz toprak, çöp’ (EUES, 389, DLT, 400, EDPT, 609, ESTYa, VI: 33-34, Lessing, , 1124)

тык/tuk ‘arklarda suyun yönünü değiştirmek için kullanılan bariyer’ <DLT *tug* ‘su bendi’ (DLT, 400, EDPT, 463)

чок/çok ‘ateş kuru’ <DLT *çōg* ‘güneşin sarılığı ve saçakları; odun köz olduktan sonra ateşin alevi’ <ET (Uyg.) *çog* ‘parlaklık, ün, şöret, haşmet; ısı, sıcaklık; lamba; refah, bolluk <AT *çōg ‘ateşin alevi, harareti’ <AT *çō- ‘ateşe tutup ısıtmak, kızdırmak’ (EUES, 236, DLT, 400, EDPT, 405, VEWT, 114, TDBUÜ, 177, Leksika, 366-367)

уук/уук ‘çadır kirişi’ <DLT *ūg* ‘çadırın üst kısmındaki kirişlerden her biri’ <ET (Uyg.) *ug* ‘çadır direği, akordiyon şeklinde çit; tekerlek parmağı’ <AT *ūk ‘çadırın üst direği, esas direği’; krş. AA *huğ* ‘çubuk veya kamıştan yapılmış bağ ve bahçe kulübesi’ (DLT, 22, EUES, 787, EDPT, 76, TDBUÜ, 179)

Kırgızcadaki iki heceli söz sonu –G > -K değişimli örnekler aşağıda sıralanmıştır:

боёк/boyok ‘boya’ <DLT *boğug* ay. <ET (Uyg.) *bodug* <ET (Uyg.) *bodu-* ‘boyamak’; bk. **боё-/boyo-** ‘boyamak’

жамак/самак ‘yama’ <DLT *yamag* ‘yama, paçavra’ <ET (Uyg.) *yamag* ay. <ET (Uyg.) *yama-* ‘yamamak’; krş. TT *yama* (EUES, 859, DLT, 385, 239, EDPT, 934-935, ESTYa IV: 108, VEWT, 184)

жардык/сардык ‘yarlık, ferman, kanun’ <DLT *yarlıg* ‘sultanın mektubu ve emri’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ay.; krş. OT (OKD) *carlıg~carlug* ‘emir’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 966, VEWT, 188-189, ESTYa IV:18-20, KEWTS, 353-354, Ağça, 2019: 93, 105)

катык/katik ‘ceza’ <ET (Uyg.) *katıg* ‘sert, katı, sağlam’; krş. DLT *katıglık* ‘katılık, sertlik, şiddetli musibet’ (DLT, 448, EUES, 344)

кезек/kezek ‘sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’; krş. DLT *kezik* ‘çalışmada nöbet, sıra’ (EUES, 361, DLT, 169, EDPT, 758-759)

корук/корук ‘çit; hayvanlardan korunaklı ekin ekilecek yer; milli park’ <DLT *korīg* ‘korunan yer’ <ET (Uyg.) *kori-* ‘korumak’ <AT **kōri-* ay. (EUES, 282, DLT, 7, 161, EDPT, 652, TDBUÜ, 178)

кылык/кılık ‘amel, yapılan iş; huy’ <DLT *kılıg* ‘iş’, *kılık* ‘huy ve insanlarla münasebet’ <ET *kıl-* ‘kılmak (yardımcı fiil)’ (DLT, 245, EDPT, 620, ESTYa, VI: 212-213)

сарык/sarık ‘sarılık, hepatit’ <DLT *sarıg* ‘sarı öd’ <ET (Uyg.) *sarıg* ‘safra, öd’ (DLT, 161, EUES, 586)

сылык/sılık ‘kibar’ <DLT *silig* ‘zarif, temiz, yakışıklı ve güzel konuşan’ <ET (Uyg.) *silig* ‘temiz, saf; temizlik’ <ET (Uyg.) *sili-* ‘temiz olmak’ (DLT, 168, EUES, 613)

тетик/tetik ‘tetik, çevik’ <DLT *tétig* ‘zeki’ <ET (Uyg.) *titig* ‘akıllı, zeki, mahir, tetikte olan’ <AT **tēt(i)-* ‘acele etmek’, atik davranmak, tetik davranmak’ (EUES, 709, DLT, 362, EDPT, 455, TDBUÜ, 181)

үтүк/ütük ‘ütü’ <DLT *ütüg* ay. <ET (Uyg.) *ütüg* ‘ütü’; krş. TT *ütü* (DLT, 458, EUES, 831)

черик/çerik ‘çeri’ <DLT *çerig* ‘savaş düzenindeki sav; savaş’ <ET *çerig* ‘asker’ <AT *çerig ay.; krş. Moğ. *çerig* [цэрэг] ‘savaşçı, asker; ordu’ (ETY, 381, DLT, 62, TDBUÜ, 180, Lessing, 233)

Aşağıdaki örneklere ise hem *-G > -K* değişimli hem öbek halinde büzülmeli olarak rastlanır. Kimilerinde anlam farkı vardır.

кыштак/kiştak ‘kışlak, kışın geçirilen yer; köy’ <DLT *kışlag* ‘kışlag, kışlık yer’ <*kış+la-* <DLT *kış* ‘kış’ <ET *kış* ay.; krş. **кыштоо/kiştoo** ‘kışlak, kışın geçirilen yer’; krş. TT *kışla* (DLT, 203, ETY, 302, EDPT, 672)

сурак/surak ‘sorgulama’ <*surag <DLT *sor-* ay. <ET (Uyg.) *sor-* ‘sormak, soru sormak’ <AT **sōr(a)-* ‘sormak, sual etmek’; krş. **суроо/suroo** ‘soru’ (EUES, 621, DLT, 426, EDPT, 843, TDBUÜ, 178)

тирик/tirik ‘diri, sağ’ <DLT *tirig* ‘bütün canlıların diri olanı’ <ET (Uyg.) *tirig* ‘diri, canlı’; bk. **тирүү/tirüü** ‘diri, sağ’, TT *diri*

толгок/tolgok ‘sancı’ <DLT *tolgag* ‘sıkıntı’ <ET (Uyg.) *tolgak* ‘keder, eziyet, ızdırap’ <ET (Uyg.) *tolga-* ‘sarmak, döndürmek, çevirmek’ (DLT, 320, EDPT, 496)krş. ET (Orh.) *tolgat-* ‘dolaştırmak, dolandırmak; sıkıntı vermek, eziyet etmek’; krş. **толгоо/tolgoo** ‘sancı’

тушак/tuşak ‘köstek’ <DLT *tuşag* ‘atın ön ayaklarının bağlamak için köstek’ <OT (KB) *tuşa-* ‘köstek vurmak’(DLT, 177, KB, 712, EDPT, 563)

улуқ/uluk ‘ulu; yüksek rütbeli yönetici (unvan)’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’ <*ullug <ET (Uyg.) *ul* ‘ayak tabanı; tekerlek çemberi’; bk. **улуу/uluu** ‘ulu; büyük’

урук/uruk ‘tohum; soy nesil; sperm’ <DLT *urug* ‘her şeyin tanesi; tohum’ <ET (Uyg.) *urug* ‘tohum, ekin, (meyve) çekirdeği, filiz, fidan, üzüm cinsinden meyve tanesi, tane; evlat, sonradan gelen (soy, nesil); akraba’ <AT *ūk ‘kabile, soy, aile’; krş. CC *uruḥ~uruk* ‘nesil, evlat, çocuk’ (EUES, 803, DLT, 30, CC, 44b/29, CC II 69b/1, 76a/11, TDBUÜ, 179)

ылык/ılık ‘ılık’ <DLT *yılıg~ılıg* ay. <ET (Uyg.) *yılıg* ‘yumuşak; halim selim; sıcak’; krş. **жылуу/cıluu** ‘ılık’ (EUES, 899, DLT, 12, EDPT, 925)

Aşağıdaki örneklerde *g* sesinin *k* sesine değişmesi ilerleyici yarı benzeşmenin neticesidir.

бокчо/boqço ‘bohça’ <DLT *bog* ‘bohça, heybe’; krş. TT *bohça* (<Far.) (DLT, 271, EDPT, 311, VEWT, 78, ESTYa II: 250-252, ETDES, 70)

сыкта-/sıkta- ‘ağlamak’ <DLT *sıgta-* ~ *sıxta-* ‘ağlamak’ <ET *sıgta-* ‘yas tutmak’ <**sıgıt+a-* <ET *sıgıt* ‘keder, üzüntü; yas, matem’ (ETY, 521, 405, DLT, 465, EDPT, 806, VEWT, 415, ESTY_a, VII: 418-419)

Aşağıdaki bir örnekte –g sesi gerileyici benzeşmeyle –k sesine değişmiştir.

аркак/arkak ‘argaç, mekikle enine atılan iplik’ <DLT *arkag* ‘argaç (dokumada enlemesine atılan ipler)’ <ET (Uyg.) *arkag* ay. (EUES, 63, DLT, 58, EDPT, 216, TMEN II: 457, ETDES, 21, Leksika, 396)

2.1.4.2.4. Söz Sonunda -G > -y Değişmesi

Tarihi Kıpçak metinlerinden beri takip edilen *g > y* değişmesi (-*g-* > -*y-* için: *egir-* > *iyir-* ‘eğirmek’; *egin* > *eyin* ‘omuz’, *teğirmen* > *teyirmen* ‘değirmen’ vb.; -*g* > -*y* için: *deg* > *dey* ‘nasıl’, *teg-* > *tey-* ~ *tiy-* ‘rastlamak, temas etmek’, *bæg* > *bèy* ‘bey’, *yıg-* > *yıy-* ‘yığmak’ vb.)⁴⁵. Söz konusu değişim sadece Kıpçak dillerinde değil, diğer Türk dillerinde de (TT *bey* < *beg*, Yak. *tiey-* ~ *tiy-* < *teg-* vb.) dağınık olarak görülür (Johanson, 2021: 382).

Kırgızcada ilk hece sonunda gerçekleşmiştir. Menges, Türk dillerinde bu değişmeyi ön damak sırasında olarak (*tüg-* > *tüy-* ‘bağlamak’) sınırlandırmıştır (2020: 134). Ancak bunun aşağıda da görüleceği üzere art damak sırasındaki örneklerini de görmek mümkündür.

бий/biy ‘bey’ <DLT *beg~bæg* ‘bey’ <ET *beg* ‘bir boyun veya kavmin başkanı’ <AT *bæg ‘bey’ (ETY, 360, DLT, 202, EDPT, 322-323, VEWT, 67, TDBUÜ, 180)

бөй/böy ‘böğ’ <DLT *böy* ~ *bög* ay. <ET (Uyg.) *böy* ay. <AT *bög ay.; krş. CC *böv* ‘zehirli örümcek, böy’ (EUES, 193, DLT, 405, CC II: 65b/25b, EDPT, 323, VEWT, 82-83, Leksika, 184, ESTY_a VII: 83-85)

жый-/cüy- ‘toplamak’ <DLT *yıg-* ‘yığmak, toplamak; biriktirmek’ <ET *yıg-* ‘yığmak, toplamak; (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka *bodun* ve boyları müttefik kılmak’; krş. Moğ. *cüy-* [зуйх] ‘yığmak, birleştirmek’ (ETY, 462, EUES, 896, DLT, 221, EDPT, 897, VEWT, 200, ESTY_a, IV: 271-272, Lessing, , 1270)

ий-/iy- ‘eğmek’ <DLT *eg-* ay. <ET (Uyg.) *eg-* ay. <AT **ēg-* ay. (DLT, 87, EDPT, 99-100, 102, TDBUÜ, 180, EUES, 101)

сый-/sıy- ‘sığmak’ <DLT *sıg-* ay. <ET (Uyg.) *sıg-* ‘uymak, sığmak, girmek, intibak etmek’ (EUES, 606, DLT, 237, EDPT, 804, ESTY_a, VII: 409-411, KB, S, 623)

түй/tüy- ‘dügmek’ <DLT *tüg-* ‘dügümlemek’ <ET (Uyg.) *tüg-* ‘dügümlemek’; krş. ET (Orh.) *tügün* ‘dügüm’ (ETY, 250, EUTS, 256, DLT, 239, EDPT, 477, VEWT, 503, ESTY_a, III: 307-309)

⁴⁵Karamanlioğlu, 2019: 16-17.; Güner, 2020: 93, 97-98.

үй-/üy- ‘yığmak’ <DLT *üg-* ay. <ET (Uyg.) *üg-* ay.: Tekin’in ‘*On the Uighur Term yügmäk*’ yazısıyla birlikte –g- okunması gerektiği Türk dilleri verileriyle kanıtlanmıştır (Tekin II, 351-356). (DDM, 261-262, EUTS, 271, DLT, 87, EDPT, 106)

чий/çiy ‘çiğ’: krş. DLT *yīg* ‘çiğ’ <ET (Uyg.) *yīg* ‘çiğ, ham’ <AT *çī ‘nem, yaşlık, rutubet’, *çīk ‘nemli, rutubetli’ (EUES, 901, DLT, 406, TDBUÜ, 176, 183, EDPT, 910, VEWT, 107)

чий/çiy ‘hasır otu’ <DLT *çig* ‘göçebelerin sazdan yaptıkları çadır örtüsü; kamyştan daha ince ve yumuşak bir bitki’ <ET (Uyg.) *çig* ‘muhtemelen bir bitki türü; kamyş’ (EUES, 227, DLT, 400, EDPT, 404, VEWT, 107)

ый/iy ‘ağıt’ <AT *āgi ‘feryat, ağıt’; krş. **ыйла-/ıyla-** ‘ağlamak’

Aşağıdaki örnekler ise iki ya da daha fazla hecelidir. Ancak, burada da ilk hece sonundaki –G ünsüzünün –y olduğu görülür.

байла-/bayla- ‘bağlamak’ <DLT *bagla-* ay. <ET *bagla-* ‘bağlamak; evlendirmek; başını bağlamak’ <ET *bag* ‘bağ, bağcık, düğüm; birleşik, müttehit’ <ET *ba-* ‘bağlamak, (hayvan) bağlamak’ <AT **bā-* ‘bağlamak’: Macarca *báy* (*bāy*)⁴⁶ ‘gözbağcı’ ve Yakutça *bāy-* ‘bağlamak’ (TDBUÜ, 28) örnekleri sondaki –g > -y değişiminin tarihine ışık tutar niteliktedir. krş. **боо/boo** ‘bağ’ (ETY, 454, EUES, 136, 141, DLT, 471, 410, EDPT, 314, 310, TDBUÜ, 172)

бөйрөк/böyrök ‘böbrek’ <DLT *bögür* ‘böbrek’ <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kalça’ (EUES, 191, DLT, 155, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205-207, Leksika, 278, ETDES, 75-76)

бүйүз/büyüz ‘kıyı, kenar’ <ET (Uyg.) *bügüz* ‘nehir (*ügüzden* sonra yansımali kelime)’ (EUES, 212)

бүйүр/büyür ‘böğür, karın, mide’ <OT (KB) *bügür* ‘böğür’ (KB, 6157, ESTYa II: 207)

жийде/ciyde ‘iğde’ <DLT *yigde~yigte* ay. <ET (Uyg.) *yigde* ay. (EUES, 901, DLT, 12 VEWT, 202, EDPT, 911, ESTYa I: 325-326)

жийиркен-/ciyirken- ‘iğrenmek, tiksirmek’ <DLT *yigren-* ‘(et vb. bir şeyi) çiğ kabul edip yemekten vazgeçmek’; krş. CC *igren-* ‘tiksinmek, iğrenmek’ (DLT, 391, CC II: 62b/4, 57b/30, EDPT, 914-915, ESTYa, IV: 200-201)

жыйырма/ciyırма ‘yirmi’ <DLT *yigirme* ay. <ET (Uyg.) *yegirme~yigirme* ay. (EUES, 885, DDM, 282, DLT, 369, EDPT, 915, ESTYa, IV: 201-202, ETDES, 575-576, KEWTS, 360-361)

⁴⁶Bu sözcük, Macarcadaki Türkçe sözcüklerin Kıpçak tabakasına ait olmalıdır.

ийин/iyin ‘omuz’ <DLT *egin* ‘kürek kemiği; omuz’ <ET (Uyg.) *egin~enin* ‘çatı’ <ET (Uyg.) *eg-* ‘eğmek’ <AT **ēg-* ay. (IB, 18, DLT, 37, EUES, 109, EDPT, 109, ETDES, 159-160, ESTYa I: 225-227, Leksika, 239-240, TDBUÜ, 180)

ийир-/iyir- ~ ийри-/iyri- ‘ip eğirmek’ <ET *egir-* ‘sarmak, eğirmek, bükme’; krş. CC *égir-* ~ *yir-* ‘ip eğirmek’, DLT, *egril-* ‘(ip) eğrilmek’ (ETY, 455, DLT, 114, CC I: 13a/9, 13a/8, EDPT, 113)

иймек/iymek ‘küpe’ <DLT *ügmek* ‘altından veya gümüşten kadın halkası’ (DLT, 51)

ийне/iyne ‘iğne’ <DLT *yigne~yiğne* ay. <ET (Uyg.) *yigne* ay. krş. CC *igine~ine* ay. (DLT, 233, 173, CC I: 44b/12, EDPT, 110, ETDES, 231)

күйдүргү/kyüdürgü ‘mizahçı, komedyen’: krş. DLT *küg* ‘her yıl, her şehirde halk arasında dilden dile dolaşan güldürücü şeyin adı’ (DLT, 401, EDPT, 709)

өйүз/öyüz ‘suyun bir yakası, kenarı’ <DLT *ögüz* ‘akan her ırmak’ <ET *ögüz* ‘ırmak’ (ETY, 322, DLT, 28, EDPT, 119, DDM, 262, TMEN II: 613)

тыйын/tyın ‘kuruş; paranın genel adı; sincap’ <DLT *tegiñ* ‘samur’ <ET *teyeñ* ‘sincap; sincap kürkü’ (ETY, 313, DLT, 498, EDPT, 569, ETDES, 133-134)

үйүр/üyür ‘sürü’ <MK *ögür* ay. <ET (Uyg.) *ögür* ‘sürü, güruh, kabile, haras’ (EUES, 529, IB, 56, DLT, 26, DTS, , 623, EDPT, 112, ETDES, 396)

чие/çıye ‘düğüm’: krş. DLT *çigil-* ‘(düğüm) sağlamlaştırmak, (ip) düğümlenmek’, ET (Uyg.) *çig-* ‘aganta etmek, sıkı bağlamak’ (EUES, 227, DLT, 237, EDPT, 415)

чыйыр/çıyır ‘çığır, patika’ <DLT *çıgır* ‘dar ve küçük yol’ (DLT, 156, VEWT, 107, EDPT, 409, Şirin, 2004)

чыйырчык/çıyırçık ‘sığırcık kuşu’ <DLT *sıgırçık~sıgırçuk* ‘sığırcık kuşu’ (KB, 4198, DLT, 220, EDPT, 816, ESTYa VII: 415-418)

ыйла-/ıyla- ‘ağlamak’ <DLT *ıgla-~yıgla-* ay. <ET (Uyg.) *ıgla-* ay. <AT **ıgla-* ay.; krş. **ый/ıy** ‘ağıt’ (EUES, 288, DLT, 127, 476, EDPT, 85, TDBUÜ, 171, 175)

2.1.4.2.5. Söz Sonunda –G Düşmesi

Kırgızcada iki heceli düz-ön ünlüden sonra gelen -G sesinin dağılık olarak düştüğü görülür. Komşu ünsüzün *l*, *r* olması da dikkat çekicidir. Ayrıca Oğuz koluna mensup dillerde *l*, *n*, *r* sesleri yanındaki *g* sesinin düştüğü bilinir (Щербак 1970: 176).

жарды/cardı ‘yoksul, fakir’ <DLT *yarlıg* ‘acınası fakir’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ‘sefil, fakir, yoksul’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 967, VEWT, 190, Leksika, 334-335, ESTYa IV: 143)

ири/iri ‘iri, büyük’ <OT (KB) *irig* ‘sert, kaba; haşin, gayretli’ <ET (Uyg.) *irig* ‘iri, kaba saba, iriyarı’ <AT *irig ‘iri’ (KB, 1415, 5221, ESTYa I: 371-372, TDBUÜ, 182)

кары/кари ‘kolun dirsekten omuza kadar olan kısmı’ <DLT *karı* ‘kolun dirsekle parmak ucu arasındaki kısım’ <ET (Uyg.) *karı* ‘yaklaşık 30 cm ölçü birimi; kol karışı’; krş. Moğ. *gar* [rap] ‘el, kol, TT *karaca* ‘üst kol’ <*karı+ca*; krş. **карыу/каруу** ‘kolun dirsekten omuza kadar olan kısmı; güç’ (EUES, 336, DLY, 444, EDPT, 644-645, ETDES, 260, Leksika, 246-247)

кери/кери ‘yamaç veya dağ eteği’ <DLT *kerik* ‘yayla’; krş. ET. *kirü~kerü* ‘batı’, Moğ. *gerü* ‘dağın güneş görmeyen kuzey yanı’; krş. **керыу/кериу** ‘dağın düzlük, geniş yeri’ (DLT, 45, ETY, 325, Lessing, 479)

кирпи/кирпи ‘kirpi’ <DLT *kirpi* ay. <ET (Uyg.) *kirpi* ~ *kirpik* ay. (EUES, 384, DLT, 180, EDPT, 737, ESTYa, V: 72-74, VEWT, 272, ETDES, 307, KEWTS, , 225)

кичи/кичи ‘küçük’ <DLT *kiçig* ‘her şeyin küçüğü’ <ET *kiçig* ‘küçük; (yaşça) küçük; ast, kıdemsiz, rütbesiz; az, pek az, hiç’; bk. **кичүү/кичүү** ‘küçük’

сары/сары ‘sarı’ <DLT *sarıg~sārig* ay. <ET *sarıg* ay. <AT *sārig ay. (ETY, 266, DLT, 33, 143, EDPT, 848, TDBUÜ, 174, ESTYa, VII: 220-222)

эли/эли ‘parmak kalınlığında ölçü’ <DLT *elig~ilig* ‘el’ <ET *elig* ay. (ETY, 314, DDM, 115, DLT, 19, 34, EDPT, 140, ESTYa I: 263-264, Leksika, 259)

Aşağıdaki üç heceli örnekte ise yuvarlak ünlüden sonra –g sesi düşmüştür.

көпүрө/көпүрө ‘köprü’ <DLT *köpriük~köpriüg* ay. <ET (Uyg.) *köpriüg~köpriük* ay. (EUES, 408, DLT, 209, VEWT, 292, EDPT, 690, ESTYa, V: 112-114, ETDES, 322)

Aşağıdaki birleşik sözcükte söz sonu –g sesinin sıfır ile nöbetleştiği görülür.

улу тун-/ulutun- ‘iç çekmek’: krş. DLT *er ulug tındı* ‘adam oh diye derin nefes aldı’; krş. Hak. *ulu tun-* ‘derin nefes almak’; bk. **улуу/улуу** ‘ulu; büyük’

2.1.4.3. Eski Türkçe η Sesinin Kırgızcadaki Durumu

Söz içi ve söz sonunda rastlanan η sesi Türk dillerinde ağırlıklı olarak korunur. Bunun yanı sıra Çuvaşçada⁴⁷ yuvarlak ünlülerden sonra *m*, diğer ünlülerden sonra *n* sesine; Azerice Türkiye Türkçesi ve Karaimcede her durumda *n* sesine değişir. Dağınık olarak *v*, *y* seslerine değiştiği örnekler de görülür: Kumanca *sivek* ‘kemik’ <*sünek*; Özbekçe *köylak* ‘gömlek’ <*köñlek* vb. (Щербак, 1970: 170, Johanson, 2021: 389-390). Kırgızcada ise genellikle korunur. Dağınık olarak *n*, *m* ve *g* seslerine değiştiği görülür.

⁴⁷Çuvaşçadaki η>m değişiminin araştırılması ve örnekleri için şu ilgili çalışmaya bakılabilir: bk. Ceylan, 1997: 106, 110-111.

2.1.4.3.1. Söz İçi ve Söz Sonu -η-, -η Korunması

Eski Türkçe söz içi ve söz sonu η sesi Kırgızcada genellikle muhafaza edilir.

аң/аң ‘av’ <ET (Uyg.) (e)η ‘ganimet, av avlanan hayvan’ (EUES, 108, EDPT, 166, VEWT, 20, ESTYa I: 152-153, Leksika, 152, 417)

аң/аң ‘idrak’ <AT *āη ‘düşünce, idrak’; krş. ET aη- ‘anmak, hatırlamak, unutmamak’, DLT, aηla- ‘anlamak’ (ETY, 475, DLT, 128, TDBUÜ, 171, EDPT, 165, VEWT, 20, TMEN II: 565, ESTYa I: 153-154)

аңды-/аңды- ‘gizlice birisini takip etmek’ <DLT aηdı- ‘hile yapmak’ (DLT, 136, ESTYa I: 157-158)

аңыз/аңыз ‘anız’ <DLT aηız ‘anız, buğday vb. ekinlerin hasattan sonra geride kalan sapları’ <ET (Uyg.) aηız ‘hasattan sonra tarlada kalan köklü sap, ekin anızı, saman; ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla; nadasa bırakılmış’; TT anız (EUES, 54, DLT, 45, EDPT, 191-192, VEWT, 21, ETDES, 18)

жалаң/calaң ‘katıksız; sadece, yalnız’ <DLT yalıη ‘çıplak, yoksul’ <ET yalıη ay. (ETY, 264, DLT, 499, EDPT, 929, ESTYa IV: 91)

жаңы/саңи ‘yeni’ <DLT yaηı ay. <ET (Uyg.) yaηı ‘yeni; acemi; körpe; yeni rahip olarak atanmış; ayın ilk on gününden biri’ (ETY, 305, DDM, 274, EUTS, 283, EDPT, 943, Leksika, 685-686, ESTYa IV: 124-125)

жаңыл/саңил- ‘yanılmak’ <DLT yaηıl- ‘yanılmak, hata yapmak’ <ET yaηıl- ay. (ETY, 474, EUTS, 283, DLT, 502, EDPT, 951, ESTYa IV: 120-121)

жаңыр-/саңир- ‘yankılanmak’ <DLT yaηkur- ‘çağrılmış gibi, bir şey veya hareket duymuş gibi sağa sola dönmek’ <ET (Uyg.) yaηku-r- ‘tınlamak, çınlamak’ (EUTS, 284, DLT, 502, 513, EDPT, 949, ESTYa IV: 122-123)

жен/сең ‘yen, giysi kolu’ <DLT yiη~yīη ‘yen, elbise kolu’ <ET (Uyg.) yeη ay. <AT *yēη ay. (EUES, 889, KB, 3541, DL 263, EDPT, 940, ESTYa IV: 186-187, VEWT, 197, ETDES, 571, TDBUÜ, 182)

жен-/сең- ‘yenmek’ <OT yeη- ‘yenmek, galip gelmek’ (DLT, 510, CC II: 70a/13, CC I: 28b/20, EDPT, 942, VEWT, 197, Leksika, 576, ESTYa, IV: 187-188)

жеңе/сеңе ‘yenge’ <DLT yeηge ‘ağabeyin zevcesi, yenge’ <ET (Uyg.) yeηge ay. (EUES, 882, DLT, 503, EDPT, 950, VEWT, 197-198, ESTYa IV: 189-190, ETDES, 571-572, Tezcan, 2010: 827-828)

доңуз/доңуз ‘domuz’ <DLT toηuz ‘yaban domuz’ <ET toηuz ‘domuz; dönemsel bir yıl adı; dönemsel bir günün adı’ (DLT, 133, 210, ETY, 313, EUES, 732, EDAL, 1354-1355)

ниир/иңир ‘akşamın alaca karanlığı’ <DLT *iñir~emir* ‘alaca karanlık’ (DLT, 45, 26, EUES, 308, Leksika, 34-35, ESTYa I: 354-356, Yudahin II: 434, EDPT, 188)

коңгуроо/коңгуроо ‘çan; zil’ <DLT *koңragu* ‘çan, zil, çingirak’ <ET (Uyg.) *koңragu* ay. (EUES, 392, DLT, 345, VEWT, 280, EDPT, 640, ESTYa, VI: 59-60)

кайың/кауың ‘kayın ağacı’ <DLT *kađıñ~kayıñ* ‘kayın ağacı’ <ET (Uyg.) *kadıñ* ‘huş ağacı, huş ağacının kabuğundan yapılmış kapacak’ (EUES, 318, DLT, 153, EDPT, 602, VEWT, 218, ESTYa, V: 213-215, KEWTS, , 212)

калын/калың ‘başlık parası, mihr’ <DLT *kalıñ* ay. <ET (Uyg.) *kalıñ* ay. (EUES, 323, DLT, 498, EDPT, 622, VEWT, 226, ESTYa, V: 239-240)

каңырсы-/каңырсı- ‘yanmaktan pis kokmak; kötü kokmak’ <DLT *keñirsi-* ‘yanmak, kokusu yükselmek’; krş. ET (Uyg.) *keñirsig* ‘yanık, yanmış’ (EUES, 357, DLT, 516, EDPT, 734)

каңырык/каңырк ‘geniz’ <DLT *kañ(i)rik* ‘damak; gaga’ (DLT, 504, VEWT, 232)

карангы/караңгы ‘karanlık’ <DLT *karañgu~karañku* ay. <ET (Uyg.) *karañgu* ay. <ET *kara* ‘kara, siyah’ (EUES, 335, DLT, 507, 441, VEWT, 236-237, EDPT, 662, ESTYa, V: 299-300, ETDES, 261)

кең/кең ‘geniş’ <DLT *kiñ* ‘geniş’ <ET (Uyg.) *keñ* ‘bol, uzun, ayrıntılı, kapsamlı, geniş’ <AT *kēñ ‘geniş’; (EUES, 364, DLT, 493, EDPT, 724-725, VEWT, 253, ESTYa, III: 46-47, TDBUÜ, 182) krş. **көнен/көнен** ‘geniş’

кеңеш-/кеңеш- ‘danışmak’ <DLT *keñeş-* ~ *kīñeş-* ‘danışmak’ <ET (Uyg.) *keñeş-* ~ *keñgeş-* ‘danışmak, müzakere etmek’; krş. KB, *kiñe-* ‘danışmak, görüşmek’ (EUES, 357, 365, DLT, 510, 511, KB, 5654, VEWT, 253, EDPT, 734, ESTYa, III: 21-22)

көң/көң ‘buttaki kaba et’ <DLT *koñ et* ‘etin kas kısmı’; krş. Moğ. *hondulay* [хондлой] ‘but, kalça’ (DLT, 493, EDPT, 632, VEWT, 280, ESTYa, VI: 57-58, Lessing, , 1135)

коңуз/коңуз ‘gübre böceği; mayıs böceği’ <DLT *koñuz* ‘domuzlan, osurgan’ <ET (Uyg.) *koñuz* ‘kın kanatlılar, böcek, kurt, solucan’ (EUES, 392, DLT, 495, EDPT, 641, ESTYa, VI: 60-61)

коңур/коңур ‘tok ses’ <DLT *koñur ün* ‘boğuk ses’ (DLT, 494, EDPT, 639)

көн/көң ‘hayvan dışkısı; gübre’: krş. DLT *köñüz* ‘yıkıntılardaki keçeleşmiş deve ve oğlak pisliği’ (DLT, 495, EDPT, 735, ESTYa, V: 103-104)

көнүл/көңүл ‘gönül’ <DLT *köñül* ‘kalp, gönül; zihin açıklığı ve idrak süratı’ <ET *köñül* ‘(insanın) iç dünyası, gönül’ (ETY, 440, EUES, 405, DLT, 49, EDPT, 731, VEWT, 291, ESTYa, III: 75-77, ETDES, 198-199, KEWTS, 161)

күн/күй ‘cariye’ <DLT *kün* ay. <ET *kün* ay. (ETY, 496, EUES, 443, DLT, 255, VEWT, 309, EDPT, 726, ESTYa, V: 142, Leksika, 317)

кыңыр/күйр ‘eğri, çarpık’ <DLT *kıñır köz* ‘şaşı’ <ET (Uyg.) *kıñ-kıñırtı* ‘(bakış, göz) şaşı’ (EUES, 372, DLT, 88, EDPT, 639, VEWT, 264, ESTYa, VI: 221-222)

кыңырак/күйрак ‘iki tarafı da keskin olan büyük bıçak’ <DLT *kır(ı)ñak* ‘satıra benzer bir kesici’ (DLT, 504, EDPT, 639-640, ESTYa, VI: 221)

кыңырт/күйрт ‘fesat’: krş. DLT *kıñ(ı)ru* ‘kızgın, haince (bakmak)’ (DLT, 356, EDPT, 639)

мен/мең ‘ben, yüzdeki leke’ <DLT *meñ* ‘yüzdeki ben’ <ET (Uyg.) *meñ* ‘doğum lekesi, ben’; krş. ET *beñlig* ‘benekli’, TT *ben* (ETY, 249, EUES, 472, DLT, 493, EDPT, 346, VEWT, 334, ESTYa, VII: 55-57, ETDES, 60)

мин/миң ‘bin (1000)’ <DLT *miñ* ay. <ET *biñ* ay. (ETY, 428, DLT, 106, EDPT, 346-347, VEWT, 76, ESTYa VII: 72-74)

мун/муң ‘sıkıntı’ <DLT *muñ* ‘sıkıntı, bela’ <ET *buñ~buñu* ‘sıkıntı; vah, heyhat, ne yazık’ (ETY, 293, DLT, 362, EDPT, 347, ESTYa VII: 89-93)

муңай-/муңай- ‘üzülmek’ <DLT *muñad-* ‘sıkılmak’ <ET *buñad-* ay.: bk. **мун/муң** ‘sıkıntı’

оң-/оң- ‘renği solmak’ <DLT *oñ-* ay. <ET *oñ-* ay. (IB, 17, EUES, 510, DLT, 90, EDPT, 169, ESTYa I: 460-461)

оң/оң ‘sağ’ <DLT *oñ* ‘sağ’ <ET *oñ* ‘sağ; batı yönü’ (DLT, 19, EUES, 510, ESTYa I: 456, EDPT, 166-167, TMEN II: 624)

өң/өң ‘renk’ <DLT *öñ* ay. <ET (Uyg.) *öñ* ‘renk; yüz rengi, beniz, biçim, şekil; madde, renkli’ (DLT, 19, EUES, 533)

өң/өң ‘yüz, çehre’ <DLT *eñ* ‘yanak’ (DLT, 19, EDPT, 166)

өңгө/өңгө ‘başka; özge’ <DLT *öñi* ‘başka’; krş. ET (Uyg.) *öñi* ‘uzak, ayrılmış; eşsiz, benzersiz’; krş. Moğ *öger-e* [øep] ‘başka, diğer, farklı, ayrı’ (EUES, 534, DLT, 69, EDPT, 170, ESTYa I: 537-538) Lessing, 766)

өңгөч/өңгөч ‘gırtlak, yutak’ <ET (Uyg.) *öñgüç* ‘boğaz, gırtlak’ (EUTS, 151, ESTYa I: 536)

өңүр/өңүр ‘giysinin göğüsten eteğe kadarki ön kısmı’: krş. DLT *öñ* ‘ön’, ET *öñre* ‘önce’ (ETY, 287, DLT, 19)

сеңир/сеңир ‘dağın sırtı’ <DLT *señir* ‘dağ burnu; duvarın kenarı’ <ET *señir* ‘dağ burnu, dağ çıkıntısı’ (ETY, 319, DLT, 494, EDPT, 840, VEWT, 410, ESTYa, VII: 253-254, KB, S, 613)

сиң-/сиң- ‘sinmek; nüfuz etmek; erimek’ <DLT *siñ-* ‘(yemek) sinmek, hazmedilmek; saklanmak; tesir etmek; batmak, emilmek’ <ET (Uyg.) *siñ-* ‘batmak, çökmek, içine çökmek, girmek, dalmak’ (EUES, 615, DLT, 509, EDPT, 833-834, ESTYa, VII: 280-281)

сиңди/сиңди ‘kızın küçük kız kardeşi’ <*singil-i <DLT *siñil* ‘erkeğin küçük kız kardeşi’ <ET *siñil* ‘kız kardeş’ (ETY, 356, DLT, 496, EDPT, 839, ESTYa, VII: 284-285)

соң/соң ‘son’ <DLT *soñ* ‘herhangi bir şeyin ve işin sonu, son’ <ET (Uyg.) *soñ* ‘son, sonra taban (ayak)’ (DDM, 209, DLT, 492, EDPT, 832, ESTYa, VII: 330-331, KB, S, 654)

сүңгү/сүңгү ‘mızrak’ <DLT *süñü* ‘mızrak, kargı’ <ET *süñüg* ‘sümgü, mızrak’ (ETY, 420, DLT, 150, EDPT, 834, VEWT, 437, Leksika, 569, ESTYa, VII: 381-382, KB, S, 674)

таң-/таң- ‘bağlamak’ <DLT *tañ-* ‘(bağ, ip, vb. ile) bağlamak’ <ET (Uyg.) *tañ-* ‘sık(ıştır)mak, basmak, sıkıca etrafını sarmak, bağlamak, zincirlemek’(EUES, 672, DLT, 509, EDPT, 514, ESTYa, III: 145-146)

таң/таң ‘bazı hayvanların (örneğin karaca) kuyruk altındaki beyaz şeridi’: krş. DLT *tañıl keyik* ‘ön bacaklarında çizgiler olan ceylan vb.’ (DLT, 496, EDPT, 520)

таң/таң ‘tan, şafak’ <DLT *tañ* ay. <ET *tañ* ‘tan vakti’ (ETY, 304, DLT, 88, EDPT, 510, Leksika, 42)

тең/тең ‘denk; akran’ <DLT *teñ* ay. <ET *teñ* ‘denk; bedel, miktar’; krş. Moğ. *teng* [тэн(г)] ‘denge; düzlük, eşitlik; denk’ (ETY, 334, DLT, 491, ESTYa, III: 191-194, VEWT, 473, Lessing, , 952)

теңири/теңири ‘Tanrı, Yaradan’ <DLT *teñiri* ‘yüce ve aziz Allah, Tanrı’ <ET *teñiri* ‘gökyüzü; Tanrı; kağan, kan unvanının niteleyicisi’ (ETY, 307, 379, DLT, 25, EDPT, 523-524, Leksika, 59-60)

терең/терең ‘derin’ <DLT *teriñ* ‘bol, derin’ <ET *teriñ* ‘derin’ (ETY, 261, EUTS, 234, DLT, 497, EDPT, 551, ESTYa, III: 208-209)

тоң/тоң ‘don, buz; ham’ <DLT *toñ* ‘içi buz olan herhangi bir şey; donmuş şey’ (DLT, 492, EDPT, 513, Leksika, 177, ESTYa, III: 265-267)

тоң-/тоң- ‘donmak’ <DLT *toñ-* ‘soğuktan donup ölmek; (su vb.) donmak’ (DLT, 509, EDPT, 515)

туңгуюк/tuŋguuyuk ‘sonsuz boşluk’: krş. DLT *tuŋu* ‘sağır’ (DLT, 496, EDPT, 515-516)

түңүл-/tüŋül- ‘ümit kesmek’ <DLT *tüŋül-* ay. (DLT, 35)

үңкүр/üŋkür ‘mağara’ <DLT *üŋür* ‘mağara’ <DLT *üŋ-* ‘ağaç, duvar temeli vb. şeyleri) deşmek’; krş. **үңү-/üŋü-** ‘bir şeyin altını oymak, kazmak’ (DLT, 45)

үңү-/üŋü- ‘bir şeyin altını oymak, kazmak’ <DLT *üŋ-* ‘ağaç, duvar temeli vb. şeyleri) deşmek’; krş. **үңкүр/üŋkür** ‘mağara’; krş. CC *üŋ-* ‘kazmak, eşmek’ (DLT, 90, CC, 81b/25)

үрөн/üröŋ ‘bir çok renk; alaca karanlık’ <DLT *ürüŋ* ‘beyaz’ <ET *ürüŋ* ‘ak, beyaz; beyaz renkli mal mülk, gümüş para’; krş. TT *ürün* (ETY, 267, 338, DLT, 15, EDPT, 233-234)

чөнкө/çöŋkө ‘kazan’: krş. DLT *çöŋek* ‘kutu, kap’ (DLT, 322, EDPT, 426)

эң-/eŋ- ‘at koşarken, kuş uçarken yerden bir şeyi kaparak almak’: krş. ET (Uyg.) *eŋiŋ-* ‘eğilmek, öne doğru eğilerek selam vermek’; krş. CC *eŋ-* ‘eğmek, boyun eğmek’ (EUES, 110, CC II: 57b/35, 57b/34)

эн/еŋ ‘en çok’ <OT (KB) *eŋ* ‘en, daha (kuvvetlendirme edatı)’ <ET (Uyg.) *eŋ* ‘pek çok, en’ (DDM, 108, KB, ?)

эңги/еŋgi ‘baş dönmesi’: krş. DLT *iŋçik-* ‘hissi bitmek, bayılmış gibi olmak, titreyip kasılmak’ (DLT, 113)

эңгилчек/еŋgilçek ‘taşların üzerinde oluşan bir tür yosun’: krş. DLT *iŋliç* ‘sarımsağa benzer bir dağ bitkisi’ (DLT, 56)

эңгире-/еŋgire- ‘hüngür hüngür ağlamak’: krş. DLT *eŋ(i)reŋ-* ‘inleyip şarıldamak’ (DLT, 365)

эңиш/еŋiŋiŋ ‘iki pehlivan tarafından at üstünde oynanan milli oyun’: krş. DLT *eŋmegü* ‘imtihan’ (DLT, 115)

2.1.4.3.2. *Söz İçi ve Söz sonu -ŋ-, -ŋ > -n-, -n Değişmesi*

Eski Türkçe *ŋ* sesi Kırgızcada dağınık olarak *n* sesine değişir.

жүн/cün ‘yün’ <DLT *yüŋ~yuŋ* ‘yün; deve tüyü’, *yuŋ* ‘pamuk’ <ET (Uyg.) *yuŋ* ‘yün’ <AT *yüŋ ay. (EUES, 921, DLT, 77, 126, EDPT, 941, ESTYa, IV: 267-268, TDBUÜ, 180, KEWTS, 367)

отун/otun ‘odun’ <DLT *otuŋ* ‘odun’ <AT *hōtuŋ ‘odun’ <AT *hōt ‘od, ateş’: bk. **от/ot** ‘od, ateş’

тыйын/tyuyn ‘kuruş; paranın genel adı; sincap’ <DLT *tegiη* ‘samur’ <ET *teyeη* ‘sincap; sincap kürkü’ (ETY, 313, DLT, 498, EDPT, 569, ETDES, 133-134)

эндик/endik ‘bitki türü; bu bitkiden yapılan allık’ <DLT *eηlik* ‘allık’ (DLT, 57, EDPT, 185)

кенен/kenen ‘geniş’: bk. **кең/keη** ‘geniş’

2.1.4.3.3. Söz İçi –η- > -m- Değişmesi

Bir örnekte *η* sesinin *m* sesine değiştiği tespit edilmiştir. Aynı değişim Türkiye Türkçesinde *domuz*, *gömlek* gibi örneklerde de görülür.

тырмак/tırmak ‘tırnak’ <DLT *tırηak* ‘tırnak’ <ET (Uyg.) *tırηag~tırηak~tırηak~tırnak* ‘pençe, tırnak’ (EUTS, 237, DLT, 504, EDPT, 551, ETDES, 512)

2.1.4.3.4. Söz İçi –η- > -g- Değişmesi

Kırgızcada bir örnekte *η* sesinin *g* sesine değiştiği görülür. Ancak bu sözcüğün daha Harezmi Türkçesi ve tarihi Kıpçak sahasında da *yalgız* olarak değiştiği kaydedilir (Eckmann, 2014: 14, Güner, 2020: 94).

жалгыз/calgız ‘yalnız, tek’ <DLT *yalηus* ay. <ET *yalηus* ay. <ET *yalıη* öz (ETY, 347, EUES, 858, DDM, 272, DLT, 145, EDPT, 930, ESTYa IV: 95)

Aşağıdaki örnekte ise *η* sesi önce *g* sesine; ardından gerileyici benzeşmeyle *k* sesine değişmiştir.

кочкор/koçkor ‘koç’ <*koçgor <DLT *koç* ~ *koçnar* ay. <ET (Uyg.) *koçuηar* ay. (EUES, 388, DLT, 141, 261, EDPT, 592 Leksika, 432-433, VEWT, 274, ETDES, 309, ESTYa VI: 86-88)

2. SES ÖBEKLERİ

Türk dillerinde ünlülerde uzunluk-kısalık konusu Altayca, Azerice, Gagauzca, Kırgızca, Tofalarca, Tuvaca, Türkmençe, Hakasça, Şorca ve Yakutçada belirleyicidir (Ищепбак, 1970: 48). Bu uzunluklar birincil ve ikincil olarak tasniflenebilir. Kırgızca odaklı olarak Türk dillerinde birincil uzunluklardan daha önce söz edilmiştir (bk. *Ünlüler, Birincil Uzun Ünlüler*). Türk dillerinde ikincil uzunluklar öbeklerin büzülmesi neticesinde ortaya çıkar. Bu tür uzun ünlülerin dağılımı sırasıyla şöyledir: Yakutçada sekiz kısa yanında, sekiz uzun ünlü; Gagauzcada sekiz kısa yanında, yedi uzun ünlü ($\bar{o}$ hariç), Kırgızcada sekiz kısa yanında, altı uzun ünlü ($\bar{i}$, $\bar{i}$ hariç), Azericede dokuz kısa yanında, altı uzun ($\bar{i}$, $\bar{o}$, $\bar{u}$ hariç) ünlü görülür (Ищепбак, 1970: 48).

Türk dillerinde bir sesin düşmesi veya büzülmesiyle oluşan uzunluklar dışında, ikincil sayılabilecek diğer uzunluk türleri aşağıdaki gibidir:

Telafl uzunluğu Hakasça ve Yakutçada görülür: krş. Hak. *t̄r* ‘deri’ (<*teri); Yak. *b̄armın* ‘ben vardım’ (<barbitum), *k̄lmin* ‘ben geldim’ (<kelbitim).

Diğer bir uzunluk türü Yakutçada Rusça ödünç sözcüklerde görülür. Rusça vurgulu ünlü Yakutçada uzun ünlü veya diftong oluşturur: Yak. *buoylak* ‘keçe’ (<Rus. *voylok*), *pūk* ‘tüy’ (<Rus. *puh*), *buokka* ‘rakı’ (<Rus. *vodka*) vb.

Empati uzunluğu ise duruma bağlı olarak ortaya çıkar: Türkm. (ağız) *c̄ān balam* ‘güzel yavrum’ vb. (Ищепбак, 1970: 49).

Eski Türkçe *b*, *g*, *ŋ* ünsüzleriyle oluşan belli başlı öbekler, Kırgızcada çoğunlukla büzülme neticesinde uzamaya sebep olur.

3.1. Eski Türkçe *b*, *v*’li Öbeklerin Kırgızcadaki Durumu

Ana Türkçe *b*’li öbeklerin Türk dillerindeki gelişimi farklı farklıdır (Ищепбак, 1970: 171-172). Kırgızcadaki gelişimi ise aşağıda örneklerle verilmiştir.

3.1.1. *ab*, *av* > *uu*

Eski Türkçe *-b*, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde *-w*, Çağatay Türkçesinde ise *-v* sesine değişir (Eckmann, 2017: 40). Eski Türkçe *ab*, *av* öbeği Kırgızcada düzenli olarak *uu* öbeğine değişir.

yy/uu ‘av’ <DLT *av* ~ *āw* ~ *aw* ay. <ET *ab* ay. <AT *āb ay.; krş. CC *uv* ‘av’ (ETY, 404, DLT, 12, 38, CC, 29a/14)

cyy/suu ‘söz’ <DLT *sāw* ~ *saw* ‘söz, kelam’ <ET *sab* ‘söz, haber, bilgi, mesaj’ <AT *sāb ‘söz, haber’; (Kırgızcada *cuu cuguzboo* ‘olumsuz yönlerini göz ardı ederek olumlu yönlerini aşırı övme’, *suu cukpas* ‘kendine söz deydirmeyen’ deyimlerinde geçer. Anlamı hem suçlu, hem güçlü) (DLT, 411, ETY, 397, TDBUÜ, 174)

3.1.2. *aba, ava > oo*

жоош/коош ‘yumuşak huylu’ <DLT *yawaş* ‘yumuşak huylu’ <ET (Uyg.) *yabaş ~ yavaş* ‘yumuşak huylu, sakin’ (EUTS, 278, 291, EDPT, 880, VEWT, 175, DLT, 352-353, 171)

3.1.3. *abu, avu, abı, avı > uu*

ууч/ууц ‘avuç’ <OT (CC) *ovuç* ay. <ET (Uyg.) *avuç* ‘avuç dolusu, el’; krş. DLT *avut~adut* <ET (Uyg.) *adut* ‘bir avuç’; krş. TT *avuç* (DLT, 24, 40, EUES, 84, 16, CC 48a/27)

уурт/уурт ‘avurt’: krş. TT *avurt*

жоот-/коот- ‘avutmak’: krş. ET (Uyg.) *avit-* ‘avutmak, teselli etmek, şımartılmak’, DLT, *awın-* ‘(bir şeyle, biriyle) avunmak; (bir şeye, birine) alışmak’ <AT **ābin-* ‘avunmak’ (DLT, 118, EUES, 83, TDBUÜ, 171)

3.1.4. *ob, ow > uu*

куу-/куу- ‘kovalamak’ <DLT *kow-* ‘kovmak, kovalamak’ <ET (Uyg.) *kov-* ‘kovalamak, avlamak; sürmek, itmek; birisini itmek’ (EUES, 398, DLT, 238, ESTYa, VI: 7-8, VEWT, 275, EDPT, 680)

3.1.5. *obi, owı > oo*

коо/коо ‘çukur, hendek’ <DLT *kovi~kowi* ‘içi boş; oyuk’ <ET (Uyg.) *kovi* ‘mutsuz, kutsuz; sevapsız; oyuk, boş; تنها; boşluk’ ; krş. Moğ. *gau* [ɣyy] [=guu Çin. *kou*] ‘kovuk, oyuk, oluk, delik’ (EUES, 398, DLT, 445, EDPT, 581, ESTYa, VI: 5, Lessing, , 448)

3.1.6. *ub > uu*

куу/куу ‘solgun renk’ <OT (CC) *kuv* ‘soluk, renksiz, solgun’ (CC II: 58a/3c, ESTYa, VI: 97)

суу/суу ‘su’ <DLT *suw~sūw* ay. <ET *sub* ‘su; ırmak’ <AT *sūb ‘su’ (ETY, 322, DLT, 6, EDPT, 783, Leksika, 87-88, TDBUÜ, 180)

3.1.7. *eb, ew > üy*

Eckmann, Çağatay döneminde *ev* ses grubu *öy*’e değiştiğine iki örnek verir: *év > öy* ‘ev’, *évür- > öyür-* ‘evirmek, çevirmek’ (2017: 41). Eckmann *ö*’lü tercih etmiş, oysa bu *ü*’lü de olabilir. Kırgızcadaki örnekler aşağıdaki gibidir:

күйшө-/күйшө- ‘kavrulmuş tahılı havanda döverek kabuğunu ayıklamak’: krş. DLT *kewçi* ‘tahıl ölçeği’ (DLT, ?)

сүй-/сүй- ‘sevmek’ <DLT *sew-* ay. <ET (Uyg.) *seb-* ~ *sev-* ‘sevmek, tahmin etmek, çok saymak, hoşlanmak, uygun görmek’; krş. ET *sebin-* ‘sevinmek’ (ETY, 472, DLT, 237, EUES, 592, 599)

үй/үй 'ev' <DLT *ew* 'ev, çadır' <ET *eb* 'çadır, konut, karargah' (ETY, 446, DLT, 12, EDPT, 3-4, Leksika, 500, ETDES, 173, ESTYa, I: 513-515)

3.1.8. *ebe, ewe* > *öö*

төө/төө 'deve' <DLT *teve~tewe~tewi* ay. <ET *tebe* ay. (ETY, 310, DLT, 404, 12, 466, EDPT, 447-448, VEWT, 468, Leksika, 445-446, ETDES, 137-138)

3.1.9. *ebü, ebi* > *üyü*

түйрү-/түйрү- 'dışa doğru dörmek, kenarı dışa doğru bükme' <DLT *tewür-* 'ters çevirmek, karnını sırtına getirmek' <ET (Uyg.) *tevür-* 'çevirmek, döndürmek; (sevap) tevcih etmek, yöneltmek' (DLT, 255, EUES, 706)

үйрү-/үйрү- 'evirmek; çevirmek'⁴⁸ <DLT *ewür-* 'çevirmek' <ET *ebir-* 'evirmek, çevirmek' (ETY, 455, DLT, 91)

3.1.10. *evü* > *öy*

чөйрө/чөйрө 'çevre' <çewür-e+ <DLT *çewür-* 'çevirmek, döndürmek'; krş. TT *çevre* (DLT, 255, EDPT, 398)

3.1.11. *üb, ib* > *üy*

сүйрү/сүйрү 'oval; sivri' <DLT *süwri* 'ucu sivri olan mızrak, kılıç, kandil ve şişe benzer küçük eşyalar ve vb. şeyler' <ET (Uyg.) *süwri~süwri* 'sivri, dar' (EUES, 639, DLT, 182, EDPT, 791)

чүйгүн/чүйгүн 'semiz, yağlı, lezzetli' <DLT *çiwgin aş* 'şişmanlatan doyurucu yemek' <ET (Uyg.) *çiwgin* 'besleyici yemek, besleyicilik' (DLT, 192, EUES, 235, EDPT, 396)

3.2. Eski Türkçe G'li Öbeklerin Kırgızcadaki Durumu

Türk dillerinde g fonemiyle yapılan öbeklerin gelişimi farklılık gösterir (Щербак, 1970, 171, 177-178, SİGTYa, 1984: 200-208, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 49-57). Bu farklılıklar Türk dillerinin tasnifinde ölçüt olarak kullanılmıştır. Kırgızcadaki durum ise aşağıda incelenmiştir.

3.2.1. *ag, agı* > *oo*

Çağataycada *-agu/ -egü* ses grubu *-av/-ev* olur: bilev <*bilegü*, buzav <*buzagı* vb. (Eckmann, 2017: 44). Kırgızcada ise uzun ünlü olur.

боо/боо 'bağ' <DLT *bāg* 'bağ, deste' <ET *bag* ay. <ET *bā-* 'bağlamak; (hayvan) bağlamak': krş. байла-/bayla- 'bağlamak' (ETY, 454, EUES, 136, 141, DLT, 471, 410, EDPT, 314, 310)

⁴⁸Aynı sözcüğü Emine Yılmaz 'Tatarcada Ön Ünlülü Sözcüklerde Ünlüler Arası -g- Sesi Üzerine' başlıklı makalesinde inceler ve Eski Türkçe *ebir-* ile ilişki kurmaz. Bunun için **ögür-/*ügür-* eylemini tasarlar (2010: 133). Kanımızca Eski Türkçe *ebir-* sözcüğünün Kıpçak sahasındaki şeklidir.

жайлоо/сайлоо ‘yayla’ <DLT *yaylag* ay. <ET *yaylag* ay. <ET *yay* ‘yaz’ (ETY, 302, 320, DLT, 6, 47, 103, EDPT, 980, 981, TDBUÜ, 175, VEWT, 179, ESTYa IV: 74, Leksika, 74-75)

жоолук/cooluk ‘yazma, baş örtüsü’ <**yag+lik* <DLT *yāg~yag* ‘yağ, iç yağı’ <ET (Uyg.) *yag* ‘yağ, tereyağı, saf yağ, sadeyağ’ <AT *yāg ‘yağ’; krş. AA *yağlık* ‘mendil’ (EUES, 852, DLT, 413, EDPT, 895, VEWT, 177, ESTYa, IV: 58-59, Leksika, 453-454, TDBUÜ, 175)

кыштоо/kiştoo ‘kışlak, kışın geçirildiği yer’ <DLT *kışlag* ‘kışlık yer’ <ET *kış* ‘kış’; bk. **кыш/kiş** ‘kış’

оо-/оо- ‘ağmak; bir taraf ağırlaşmak’ <DLT *āg-* ~ *ag-* ‘yükselmek, çıkmak’; krş. AA *ağ-* ‘çıkmak, yükselmek; aşağı inmek’ (DLT, 198, 249)

оодар-/oodar- ‘devirmek; tersine çevirmek’ <ET (Uyg.) *agtar-* ‘döndürmek, çevirmek’; krş. DLT *axtar-* ‘tersyüz etmek, devirmek, yıkmak; kürekle aktarmak’, CC *ovdarı yihıldım* ‘sırt üstü yıkıldım’ (DDM, 40, EUES, 21, DLT, 105, CC II: 57a/14, ESTYa I: 73-74)

оола-/oola- ‘yer değiştirmek; uzaklaşmak’ <DLT *agla-* ‘boş kalmak’; krş. ET (Uyg.) *aglık* ‘boş ve ıssız yer’: bk. **оолак/oolak** ‘uzak, gözden ırak’

оолак/oolak ‘uzak, gözden ırak’ <DLT *aglak* ‘ıssız’ <ET (Uyg.) *aglak* ‘yalnız, uzak, sapa, sakın, sessiz; تنها’; krş. CC *avlak* ‘bozkır, kıraç, ıssız yer’, AA *ağlak* ‘ıssız, تنها, boş’ (DLT, 460, 59, EUES, 20, CC II: 57b/19b, EDPT, 84, 85, VEWT, 8, Lessing, 43)

оору-/ooru- ‘ağrımak’ <DLT *agri-* ay. <ET *agri-* ‘hastalanmak’ <AT **āgri-* (<**hāgri-*), Hİç. *hāgri-* ay. (ETY, 464, DLT, 21, EDPT, 91, TDBUÜ, 172)

отоо/otoo ‘küçük keçe çadır; yeni evlenenlerin çadırı’ <DLT *otag* ‘çadır’ (DLT, 438, TMEN II: 489, EDPT, 46, ETDES, 382)

соо/soo ‘sağ’ <DLT *sag* ‘sağlık ve esenlik; sağlıklı’ <ET (Uyg.) *sag* ‘sağ, sağlam’ (EUTS, 193, DLT, 410, EDPT, 803)

соолук/sooluk ‘beş yaşındaki koyun’ <DLT *saglık* ‘koyun’ <ET (Uyg.) *saglig* ‘süt...’ (EUES, 573, DLT, 206, EDPT, 809)

соору/sooru ‘sağrı’ <DLT *sagri* ay. <ET (Uyg.) *sagri* ‘at derisi’ (EUES, 573, DLT, 488, EDPT, 815, ESTYa, VII: 151-153)

улоо/uloo ‘binek hayvan’ <DLT *ulag* ‘beyin emriyle hızlı posta için alınan ve diğerine ulaşımca kadar binilen at’ <ET (Uyg.) *ulag* ‘taşımacılıkta kullanılan ev hayvanı’; krş.

Moğ. *ulag-a(n)* [улаа] ~ *ula* ‘ulak atları, yedek atlar’ (DDM, 256, DLT, 60, ESTYa I: 588-590, EDPT, 136, Lessing, , 1030)

чулгоо/çulgoo ‘çizmenin içinden ayağa sarılan bez’ <OT (CC) *çulgav* ‘tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, dolak’ <ET *çuglag; krş. ET (Uyg.) *çugla-* ‘bağlamak, destelemek, paketlemek’ (DLT, 400, 472, EUES, 240, EDPT, 407, 420, VEWT, 119, Lessing, 270, CC I: 51b/7)

ооз/ооз ‘ağız’ <DLT *agız* ‘insanın ve bütün hayvanların ağzı’ <ET (Uyg.) *agıs~agız* ‘ağız’ (DLT, 26, EUES, 19, EDPT, 98, ESTYa I: 81, VEWT, 8, ETDES, 7-8)

оона-/оона- ‘ağnamak’ <DLT *agna-* ‘hayvanlar debelenerek kaşınmak, ağnamak’ <ET (Uyg.) *agna-* ~ *agina-* ‘arka üstü yere sürünmek, debelenmek’; AA *ağnak* ‘at, eşek gibi hayvanların debelendikleri tozlu, topraklı yer’ (DS) (EUES, 20, DLT, 127, DDM, 38, KB, S 15, EDPT, 87-88)

оор/оор ‘ağır’ <DLT *agir* ‘her şeyin ağırı’ <ET *agir* ‘ağır; değerli’ (ETY, 250, DLT, 25, EDPT, 88, ESTYa I: 85-86, TMEN II: 496, ETDES, 6-7)

боор/боор ‘karaciğer, bağır’ <DLT *bagır* ay. <ET *bagır* ay. (ETY, 293, DLT, 155, EDPT, 317, VEWT, 55, ESTYa II: 17-20, Leksika, 278)

жоо/соо ‘düşman’ <DLT *yagı* ay. <ET *yagı* ay. (ETY, 420 DDM, 268, DLT, 42, EDPT, 898, VEWT, 178, ESTYa, IV: 55-57, Leksika, 562, ETDES, 554-555)

жоор/соор ‘yağır’ <DLT *yagir* ‘büyükKB, aş hayvanların yarası’ (DLT, 352, EDPT, 905, VEWT, 178 ESTYa, IV: 65-67)

кылоо/кילוо ‘kılağı’: krş. TT *kılağı*; (VEWT, 263, ESTYa, VI: 208-209)

кыроо/кירוо ‘kırağı’ <DLT *kiragu* ay. <ET (Uyg.) *kiragu* ay.; krş. CC *kırov* ‘kırağı’ (EUES, 373, DLT, 194, CC II: 82b/19b, EDPT, 656, VEWT, 265-266, ESTYa, VI: 231-232, ETDES, 295)

коон/коон ‘kavun’ <DLT *kāgun* ay. <ET (Uyg.) *kagun* ay. <AT *kāgun ay. (EUES, 319, DLT, 43, EDPT, 611, VEWT, 220, ESTYa, V: 174-175, ETDES, 272, TDBUÜ, 173)

музоо/музоо ‘buzağı’ <DLT *buzagu* ‘buzağı; dana’ <ET (Uyg.) *buzagu* <*buzagi ay. (EUES, 210, DLT, 28, VEWT, 74-75, EDPT, 391, ESTYa II: 239-242, Leksika, 438, ETDES, 81-82)

октоо/октоо ‘oklava’ <*oklagı; krş. TT *oklava*;

тоок/тоок ‘tavuk’ <*tagık <DLT *takagu~takuk* ‘horoz ve tavuğun genel adı’ <ET *takagu~takıgu* ‘tavuk’ (ETY, 306, 310, EUTS, 220, DLT, 149, EDPT, 468, ETDES, 501)

3.2.2. *agu > uu*

yy/uu ‘zehir’ <DLT *agu* ‘zehir’<ET (Uyg.) *agu* ay. (DLT, 43, 485, EUES, 22)

yyz/uuuz ‘ağız’ <DLT, MK *aguz~aguj* ‘ağız (ilk süt)’ <ET (Uyg.) *uguz* ‘süt (ilk), ağız’ (DLT, 26, 76, EDPT, 98, ETDES, 8)

yyк-/uuk- ‘zehirlenmek’ <ET (Uyg.) *aguk-* ‘zehirlenmek’ <ET *agu* ‘zehir’; bk. **yy/uu** ‘zehir’

жуук/суук ‘yakın’ <DLT *yaguk* ay. <ET *yaguk* ay. krş. **жуут-/суут-** ‘yaklaştırmak, yakın olmasına müsaade etmek’ (ETY, 258, DLT, 369, EDPT, 901, 898)

жуут-/суут- ‘yaklaştırmak, yakın olmasına müsaade etmek’ <DLT *yagut-* ‘yaklaştırmak’ <ET *yagut-* ay.; krş. **жуук/суук** ‘yakın’ (ETY, 461, DLT, 331, EDPT, 899)

куур-/куур- ‘kavurmak’ <DLT *kagur-* ~ *kawur-* ay. <ET (Uyg.) *kagur-* ~ *kavur-*; krş. Moğ. *hagur-* [хуурах] ‘kavurmak, kızartmak’ (EUES, 319, DLT, 255, EDPT, 612, VEWT, 220, ESTYa, V: 175-177, Lessing, 1075, 1078)

3.2.3. *agu > aa*

ураат/ураат ‘nesil; soy’ <DLT *uragut* ‘kadın’ (DLT, 71)

3.2.4. *og, ogı, ogu > uu*

буу-/буу- ‘boğmak’ <DLT *bog-* ay. <ET (Uyg.) *bog-* ‘boğazını sıkarak öldürmek, boğmak’ (EUES, 185, DLT, 237, EDPT, 311, VEWT, 78, ESTYa II: 164-165)

туу-/туу- ‘doğmak’ <DLT *tog-* ay. <ET (Uyg.) *tog-* ay. (EUES, 752, EUTS, 252, DLT, 237, 254, EDPT, 465-466, ESTYa, III: 245-247)

жуур-/суур- ‘yoğurmak’ <ET *yogur-* ‘yoğurmak; bir yeri yoğururcasına yürüyerek aşmak’; krş. DLT *yogrul-* ‘yoğrulmak’ (ETY, 462, EUTS, 301, DLT, 391, EDPT, 906, VEWT, 205, ESTYa, IV: 243-244)

жуурат/суурат ‘koyun sütünden yoğurt’ <DLT *yugrut* ‘yoğurt’; krş. ET (Uyg.) *yorgut-layu* ‘yoğurt gibi’, ET (Orh.) *yogur-* ‘yoğurmak; bir yeri yoğururcasına yürüyerek aşmak’ (ETY, 462, DDM, 288, DLT, 93), EDPT, 905, ETDES, 576)

уул/уул ‘oğul’ <DLT *ogul* ~ *ogul* ‘oğul, çocuk’ <ET *ogul* ‘evlat, çocuk; bir unvan niteleyicisi’; krş. **улан улан** ‘oğlan, bekar delikanlı’ (ETY, 354, DLT, 24, 25, EDPT, 84-85, Leksika, 313-314, ETDES, 383, ESTYa, I: 414-417)

ууру/ууру ‘hırsız’ <DLT *ogru* ay. <ET (Uyg.) *ogru* ‘hırsız, eşkiya, haydut, soyguncu; haydutça’ (EUES, 503, DLT, 63, 138, EDPT, 90, ETDES, 532, ESTYa I: 412-414)

муун-/муун- ‘boğulmak’ <ET (Uyg.) *bogun-* ‘boğulmak, boğarak öldürülmek’ <ET *bog-* ‘boğmak’ (EUES, 186, EDPT, 316)

муун/muun ‘boğum, eklem’ <DLT *bogun* ‘parmak ve karnış boğumu’ <ET (Uyg.) *bogun* ‘eklem’; krş. CC *buvun~bogum* ‘boğum, parmak boğumu’ (EUES, 186, DLT, 172, CC I: 47b/6, EDPT, 315-316, VEWT, 86, ESTYa II: 170-171, Leksika, 260)

суу-/suu- ‘soğumak’ <DLT *sogı-* ay. <ET (Uyg.) *sogı-* ay. (EUTS, 207, DLT, 463, EDPT, 806, VEWT, 425)

суук/suuk ‘soğuk’ <DLT *sogık* ay. <ET (Uyg.) *sogık~sogıg~sovuk*, <ET (Uyg.) *sogı-* ‘soğumak’ (EUTS, 207, 208, DLT, 221, EDPT, 808)

3.2.5. *ogı > u*

улак/ulak ‘oğlak’ <DLT *oglak* ay. <ET (Uyg.) *oglak* ‘oğlak, keçi yavrusu’; krş. KB, *oglagu* ‘nazlı, asil’, CC *ulah* ‘oğlak’ (EUTS, 139, DLT, 59, CC, 60a/32, EDPT, 84, ESTYa, I: 404-405, ETDES, 383, KB, S, 497)

улан/ulan ‘oğlan, bekar yiğit’ <DLT *oglan* ‘oğlan, çocuk; köle’ EUyg. *oglan* ‘oğullar; ‘hizmetkâr, köle, prens’ <ET *oglan* ‘oğullar <ET *ogul* ‘evlat, çocuk; bir unvan niteleyicisi’; krş. **уул uul** ‘oğul’ (ETY, 353, DDM, 183, DLT, 31, 160, EDPT, 84, ESTYa, I: 411-412, ETDES, 383, şirin, 2021: 133-135)

3.2.6. *ogu > oo*

жоон/coon ‘yoğun’ <DLT *yogun* ‘her şeyin irisi’ <ET *yogun* ‘yoğun’ (ETY, 261, DDM, 287, EUTS, 301, DLT, 360, EDPT, 904, VEWT, 205, ESTYa, IV: 208-209)

3.2.7. *oga > uu*

муузда-/muuzda- ‘boğazlamak, boğazdan kesmek’ <ET (Uyg.) *boguzla-* ‘boğazı kesmek, boğazlamak’ <ET *bogaz* ‘boğaz’ <ET *bog-* ‘boğmak’; krş. TT *boğaz* (EUES, 186, EDPT, 322)

бооз/booz ‘gebe’: AA *boğaz* ‘gebe inek, manda, gebe hayvan’

3.2.8. *ug, ugu > uu*

буудай/buuday ‘buğday’ <DLT *bugday~budgay* ay. <ET (Uyg.) *bugday* ay. (EUES, 196, DLT, 77, 451, EDPT, 312, VEWT, 86, ESTYa II: 232-235, ETDES, 77-78)

буудайык/buudayık ‘kuşların piri’ <OT (şT) *bugdayık* ‘Hüma kuşu, Anka’ <ET (Uyg.) *bugdayak* ‘bir kuş türü (muhtemelen bir talih kuşu)’ (EUES, 196, şT 83a-8, şT 290)

буура/buura ‘damızlık erkek deve’ <DLT *bugra* ‘erkek deve’ <ET *bugra* ay. (ETY, 207, EUES, 196, DLT, 94, EDPT, 317-318, VEWT, 86, ESTYa II: 235-237, Leksika, 644-645, 446, ETDES, 78)

куу/kuu ‘kuğı’ <DLT *kugu* ay. <ET (Uyg.) *kugu* ay. (EUES, 419, DLT, 445, VEWT, 275, EDPT, 609, ESTYa, VI: 100, Leksika, 171-172)

3.2.9. *ıg > uu*

азуу/азуу ‘azı dişi’ <DLT *azıg* ‘hayvanların azı dişi’; krş. ET *azıgıg* ‘azı dişli’ (ETY, 262, DLT, 30, EDPT, 283, TMEN II: 474, ESTYa I: 96-98, Leksika, 229, ETDES, 37, Lessing, 76)

аруу/аруу ‘arı’ <DLT *arıg~arig* ‘temiz’ <ET *arig* ‘temizlik, temiz olmak’ <AT *arig ‘temiz’ (ETY, 437, EUES, 59, DLT, 458, 148, TDBUÜ, 171, 172, EDPT, 198, TMEN I: 19, ESTYa I: 184-186, Leksika, 683-684)

ачуу/ачуу ‘acı; hiddet’ <DLT *açıg* ‘acı, ekşi; acı kederli’ <ET *açıg* ay. (ETY, 264, DLT, 30)

аюу/аюу ‘ayı’ <DLT *açıg* ay. <ET (Uyg.) *adıg* ay. (EUES, 8, DLT, 30, 40, EDPT, 45-46, VEWT, 6, ESTYa I: 112-113, Leksika, 159)

жылуу/жылуу ‘ılık’ <DLT *yılıg~ılıg* ay. <ET (Uyg.) *yılıg* ‘yumuşak; sıcak’ (EUES, 899, DLT, 12, EDPT, 925)

коюу/коюу ‘koyu’ <DLT *koyug* ‘koyu, katı sıvı’ <ET (Uyg.) *koyug* ‘koyu, ağda gibi, kıvamlı’ (EUES, 399, DLT, 416, EDPT, 676, ETDES, 317)

улуу/улуу ‘ulu; büyük’ <DLT *ulug* ‘her şeyin büyüğü’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’ (ETY, 250, EUES, 789, 796, DLT, 30, 118, 242, EDPT, 139, 138, 512, DTS, 567)

3.2.10. *adag >> öö*

жөө/жөө ‘yaya’ <DLT *yadag* ‘yaya, piyade’ <ET *yadag* ay. (ETY, 264, DLT, 164, EDPT, 887, ESTYa IV: 68-69, VEWT, 177, ETDES, 563)

3.2.11. *ege > ee*

жээн/жээн ‘yeğen’ <ET *yegen~yigen* ‘yeğen’ (ETY, 356, DDM, 280, EUTS, 295, EDPT, 912-913, VEWT, 194, ESTYa IV: 166-167)

3.2.12. *egü > öö*

бешөө/бешөө ‘beşi, her beşi’ <ET *beşegü* ‘her beşi’ <ET *beş* ‘beş’ (*biröö, eköö, üçöö, cetöö* dipnotta mı verilmeli, yoksa hepsi madde başı olarak alınmalı mı?): bk. **беш/беш** ‘beş’

бүлөө/бүлөө ‘bileği’ <DLT *bilegü* ‘bileği’ <ET (Uyg.) *bilegü* ay. <ET (Uyg.) *bile-* ‘bilemek, keskinleştirmek’ (EUES, 170, DLT, 464, EDPT, 332, ESTYa II: 142-143, Leksika, 399-400)

көсөө/көсөө ‘köseği’ <DLT *közegü* ‘tandırda ateşi karıştırma demiri’ <ET (Uyg.) *közegü* ‘itfaiyeci kancası, ateş kancası’; krş. CC *kösöv* ‘ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri’ (EUES, 414, DLT, 194, CC II: 58a/14b, ESTYa, V: 119, EDPT, 759, ETDES, 324)

күйөө/küyöö ‘güveyi, koca’ <DLT *küdegü~küdegü* ay. <ET *küdegü* ay. krş. CC *küyegü~küyöv* ay. (ETY, 357, DLT, 353, CC I: 49a/12, CC II: 58b/6b, EDPT, 703, ESTYa, III: 43-46, ETDES, 207-208, TDAA, 412-418)

3.2.13. öge > öö

мөөн/möön ‘kör bağırsak’ <ET (Uyg.) *bögen* ‘kör bağırsak, apandist’ (EUES, 191, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205, ETDES, 76, Leksika, 279)

3.2.14. ögü > öö

сөөл/sööl ‘sigil’ <DLT *sügül* ay. <ET (Uyg.) *sögül* ay. (DLT, 473, EUES, 622)

3.2.15. ig > üü

кезүү/kezüü ‘hayvan gütmeye sıra’ <DLT *kezik* ‘çalışmada nöbet, sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’ <ET (Uyg.) *kez-* ‘gezmek’ (EUES, 361, DLT, 169, EDPT, 758-759)

керүү/kerüü ‘dağın düzlük, geniş yeri’ <DLT *kerik* ‘yayla’; krş. ET. *kirü~kerü* ‘batı’, Moğ. *gerü* ‘dağın güneş görmeyen kuzey yanı’ (DLT, 45, ETY, 325, Lessing, , 479)

кичүү/kiçüü ‘küçük’ <DLT *kiçig* ‘her şeyin küçüğü’ <ET *kiçig* ‘küçük; (yaşça) küçük; ast, kıdemsiz, rütbesiz; az, pek az, hiç’ (ETY, 254, 260, DLT, 168, EDPT, 696, ESTYa, V: 75-77, KEWTS, , 241-242)

өрүү/örüü ‘dinlenme, mola’ <OT (KB) *örüg* ‘konak yeri, menzil’; krş. ET *örgin* ‘kağan otağı’ (ETY, 340, 531, DLT, 33, KB, 1386, EDPT, 222-223, ESTYa I: 546-547)

элюү/elüü ‘elli’ <DLT *ellig~elig* ay. <ET *elig* ay. <AT **ēlig* ay. (ETY, 427, DDM, 107, DLT, 57, 74, EDPT, 141, ETDES, 163, ESTYa I: 266-267)

Aşağıdaki öbekler *d*’li olup Kırgızcada hem *g*’li hem de büzülmüş olarak görülür.

3.2.16. èdi, ede > eye > ege ~ ee

Aşağıdaki iki sözcük Çağatay döneminde de *g*’li görülür (Eckmann, 2017: 42).

эге/eye ~ ээ/ee ‘iye, sahip’ <*eyi <OT (ŞT) *ège* ay. <DLT *idi* ‘Allahu Taala; sahip, efendi’ <ET *idi* ‘sahip’ <AT **ēdi* ‘sahip’; krş. ET (Uyg.) *ige* ‘eş; sahip, efendi’ (ETY, 403, DLT, 42, DDM, 123, EUES, 295, ŞT 65a-1, EDPT, 41, TDBUÜ, 180)

ээр/eer ~ эгер/eger ‘eyer’ <DLT *eğer* ay. <ET *eder* ay. <AT **ēder* ay. (ETY, 336, DLT, 298, EDPT, 63, ESTYa I: 241-242, TDBUÜ, 180)

Aşağıdaki bir örnekte ise aynı öbek söz konusu olsa da, morfolojisi açık değildir.

ээрчи-/eerçi- ‘ardından gelmek, takip etmek’: krş. DLT *eğer-* ‘aramak, takip etmek’ (DLT, 91, DTS, 162, ESTYa I: 242-245)

3.3. Eski Türkçe *ŋ*'li Öbeklerin Kırgızcadaki Durumu

Eski Türkçe az sayıdaki *ŋ*'li öbekler Kırgızcada büzülerek uzun ünlü haline gelmiştir. Kırgızca dışında Tuva, Teleut, Tofalar, Altay, Sagay ve Şorca gibi Türk dillerinde de *ŋ* sesi büzülerek uzunluk ortaya çıkmıştır (Räsänen, 1955: 171).

3.3.1. *aŋa > aa*

жаак/саак 'çene, yanak' <DLT *yaŋak* 'ağzın iki tarafında, dişlerin oturduğu kemik' <ET *yaŋak* 'yanak' (ETY, 316, EUTS, 283, DLT, 501, EDPT, 948, VEWT, 187)

3.3.2. *eŋe, eŋi > ee*

ээк/еек 'alt çene; çene' <DLT *eŋek* 'ağzın iki yanında, çeneden azı dişlerine kadar olan bölge' <ET (Uyg.) *eŋek* 'çene kemiği, çene'; krş. TS *eŋek* 'çene, çene kemiği; gerdan'; DS *egek* 'çene' (DLT, 68, ETDES, 165, Leksika, 218-219, ESTYa I: 284-285, EDPT, 183)

мээ/мее 'beyin' <DLT *meŋi~miŋi* ay.; krş. CC *mèŋ* ay. (DLT, 515, 326, CC I: 47b/26, EDPT, 348-349, VEWT, 70, ESTYa II: 106-107, Leksika, 195-196, ETDES, 62)

3.3.3. *öŋü > öö*

сөөк/сөөк 'kemik' <DLT *süŋük* ay. <ET *süŋük* ay. (ETY, 316, DLT, 91, EDPT, 838)

İKİNCİ BÖLÜM

1. ART ZAMANLI SES OLAYLARI

Bu bölümde Eski Türkçe esas alınarak Kırgızcadaki ses olaylarının incelenmesinden ötürü daha çok tamamlanmış, *art zamanlı değişmeler* ele alınmıştır. Daha önce ilgili yerlerde sözcüklerin büyük çoğu verildiği için –tekrardan kaçınmak adına- burada seçme örnekler kullanılmıştır.

Ünlüler diğer Türk dillerinde olduğu gibi Kırgızcada da *önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık, darlık-genişlik* açısından birbirinden ayrılır. Ancak bu özellikler, bazı sebeplere bağlı olarak diğer bir karşıt özelliğe değişebilir. Bu bağlamda Kırgızcadaki *dudak çekimi* diğer Türk dillerine kıyasla ileri derecededir. Dolayısıyla Eski Türkçedeki düz ünlülü birçok örnek, Kırgızcada yuvarlak ünlülüdür (bk. *Yuvarlaklaşma*).

Eski Türkçedeki ünsüzler, Kırgızcada çok az değişikliğe uğrar. Kırgızcada ünsüz değişmelerinde *aykırılma* öne çıkar. Bu ve buna benzer ünsüz uyumuyla ilgili durumlar alomorflara sebep olarak *eş zamanlı nöbetleşmeleri* oluşturur.

1.1. Ünlülerde Ses Olayları

Bu alt bölümde ünlülerde *daralma, genişleme, yuvarlaklaşma, düzleşme, öndamaksillaşma, ardamaksillaşma, türeme, düşme* art zamanlı olarak incelenmiştir. Kırgızcaya özgü yuvarlaklaşmanın çok yoğun olmasının yanı sıra, öndamaksillaşma örneklerinin de diğer Türk dilleriyle ortak olması dikkat çekmiştir.

1.1.1. Daralma

Eski Türkçe ilk hece *a, o, ö* geniş ünlüleri Kırgızcada nadiren daralır. Bir diğer geniş ünlü *e* sesi ise *y* sesi komşuluğunda sık sık daralmaya uğrar.

1.1.1.1. *a > ı*

İlk hecede *a* ünlüsü az sayıdaki örnekte daralarak *ı* sesine değişmiştir. Bir örnek (*tuş*) hariç, diğer örneklerin ilerleyici benzeşmeyle değiştiği göze çarpmaktadır.

ЖЫЛЧЫК/цілік ‘şule, ışık’ <OT (KB) *yalçık* ‘ay’ (KB, 137, EDPT, 921-922, Leksika, 55-56)

ТЫБЫШ/тубыш ‘ses’ <DLT *tawış~tawuş~tavuş* ‘ses ve hareket’ <ET (Uyg.) *tavış* ‘gürültü, melodi, nağme’ (DLT, 158, 416, EUES, 685, EDPT, 446)

ТЫШ/тыш ‘dış’ <DLT *taş* ‘dışarı, dış (elbise vb.)’ <ET *taş* ‘dış; bedeninin dış yüzü, ten, sırt; siyasal merkezin dışı’, krş. TT *çık-* <*taşık-* (DLT, 409, ETY, 316, EDPT, 556, ESTY a III: 164-167, VEWT, 466)

Aşağıdaki örnek ise ikili şekilde kullanılır.

чакыр/çakır- ~ **чыкыр-/çıkır-** ‘çağırmaq’ <OT (ŞT) *çakır-* ay. <AT **çākır-* ay.; krş. DLT *çakrış-* ‘karşılıklı çağırmaq’ (ŞT 71b-12, DLT, 293, EDPT, 410, VEWT, 96, TDBUÜ, 172)

1.1.1.2. *e > i*

Aşağıdaki örneklerde *e* ünlüsü *y* komşuluğunda daralmıştır. Ayrıca buradaki *y* sesi aslı olmayıp *d* (>*y*) ve *g* (>*y*) seslerinden gelişmiştir. Dolayısıyla ilk hece ünlüsünün daralması her iki sesin de (*d* ve *g*) *y* olarak değişmesinden sonra gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

бийик/biyik ‘yüksek’ <DLT *bedük* ‘büyük’ <ET *bedük* ay. <ET *bedü-* ‘büymek’ (ETY, 258, DLT, 460, EDPT, 302, VEWT, 67, ESTYa II: 288-290)

Tarihi Kırçak sahasında *biyi-* ‘büymek’ olarak tespit edilmiştir (Güner, 2020: 80).

ий-/iy- ‘eğmek’ <DLT *eg-* ay. <ET (Uyg.) *eg-* ay. <AT **ēg-* ay. (DLT, 87, EDPT, 99-100, 102, TDBUÜ, 180, EUES, 101)

кий-/kiy- ‘giymek’ <DLT *keç-* ay. <ET (Uyg.) *ked-* ay. (EUES, 352, DLT, 170, EDPT, 700, VEWT, 246, ESTYa III: 12-14)

кийик/kiyik ‘geyik’ <DLT *keyik* ‘herhangi bir hayvanın vahşisi; geyik, ceylan’ <ET *kéyik* ‘av hayvanı, geyik’ (ETY, 312, DLT, 9, 80, EDPT, 755 ESTYa V: 21-23, VEWT, 247, ETDES, 190, Leksika, 151-152)

1.1.1.3. *o > u*

Geniş-yuvarlak *o* ünlüsünün dar karşıtına değıştiğı -biri *birleşme* olmak üzere- üç örnek mevcuttur.

чум-/çum- ‘(suyun içine) dalmak’ <DLT *çom-* ‘suya dalmak’ <ET (Uyg.) *çom-* ‘batmak, dalmak, suya gömülmek’ (DLT, 241)

бул/bul ‘bu’ <**bu+ol* <DLT *bu* ay. <ET *bo* ay. <AT *bō ay. (ETY, 267, DLT, 15, TDBUÜ, 177)

Aşağıdaki örnekte ilk hece ünlüsü ilerleyici benzeşmeyle daralmıştır

чучук/çuçuk ‘domuz, domuz yavrusu’ <DLT *çocuk* ‘her şeyin, yavrusu, domuz yavrusu’ <ET *çocuk* ‘annesini emme sürecindeki domuz, yavru domuz’ <AT **çōçka~çōçuk* ‘domuz yavrusu’; bk. **чочко/çoçko** ‘domuz’

1.1.1.4. *ö > ü*

Aşağıdaki örneklerden görüleceğı üzere *ö* ünlüsünün daralması ilerleyici benzeşmeyle gerçekleşmiştir. Runik ve Arap harflerinde *ö*, *ü* ünlülerini ayırt eden herhangi bir işaret olmasa da, Brahmi harfleri bunları ayırt etmektedir. Dolayısıyla verilen örnekler sıradan bir *ö*, *ü* tercihine bağılı değildir.

күзгү/күзгү ‘ayna, gözgülü’ <DLT *közñü* ay. <DLT *köz* ‘göz’ <ET *köz* ay.; krş. CC *küzgü* ‘ayna’ (DLT, 368, EUES, 415, CC I: 43b/29, EDPT, 761, 762, VEWT, 295)

үгүт/үгүт ‘propaganda; nasihat, öğüt’ <DLT *ögüt* ~ *övüt* ‘öğüt’ <ET (Uyg.) *ögüt* ‘öğüt, tavsiye, öneri’ (ETY, 476, EUES, 529, DLT, 24, KB, S 532)

үйрөн-/үйрөн- ‘alışmak, öğrenmek’ <DLT *öğren-* ‘öğrenmek’ <ET (Uyg.) *öğren-* ‘alışmak’ <*ögür-e-* <ET *ögür* ‘sürü’ (DLT, 115, EUES, 526, 529, EDPT, 114)

үйүр/үйүр ‘sürü’ <MK *ögür* ay. <ET (Uyg.) *ögür* ‘sürü, güruh, kafile, haras’ (EUES, 529, IB, 56, MK, 39, DTS, 623, EDPT, 112, ETDES, 396)

1.1.2. Genişleme

Genişleme Kırgızcada ağırlıklı olarak dudak çekimiyle ilgilidir. Bunun yanı sıra *i* sesinin ilk hece ve ilk hece dışında da genişlediği görülürken, *ı* ünlüsünün genişlediği bir tek örnek tespit edilmiştir.

1.1.2.1. *ı* > *a*

Aşağıdaki *ı* sesinin *a* sesine değiştiği *agaç* örneği Kırgızcaya başka bir Türk dilinden (muhtemelen Kazakçadan) girmiş olmalıdır. Zira aynı sözcüğe Kırgızcanın ses kurallarına uygun olarak *cıgaç* şeklinde rastlanır.

агач/агаç ‘(kesilmemiş) ağaç’ <DLT *yıgaç~yığāç* ‘ağaç’ <ET *ı~ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’ <AT *ı ‘ağaç topluluğu, orman’; bk. **жыгач/сигаç** ‘ağaç; tahta’;

Serebrennikov-Gadjieva sözcüğü *agaç* <*anaç şeklinde tasarlar ve iki ünlü arasında –*g*-sesini korumayan dillerde, örneğin Tatarcada *agaç*, (fakat *agır* > *avır* ‘ağır’) korunmasını da bununla açıklamaya çalışır (2011: 73).

1.1.2.2. *i* > *e*

Örneklerden tespit edildiği üzere *i* sesi ilk ve ilk hece dışındaki hecelerde de genişleyebilir.

кезек/кезек ‘sıra’ <DLT *kezik* ‘çalışmada nöbet, sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’ <ET *kez-* ‘gezmek’ (EUES, 361, DLT, 169, EDPT, 758-759)

кеме/кеме ‘gemi’ <DLT *kemi~kimi* ‘gemi’ <ET (Uyg.) *kemi* ‘gemi, kayık, sandal’; köprü’ <AT *kēmi ‘gemi, kayık’ (EUES, 363, DLT, 448, EDPT, 721-722, VEWT, 252, ESTYa, III: 37-39, ETDES, 188, KEWTS, 155, TDBUÜ, 181)

менен/менен ‘ile’ <*birnen <*birlen* <DLT *birle* ‘ile, birlikte, arasında’ <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET *bir* ‘bir’ <AT *bīr ay.: bk. **бир/бир** ‘bir’

1.1.2.3. *u* > *o*

İlk hece ünlüsünün geniş-yuvarlak olması daha sonraki ünlüleri de gerileyici benzeşmeyle genişletmiştir.

согон/sogon ‘kumlu yerde yetişen yabani soğan türü’ <DLT *sogun* ~ *sōgan* ~ *sorgan* ‘soğan’ <ET (Uyg.) *sogun* ‘soğan, pırasa’ <AT *sōgun ‘soğan’ (EUES, 619, DLT, 176, 219, EDPT, 812, ETDES, 469, VEWT, 357, TDBUÜ, 178)

боё-/boyo- ‘boyamak’ <DLT *boğu-* ay. <ET (Uyg.) *bodu-* ay. (EUES, 185, DLT, 461, EDPT, 300, VEWT, 77, ESTYa II: 178-180)

очок/оçок ‘ocak’ <DLT *oçak* ay. <ET *oçak* ~ *oçuk* ay. <AT (*hōçuk) *hōtçuk ‘ateş’; krş. DLT *oçak* ‘ocak’ (ETY, 332, EUES, 501, DLT, 31, TDBUÜ, 178, ESTYa I: 425)

1.1.2.4. ü > ö

İlk hecedeki ö sesi kendinden sonraki ünlüleri de genişletmiştir.

бөйрөк/böyrök ‘böbrek’ <*bögür+ek* <DLT *bögür* ‘böbrek’ <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kalça’ (EUES, 191, DLT, 155, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205-207, Leksika, 278, ETDES, 75-76)

сөгөт/sögöt ‘söğüt ağacı’ <DLT *sögüt* ay. <ET (Uyg.) *sögüt* ay. (EUTS, 209, DLT, 153, EDPT, 819, VEWT, 429, Leksika, 126, ETDES, 472)

көзөнөк/közönök ‘gözenek’ <ET (Uyg.) *közniik~közünök~közün(ö)k* ‘yara, ağız, çukur, delik, baca, pencere, ilmik’ <ET *köz* ‘göz’ (EUES, 415, ETY, 315)

1.1.3. Yuvarlaklaşma

Türk dillerinde yuvarlaklaşma dudak ünsüzleri komşuluğunda gerçekleşir (bk. Räsänen 1955: 55, Щербак, 1970: 41-42). Bunun yanı sıra *u* sesinin tesiriyle de yuvarlaklaşma olur. Bu tür yuvarlaklaşma özellikle Yeni Uygurca ve Özbekçenin bazı ağızları için geçerlidir (SİGTYa, 1984: 71-72).

Kırgızcanın en baskın özelliği dudak çekimidir. İlk hece yuvarlak ünlüsü, kendinden sonra gelen düz ünlüleri düzenli olarak yuvarlaklaştırır.

1.1.3.1. a > o

Eski Türkçe ilk hece *o* ünlüsü, Kırgızcada kendinden sonra gelen *a* sesini gerileyici tam benzeşmeyle *o* sesine değiştirir.

жогол-/cogol- ‘yok olmak; ortadan kalkmak’ <OT (KB) *yokal-* ‘yok olmak’ <ET *yokal-* ‘yol olmak, kaybolmak’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; değil’ <AT *yōk ay. (YETY, 32/3, KB, 692, EDPT, 902, ESTYa IV: 211-212, TDBUÜ, 178)

кочкор/koçkor ‘koç’ <DLT *koç* ~ *koçnar* ay. <ET (Uyg.) *koçunar* ay. (EUES, 388, DLT, 141, 261, EDPT, 592 Leksika, 432-433, VEWT, 274, ETDES, 309, ESTYa VI: 86-88)

оңой/оңоу ‘kolay’ <DLT *oñay* ay. <ET (Uyg.) *oñay* ‘kolay, basit’ <ET (Uyg.) *oñ* ‘sağ; doğru’ (DLT, 19, EUES, 510, 511, ESTYa I: 460)

соргок/sorgok ‘obur’ < *sorgak <DLT *sor-* ‘emmek’ <ET (Uyg.) *sor-* ay. <AT **sör-* ‘sormak, emmek, içine çekmek’ (DLT, 426, EUES, 621, EDPT, 843, TDBUÜ, 178)

1.1.3.2. *e > ö*

İlk hecede bulunan *ö* sesi, kendinden sonra gelen *e* sesini gerileyici tam benzeşmeyle *ö* sesine değiştirmiştir.

көбөй-/köböy- ‘çoğalmak’ <OT (KB) *köped-* ay. <ET (Uyg.) *köped-* ay. <ET (Uyg.) *köp* ‘pek çok, bol’ (EUES, 408, KB, 2262, EDPT, 688)

көйнөк/köynök ‘gömlek; elbise’ <DLT *köñlek* ‘gömlek’ <AT *könlek ay. krş. CC *kövlek*, TT *gömlek* (DLT, 489, CC I: 51a/29, VEWT, 290-291, EDPT, 732, ESTYa V: 89-90, Leksika, 476-477, ETDES, 197)

өпкө/örpkö ‘akciğer’ <DLT *öpke~öwke* ay. <ET (Uyg.) *öpke* ay. (EUES, 539, DLT, 64, 97, ESTYa I: 541, VEWT, 373, ETDES, 403)

Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere yuvarlaklaşma kuralı gereği, ikinci hecede bulunan *e* sesi gerileyici yarı benzeşmeyle *ö* sesine değiştirmiştir.

бүргө/bürgö ‘pire’ <DLT *bürge* ay.; krş. CC *bürçe* ‘pire’ (DLT, 185, CC I: 54b/33, EDPT, 362, VEWT, 92, ESTYa II: 298, Leksika, 182-183, ETDES, 422-423)

жүрөк/cürök ‘yürek, kalp’ <DLT *yürek* ay. <ET *yürek* ay. (ETY, 316, EUTS, 307, DLT, 193, EDPT, 965, ETDES, 583-584, KEWTS, 367, ESTYa IV: 270-271, VEWT, 213, Leksika, 276)

Ayrıca ilk hece ünlüsünün düz, ikinci hece ünlüsünün yuvarlak olduğu durumlarda yarı benzeşme gerçekleşmiştir.

өрүк/örük ‘kayısı’ <DLT *erük* ‘şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı’ <ET (Uyg.) *erük* ‘erik, kaysı; meyve ağacı’ (EUES, 121, DLT, 33, ETDES, 169, EDPT, 222, TMEN IV: N7-1952, ESTYa I: 292)

өтүк/ötük ‘çizme’ <DLT *etük~etik* ‘ayakkabı; edik, çizme’ <ET (Uyg.) *etüg~etük* ‘çizme, ayakkabı’ <AT *ētük ay. (EUES, 128, EDPT, 50, DLT, 32, ETDES, 158, TDBUÜ, 180)

1.1.3.3. *e > ü*

İlk hecede bulunan *e* sesi ilerleyici tam benzeşmeyle *ü* sesine değiştirmiştir.

күкүк/kükük ‘guguk kuşu’ <ET (Uyg.) *kekük ~ k(e)kük* ‘guguk (kuşu), bir doğan türü’ (EUES, 354, EDPT, 710)

түгүл/tügül ‘şöyle dursun’ <DLT *tegül~dag ol* ‘böyle değil’ <ET (Uyg.) *tegil* ‘mevcut değil, yok’ (DLT, 169, EUES, 688, EDPT, 480)

1.1.3.4. *i > o*

Bir örnekte *i* sesinin gerileyici benzeşmeyle *o* sesine değiştiği tespit edilmiştir.

торпок/torpok ‘ineğin altı ay bir yaş arasındaki buzağısı; bir yaşa kadarki ayı yavrusu’ <DLT *torpi* ‘buzağı’ <ET (Uyg.) *torpi* ‘iki yaşındaki dana’ (DLT, 179, EUES, 734, EDPT, 533, Щербак, 1961: 102)

1.1.3.5. *i > u*

İlk hecede bulunan *u* sesi ikinci hecedeki *i* sesini gerileyici tam benzeşmeyle *u* sesine değiştirmiştir.

булут/bulut ‘bulut’ <DLT *bulut* ay. <ET *bulut* ay. (ETY, 307, EUES, 198, DLT, 71, EDPT, 333, VEWT, 88, ESTYa II: 262-264, ETDES, 79, Leksika, 24)

чулдук/çulduk ‘çulluk’ <DLT *çuluk* ‘üveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu’ <ET (Uyg.) *çılık* ‘çulluk’ <AT *çülük ay. (EUES, 227, DLT, 164, VEWT, 119, EDPT, 420, ETDES, 125, TDBUÜ, 179)

Aşağıdaki örneklerde ise ilk hece yuvarlak ünlüsü sonraki düz ünlüyü gerileyici yarı benzeşmeyle *u* sesine değiştirmiştir.

козу/kozu ‘kuzu’ <DLT *kozi* ay. <ET (Uyg.) *kozi* ay.; krş. TT *kuzu* (EUES, 434, DLT, 133, EDPT, 681, ESTYa, VI: 107-108, Leksika, 433, VEWT, 285, ETDES, 341, KEWTS, 241)

токту/toktu ‘toklu’ <DLT *toklu* ‘altı aylık kuzu’ (DLT, 52, EDPT, 469, ETDES, 516)

1.1.3.6. *i > ö*

İkinci hecede bulunan *i* sesi gerileyici tam benzeşmeyle *ö* sesine değişmiştir.

көтөр-/kötör- ‘kaldırmak, yükseltmek’ <ET (Uyg.) *köti-* ~ *ködi-* ‘yükselmek, çıkmak, kalkmak’; krş. DLT *kötür-* ‘kaldırmak’ (EUES, 413, DLT, 245, EDPT, 706, ESTYa, III: 86-88, KEWTS, , 162, TETTL, 258)

көшөгө/köşögö ‘perde; örtü’ <DLT *köşige* ‘küçük gölge’ <DLT *köşi-* ‘örtmek’ <AT **kōši-* ‘örtmek, gizlemek’; krş. Моғ. *kösige(n)* [хөшиг] ‘perde, güneşlik; gölgelik’ (EUES, 413, DLT, 463, EDPT, 753, ESTYa V: 128, TDBUÜ, 184, Lessing, 608)

1.1.3.7. *i > ü*

İkinci hecede bulunan *i* ünlüsü gerileyici tam benzeşmeyle *ü* sesine değişmiştir.

күнү/künü ‘kuma’ <DLT *küni* ay.; krş. ET *küni* ‘haset, kıskançlık’ (ETY, 440, EUES, 442, DLT, 449, VEWT, 309, EDPT, 727, ESTYa, III: 104-106)

түлкү/tülkü ‘tilki’ <DLT *tilkü* ay. <ET (Uyg.) *tilkü* ay. (EUTS, 239, DLT, 26, EDPT, 498-499, ETDES, 513)

Bir örnekte ise ikinci hecedeki *i* ünlüsü gerileyici yarı benzeşmeyle *ü* sesine değişmiştir.

чөмүч/çömüç ‘kepçe’ <OT (CC) *çömiç* ‘çömçe, kepçe’; krş. DLT *çömçe* ‘kepçe’ (DLT, 180, CC I: 52b/29, EDPT, 422, VEWT, 117, EUES, 326)

Aşağıdaki örneklerde *b*, *v*, *w* dudak ünsüzleri ilk hece ünlüsünün yuvarlaklaşmasına sebep olmuş, ardından ikinci hece ünlüsü gerileyici benzeşmeyle yuvarlaklaşmıştır.

сүйрү/сүйрү ‘oval; sivri’ <DLT *süwri* ‘ucu sivri olan mızrak, kılıç, kandil ve şişe benzer küçük eşyalar ve vb. şeyler’ <ET (Uyg.) *süwri~süwri* ‘sivri, dar’ (EUES, 639, DLT, 182, EDPT, 791)

үйрү/үйрү ‘evirmek; çevirmek’ <DLT *ewür*- ‘ters çevirmek’ <ET *ebir*- ‘evirmek, çevirmek; (bir yeri) dolanarak ilerlemek; ili yönetmek; çekip çevirmek’ (ETY, 455, DLT, 91)

чүйгүн/чүйгүн ‘semiz, yağlı, lezzetli’ <DLT *çiwgin aş* ‘şişmanlatan doyurucu yemek’ <ET (Uyg.) *çiwgin* ‘besleyici yemek, besleyicilik’ (DLT, 192, EUES, 235, EDPT, 396)

Yuvarlaklaşma bir örnekte *sandhi* pozisyonunda gerçekleşmiştir.

улу тун-/ulutun- ‘iç çekmek’: krş. DLT *tın-* ‘nefes almak’, ET (Uyg.) *ulug tın-ma* ‘derin nefes alma’, Hakasça *ulu tın-* ‘derin nefes almak’; bk. **тын-/тин-** ‘nefes alıp vermek; dinlenmek’

1.1.4. Düzleşme

Türk dillerindeki düzleşme sadece uyum gereği açıklanamaz. Örneğin tek heceli sözcükler de kimi Türk dilleri ve ağızlarında düzleşmiştir: Tat. (ağız) *ış* ‘üç’ (<öç), *sīt* ‘süt’ (<söt), *tış* ‘rüya’ (<töş) vb. Aynı şekilde Çuvaşçada ve Karaimcede de (Galiçiya ağzında) görülür. Türk dillerindeki düzleşme örnekleri çok farklı olmakla beraber, çok farklı sebeplere de bağlıdır (Щербак, 1970: 41-42). Örneğin İran’daki Türk dillerinde görülen düzleşme Doerfer’e göre Fars dilleriyle ilgilidir. Karaimcedeki (Galiçiya ağzında) düzleşme ise Musaev’e göre Slav dilleri, özellikle Ukrayınca’nın etkisiyle açıklanır. Çuvaşça, Tatarca ve Başkurtçadaki düzleşme de bölgeseldir (SİGTYa, 1984: 72-73).

Eski Türkçe ilk hece dışında rastlanan dar-yuvarlak ünlülerin Kırgızcada uyum gereği düzleşmesi yaygındır. Geniş-yuvarlak ünlülerde ise düzleşme nadiren gerçekleşir.

1.1.4.1. o > a

İlk hece *o* ünlüsünün ilerleyici tam benzeşmeyle *a* sesine değiştiği tek örnek tespit edilmiştir.

ана/апа ‘köy, köy ahalisi’ <DLT *oba* ‘kabile’ <AT *ōpa ‘köy’ (DLT, 42, TDBUÜ, 177)

Bir örnekte ise *sandhi* pozisyonunda düzleşme gerçekleşmiştir.

ыштан/ıştan ‘şalvar; pantolon’: krş. DLT *içtonlan-* ‘don giymek, elbise giymek’ <DLT *iç* ‘her şeyin içi’ + DLT, *ton* ‘elbise’; bk. **ич/іç** ‘iç, karın’

Eckmann, Çağatay Türkçesinde *t*’den önceki *ç*, bazen *ş* olur ifadesiyle biri *ıştan* (<*iç ton* ‘elbise altına, içe giyilen’) olmak üzere dört örnek verir (2017: 43).

1.1.4.2. *o > ı*

İki örnekte *o* sesinin gerileyici benzeşmeyle düzleştiği görülür.

ыйык/ıyık ‘kutsal’ <DLT *ıduk* ‘mübarek’ <ET (Uyg.) *ıdok* ‘kutsal, mukaddes, karizmatik; imparatora ait, pek muhterem’ <ET (Orh.) *ıduk* ‘kutsal’ <ET *ıd-* ‘göndermek’ (ETY, 407, EUES, 286, DLT, 31, ESTYa I: 649-650, ETDES, 227-228, EDPT, 46)

жаздык/cazдық ‘yastık’ <DLT *yastuk* ay. <ET (Uyg.) *yastok* ‘yastık; ? en büyük para birimi; külçe’: krş. Ünal, 2013: 177 (EUES, 874, DLT, 474, 367, EDPT, 974, VEWT, 191)

1.1.4.3. *ö > e*

Bir tek örnekte *ö* sesi düzleşerek *e* sesine değişmiştir.

эз/ez ‘sağır’ <DLT *öz* ay. <ET (Uyg.) *öz ~ üz* ‘sağır, duymaz; sağır kişi’ (EUES, 831, DLT, 21, EDPT, 279)

1.1.4.4. *u > ı*

Türk dillerininin birçoğunda *u* sesinin düzleşerek *ı* sesine değiştiği görülür (SİGTYa, 1984: 58).

Eski Türkçe düz ünlüden sonra gelen dar-yuvarlak *u* ünlüsü Kırgızcada daima gerileyici benzeşmeyle *ı* sesine değişir.

азык/azık ‘yiyecek, azık’ <DLT *azuk* ay. <ET *azuk* ay. <AT *āzuk ay. (ETY, 332, DLT, 164, TDBUÜ, 172, EDPT, 283, VEWT, 33, TMEN II: 475, ESTYa I: 98)

жабагы/cabagı ‘yapağı, yapak’ <DLT *yap~yapaku* ‘yün yoluntusu’ <ET (Uyg.) *yapaku* ‘tay; yapağı’ (EUES, 865, DLT, 349, 363, EDPT, 874, ETDES, 558, VEWT, 188)

былтыр/bıltır ‘geçen yıl’ <DLT *bıldır* ay. <ET (Uyg.) *bıltur* ay. (EUES, 167, DLT, 199, EDPT, 334, VEWT, 74, ESTYa II: 139-140, Leksika, 71-72)

мамык/mamık ‘kuş tüyü’ <DLT *bamuk~bāmuk* ‘pamuk’ <AT *bāmuk ay. (DLT, 163, EDPT, 345-346, VEWT, 324, ESTYa VII: 112-123, TDBUÜ, 172)

1.1.4.5. ü > i

Düz ünlüden sonra gelen dar-yuvarlak *ü* ünlüsü gerileyici benzeşmeyle *i* sesine değişerek düzleşir.

белги/belgi ‘işaret’ <DLT *belgü* ‘damga, nişan’ <ET *belgü* ay. (ETY, 341, DLT, 185, EDPT, 340, VEWT, 69, ESTYa, II: 108-111, ETDES, 59)

чимели/çimeli ‘küçük karınca’ <DLT *çümeli* ‘karınca’ <ET (Uyg.) *cümeli* ~ *çimeli* ~ *cömeli* ay. (EUES, 232, 239, DLT, 195, Leksika, 184)

энчи/ençi ‘hisse, pay’ <OT (CC) *ênçi* ‘özel mülkiyet, mal’ <ET (Uyg.) *ênçü* ‘mülk, devlet arazisi, yer; ikta, tımar’ (EUES, 258, DTS, 210, CC II: 82a/2, Leksika, 347-348, ESTYa I: 361-362)

эчки/eçki ‘keçi’ <DLT *eçkü* ay. <ET (Uyg.) *eçkü* ay.; krş. CC *eçki* ‘teke; keçi’ (EUES, 95, DLT, 46, CC I: 54b/3, EDPT, 24, ESTYa III: 34-36, ETDES, 279-280)

ийги/iygi ‘iyi, güzel’ <DLT *edgü* ‘iyi’ <ET (Orh.) *edgü* ‘iyi, has, katıksız; soylu, safkan at; iyilik, kar, kazanç, yarar’ <ET (Orh.) *ed* ‘mal, eşya’ (ETY, 253, 336, DLT, 15, EDPT, 51, OTG 82, Leksika, 326)

Bir birleşik sözcükte de gerileyici benzeşme sonucu düzleşme gerçekleşmiştir.

ыктыт-/iktıt- ‘üşümekten göğüs kaslarının kasılmasıyla hıçkırık sesi çıkmak’ <DLT *ık tut-* ‘hıçkırık tutmak’ <DLT *ık* ‘soğuk su içilip üzerine ekmek yenildiği zaman göğüsten çıkan hıçkırık’ (DLT, 17, EDPT, 75)

1.1.5. Öndamaksillaşma

Öndamaksillaşma bir sesten ziyade sözcüğün tamamında görülür. Kırgızcada öndamaksillaşan sözcükler, genellikle diğer Türk dillerinde de benzerlik arz eder. Ancak bu dağılım değişkendir. Özellikle Volga boyu Türk dillerinde daha yaygındır (Yılmaz Ceylan, 1997: 90-99). Ayrıca Türk dillerinde artdamaksillaşmaya göre öndamaksillaşma daha sık rastlanan hadisedir. Bang’a göre öndamaksillaşma Türk dilleri tarihinde en çok karışıklığa yol açan ses olaylarından biridir. Jarring’in Çağdaş Uygurcanın Doğu Türkistan örneklerinde daha çok *ı* sesinin bulunduğu hecelerde öndamaksillaşma görülür. Munkaçi Uygurca tek heceli sözcüklerdeki *a* sesinin öndamaksillaşma sebebini *y* sesinin varlığı koşuluna bağlar. Öndamaksillaşan *a* sesinin örnekleri Tatarca ve Başkurtçada daha çoktur (Щербак, 1970: 38). Şçerbak’ın verdiği bilgilere göre birçok araştırmacının da ileri sürdüğü gibi *ç*, *ş*, *j* ünsüzleri de öndamaksillaşmaya sebep olabilir: krş. Azer. *çəynä-*, Başk. *ceyne-*, Türkm. *çəynä-* ‘çiyenmek’ (<*çayna-*); Az. *çibin* ‘sinek’ (<*çibin*), *çim-* ‘(suda) yüzmek’ (<*çim-* <*çom-*); Başk. *säs* ‘saç’ Tat. *çäç*, Çuv. *śūs* (<*saç* ~ *çaç*); Başk. *säy*, Kzk. *şäy*, Tat. *çäy* ‘çay’ (<*çay*); Kzk. *jäy* ‘yer’ (<*jay*); *jäylav* ‘yayla’ (<*jaylav*); Tat. *äçī* ‘ekşi’ (<*açī*), *jäy* ‘yaz’ (<*jay*), *jäyü* ‘yay’ (<*jaya*) vb. (Щербак: 1970: 38).

Kırgızcada öndamaksillaşan örnekler aşağıdaki gibidir:

жүлүн/сүлүн ‘omurilik’ <DLT *yulun* ‘omurilik’ <ET (Uyg.) *yulun* ‘bel kemiği, omurga’ (EUES, 919, DLT, 356, EDPT, 930, ESTYa, IV: 266, VEWT, 213)

жүн/сүн ‘yün’ <DLT *yūñ~yuyñ* ‘yün; deve tüyü; pamuk’ <ET (Uyg.) *yuyñ* ‘yün’ <AT *yūñ ay. (EUES, 921, DLT, 77, 126, EDPT, 941, ESTYa, IV: 267-268, TDBUÜ, 180, KEWTS, , 367)

жүр-/сүр- ‘yürümek’ <DLT *yor-* ~ *yori-* ~ *yoru-* ay. <ET (Uyg.) *yori-* ‘gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’ <AT **yōri-* ‘yürümek’ (ETY, 453, EUES, 914, DLT, 198, 500, EDPT, 957, VEWT, 207, ESTYa IV: 229-231, TDBUÜ, 179)

ий-/iy- ‘-ip vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ <DLT *id-* ~ *īd-* ‘göndermek’ <ET *i-* ~ *id-* ~ *yid-* ~ *it-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il, yer, sub* vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (sab sözüyle) mesaj göndermek; (*törü* sözüyle) Türk töresine uymak’ <AT **ī-*, *īd-* ‘göndermek’; krş. Yak. *īt-*, Çuv. *yar-* (ETY, 456, 490, DLT, 419, 330, EDPT, 37-38, TDBUÜ, 175)

Bu sözcük (*iy-*), Tuva, Hakas, Yakut, Altay dillerinde ardamak ünlülüdür. Buna rağmen Sevortyan Türkmence *ī ber-* ‘göndermek’ örneğinden yola çıkarak aslını öndamak ünlülü sayar (ESTYa, I: 133, SİGTYa, 1984: 93).

ит/it ‘köpek’ <DLT *it* ay. <ET *it* ‘köpek; köpek yılı’ <AT *īt (*īyt*?) ‘köpek’; krş. TT *it* (ETY, 728, DLT, 16, EDPT, 34, Leksika, 648-649, 188-189, ESTYa I: 385, TDBUÜ, 176)

мин/миң ‘bin (1000)’ <DLT *miñ* ay. <ET *biñ* ay. (ETY, 428, DLT, 106, EDPT, 346-347, VEWT, 76, ESTYa VII: 72-74)

тил/til ‘dil’ <DLT *til* ‘genel olarak dil; konuşma organı; dil, lehçe’ <ET *til~til* ‘dil; söz, nutuk; muhbir, casus’; krş. TT *dil* (ETY, 381, EUTS, 239, DLT, 146, EDPT, 489-490, ESTYa, III: 228-230, VEWT, 480, ETDES, 137-138)

тиш/tiş ‘diş’ <DLT *tīş* ~ *tiş* ay. <ET (Uyg.) *tiş* ay. <AT *tīş ay.; krş. TT *diş* (EUES, 716, DLT, 203, 264, EDPT, 557, ESTYa, III: 242-244, TDBUÜ, 183)

шиши-/şişi- ‘şişmek’ <ET (Uyg.) *sış-* ‘şişmek’ <AT **sīş-* ay.; krş. DLT *sīş* ‘vücuttaki şiş’, TT *şiş-* (DLT, 399, 427, EUES, 611, TDBUÜ, 176)

эми/emi ‘şimdi; artık’ <DLT *emdi* ‘şimdi’ <ET *amti* ‘şimdi, şimdiki, bu zamanki’; krş. CC *emdi* ~ *imdi* ‘şimdi’, TT *şimdi* (ETY, 256, DLT, 16, CC II: 63a/29, 80b/14, CC I: 31a/14)

эне/ene ‘anne’ <DLT *ana* ‘anne’ (DLT, 12, ESTYa I: 278-281)

эриш/eriş ‘arış, çözü’ <DLT *arış* ‘dokuma tezgahının uzunlamasına telleri’ (EUES, 121, DTS, 58, DLT, 29, EDPT, 239, ESTYa I: 294-295, ETDES, 22)

1.1.6. Artdamaksillaşma

Artdamaksillaşma da, öndamaksillaşmada olduğu gibi sözcüğün tamamını etkiler. Ayrıca sözcüklerin bir kısmı diğer Türk dillerinde de artdamaksillaşmış örneklerdir. Ancak Kırgızcada artdamaksillaşmayan, başka bir Türk dilinde artdamaksillaşan: Uyg. (ağız) *kuç* ‘güç’, Yak. *muos* ‘boynuz’, *taba* ‘geyik’ (<*tebe* ‘deve’) Azer. *max* ‘inek’ ve benzeri örnekler için Şçerbak’ın çalışmasına bakılabilir (Щербак, 1970: 39). Kırgızcada artdamaksillaşan aşağıdaki örneklerden ikisinde bu ses olayına sebep olabilecek *ŋ* sesi mevcuttur.

аң/аң ‘av’ <ET (Uyg.) (*e*)*ŋ* ‘ganimet, av avlanan hayvan’ (EUES, 108, EDPT, 166, VEWT, 20, ESTYa I: 152-153, Leksika, 152, 417)

бычак/бічак ‘bıçak’ <DLT *biçek* ay. <ET (Uyg.) *biçek* ay. <ET (Uyg.) *biç-* ~ *biç-* ‘kesmek, biçmek’ <AT *bī ‘bıçak, bıçak yüzü’ (ETY, 455, EUES, 166, 169, DLT, 125, 166, EDPT, 292-293, VEWT, 73, ESTYa II: 158-161)

бык-/бік- ‘(gizlice) sinmek’ <DLT *bük-* ‘yere doğru eğilip alçalmak ve sinmek’ (DLT, 238, EDPT, 324, ESTYa II: 248)

жору-/coru- ‘yorumlamak’ <DLT *yör-* ‘(düşü) tabir etmek’ <ET (Uyg.) *yör-* ‘yorumlamak, izah etmek, açıklamak, tefsir etmek; çözmek’ <AT **yör-* ‘yormak, tabir etmek’ (EUES, 916, DLT, 399, EDPT, 955, VEWT, 208, ESTYa IV: 223-225, TDBUÜ, 179)

жулмуй-/culmuy- ‘köse görünümde olmak’; krş. DLT *yüli-* ‘traş etmek’, *yüligü* ‘saçı traş etmek için kullanılan ustura’ (DLT, 385, 421)

жыйырма/сүйрма ‘yirmi’ <DLT *yigirme* ay. <ET (Uyg.) *yegirme~yigirme* ay. (EUES, 885, DDM, 282, DLT, 369, EDPT, 915, ESTYa, IV: 201-202, ETDES, 575-576, KEWTS, , 360-361)

калар/kalar ‘sıçan’ <DLT *keler* ‘kertenkele’ (DLT, 156, VEWT, 249, ESTYa, V: 30-32)

каңырсы-/каңирсы- ‘yanmaktan pis kokmak; kötü kokmak’ <DLT *keñirsi-* ‘yanmak, kokusu yükselmek; krş. ET (Uyg.) *keñirsig* ‘yanık, yanmış’ (EUES, 357, DLT, 516, EDPT, 734)

кычыш-/кычыш- ‘kaşınmak’ <DLT *kiçi-* ay. <AT **kiçi-* ‘gicimек, kaşınmak’; TT *gıcık* (DLT, 460, EDPT, 695, ESTYa, VI: 188-189, TDBUÜ, 183)

сылык/сылık ‘kibar’ <DLT *silig* ‘zarif, temiz, yakışıklı ve güzel konuşan’ <ET (Uyg.) *silig* ‘temiz, saf; temizlik’ <ET (Uyg.) *sili-* ‘temiz olmak’ (DLT, 168, EUES, 613)

тыйын/тыун ‘kuruş; paranın genel adı; sincap’ <DLT *tegiŋ* ‘samur’ <ET *teyeŋ* ‘sincap; sincap kürkü’ (ETY, 313, DLT, 498, EDPT, 569, ETDES, 133-134)

ымда-/имда- ‘işaret etmek’ <DLT *imle-* ~ *yimle-* ‘göz kırpmak; selamlamak; elle göstermek’ <DLT *im* ‘işaret, parola’ (DLT, 18, 389, EDPT, 155, ESTYa I: 632-633)

ысык/ысык ‘sıcak’ <DLT *isig* ay. <ET *isig* ay. <ET *isi-* ‘ısınmak’; krş. TT *ısı* (ETY, 234, EUES, 311, DLT, 34)

ычкыр/ичкыр ‘uçkur’ <DLT *iç kur* ‘iç kuşak’ <DLT *iç* ‘her şeyin içi’ ET *iç* ‘iç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide’; krş. CC *içkir* ‘kemer, uçkur’, TT *uçkur* (ETY, 314, DLT, 142, CC II: 82b/1 CC I: 48a/15)

1.1.7. Ünlü Türemesi

Kırgızcada ünlü türemesi söz başında nadiren, söz içinde ise iki ünsüzün birinin *l*, *r* olması koşuluyla ünsüzler arasında, söz sonunda ise *-nç* ünsüz çiftinin arasında gerçekleşir.

Kökene tartışmalı olan bir örnekte söz başı *l-* ünsüzünün önünde *ı* ünlüsü türemiştir.

ылаачын/илаачын ‘laçın’ <DLT *lāçın* ‘şahin’ <ET (Uyg.) *laçın* ‘doğan, şahin, ala doğan’ <AT **lāçın* ‘doğan, şahin’ (EUES, 449, DLT, 176, ESTYa VII: 6-9, VEWT, 313, ETDES, 347-348, TMEN IV: 1728, TDBUÜ, 174)

Türkçede tarihi dönemlerden beri söz başı *y-* sesi hem türeyebilen, hem de düşebilen bir sestir.

жыгач/сигаç ‘ağaç; tahta’ <DLT *yıgaç~yigāç* ‘ağaç’ <ET *ı~ ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’ <AT **ī* ‘ağaç topluluğu, orman’ (ETY, 162, 309, DDM, 120, DLT, 352, VEWT, 7, EDPT, 79-80, KEWTS, 54, ESTYa, I: 70-73, ETDES, 5-6)

Türk dillerinde sonor ve afrikat ünsüzlerinin arasında dar ünlü ‘yeniden’ türer: Örnek AA *sıçramak* <*sıçramak*, *titiremek* <*titiremek*, Az. *turup* <*turp* vb. (SİGTYa, 1984: 77). Kırgızcada söz içinde yanyana gelen iki ünsüz arasında ünlü türer, bu ünsüzlerden birinin *l*, *r* olması dikkate değer.

жудурук/судурук ‘yumruk’ <DLT *yudruk* ‘elin toplanması (yumruk)’ <ET (Uyg.) *yudruk* ‘yumruk’ (EUES, 917, VEWT, 209, DLT, 367, ESTYa, IV: 248-249, ETDES, 580)

ирик/ірик ‘enenmiş üç yaşından büyük koyun’ <DLT *irk* ‘dört yaşına girmiş koyun’ <ET (Uyg.) *irk* ‘genç erkek keçi; koç’ (DLT, 20, EUES, 309, EDPT, 220-221, ESTYa I: 378)

кабылан/kabilan ‘kaplan’ <ET (Uyg.) *kaplan* ‘leopar, pars’ (EUES, 333, EDPT, 584, VEWT, 234, ESTYa, V: 269-270)

кекире/kekire ‘zararlı ot türü’ <DLT *kekire* ‘develerin yediği acı bir bitki’ <ET (Uyg.) *kekire* ‘acı bir bitki türü’ (EUES, 353, DLT, 183, EDPT, 712, VEWT, 248, TETTL, 192, ESTYa, V: 27-28, KEWTS, , 214-215)

көпүрө/köpürö ‘köprü’ <DLT *köpriük* ay. <ET (Uyg.) *köpriük~köprüg* ay. (EUES, 408, DLT, 209, VEWT, 292, EDPT, 690, ESTYa, V: 112-114, ETDES, 322)

кысырак/kısırak ‘kısırak’ <DLT *kısırak* ay. <ET (Uyg.) *kısırak* ay.; krş. Moğ. *hasirag* ‘üç yaşındaki sığır, düve’ (DLT, 99, EUES, 374, EDPT, 668, ESTYa, VI: 252, ETDES, 299, Lessing, , 1114)

тетирит/tetiri ‘ters’ <DLT *tetriü* ‘her şeyin ters olanı’ <ET (Uyg.) *tetriü~tetriü* ‘yanlış, ters, aksi, sapkın düşünceli, saatin ters yönünde, çapraz, mühtehalif’ (EUES, 705, DLT, 182, EDPT, 459)

укурук/ukuruk ‘atı yakalamada kullanılan ucu kementli sırık’ <DLT *ukruk* ‘kement’ (DLT, 49, TMEN II: 507)

Kırgızcada Kazakça ve Tatarcadan farklı olarak sadece *-nç* ünsüz çiftinin arasına ünlü türer. Oysa adı anılan diğer dillerde *-rk* (börük <börk, erik <erk, kırık <kırk), *-rç* (burıç, borıç <borç, körik <körk), *-lp* (alıp <alp), *-nç* (tınç, tınış <tınç, süyiniş <sevinç vb.) ünsüz çiftleri arasında da ünlü türemesi gerçekleşir (Öner, 2013: 12). Kırgızcada fiil tabanından türeme sözcüklerin sonundaki *-nç* ünsüz çiftinin arasında ünlü türer. İsim tabanlı olduğunu düşündüğümüz sadece bir sözcükte *-tınç* ‘huzurlu, sessiz’- bu ses olayı gerçekleşmez.

коркунуч/korkunuç ‘korku, korkunç’ <DLT *korkınç ~ korkunç* ‘korku, korkunç, korkutucu’ <ET *kork-* ‘korkmak’ (ETY, 471, DLT, 347, 418, EDPT, 654)

кубаныч/kubanıç ‘kıvanç’ <OT (CC) *kovanç* ‘kıvanç, sevinç’ <OT (CC) *kovan-* ~ *hovan-* ‘kıvanmak, sevinmek, mutlu olmak’ <**kuw+a-* <DLT *kuw ~ kiw* ‘baht, talih’ <ET (Uyg.) *kiv* ‘haşmet, mutluluk, kut, saadet, kurtuluş’ (CC II: 72a/1, CC II: 73a/2, DLT, 140, EUES, 375)

өкүнүч/ökünüç ‘pişmanlık’ <DLT *ökünç* ay. <ET *ökünç* ‘teessüf, yazıklanma; vah, heyhat, ne yazık’ <ET (Uyg.) *ökün-* ‘pişman olmak, günah çıkartmak, itiraf etmek’ <ET (Orh.) *ökün-* ~ *ökin-* ‘pişman olmak, (can) sıkılmak’ (ETY, 471, 295, EUES, 529, DLT, 67, EDPT, 110, 111, ESTYa I: 523-524, TMEN II: 610)

1.1.8. Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi söz başında bir örnekte, söz içinde ise dağınık olarak vurgusuz hece pozisyonunda görülür. Bir örnekte söz sonunda düştüğü görülmektedir. İki birleşik sözcükte de düşme olayı gerçekleşmiştir.

Kırgızcada aşağıdaki bir örnekte söz başı *ı*- sesinin düştüğü görülmektedir. Aynı sözcük, diğer Türk dillerinde de ünlüsü düşmüş olarak bulunur (bk. Salan-Kabadaı, 2022: 99-100). Dolayısıyla bu düşmenin daha eski bir dönemde gerçekleştiğini tahmin etmek mümkündür.

сырга/ırga ‘koyun ve keçilerin boyun veya kulağında doğal olarak rastlanan et benı; küpe’ <OT (DEMT) *ıırga* ~ *ııırka* ‘küpe’ <ET (Uyg.) *ııırka* ‘küpe; saray, küle’⁴⁹ (DEMT, 152, EUES, 291)

Türk dillerinde orta hece vurgusuz ünlüsünün düşmesi yaygın olarak görülür. Hatta tüm Altay dillerinde bu ses olayı yaygındır (Menges, 2020: 161).

Eski Türkçe vurgusuz orta hece ünlüsü –dar ünlü (*ı, i, u, ü*) olmak koşuluyla - Kırgızcada dağınık olarak düşer. Örneklerin çoğu morfonoloji konusu olsa da, kalıplaşmış örneklere de burada yer verilmiştir.

кайда/kayda ‘nerede’ <DLT *kayda*~*kayuda*~*kanda* ay. <ET (Uyg.) *kayda* ~ *kayuda* ~ *kayuta* ‘nerede, nereye’ <ET (Uyg.) *kayu* ‘hangi, hangisi’ (EUES, 350, DLT, 181, 420)

кайрак/kayrak ‘su gitmeyen, yağmur suyuyla beslenen toprak’ <*kayır*+*ak* <DLT *kayır* ‘yumuşak zeminli toprak; kum’ (DLT, 416, EDPT, 604, ESTYa, V: 217-218, VEWT, 221-222, ETDES, 276)

саргай-/sargay- ‘sararmak’ <*sarıg+*ad-* <DLT *sarıg*~*sāriğ* ay. <ET *sarıg* ay. <AT *sāriğ ay.: bk. **сары/sarı** ‘sarı’

сиңди/siñdi ‘kızın küçük kız kardeşi’ <*siñil*+*i* <DLT *siñil* ‘erkeğin küçük kız kardeşi’ <ET *siñil* ‘kız kardeş’ (ETY, 356, DLT, 496, EDPT, 839, ESTYa, VII: 284-285)

токмок/tokmok ‘tokmak’ <DLT *tokımak* ‘çamaşırcının tokmağı’ <ET (Uyg.) *tokı-* ~ *toka-* ‘vurmak, dövmek, ezmek, tokmaklamak’ (EUES, 726, DLT, 422, EDPT, 470)

укта-/ukta- ‘uyumak’ <**uykla-* <*uyık+*la-* <DLT *uğıkla-* ‘uyuklamak’ <DLT *uğık* ‘uyuklayan (adam) <DLT *uğı-* ‘uyumak’ <ET *uğı-* ay. <ET *u* ‘uyku’ <AT *ū ay. (ETY, 462, 317, DLT, 461, 31, 488, TDBUÜ, 179)

улгай-/ulgay- ‘yaşlanmak’ <DLT *ulgat-* ~ *ulgağ-* ‘büyüme’ <ET *ulgat-* ‘büyüme, yaşı ilerlemek, yetişme’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’; krş. CC *ulgay-* ‘büyüme, gelişme’ (ETY, 250, EUES, 789, 796, DLT, 30, 118, 242, CC I: 7a/10, 7a/11, EDPT, 139, 138, 512, DTS, 567, KL 149)

⁴⁹Bu sözcüğün tarihi dönemlerde *ııırga*~*ıııırgak*~*ıııırga* ‘küpe’ şekillerine de rastlanır (Paçacıoğlu, 2016: 290, 553).

Aşağıdaki örnekte söz sonu *-u* ünlüsünün düştüğü görülür.

op/or ‘zindan; çukur’ <OT (KB) *oru* ‘zindan’; krş. CC *uru* ‘ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı’ (KB, 5549, CC II: 60a/6)

İki birleşik sözcükte de ünlü düşmesi gerçekleşmiştir.

байке/bayke ‘ağabey’ <*bay+ake* <OT *bāy* ‘zengin, varlıklı’ <ET *bay* ay. <AT *bāy ay. + Moğ. *aka* ‘ağabey’?: bk. **бай/bay** ‘zengin’

бекең/beken ‘mî acaba (soru edatı)’: Soru eki *bı* (<*m*) ve *eken* unsurlarının birleşmesidir.

1.2. Ünsüzlerde Ses Olayları

Bu bölümde ünsüzlerde gerçekleşen *ünsüz tekleşmesi*, *düşme*, *türeme*, *aykırılma*, *göçüşme*, *ötümlüleşme*, *ötümsüzleşme*, *süreklileşme*, *kaynaşma*, *ünsüz ayrışması* gibi ses olayları ele alınmıştır.

1.2.1. Ünsüz Tekleşmesi

Aşağıdaki bir örnekte ikincil çift ünsüzün tekleşmesi gerçekleşmiştir.

эми/emi ‘şimdi; artık’ <*emmi <DLT *emdi* ‘şimdi’ <ET *amti* ‘şimdi, şimdiki, bu zamanki’; krş. CC *émdi* ~ *imdi* ‘şimdi’, TT *şimdi*, KA *endi* (ETY, 256, DLT, 16, CC II: 63a/29, 80b/14, CC I: 31a/14)

1.2.2. Ünsüz Düşmesi

Türk dillerinden Hakas ve Uygurcada sonant + artdamak ünsüzü (*g*) dizisinde *l*, *n*, *r* sesleri düşer (Щербак, 1970: 176).

Eski Türkçe akıcı *l*, *n*, *r*, *y* ünsüzleri dağınık olarak Kırgızcada düşer. Bunun yanı sıra *r*, *l* komşuluğunda ek başı ve iki heceli söz sonu *g* sesi dağınık olarak düşmüştür.

a. Eski Türkçe akıcı *l*, *n*, *r*, *y* sesleri Kırgızcada dağınık olarak düşer.

1.2.2.1. Söz İçinde *-l-* Düşmesi

Türk dillerinde *l* sesi hem türeyebilen hem de düşebilen bir sestir. Kırgızcada az örnekte *l* sesinin düştüğü tespit edilmiştir.

кызамык/kızamık ‘kızamık’ <DLT *kızlamuk* ‘kızamık ve ona benzer sivilceler’ (EUES, 376, DLT, 229, EDPT, 684, VEWT, 269, ETDES, 301)

көйнөк/köynök ‘gömlek; elbise’ <DLT *köñlek* ‘gömlek’ <AT *könlek ay. krş. CC *kövlek*, TT *gömlek* (DLT, 489, CC I: 51a/29, VEWT, 290-291, EDPT, 732, ESTYa V: 89-90, Leksika, 476-477, ETDES, 197)

1.2.2.2. *n* Düşmesi

Aşağıdaki bir örnekte ikincil *n*- sesi hem düşmüş, hem korunmuş olarak iki şekilde de görülür.

ары/arı ~ нары/нари ‘-dan öteye’ <DLT *naru* ‘öte, öte taraf’ <ET (Uyg.) *ınaru* ‘...dan itibaren, boyunca; ayrılma ..., uzaklama ...’ (EUES, 289, DLT, 98, VEWT, 25, ESTYa, I: 157)

Aşağıdaki iki örnekte *nç* ünsüz çiftinde *n* düştüğü görülür.

ичке/іçке ‘ince’ <DLT *yinçge* ay. <ET *yinçge* ay. <AT *yinçge ay. (ETY, 261, DLT, 503, ESTYa I: 364-365, EDPT, 945, TDBUÜ, 183)

эче/еңе ~ нече/неце ‘kaç’ <DLT *neçe* ‘kaç, ne kadar’ <ET *nençe* ‘nice, pek çok’ <ET *ne* ‘ne, niye’ <AT *nē ‘ne’ (DLT, 23, ETY, 273, TDBUÜ, 181)

Tarihi metinlerde ve Türk dillerinin büyük çoğunluğunda bulunmayan, ancak Altay, Tofalar, Tuva, Hakas, Şor ve Kırgızcada, bölgesel olarak güney Sibiryada görülen *n*- sesi *y*- sesinden gelir. SİGTYa, Kırgızca (ağız) için Yunusaliev’e göndermede bulunarak *nuurguç* ‘oklava’ <*cuurguç* <*cuur*- ‘yoğurmak’ örneğini verir (SİGTYa, 1984: 300-301).

Aşağıdaki örnekte ikincil *n*- sesinin düştüğü düşünülmektedir.

ымыркай/ımirkay ‘pembe renk; yeni doğmuş bebek’: Alimov, Sayan-Altay grubuna has *y*-> *n*- değişmesinin Kırgızcadaki izlerinden söz ederken *ımirkay* (<*nımirkay*<<*yumırtga*) örneğini de verir (Alimov, 2017: 51-65).

1.2.2.3. Söz İçinde –*r*- Düşmesi

Kırgızcada birkaç örnekte *r* sesinin düştüğü tespit edilmiştir. Bunlardan *bek*, *kutul*-, *emes* örneklerindeki *r*’nin düşmesi Çağatay döneminde de görülüyordu (Ölmez, 2020: 65). Kıpçak sahasında da *berk* sözcüğüne *r*’siz de rastlanır (Karamanlıoğlu, 2019: 21, Güner, 2020: 100).

бек/бек ‘sağlam, sıkı’ <DLT *berk~bek* ‘muhkem, sağlam’ <ET (Uyg) *bek~b(e)k* ‘sağlam, sıkı’ (EUES, 160, DLT, 145, EDPT, 325)

көгүчкөн/көгүчкөн ‘güvercin’ <DLT *kögürçgen~kögürçgün* ay. <ET (Uyg.) *kögürçgen~kögürçgün* ay. <ET *kök* ‘mavi, yeşil, boz, gri, lacivert (gökyüzünün her türlü rengi)’ <AT *kōk ay. (EUES, 399, DLT, 521, EDPT, 713, VEWT, 287, ESTYa, III: 57-59, ETDES, 206-207, Leksika, 174-175)

куймулчак/kuymulçak ‘kuyruk sokumu’: krş. DLT *kudruçak* ‘kuyruk sokumu kemiği’; krş. CC *koymıç~kuymıç* ‘leğen kemiği, kuyruk sokumu kemiği’ (DLT, 423, CC I:48a/22, CC II: 60b/25-26, EDPT, 606)

күтүл-/kutul- ‘kurtulmak’ <DLT *kutul-* ~ *kurtul-* ay. <ET (Uyg.) *kurtul-* ~ *kuurul-* ay. (EUES, 426, 432, DLT, 301, EDPT, 650)

менен/menen ‘ile’ <*birnen <*birlen* <DLT *birle* ‘ile, birlikte, arasında’ <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET *bir* ‘bir’ <AT *bīr ay.: bk. **бир/bir** ‘bir’

тескей/teskey ‘güneş görmeyen gölgeli taraf, kuzey’ <*ters+gey <ET (Uyg.) *ters* ‘ters’: bk. **терс/ters** ‘ters’

эмес/emes ‘değil’ <DLT *emes* ‘değil, olmaz, yok’ <ET *ermez* ay. (DLT, 217, 242, EUES, 118)

1.2.2.4. Söz Başında y- Düşmesi

Aşağıda örneklerde söz başı y- sesi düşmüştür.

ичке/içke ‘ince’ <DLT *yiñge* ay. <ET *yiñge* ay. <AT *yīñge ay. (ETY, 261, DLT, 503, ESTYa I: 364-365, EDPT, 945, TDBUÜ, 183)

ылык/ılık ‘ılık’ <DLT *yılıg~ılıg* ay. <ET (Uyg.) *yılıg* ‘yumuşak; halim selim; sıcak’ (EUES, 899, DLT, 12, EDPT, 925)

b. Akıcı *l, r* komşuluğundaki ek başı ve iki heceli sözcüklerde söz sonu -*G* sesi dağınık olarak düşmüştür.

1.2.2.5. Söz İçinde -G- Düşmesi

Kırgızcada *l, r* seslerinden sonra gelen ek başı -*g-* (-*gak, -gek*) sesi dağınık olarak düşmüştür.

орок/orok ‘orak’ <*or-gak <DLT *or-* ‘(ot vb.) biçmek, kesmek’ <ET (Uyg.) *or-* ‘orakla biçmek’; krş. **соргок/sorgok** ‘obur’ (DDM, 186, EUES, 511, 513, DLT, 89, 6, EDPT, 216, ETDES, 388)

кулак/kulak ‘kulak’ <*kulgak ay. <DLT *kulak~kulkak~kulxak* ay. <ET *kulkak* ay.; krş. Çuv. *hīlha*, TT *kulak*; Bu sözcükte -*g-* sesinin mevcudiyeti iki sebeple söylenebilir; İlki Türkiye Türkçesinde -*g-* sesinin düzenli düşmesi; ikincisi Genel Türkçe -*g-* sesine tekabül eden Çuvaşçada *l, r, m* ünsüzü komşuluğundaki -*h-* sesinin varlığıdır (Ceylan, 1997: 76). (ETY, 315, EUES, 421, DLT, 64, 458, EDPT, 621, VEWT, 298, ESTYa, VI: 123-126, ETDES, 328)

керек/kerek ‘gerek’ <ET *kergek* ay.; krş. DLT *kerek* ay. (ETY, 260, DLT, 63, EDPT, 742, VEWT, 256, ESTYa, III: 25-27, KEWTS, , 156)

жалбырак/calbırak ‘yaprak’ <*yalbırgak <DLT *yapırgak* ‘ağaç yaprağı, kitap yaprağı’ <ET (Uyg.) *yapırgak~yapırkak~yalbırgak* ‘yaprak’ <ET (Uyg.) *yapur-* ‘örtmek’ (EUTS, 285, 281, EUES, 865, DLT, 370, EDPT, 879, Leksika, 111)

тирсек/tirsek ‘ayak bileğinden başlayan kalın sinir’ <DLT *tirsgek* ‘dirsek’; krş. TT *dirsek* (DLT, 523)

1.2.2.6. Söz Sonunda -g Düşmesi

İki heceli söz sonu –g sesi *l, r* ünsüzlerinin uzak komşuluğunda dağınık olarak düşmüştür.

жарды/cardı ‘yoksul, fakir’ <DLT *yarlıg* ‘acınası fakir’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ‘sefil, fakir, yoksul’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 967, VEWT, 190, Leksika, 334-335, ESTYa IV: 143)

при/iri ‘iri, büyük’ <OT (KB) *irig* ‘sert, kaba; haşın, gayretli’ <ET (Uyg.) *irig* ‘iri, kaba saba, iriyarı’ <AT *irig ‘iri’ (KB, 1415, 5221, ESTYa I: 371-372, TDBUÜ, 182)

кери/keri ‘yamaç veya dağ eteği’ <DLT *kerik* ‘yayla’; krş. ET. *kirü~kerü* ‘batı’, Moğ. *gerü* ‘dağın güneş görmeyen kuzey yanı’ (DLT, 45, ETY, 325, Lessing, , 479)

эли/eli ‘parmak kalınlığında ölçü’ <DLT *elig~ilig* ‘el’ <ET *elig* ay. (ETY, 314, DDM, 115, DLT, 19, 34, EDPT, 140, ESTYa I: 263-264, Leksika, 259)

сары/sarı ‘sarı’ <DLT *sarıg~sāriğ* ay. <ET *sarıg* ay. <AT *sāriğ ay. (ETY, 266, DLT, 33, 143, EDPT, 848, TDBUÜ, 174, ESTYa, VII: 220-222)

Bir birleşik sözcükte de söz sonu –g sesinin düştüğü tespit edilmiştir.

улутун-/ulutun- ‘iç çekmek’: krş. DLT *tin-* ‘nefes almak’, ET (Uyg.) *ulug tinma* ‘derin nefes alma’, Hakasça *ulu tin-* ‘derin nefes almak’; bk. **тын-/tin-** ‘nefes alıp vermek; dinlenmek’

1.2.3. Ünsüz Türemesi

Türk dillerinde söz başında *v, y, h, ś* ünsüz sesleri türer. Öntüreme Çuvaşçada yoğun olmakla birlikte, diğer Türk dillerinde de dağınık olarak gerçekleşir (Щербак, 1970: 179-185; SİGTYa, 1984: 380-402, Serebrennikov-Gadjieva, 2011: 74-75). Eski Türkçede görülmeyip Kırgızcada türeyen ünsüz ses, başka bir Türk dilinde de türeyebildiği gibi türemeyebilir de. Kırgızcada söz başında *y-* türemesi, söz içinde ise *l, η, r* ve *t* türemeleri tespit edilmiştir.

1.2.3.1. Söz Başında y- Türemesi

Türk dillerinde *y-* türemesi Türkçenin hemen hemen her dönem ve sahasında görülür (Tekin, 1994). Bu türemenin dağılımı değişkendir, Kırgızcada az rastlanır. Genel Türkçede çoğunlukla düz-dar ünlüler önünde türer. Kırgızcadaki örneklerin biriyse dar-yuvarlak ünlülüdür.

жибер-/ciber- ‘göndermek’ <OT (ŞT) *yiber-* ‘göndermek’ <DLT *id- ~ id-* ‘göndermek’ <ET *ı- ~ id- ~ yid- ~ it-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il, yer, sub* vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (sab sözüyle) mesaj göndermek; (törü sözüyle) Türk

töresine uymak' <AT *ī-, īd- 'göndermek' bk. нй-/iy- '-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)' (ŞT, 68b-11, ESTYa, I: 322-324)

жүзүм/üzüm 'üzüm' <DLT *üzüm* ay. <ET (Uyg.) *üzüm* ~ *üsüm* <ET (Uyg.) *üz-* 'kesip koparmak'(EUTS, 276, 274, DLT, 35, EDPT, 288, VEWT, 214, ESTYa, I: 625, ETDES, 546)

Tarihi Kıpçak metinlerinde de *yüzüm* şekline rastlanır (Karamanlıoğlu, 2019: 21).

Tekin, 'Türk Dillerinde Önseste y- Türemesi' yazısının Türk Dillerinde En Eski y- Öntüremesi bölümünde Kırgızcadan *cargak* 'ince deri, zarı, tüyü alınmış hayvan derisi', *carkanat* 'yarasa', *cul-* 'yolmak, koparmak, zorla çekip almak' gibi örnekleri verir (1994: 63-64). Ancak yazarın da belirttiği üzere buradaki türemeler çok eskidir. Dolayısıyla Kırgızcaya has bir türeme olarak değerlendirmedığımız için burada ele alınmamıştır.

1.2.3.2. Söz İçinde -r- Türemesi

Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere aslında var olan ünlü uzunluğu, ünsüz türeterek kendinden iz bırakmıştır.

apc/ars 'as, kakım' <DLT *āz~ās* ay. <ET *as* ay. <AT *āz~ ās 'as, kakım' (SİGTYa, 1984: 87-88, ETY, 311, DLT, 38, EDPT, 240, TMEN II: 477, VEWT, 28, ETDES, 25-26)

1.2.3.3. Söz İçinde -l- Türemesi

Bir örnekte *l* türemesi tespit edilmiştir.

жалбырак/calbırak 'yaprak' <DLT *yapurgak* 'ağaç yaprağı, kitap yaprağı' <ET (Uyg.) *yapırgak~yapırkak~yalbırgak* 'yaprak' <ET (Uyg.) *yapur-* 'örtmek' (EUTS, 285, 281, EUES, 865, DLT, 370, EDPT, 879, Leksika, 111)

1.2.3.4. Söz İçinde -t- Türemesi

İki örnekte *t* sesi *rk* sesleri arasında türemiştir.

темиретки/temretki 'temreği' <DLT *temregü* 'temreği (deri hastalığı)' <ET *temir~temür* ay. (ETY, 333, DLT, 215, EDPT, 509, ETDES, 506, VEWT, 473, ESTYa, III: 190) krş. TT *temriye*

чегиртке/çegirtke 'çekirge' <DLT *çekürge* ay.; krş. TT *çekirge* (VEWT, 103, DLT, 214, EDPT, 416, TMEN IV: 2019, ETDES, 103)

1.2.3.5. Söz İçinde -η- Türemesi

Aşağıdaki örneklerde *η* türemesi görülür.

көлөңкө/kölöңкө ‘gölge’ <DLT *kölige* ‘gölge’ <ET (Uyg.) *kölige* ay. <ET (Uyg.) *köli-* ‘gölgelemek; savunmak’: Aynı sözcük Tuva, Altay ve Yeni Uygurcada da rastlanır. bk. **көлөкө/kölökө** ‘gölge’:

жаңгак/саңгак ‘ceviz’ <DLT *yagak* ay. <ET (Uyg.) *yagak* ay. (DDM, 268, DLT, 44, EDPT, 900, VEWT, 186, ESTYa IV: 16)

1.2.4. *Aykırılışma*

Eski Türkçe akıcı *l, n, ŋ, r* sesleri Kırgızcada kendisinin ardından aynısı veya bir başka akıcı ünsüzün geldiği durumlarda aykırılışmaya uğrar. Bu tür aykırılışma Kırgızcada alomorflara yol açmıştır.

1.2.4.1. *Söz İçinde -ll->-ld- Değişmesi*

алды/aldı ‘önü, aşağı kısmı’ < **all+i* <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’ <AT *hāl ‘ön’; krş. ET (Uyg.) *alın* ‘alın, ön taraf, ön yüz’ (EUES, 29, KB, 4976, CC II: 63a/2, TDBUÜ, 172, EDPT, 121, VEWT, 14, ESTYa I: 124-125, Leksika, 198-199)

1.2.4.2. *Söz İçinde -rl->-rd- Değişmesi*

жарды/cardı ‘yoksul, fakir’ <DLT *yarlıg* ‘acınası fakir’ <ET (Uyg.) *yarlıg* ‘sefil, fakir, yoksul’ (EUES, 869, DLT, 366, EDPT, 967, VEWT, 190, Leksika, 334-335, ESTYa IV: 143)

1.2.4.3. *Söz İçinde -rn- > -rd- Değişmesi*

мурда/murda ‘önce’ <DLT *burun* ‘bir şeyin ilki, önce’; krş. ET (Uyg.) *bunkı* ‘önceki’, *bun-teg* ‘yeniden, önceki gibi, eskisi gibi’: bk. **мырун/murun** ‘burun; önce’

1.2.4.4. *Söz İçinde -ŋl->-ŋd- Değişmesi*

анда-аңда- ‘anlamak, idrak etmek’ <DLT *aŋla-* ‘anlamak’ <AT *āŋ ‘düşünce, idrak’; krş. ET *aŋ-* ‘anmak, hatırlamak, unutmamak’: bk. **ан/аң** ‘idrak’

синди/siñdi ‘kızım küçük kız kardeşi’ < **siŋl+i* < **siñil+i* <DLT *siñil* ‘erkeğin küçük kız kardeşi’ <ET *siñil* ‘kız kardeş’ (ETY, 356, DLT, 496, EDPT, 839, ESTYa, VII: 284-285)

1.2.4.5. *Söz İçinde ? -nl- > -nd- Değişmesi*

киндик/kindik ‘göbek deliği’ <OT (CC) *kindik* ‘göbek’ <ET (Uyg.) *kindik* ‘göbek; tekerler göbeği’ <AT *kīn ‘göbek’; krş. ET (Orh.) *kinlig* ‘kokulu’, KB, *kin* ‘güzel koku, misk’ (EUES, 382, ETY, 264, KB, 6625, CC I: 48a/8, EDPT, 729, VEWT, 271, ESTYa, V: 68-69, Leksika, 279-280, TDBUÜ, 183)

1.2.5. *Göçüşme*

Türk dillerinde göçüşme, genellikle sonant sesler sonantla veya sonant sesler ötümsüz ünsüzlerle yer değiştirmesiyle ortaya çıkar (Щербак, 1970: 176). Türk dillerinde özellikle *r* sesinin dâhil olduğu göçüşme örneklerine ilgili çalışmalara bakılabilir (bk. SİGYa, 1984: 368-369). Ayrıca Tuva grubu ve kısmen Hakas grubuna

özgü *pk/pk* > *kp/kp* göçüşmesi mevcuttur. Temel fiil *-p* zarf-fiilini aldığı ve yardımcı fiil *k/k* ile başladığında göçüşme gerçekleşir: *alıp kelgen* > *ap kelgen* > Tuv. *akpelgen* ‘getirmiş’ vb. (Menges, 2020: 161).

Kırgızcada ise göçüşme olayı az sayıdaki örnekte görülür. Yer değiştiren iki ünsüzün birinin *l, m, ŋ, r* sesi olması dikkat çekmiştir.

жамгыр/самгыр ‘yağmur’ <DLT *yagmur~yamgur* ay. <ET (Uyg.) *yagmur* ay. <ET *yag-* ‘yağmak’ (EUTS, 280, EUES, 854, DLT, 7, 161, VEWT, 177, Leksika, 25-26, EDPT, 896, 903)

коңгуроо/коңгуроо ‘çan; zil’ <DLT *koŋragu* ‘çan, zil, çingırak’ <ET (Uyg.) *koŋragu* ay. (EUES, 392, DLT, 345, VEWT, 280, EDPT, 640, ESTYa, VI: 59-60)

кечир/кеңир ‘kürek kemiğinin alt ucuyla bitişik olan kıkırdak’ <DLT *keriş* ‘atın kürek kemikleri arası’ (DLT, 159)

секир-/секір- ‘zıplamak; sekmek; atlamak’ <DLT *sekri-* ‘(su vb. şeylere) atlamak; zıplamak’ <ET (Uyg.) *serki-* ‘fırlamak, atlamak, sıçramak’ <AT **sēkri-* ‘sıçramak, koşmak, seğirtmek, seğırtmek’ <AT **sēk-* ‘sıçramak, sekmek, (at) dört nala gitmek’ (DDM, 204, DLT, 467, EDPT, 822, ESTYa, VII: 238-239, VEWT, 408, TDBUÜ, 181)

семир-/семір- ‘semirmek, şişmanlamak’ <DLT *semri-* ‘(at, koyun vb.) semirmek, semizleşmek’ <ET (Uyg.) *semri-* ‘semirmek, şişmanlamak, kilo almak’ (DLT, 467, EUES, 597)

тарпы-/тарпы- ‘ezmek, çiğnemek (deve)’ <DLT *taprı-* ‘deve zıplamak’ (DLT, 466)

тербел-/тербел- ~ **термел-/термел-** ‘sallanmak’ <ET (Uyg.) *tebre-* ‘depremek, kımıldamak; sallanmak, titremek’ <AT **tēp-* ‘depremek, kımıldamak, harekete geçmek’ (EUTS, 230, TDBUÜ, 181)

чепкен/чепкен ‘cepken’ <OT (CC) *çekmen* ‘kumaş, yün kumaş, çuha’ <AT *çēkmen ‘cepken’ <AT *çēk ‘bir çeşit pamuklu dokuma’; krş. DLT *çēk* ‘çizgili aba kumaş şeklinde pamuklu dokuma’, ET (Uyg.) *çekrek* ‘pamuk gömlek, pamuklu gömlek’, Türkm. *çēkmen* ‘deve tüyünden dokunan ve sırta giyilen astarsız giyim’, Tofalar *şēkpen* ‘ince kumaş’⁵⁰ (DLT, 411, CC II: 64a/20, I: 43a/20, EUES, 226, VEWT, 103, ETDES, 87-88, TDBUÜ, 180, TMEN III: 1103)

чулгоо/чулгоо ‘çizmenin içinden ayağa sarılan bez’ <OT (CC) *çulgav* ‘tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, dolak’ <ET (Uyg.) *çugla-* ‘bağlamak, destelemek, paketlemek’ <ET (Uyg.) *çug* ‘bağ, zincir; bohça,

⁵⁰TDBUÜ, 1995: 49. Anılan eserde Tofalar yerine Karagas adı kullanılmıştır. Biz başka yerlerde Tofalar adlandırmasını tercih ettiğimiz için burada da böyle tercihte bulunduk.

deste, demet' (DLT, 400, 472, EUES, 240, EDPT, 407, 420, VEWT, 119, Lessing, 270, CC I: 51b/7)

Aşağıdaki bir örnekte ise ünlüyle ünsüzün yer değiştirdiği görülür.

сүйүнчү/süyünçü 'müjde' <OT (ŞT) *sevinçi* 'müjde, iyi haber' <DLT *sewin-* ~ *sewün-* ay. <ET *sebin-* ay. <ET *seb-* ~ *sev-* 'sevmek, tahmin etmek, çok saymak, hoşlanmak, uygun görmek' (ETY, 472, EUES, 592, 599, DLT, 277, EDPT, 790)

Ancak, Zühal Ölmez, Şecere-yi Terākime'nin sözlük kısmında *-nç* ile biten sözcüklerin sonundaki *-u/-ü* seslerinin Uygurca *ögrünç* ~ *ögrünçü*, *alkınç* ~ *alkınçu*, *irinç* ~ *irinçü* ile karşılaştırmayı önerir (2020: 426).

Aşağıdaki birleşik sözcükte *kap>pak* göçüşmesi gerçekleşmiş ve daha sonra *p>b* olmuştur.

казанбак/kazanbak 'göç sırasında kullanılan kazan kabı': bk. **казан/kazan** 'kazan, tencere'

Aşağıdaki bir örnek ise iki şekilde görülür.

кoншy/koñşu ~ **кoшyнa/koşuna** 'komşu' <DLT *koşnı~konşı* 'komşu' <ET (Uyg.) *konaşı~konşı* 'komşu' <ET *kon-* 'konmak, yerleşmek' (EUES, 391, DLT, 188, 443, EDPT, 640, ETDES, 312, ESTYa, VI: 65-66)

1.2.6. Ötümlüleşme

Söz başı *k-* ve *t-* seslerinin ötümlü karşıtlarına değişmesi Oğuz grubuna mensup dillerde gerçekleşir. Ünlüler arası *-s-* > *-z-* ötümlüleşmesi Güney Sibirya, Batı Sibirya Türk dillerinde görülür. Çuvaşçada söz içinde koşullu olarak *-t-* > *-d-* değişimi gerçekleşir (Johanson, 2021: 354).

Eski Türkçe söz başı ötümsüz sesler Kırgızcada genel olarak korunur. Yalnız söz başı *t-* sesinin ötümlüleştiği birkaç örnek mevcuttur. Söz içi *-t-* ise, -her zaman olmamakla birlikte- *l*, *n* seslerinden sonra geldiği durumlarda ötümlüleşir. Söz içi ötümsüz *-ç-* sesinin ötümlüleştiği dört örnek tespit edilmiştir. Söz içi ve söz sonu *-s-*, *-s* sesinin de dört örnekte *z* sesine değiştiği görülmüştür. Ötümsüz söz içi *-K-* sesi ise iki ünlü arası pozisyonda genel olarak hem artzamanlı hem de eşzamanlı ötümlüleşerek *-G-* sesine değişir. Aynı zamanda birleşik sözcüklerde de *l*, *n*, *r* ünsüzleri komşuluğunda ötümlüleşir.

1.2.6.1. Söz Başında *t-* > *d-* Değişmesi

Kırgızcada söz başında ötümlüleşme sadece *t-* > *d-* şeklinde az sayıdaki örnekte rastlanır.

Ötümsüz *t-* sesinin ötümlüleşmesi daha Karahanlı döneminden beri dağınık olarak görülür (Hacıeminoğlu, 2019: 5).

Söz başı *t*- sesi Kırgızcada dağılık olarak ötümlüleşir.

де-/de- ‘demek’ <DLT *tī-* ~*ti-* ~ *te-* ‘demek, söylemek’ <ET *ti-* ~ *te-* ‘demek, söylemek; düşünmek; ad vermek, adlandırmak’ <AT **tē-* ‘demek, söylemek’; Çağatay döneminde hem *tē-* hem *dē-* şeklinde görülür (Ölmez, 2020: 64). Ünlülerdeki birincil uzunluğun seslik izlerinden biri ünsüz ötümlüleşmesi olsa da, bu, ünlüden sonraki ünsüz için geçerlidir. Ayrıca söz konusu fiilin, Ana Türkçe uzunluğu koruyan ve yoğun seslik izler taşıyan Yakutça (*die-*), Türkmençe (*diy-*) gibi Türk dillerinde de *d-* olması düşündürücüdür (ETY, 476, 517, DLT, 456, 37, EDPT, 433-434, ESTYa III: 221-224, TDBUÜ, 182)

Aşağıdaki *deñiz*, *doñuz* örneklerinin ise ağız özelliği olması muhtemeldir. Keza ağızlarda ötümsüz *t-* ile de görülürler.

деңиз/deñiz ‘deniz’ <DLT *teñiz* ay. <ET (Uyg.) *teñiz* ay. (DLT, 246, EUES, 695, WOT, 893-895)

доңуз/doñuz ‘domuz’ <DLT *toñuz* ‘yaban domuz’ <ET *toñuz* ‘domuz; dönemsel bir yıl adı; dönemsel bir günün adı’ (DLT, 133, 210, ETY, 313, EUES, 732, EDAL, 1354-1355)

Aşağıdaki *döbö* örneğinin *töbö* şekli de mevcuttur. Sözcükteki diğer seslerin tümünün ötümlü olması gerileyici benzeşme sonucu ötümlüleşmeye yol açmıştır.

дөбө/döbö ‘tepe; küme’ <DLT *töpü* ‘dağın tepesi, tepe’ <ET *töpü* ‘en üst, tepe’: bk. **төбө/töbö** ‘tepe’

1.2.6.2. Söz Başında *k-* > *g-* Değişmesi

Aşağıdaki örnekte söz başı *k-* sesinin ötümlüleştiğini düşünmekteyiz.

гана/gana ‘sadece; sınırlandırma, kuvvetlendirme işlevi katar’ <AT *kına ‘küçültme eki’ (Menges, 2020: 148); krş. DLT *-kiye* ~ *-kıya* ‘küçültme eki’, ET (Orh.) *azkına* ‘azıcık, az miktarda’, ET (Uyg.) *köküz(ki)ya* ‘küçük göğüs’: Gabain, Kitabelerdeki *ny*’nin Yazmalarda *n* ve *y*’ye değişmesinden söz ederken *+kınyā*, *+kına*, *+kıa*, *+kıya* küçültme ekinden de söz eder (Gabain, 2007: 39). Eckmann, ‘Çağatay döneminde *-gına* /*kına*, *-gine/kine* çeşitleriyle adlara gelerek küçültme ifade eder’ cümlesiyle sözcüğün *g* ile de kullanıldığına işaret etmiştir (2017: 49). Bu da bizim düşüncemizi doğrular.

1.2.6.3. Söz Başında *s-* > *z-* Değişmesi

Söz başı *s-* sesinin ötümlüleştiği bir örnek mevcuttur.

закым/zakım ‘gözle fark edilebilen hafif yel akımı’ <AT *sākım ‘serap’; krş. Türkm. *sālgım*; (TDBUÜ, 174)

Aşağıdaki örnekler ise Kırgızca sözlüklerde hem *s* hem *z* ile görülür.

заргалдак/zargaldak ‘sarıasma kuşu’ ~ **саргалдак/sargaldak** ‘sarı çiçek açan zararlı bitki; bir tür göçebe kuş adı’

заргын/zargin ‘sarı çiçekli, çok yıllık bir çeşit bitki’ ~ **саргын /sargin** ‘dağlarda yetişen bitki türü’ <DLT *sargan* ‘çorak yerde biten bitkinin adı’ (DLT, 190, EDPT, 849)

Söz içinde *K*, *p* seslerinin ötümlüleşmesi Kıpçak kolunda olduğu gibi Doğu Türkçesi ve Oğuz kolunda dağınık olarak görülür (Щербак, 1970: 102). Kırgızcada söz içinde ötümlüleşme yoğun olarak *-K-* ve *-p-* seslerinde görülür. Bu ötümlüleşme çekim morfolojisi için de geçerlidir (bk. Karakoç-Kalieva, 2011: 372). Diğer ötümsüz seslerin ötümlüleştiği az sayıda örnek tespit edilmiştir.

1.2.6.4. Söz İçinde -K- > -G- Değişmesi

Eski Türkçe iki ünlü arası *-K-* sesi Kırgızcada genellikle ötümlüleşerek *-G-* olur.

өгүз/ögüz ‘öküz’ <DLT *öküz* ay. <ET *öküz* ay. (ETY, 310, DLT, 28, ESTYa I: 521-523, VEWT, 370-371, TMEN I: 397, ETDES, 397-398)

тогуз/toguz ‘dokuz’ <DLT *tokuz* ay. <ET *tokuz* ay. (ETY, 425, DLT, 400, EDPT, 474, ESTYa, III: 255-256, ETDES, 145)

эгин/egin ‘tahıl, tahıl tohumu’ <DLT *ekin* ‘tarla’ <ET (Uyg.) *ekin* ‘ekin, tohum’ <ET (Uyg.) *ek-* ‘(tohum) ekmek, serpmek, saçmak’: bk. **эк-/ek-** ‘ekmek, dikmek’

сагын-/sagin- ‘özlemek’ <ET *sakin-* ‘endişelenmek, kaygılanmak; düşünmek’ <AT **sākin-* ‘düşünmek’ (ETY, 471, EUES, 574, DLT, 173, EDPT, 812-813, ESTYa, VIII: 166-169, TDBUÜ, 174)

Birleşik sözcüklerde de ünlüler arası pozisyonda ve *l*, *r* ünsüzleri komşuluğunda ötümlüleşir.

бүгүн/bügün ‘bugün’ <ET (Uyg.) *bügün~bögün* ay.; krş. CC *bukiin* ay. (EUES, 212, CC ?)

карагат/karagat ‘Frenk üzümü’: krş. DLT *kat* ‘dikenli ağaçların meyvesi’ <ET (Uyg.) *kat* ‘(çilek, dut, böğürtlen gibi meyvelerin) tanesi’ (EUES, 342, DLT, 407, VEWT, 241, Leksika, 121, 142-143, Lessing, , 1069)

кызылгат/kızılгат ‘çilek’ <*kızıl+kat*; krş. **карагат/karagat** ‘Frenk üzümü’

жарганат/carganat ‘yarasa’ <OT (DEMT,) *yarkanat* ay. <*yarıg kanat* ay. (Щербак, 1962: 149-150, ESTYa IV: 140-141, DEMT, : 400, Aksu, 2019)

1.2.6.5. Söz İçinde -p- > -b- Değişmesi

Ötümsüz *p* sesi iki ünlü arası pozisyonda daima ötümlüleşir.

чабак/çabak ‘kulaç atma’ <OT (KB) *çap-* ‘yüzmek’; krş. ET (Uyg.) *çap-* ‘vurmak, dövmek’ (KB, 73, EUES, 222)

жибек/cibek ‘ipek’ <OT (CC) *yibek~ipek* ‘ipek’ <DLT *yip* ‘ip, iplik’(DLT, 357, ETDES, 559)

кебек/kebek ‘tahıl kepeği’ <DLT *kepek* ‘kepek’ <ET (Uyg.) *kepek* ‘saçtaki kepek’ (EUES, 357, DLT, 168, EDPT, 688, VEWT, 254, ESTYa, V: 47-48, ETDES, 286, KEWTS, , 217)

көбүк/köbük ‘köpük’ <DLT *köpük ~ köpik* ‘köpük’ <ET (Uyg.) *köpük* ay. (EUES, 408, DLT, 168, EDPT, 689)

1.2.6.6. Söz İçinde -t- > -d- Değişmesi

Söz içi -t- sesi *l, n* seslerinden sonra geldiği birkaç örnekte ötümlüleşmiştir (SİGTYa, 1984: 308-309). Eski Türkçede *l, n, r* seslerinden sonra ünsüz uyumu olmadığı bilinir. Örneğin *yolta, anta, bartı* vb. Bugün Çuvaşça⁵¹ dışındaki bütün Türk dilleri bu pozisyonda ünsüz uyumu gerçekleşir.

-lt- > -ld-

алда-/alda- ‘kandırmak’ <DLT *alda-* ‘hile yapmak, aldatmak’ <ET (Uyg.) *alta-* ‘aldatmak, kandırmak’ <AT **āлта-* ‘aldatmak’ <AT *āl ‘hile, aldatma’; krş. Türkm. *ālda-* (EUES, 36, DLT, 30, 122, TDBUÜ, 171, EDPT, 133, VEWT, 14, ESTYa I: 126-127, TMEN II: 516)

балдыз/baldız ‘baldız’ <DLT *baldız* ‘kadının (eşin) küçük kız kardeşi, baldız’ <ET *baltız* <AT *bāltız ‘baldız, zevcenin küçük kız kardeşi’; krş. TT *baldız* (EUES, 141, DLT, 200, VEWT, 60, EDPT, 334, ESTYa II: 53-54, Leksika, 312, TDAA, 386-390, ETDES, 45-46)

жылдыз/cıldız ‘yıldız’ <DLT *yultuz~yuldız~yulduz* ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’ (DDM, 290, EUES, 919, DLT, 365, 327, EDPT, 922-923, ESTYa IV: 279-280)

-nt- > -nd-

казынды/kazındı ‘kazıntı’ <DLT *kazındı* ‘kazılmış olan (toprak vb.)’ <ET (Uyg.) *kazın-* ‘karıştırmak, ortaya atmak’ <ET *kaz-* ‘kazma’; krş. TT *kazıntı* (DLT, 196, EDPT, 685, ETY, 540)

көндүр-/köndür- ‘ikna etmek; alıştırmak’ <ET (Uyg.) *köntür-* ‘doğrulamak, doğru yola getirmek, düzeltmek’ <ET (Uyg.) *kön-* ‘düz olmak; tanımak’; TT *gönder-* (EUES, 405)

⁵¹Ceylan, 1997: 55.

кундуз/kunduz ‘kunduz’ <DLT *kunduz* ‘kunduz’ <ET (Uyg.) *kunduz~kuntuz* ‘kunduz, su samuru’ (EUES, 424, DLT, 200, VEWT, 301, EDPT, 635, ESTYa, VI: 145-146, Leksika, 162, ETDES, 332-333)

күндүз/kündüz ‘gündüz’ <DLT *kündüz* ‘gündüz ışığı’ <ET *küntüz* ‘gündüz’ <ET *kün* ‘güneş, gün’ (ETY, 304, DLT, 200, EDPT, 729, ESTYa, III: 102-103, ETDES, 204)

1.2.6.7. Söz İçinde -ç- > -c- Değişmesi

Eski Türkçe -ç- sesi Kırgızcada dağınık olarak ötümlüleşir. Aşağıdaki ilk iki örneğin Ana Türkçede uzun ünlülü tasarlanması ve ötümlüleşmenin iki ünlü arasında olması dikkate değer-

бажа/baca ‘bacanak’ <AT *bāça ay.; krş. DEMA, *baçanak*, TT *bacanak* (VEWT, 54, ESTYa II: 24-25, ETDES, 40, TDAA, 401-402, TDBUÜ, 172, DEMA, 68)

бөжөк/böcök ‘tavşan yavrusu’ <AT *bōček ‘böcek’; krş. Türkm. *mōcek* ‘kurt’, TT *böcek*; krş. ET (Uyg.) *bözenekkiye* ‘tavşan yavrusu’ (EUES, 193, VEWT, 83, ESTYa II: 81-83, TDBUÜ, 184)

эже/ese ‘abla’ <DLT *eçe* büyük kız kardeş’ <ET *eçe* ‘abla’; krş. DLT *eze* ‘abla’ (DLT, 42, 44, ETY, 349, TDAA, 224-225, ESTYa I: 231-235)

көжө/köcö ‘öğütülmüş darı, pirinç ve iri öğütülen buğdaydan kaynatılarak yapılan sulu yemek’ <ET (Uyg.) *köçe* ‘bir çorbanın adı’ (EUES, 399, DLT, 209, ESTYa V: 84-85, TETTL III: 238)

1.2.6.8. Söz İçi ve Söz Sonunda -s-, -s > -z-, -z Değişmesi

Aşağıdaki örneklerde söz içi ve söz sonundaki *s* sesinin ötümlüleştiği görülür.

аяз/ayaz ‘ayaz, çığ’ <DLT *ayas* ‘açık gökyüzü’ (DLT, 61, EDPT, 276, VEWT, 11, TMEN II: 628, ESTYa I: 102-103, Leksika, 15, ETDES, 33-34)

жазда-/cazda- ‘yaslamak’ <DLT *yasta-* ‘yaslanmak; (birinin arkasına) yastık koymak’ <ET (Uyg.) *yasta-* ‘yaslanmak’; TT *yasla-*; Bu örnekte ünsüz benzeşmesinden söz etmek mümkündür. (EUES, 874, DLT, 474, 367, EDPT, 974, VEWT, 191)

сүз-/süz- ‘toslamak; çarpmak’ <DLT *süs-* ‘süsmek’ <ET (Uyg.) *süs-* ‘itmek, sürüklemek, çarpmak’ (EUES, 638, DLT, 324, EDPT, 855, VEWT, 438)

ызырын-/ızırın- ‘birine öfkelenmek’ <ET (Uyg.) *ısrın-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek, sinirden dudağını ısırarak’ krş. DLT *ısrım kişi* ‘sıkıntılı ve kaşları çatık olan adam’ (EUES, 291, DLT, 52)

1.2.7. Ötümsüzleşme

Kırgızcada ötümsüzleşme nadiren görülür. Ötümlü *b* ve *z* seslerinin ötümsüzleştiği ikişer örnek tespit edilmiştir.

1.2.7.1. Söz İçinde -b- > -p- Değişmesi

Aşağıdaki iki örneğin birinde –b- sesi iki ünlü arası pozisyonundayken, diğeri ünsüz komşuluğunda olmakla beraber çok eski bir kalıplaşma veya başka bir Türk dilinden alıntıdır. Zira Kırgızcanın ses kurallarına aykırıdır.

ана/ара ‘köy, köy ahalisi’ <DLT *oba* ‘kabile’ <AT *ōpa ‘köy’ (DLT, 42, TDBUÜ, 177)

эпчи/ерчи ‘çadırın kadınlara ait tarafı’ <OT (CC) *ēpçi* ‘kadın; ev hanımı, eş’ <ET *ebçi* ‘eş, karı, zevce’ <ET *eb* ‘çadır, konut, karargâh’; krş. TT *evci* (ETY, 356, 446, CC, 47b/3, 49a/5, 45b/22, EDPT, 6, TDAA, 316-317, ESTYa, I: 287-288)

Epçi <*eb* + *çi* örneği için +*çi* ekini alınca, söz sonu –b sesinin de ünsüz uyumuna girerek ötümsüzleştiğini söylemek mümkündür.

1.2.7.2. Söz İçi ve Söz Sonunda -z-, -z > -s-, -s Değişmesi

Söz sonu –z sesinin iki örnekte ötümsüzleştiği görülür.

көсө-/кösö- ‘ateşi karıştırmak’ <DLT *köze-* ‘(ateşi) küskü ile karıştırmak’ <ET (Uyg.) *köz* ‘kömür ateşi, kömür’ <AT *kōz ‘köz, kor, ateş’ (EUES, 414, DLT, 462, EDPT, 757, VEWT, 293, ESTYa V: 119-121, TDBUÜ, 184)

көсөө-/кösöö ‘köseği’ <DLT *közegü* ‘tandırda ateşi karıştırma demiri’ <ET (Uyg.) *közegü* ‘itfaiyeci kancası, ateş kancası’ <AT *kōz ‘köz, kor, ateş’krş. CC *kösöv* ‘ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri’ (EUES, 414, DLT, 194, CC II: 58a/14b, ESTYa, V: 119, EDPT, 759, ETDES, 324)

эмес/emes ‘değil’ <DLT *emes* ‘değil, olmaz, yok’ <ET *ermez* ay.: Orta Türkçe döneminden beri –*mAz* ~ *mAs* ikili şekilde kullanıldığı görülür. Örneğin: Tarihi Kıpçak Türkçesi, Harezmi Türkçesinde –*mAz* ~ –*mAs* şeklinde, Çağatay Türkçesinde ise nadiren –z’li görülür. Çağdaş Kıpçak dillerinde (Kaz., Kırg., Tat.) ise düzenli olarak –s’lidir (Argunşah, 2013: 95, Eckmann, 2014: 23, Karamanlıoğlu, 2019: 19, Güner, 2020: 99, Öner, 2013: 19).

1.2.8. Süreklileşme

Eski Türkçe süreksiz *b* sesi Kırgızcada kendinden sonra geniz sesi geldiği durumlarda gerileyici benzeşmeyle sürekli *m* sesine değişir. Bunun yanı sıra *d*, *g* seslerinin de sürekli *y* sesine değiştiği görülür.

1.2.8.1. Söz Başı b- ve Söz İçi -m- > m-, -m- Değişmesi

Süreksiz *b* sesinin, kendinden sonra geniz sesi bulunduğu durumda, sürekli *m* sesine değişmesi bir kuraldır. Ancak geniz seslerinin bulunmadığı –özellikle *z* sesinin bulunduğu- durumlarda da *m* sesine değiştiği görülür.

жамын-/самин- ‘örtünmek’ <ET (Uyg.) *yabın-* ‘örtünmek’ <ET (Uyg.) *yap-* ‘örtmek, kapamak’ (DDM, 274, EUES, 864)

мамык/mamık ‘kuş tüyü’ <DLT *bamuk~bāmuk* ‘pamuk’<AT *bāmuk ay. (DLT, 163, EDPT, 345-346, VEWT, 324, ESTYa VII. 112-123, TDBUÜ, 172)

муң/муң ‘sıkıntı’ <DLT *muң* ‘sıkıntı, bela’ <ET *buң~buңu* ay. krş. TT *bun-al-* (ETY, 293, DLT, 362, EDPT, 347, ESTYa VII: 89-93)

муун/muun ‘boğum, eklem’ <DLT *bogun* ‘parmak ve kamyş boğumu’ <ET (Uyg.) *bogun* ‘eklem’; krş. CC *buvun~bogum* ‘boğum, parmak boğumu’ (EUES, 186, DLT, 172, CC I: 47b/6, EDPT, 315-316, VEWT, 86, ESTYa II: 170-171, Leksika, 260)

чымын/çimın ‘sinek’ <OT (KB) *çibun* ay. <ET (Uyg.) *çipın ~ çipin* ‘sinek, sivrisinek; sinekler ve başka böcekler’ <AT *çipın ‘sinek’; krş. CC *çibin* ay. (KB, 6601, CC I: 54b/31, EDPT, 838, VEWT, 110, Leksika, 186, TDBUÜ, 176)

Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere *b* sesi kendinden sonra ağırlıklı olarak *z* sesi ve dağınık olarak *ş, ç, k* sesleri geldiği durumlarda *m* sesine değişmiştir.

комуз/komuz ‘kopuz’ <DLT *kopuz* ‘ut’ <ET (Uyg.) *kopuz~kopız* ‘kopuz, telli Orta Asya çalgısı’ (DLT, 157, EUES, 393, VEWT, 281, ESTYa, VI: 68-70, EDPT, 588-589)

машак/maşak ‘başak’ <DLT *başak* ‘okun veya mızrağın uç kısmındaki demir, temren’ <ET *baş* ‘baş’ (ETY, 257, DLT, 409, EDPT, 375-376, 378, VEWT, 64, ESTYa II: 85-88, Leksika, 673-674, 194, ETDES, 53-54)

миз/miz ‘(bıçak, kılıç, hançer vb.nin) keskin yüzü’ <ET (Uyg.) *bi~bī* ‘bıçak, bıçaklama silahı’ <AT *bī ‘bıçak, bıçak yüzü’; krş. TT *bıçak* (EUES, 169, VEWT, 75, EDPT, 291, Leksika, 398, TDBUÜ, 183)

муз/muz ‘buz’ <DLT *buz~būz* ‘buz’ <ET *buz* <AT *būz ay. (EUES, 210, DLT, 94, VEWT, 91, EDPT, 389, ESTYa II: 237-239, Leksika, 17-18, TDBUÜ, 179, ETDES, 81)

музоо/muzoo ‘buzağı’ <DLT *buzagu* ay. <ET (Uyg.) *buzagu* ay. (EUES, 210, DLT, 28, VEWT, 74-75, EDPT, 391, ESTYa II: 239-242, Leksika, 438, ETDES, 81-82)

музда-/muuzda- ‘boğazlamak, boğazdan kesmek’ <ET (Uyg.) *boguzla-* ‘boğazı kesmek, boğazlamak’ <ET *bogaz* ‘boğaz’ <ET *bog-* ‘boğmak’; krş. TT *boğaz* (EUES, 186, EDPT, 322)

мыйык/miyık ‘bıyık’ <DLT *bıdık* ay. (DLT, 162, EDPT, 301, VEWT, 73, ESTYa II: 304, Leksika, 223, ETDES, 65)

томук/tomuk ‘diz kapağı?’ <DLT *topık süñük* ‘kemik yemeği (paça?)’ <ET (Uyg.) *topık* ‘top, yumak; ayak bileği’ (EUES, 733, DLT, 163, EDPT, 437, VEWT, 489, Leksika, 286)

чымчык/çimçik ‘serçe’ <OT (CC) *çipçik* ‘kuş, serçe’; krş. DLT *çipçirga* ‘serçe’, AA *çimçek* ‘serçenin büyük türü’ (CC I: 29a/4, 55a/4, EDPT, 425, VEWT, 109, Leksika, 176-177, DLT, 453, Lessing, 235)

1.2.8.2. *Söz İçi ve Söz Sonunda -G-, -G > -y-, -y Değişmesi*

İlk hece sonu *G* sesi, Kırgızcada dağınık olarak sürekli *y* sesine değişir.

бий/biy ‘bey’ <DLT *beg~bēg* ‘bey’ <ET *beg* ‘bir boyun veya kavmin başkanı’ <AT *bēg ‘bey’ (ETY, 360, DLT, 202, EDPT, 322-323, VEWT, 67, TDBUÜ, 180)

бөйрөк/böyrök ‘böbrek’ <DLT *bögür* ‘böbrek’ <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kalça’ (EUES, 191, DLT, 155, EDPT, 328, VEWT, 83, ESTYa II: 205-207, Leksika, 278, ETDES, 75-76)

бүйүз/büyüz ‘kıyı, kenar’ <ET (Uyg.) *bügüz* ‘nehir (ügüzden sonra yansımali kelime)’ (EUES, 212)

бүйүр/büyür ‘böğür, karın, mide’ <OT (KB) *bügür* ‘böğür’ (KB, 6157, ESTYa II: 207)

жийде/ciyde ‘iğde’ <DLT *yigde~yigte* ay. <ET (Uyg.) *yigde* ‘hünnap, çiğde’ (EUES, 901, DLT, 12 VEWT, 202, EDPT, 911, ESTYa I: 325-326)

жийиркен-/ciyirken- ‘iğrenmek, tiksirmek’ <DLT *yigren-* ‘(et vb. bir şeyi) çiğ kabul edip yemekten vazgeçmek’; krş. CC *igren-* ‘tiksinmek, iğrenmek’ (DLT, 391, CC II: 62b/4, 57b/30, EDPT, 914-915, ESTYa, IV: 200-201)

жый-/ciy- ‘toplamak’ <DLT *yig-* ay. <ET *yig-* ay. (ETY, 462, EUES, 896, DLT, 221, EDPT, 897, VEWT, 200, ESTYa, IV: 271-272)

жыйырма/ciyırma ‘yirmi’ <DLT *yigirme* ay. <ET (Uyg.) *yegirme~yigirme* ay. (EUES, 885, DDM, 282, DLT, 369, EDPT, 915, ESTYa, IV: 201-202, ETDES, 575-576, KEWTS, 360-361)

үй-/üy- ‘yığmak’ <DLT *üg-* ay. <ET (Uyg.) *üg-* ay.: Tekin’in ‘*On the Uighur Term yügmäk*’ yazısıyla birlikte –*g-* okunması gerektiği Türk dilleri verileriyle kanıtlanmıştır (Tekin II, 351-356). (DDM, 261-262, EUTS, 271, DLT, 87, EDPT, 106)

1.2.8.3. *Söz İçi ve Söz Sonu -d-, -d > -y-, -y Değişmesi*

Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *d* sesi Kırgızcada düzenli olarak *y* olur.

айгыр/aygır ‘aygır’ <OT *adgır* ‘atın erkeği, aygır’ <ET *adgır* ay. (ETY, 309, DLT, 46, EDPT, 47, VEWT, 6, TMEN II: 648, ESTYa I: 107-108, Leksika, 442-443, ETDES, 34)

бийик/biyik ‘yüksek’ <DLT *bedük* ‘büyük’ <ET *bedük* ay. (ETY, 258, DLT, 460, EDPT, 302, VEWT, 67, ESTYa II: 288-290)

жой-/сой- ‘yok etmek’ <DLT *yōd-* ‘silme’ <ET (Uyg.) *yod-* ‘silme, çözülmek’ <AT *yōd-* ‘silme’ (DLT, 527, EUES, 908, EDPT, 885, VEWT, 204, ESTYa, IV: 210-211, TDBUÜ, 178)

кайың/кауың ‘kayın’ <DLT *kađıñ~kayıñ* ‘kayın ağacı’ <ET (Uyg.) *kađıñ* ‘huş ağacı, huş ağacının kabuğundan yapılmış kap kacak’ (EUES, 318, DLT, 153, EDPT, 602, VEWT, 218, ESTYa, V: 213-215, KEWTS, , 212)

сейрек/seyrek ‘seyrek, nadir’ <DLT *sedrek* ‘seyrek’ <ET (Uyg.) *sedrek* ‘seyrek, ince’ (DLT, 165, EUES, 593, EDPT, 802, ETDES, 458)

1.2.9. Kaynaşma

Kırgızcada az sayıda kaynaşma örneği görülür.

бул/bul ‘bu’ <**bu+ol* <DLT *bu ay.* <ET *bo ay.* <AT **bō ay.* (ETY, 267, DLT, 15, TDBUÜ, 177)

нерсе/nerse ‘nesne; eşya’ <*ne erse* <ET *ne* ‘ne’; krş. TT *nesne*

бейм/beym ‘-miş galiba’ <*bı +de-y-min*

беле/bele ‘-miş miydi?’ <*bı + ele*

сексен/seksen ‘seksen’ <DLT *seksön ~ sekiz ön* <ET *sekiz on ay.* <ET *sekiz* ‘sekiz’: bk. **сегиз/segiz** ‘sekiz’ (ETY, 427, DLT, 189)

токсон/tokson ‘doksan’ <DLT *toksan ~ tokuz ön ay.*; bk. **тогуз/toguz** ‘dokuz’ (DLT, 189, EDPT, 473-474)

1.2.10. Ünsüz Ayırışması

Aşağıdaki iki örnekte ünsüz ayırışması gerçekleşmiştir.

коюн/koюн ‘koyun; kucak’ <ET (Uyg.) *koy ~ koyun* ‘göğüs; göğüs cebi, iç cep’ <*AT *kōñ* ‘koyun, koltuk altı, sine’; krş. DLT *koy* ‘kaftanın koyun kısmı’, KB, *kon* ‘koyun, bağır’ (DLT, 405, KB, 1500, EUES, 398, ESTYa, VI: 24-26, EDPT, 631, VEWT, 280, Leksika, 243-244, TDBUÜ, 178)

көйнөк/көynök ‘gömlek; elbise’ <DLT *köñlek* ‘gömlek’ <AT *könlek ay. krş. CC *kövlek*, TT *gömlek* (DLT, 489, CC I: 51a/29, VEWT, 290-291, EDPT, 732, ESTYa V: 89-90, Leksika, 476-477, ETDES, 197)

1.3. Ünlü ve Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Olayları

Hem ünlü hem ünsüz sesleri ilgilendiren *büzülme*, *hece düşmesi*, *benzeşme* (gerileyici, ilerleyici) gibi ses olayları aşağıda yer alır.

1.3.1. Büzülme

Birkaç örnekte büzülme olayı gerçekleşmiştir.

бий/биy ‘dans, oyun’: krş. DLT *büdig* ‘raks, oyun’ <ET (Uyg.) *büdig* ‘dans, oyun’; krş. ET (Uyg.) *büdi-* ‘jest yapmak, el kol hareketi yapmak’; CC *béyi-* ‘dans etmek, raks etmek’ (EUES, 211, DLT, 178, CC 5a/13, 5a/14, EDPT, 303, VEWT, 91, ESTYa II: 131-133)

эмесе/emesе ‘o halde, öyleyse’ <**emmi+erse* <DLT *emdi* ‘şimdi’ <ET *amtı* ‘şimdi, şimdiki, bu zamanki’: bk. **эми/emi** ‘şimdi; artık’

жапалак/саpалак ‘bir çeşit baykuş’ <OT (CC) *yabalak* ‘baykuş’; krş. DLT *yaba kulak* ‘baykuş’ (DLT, 372, CC I: 55a/13, VEWT, 187, ETDES, 558)

дале/dale ‘hala, henüz’ <**dağı+ele* <DLT *takı~daki* ‘yine’ <ET *takı* ‘ve; dahi, daha’: bk. **дагы/dagı** ‘yine; dahi’

антип/antip ‘öyle yapıp’ <?anı etip : krş. *ançır* ‘öylece’ (IB, 66)

мындай/mınday ‘böyle’ <*bunı teg* : krş. *büntegü* ‘böylesi’ <*bunteg <*bunı teg (OTG, 114)

минтип/mintip ‘böyle yapıp’ <*bunı etip*

1.3.2. Hece Düşmesi

Aşağıdaki örneklerde hece düşmesi tespit edilmiştir.

кашкулак/каşkulak ‘porsuk’ <ET (Uyg.) *kaşga* ‘akıtmalı’ + ET *kulgak* ‘kulak’ (EUES, 342, ETY, 315)

корчу/коrçu ‘hükümdar muhafızı; tarla bekçisi’ <*korıgu-çı : krş. ET *korıgu* ‘muhafız, kale muhafızı’ (ETY, 381)

курсаk/kursak ‘karın; mide’ <DLT *kurugsak* ‘mide, karın’ <ET (Uyg.) *kurugs(a)k* ay. (EUES, 427, DLT, 7, EDPT, 657, VEWT, 303, ESTYa, VI: 164-166, Leksika, 277)

1.3.3. Benzeşme

Kırgızcanın ses uyumu gereği hem ünsüz, hem ünlü seslerde genellikle benzeşme kuralı işlemektedir. Bu benzeşmeler ilgili yerlerde ele alındığı için burada sınırlı sayıda örnekle yetinilmiştir.

1.3.3.1. Gerileyici Benzeşme

Kırgızcada ünlülerle ilgili *önlük-artlık*, *düzlük-yuvarlaklık*, *darlık-genişlik*, ünsüzlerle ilgili *ötümlülük-ötümsüzlük* gibi uyumlar neticesinde yoğun bir benzeşme gerçekleşmiştir. Özellikle ünlülerde, ilk hece ünlüsünün belirleyici olmasından ötürü gerileyici benzeşme yaygındır.

анык/anıк ‘kesin; açık’ <DLT *ānuk* ‘hazır’ <ET (Uyg.) *anuk* ay. <AT **ānu-* ‘hazırlamak’(EUES, 53, DLT, 44, EDPT, 182, VEWT, 20, TMEN II: 569, ESTYa I: 151-152, ETDES, 18, TDBUÜ, 171)

арстан/arstan ‘aslan’ <DLT *arşlan* ay. <ET *arşlan* ay. (ETY, 311, DLT, 35, EDPT, 238, VEWT, 27, TMEN II: 453, ESTYa I: 177-179, Leksika, 158, ETDES, 26-29)

бийик/biyik ‘yüksek’ <DLT *bedük* ‘büyük’ <ET *bedük* ay. <ET *bedü-* ‘büyüme’ (ETY, 258, DLT, 460, EDPT, 302, VEWT, 67, ESTYa II: 288-290)

жогол-/cogol- ‘yok olmak; ortadan kalkmak’ <OT (KB) *yokal-* ‘yok olmak’ <ET *yokal-* ‘yol olmak, kaybolmak’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; değil’ <AT *yök ay. (YETY, 32/3, KB, 692, EDPT, 902, ESTYa IV: 211-212, TDBUÜ, 178)

жөлө-/cölö- ‘birine yardım etmek’ <DLT *yöle-* ‘desteklemek’ <ET (Uyg.) *yöle-* ay. (EUES, 915, DLT, 385, EDPT, 919, VEWT, 208, ESTYa IV: 32-33)

жылчык/cılçık ‘şule, ışıк’ <OT (KB) *yalçık* ‘ay’ (KB, 137, EDPT, 921-922, Leksika, 55-56)

менен/menen ‘ile’ <*birmen <*birlen* <DLT *birle* ‘ile, birlikte, arasında’ <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’ <ET *bir* ‘bir’ <AT *bīr ay.: bk. **бир/bir** ‘bir’

окшо-/okşo- ‘benzemek’ <DLT *oxşa-* ay. <ET (Uyg.) *okşa-* ay. (DLT, 125, DTS, 370)

сырттан/sırttan ‘sırtlan’ <OT (DEMT) *sırtlan~sırtlan* ay. (DEMT, 294)

1.3.3.2. İlerleyici Benzeşme

Kırgızcada ilerleyici benzeşme ünlülerde dağımık olarak görülürken, ünsüzlerde daha çok görülür.

кычкач/кычкаç ‘maşa; kısaç’ <DLT *kısgaç* ay. <ET (Uyg.) *kısgaç~kısaç~kızgaç* ‘kısaç, kerpeten’ <ET (Uyg.) *kıs-* ‘sıkarak içine sokmak, basmak, sıkmak’ (EUTS, 176, 177, DLT, 198, ESTYa, VI: 249)

өрүк/örük ‘kayısı’ <DLT *erük* ‘şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı’ <ET (Uyg.) *erük* ‘erik, kayısı; meyve ağacı’ (EUES, 121, DLT, 33, ETDES, 169, EDPT, 222, TMEN IV: N7-1952, ESTYa I: 292)

өтүк/ötük ‘çizme’ <DLT *etük~etik* ‘ayakkabı; edik, çizme’ <ET (Uyg.) *etiüg~etük* ‘çizme, ayakkabı’ <AT *ētük ay. (EUES, 128, EDPT, 50, DLT, 32, ETDES, 158, TDBUÜ, 180)

таман/taman ‘taban’ <DLT *taban* ‘devenin tabanı’ <ET (Uyg.) *taban* ay. (DDM, 222, DLT, 172, EDPT, 441, TDBUÜ, 174, Leksika, 289, VEWT, 462)

төмөн/tömön ‘aşağı; düşük’ <OT (CC) *töben* ‘aşağı, alt, aşağıya’ (CC II: 57a/16, 57b/32)

чанч-/çanç- ‘sançmak’ <DLT *sanç-* ‘(düşmanı vb.) bozguna uğratmak; (bıçak vb. bir şey) batırmak, saplamak’ anlamlarıyla <ET *sanç-* ‘(ucu sivri bir nesneyi bir yere veya

birine) batırmak, saptamak; kargıyla yaralamak veya öldürmek’ (ETY, 458, 506, DLT, 522)

чач/чаç ‘saç’ <DLT *saç* ay. <ET *saç* ay. (ETY, 316, DLT, 5, EDPT, 794, ETDES, 438)

İlk sözcüğün sonundaki sesle ikinci sözcüğün başındaki ses arasında gerçekleşen *dış sandhi* bir örnekte tespit edilmiştir.

жамбаш/cambaş ‘kalça kemiği’ <DLT *yān* ‘kalça kemiği’ (DLT, 414, ŞT 275, ESTYa IV: 116-117, TMEN IV: 1817)

1.3.4. Analoji

Aşağıda analoji örneği olarak düşünülen üç örnek verilmiştir.

колдон-/koldon- ‘kullanmak’ <OT *kullan-* ‘köle edinmek; köle gibi hizmet ettirmek’ <DLT *kul* ‘kul, köle’ <ET *kul* ‘tutsak (erkek)’; krş. TT *kullan-*; Kanımızca *kol* ‘el, kol’ kökünden türeyen *koldo-* ‘kollamak’ ve ettirgen (*koldot-*) ve işteş çatı (*koldoş-*) ekli şekilleri örnekseyerek *kul* ‘kul’ kökünden türeyen **kuldan-* fiili *koldon-* olmuştur. (TETTL, IV: 385, DLT, 143, ETY, 402)

олбуй-солбуй/olbuy-solbuy ‘sağından solundan’: Epik destanlarda *olbuy-solbuy kamçı urup, oş-tetiri teminip* ‘sağından solundan kırbaç vurarak, sağ ters tepinerek’ gibi ifadeler rastlanır. *Sol* ‘sol’ sözcüğüne uyum sağlayarak *oş* sözcüğündeki *–oş* sesi *–l* olmuştur (Seydakmatov, 1988: 188). Ancak *–buy* eki açık değildir.

олку-солку/olku-solku ‘kararsız; dengesiz; istikrarsız’: Kanımızca *olku-solku* ifadesi de tıpkı *olbuy-solbuy* da olduğu gibi analoji hadisesinin bir örneğidir. Kimi Türk dillerinin (Karakalpak, Özbek) ağızlarında *sonkol* ‘sol kol’ birleşik sözcüğünde *oş* sözcüğüne benzeyerek *son* şeklinde görülür (ESTYa, VII: 321).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. EŞ ZAMANLI NÖBETLEŞMELER

Ünlülerde *önlük-artlık*, *düzlük-yuvarlaklık*, *darlık-genişlik*; ünsüzlerde *önlük-artlık*, *ötümlülük-ötümsüzlük* gibi ses uyumları gereği Kırgızcada yoğun bir ses benzeşmesini görmek mümkündür. Özellikle dudak çekimi çok kuvvetlidir. Bu tür benzeşmeler neticesinde hem türetme hem de çekim eklerinin çok sayıda alomorfları oluşmuştur. Bunlar ekleneceği sözcüğün son sesine göre belirlenir. Daha açıklayıcı ve kapsayıcı bir ifadeyle *nöbetleşme* denebilir. Kırgızcada alomorf nöbetleşmeleri sistematiktir. Dolayısıyla Eş Zamanlı Nöbetleşme bölümünde bu tür sistematik nöbetleşmelerden ziyade, az rastlanan, özel kullanıma sahip nöbetleşmelere yer verilmiştir.

1.1. Ünlülerde Nöbetleşmeler

Ünlülerde sayıları fazla olmamakla birlikte dağınık olarak geniş-dar ünlü nöbetleşmesi, düz-yuvarlak ünlü nöbetleşmesi, ünlülerin sıfırla nöbetleşmesi ve uzun-kısa ünlü nöbetleşmeleri tespit edilmiştir.

1.1.1. Geniş Ünlü ~ Dar Ünlü Nöbetleşmesi

1.1.1.1. a ~ ı Nöbetleşmesi

Ünlü a~ı seslerinin nöbetleşmesi *alpagu* ‘yiğit savaşçılar’ ~ *yılpagut* ay. örneklerinde olduğu gibi Orhon Türkçesinden beri görülür (Tekin, 2022: 59). Söz konusu nöbetleşme Kırgızcada pek az gerçekleşir.

чакыр-/çakır- ~ **чыкыр-/çıkır**⁵² - ‘çağırmaq’ <OT (ŞT) *çakır-* ay. <AT **çākır-* ay. (ŞT 71b-12, DLT, 293, EDPT, 410, VEWT, 96, TDBUÜ, 172)

жалпай-/calpaу- ~ **жалпый-/calpıу-** ‘yassılanmak’

Aşağıdaki örneklerde ise –GAN sıfat-fiil eki +ça eşitlik ekini aldığı anda değişime uğrar. Ancak bunun daha çok değişmeden kullanıldığı da belirtilmelidir.

айткыча/айткыча ‘söyleyene kadar’ <*ayt-kan+ça*; krş. **айтканча/айтканча** ay.

алгыча/алгыча ‘alana kadar’ <*al-gan+ça*; krş. **алганча/алганча** ay.

баргыча/баргыча ‘varana kadar’ <*bar-gan-ça*; krş. **барганча/барганча** ay.

жыйгыча/сүгүча ‘toplayana kadar’ <*çy-gan+ça*; krş. **жыйганча/сүгганча** ay.

⁵² Yaygın olmamakla birlikte kullanılır ve sözlüklerde yer alır.

Ancak bu yapıyı Eckmann, hece düşmesi örnekleri arasında *baştın ayağıça* (<ayağıgaça) ‘baştan ayağa’, *başlardın atlarının toynağıça* (<toynağıgaça) ‘başlarından atlarının toynağına kadar’ şeklinde değerlendirir (2017: 45).

1.1.2. Düz Ünlü ~ Yuvarlak Ünlü Nöbetleşmesi

1.1.2.1. *i ~ üü Nöbetleşmesi*

Bir örnekte *i ~ üü* nöbetleşmesi görülür. Ancak sözcük öbeğinin bünyesinde kullanıldığında anlam ayrıntısını görmek mümkündür.

кичүү/kiçüü ~ кичи/kiçi ‘küçük’ <DLT *kiçig* ‘her şeyin küçüğü’ <ET *kiçig* ‘küçük; (yaşça) küçük; ast, kідemsiz, rütbesiz; az, pek az, hiç’ (ETY, 254, 260, DLT, 168, EDPT, 696, ESTYa, V: 75-77, KEWTS, 241-242)

тирүү/tirüü ‘diri, sağ’ ~ **тири/tiri** ‘diri’ <DLT *tirig* ‘bütün canlıların diri olanı’ <ET (Uyg.) *tirig* ‘diri, canlı’ (EUTS, 240, DLT, 166, EDPT, 543, VEWT, 481, ESTYa, III: 240-242)

1.1.3. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

1.1.3.1. Geniş Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi

балдар/baldar ‘çocuklar’ < **bala+lar* <DLT *bala* ‘kuş yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu; tarım işlerinde kullanılan yardımcı’ <ET (Uyg.) *bala* ‘kuş yavrusu; küçük çocuk, çocuk’ <AT *bāla ‘yavru, çocuk’; bk. **бала/bala** ‘çocuk’: Bu örnek Kazakçada da aynıdır. İlk hece dışındaki geniş ünlünün düşmesi veya sıfır ile nöbetleşmesi Türk dillerinde (örneğin Gagauzcada) oldukça sık rastlanır (Щербак: 1970: 68).

буйрук/buyruk ‘buyruk’ <DLT *buyruk* ‘buyruk, emir’ <ET *buyruk* ‘askeri veya sivil görevleri yerine getirmekte yükümlü, kağan emri altında çalışan memur’ <ET (Uyg.) *buyur-* ‘buyurmak, emretmek’; bk. **буйур-/buyur-** ‘buyurmak, emir vermek’

жумша-/cumşa- ‘iş buyurmak’ <OT *yumşa-* ~ *cumşa-* ‘emretmek, buyurmak’ <DLT *yumış* ‘iki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber götürüp getirme’ <ET *yumış* ‘hizmet, vazife; elçilik görevi’; bk. **жумуш/cumuş** ‘iş’

орно-/orno- ‘yerleşmek’ <DLT *orna-* ‘(gün) batmak; mekan tutmak, yurt tutmak’ <ET (Uyg.) *orna-* ‘oturmak, yerleşmek’ <ET (Uyg.) *oron~oron* ‘yer; mahal; taht; yatak’ bk. **орун/orun** ‘yer’ (EUES, 514, DDM, 187, DLT, 127, 443, EDPT, 233, TMEN I: 43)

үйрөн-/üyрөн- ‘alışmak, öğrenmek’ <DLT *ögren-* ‘öğrenmek’ <ET (Uyg.) *ögren-* ‘alışmak’ < **ögür+e-* <ET *ögür* ‘sürü’; bk. **үйрп/üyр** ‘sürü’ (DLT, 115, EUES, 526, 529, EDPT, 114)

1.1.3.2. Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi

a. Topluluk Sayıları

Topluluk sayı adı yapan +AgU eki, açık heceli sayı adına geldiğinde sayı adının sonundaki düz ünlünün sıfırla nöbetleştiği görülür.

алтоо/altoo ‘altısı’ <altı+egü <OT *altı* ‘altı’ <ET *altı* ay. bk. **алты/altı** ‘altı’

экөө/eköö ‘ikisi’ <eki+egü <DLT *ikki* ‘iki’ <ET *eki~iki* ay. <AT *ēki ay.; bk. **эки/eki** ‘iki’

жетөө/cetöö ‘yedisi’ <ceti+egü <DLT *yetti~yiti* ‘yedi’ <ET *yeti~yiti* ay. <AT *yēti ay.; bk. **жетти/ceti** ‘yedi’

b. Organ Adlarında

İlk hecesi açık, kapalı ikinci hecesi *r-n*, *y-n* yapısında olan organ adları ünlü ile başlayan ek aldığı ikinci hecedeki dar ünlüyü yitirir. Aynı ve buna benzer örnekler Balkarca, Gagauzca, Tatarca, Türkmençe ve Tuvaca gibi Türk dillerinde de görülür (Щербак, 1970: 67-68). Türkiye Türkçesindeki örnekleri için ilgili çalışmaya bakılabilir (bk. Aslan, 2006: 546-557).

ээрдн ‘dudak’ <erin+i <DLT *irin* ay. <ET (Uyg.) *érin* ‘dudak, (genellikle ev hayvanlarında) dudak’; bk. **эрин/erin** ‘dudak’

карды/kardı ‘karnı’ <DLT *karın* ‘karın; mide’ <ET (Uyg.) *karın* ay.; bk. **карын/karın** ‘karın; mide’

мурду/murdu ‘burnu’ <DLT *burun* ‘bir şeyin ilki, önce’ <ET (Uyg.) *burun* ay.; bk. **мурун/murun** ‘burun; önce’

мойнок/моупок ‘büyük baş hayvanın veya geyiğin boyun derisi; deve boynunun eğik kısmı’ <DLT *boyun* ay. <ET (Uyg.) *boyun* <AT *bōyin ay.; bk. **моюн/моюн** ‘boyun’

ийни/iyüni ‘omuzu’ <iyin+i <DLT *egin* ‘kürek kemiği; omuz’ <ET (Uyg.) *egin~eşin* ‘çatı’ <ET (Uyg.) *eg-* ‘eğmek’; bk. **ийин/iyün** ‘omuz’

койну/коупу ‘koynu, kucağı’ <koyn+u <ET (Uyg.) *koy ~ koyun* ‘göğüs; göğüs cebi, iç ser’ <*AT *kōn* ‘koyun, koltuk altı, sine’; bk. **коюн/коюн** ‘koyun (kucak)’

ç. Dağınık olarak *n*, *r* sesleri komşuluğunda vurgusuz orta hecenin dar ünlüsü sıfırla nöbetleşir.

кыйна-/кыупа- ‘zorlamak’ <kiyn+a- <DLT *kına-* ‘işkence etmek, cezalandırmak’ <ET *kiyn* ‘ceza’ <AT *kīn ‘ceza, işkence’; bk. **кыйын/кыуп** ‘zor’

ойно-/оупо- ‘oynamak’ <oyn+a- <DLT *oynun* ay. <ET (Uyg.) *oynun* ay. bk. **оюн/оупун** ‘oyun’

уурда-/uurda- ‘çalmak; hırsızlık yapmak’ <uuru ‘hırsız, hırsızlık’ + la- <DLT *ogurla-* ~ *ogurla-* ‘çalmak’ <DLT *ogru* ay. <ET (Uyg.) *ogru* ‘hırsız, eşkiya, haydut, soyguncu; haydutça’ bk. **ууру/ууру** ‘hırsız’

1.1.4. *Uzunluk ~ Kısalık Nöbetleşmesi*

Bir örnekte sözcük yalın haldeyken kısa ünlüdür. Ancak iyelik eki aldığıdaysa aslında var olan uzun ünlü ortaya çıkar:

баары/баары ‘hepsi, herkes’ <OT (KB) *barı~baru* ‘hepsi’ <ET *barı* ay. <ET *bar* ay. <AT *bār ay.; bk. **бар/бар** ‘var’

1.2. Ünsüzlerde Nöbetleşmeler

Ünsüzlerde *ötümlülük-ötümsüzlük nöbetleşmesi*, *ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesi*, *ünsüz tekleşmesi*, *büzülme*, *dudak ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *damak ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *burun ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *diş ve dişeti ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *y ~ c nöbetleşmesi*, *d, t ~ c, ç nöbetleşmesi* gibi nöbetleşmeler tespit edilmiştir. Aralarından *ötümlülük-ötümsüzlük nöbetleşmesinin* daha baskın olduğu vurgulanabilir.

1.2.1. *Ötümlülük ~ Ötümsüzlük Nöbetleşmesi*

Kırgızcada *ötümsüz K, p* sesleri ünlü arası pozisyona geçince genellikle *ötümlü* karşılarıyla nöbetleşirler. Aynı hadise diğer Türk dillerinde de görülür. Örnek olarak Türkiye Türkçesinde *ötümsüz p, ç, t, k* seslerinin çekimde *ötümlü b, c, d, g* sesleriyle nöbetleşmesi verilebilir. Ayrıca çekim eklerinde ünsüz uyumu gereği *d ~ t* nöbetleşmesi de yaygındır.

1.2.1.1. *K ~ G Nöbetleşmesi*

- a. Söz sonu *-K* sesi ünlü ile başlayan ek aldığıda daima *ötümlü* karşıtıyla nöbetleşir. Aynı ses olayı başka Türk dillerinde (Tat., Kzk., Türkm., Uyg. vb.) de görülür (bk. SİGTYa, 1984: 191-192).

агым/агым ‘akım’ <DLT *akım* ‘bir akımlık’ <ET (Uyg.) *ak-* ‘akmak’; bk. **ак-/ак-** ‘akmak’

багыт/багыт ‘yön’ <ET (Uyg.) *bak-* ‘bakmak, görmek’; bk. **бак-/бак-** ‘bakmak’

чыгаша/чыгаша ‘masraf; telef, kayıp’; bk. **чык-/чык-** ‘çıkmaq’

эгин/эгин ‘tahıl, tahıl tohumu’ <DLT *ekin* ‘tarla’ <ET (Uyg.) *ekin* ‘ekin, tohum’ <ET (Uyg.) *ek-* ‘ekmek’; bk. **эк-/эк-** ‘ekmek, dikmek’

- b. Eski Türkçede *G* sesiyle başlayan çekim ekleri, Kırgızcada ünsüz uyumuna girdiği için *K* sesiyle nöbetleşir. Yani, ünlü ve *ötümlü* seslerden sonra *G* sesi, *ötümsüz* seslerden sonra *K* sesiyle nöbetleşir.

Örnek: *bala+ga* ‘çocuğa’, *üy+gö* ‘eve’, *aygır+ga* ‘aygıra’, *kızıl+ga* ‘kızıla’, *çaç+ka* ‘saça’, *at+ka* ‘ata’ (*yönelme durumu eki +GA*); *cegen* ‘yemiş; yiyen’, *toygон* ‘doymuş;

doyan', *bargan* 'varmış, gitmiş; varan, giden', *catkan* 'yatmış; yatan', *tepken* 'tekmelemiş; tekmeleyen', *çaçkan* 'saçmış; saçan' (*Söz dizimine bağlı olarak sıfat-fiil veya öğrenilen geçmiş zaman eki –GAn*);

c. Konuşma dilinde söz sonu *-l, -n, -r* sesleriyle biten sözcükle *k-* ile başlayan bir sözcükten oluşan öbeklerde söz başı ötümsüz ses ötümlüleşir: *ar ganday* <*ar kanday*, *teñ gel* <*teñ kel*, *til gat* <*til kat* vb. (bk. Жапаров Ш. - Сыдыкова Т, 2013: 38-39).

1.2.1.2. *p ~ b* Nöbetleşmesi

Söz sonu *-p* sesi ünlü ile başlayan ek aldığı durumlarda her zaman ötümlü *b* ünsüzüyle nöbetleşir.

жабуу/cabuu 'örtü' <DLT *yapı* 'eyer örtüsü' <DLT *yap-* '(kapıyı) çarpmak, kapatmak, örtmek' <ET (Uyg.) *yap-* 'örtmek, kapamak'; bk. **жап-/сар-** 'kapatmak, örtmek'

жибек/cibek 'ipek' <OT (CC) *yibek~ipek* 'ipek' <DLT *yip* 'ip, iplik' <ET (Uyg.) *yip* ay. (DLT, 357, ETDES, 559); bk. **жип/cip** 'ip'

табыш-/tabış- 'barışmak; buluşmak' <ET (Uyg.) *tapış-* 'buluşmak, kavuşmak, rastlaşmak' <ET (Uyg.) *tap-* 'bulmak'; bk. **тап-/tap-** 'bulmak'

тебеле-/tebele- 'tepelemek, ayakları altında ezmek' <ET (Uyg.) *tep-* 'tepmek, vurmak, tekme atmak'; bk. **теп-/tep-** 'tepmek'

1.2.1.3. *t ~ d* Nöbetleşmesi

Kırgızca çekim eklerinde ünsüz uyumu gereği *t ~ d* nöbetleşmesi yaygın olarak görülür. Yani, ünlü ve ötümlü ünsüzlerden sonra *d*, ötümsüz ünsüzlerden sonra *t* gelir. Örnek: *too+do* 'dağda', *cayda* 'yazın', *biz+de* 'bizde', *taş+ta* 'taşda', *carık+ta* 'aygınlıkta' (*bulunma durumu eki +DX*); *töö+dön* 'deveden', *kar+dan* 'kardan', *muz+dan* 'buzdan', *baştan* 'baştan; başlangıçtan', *kiyik+ten* 'geyikten'; *at+tan* 'attan' (*ayrılma durum eki +DXn*); *ce-di* 'yedi', *oygon-du* 'uyandı', *toy-du* 'doydu', *al-di* 'aldı', *cat-tı* 'yattı', *tap-tı* 'buldu', *cak-tı* 'beğendi' (*görülen geçmiş zaman eki –DX*);

1.2.2. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi

1.2.2.1. *l ~ Ø* Nöbetleşmesi

Aşağıdaki birkaç örnekte *l* sesinin sıfırla nöbetleştiği görülür.

бул/bul ~ бу/bu 'bu' <**bu+ol* <DLT *bu* ay. <ET *bo* ay. <AT *bō ay. (ETY, 267, DLT, 15, TDBUÜ, 177)

отур-/otur- ~ олтур- oltur- 'oturmak' <DLT *oltur-* ~ *oldur-* ay. <ET *olor-* 'oturmak; varlığını sürdürmek, hayat geçirmek; (kağan, yabgu, şad vd) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek; konuşlanmak, mevzilenmek; ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak': Daha Harezmi Türkçesi döneminde de bu şekilde ikili kullanıldığı tespit

edilmiştir. (ETY, 450, 478, DDM, 185, DLT, 239, EDPT, 150, ESTYa I: 490-492, Eckmann, 2014: 14)

ошо/ошо ~ ошол/ошол ~ ушу/ушу ~ ушул/ушул ‘o (işaret zamiri)’ <DLT *uş* ‘böylece’ <ET (Uyg.) *oşu* ~ *oşul* ‘işbu, o’, *oşol* ‘tam bu’ <ET (Uyg.) *oş* ‘tam, biraz evvel’ (EUES, 516, DLT, 17)

тиги тиги ~ тигил тигил ‘öbür’:

1.2.2.2. *n* ~ Ø Nöbetleşmesi

Türk dillerinde söz başı *n*- sesi ikincildir. Bunun yanı sıra Kırgızcada *narcak~arcak* ‘öteki taraf’, *narı~arı* ‘öte’, *niçke~içke* ‘ince’, *nurk~urk~uruk*⁵³ ‘boy, soy; nesil’, *nık~ık* ‘sağlam; sıkı’, *nıksıra- ~ ıksıra-* ‘uyuşuk olmak’ gibi *n*-‘li örneklerin de görülmesi ilginçtir (SİGTYa, 1984: 308). Ayrıca ödünç sözcüklerde de söz başında *n* sesi türeyenilir de, düşebilir de. Kimi örnekler ikili olarak kullanılır: *nayza~ayza* ‘mızrak’, *nısap~ınsap* ‘insaf’ vb. (SİGTYa, 1984: 324).

1.2.3. Ünsüz Tekleşmesi

Kırgızcada isim tabanına ikinci çokluk kişi iyelik ekinden sonra çokluk ekinin geldiği durumlarda ikincil ünsüz tekleşmesini görmek mümkün. Örneğin, *üyünör* ‘eviniz’ <**üy+ün+er* <**üy+ün+ler*; *uuluñar* ‘oğlunuz’ <**uul+un+nar* <**uul+un+lar*; *toonor* ‘dağınız’ <**too+n+nor* <**too+n+lar* vb.

1.2.4. Büzülme

Son sesi *-p* ile biten tek heceli sözcüklere *-(I)p* zarf-fiili gelince büzülme gerçekleşir.

жаап/саап ‘örtüp’ <*ap-*;

өөп/ööп ‘örüp’ <*öp-*;

сееп/сеер ‘serpip’ <*sep-*;

таап/таар ‘bulup’ <*tap-*;

тееп/теер ‘tepip’ <*tep-*;

1.2.5. Dudak Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi

1.2.5.1. *b* ~ *m* Nöbetleşmesi

бертин-/bertin- ‘belini incitmek’ ~ **мертин-/mertin-** ‘(bir organı) incinmek’ <DLT *bertin-* ‘bertmek, yaralamak, kırık görülmeyecek şekilde kırmak’ <ET (Uyg.) *bertin-* ‘yaralanmak’ <ET (Uyg.) *bert-* ‘yaralamak, incitmek; kırmak’ (EUES, 160, DLT, 524, EDPT, 358, VEWT, 71, ESTYa II: 70-72)

⁵³Tez için esas aldığımız sözlükte *nurk* ~ *uruk* şekli mevcut olup *urk* şekli yoktur. *Uruk* şekli tarafımızca eklenmiştir. Ayrıca Tekin, Ana Türkçede *ük ‘kabile, soy, aile’ şeklinde tasarlar (TDBUÜ, 179).

тербел-/terbel- ~ **термел-/termel-** ‘sallanmak’ <ET (Uyg.) *tebre-* ‘depremek, kımıldamak; sallanmak, titremek’ <AT **tēp-* ‘depremek, kımıldamak, harekete geçmek’: Bu örnekte ayrıca göçüşme olayı da mevcuttur. (EUTS, 230, TDBUÜ, 181)

1.2.6. *Damak Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi*

1.2.6.1. *k ~ η Nöbetleşmesi*

Çok heceli isim tabanının son sesi durumundaki *-k* üzerine isimden fiil türeten *+la-* ekinin gelmesiyle *-k* sesinin *-η* sesiyle nöbetleştiği dağınık olarak görülür.

аксак-/aksak ‘topal’ <OT *aksak~axsak* ay. <ET (Uyg.) *aksak* ay. <ET (Uyg.) *aksa-* ‘topallamak; aksamak’; krş. **аксаңда-/aksañda-** ‘topallamak’: bk. **акса-/aksa-** ‘topallamak’

титирек/titirek ‘titrek’ <ET (Uyg.) *titre-* ~ *titire-* ‘sarsılmak, titremek’; krş. DLT *titreş-* ‘(insan) titremek, titreşmek; (nesne) yerinden oynamak, titreşmek’; krş. **титиреңде-/titireñde-** ‘(insan birine karşı) titremek’(EUES, 723, DLT, 296, EDPT, 460)

1.2.7. *Burun Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi*

1.2.7.1. *n ~ m Nöbetleşmesi*

Aşağıdaki örnekte *n* sesi, dış sandhi durumunda *m* ile nöbetleşir.

жамбаш/cambaş ‘kalça kemiği’ <DLT *yān* ‘kalça kemiği’; krş. **жан/сап** ‘yan, yön, taraf’ (DLT, 414, ŞT 275, ESTY a IV: 116-117, TMEN IV: 1817)

1.2.8. *Diş ve Dişeti Ünsüzlerinin Nöbetleşmesi*

Aşağıda diş ve dişeti ünsüzlerinin kendi aralarında nöbetleştiği durumlar ele alınmıştır.

1.2.8.1. *l ~ d, t Nöbetleşmesi*

Kırgızcada hem türetme, hem çekim eklerinde *l* sesiyle başlayan ekler, ünlü ve yarı ünlü sonrası *l*, ötümlü ünsüzden sonra *d*, ötümsüz ünsüzden sonra *t* sesleriyle nöbetleşir. Örnek: *too+lor* ‘dağlar’, *toy+lor* ‘dügünler’, *muzdar* ‘buzlar’, *coldor* ‘yollar’, *at+tar* ‘atlar’, *taştar* ‘taşlar’ (*çokluk eki*); *ene+le-* ‘sürekli anne demek’, *biy+le-* ‘dans etmek’, *muzda-* ‘üşümek’, *tıñda-* ‘dinlemek’, *ukta-* ‘uyumak’, *köktö-* ‘yeşermek’ (*isimden fiil türeten +la- eki*); *cooluk* ‘yazma, başörtüsü’, *baylık* ‘zenginlik’, *kızdık* ‘kızlık’, *kalıñdık* ‘başlık parası (için)’, *çaç+tk* ‘saça ait olan’, *baştık* ‘başlık’ (*isimden isim türeten +lık eki*); *iniliüü* ‘oğlan kardeşi’, *üyliüü* ‘evi olan’, *karduu* ‘karlı’, *kanduu* ‘kanlı’, *tattuu* ‘tatlı’, *taştuu* ‘taşlı’ (*isimden sıfat türeten +lıg eki*);

1.2.8.2. *n ~ d, t Nöbetleşmesi*

Kırgızcada *n* sesiyle başlayan eklerde ünsüz uyumu gereği nöbetleşmeler görülür. Bu hadise Kırgızca dışında başka Türk dillerinde de (Başk. vb.) *l*, *m*, *n*, *η* ve *z* seslerinden sonra gelen ek başı *n* sesi *d* sesine, ötümsüz seslerden sonra ise *t* sesine değişir (SİGTYa, 1984: 326-329). Yani Kırgızcada ilgi, belirtme durum eklerindeki ek başı *n*

sesi, ünlülerden sonra *n*, ötümlü seslerden sonra *d*, ötümsüz seslerden sonra *t* sesleriyle nöbetleşir. Örnek: *töö+nün* ‘devenin’, *bala+nın* ‘çoçuğun’, *bay+dın* ‘zenginin’, *tañ+dın* ‘şafağın’, *caak+tın* ‘yanağın’, *aş+tın* ‘yemeğin’ (*ilgi durumu eki +nIn*); *coonu* ‘düşmanı’, *ata+nı* ‘babayı’, *car+dı* ‘yamaçı’, *bal+dı* ‘balı’, *cürök+tü* ‘yüreği’, *et+ti* ‘eti’ (*belirtme durumu eki +nI*);

1.2.8.3. *y ~ lc ? Nöbetleşmesi*

İşaret zamirleyle kurularak yön gösteren birkaç birleşik sözcük varyantlı olarak görülür:

аяк/аяк ~ ал жак/al cak ‘o taraf’ <al + yak

бияк/биyak ~ бул жак/bul cak ‘bu taraf’ <bu+ol + yak

тыяк/тиyak ~ тиги жак/tigi cak ‘öteki taraf’ <? + yak

1.2.8.4. *d, t ~ c, ç Nöbetleşmesi*

Aşağıdaki örneklerin hepsi yansımadır ve yansıma sözcükler incelenmeye alınmamasına rağmen, burada özel bir durum söz konusu olduğu için alınmıştır. Ancak biri hariç, diğer örneklerde *-t-* sesinden önce gelen *t*’nin *ç*’li varyantlarının mevcudiyeti ilginçtir. Keza bu nöbetleşme literatürde daha çok Türk dillerinden Çuvaşçada gerçekleşmesiyle bilinir (bk. Ceylan, 1997: 13-15).

картылда-/kartılda- ‘katur kutur ses çıkartmak’ ~ **карчылда-/karçılда-** ‘katur kutur etmek’

катыра-/katıra- ‘hart diye ısırarak; hart diye ses çıkartmak’ ~ **качыра-/kaçıra-** ‘katır kutur ses çıkmak’

калтылда-/kaltılda- ~ **калчылда-/kalçылда-** ‘titremek’

колдой-/koldoy- ~ **колжой-/kolcoy-** ‘biçimsiz kaba saba görünmek’

1.2.9. *Zamirlerin Çekiminde Nöbetleşmeler*

Kişi zamirleri ve çekimindeki farklılık Orhon Türkçesi metinlerden beri takip edilir. ‘*Bu farklılık çekim eklerinden değil de zamirlerin çekim gövdelerinden ve onlarda meydana gelen değişikliklerden kaynaklanır*’ (Tekin, 2022: 112). Bu durum çağdaş Türk dillerinin birçoğu için geçerlidir (Johanson, 2021: 333-334). Kırgızcada da kişi zamirlerinin yalın hali ve çekimlenmiş hali farklılık arzeder. Bunu bir ses değişikliğine indirgemek yerine bütün halde değerlendirmek daha doğru gibi görünüyor.

1.2.9.1. *Kişi Zamirleri*

мага/maga⁵⁴ ‘bana’ <*men* ‘ben’: krş. **мен/men** ‘ben’

сара/saga⁵⁵ ‘sana’ <*sen* ‘sen’; krş. **сен/sen** ‘sen’

⁵⁴ Codex Cumanicus’ta da aynıdır (bk. Güner, 2020: 94)

ага/ага ‘ona’ <al ‘o’; krş. **ал/ал** ‘o’

1.2.9.2. İşaret Zamirleri ve Türevleri

андай/андай ‘öyle’ <anı teg <al ‘o’; krş. **ал/ал** ‘o’

антип/антип ‘öyle yapıp’ <anday etip veya anı etip <al ‘o’; krş. **ал/ал** ‘o’

мындай/мындай ‘böyle’ <bunı teg <bu ‘bu’; krş. **бул/бул** ‘bu’

минтип/минтип ‘böyle yapıp’ <bunı teg etip veya bunı etip <bu ‘bu’ : krş. **бул/бул** ‘bu’

ошондой/ошондой ~ **ушундай/ушундай** ‘öyle, böyle’ <oş~uş + anday: bk. **ошо/ошо** ~ **ошол/ошол** ‘o (işaret zamiri)’

ошентип/ошентип ~ **ушинтип/ушинтип** ‘öylece, böylece’ <oş~uş + anday+etip: bk. **ошо/ошо** ~ **ошол/ошол** ‘o (işaret zamiri)’

1.2.10. Fiil Çekiminde Nöbetleşmeler

Türk dillerinde fiil çekiminde -özellikle birleşik fiillerde- hecelerin kaybolması, kısılması gibi morfolojik ses olayları sık sık rastlanır (Menges, 2020: 162). Bu durum Kırgızca için de geçerlidir.

1.2.10.1. Teklik Birinci Kişi Eki mIn ~ m Nöbetleşmesi

Birleşik fiil çekiminde teklik birinci kişi ekinin ikili şekilde kullanıldığı görülür.

баратамын/баратамын ~ **баратам/баратам** ‘geliyorum’

келе жатамын/келе жатамын ~ **келе жатам/келе жатам** ‘geliyorum’

Teklik birinci kişi ekinin rivayet işaretleyicisi *eken* ile çekimlenirken de *mIn~m* şeklinde nöbetleştiği de tespit edilmiştir.

экенмин/экенмин ~ **экем/экем** ‘-mişim’

1.2.10.2. Birleşik Fiillerde Nöbetleşme

Yardımcı fiili *cat-* ile kurulan birleşik fiil çekiminde *ca* vurgusuz orta hecesinin düşmüş halde de kullanıldığı görülür. İmlada her ikisine yer verilir.

баратамын/баратамын ~ **бара жатамын/бара жатамын** ‘geliyorum’

баратат/баратат ~ **бара жатат/бара жатат** ‘gidiyor’

келатат/келатат ~ **келе жатат/келе жатат** ‘geliyor’: Burada ayrıca ünlü uyumu da bozuluyor.

---

⁵⁵ Codex Cumanicus’ta da aynıdır. (bk. Güner, 2020: 94)

SONUÇ

Kırgızcanın sözvarlığından hareketle çok zamanlı ses bilgisinin ortaya konmasını amaçlayan bu çalışmada öncelikle Kırgızcanın Açıklamalı Sözlüğünden (Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү) Türkçe kökenli sözcükler belirlenmiş; sırasıyla Orta Türkçe, Eski Türkçe ve gerektiği durumlarda Ana Türkçeye götürülerek, incelemeye kullanılmak üzere bir havuz oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle Kırgızcanın sözvarlığı tarihî bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Buna göre Kırgızcanın sözvarlığının büyük çoğunluğu taranan tarihî metinlerden tespit edilmiştir. Tarihî metinlerle tespit edilemeyen sözcükler, diğer çağdaş Türk dillerinden (özellikle, tezin yazıldığı dil olması sebebiyle Türkiye Türkçesi) tanıklandırılmıştır. Tanıklanamayan, ancak Türkçe kökenli olası ihtimalindeki az miktarda sözcük ve kökeni tartışmalı (bir görüş de Türkçe) az sayıdaki sözcük de incelenmeye dâhil edilmiştir. Neticede oluşturulan havuzdan 1528⁵⁶ sözcük (bk. Sözcük Listesi) Kırgızcanın çok zamanlı ses bilgisini ortaya koymak amacıyla inceleme yapılmıştır.

Ses Bilgisi Bölümünde öncelikle Birincil Uzun Ünlüler incelenmiştir. Bu bölümde, Ana Türkçedeki uzunlukları korumayan Türk dilleri arasında yer alan Kırgızcada dört örnekte ilk seste *ā*, *ō*, *ū* ünlülerinin korunduğu ve ilk hece ikinci seste *ā*, *ē*, *ō*, *ō*, *ū* ünlülerin korunduğu on örnek tespit edilmiştir. Toplamda Kırgızcada birincil uzun ünlülü on dört örnek belirlenmiştir (bk. 1.1.1. Birincil Uzun Ünlülerin Korunması). Ayrıca Ana Türkçedeki uzun ünlüler korunmadığı durumlarda seslik izler bırakır. Kırgızcada birincil uzun ünlüye bağlı *ünsüz ötümlüleşmesi*, *ünsüz ikizleşmesi*, *diftonglaşma*, *öndamaksillaşma*, *ünlü türemesi*, *ünsüz türemesi* gibi seslik izler tespit edilmiştir (bk. 1.1.2. Birincil Uzun Ünlülerin Seslik İzleri). Seslik izler arasından tek heceli sözcüklerde *ikinci hecede ünlü türemesi* çok belirgindir. Tekin (1995)'te bu bağlamda Kırgızca için iki örnek verirken, buna ilave sekiz örnekle birlikte tarafımızdan on örnek verilmiştir. Bunun yanı sıra Kırgızcada *diftonglaşma* özellikle *düz-dar* (*ī>iy*, *ĩ>iy*) ünlülerde gerçekleşmesiyle diğer Türk dilleriyle karşılaştırmaya değer (bk. 1.1.2.3. Diftonglaşma).

Ses Bilgisi Bölümünün ikinci kısmında Eski Türkçedeki ünlülerin Kırgızcadaki durumu ele alınmıştır. Buna göre kapalı *é* hariç, diğer sekiz ünlü Kırgızcada mevcuttur. Ünlüler sırasıyla ilk hece ve ilk hece dışı pozisyonuna göre incelenmiştir. Buna göre Eski Türkçedeki ünlülerin Kırgızcadaki durumu şöyledir:

a ünlüsü: *a* = *a*   Genellikle korunur.

a > *o*   İlk hece geniş-yuvarlak ünlülü takip eden *a* daima *o* sesine değişir.

⁵⁶ Bu rakam, Kırgızcanın Açıklamalı Sözlüğündeki Türkçe kökenli sözcüklerin miktarı olarak anlaşılmalıdır. Oluşturulan havuzda daha fazla sözcük olmasına rağmen, daha çok ses bilgisi açısından belirleyici örnekler seçilmiştir. Dolayısıyla söz konusu rakam görecelidir.

- a* > *ı* Dağınık olarak görülür.
- e* ünlüsü: *e* = *e* Genellikle korunur.
- e* > *i* *e* sesini ikincil *y* (<*g*, *d*) sesi takip ettiği durumlarda gerçekleşir.
- e* > *ö* a. *e-ü* dizisi yarı benzeşmeyle *ö-ü*; b. *e* sesi *b*, *w* komşuluğunda *ö* olur.
- e* > *ü* *e-ü* dizisi tam benzeşmeyle *ü-ü* olur.
- é* ünlüsü: *é* > *e* Düzenlidir.
- ı* ünlüsü: *ı* = *ı* Genellikle korunur.
- ı* > *a* Nadiren görülür.
- ı* > *i* İlk hecede dağınık olarak görülür.
- ı* > *u* Düzenli olarak *u-ı* dizisi *u-u*; *o-ı* dizisi *o-u* olur.
- ı* > *o* Gerileyici benzeşmeyle bir örnekte gerçekleşmiştir.
- ı* > $\emptyset$ Vurgusuz orta hece pozisyonunda dağınık olarak düşer.
- i* ünlüsü: *i* = *i* Genellikle korunur.
- i* > *e* Benzeşmeyle nadiren gerçekleşir.
- i* > *ı* Az örnekte rastlanır.
- i* > *ö* *ö-i* dizisi *ö-ö* olur. Yani gerileyici benzeşme.
- i* > *ü* a. *ü-i* dizisi *ü-ü* olur; b. *b* dudak ünsüzü komşuluğunda *ü* olur.
- i* > $\emptyset$ Vurgusuz orta hece pozisyonunda nadiren düşer.
- o* ünlüsü: *o* = *o* Genellikle korunur.
- o* > *a* Benzeşmeyle gerçekleşir.
- o* > *ı* Benzeşmeyle gerçekleşir.
- o* > *u* Bir örnekte görülür.
- o* > *ü* Bir örnekte görülür.
- ö* ünlüsü: *ö* = *ö* Genellikle korunur.
- ö* > *e* Bir örnekte görülür.

- ö > o Bir örnekte görülür.
- ö > ü Bir örnekte görülür.
- u* ünlüsü: u = u Genellikle korunur.
- u > ı *a-u* dizisi *a-ı* olur.
- u > o *o-u* dizisi *o-o* olur.
- u > Ø Vurgusuz orta hece pozisyonunda nadiren düşer.
- ü* ünlüsü: ü = ü Genellikle korunur.
- ü > e Bir örnekte görülür.
- ü > ı Bir örnekte görülür.
- ü > i a. ilerleyici benzeşmeyle; b. ikincil y (<g) sesi komşuluğunda; c. *e, i* düz ünlülerinden sonra gerileyici benzeşmeyle gerçekleşir.
- ü > ö *ö* ünlüsünden sonra tam benzeşme gerçekleşir.
- ü > Ø Vurgusuz orta hece pozisyonunda dağınık olarak düşer.

Ses Bilgisi Bölümünün Ünsüzler alt bölümünde Eski Türkçedeki ünsüzlerin Kırgızcadaki durumu söz başı, söz içi (ünlüler arası, ünsüz yanı) söz sonu pozisyonuna göre incelenmiştir. Buna göre Eski Türkçedeki ünlülerin Kırgızcadaki durumu şöyledir:

- b* sesi: b = b Genellikle korunur.
- b > m a. Genellikle kendinden sonra geniz sesinin bulunduğu takdirde; b. geniz sesinin bulunmadığı durumlarda da dağınık olarak görülür.
- b > p Dağınık olarak görülür.
- b > w > y Bir örnekte görülür.
- b > w > y > Ø Bir örnekte görülür.
- m* sesi: m = m Daima korunur.
- p* sesi: p = p Genellikle korunur.
- p > b Ünlüler arası pozisyonda her zaman gerçekleşir.
- p > b > m Ünlüler arası pozisyon ve ardından geniz sesinin takip ettiği durumlarda, ancak birkaç örnekte geniz sesinin bulunmadığı durumda da bu değişim yaşanır.

- t* sesi: $t = t$ Genellikle korunur.
                        $t > d$ Dağınık olarak görülür.
                        $t > \text{ş}$ Benzeşmeyle bir örnekte gerçekleşmiştir.
                        $t > k$ Bir örnekte görülür.
- d* sesi: $d = d$ Nadiren görülür.
                        $d > y$ Genellikle bu değişim gerçekleşir.
                        $d > z$ İki örnekte görülür.
                        $d > t$ Bir örnekte görülür.
                        $d > y > g$ Az sayıdaki örnekte görülür.
                        $d > *y > \emptyset$ İki örnekte görülür.
- ç* sesi: $\text{ç} = \text{ç}$ Genellikle korunur.
                        $\text{ç} > c$ Birincil uzun ünlü etkisiyle ötümlüleşir.
                        $\text{ç} > \text{ş}$ Nadiren görülür.
- ş* sesi: $\text{ş} = \text{ş}$ Genellikle korunur.
                        $\text{ş} > \text{ç}$ a. İki örnekte gerileyici benzeşmeyle; b. İki örnekte *r* sesi komşuluğunda gerçekleşmiştir.
- n* sesi: $n = n$ Genellikle korunur.
                        $n > \eta$ Az sayıdaki örnekte görülür.
                        $n > m$ *-dış sandhide-* ilerleyici benzeşmeyle gerçekleşmiştir.
                        $n > d$ Bir örnekte ünsüz uyumu gereği değişim yaşanmıştır. Çekim morfolojisinde de *n* ile başlayan durum ekleri *z* sesinden sonra daima *d* olarak değişir.
                        n Düşmesi   Nadiren görülür.
- l* sesi: $l = l$ Genellikle korunur.
                        $l > d$ *l, n, η, r* seslerinden sonra geldiği durumlarda *d* sesine değişir.
                        $l > n$ İlerleyici benzeşmeyle gerçekleşir.
                        $l > r$ İlerleyici benzeşmeyle gerçekleşir.

- $l > t$ İki örnekte görülür.
- $l > \emptyset$ Birkaç örnekte görülür.
- l Düşmesi Az örnekte görülür.
- r sesi: $r = r$ Genellikle korunur.
- $r > l$ İki örnekte görülür.
- l Düşmesi Dağınık olarak görülür.
- y sesi: $y = y$ Söz içi ve söz sonunda düzenli olarak korunur.
- $y > c$ Söz başında düzenli gerçekleşir.
- $y > s$ Bir örnekte görülür.
- y Düşmesi Bir örnekte görülür.
- $\acute{n}$ sesi: $\acute{n} > y$ Genellikle görülür.
- $\acute{n} > n$ İki örnekte görülür.
- $\acute{n} > yn, ym$ Az örnekte görülür.
- K sesi: $K = K$ Genellikle korunur.
- $K > G$ a. Bir örnekte söz başında; b. Ünlüler arası pozisyonda genellikle değişir.
- $k > t$ Bir örnekte görülür.
- k Düşmesi Bir birleşik sözcükte düştüğü görülür.
- G sesi: $G = G$ Genellikle korunur.
- $G > K$ Söz sonunda dağınık olarak görülür.
- $G > y$ Tek heceli sözcüklerde söz sonunda dağınık olarak görülür.
- G Düşmesi a. Ek başında; b. Söz sonunda dağınık olarak düşer.
- η sesi: $\eta = \eta$ Genellikle korunur.
- $\eta > g$ İki örnekte görülür.
- $\eta > n$ Dağınık olarak görülür.
- $\eta > m$ Bir örnekte görülür.

Ünlü ve Ünsüzlerin akabinde ses öbekleri ele alınmıştır. Buna göre Eski Türkçedeki *G* ve *ŋ*'li ses öbekleri Kırgızcada büzülerek ikincil uzunluğa sebep olur. Bunun yanı sıra *b*'li ses öbekleri de birlikte hareket eder. Ses öbekleri, pozisyonu fark etmeksizin aynı davranır (bk. Ses Öbekleri).

Tezin ikinci bölümünde art zamanlı ses olayları ele alınmıştır. Ünlüler diğer Türk dillerinde olduğu gibi Kırgızcada da *önlük-artlık*, *düzlük-yuvarlaklık*, *darlık-genişlik* açısından birbirinden ayrılır. Ancak bu özellikler, bazı sebeplere bağlı olarak diğer bir karşıt özelliğe değişebilir. Ünsüzlerde *ünsüz tekleşmesi*, *düşme*, *türeme*, *aykırılışma*, *göçüşme*, *ötümlüleşme*, *ötümsüzleşme*, *süreklileşme*, *kaynaşma*, *ünsüz ayrışması* gibi ses olayları tespit edilmiştir. Bu bölümde ünlülerde *dudak çekimi*, ünsüzlerdeyse *aykırılışma* öne çıkmaktadır. *Öndamaksıllaşma* örnekleri diğer Türk dillerinde de benzerlik gösterir. Akıcı ünsüzlerin hem *düşme* hem *türeme* eğiliminde olduğu görülmüştür. Göçüşme olayına katılan seslerin biri *l*, *m*, *ŋ*, *r* sesleridir. Kırgızcanın ses uyumu gereği hem ünlü hem ünsüz seslerde genellikle benzeşme kuralı işlemektedir. Dolayısıyla yoğun olarak benzeşme örnekleri görülür. Bu tür örnekler kendi içinde *tam-yarı*, *yakın-uzak*, *ilerleyici-gerileyici* benzeşme şeklinde ayrılabilir. Az sayıda *analoji* örnekleri görülmüştür (bk. Art zamanlı Ses Olayları).

Tezin üçüncü bölümünde eş zamanlı ses olayları/nöbetleşmeler ele alınmıştır. Kırgızcada hem ünlü hem ünsüz seslerde benzeşmenin yoğun olduğu daha önce de belirtilmiştir. Bu tür benzeşmeler neticesinde türetme ve çekim eklerinin çok sayıda alomorfları oluşmuştur. Bunlar ekleneceği sözcüğün son sesine göre belirlenir. Kırgızcada alomorf nöbetleşmeleri sistemattır. Bu tür düzenli nöbetleşmelere çok kısa değinilerek, daha çok az rastlanan, özel kullanıma sahip nöbetleşmelere yer verilmiştir. Buna göre ünlülerde sayıları fazla olmamakla birlikte dağınık olarak *geniş-dar ünlü nöbetleşmesi*, *düz-yuvarlak ünlü nöbetleşmesi*, *ünlülerin sıfırla nöbetleşmesi* ve *uzun-kısa ünlü nöbetleşmeleri* tespit edilmiştir. Ünsüzlerde *ötümlülük-ötümsüzlük nöbetleşmesi*, *ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesi*, *ünsüz tekleşmesi*, *büzülme*, *dudak ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *damak ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *burun ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *diş ve dişeti ünsüzlerinin nöbetleşmesi*, *y ~ c nöbetleşmesi*, *d, t ~ c, ç nöbetleşmesi* gibi nöbetleşmeler belirlenmiştir. Aralarından ötümlülük-ötümsüzlük nöbetleşmesinin daha baskın olduğu vurgulanabilir. Kırgızcada beklenmeyen *d, t ~ c, ç nöbetleşmesi* dikkat çekicidir.

Sözlük Listesi

1. **ак-/ак-** ‘akmak’ <ET (Uyg.) *ak-ay*.
2. **акырын/акırım** ‘yavaş’ <ET (Uyg.) *akru ay*.
3. **алачык/алаçık** ‘alaçık’ <ET (Uyg.) *alaçuk* ‘küçük kulübe’
4. **аары/аары** ‘arı’ <ET (Uyg.) *arı ay*.
5. **абышка/абышка** ‘yaşlı adam’ <ET (Uyg.) *avıçga ay*.
6. **агач/агаç** ‘(kesilmemiş) ağaç’ <ET *ı~ ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’
7. **агыл/ агил** ‘ağıl’ <ET *agıl ay*.
8. **агым/агım** ‘akım’ <DLT *akım* ‘bir akımlık’ <ET (Uyg.) *ak-akmak*
9. **адак/адак** ‘bir şeyin sonu’ <ET *adak* ‘ayak’
10. **адаш/адаş** ‘adaş’ <ET *adaş* ‘kan kardeş, dost’
11. **адым/адım** ‘adım’ <AT *ātım ‘adım’ <AT **āt-* ‘adım atmak’
12. **адыргы/адыргы** ‘gergi, dokuma tezgâhında ipleri açan alet’ <ET *adır-* ‘ayırmak’
13. **аз/аз** ‘az’ <ET *az ay*.
14. **аз-/аз-** ‘yolunu şaşırarak’ <ET *az-* ‘ayrılmak; bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak; ölmek, vefat etmek’
15. **азгыр-/азгыр-** ‘baştan çıkarmak, yanlış yola sevk etmek’ <ET (Uyg.) *azgur-* ‘baştan çıkarmak, kandırmak, dikkatini dağıtmak, ayartmak’
16. **азоо/азоо** ‘azgın hayvan’ <AT **hāz-* ‘azmak’
17. **азуу/азуу** ‘azı dişi’: krş. ET *azıghıg* ‘azı dişli’
18. **азык/азык** ‘yiyecek, azık’ <ET *azuk ay*.
19. **ай/ай** ‘ay’ <ET *ay* ‘ay, kamer; bir aylık zaman dilimi’
20. **айгыр/айгыр** ‘aygır’ <ET *adgır ay*.
21. **айгырак/айгырак** ‘genç aygır’ <DLT *adgırak* ‘ön ayaklarından biri veya ikisi beyaz olan dağ tekesi’
22. **айкыр-/айкыр-** ‘haykırmak’ <ET (Uyg.) *aykır-* ‘sevinçten çılgılık atmak, sevinçle bağırarak,’
23. **айлан-/айлан-** ‘dönmek, kendi ekseninde dönmek’ <ET (Uyg.) *aylan-* ‘dönmek’
24. **айны-/айны-** ‘sözünden dönmek; bozulmak; bulanmak’ <OT (CC) *aynı-* ‘dönmek, (mide) bulanmak’
25. **айран/айран** ‘yoğurt’ <DLT *ayran* ‘ayran’
26. **айры/айры** ‘dirgen; ayrı; iki hörgüçlü deve’ <DLT *adırı* ‘buğday temizlemek için kullanılan alet; çatal değnek; iki aygır parçası bulunan şey’ <ET *adır-* ‘ayırmak’
27. **айык-/айык-** ‘(hastalıktan) iyileşmek’ <AT **ad-* ‘aymak, ayılmak, kendine gelmek’
28. **айыр-/айыр-** ‘ayırmak’ <ET *adır-* ay.
29. **акса-/акса-** ‘topallamak’ <DLT *axsa-* ‘aksamak’
30. **ал-/ал-** ‘almak’ <DLT *al-* ay. <ET *al-* ay.
31. **ала/ала** ‘ala’ <ET (Uyg.) *ala* ‘karışık renkli, alaca, benekli; ciltteki kırmızı lekeler; egzama’
32. **алга/алга** ‘öne, ileriye’ <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’
33. **алда-/алда-** ‘kandırmak’ <ET (Uyg.) *alta-* ‘aldatmak, kandırmak’ <AT **ālta-* ‘aldatmak’
34. **алды/алды** ‘önü, aşağı kısmı’ <**all+ı* <OT (CC) *all* ‘ön, huzur, kat’
35. **алдыр-/алдыр-** ‘aldırmak’ <ET (Uyg.) *altur-* ‘temin ettirmek’

36. **алк/alk** ‘nefis’ <OT (KB) *aluk* ‘boş arzu, geçici arzu, heves; taviz’
37. **алка-/alka-** ‘iyi dileklerde bulunmak’ <DLT *alka-* ‘övmek, alkışlamak’
38. **алкым/alkım** ‘çene altı, damak’: krş. DLT *aluk* ‘kuş gagası’
39. **алкынды/alkındı** ‘kullanılmış sabundan kalan küçük parça’ <ET *alkın-* ‘bitmek, tükenmek, yok olmak; (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimle olmak’
40. **алкыш/alkış** ‘alkış’ <ET *alkış* ‘övgü’
41. **алп/alp** ‘alp, kahraman’ <ET *alp* ‘zor, çetin; cesur, yiğit, kahraman; bir unvan niteleyicisi’
42. **алты/altı** ‘altı’ <ET *altı* ay.
43. **алтымыш/altmış** ‘altmış’. <ET *altmış* ay.
44. **алтын/altın** ‘altın’ <ET *altun* ay.
45. **алча/alça** ‘kiraz’ <ET (Uyg.) *al* ‘kırmızı’
46. **алыш/alış** ‘ark, nehir yatağından sulama vb. için toprak kazılarak yapılan su yolu’ <DLT *alış* ‘su ağzı, suyun döküldüğü kısım’
47. **аң/аң** ‘av’ <ET (Uyg.) (*e*)*аң* ‘ganimet, av avlanan hayvan’
48. **аң/аң** ‘idrak’: krş. ET *аң-* ‘anmak, hatırlamak, unutmamak’
49. **анда/anda** ‘o zaman’ <ET *anta* ‘oraya, orada, oradan, o sırada; o sıradan, o zamandan, ondan’
50. **аңда-/аңда-** ‘anlamak, idrak etmek’ <DLT *аңла-* ‘anlamak’
51. **андай/anday** ‘onun gibi’ <ET *антаг~антег~андаг* ‘öyle, şöyle’
52. **аңды-/аңды-** ‘gizlice birisini takip etmek’ <DLT *аңды-* ‘hile yapmak’
53. **ант/ant** ‘ant, yemin’ <ET *ant* ay.
54. **антип/antip** ‘öyle yapıp’: krş. IB, *анçип* ‘öylece’
55. **аңыз/аңыз** ‘anız’ <ET (Uyg.) *аңыз* ‘hasattan sonra tarlada kalan köklü sap, ekin anızı, saman; ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla; nadasa bırakılmış’
56. **анык/анк** ‘kesin; açık’ <ET (Uyg.) *анук* ‘hazır’
57. **апа/апа** ‘anne’ <ET (Orh.) *апа* ‘ata, ecdat; baba, amca, ağabey, dede, abla, anne, nice; bir unvan niteleyicisi’)
58. **апа/апа** ‘köy, köy ahalisi’ <DLT *оба* ‘kabile’
59. **аппак/арпак** ‘bembeyaz’ <DLT *ар ак* ‘bembeyaz’
60. **ара/ара** ‘ara’ <ET *ара* ay.
61. **аргын/аргын** ‘melez’ <ET (Uyg.) *аркун* ‘damızlık at, yetiştirilen at, yarış atı’
62. **арка/арка** ‘sırt’ <ET *арка* ‘sırt’
63. **аркар/аркар** ‘argali’ <ET (Uyg.) *аркар* ay.
64. **аркак/аркак** ‘argaç, mekikle enine atılan iplik’ <ET (Uyg.) *аркаг* ay.
65. **арпа/арпа** ‘arpa’ <ET (Uyg.) *арпа* ay.
66. **арс/арс** ‘as, kakım’ <ET *ас* ay.
67. **арстан/арстан** ‘aslan’ <ET *арслан* ay.
68. **арт/арт** ‘arka, sırt; dağ geçidi’ <ET (Uyg.) *арт* ‘ense, sırt, arka; büyüme, kambur; yardım, destek, destekleme; geçit, dağ geçidi, sıradağlar’
69. **арт-/арт-** ‘artmak, çoğalmak’ <ET *арт-* ay.
70. **арт-/арт-** ‘yüklemek; görevlendirmek’ <ET (Uyg.) *арт-* ‘yüklemek’

71. **аруу/аруу** ‘arı’ <ET *arig* ay.
72. **ары/ары** ~ **нары/нары** ‘-dan öteye’ <ET (Uyg.) *maru* ‘...dan itibaren, boyunca; ayrılma ..., uzaklama ...’
73. **ары-/ары-** ‘yorulmak’ <ET (Uyg.) *ar-* ay.
74. **арык/арык** ‘ark’ <ET (Uyg.) *ark* ay.
75. **арык/арык** ‘zayıf’ <ET (Uyg.) *aruk~arok* ‘yorgun, bitkin; zayıf’
76. **ас-/ас-** ‘asmak’ <ET (Uyg.) *as-* ay.
77. **асты/асты** ‘alt, aşağı kısım’ <OT (KB) *ast* ‘alt, aşağı’
78. **асый/асыу** ‘büyükKB, aş hayvanların yaşını hesaplama yöntemi (beş yaşında *bir asıy* olur)’: krş. ET (Uyg.) *asıg* ‘istifade, fayda; faiz, getiri; kurtuluş’
79. **ат/ат** ‘ad, isim’ <ET *at* ‘ad; unvan; bodun kimliği’
80. **ат/ат** ‘at, yülk’ <ET *at* ay.
81. **ат-/ат-** ‘atmak, bırakmak, vurmak; tan atmak’ <ET *at-* ‘atmak; (ok vb. silahı) fırlatmak, atış yapmak; (ok vb. silahla) vurmak, avlamak’
82. **ата-/ата-** ‘ad vermek’ <ET *ata-* ‘ad veya unvan vermek’
83. **ата/ата** ‘baba’ <ET (Uyg.) *ata* ‘baba, kayınbaba, kaynata’
84. **аталык/аталык** ‘babalık; Hanlıklar döneminde kullanılan bir çeşit unvan’ <ET (Uyg.) *ata* ‘baba, kayınbaba, kaynata’
85. **атаман/атаман** ‘önder’ <ET *ataman* ‘bir unvan niteleyicisi’
86. **атан/атан** ‘iğdiş edilmiş deve’ < ET (Uyg.) *atan* ay.
87. **ачуу/ачуу** ‘acı; hiddet’ <ET *acıg* ‘acı, ekşi; acı kederli’
88. **ачы-/ачы-** ‘ekşimek’ <ET (Uyg.) *acı-* ekşi olmak, mayalanmak’
89. **ачык/ачык** ‘açık, net’ <DLT *acıuk* ‘açık, açılmış’
90. **аш-/аш-** ‘aşmak’ <ET *aş-* ay.
91. **аш/аш** ‘yemek’ <ET *aş* ay.
92. **ашык-/ашык-** ‘acele etmek’ <ET (Uyg.) *aşuk-* ‘sabırsız olmak, acele etmek; heyecanlanmak’
93. **ашык/ашык** ‘insan veya hayvanın aşık kemiği’ <DLT *aşuk* ‘insanın ve başka şeylerin aşık kemiği’
94. **аюу/аюу** ‘ayı’ <ET (Uyg.) *adıg* ay.
95. **аяз/аяз** ‘ayaz, çığ’ <DLT *ayas* ‘açık gökyüzü’
96. **аяк/аяк** ~ **ал жак/ал жак** ‘o taraf’ <al + yak
97. **аяк/аяк** ‘ayak; son’ <ET *adək* ay.
98. **бас-/бас-** ‘basmak’. <ET *bas-* ay.
99. **баары/баары** (<*bār+ı*) ‘hepsi, herkes(i)’ <ET *bar* ay.
100. **баглан/баглан** ‘kesmeye yarayan süt kuzusu’: krş. OT *baklan kozı* ‘taze ve semiz kuzu’
101. **багыт/багыт** ‘yön’ <ET (Uyg.) *bak-* ‘bakmak, görmek’
102. **бажа/бажа** ‘bacanak’ <AT *bāça ay.
103. **байке/байке** ‘ağabey’ <*bay+ake* <ET *bay* a‘zengin, varlıklı’ + Моғ. *aka* ‘ağabey’ ?:
104. **байла-/байла-** ‘bağlamak’ <ET *bagla-* ‘bağlamak; evlendirmek; başını bağlamak’ <ET *bag* ‘bağ, bağcık, düğüm; birleşik, müttehit’
105. **байтал/байтал** ‘dişi yülk, kısrak’ <OT (ŞT) *baytal* ‘kısrak’
106. **байыркы/байыркы** ‘ezelki, evvelki’ <ET (Uyg.) *baya* ‘henüz, biraz evvel, evvelki’
107. **бак-/бак-** ‘bakmak’ <ET (Uyg.) *bak-* ‘bakmak, görmek’

108. **бака/baka** ‘kurbağa’ <ET (Uyg.) *baka* ‘kurbağa, kaplumbağa’
109. **бакан/bakan** ‘boyunluk; direk’: krş. ET (Uyg.) *bakan* ‘zincir’
110. **бакыр-/bakır-** ‘bağırmaq’ <DLT *bakır-* ay.
111. **бакыр/bakır** ‘bakır’ <ET *bakır* ‘bakır; bakır para’
112. **бал/bal** ‘bal’ <ET *bal* ay.
113. **бала/bala** ‘çocuk’ <ET (Uyg.) *bala* ‘kuş yavrusu; küçük çocuk, çocuk’
114. **балдар/baldar** ‘çocuklar’ <**bala+lar* <ET (Uyg.) *bala* ‘kuş yavrusu; küçük çocuk, çocuk’
115. **балдыз/baldız** ‘baldız’ <ET (Uyg.) *baltız* ‘genç kız kardeş; baldız’
116. **балта/balta** ‘balta’ <ET (Uyg.) *balto~baltu* ay.
117. **балтыр/baltır** ‘baldır’ <ET (Uyg.) *baltır* ‘baldır’
118. **балтыркан/baltırkan** ‘baldıran, zehirli bir bitki’: krş. ET (Uyg.) *baltur-* ‘yetişmek, büyümek’
119. **балчык/balçık** ‘balçık’ <DLT *balçık* ‘balçık’
120. **балык/balık** ‘balık’ <ET (Uyg.) *balık* ay.
121. **бар/бар** ‘var’ <ET *bar* ay.
122. **бар-/бар-** ‘varmak’ <ET *bar-* ay.
123. **баратамын/baratamın** ~ **бара жатамын/bara catamın** ‘geliyorum’
124. **баратамын/baratamın** ~ **баратам/baratam** ‘geliyorum’
125. **баратат/baratат** ~ **бара жатат/bara catат** ‘gidiyor’
126. **баргыча/bargıça** ‘varana kadar’ <*bar-gan-ça*; krş. **барганча/bargança** ay.
127. **бармак/barmak** ‘parmak’ <OT (CC) *barmak* ‘parmak’
128. **барс/bars** ‘kaplan’ <ET *bars* ‘kaplan, kaplan yılı’
129. **барсылдак/barsıldак** ‘vücutta oluşan kabarcık’ <DLT *bars* ‘vücutta bit ve pire ısırmasından veya çıbandan meydana gelen şişlik’
130. **барча/барча** ‘bütün, hepsi’ <ET *barça* ‘tümüyle, bütünüyle, toptan tamamen’
131. **баса/basa** ‘bir şeyi birdenbire hatırlayınca *ha* şeklinde söze başlama edatı’ <ET (Uyg.) *basa* ‘sonra’
132. **бат/бат** ‘çabuk, hızlı’ <ET (Uyg.) *bat* ‘hemen, derhal’
133. **батыш/batış** ‘batı’ <OT (CC) *batış* ~ *kün batışı* ‘güneşin battığı taraf, batı’
134. **баш/баş** ‘baş’ <ET *baş* ay.
135. **бедиз/bediz** ‘bediz’ <ET *bediz* ‘süs, bezeme, motif, oyma, resim, heykel’
136. **без/bez** ‘beze, gудde’ <ET (Uyg.) *bez* ‘ülser, apse, şişkinlik, kabarcık’
137. **без-/bez-** ‘kaçmak, uzaklaşmak; bezmek’ <ET (Uyg.) *bez-* ‘titremek, sallanmak; korkmak’
138. **безрек/bezgek** ‘sıtma’ <ET (Uyg.) *bezgek* ay.
139. **бейм/беум** ‘-mış galiba’ <*bı +de-y-min*
140. **бек/бек** ‘sağlam, sıkı’ <ET (Uyg) *bek~b(e)k* ‘sağlam, sıkı’
141. **бекен/beken** ‘mI acaba (soru edatı)’ <*bı (<mı) + eken*
142. **беки-/beki-** ‘pekişmek, sağlamlaştırmak; kilitlemek’ <ET (Uyg.) *bekü-* ay.

143. **бел/bel** ‘bel’ <ET *bel* ‘bel; dağ sırtlarında geçit veren çukur yer’
144. **белги/belgi** ‘işaret’ <DLT *belgü* ‘damga, nişan’ <ET *belgü* ay.
145. **беле/bele** ‘-mı ş mıydı?’ <*bi* + *ele*
146. **бер-/ber-** ‘vermek’ <ET *bir-* ~ *ber-* ay.
147. **бери/beri** ‘beri’ <ET *berü* ay.
148. **бертин-/bertin-** ‘belini incitmek’ ~ **мертин-/mertin-** ‘(bir organı) incinmek’ <ET (Uyg.) *bertin-* ‘yaralanmak’
149. **бет/bet** ‘yüz, çehre’ <ET (Uyg.) *bêt* ‘yüz’
150. **беш/beş** ‘beş’ <ET *beş~biş* ay.
151. **бешик/beşik** ‘beşik’ <DLT *bişik~bişik~beşik* ay.
152. **бешөө/beşöö** ‘beşi, her beşi’ <ET *beşegü* ‘her beşi’
153. **биз/biz** ‘biz’ <ET *biz* ay.
154. **бий/biy** ‘bey’ <ET *beg* ‘bir boyun veya kavmin başkanı’
155. **бий/biy** ‘dans, oyun’: krş. <ET (Uyg.) *büdig* ‘dans, oyun’
156. **бийик/biyik** ‘yüksek’ <ET *bedük* ay.
157. **бил-/bil-** ‘bilmek’ <ET *bil-* ay.
158. **билездик/bilezdik** ~ **билерик/bilerik** ‘bilezik’ <*bilek yüziük: krş. ET (Uyg.) *bilzök-lüg* ‘bilezikli’
159. **билек/bilek** ‘bilek’ <ET (Uyg.) *bilek* ‘bilek, eklem’
160. **бир/bir** ‘bir’ <ET *bir* ay.
161. **бит/bit** ‘bit’ <ET (Uyg.) *bit* ay.
162. **бияк/biyak** ~ **бул жак/bul cak** ‘bu taraf’ <*bu+ol* + *yak*
163. **богок/bogok** ‘guatr’ ET (Uyg.) *bokok* ‘guatr, boyundaki kalkan bezinin aşırı büyümesiyle beliren hastalık’
164. **богоо/bogoo** ‘bukağı; pranga’ <ET (Uyg.) *bukagu* ‘hapishane, zincir’
165. **богуз/boguz** ‘değirmen taşının ortasındaki delik’ <ET (Uyg.) *boguz* ‘gırtlak, boğaz; yiyecek, gıda, besin, geçim kaynağı; dar geçit’
166. **боё-/boyo-** ‘boyamak’ <DLT *boğu-* ‘boyamak’ <ET (Uyg.) *bodu-* ay.
167. **боёк/boyok** ‘boya’ <ET (Uyg.) *bodug* ay.
168. **боз/boz** ‘boz, gri’ <ET *boz* ay.
169. **боздо-/bozdo-** ‘bozlamak’ <ET (Uyg.) *bozla-* ay.
170. **боздок/bozdok** ‘bekar erkek, delikanlı’: bk. **бойдок/boydok** ‘bekar erkek, delikanlı’
171. **бозор-/bozor-** ‘rengi solmak’ <ET (Uyg.) *bozar-* ‘grileşmek’
172. **бой/boy** ‘boy’ <ET (Uyg.) *bod* ay.
173. **бойдок/boydok** ‘bekar erkek, delikanlı’: krş. ET (Uyg.) *bodtak* ‘kabile üyesi (?), bekâr erkek (?)’
174. **бокчо/boqço** ‘bohça’ <DLT *bog* ‘bohça, heybe’
175. **бол-/bol-** ‘olmak’ <ET *bol-* ay.
176. **болуш-/boluş-** ‘taraf tutmak’ <DLT *boluş-* ‘birinin tarafını tutmak ve onun için kavga etmek’
177. **боо/boo** ‘bağ’ <ET *bag* ay.
178. **бооз/booz** ‘gebe’: AA *boğaz* ‘gebe inek, manda, gebe hayvan’
179. **бооп/boor** ‘karaciğer, bağır’ <ET *bagır* ay.

180. **бор/bor** ‘tebeşir’ <ET (Uyg.) *bor* ‘toz’
181. **борой/boroy** ‘boran’ <ET *bor* ‘kar fırtınası, boran’
182. **борч/borç** ‘borç’ <OT (CC) *borç* ay.
183. **бото/boto** ‘bota’ <DLT *botu* ‘deve yavrusu’
184. **бош/boş** ‘boş’ <ET (Uyg.) *boş* ay.
185. **бөбөк/böbök** ‘bebek’
186. **бөжөк/böcök** ‘tavşan yavrusu’ <AT *böçek ‘böcek’
187. **бөз/böz** ‘bez’ <ET (Uyg.) *böz* ay.
188. **бөй/böy** ‘böğ’ <ET (Uyg.) *böy* ay.
189. **бөйрөк/böyrök** ‘böbrek’ <*bögür+ek* <ET (Uyg.) *bögür* ‘böbrek, kalça’ (
190. **бөл-/böl-** ‘bölmek, parçalamak’ <ET (Uyg.) *böl-* ay.
191. **бөлө-/bölö-** ‘kundaklamak’ <AT **bēle-* ‘çocuk belemek’
192. **бөрк/börk** ‘börk’ <ET (Uyg.) *börk* ay.
193. **бөрү/börü** ‘kurt’ <ET *böri* ay.
194. **бүгүн/bügün** ‘bugün’ <ET (Uyg.) *bügün~bögin* ay.
195. **буз-/buz-** ‘bozmak’ <ET *boz-* ‘bozmak; tahrip etmek, yıkmak, dağıtmak; (savaşta) bozguna uğramak’
196. **буйла/buyla** ‘burun deliklerinin ortasındaki kıkırdak, burunluk’: krş. ET *buyla* ‘üst düzey bir unvan’
197. **буйрук/buyruk** ‘buyruk’ <ET *buyruk* ‘askeri veya sivil görevleri yerine getirmekte yükümlü; kağan emri altında çalışan memur’
198. **бүйүз/büyüz** ‘kıyı, kenar’ <ET (Uyg.) *bügüz* ‘nehir (*ügüzden* sonra yansımali kelime)’
199. **бүйүр/büyür** ‘böğür, karın, mide’ <OT (KB) *bügür* ‘böğür’
200. **бука/buka** ‘boğa’ <ET *buka* ay.
201. **бүкүр/bükür** ‘kambur’ <ET (Uyg.) *bükri* ‘eğilmiş, bükülmüş’
202. **бул/bul** ~ **бу/бу** ‘bu’ <**bu+ol* <ET *bo* ay.
203. **буламык/ulamık** ‘bulamaç’ <DLT *bulga-* ‘tutmaç, bulamaç gibi yemekleri karıştırmak’
204. **булга-/bulga-** ‘sallamak; kirlletmek’ <ET *bulga-* ‘bulamak, karıştırmak; iç karışıklık çıkartmak, kaosa sürüklemek; safları karıştırmak, sapıtmak’
205. **бүлө-/bülö-** ‘bilemek’ <ET (Uyg.) *bile-* ay.
206. **бүлөө/bülöö** ‘bileği’ <ET (Uyg.) *bilegü* ay.
207. **булуң/buluñ** ‘köşe’ <ET *buluñ* ay.
208. **булут/bulut** ‘bulut’ <ET *bulut* ay.
209. **бүр-/bür-** ‘büzmek; kıvırmak’ <DLT *bür-* ‘büzmek’
210. **бүр/bür** ‘tomurcuk’ <ET (Uyg.) *bür~büri* ‘tomurcuk, demet, çiçek salkımı’
211. **бурак/burak** ‘güzel koku’ <ET (Uyg.) *bur-* ‘buharlaştırmak, buhar yaymak; güzel kokular yaymak, koku yükselmek’
212. **бүргө/bürgö** ‘pire’ <DLT *bürge* ay.
213. **бүрк-/bürk-** ‘püskürmek; fişkırmak’: krş. DLT *bürkür-* ‘(kan için) fişkırmak; (su için) püskürmek; (hava için) yağmur yağdırmak’
214. **бүркөк/bürkök** ‘kapalı (hava); çatık (kaş)’ <DLT

- bürkek* ‘bulutlu, sisli, kapalı (hava)’
215. **бүркүт/bürküt** ‘kartal’ <OT (ŞT) *bürküt* ay.
216. **бүрсүгүнү/bürsügünü** ‘yarından bir sonraki gün’ <*birisi küünü*
217. **бурч/burç** ‘köşe’: krş. <ET (Uyg.) *buçgak* ay.
218. **бурчак/burçak** ‘ter taneleri’ <DLT *burçak* ‘ter taneleri’
219. **бут/but** ‘but, ayak’ ET *but* ay.
220. **бүт-/büt-** ‘bitmek’ <ET (Uyg.) *büt-* ay.)
221. **бүт/бүт** ‘bütün, tam’: krş. ET (Uyg.) *biit* ‘sınır’
222. **бута-/buta-** ‘budamak’ <DLT *buti-* ay.
223. **бүтүн/бүтүн** ‘bütün, herkes’ <ET (Uyg.) *bütüin* ‘bütün, hep, hepsi birden, hepsi’
224. **буу-/buu-** ‘boğmak’ <ET (Uyg.) *bog-* ‘boğazını sıkarak öldürmek, boğmak’
225. **буу/buu** ‘buğu’ <DLT *bū* ay.
226. **буудай/buuday** ‘buğday’ <ET (Uyg.) *bugday* ay.
227. **буудайык/buudayık** ‘kuşların piri’ <ET (Uyg.) *bugdayak* ‘bir kuş türü (muhtemelen bir talih kuşu)’
228. **буура/buura** ‘damızlık erkek deve’ <ET *bugra* ay.
229. **буурсун/buursun** ‘saban, saban demiri’ <ET (Uyg.) *bukursı* ay.
230. **буурчак/buurçak** ‘börülce’ <ET (Uyg.) *burçak* ‘fasulye, bezelye’
231. **бучкак/buçkak** ‘bacağın dizden aşağı kısmı’ <DLT *buçgak* ‘devenin ayak derisi’
232. **буюк-/buyuk-** ‘donmak’ <ET (Uyg.) *bud-* ‘donmak, soğuktan donmak’
233. **буюр-/buyur-** ‘buyurmak, emretmek’ <DLT *buyur-* ‘buyurmak’ <ET (Uyg.) *buyur-* ay.
234. **бийыл/биыл** ‘bu sene’ <*bu yıl;*
235. **бык-/bık-** ‘(gizlice) sinmek’ <DLT *bük-* ‘yere doğru eğilip alçalmak ve sinmek’
236. **быкын/бıkın** ‘böğür’ <DLT *bıkın* ay. <ET (Uyg.) *bıkın* ay.
237. **былтыр/бıltır** ‘geçen yıl’ <ET (Uyg.) *bıltur* ay.
238. **бырыксы-/bırıkı-** ‘tozu çıkmak’ <ET (Uyg.) *bırığ* ‘kirlî, temiz olmayan; dışkı, pislik’
239. **бырыш/бırış** ‘buruş’ <DLT *burış* ‘deri ve elbisedeki buruşukluk’
240. **бычак/біçак** ‘bıçak’ <ET (Uyg.) *biçek* ay.
241. **бычан/біçан** ‘kuru ot’ <OT (CC) *biçen* ‘saman, kuru ot’
242. **быш-/біш-** ‘pişmek; olgunlaşmak’ <ET (Uyg.) *biş-* ay.
243. **быш-/біш-** ‘sıkıntılı olmak’ <ET (Uyg.) *buş-* ‘(nefes) tıkanmak, nefes darlığı olmak; kafası karışık olmak; telaşa düşmek’
244. **бышакта-/бішакта-** ‘için için ağlamak’ < **buşgak+la-* <DLT *buşak* ‘sıkıntılı’
245. **бышаң/бішаң** ‘atın yanağına vurulan damga’:
246. **бээ/bee** ‘dişi at’, kısrak’ <ET (Uyg.) *bi~be* ‘kısrak, dişi at’
247. **гана/gana** ‘sadece; sınırlandırma, kuvvetlendirme işlevi katar’: krş. DLT *-kiye ~ -*

- kıya* ‘küçültme eki’, ET (Orh.) *azkiña* ‘azıcık, az miktarda’
248. **дабыш/dabiş** ‘ses, ün’: bk. **тыбыш/tabış** ‘ses’
249. **дагы/dagi** ‘yine; dahi’ <ET *taki* ‘ve; dahi, daha’
250. **дак/dak** ‘leke; iz’ <DLT *dag* ‘at vb. şeyleri damgaladığı dağlama’
251. **дале/dale** ‘hala, henüz’ < **dagı+ele* <ET *taki* ‘ve; dahi, daha’
252. **дале/dale** ‘hala, henüz’ <*dagı ele*: bk.. **дагы/dagi** ‘yine; dahi’
253. **дат/dat** ‘pas’ <DLT *tat* ‘kılıç vb. üzerinde kaboran pas’
254. **де/de-** ‘demek, söylemek’ <ET *ti-* ~ *te-* ‘demek, söylemek; düşünmek; ad vermek, adlandırmak’
255. **делбе/delbe** ‘kendini zapt edemez hale getiren bir çeşit hastalık’ <ET (Uyg.) *tilfe~tilve* ‘tilbe, abdal, âşık, deli’
256. **деңиз/deñiz** ‘deniz’ <ET (Uyg.) *teñiz* ay.
257. **добуш/dobuş** ‘ses; oy (seçimde vb.)’: bk. **тыбыш/tibiş** ‘ses’
258. **доңуз/doñuz** ‘domuz’ <ET *toñuz* ‘domuz; dönemsel bir yıl adı; dönemsel bir günün adı’
259. **дөбө/döbö** ‘tepe; küme’ <ET *töpü* ‘en üst, tepe’; bk. **төбө/töbö** ‘tepe’
260. **думук-/dumuk-** ‘havasız kalmak’ <ET *tu-*: bk. **тумук-/tumuk-** ‘havasız kalmak’
261. **дын/dıñ** ‘hiç sürülmemiş ama ekine uygun bakir toprak’ <ET (Uyg.) *tın* ‘nadasa terk edilmiş, sürülmemiş’
262. **жаа/саа** ‘yay’ <ET *ya* ay.
263. **жаак/саак** ‘çene, yanak’ <ET *yañak* ‘yanak’
264. **жаап/саар** ‘örtüp’ <*yap-*; ;
265. **жабагы/сабагы** ‘yarağı, yapak’ <ET (Uyg.) *yapaku* ‘tay; yarağı’
266. **жабуу/сабуу** ‘örtü’ <DLT *yarı* ‘eyer örtüsü’; bk. **жап-/сар-** ‘kapatmak, örtmek’
267. **жабыш-/сабиş-** ‘yarışmak’: krş. DLT *yapçur-* ~ *yapçur-* ~ *yawçur-* ‘yarıştırmak’ <*yap-ış-ur-* <ET *yap-* ‘örtmek’
268. **жаз-/саз-** ‘hata yapmak, yanılmak’ <ET *yaz-* ‘yanılmak, aldanmak’
269. **жаз/саз** ‘ilKB, ahar’ <ET *yaz* ‘ilKB, ahar’
270. **жаз-/саз-** ‘yazı yazmak’ <ET (Uyg.) *yaz-* ay.
271. **жазда-/сазда-** ‘yaslamak’ <ET (Uyg.) *yasta-* ‘yaslanmak’
272. **жаздык/саздык** ‘yastık’ <ET (Uyg.) *yastok* ‘yastık’
273. **жазы/сази** ‘yayvan, geniş’ <ET *yazı* ‘ova, step’
274. **жазык/сазык** ‘suç; günah’ <DLT *yāzuk~yazuk* ‘suç, günah’
275. **жай-/сау-** ‘yaymak’ <ET (Uyg.) *yad-* ay.
276. **жайлоо/саулоо** ‘yayla’ <ET *yaylag* ay.
277. **жайна-/сауна-** ‘bol olmak; mutlu olmak’ <OT (ŞT) *yayna-* ‘rahatlamak’
278. **жайыт/сауыт** ‘mera, otlak’ <ET (Uyg.) *yayıt* ‘otlak’
279. **жакшы/сақшы** ‘iyi, güzel’ <OT *yakşı* ~ *yaxşı* ay. <ET (Uyg.) *yakşı* ‘iyi, güzel’
280. **жакын/сақын** ‘yakın’ <ET (Uyg.) *yakın* ay.
281. **жал/сал** ‘yele’ <DLT *yāl~yalıg~yil* ay.

282. **жала-/cala-** ‘yalamak’
<ET (Uyg.) *yalga-* ay.
283. **жалаң/calañ** ‘katıksız;
sadece, yalnız’ <ET *yalıñ*
‘çıplak, yoksul’
284. **жалбар-/calbar-**
‘yalvarmak’ <ET (Uyg.) *yalbar-*
~ *yalvar-* ay.
285. **жалбыз/calbiz** ‘yarpuz’
<DLT *yarpuz* ‘bir bitki türü’
286. **жалбырак/calbırak**
‘yaprak’ <*yalbırgak <ET
(Uyg.)
yapırgak~yapırkak~yalbırgak
ay.
287. **жалган/calgan** ‘yalan’
<ET *yalgan* ay.
288. **жалгыз/calgız** ‘yalnız,
tek’ <ET (Orh.) *yalğus* ‘yalnız,
tek başına; tek, biricik’
289. **жалк-/calk-** ‘bir şeyden
soğumak’ <OT (KB) *yalk-*
‘bıkmak, usanmak’
290. **жалпай-/calpaу-** ~
жалпый-/calpıу- ‘yassılanmak’
291. **жалпак/calpak** ‘yassı’:
krş. DLT *yalpı* ‘derinliği
olmayan tabak vb. ahşab eşya’
292. **жалт/cılt** ‘parıltı, pırıltı’:
krş. DLT *yaldrı-* ~ *yaldra-*
‘parlamak, ışık vermek’,
yaldrık~yuldrık ‘parlak’
293. **жалын/calın** ‘alev’
<DLT *yalın* ay. <ET (Uyg.)
yalın ‘parıltı, parlaklık; alev’
294. **жамак/самак** ‘yama’
<ET (Uyg.) *yamağ* ay.
295. **жаман/саман** ‘kötü,
fena’ <ET (Uyg.) *yaman* ay.
296. **жамбаш/самбаş** ‘kalça
kemiği’ <DLT *yān* ‘kalça
kemiği’
297. **жамгыр/самгир**
‘yağmur’ <ET (Uyg.) *yagmur*
ay.
298. **жамын-/самın-**
‘örtünmek’ <ET (Uyg.) *yabın-*
‘örtünmek’
299. **жан-/can-** ‘geri dönmek;
geri sökülme’ <ET *yan-* ‘geri
dönmek; (savaşta) geri
çekilmek; vazgeçmek’
300. **жан/can** ‘yan, yön, taraf’
<ET (Uyg.) *yan* ay.
301. **жан-/can-** ‘yanmak’
<DLT *yan-* ay.
302. **жана/cана** ‘ve; yine’
<ET *yana* ‘yine, tekrar, ve,
yeniden, dahi’
303. **жаңгак/саңгак** ‘ceviz’
<ET (Uyg.) *yagak* ay.
304. **жаңы/саңи** ‘yeni’ <ET
(Uyg.) *yañı* ‘yeni; acemi; körpe;
yeni rahip olarak atanmış; ayın
ilk on gününden biri’
305. **жаңыл/саңил-**
‘yanılmak’ <ET *yañıl-* ay.
306. **жаңыр-/саңир-**
‘yankılanmak’ <ET (Uyg.)
yañku-r- ‘tınlamak, çınlamak’
307. **жап-/сар-** ‘karatmak,
örtmek’ <ET (Uyg.) *yap-* ay.
308. **жапалак/саралак** ‘bir
çeşit baykuş’ <OT (CC) *yabalak*
‘baykuş’
309. **жапшыр-/саршыр-**
‘çiğnemek, ezmek’: krş. DLT
yapşur- ~ *yapşur-* ~ *yawşur-*
‘yapıştırmak’
310. **жапыз/сарыз** ‘alçak’
<ET *yabız* ‘berbat, kötü, fena’
311. **жапыр-/сарыр-** ‘yere
doğru eğmek’ <DLT *yapır-*
‘saklayıp gizlemek’
312. **жар/cар** ‘yar, uçurum’
<ET *yar* ‘kaya, uçurum’
313. **жар-/сар-** ‘yarmak’ <ET
(Uyg.) *yar-* ay.
314. **жара/cара** ‘yara’ <OT
(CC) *yara* ay.
315. **жара-/сара-** ‘yaramak’
<ET *yara-* ‘işe yaramak, bir iş
için uygun olmak, kullanışlı
olmak’

316. **жарак/сарак** ‘silah’
<OT (ŞT) *yarağ* ‘hazırlık; araç gereç’
317. **жараш-/сараş-**
‘yakışmak; bir araya gelmek’
<ET (Uyg.) *yaraş-* ‘yakışmak, yaraşmak, uydurmak’
318. **жарганат/сарганат**
‘yarasa’ <OT (DEMT,)
yarkanat ay. <*yariğ kanat* ay.
319. **жарды/сарды** ‘yoksul, fakir’ <ET (Uyg.) *yarlığ* ‘sefil, fakir, yoksul’
320. **жардык/сардык** ‘yarlık, ferman, kanun’ <ET (Uyg.) *yarlığ* ‘sultanın mektubu ve emri’
321. **жары-/сары-**
‘aydınlanmak, tan ağarmak’
<ET (Uyg.) *yarı-* ‘parlamak, ışık saçmak; aydınlanmak’
322. **жарыш/сарыш** ‘yarış’
<DLT *yariş* ‘at yarışı’: bk. **жарыш-/сарыш-** ‘yarışmak’
323. **жарыш-/сарыш-**
‘yarışmak’ <ET (Uyg.) *yariş-* ay.
324. **жат/сат** ‘yabancı’ <ET *yat* ay.
325. **жат-/сат-** ‘yatmak’ <ET *yat-* ‘yatmak, bir yerde uzanır halde bulunmak; (kemikler) yığılmak; (cenaze) gömülmeden kalmak, ortada kalmak’
326. **жатырка-/сатırка-**
‘yadırgamak’ <AT **yātırka-* ay.
327. **жаш/саş** ‘yaş; yıl’ <ET *yaş* ‘hayat, yaşam, zaman, yaş, ömür’
328. **жаш/саş** ‘genç; yaş’
<ET (Uyg.) *yaş* ‘yaş, körpe, yeşil’
329. **жаш/саş** ‘göz yaşı’ <ET *yaş* ay.
330. **жашыл/сашил** ‘yeşil’
<ET *yaşıl* ‘açık mavi, yeşil’
331. **жашын-/саşын-**
‘saklanmak, gizlenmek’ <ET (Uyg.) *yaş-* ‘saklanmak, gizlenmek, ortadan kaybolmak; çıkmak’
332. **же-/се-** ‘yemek’ <ET *ye-* ay.
333. **жез/cez** ‘bakır’ <ET (Uyg.) *yez~yiz* ‘pirinç, bakıra çinko katılarak elde edilen sarı renkli bir alaşım’
334. **жезде/cezde** ‘enişte’
<DLT *yezne* ‘enişte’
335. **жейрен/сеурен**
‘turuncumsu renk’ <ET *yegren* ‘kestane rengi’
336. **жел/сел** ‘yel’ <ET (Uyg.) *yel* ‘rüzgâr, yel; hava (element)’
337. **жел-/сел-** ‘yelmek; tırıs gitmek’ <ET *yel-* fiili ‘(at için) hızla sürmek, dört nala kaldırmak; akın ettirmek’
338. **желе/cele** ‘atların sırayla bağlandığı iki ucu iki kazığa bağlı kendir, urgan; örümcek ağı’ <ET (Uyg.) *yeli~yeliü* ‘hayvan tutmaya yarayan ip’
339. **желим/селім** ‘zambak, yapıştırıcı; plastik’ <ET (Uyg.) *yelim* ay.
340. **желин/селін** ‘hayvanın memesi’ <DLT *yilin* ‘kısırak memesi’
341. **желпи-/селпи-**
‘yellemek’ <ET (Uyg.) *yelpi-* ‘yellemek, yelpazelemek’
342. **жем/сем** ‘yem’ <DLT *yem~yim* ‘yiyecek, rızık’
343. **жемир-/семір-**
‘aşınmak’ <ET (Uyg.) *yemir-* ‘kırmak, ezmek, mahvetmek, yıkmak’
344. **жемиш/сөміш** ‘yemiş, meyve’ <ET (Uyg.) *yemiş* ‘meyve, yemiş’
345. **жең/сең** ‘yen, giysi kolu’
<ET (Uyg.) *yeg~yeg* ay.
346. **жең-/сең-** ‘yenmek’
<OT *yeg-* ‘yenmek, galip gelmek’

347. **жеңе/ceңe** ‘yenge’ <ET (Uyg.) *yeңe* ay.
348. **жентек/centek** ‘yeni doğmuş bebek için kutlama yemeği’: krş. DLT *yeni-* ~ *yini-* ‘kadın doğurmak’, *yenigü* ‘neredeysе doğuracak olan’
349. **жер/ser** ‘yer’ <ET *yer~yir* ‘yer, toprak, tarla, arazi, yeryüzü’
350. **жери-/ceri-** ‘reddetmek; beğenmemek’ <ET (Uyg.) *yer-~yir-* ~ *er-* ‘iğrenmek’
351. **жет-/cet-** ‘ulaşmak, varmak’ <ET *yet-* ‘ulaşmak, erişmek’
352. **жетек/cetek** ‘rehber, kılavuz’: bk. **жетеле-/çetele-** ‘elinden tutup götürmek; yol göstermek’
353. **жетеле-/cetele-** ‘elinden tutup götürmek; yol göstermek’ <ET *yet-* (I) ‘yedmek, (atı) yedekte götürmek’
354. **жети/ceti** ‘yedi’ <ET *yeti~yiti* ay.
355. **жетиген/cetigen** ‘büyükayı takım yıldızı’ <ET (Uyg.) *yetigen* ay.
356. **жетил-/cetil-** ‘olgunlaşmak, yetişmek’ <DLT *yetil-* ~ *yitil-* ‘iltihak etmek’
357. **жетимиш/cetimiş** ‘yetmiş’ <ET *yetmiş* ay.
358. **жетөө/cetöö** ‘yedisi’ <*ceti+egü* <ET *yeti~yiti* ay.
359. **жибек/cibek** ‘ipek’ <OT (CC) *yibek~ipek* ‘ipek’
360. **жибер-/ciber-** ‘göndermek’ <OT (ŞT) *yiber-* ‘göndermek’
361. **жиби-/cibi-** ‘(ıslanarak) yumuşamak’: krş. CC *yibit-* ‘ıslatmak, nemlendirmek, ıslatarak yumuşatmak’
362. **жигит/cigit** ‘yiğit’ <ET (Uyg.) *yigit* ‘yiğit, delikanlı’
363. **жийде/ciyde** ‘iğde’ <ET (Uyg.) *yigde* ay.
364. **жийиркен-/ciyirken-** ‘iğrenmek, tiksинmek’ <DLT *yigren-* ‘(et vb. bir şeyi) çiğ kabul edip yemekten vazgeçmek’
365. **жилик/cilik** ‘ilik’ <ET (Uyg.) *yilik* ‘ilik, kemik’
366. **жип/cip** ‘ip’ <ET (Uyg.) *yip* ay.
367. **жит-/cit-** ‘yitmek, kaybolmak’ <ET *yit-* ~ *yet-* ay.
368. **жогол-/cogol-** ‘yok olmak; ortadan kalkmak’ <ET *yoqal-* ‘yok olmak, kaybolmak’
369. **жогору/cogoru** ‘yukarı’ <ET *yukaru* ay.
370. **жогот-/cogot-** ‘yok etmek; ortadan kaldırmak’ <ET *yokad-* ‘yok olmak; ortadan kalkmak’
371. **жой-/coy-** ‘yok etmek’ <ET (Uyg.) *yod-* ‘silmeк, çözülmek’
372. **жок/сок** ‘yok’ <ET *yok* ‘yok; yoksul; (fiil çekimi ögesi) değil’
373. **жол/col** ‘yol’ <ET *yol* ay.
374. **жолборс/colbars** ‘kaplan’ <OT (CC) *yolabars* ‘kaplan’
375. **жолдош/coldoş** ‘arkadaş’ <OT (DK) *yoldaş* ay.
376. **жоло-/colo-** ‘yaklaşmak; uğramak’ <ET (Uyg.) *yola-* ‘yola koyulmak, bir yerden geçip gitmek, gitmek’
377. **жолу/colu** ‘defa, kez’ <ET *yoli* ‘defa, kere, kez’
378. **жон-/con-** ‘yontmak’ <ET (Uyg.) *yon-* ay.
379. **жонгучка/çoңguçka** ‘yaban yonca’ <ET (Uyg.) *yorıncga* ‘yonca, kaba yonca, alfalfa’

380. **жоо/соо** ‘düşman’ <ET *yagı* ay.
381. **жоолук/cooluk** ‘yazma, baş örtüsü’ <**yag+lık* <ET (Uyg.) *yag* ‘yağ, tereyağı, saf yağ, sadeyağ’
382. **жоон/соон** ‘yoğun’ <ET *yogun* ‘yoğun, kalın, kaba’
383. **жоор/соор** ‘yağır’ <DLT *yagır* ‘büyükKB, aş hayvanların yarası’
384. **жоот-/соот-** ‘avutmak’: krş. ET (Uyg.) *avit-* ‘avutmak, teselli etmek, şımartılmak’
385. **жоош/соош** ‘yumuşak huylu’ <ET (Uyg.) *yabaş ~ yavaş* ‘yumuşak huylu, sakin’
386. **жорго/corgo** ‘yorga’ <DLT *yoriga at* ‘yorga at’
387. **жорт-/сорт-** ‘yortmak; esmek’ <ET (Uyg.) *yort-* ‘geçit töreni yapmak, yürütmek, yola çıkmak’
388. **жору-/сору-** ‘yorumlamak, tabir etmek’ <ET (Uyg.) *yör-* ‘yorumlamak, izah etmek, açıklamak, tefsir etmek; çözmek’
389. **жорук/сорук** ‘davranış, karakter’ <ET (Uyg.) *yorig* ‘yol, patika, gidişat, eylem; yatkinlik; davranış, hareket, davranış biçimi; iyi amel’
390. **жошу-/сошу-** ‘kan vb. sıvı akmak’ <AT **çöş-* ‘çoşmak’; krş. DLT *yoşıl-* ‘akmak’
391. **жөлө-/cölö-** ‘birine yardım etmek’ <ET (Uyg.) *yöle-* ay.
392. **жөн/сөн** ‘bir şeyin yolu yordamı’ <ET (Uyg.) *yön ~ yon* ‘şekil, biçim, tarz, denk gelen (bir şey); uygunluk; tesir’
393. **жөө/сөө** ‘yaya’ <ET *yadag* ay.
394. **жөргө-/cörgö-** ‘bir araya getirip bağlamak; sarmak’ <ET (Uyg.) *yörge-* ‘sarmak, etrafını sarmak, bürümek, bağlamak’
395. **жөргөм/cörgöm** ‘küçükKB, aş hayvanın akciğer, karaciğer, bağırsak veya işkembesinden hazırlanan yemek’: krş. DLT *yörgemeç* ‘işkembe ve bağırsaklar dürülür; içine ince bağırsak konur; ızgara yapılır veya pişirilir’
396. **жөткүр-/cötkür-** ‘öksürmek’ <OT (CC) *yötkür-* ‘öksürmek’
397. **жөтөл/cötöl** ‘öksürük’ <ET (Uyg.) *yötül-ötül* ‘öksürük’
398. **жуу/суу-** ‘yıkamak’ <ET (Uyg.) *yu-* ‘yıkamak, yıkanmak, temizlemek’
399. **жүгөн/сүгөн** ‘dizgin, yular’ <DLT *yügün* ‘gem, uyan’
400. **жүгөрү/сүгөрү** ‘darı, mısır’ <ET (Uyg.) *üyür* ‘tahıl, darı’
401. **жүгүн-/сүгүн-** ‘eğilmek, secde etmek’ <ET *yükün-* ‘saymak, saygı göstermek; boyun etmek; ibadet etmek’
402. **жүгүр-/сүгүр-** ‘koşmak’ <ET *yügür-* ‘koşmak; (kan) akmak, yaralanmak, ölmek’
403. **жудурук/судурук** ‘yumruk’ <ET (Uyg.) *yudruk* ‘yumruk’
404. **жүз/сүз** ‘yüz (sayı adı)’ <ET *yüz* ay.
405. **жүз/сүз** ‘yüz, çehre’ <ET *yüz* ay.
406. **жүздүк/сүздүк** ‘yüzük’ <ET (Uyg.) *üzük~yüzük* ‘yüzük’
407. **жүзүм/сүзүм** ‘üzüm’ <ET (Uyg.) *üzüm ~ üsüm* ay.
408. **жука/суга** ‘ince’ <ET *yuka* ‘narın, yufka, ince’
409. **жул-/сүл-** ‘yolmak, koparmak’ <ET (Uyg.) *yul-* ay.

410. **жүлк-/culk-** ‘güçle çekmek, yolmak’ <OT (CC) *yulk-* ‘yolmak, koparmak, kökünden koparmak’
411. **жүлмүй-/culmuy-** ‘köse görünümde olmak’; krş. DLT *yüli-* ‘tıraş etmek’, *yüligü* ‘saçı traş etmek için kullanılan ustura’
412. **жүлүн/cülün** ‘omurilik’ <ET (Uyg.) *yulun* ‘bel kemiği, omurga’
413. **жумур/cumur** ‘yuvarlak’ <DLT *yumur* ‘hayvanın kör bağırsağı’
414. **жумуртка/cumurтка** ‘yumurta’ <ET (Uyg.) *yumurtga* ‘yumurta (aynı zamanda Budizm’de mümkün bir doğum türü)’
415. **жумуш/cumuş** ‘iş’ <DLT *yumuş* ‘iki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber görürüp getirme’ <ET *yumuş* ‘hizmet, vazife; elçilik görevi’
416. **жумушчу/cumuşçu** ‘işçi’ <DLT *yumuşçı* ‘melek’
417. **жумша-/cumşa-** ‘iş buyurmak’ <OT *yumşa-* ~ *cumşa-* ‘emretmek, buyurmak’
418. **жумшак/cumşak** ‘yumuşak’ <ET (Orh.) *yumşak* ay.
419. **жүн/cün** ‘yün’ <ET (Uyg.) *yun* ay.
420. **жупка/cupka** ‘mayalanmamış hamurdan pişirilen ince yufkaya süt, tere yağı eklenerek yapılan yemek’ <DLT *yubka* ~ *yuwka* ‘her şeyin incesi’
421. **жүр-/cür-** ‘yürümek’ <ET (Orh.) *yori-* ‘adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek; isyan etmek, başkaldırmak; ilerlemek, gelişmek, kalkınmak; ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak’
422. **жүрөк/cürök** ‘yürek, kalp’ <ET *yürek* ay.
423. **журт/curt** ‘yurt, halk’ <ET *yurt* ‘yurt, kamp yeri, konaklama yeri; cenaze çadırı’
424. **жут/cut** ‘kıtık’ <ET *yut* ‘kıtık’
425. **жут-/cut-** ‘yutmak’ <DLT *yut-* ay.
426. **жуу-/cuu-** ‘yıkamak’ <ET (Uyg.) *yu-* ‘yıkamak, yıkanmak, temizlemek’
427. **жуук/cuuk** ‘yakın’ <ET *yaguk* ay.
428. **жуур-/cuur-** ‘yoğurmak’ <ET *yogur-* ‘yoğurmak; bir yeri yoğururcasına yürüyerek aşmak’
429. **жуурат/cuurat** ‘koyun sütünden yoğurt’ <DLT *yugrut* ‘yoğurt’
430. **жууркан/cuurkan** ‘yorgan’ <ET (Uyg.) *yogurkan* ‘yatak çarşafı’
431. **жуут-/cuut-** ‘yaklaştırmak, yakın olmasına müsaade etmek’ <ET *yagut-* ay.
432. **жыгач/çigaç** ‘ağaç; tahta’ <ET *ı~ ıgaç* ‘ağaç; orman; kereste’
433. **жыды-/çidi-** ‘(saç, yün, tüy) dökülmek’ <DLT *yıdı-* ‘kokmak’ <ET (Uyg.) *ıdı-* ay.
434. **жый-/çiy-** ‘toplamak’ <ET *yig-* ‘yığmak, toplamak; (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka *bodun* ve boyları müttefik kılmak’
435. **жыйырма/çiyırma** ‘yirmi’ <ET (Uyg.) *yegirme~yigirme* ay.
436. **жыл/çil** ‘yıl’ <ET *yil* ay
437. **жылан/çılan** ‘yılan’ <ET *yılan* ‘yılan; yılan yılı’
438. **жылгын/çilgin** ‘ılgın, ılgın ağacı’ <DLT *yilgun* ay.

439. **жылдыз/çıldız** ‘yıldız’ <ET (Uyg.) *yultuz* ‘yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen’
440. **жылкы/çılkı** ‘yılkı, at’ <ET *yılkı* ‘dört ayaklı evcil hayvanlar; çiftlik hayvanları’
441. **жылуу/çıлуу** ‘ılık’ <ET (Uyg.) *yılıg* ‘yumuşak; sıcak’
442. **жылчык/çılçık** ‘şule, ışık’ <OT (KB) *yalçık* ‘ay’
443. **жыпар/çıпар** ‘misk koku’ <ET *yıpar* ‘cenaze ritüellerinde kullanılan kokulu mum, tütsü’
444. **жырт-/çıрт-** ‘yırtmak’ <ET (Uyg.) *yırt-* ay.
445. **жыт/çıt** ‘koku’ <ET (Uyg.) *yıd* ay.
446. **жыш/çıш** ‘sık, sık orman’ <ET *yıш* ‘orman, ormanla kaplı dağ’
447. **жээн/çeen** ‘yeğen’ <ET *yegen~yigen* ‘yeğen; bir unvan niteleyicisi’
448. **закым/zakım** ‘gözle fark edilebilen hafif yel akımı’ <AT *sākım ‘serap’
449. **заргалдак/zargaldak** ‘sarıasma kuşu’ ~ **саргалдак/sargaldak** ‘sarı çiçek açan zararlı bitki; bir tür göçebe kuş adı’
450. **заргын/zargın** ‘sarı çiçekli, çok yıllık bir çeşit bitki’ ~ **саргын /sargın** ‘dağlarda yetişen bitki türü’ <DLT *sargan* ‘çorak yerde biten bitkinin adı’
451. **идиш/idiш** ‘kap, kap kacak’ <ET (Uyg.) *idiш* ‘kap kacak, çömlek’
452. **из/iz** ‘iz’ <ET (Uyg.) *iz* ‘iz, ayak izi; işaret; yol’
453. **изги/izgi** ‘asil, iyi’ <ET *eğgü*; bk. **ийги/iygi** ‘iyi, güzel’
454. **изде-/izde-** ‘aramak’ <OT (CC) *izde-* ~ *isde-* ay.
455. **ий-/iy-** ‘eğmek’ <ET (Uyg.) *eg-* ay.
456. **ий-/iy-** ‘-ıp vermek (tezlik bildiren yardımcı fiil)’ <ET *ı-* ~ *ıd-* ~ *yıd-* ~ *ıt-* ‘göndermek; (yetkili) göndermek; (*il, yer, sub* vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek; (sab sözüyle) mesaj göndermek; (*törü* sözüyle) Türk töresine uymak’
457. **ийги/iygi** ‘iyi, güzel’ <ET (Orh.) *eğgü* ‘iyi, has, katıksız; soylu, safkan at; iyilik, kar, kazanç, yarar’
458. **ийгилик/iygilik** ‘başarı’ <DLT *eğgülük* ‘iyilik’
459. **ийди/iydi** ‘ahşaptan kaşık, kerçe gibi eşyaları yaparken kullanılan oymaya uygun bıçak gibi alet’ <ET (Uyg.) *egdü* ‘eğri bıçak’
460. **ийик/iyik** ‘iğ, kirmen’ <ET (Uyg.) *ik* ‘çıkırık, cehre, iğ’
461. **ийин/iyin** ‘in’ <ET (IB) *in* ‘in, hayvan yuvası’
462. **ийин/iyin** ‘omuz’ <ET (Uyg.) *egin~eñin* ‘çatı’
463. **ийир-/iyir-** ~ **ийри-/iyri-** ‘ip eğirmek’ <ET *egir-* ‘sarmak, eğirmek, bükmek’
464. **иймек/iymek** ‘küpe’ <DLT *iğmek* ‘altından veya gümüştan kadın halkası’
465. **иймен-/iymen-** ‘çekinmek’ <ET (Uyg.) *eymen-* ‘korkmak, korkak olmak, korkmuş olmak, korku hissetmek; utanmak, mahcup olmak, utangaç olmak’
466. **ийне/iyne** ‘iğne’ <ET (Uyg.) *yigne* ay.
467. **ийни/iyni** ‘omuzu’ <*iyin+i*: bk. **ийин/iyin** ‘omuz’
468. **ийрек/iyrek** ‘deriyi işlemede kullanılan iki başlı yumru ahşap saplı ortasında

- pürtük dişleri olan alet' <DLT *ıdırig* 'kalın ve pürtüklü nesne'
469. **ийри/iyri** 'eğri' <ET *egri* 'eğri; hörgüçlü (deve)'
470. **ийрим/iyrim** ~
ирим/irim 'girdap, eğrim' <ET (Uyg.) *egrim* 'girdap, eğrim'
471. **ил-/il-** 'ilmek, iliştiirmek; asmak' <ET (Uyg.) *il-* 'tutmak, yakalamak; almak'
472. **илгери/ilgeri** 'önce, geçmişte; ileri' <ET *ilgerü* 'ileri doğu'
473. **имер-/imer-** 'kendine yaklaştıirmek; toplamak' <ET (Uyg.) *imer-* 'çevirmek, kuşatmak, rahatsız olmak, çekmek'
474. **инек/inek** 'üç yaştan büyük dişi inek' <ET (Uyg.) *ingek~ınek* 'inek'
475. **ини/ini** 'küçük erkek kardeş' <ET *ini* 'erkek kardeş'
476. **инир/ıgir** 'akşamın alaca karanlığı' <DLT *ıgir~emir* 'alaca karanlık'
477. **ирн-/iri-** 'bozulmak; çürüme' <ET (Uyg.) *yirü-* 'çürüme, bozulmak; yok olmak'
478. **ирн/iri** 'iri, büyük' <ET (Uyg.) *irig* 'iri, kaba saba, iriyarı'
479. **ирнк/irık** 'enenmiş üç yaşından büyük koyun' <ET (Uyg.) *irk* 'genç erkek keçi; koç'
480. **ирнн/irın** 'irin' <ET (Uyg.) *irın* ~ *yirın* 'irin, cerahat'
481. **ирнектеш/irnekteş** 'ortak, ortaklaşma': krş. DLT *irk-* 'toplamak'
482. **ис/is** 'is' <DLT *ış* 'kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum'
483. **искек/iskek** 'cımbız' <DLT *iske-* '(yün, ot vb.) yolmak'
484. **ит/it** 'köpek' <ET *ıt* 'köpek; köpek yılı'
485. **итер-/iter-** 'ittirmek' <ET (Uyg.) *ıt-* 'itmek, (saçları) geri atmak'
486. **ич/ıç** 'ıç, karın' <ET *ıç* 'ıç; has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez; mide'
487. **ичегн/ıçegi** 'bağırsak' <ET (Uyg.) *ıçegi* 'ıç, ıç organlar'
488. **ичнк/ıçık** 'kürklü gocuk' <DLT *ıçük* 'samur, sincap vb. hayvanlardan elde edilen kürk'
489. **ичке/ıçke** 'ince' <ET *yınçge* ay.
490. **ичкери/ıçkeri** 'ıçeri' <ET (Uyg.) *ıçgerü* ~ *ıçgeri-* ~ *ıçkerü* 'ıçeri, saray'
491. **ичмек/ıçmek** 'eyerin altına konan yumuşak keçe' <DLT *ıçmek* 'kuzu dersinden kürk'
492. **иш/ış** 'ış' <ET *ış~eş* 'ış, hizmet'
493. **ишен-/ıšen-** 'güvenmek' <DLT *ıšen-* 'güvenmek, itimat etmek'; krş. ET (Uyg.) *ışan-* 'inanmak, güvenmek, itimat etmek'
494. **коңгуроо/koңguroo** 'çan; zil' <ET (Uyg.) *koңragu* ay.
495. **кабар-/kabar-** 'kabarmak; sinirlenmek' <DLT *kabar-* 'şışmek, kabarmak'
496. **кабылан/kabilan** 'kaplan' <ET (Uyg.) *kaplan* 'leopard, pars'
497. **каган/kagan** 'kağan, hakan' <ET *kagan* 'kağan'
498. **каз/kaz** 'kaz' <ET *kaz* ay.
499. **каз-/kaz-** 'kazmak' <ET (Uyg.) *kaz-* ay.
500. **казан/kazan** 'kazan, tencere' <DLT *kazgan* 'çöküntü,

- çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur'
501. **казанбак/ kazanbak** 'göç sırasında kullanılan kazan kabı' <kazan + kap: bk. **казан/ kazan** 'kazan, tencere'
502. **казы/ kazı** 'yılkı sucuğu yarımında kullanılan atların karın yağı' <ET (Uyg.) *kazı* 'karın yağı'
503. **казык/ kazık** 'kazık' <ET (Uyg.) *kazguk~kazgok*
504. **казынды/ kazındı** 'kazıntı' <DLT *kazındı* 'kazılmış olan (toprak vb.)'
505. **кай/ kay** 'hangi' <ET (Uyg.) *kayu* 'hangi, hangisi'
506. **кайгы/ kaygı** 'kaygı' <ET (Uyg.) *kadgu* 'keder, kaygı, lekeleme, ihtiras, tutku'
507. **кайда/ kayda** 'nerede' <ET (Uyg.) *kayda ~ kayuda ~ kayuta* 'nerede, nereye'
508. **кайдан/ kaydan** 'nereden' <ET *kantan* 'nereden'
509. **каймак/ kaymak** 'kaymak' <ET (Uyg.) *kayak* 'kaymak, krema, tereyağı, yağ, toz tabakası'
510. **кайна-/ kayna-** 'kaynamak' <ET (Uyg.) *kayın~ kayna-* 'kaynamak, haşlamak, pişmek'
511. **кайрак/ kayrak** 'su gitmeyen, yağmur suyuyla beslenen toprak' <*kayır+ak* <DLT *kayır* 'yumuşak zeminli toprak; kum'
512. **кайт-/ kayt-** 'dönmek, geri gitmek, geri gelmek' <OT (CC) *kayt-* 'geri dönmek'
513. **кайы-/ kayı-** 'hayvan cinsel ilişkide bulunmak (deve), kösnümek': krş. ET (Uyg.) *kayır* 'kunduz hayası, (kunduzun) salgı(sı)'
514. **кайы-/ kayı-** 'kumaşı katlayarak açık yer bırakmadan dikmek': krş. DLT *kağıg* 'sağlamlaştırılmış dikiş', *kadıl-* '(elbise) teyellenmek'
515. **кайык/ kayık** 'kayık' <DLT *kaygık~kayguk* ay.
516. **кайын/ kayın** 'kayın, hısım' <ET (Uyg.) *kadın* 'dünür, kaynata kaynana; hısım'
517. **кайың/ kayıң** 'kayın ağacı' <ET (Uyg.) *kadıң* 'huş ağacı, huş ağacının kabuğundan yapılmış kap kacak'
518. **кайырмак/ kayıрмак** 'olta': krş. KB, *karmak* 'çengel'
519. **кайыш-/ kayış-** 'bükülmek, eğilmek': krş. DLT *kağır-* '(boyun) burmak'
520. **кайыш/ kayış** 'kayış' <ET (Uyg.) *kadış* 'kayış, dizgin ve gem'
521. **какшы-/ kakşı-** 'susuz kurumak, nemsiz kalmak': krş. DLT *kakraş-* '(herhangi bir sıvı) azalmak, (su) çekilmek; (vücuttaki) şiş inmek', *kak* 'her türlü meyvenin kurusu'
522. **какыр-/ kakır-** 'balgam çıkarmak' <OT (CC) *kakır-* 'hah' diye genizden lanrığı çıkartıp tükürmek'
523. **калар/ kalar** 'sıçan' <DLT *keler* 'kertenkele'
524. **калтылда-/ kaltılda-** ~ **калчылда-/ kalçılда-** 'titremek'
525. **калың/ kalıң** 'başlık parası, mihr' <ET (Uyg.) *kalıң* ay.
526. **калың/ kalıң** 'kalın' <ET (Uyg.) *kalın* 'gür, kalın, sık, yoğun'
527. **камчы/ kamçı** 'kamçı' <ET (Uyg.) *kamçı* 'kamçı, kamçılama şeklindeki ceza'
528. **камыш/ kamış** 'kamış' <ET (Uyg.) *kamış* ay.
529. **кан-/ kan-** '(suya) kanmak, doymak' <ET (Uyg.)

- kan-* ‘memnun olmak, tatmin olmak’
530. **кан/кан** ‘han’ <ET *kan* ay.
531. **кан/кан** ‘kan’ <ET *kan* ay.
532. **канат/kanat** ‘kanat’ <ET (Uyg.) *kanat* ay.
533. **кандай/kanday** ‘nasıl’ <ET *kan+teg*
534. **кантила/kantala** ‘tahtakurusu’ <OT (CC) *kandala* ay.
535. **канча/kañça** ‘kaç’ <DLT *kañça* ‘nereye’
536. **канчык/kancık** ‘dişi köpek; kancık’ <DLT *kañçık* ‘dişi köpek’
537. **канык/kanık** ‘tecrübeli, deneyimli’ <DLT *kanıg* ‘insandaki iyilik ve cömertlik hasreti’
538. **каңырсы-/kañırsı-** ‘yanmaktan pis kokmak; kötü kokmak’ <DLT *keñirsi-* ‘yanmak, kokusu yükselmek’
539. **каңырык/kañırık** ‘geniz’ <DLT *kañ(i)rık* ‘damak; gaga’
540. **капкак/каркак** ‘kapak’ <DLT *kapgak* ‘sadak, ok kılıfının karağı’
541. **капчык/карçık** ‘para kesesi; mide, karın’ <ET (Uyg.) *karçuk* ‘küçük tulum, küçük kap, kese’
542. **кар/кар** ‘kar’ <ET *kar* ay.
543. **кара/kara** ‘kara, siyah’ <ET *kara* ay.
544. **карагат/karagat** ‘Frenk üzümü’: krş. ET (Uyg.) *kat* ‘(çilek, dut, böğürtlen gibi meyvelerin) tanesi’;
545. **карамык/karamık** ‘kırmızı çiçekli, tohumu zehirli ot’ <ET (Uyg.) *karamuk* ‘tanecik’
546. **караңгы/karaңgı** ‘karanlık’ <ET (Uyg.) *karaңgu* ay.
547. **карга-/karga-** ‘beddua etmek, lanetlemek’ <ET *karga-* ay.
548. **карга/karga** ‘karga’ <ET *karga* ay.
549. **каргыш/kargış** ‘kargış, lanet’ <DLT *kargış* ‘lanet ve lanetleme’
550. **карды/kardı** ‘karnı’: bk. **карын/карін** ‘karın; mide’
551. **карлыгач/karlıgaç** ‘kurlangıç’ <ET (Uyg.) *karlıgaç* ay.
552. **карма-/karma-** ‘ellemek, tutmak, kavramak’ <OT (ŞT) *karba-* ‘kavramak, yakalamak’; krş. ET (Uyg.) *karva-* ‘dokunmak, sıkı tutmak, yakalamak, kavramak’
553. **карсак/karsak** ‘yırtıcı hayvanların gelen adı; kuyruğu ve kulağının ucu kara olan bozkır tilkisi’ <ET (Uyg.) *karsak* ‘karsak’
554. **карт/kart** ‘kabuk, yaranın veya sivilcenin kurumasıyla deriden oluşan tabaka’ <ET (Uyg.) *kart* ‘ülser, yara, çiban, tümör, şişme, şişkinlik’
555. **карт/kart** ‘yaşlı’ <OT (CC) *kart* ‘yaşlı, ihtiyar’
556. **картылда-/kartılda-** ‘katur kutur ses çıkartmak’ ~ **карчылда-/karçılда-** ‘katur kutur etmek’
557. **каруу/karuu** ‘kolun dirsekten omuza kadar olan kısmı; güç’
558. **карышы/karşı** ‘karşı’ <ET (Uyg.) *karşı~k(a)rş(i)* ‘aksi, zıt, muhalif’
559. **кары/карі** ‘kolun dirsekten omuza kadar olan

- kısmı' ET (Uyg.) *karı* 'yaklaşık 30 cm ölçü birimi; kol karışı'
560. **кары-/кағи-** 'yaşlanmak' <ET (Uyg.) *karı-* ~ *k(a)rı-* ay.
561. **кары/кағи** 'yaşlı' <ET (Uyg.) *karı* 'yaşlı, yaşlı ve saygın, ihtiyar'
562. **карын/кағын** 'karın; mide' <ET *karın* ay.
563. **карындаш/кағиңдаш** 'bacı, erkeğe göre kendinden küçük kız kardeş' <DLT *karındaş* 'aynı karından olan iki çocuk, karın arkadaşı'
564. **карыш/кағиш** 'karış' <DLT *karış* ay.
565. **кат/кат** 'kat, üst üste konulmuş şeylerden her biri' <ET (Uyg.) *kat* 'kat, katman'
566. **кат-/кат-** 'katlaşmak; donmak' <ET (Uyg.) *kat-* ay.
567. **каткыр-/кәктір-** 'kahkaha atmak' <ET (Uyg.) *katgur-* ay.
568. **катык/кәтік** 'ceza' <ET (Uyg.) *katıg* 'sert, katı, sağlam'
569. **катык/кәтік** 'yarma çorbasına veya göseye katılacak yoğurt, süt, süzme, katık; yemeğe katılacak olan et, yağ' <DLT *katık* 'tutmaca katılan sirke ve yoğurt gibi çeşni'
570. **катын/кәтин** 'kadın' <ET *katun* 'kadın; kağan eşlerinin unvanı'
571. **катыра-/кәтіра-** 'hart diye ısırmak; hart diye ses çıkartmak' ~ **качыра-/каҗыра-** 'katır kutur ses çıkmak'
572. **катырма/кәтірма** 'mayalanmamış hamurdan sac üzerinde yapılan ince ekmek türü': krş. DLT, *katma yuvga* 'yağda pişirilen ufalanmış ekmek'
573. **катыш-/кәтіш-** 'katılmak, iştirak etmek' <ET (Uyg.) *kat-* ay.
574. **кач-/каҗ-** 'kaçmak' <ET *kaç-* ay.
575. **качан/каҗан** 'ne zaman' <ET *kaçan*
576. **каш/каш** 'kaş' <ET (Uyg.) *kaş* ay.
577. **кашат/кашәт** 'uçkur; dere, çay, akarsu kıyısı' <DLT *kāş* 'herhangi bir şeyin ucu ve kıyısı'
578. **кашка/кашқа** 'akıtmalı, alnında beyaz lekesi olan hayvan' <ET (Uyg.) *kaşga* 'akıtmalı'
579. **кашқалдақ/кашқалдақ** 'alnında tüyü olmayan, gagası beyaz su kuşu' <ET (Uyg.) *kaşgalak* 'küçük su kuşu, su tavuğu'
580. **кашқулақ/кашқулақ** 'porsuk' <ET (Uyg.) *kaşga* 'akıtmalı' + ET *kulgak* 'kulak'
581. **кашта-/кашәта-** 'yüksek yerleri ark yaparak sulamak' <DLT *kaşla-* 'bent yapmak'
582. **кашы-/кашә-** 'kaşımak, deriyi hafifçe ovmak' <ET (Uyg.) *kaşı-* ay.
583. **кашық/кашәқ** 'kaşık' <ET (Uyg.) *kaşuk* ay.
584. **кебежи/кебәци** 'göbekli': krş. ET (Uyg.) *keber-* 'kabarmak, şişmek'
585. **кебез/кебәз** 'pamuk' <ET (Uyg.) *kepez* ay.
586. **кебек/кебәк** 'tahıl kepeği' <ET (Uyg.) *kepek* 'saçtaki kepek'
587. **кез-/кәз-** 'gezmek' <ET (Uyg.) *kez-* ay.
588. **кез/кәз** 'zaman, vakit; kez, defa' <ET (Uyg.) *kez* 'an, zaman, defa, kez'
589. **кездиқ/кәздик** 'keçe kesmede kullanılan bıçak' <ET (Uyg.) *kezklik* 'küçük bıçak'

590. **кезе-/keze-** ‘oku doğrultmak’ <DLT *kez* ‘okun gez kısmı’
591. **кезек/kezek** ‘sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’
592. **кезик/kezik** ‘çaresiz hastalık veya kolay iyileşmeyen hastalık’ <ET (Uyg.) *kezik* ‘ateş’, *kezik ig* ‘ateşli hastalık’
593. **кезүү/kezüü** ‘hayvan gütmeye sıra’ <ET (Uyg.) *kezig* ‘dizi, sıra’
594. **кекир-/kekir-** ‘geçirmek’ <DLT *kegir-* ~ *kigir-* ay.
595. **кекире/kekire** ‘zararlı ot türü’ <ET (Uyg.) *kekre* ‘acı bir bitki türü’
596. **кел-/kel-** ‘gelmek’ <ET *kel-* ay.
597. **келатат/kelatat** ~ **келе жатат/kele catat** ‘geliyor’
598. **келе жатамын/kele catamın** ~ **келе жатам/kele catam** ‘geliyorum’
599. **келемиш/kelemiş** ‘sıçan’: krş. DLT *kelegü* ‘cerboa, keseli fare’
600. **келин/kelin** ‘gelin’ <ET (Uyg.) *kelin* ‘gelin, yenge; hizmetçi kız’
601. **кеме/кеме** ‘gemi’ <ET (Uyg.) *kemi* ‘gemi, kayak, sandal’; köprü’
602. **кемир-/kemir-** ‘kemirmek’ <DLT *kemür-* ay.
603. **кең/кең** ‘geniş’ <ET (Uyg.) *keñ* ‘bol, uzun, ayrıntılı, kapsamlı, geniş’
604. **кенен/kenen** ‘geniş’: bk. **кең/кең** ‘geniş’
605. **кеңеш-/кеңеş-** ‘danışmak’ <ET (Uyg.) *keñeş-* ~ *keñgeş-* ‘danışmak, müzakere etmek’
606. **кеп/кеп** ‘şekil, biçim’ <ET (Uyg.) *kep* ‘model, örnek, şekil’
607. **кепше-/кепше-** ‘çiğnemek’ <DLT *kepşe-* ‘geviş getirmek’
608. **кеп/кеп** ‘geri’ <ET (Orh.) *kerü* ‘yine, yeniden, gene’
609. **кеп-/кеп-** ‘germek’ <ET (Uyg.) *ker-* ay.
610. **керек/kerек** ‘gerek’ <ET *kergek* ay.
611. **кери/keri** ‘yamaç veya dağ eteği’ <DLT *kerik* ‘yayla’
612. **кериш/keriş** ‘ağız kavgası, münakaşa; kavga, savaş’ <ET (Uyg.) *keriş* ~ *k(e)riş* ‘tartışma, kavga’
613. **керки/kerki** ‘kerki; keser’ <ET (Uyg.) *kerki* ‘balta’
614. **керт-/kert-** ‘kertmek, çentmek’ <DLT *kert-* ay.
615. **керүү/kerüü** ‘dağın düzlük, geniş yeri’ <DLT *kerik* ‘yayla’
616. **кес-/kes-** ‘kesmek’ <ET (Uyg.) *kes-* ay.
617. **кесек/kesek** ‘kesek’ <ET (Uyg.) *kesek* ay.
618. **кескек/keskek** ‘bir tür sıçan’: krş. DLT *keslinçü* ‘başlı küçük, kuyruğu uzun büyük keler’
619. **кескелдирик/keskeldiri** **к** ‘kertenkele’: krş. СС *kesertke-kesetki* ‘çekirge’
620. **кески/keski** ‘haydut’ <DLT *kesgü* ‘kesmek için kullanılan (nesne)’
621. **кески/keski** ‘haydut’ <DLT *kesgü* ‘kesmek için kullanılan (nesne)’
622. **кет-/ket-** ‘gitmek’ <ET *kit-* ‘gitmek, dünyadan ayrılmak, ölmek’
623. **кетенчикте-/ketençikte-** ‘geri basmak; geri gitmek’: krş. АТ *kēd ‘arka, geri, son’

624. **кети-/keti-** ‘kertmek’:
bk. **керт-/kert-** ‘kertmek,
çentmek’
625. **кетиш-/ketiş-** ‘araları
bozulmak’ <DLT *ketiş-*
(birbirlerinden) ayrılmak,
uzaklaşmak’
626. **кетмен/ketmen** ‘çара’
<ET (Uyg.) *ketmen* ‘kazma,
çара’
627. **кеч/кеç** ‘akşam; geç’
<ET (Uyg.) *këç* ‘uzun (süre);
geç’
628. **кеч-/кеç-** ‘geçmek;
vazgeçmek’ <ET *кеç-* ‘geçmek
(ırmak vb. su kütlesini) aşmak’
629. **кече/кеçe** ‘giysi’ <DLT
кеçe ‘кеçe’
630. **кечик-/кеçik-**
‘gecikmek’ <DLT *kiç-*
‘gecikmek’
631. **кечир-/кеçir-** ‘affetmek’
<DLT *кеçür-* ‘(günahı, suçu)
affetmek’
632. **кечир/кеçir** ‘kürek
kemiğinin alt ucuyla bitişik olan
kıkırdak’ <DLT *keriş* atın kürek
kemikleri arası’
633. **кечээ/кеçe** ‘dün’ <*кеçöö*
<*кеçегü <ET *kiçe* ‘akşam’
634. **кий-/kiy-** ‘giymek’ <ET
(Uyg.) *ked-* ay.
635. **кийиз/kiyiz** ‘кеçe’ <ET
(Uyg.) *kidiz* ‘кеçe, aba’
636. **кийик/kiyik** ‘geyik’
<ET *këyik* ‘av hayvanı, geyik’
637. **кийим/kiyim** ‘giysi’
<ET *kedim* ay.
638. **кийин/kiyin** ‘sonra’
<ET *kedin~kidin* ‘batı; geride,
arkada’
639. **кийир-/kiyir-**
‘girdirmek’ <ET *kiğür-*
‘sokmak; (*yablak* ve *süñüş*
sözleriyle) devlet düzenini
bozmak, devlet içine nifak
sokmak, devleti savaşa
sürüklemek; içeriye sokmak’
640. **кийит/kiyit** ‘hediye
olarak verilen giysi; dünürlere
verilen hediye giysi’ <DLT
кедüt ‘elbise’
641. **ким/kim** ‘kim’ <ET *kim*
ay.
642. **киндик/kindik** ‘göbek
deliği’ <ET (Uyg.) *kindik*
‘göbek; tekerler göbeği’
643. **кир-/kir-** ‘girmek’ <ET
kir- ay.
644. **кир/kir** ‘kir, pislik’ <ET
(Uyg.) *kir* ay.
645. **кирген/kirgen** ‘kızgın
(hayvan)’ <ET (Uyg.)
kirgin~kirkin ‘hayvanlarda
çiftleşme anı kızgınlığı’
646. **киреше/киреşe** ‘gelir’
<DLT *kiriş* ‘bir insanın
akarlarından gelen gelir’
647. **кирич/kişiç** ‘kiriş;
tendon’ <ET (Uyg.) *kiriş* ay.
648. **кирпи/kiрпи** ‘kirpi’ <ET
(Uyg.) *kirpi* ~ *kirpik* ay.
649. **кирпик/kiрпиk** ‘kirpik’.
<ET (Uyg.) *kirpik* ay.
650. **кичи/kiçi** ‘küçük’ <ET
kiçig ‘küçük; (yaşça) küçük;
ast, kідemsiz, rütbesiz; az,
pek az, hiç’
651. **кичүү/kiçüü** ‘küçük’
<ET *kiçig* ‘küçük; (yaşça)
küçük; ast, kідemsiz, rütbesiz;
az, pek az, hiç’
652. **киш/kiş** ‘samur’ <ET *kiş*
‘samur, samur kürkü’
653. **кишен/kişen** ‘köstek’
<ET (Uyg.) *kişen* ‘zincir, bağ
(atlarda)’
654. **киши/kişi** ‘kişi’ <ET
kişi ay.
655. **кишине-/kişine-**
‘kişnemek’ <ET *kişne-* ay.
656. **коён/koyon** ‘tavşan’
<OT (CC) *koyan* ‘tavşan’
657. **кожогат/коcogat**
‘ahududuya benzer çalı
görünümünde, dikenli bir bitki’:

- krş. **карагат/karagat** ‘Frenk üzümü’
658. **козго-/kozgo-** ‘ateşi harlatmak; hareketlendirmek’ <AT **kōzga-* ‘oynatmak, kımıldatmak, harekete geçirmek’
659. **козу-/kozu-** ‘kızıışmak, hareketlenmek, coşmak’: krş. ET (Uyg.) *koz* ‘kömür, kömür koru’, *kozlug* ‘kömür madeni’
660. **козу/kozu** ‘kuzu’ <ET (Uyg.) *kozi* ay.
661. **кой-/koy-** ‘koymak’ <ET *kod-* ~ *kot-* ay.
662. **кой/кoy** ‘koyun’ <ET *koñ* ‘koyun; koyun yılı’
663. **койну/koynu** ‘koynu, kusağı’ <*koyun+u* <ET (Uyg.) *koy* ~ *koyun* ‘göğüs; göğüs cebi, iç serp’
664. **кок/kok** ‘kir, pislik’ <ET (Uyg.) *kog* ‘atom, toz’
665. **кол/kol** ‘kol, el’ <ET *kol* ay.
666. **колдой-/koldoy-** ~ **колжой-/kolcoy-** ‘biçimsiz kaba saba görünmek’
667. **колдон-/koldon-** ‘kullanmak’ <OT *kullan-* ‘köle edinmek; köle gibi hizmet ettirmek’
668. **колтук/koltuk** ‘koltuk altı’ <ET (Uyg.) *koltuk~koltuk* ay.
669. **комуз/komuz** ‘kopuz’ <ET (Uyg.) *kopuz~kopuz* ‘kopuz, telli Orta Asya çalgısı’
670. **кон-/kon-** ‘konmak; inmek; yerleşmek’ <ET *kon-* ‘(bir yere) yerleşmek, (bir yeri) mesken tutmak’
671. **коң/koñ** ‘buttaki kaba et’ <DLT *koñ et* ‘etin kas kısmı’
672. **конок/konok** ‘akdarı; mısır’ <ET (Uyg.) *konuk* ‘sorgum, süpürge darısı’
673. **конок/konok** ‘konuk’ <ET (Uyg.) *konok* ~ *konuk* ‘oturulacak yer, yerleşim yeri’
674. **коңуз/koñuz** ‘gübre böceği; mayıs böceği’ <ET (Uyg.) *koñuz* ‘kım kanatlılar, böcek, kurt, solucan’
675. **коңур/koñur** ‘tok ses’ <DLT *koñur ün* ‘boğuk ses’
676. **конч/koñç** ‘konç’ <OT (CC) *koñç* ‘baldır, bacak’
677. **коңшу/koñşu** ~ **кошуна/koşuna** ‘komşu’ <ET (Uyg.) *konaşı~koñşı* ‘komşu’
678. **коо/ko** ‘çukur, hendek’ <ET (Uyg.) *kovi* ‘mutsuz, kutsuz; sevapsız; oyuk, boş; tenha; boşluk’
679. **коон/koon** ‘kavun’ <ET (Uyg.) *kagun* ay.
680. **кор/kor** ‘iyice mayalanmış boza; esas, bir şeyin özü’ <DLT *kor* ‘yoğurdun mayası’
681. **кор/kor** ‘kül karışık kor’ <AT *kōr ‘kor, köz’
682. **коргон/korgon** ‘kale’ <ET *korgan* ‘korugan, sığınak, kale’
683. **корк-/kork-** ‘korkmak’ <ET *kork-* ay.
684. **коркунуч/korkunuç** ‘korku, korkunç’ <DLT *korkunç~korkunç* ‘korku, korkunç, korkutucu’
685. **коро-/koro-** ‘eksilmek, azalmak; harcanmak’ <ET (Uyg.) *kora-* ‘zarar görmek, buharlaşmak, azalmak, yok olmak, kaybolmak’
686. **кору-/koru-** ‘korumak’ <ET (Uyg.) *kori-* ay.
687. **корук/koruk** ‘çit; hayvanlardan korunaklı ekin ekilecek yer; milli park’ <DLT *korıg* ‘korunan yer’
688. **корум/korum** ‘kurum, is’ <ET (Uyg.) *kurun* ‘kurum, is’

689. **корчу/корчу** ‘hükümdar muhafızı; tarla bekçisi’ <*korıgu-çı : krş. ET *korıgu* ‘muhafız, kale muhafızı’
690. **котор-/kotor-** ‘değiştirmek; çevirmek’ <OT (CC) *hotar-* ‘boşaltmak, kotarmak’
691. **котур/kotur** ‘uyuz’ <ET (Uyg.) *kotur* ‘uyuz, deri kabuklanması’
692. **кочкор/коçkor** ‘koç’ <ET (Uyg.) *koçınar* ay.
693. **кош/коş** ‘çift’ <ET *koş* ‘çift, ikiz’
694. **кош-/коş-** ‘katmak, eklemek’ <ET (Uyg.) *koş-* ay.
695. **кошо/коşо** ‘beraber, birlikte’ <DLT *koşa* ‘ikişer ikişer, çiftler çiftler’
696. **кошок/коşok** ‘ağıt’ <ET (Uyg.) *koşug* ‘koşuk, şiiir, mısralar; bağ, bağlantı’
697. **коюн/коyun** ‘koyun; kucak’ <ET (Uyg.) *koy ~ koyun* ‘göğüs; göğüs cebi, iç cep’
698. **коюу/коyuu** ‘koyu’ <ET (Uyg.) *koyug* ‘koyu, ağda gibi, kıvamlı’
699. **көбөй-/көböy-** ‘çoğalmak’ <ET (Uyg.) *köped-* ay.
700. **көбөк/көböк** ‘köpek’ <OT (KB) *köpek* ‘köpek’
701. **көбүк/көböк** ‘köpük’ <ET (Uyg.) *köpük* ay.
702. **көбүргөн/көbürgön** ‘yaban soğan’ <DLT *köwürgen~kömürgen* ‘ada soğanı, dağ soğanı’
703. **көгөр-/көгөр-** ‘mavi olmak; morarmak; yeşermek’ <ET (Uyg.) *köker-* ‘göğermek’
704. **көгүчкөн/көгүçkön** ‘güvercin’ <ET (Uyg.) *kögürçgen~kögürçgün* ay.
705. **көжө/көcö** ‘öğütülmüş darı, pirinç ve iri öğütülen buğdaydan kaynatılarak yapılan sulu yemek’ <ET (Uyg.) *köçe* ‘bir çorbanın adı’
706. **көз/көз** ‘göz’ <ET *köz* ay.
707. **көзөнөк/көzönök** ‘gözenek’ <ET (Uyg.) *közniik~közünök~kөziin(ö)k* ‘yara, ağız, çukur, delik, baca, pencere, ilmik’
708. **көзүк-/көzük-** ‘nazar değmek; göze görünmek’: krş. DLT *kösgük* ‘nazardan korunmak için bağ ve bahçelerde dikilen korkuluk’
709. **көйнөк/көynök** ‘gömlük; elbise’ <DLT *kөñlek* ‘gömlük’
710. **көк/көк** ‘gök rengi’ <ET *kök* ‘sema; gökyüzü; mavi, yeşil, boz, gri, lacivert gökyüzünün her türlü rengi’
711. **көктө-/көktö-** ‘ince deri şeritle dikmek; teyellemek’ <ET (Uyg.) *kөkle-* ‘bağlamak, bağlayarak karlamak’
712. **көкшүн/көkşün** ‘çok yaşlı adam’ <DLT *kөkşin* ‘gök renginde olan her şey’
713. **көл/көл** ‘göl’ <ET *kөл* ay.
714. **көлөкө/көлökө** ‘gölge’ <ET (Uyg.) *kөlige* ay.
715. **көлөңкө/көлөңкө** ‘gölge’ <ET (Uyg.) *kөlige* ay.
716. **көлүк/көлük** ‘gölük; yük hayvanlarının genel adı (deve hariç)’ <ET (Uyg.) *kөлök~kөлük* ‘binek hayvanı, yük hayvanı’
717. **көм-/көm-** ‘gömmek’ <ET *kөm-* ay.
718. **көмөлдүрүк/көmөлдүрүк** ‘at göğüslüğü’ <DLT *kөmүлдүрүк* ‘eyerin göğüslük kısmı’
719. **көмөч/көmөç** ‘köze gömülen veya kazanda pişirilen

- ekmek' <DLT *kömeç* 'küle gömülen yuvarlak ekmek'
720. **көмүр/көмүр** 'kömür' <ET (Uyg.) *kömür* ay.
721. **көн/көн** 'gön, kösele' <ET (Uyg.) *kön* 'deri, cilt'
722. **көн-/көн-** 'kabul etmek; alışmak' <ET (Uyg.) *kön-* 'düz olmak, tanımak'
723. **көн/көң** 'hayvan dışkısı; gübre': krş. DLT *kөңüz* 'yıkıntılardaki keçeleşmiş deve ve oğlak pisliği'
724. **көндүр-/көндүр-** 'ikna etmek; alıştırmak' <ET (Uyg.) *kөнтүр-* 'doğrulamak, doğru yola getirmek, düzeltmek'
725. **көнөк/көнөк** 'deve derisinden yapılan kova, kap' <ET (Uyg.) *kөнөк* 'kova, kap'
726. **көнүл/көнүл** 'gönül' <ET *kөңül* '(insanın) iç dünyası, gönül'
727. **көнчөк/көнчөк** 'kadın giysilerindeki toplu iğneye takılan metal' <DLT *kөнчүк~көнчөк* 'yaka'
728. **көөрүк/көөрүк** 'körük' <DLT *kөриүк* 'kuyumcu ve demirci körüğü'
729. **көп/көп** 'çok' <ET (Uyg.) *kөп* 'pek çok, bol'
730. **көпөлөк/көпөлөк** 'kelebek' <OT (CC) *kөпөлек* ay.
731. **көпүрө/көпүрө** 'köprü' <ET (Uyg.) *kөprüг~көprüк* ay.
732. **көпчүк/көпчүк** 'eyerin üstüne sermek için minder' <DLT *kөпчүк* 'eyer yastığı'
733. **көпшөк/көпшөк** 'gevşek' <DLT *kөwşөк* 'gevşek, yumuşak'
734. **көр-/көр-** 'görmek' <ET *kөр-* ay.
735. **көрк/көрк** 'görk' <ET (Uyg.) *kөрк* 'güzel, güzellik; dış görünüş'
736. **көрпө/көрпө** 'kuzu ve oğlak postu; ince minder; yorgan' <ET (Uyg.) *kөрпө* 'örtü, zırh'
737. **көсө-/көсө-** 'ateşi karıştırmak' <DLT *kөзе-* '(ateşi) küskü ile karıştırmak'
738. **көсөө/көсөө** 'köse' <AT *kөse ay.
739. **көсөө/көсөө** 'köseği' <ET (Uyg.) *kөзөгү* 'itfaiyeci kancası, ateş kancası'
740. **көт/көт** 'göt, kıç' <DLT *kөт* ay.
741. **көтөр-/көтөр-** 'kaldırmak, yükseltmek' <ET (Uyg.) *kөти-* ~ *kөди-* 'yükselmek, çıkmak, kalkmak'
742. **көч/көч** 'göç' <ET (Uyg.) *kөч* 'göç; 'yük hayvanı; saat'
743. **көч-/көч-** 'göçmek' <ET *kөч-* ay.
744. **көчүк/көчүк** 'kıç' <DLT *kөчүк* 'koyun kuyruğu veya insanın kıçı'
745. **көшөгө/көшөгө** 'perde; örtü' <DLT *kөшиге* 'küçük gölge'
746. **куба/куба** 'beyazımsı, bozumsu; çorak' <DLT *куба* 'doru ve sarı arası renk'
747. **кубан-/кубан-** 'kıvanmak, sevinmek' <ET (Uyg.) *кив* 'haşmet, mutluluk, kut, saadet, kurtuluş'
748. **кубаныч/кубаныч** 'kıvanç' <OT (CC) *кованыч* 'kıvanç, sevinç'
749. **күбө/күбө** 'güve': krş. DLT *күйе* 'keçe vb. şeyleri yiyen güve'
750. **күбөк/күбөк** 'altın, gümüşle süslenen takı': krş. DLT *күпе* 'küp'e'
751. **кудук/кудук** 'su kuyusu' <ET (Uyg.) *кудуг* ay.

752. **күз/күз** ‘güz, sonbahar’
<ET *küz* ay.
753. **кузгун/кузгун** ‘kuzgun’
<ET (Uyg.) *kuzgun* ‘kuzgun,
karga, leş yiyen kuş’
754. **күзгү/күзгү** ‘ayna,
gözü’ <DLT *közgü* ay.
755. **күзөн/күзөн**
‘sansargiller sınıfından pek
büyük olmayan hayvan türünün
genel adı; gelincik’ <DLT *küzen*
‘kuş ve köstebek avlamak için
kullanılan sıçan cinsinden bir
hayvan’
756. **күзүк/күзүк** ‘dokuma
tezgahının alt ve üst iplerinin
geçişlerini sağlayan parçası’
<DLT *küzüg* ‘dokumacı
tezgahında üst çözümleri
(arışları) alttakilerden ayıran
birbiri üzerine sarmalanmış
iplikler’
757. **куй-/куй-** ‘dökmek’
<ET *kud-* ay.
758. **күйдүргү/күйдүргү**
‘mizahçı, komedyen’: krş. DLT
küg ‘her yıl, her şehirde halk
arasında dilden dile dolaşan
güldürücü şeyin adı’
759. **күймө/күймө** ‘kılıf,
kap; iki tekerlekli at arabası; iki
tekerlekli at arabasının üzerine
örtülen örtü’ <OT (CC) *küyme*
‘çadır, ev’
760. **куймулчак/куймулчак**
‘kuyruk sokumu’: krş. DLT
kudruçak ‘kuyruk sokumu
kemiği’
761. **күйөө/күйөө** ‘güveyi,
koca’ <ET *küdegü* ay.
762. **куйрук/куйрук**
‘kuyruk’ <ET *kudruk~kuduruk*
ay.
763. **күйшө-/күйшө-**
‘kavrulmuş tahılı havanda
döverek kabuğunu ayıklamak’:
krş. DLT *kewçi* ‘tahıl ölçegi’
764. **күкүк/күкүк** ‘guguk
kuşu’ <ET (Uyg.) *kekük ~*
k(e)küik ‘guguk (kuşu), bir doğan
türü’
765. **кул/кул** ‘kul, köle’ <ET
kul ‘tutsak (erkek)’
766. **күл-/күл-** ‘gülmek’ <ET
kül- ay.
767. **күл/күл** ‘köşe’: krş. ET
(Uyg.) *üçkil* ‘üç köşeli’
768. **күл/күл** ‘kül’ <ET
(Uyg.) *kül* ay.
769. **кула/кула** ‘kula, at
donu’ <ET (Uyg.) *kula* ‘bir
renk’
770. **кулак/кулак** ‘kulak’
<ET *kulkak* ay.
771. **кулан/кулан** ‘yabani
eşek’ <ET *kulan* ay.
772. **кулач/кулач** ‘kulaç’
<ET (Uyg.) *kulaç* ay.
773. **кулун/кулун** ‘kulun,
tay’ <DLT *kulun* ‘kulun, tay’
774. **кум/кум** ‘kum’ <ET
kum ay.
775. **кумган/кумган** ‘ibrik’
<ET (Uyg.) *kumgan* ‘testi’
776. **кумурска/кумурска**
‘karınca’ <ET (Uyg.) *kumurska*
ay.
777. **күмүш/күмүш** ‘gümüş’
<ET *kümüş* ‘gümüş; gümüş
para’
778. **кун/кун** ‘bedel, kefaret;
paha’: krş. CC *kun* ‘güç, kuvvet,
erk’
779. **күн/күн** ‘gün, güneş’
<ET *kün* ay.
780. **күн/күн** ‘cariye’ <ET
kün ay.
781. **күнгөй/күнгөй** ‘güney’
<ET (Uyg.) *küngey* ay.
782. **кундуз/кундуз**
‘kunduz’ <ET (Uyg.)
kunduz~kuntuz ‘kunduz, su
samuru’
783. **күндүз/күндүз**
‘gündüz’ <ET *küntüz* ‘gündüz’

784. **күнү/кünü** ‘kuma’
<DLT *küni* ay.
785. **күр/кур** ‘kemer’ <ET (Uyg.) *kur* ‘sınıf, durum, aşama, pozisyon, yer; nizam; kemer’
786. **күр/кур** ‘kere, kez, defa’: krş. CC *kurla* ‘kez, defa, kere’
787. **күр-/кур-** ‘kürmek, inşa etmek’ <ET (Uyg.) *kur-* ‘(yay) kürmek, (yayı) germek’
788. **күр/кур** ‘kuru; boş’ <DLT *kur* ‘kuru’
789. **күр/күр** ‘en güçlü dönem; gü’ <ET (Uyg.) *kür* ‘cesur, yürekli; kuvvetli, güçlü’
790. **күрү-/күрү-** ‘kurumak’. <ET (Uyg.) *kürü-* ‘kurumak; körelmek; zayıflamak’
791. **күрүг-/күрүг-** ‘kurumak’ - <ET *kürü-* ay.
792. **күрө-/күрө-** ‘küremek’ <ET (Uyg.) *küre-* ‘gömmek, defnetmek’
793. **күрөк/күрөк** ‘kürek’ <DLT *kürgek* ‘geminin küreği ve her türlü kürek’
794. **күрөш-/күрөш-** ‘güreşmek’ <ET (Uyg.) *küreş-* ay.
795. **күрсак/kursak** ‘karın, mide’ <ET (Uyg.) *kurugs(a)* ay.
796. **күрт/күрт** ‘kurt; börü’ <ET (Uyg.) *kurt* ‘kurt; dış çürüğü’
797. **күртүк/күртүк** ‘kürtün, kar yığını’: krş. ET (Uyg.) *kürtük* ‘çöl, yaban, el değmemiş bölge’
798. **күрч/күрч** ‘çelik, polat; keskin; cesur’ <ET (Uyg.) *kurç* ‘katılık, sertlik’
799. **күрча-/күрча-** ‘kuşatmak’ <ET (Uyg.) *kurşa-* ay.
800. **күс-кус-** ‘kusmak’ <ET *kus-* ay.
801. **күсө-/күсө-** ‘islemek, arzulamak’ <ET (Uyg.) *köse-* ~ *küse-* ‘istemek, arzu etmek, çabalamak’
802. **күт/күт** ‘kut’ <ET *kut* ‘baht, talih, Tanrının lütfü’
803. **күт-/күт-** ‘beklemek’ <ET *kiit-* ~ *küd-* ay.
804. **күткар-/күткар-** ‘kurtarmak’ <ET (Uyg.) *kutar-* ~ *kutgar-* ay.
805. **күткач/күткач** ‘küçük bir kuş türü; krş. DLT *kuşgaç* ‘serçe’
806. **күту/күту** ‘kutu, kılığ, kap’ <ET (Uyg.) *kutu* ‘alan; sandık, kutu’
807. **күтул-/күтул-** ‘kurtulmak’ <ET (Uyg.) *kurtul-* ~ *kuurul-* ay.
808. **күтур-/күтур-** ‘kudurmak’ <DLT *kuur-* ‘kudurmak, haddini aşmak’
809. **күу-/күу-** ‘kovalamak’ <ET (Uyg.) *kov-* ‘kovalamak, avlamak; sürmek, itmek; birisini itmek’
810. **күу/күу** ‘kuğu’ <ET (Uyg.) *kuğu* ay.
811. **күу/күу** ‘solgun renk’ <OT (CC) *kuv* ‘soluk, renksiz, solgun’
812. **күур-/күур-** ‘kavurmak’ <ET (Uyg.) *kagur-* ~ *kavur-* ay.
813. **күура-/күура-** ‘kurumak’ <ET (Uyg.) *kürü-* ‘kurumak; körelmek; zayıflamak’
814. **күурач/күурач** ‘oyuncak bebek’ <DLT *kuurçuk* ‘insan şeklinde yapılmış kukla, keçeden bebek’
815. **күч-/күч-** ‘kucaklamak’ <ET (Uyg.) *kuç-* ay.
816. **күчак/күчак** ‘kucak’ <ET (Uyg.) *kuçak* ‘kucaklama, sarılma’

817. **күчө-/күчө-** ‘zorlamak; şiddeti artmak’ <ET (Uyg.) *küçe-* ‘güç sarf etmek, güç kullanmak’
818. **куш/kuş** ‘kuş’ <ET *kuş* ay.
819. **куюк-/кууук-** ‘yolunu kaybetmek’: ?
820. **куюн/кууун** ‘hortum, fırtına türü’ <OT (CC) *kuyun* ‘kasırğa’
821. **куюшкан/кууушкан** ‘eyer kuskunu’ <DLT *kuğuzgun~kuduzgun* ‘eyer kuskunu, eyer altından geçen eyer kayışı’
822. **куяш/кууаш** ‘güneş, gök cismi, güneşin doğduğu yön’ <ET (Uyg.) *kuyaş* ‘güneşli; öğle sıcağı’
823. **кыз/кыз** ‘kız’ <ET *kız* ‘kız, evlenmemiş kadın; kız çocuk’
824. **кызамык/кызамик** ‘kızamık’ <ET (Uyg.) *kızamuk* ‘kızamık’
825. **кызгылт/кызгилт** ‘kızılımsı’: krş. ET (Uyg.) *kızgil* ‘kırmızı, kırmızımsı; kızıl’
826. **кызы-/кызи-** ‘ısımak; (derecesi) artmak; kızışmak’ <DLT *kızı-* ‘pahalılaştırmak’
827. **кызыл/кызил** ‘kızıl, kırmızı’. <ET *kızıl* ay.
828. **кызылгат/кызилгат** ‘çilek’ <*kızıl+kat*; krş. **карагат/карагат** ‘Frenk üzümü’
829. **кый-/кыу-** ‘kıymak; kesmek’ <ET *kıd-* ‘öldürmek’
830. **кыйкыр-/кыкыр-** ‘bağırmaq’ <ET (Uyg.) *kıkir-* ‘bağırmaq, çağırmaq, seslenmek, haykırmak, anırmak’
831. **кыймыл/кыумил** ‘hareket’ <AT **kımil* ay.
832. **кыйна-/кыуна-** ‘zorlamak’ <*kıyın+a-* <ET *kıyın* ‘ceza’
833. **кыйшык/кыушык** ‘eğri, yamuk’ <AT **kış-* ‘meyletmek, sarmak’; krş. DLT *kış-* ~ *kıyış-* ‘gözden kaybolmak, bulunan yerden ayrılmak’
834. **кыйык/кыуик** ‘inatçı, dik başlı’: krş. DLT *kağıtgan er* ‘hiç kimseye boyun eğmeyen kişi; dik başlı hayvan’
835. **кыйын/кыуын** ‘zor, güç(lük)’ <ET *kıyın* ‘ceza’
836. **кыйыр/кыуыр** ‘sınır, uç’ <ET (Uyg.) *kıdıg* ‘kıyı, kenar, sınır’
837. **кыл/кыл** ‘kıl’ <ET (Uyg.) *kıl* ay.
838. **кыл-/кыл-** ‘kılmak, etmek, yarmak’ <ET *kıl-* ay.
839. **кылдырык/кылдырык** ‘ince ve ufak kemik’ <DLT *kıldruk* ‘tahıl vb. şeylerin başaklarında bulunan kılçık’
840. **кылоо/кылоо** ‘kılağı’: krş. TT *kılağı*;
841. **кылык/кылык** ‘amel, yapılan iş; huy’ <DLT *kılyg* ‘iş’, *kılyk* ‘huy ve insanlarla münasebet’
842. **кылыч/кылыч** ‘kılıç’ <ET (Uyg.) *kılıç* ay.
843. **кымыз/кымыз** ‘kımız’ <DLT *kımyz* ay.
844. **кын/кын** ‘kın’ <ET (Uyg.) *kın* ay.
845. **кыңыр/кыңыр** ‘eğri, çarpık’ <DLT *kıñır köz* ‘şaşı’
846. **кыңырак/кыңырак** ‘iki tarafı da keskin olan büyük bıçak’ <DLT *kır(i)ñak* ‘satıra benzer bir kesici’
847. **кыңырт/кыңырт** ‘fesat’: krş. DLT *kıñ(i)ru* ‘kızgın, haince (bakmak)’
848. **кыр/кыр** ‘kır, tepe’ <DLT *kır* ‘dağların sırtı’

849. **кыр-/kır-** ‘kırmak, öldürmek; yontmak, kazımak’ <ET (Uyg.) *kır-* ‘kırmak, sökmek, küçük küçük parçalamak’
850. **кыргак/kırgak** ‘şerit, bir şeyin kenarına dikmek üzere hazırlanan süslü şerit’ <DLT *kırgag* ‘elbisenin kenarları ve çevresi’
851. **кыргый/kırgıy** ‘çoğunlukla serçe, bildircin gibi ufak kuşları avlayan bir tür alıcı kuş’ <ET (Uyg.) *kırguy* ay.
852. **кыргыз/kırgıl** ‘bozumsu, kır rengi’ <DLT *kır* ‘kır rengi’
853. **кырк-/kırk-** ‘kesmek; kırmak, hayvanlarının yününi kırmak’ <DLT *kırk-* ‘kırmak’
854. **кырк/кırк** ‘kırk, sayı adı’ <ET (Uyg.) *kırk* ay.
855. **кыркын/кırкын** ‘kız’ <ET (Uyg.) *kırkın* ‘kız, bakire; kadın hizmetçi; cariyе’
856. **кыроо/кירוо** ‘kırağı’ <ET (Uyg.) *kıragu* ay.
857. **кыртиш/киртиш** ‘yüzey, satıh; astar boyası’ <ET (Uyg.) *kırtıш* ‘yüzün rengi, bet, beniz; görünüş; yüz, çehre; yüz, yüzey’
858. **кыс-/кис-** ‘sıkmak’ <ET (Uyg.) *kıs-* ay.
859. **кыска/кısка** ‘kısa’ <ET *kısга* ay.
860. **кыста-/кısта-** ‘zorlamak; sıkıştırmak’ <OT (CC) *kısta-* ‘sıkıştırmak, ısrar etmek, üstelemek, zorlamak’
861. **кысыр/кısır** ‘kısır’ <DLT *kısır* ‘kısır kadın veya kısır hayvan’
862. **кысырак/кısırak** ‘kısırak’ <ET (Uyg.) *kısırak* ay.
863. **кычкач/кısкач** ‘maşa; kıskaç’ <ET (Uyg.) *kısгаç~kısкач~kızгаç* ‘kıskaç, kerpeten’
864. **кычы/кısı** ‘sarı çiçekli, tohumundan yağ alınan bitki; ekin arasındaki sarı çiçekli zararlı bitki’ <DLT *kısı* ‘hardal’
865. **кычыш-/кısıш-** ‘kaşınmak’ <DLT *kısı-* ay.
866. **кыш/кıs** ‘kış’ <ET *kıs* ay.
867. **кыштак/кısтак** ‘kışlak, kışın geçirilen yer; köy’ <DLT *kısлаг* ‘kışlık yer’
868. **кыштоо/кısтоо** ‘kışlak, kışın geçirildiği yer’ <DLT *kısлаг* ‘kışlık yer’
869. **мага/мага** ‘bana’ <*men* ‘ben’: bk. **мен/мен** ‘ben’
870. **майрам/маграм** ‘bayram’ <DLT *баграм~bayram* ‘halk arasında sevinç ve gülüşme’
871. **мамалак/мамалак** ‘ayı veya manda yavrusu’ <DLT *bala* ‘kuş yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu’; bk. **бала/бала** ‘çocuk’
872. **мамык/мамık** ‘kuş tüyü’ <DLT *bamuk~bāmuk* ‘pamuk’
873. **мандаш/мандаш** ‘bağdaş’ <OT (KB) *bagdaш* ay.
874. **машак/машак** ‘başak’ <DLT *başak* ‘okun veya mızrağın uç kısmındaki demir, temren’
875. **мен/мен** ‘ben’ <ET *ben~bin~men* ay.
876. **мең/мең** ‘ben, yüzdeki leke’ <ET (Uyg.) *meң* ‘doğum lekesi, ben’
877. **менен/менен** ‘ile’ <*birnen <*birlen* <ET *birle* ‘ile, birlikte (edatı), ile (bağlacı)’
878. **мечин/меçin** ‘maymun’ <ET *beçin~biçin* ay.
879. **миз/миз** ‘(bıçak, kılıç, hançer vb.nin) keskin yüzü’ <ET (Uyg.) *bi~bī* ‘bıçak, bıçaklama silahı’

880. **мин-/min-** ‘binmek’
<ET *bin-* ‘ata binmek’ <AT
**bīn-* ay.
881. **миң/miñ** ‘bin (1000)’
<ET *biñ* ay.
882. **минтип/mintip** ‘böyle
yarıp’ <*bunı etip*
883. **мобу/mobu** ‘işte bu’:
krş. ET (Uyg.) *bo* ‘bu’
884. **мойнок/моунок** ‘büyük
baş hayvanın veya geyiğin
boyun derisi; deve boynunun
eğik kısmı’ <ET (Uyg.) *boyın*
‘boyun’ bk. **моюн/моуун**
‘boyun’
885. **мол/mol** ‘bol’ <OT *bol*
‘bol, geniş’
886. **моюн/моуун** ‘boyun’
<ET (Uyg.) *boyun* ay.
887. **моюнтурук/моуунтурук**
‘boyunduruk’ <ET (Uyg.)
boyunduruk ay.; bk.
моюн/моуун ‘boyun’
888. **мөөн/möön** ‘kör
bağır sak’ <ET (Uyg.) *bögen*
‘kör bağır sak, apandist’
889. **муз/muz** ‘buz’ <ET *buz*
ay.
890. **муздак/muzdak** ‘soğuk’
<ET *buz* ‘buz’
891. **музоо/muzoo** ‘buzağı’
<ET (Uyg.) *buzagu~buz(a)gu*
ay.
892. **мүйүз/müyüz** ‘boynuz’
<ET (Uyg.) *münüz~müyüz* ay.
893. **муң/muñ** ‘sıkıntı’ <ET
buñ~buñu ‘sıkıntı’
894. **муңай-/muñay-**
‘üzülmek’ <ET *buñad-*
‘sıkılmak’ ay.
895. **муну/munu** ‘bunu’
<DLT *būni~muni~mūni~mūnu*
‘bunu’; bk. **бул/bul** ‘bu’
896. **мурда/murda** ‘önce’
<*burun* ‘bir şeyin ilki, önce’; bk.
мурун/murun ‘burun; önce’
897. **мурду/murdu** ‘burnu’:
bk. **мурун/murun** ‘burun; önce’
898. **мурун/murun** ‘burun;
önce’ <ET (Uyg.) *burun* ‘burun;
bir şeyin ilki, önce’
899. **мурунтук/muruntuk**
‘burunluk; dizgin’ <ET (Uyg.)
buruntuk ‘burunluk’ bk.
мурун/murun ‘burun; önce’
900. **мурч/murç** ‘baharat’
<DLT *murç* ‘biber’
901. **муузда-/muuzda-**
‘boğazlamak, boğazdan kesmek’
<ET (Uyg.) *boguzla-* ‘boğazı
kesmek, boğazlamak’
902. **муун-/muun-**
‘boğulmak’ <ET (Uyg.) *bogun-*
‘boğulmak, boğularak
öldürülmek’
903. **муун/muun** ‘boğum,
eklem’ <ET (Uyg.) *bogun*
‘eklem’
904. **мыйык/mıyık** ‘bıyık’
<DLT *bıdık* ‘bıyık’
905. **мындай/mınday** ‘böyle’
<*bunı teg* <*bu* ‘bu’: bk. **бул/bul**
‘bu’
906. **мынча/mınça** ‘bunca,
bu kadar’ <ET *bunca* ay.; bk.
бул/bul ‘bu’
907. **мээ/mee** ‘beyin’ <DLT
meñi~miñi ay.
908. **нерсе/nerse** ‘nesne;
eşya’ <*ne erse* <ET *ne* ‘ne’
909. **оосур-/oosur-** ‘osurmak’
<DLT *osur-* ay.
910. **обор/obor** ‘obur, iştahlı’
<DLT *op-* ‘(su vb. şeyleri)
içmek üzere dudağına dayamak’
911. **оз-/oz-** ‘öne geçmek’
<ET *oz-* ‘geçmek, aşmak, öne
geçmek; kurtulmak’
912. **озгун/ozgun** ‘öne geçen’
<DLT *ozgan* ‘yarış kazanan’
913. **ой/oy** ‘ova, ovalık yer’
<ET (Uyg.) *oy* ‘delik, oyuk,
çukur; kamış, saz’
914. **ойгон-/oygon-**
‘uyanmak’: krş. ET (Uyg.)
odgur- ‘uyandırmak’

915. **ойно-/оуно-** ‘oynamak’
<oyun+a-: bk. **оюн/оуун** ‘oyun’
916. **ойнош/оунош** ‘oynaş’
<DLT *oynaş* ‘-haram olarak-başkasıyla sevişen kadın’: bk. **оюн/оуун** ‘oyun’
917. **октоо/oktoo** ‘oklava’
<*oklagı; krş. TT *oklava*;
918. **оку-/оку-** ‘okumak’ <ET (Orh.) *oki-* ‘çağırarak, davet etmek’
919. **окшо-/окшо-** ‘benzemek’
<ET (Uyg.) *okşa-* ay.
920. **окшош/окшош** ‘benzer’:
DLT, *oxşag* ‘benzer’: bk. **окшо-/окшо-** ‘benzemek’
921. **олбуй-солбуй/olbuy-solbuy** ‘sağından solundan’
922. **олку-солку/olku-solku**
‘kararsız; dengesiz; istikrarsız’
923. **олтур-/oltur-** ‘oturmak’
<ET *olor-* ‘oturmak; varlığını sürdürmek, hayat geçirmek; (*kağan, yabgu, şad* vb.) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek; konuşlanmak, mevzilenmek; ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak’
924. **он/он** ‘on’ <ET *on* ay.
925. **оң-/оң-** ‘rengi solmak’
<ET *oñ-* ay.
926. **оң/оң** ‘sağ’ <ET *oñ* ‘sağ; batı yönü’
927. **оңой/оңоу** ‘kolay’ <ET (Uyg.) *oñay* ‘kolay, basit’
928. **оо-/оо-** ‘ağmak; bir taraf ağırlaşmak’ <DLT *āg-* ~ *ag-* ‘yükselmek, çıkmak’
929. **оодар-/оодар-**
‘devirmek; tersine çevirmek’
<ET (Uyg.) *agtar-* ‘döndürmek, çevirmek’
930. **ооз/ооз** ‘ağız’ <ET (Uyg.) *agıs~agız* ‘ağız’
931. **оола-/оола-** ‘yer değiştirmek; uzaklaşmak’ <DLT *agla-* ‘boş kalmak’
932. **оолак/oolak** ‘uzak, gözden ırak’ <ET (Uyg.) *aglak* ‘yalnız, uzak, sapa, sakın, sessiz; tenha’
933. **оона-/оона-** ‘(hayvan) debelenmek’ <ET (Uyg.) *agna-* ~ *agına-* ‘arka üstü yere sürtünmek, debelenmek’
934. **оор/оор** ‘ağır’ <ET *agır* ‘ağır; değerli’
935. **оору-/оору-** ‘ağırımak’
<ET *agrı-* ‘hastalanmak’
936. **оосур-** ‘yellenmek’ <OT (CC) *ossur-* ay.
937. **оп/оп** ‘harman sürerken öküze söylenen bir sözcük’
<DLT *op* ‘harman yerindeki kılavuz öküz’
938. **опкок/опкок** ‘obur’
<*op-gak* <DLT *op-* ‘(su vb. şeyleri) içmek üzere dudagina dayamak’
939. **ор-/ор-** ‘biçmek’ <ET (Uyg.) *or-* ‘orakla biçmek’
940. **ор/ор** ‘zindan; çukur’
<OT (KB) *oru* ‘zindan’
941. **оргок/оргок** ~ **орок/орок** ‘orak’ <ET (Uyg.) *orgak* ay.
942. **ордо/ордо** ‘kağan otağı; merkez’ <ET (Orh.) *ordu* ‘kağan karargâhı’; krş. ET (Uyg.) *ordo* ‘saray (gök cismi için mecaz kullanımda da), tanrısal ev, konak, başkent, mesken; krala ait kamp, ordugâh’
943. **орно-/орно-** ‘yerleşmek’
<ET (Uyg.) *orna-* ‘oturmak, yerleşmek’
944. **оро/оро** ‘tahıl muhafaza etmek için yapıla çukur’ <ET (Uyg.) *oru~oro* ‘tahıl saklanan çukur, stok, yedek malzeme çukuru’
945. **орой/ороу** ‘kaba’: krş. DLT *ori* ‘bağırtı ve gürlütü’

946. **орто/orto** ‘orta’ <ET (Uyg.) *orta* ‘orta’, *orton* ‘ortanca, orta, orta derecede’
947. **орун/orun** ‘yer’ <ET (Uyg.) *orun~oron* ‘yer; mahal; taht; yatak’
948. **осмок/osmok** ‘tahmin’ <DLT *os-* ‘zannetmek’
949. **осол/osol** ‘kaba; ayıp’ <ET (Uyg.) *osal* ‘ihmalci, dikkatsiz, tasasız, kaygısız’
950. **от/ot** ‘od, ateş’ <ET *ot* ‘ateş’
951. **от/ot** ‘ot, bitki’ <ET (Uyg.) *ot* ‘çimen, ot’
952. **ото-/oto-** ‘zararlı otları ayıklamak’ <DLT *ota-* ‘(ekinin yaprak ve başaklarının) kesmek; biçilmek’
953. **отоо/otoo** ‘küçük keçe çadır; yeni evlenenlerin çadırı’ <DLT *otag* ‘çadır’
954. **отуз/otuz** ‘otuz’ <ET *otuz* ay.
955. **отун/otun** ‘odun’ <DLT *otun* ‘odun’
956. **отур-/otur-** ~ **олтур-oltur-** ‘oturmak’ <ET *olor-* ‘oturmak; varlığını sürdürmek, hayat geçirmek; (kağan, yabgu, şad vd) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek; konuşlanmak, mevzilenmek; ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak’
957. **очок/oçok** ‘ocak’ <ET *oçaq ~ oçuq* ay.
958. **ошентип/oşentip** ~ **ушинтип/uşintip** ‘öylece, böylece’ <oş~uş +anday+etip: bk. **ошо/oşo** ~ **ошол/oşol** ‘o (işaret zamiri)’
959. **ошо/oşo** ~ **ошол/oşol** ~ **ушу/uşu** ~ **ушул/uşul** ‘o (işaret zamiri)’ <ET (Uyg.) *oşu* ~ *oşul* ‘işbu, o’, *oşol* ‘tam bu’
960. **ошондой/oşondoy** ~ **ушундай/uşunday** ‘öyle, böyle’ <oş~uş + anday: bk. **ошо/oşo** ~ **ошол/oşol** ‘o (işaret zamiri)’
961. **оюн/oyun** ‘oyun’ <ET (Uyg.) *oyun* ay.
962. **өгө-/ögö-** ~ **эге-/ege-** ‘eğelemek, bilemek’ <ET (Uyg.) *ége-* ~ *éke-* ‘eğelemek, aşındırmak’
963. **өгөй/ögöy** ‘üvey’ <ET (Uyg.) *ögey* ay.
964. **өгүз/ögüz** ‘öküz’ <ET *öküz* ay.
965. **өз/öz** ‘öz; kendi’ <ET *öz* ‘kendi; (*teñri* tarafından bahşedilen) benlik, manevi varlık, öz; yürekte varsayılan sevgi, bağlılık gibi duyguların kaynağı, gönül; bir unvan niteleyicisi’
966. **өзөк/özök** ‘öz; bitkilerin kök, gövde ve dallarının ortasında bulunan kısım’ <DLT *özök* ‘omurilik’
967. **өзөлөн-/özölön-** ‘çok ağlamak; çok üzülme’: krş. DLT *özel-* ‘aciz kalmak, içinden hemen çıkılamayacak bir işe düşmek; ruhu teslim etmekte zorlanmak; eziyet çekmek’
968. **өйүз/öyüz** ‘suyun bir yakası, kenarı’ <ET *ögüz* ‘ırmak’
969. **өксү-/öksü-** ‘eksik olmak’ <ET (Uyg.) *eksü-* ~ *egsü-* ‘daha az olmak, azalmak, zarar görmek’
970. **өктөм/öktöm** ‘kesin, sert’ <ET (Uyg.) *ögdem~ögtem~öktem* ‘keyfi, istediği gibi; gururlu’
971. **өкүн-/ökün-** ‘pişman olmak’ <ET *ökün-* ~ *ökin-* ‘pişman olmak; (can) sıkılmak’
972. **өкүнүч/ökünüç** ‘pişmanlık’ <ET *ökünç* ‘teessüf, yazıklanma; vah, heyhat, ne yazık’

973. **өкүр-/өкүр-** ‘öğürmek’
<AT **ōkir-* ay.
974. **өл-/өл** - ‘ölmek’ <ET *öl-*
‘ölmek; (bodun birliği)
bozulmak, (bodun varlığı)
ortadan kalkmak; çok sıkıntı
çekmek; (hayvan) telef olmak’
975. **өл/өл** ‘nem, ıslak’ <ET
(Uyg.) *öl* ‘yaşlık, rutubet,
ıslaklık’
976. **өлөн/өлөң** ‘sazda yetişen
bir çeşit bitki’ <ET (Uyg.) *öleñ*
‘otlak, çimen, mera’
977. **өлөт/өлөт** ‘hayvanları
telef eden salgın’ <DLT *ölüt*
‘ölümcül savaş’
978. **өн-/өн-** ‘bitmek,
yeşermek; gelişmek’ <ET *ön-*
‘yükselmek, (bitki) çıkmak, boy
vermek, kalkmak, tırmanmak;
(düşman saflarının) içinden
çıkma, sıyrılmak, (delip)
geçmek’
979. **өн/өң** ‘renk’ <ET (Uyg.)
öñ ‘renk; yüz rengi, beniz,
biçim, şekil; madde, renkli’
980. **өн/өң** ‘yüz, çehre’ <DLT
eñ ‘yanak’
981. **өңгө/өңгө** ‘başka; özge’
<DLT *өңи* ‘başka’
982. **өңгөч/өңгөч** ‘gırtlak,
yutak’ <ET (Uyg.) *öngüç*
‘boğaz, gırtlak’
983. **өнүр/өнүр** ‘giysinin
göğüsten eteğe kadarki ön
kısmı’: krş. DLT *öñ* ‘ön’
984. **өп/өп** ‘öpüp’ <*öp-*;
985. **өпкө/өпкө** ‘akciğer’
<ET (Uyg.) *öpke* ay
986. **өр-/өр-** ‘örmek’ <ET
(Uyg.) *ör-* ‘birleştirmek, sarmak,
bağlamak’
987. **өр/өр** ‘yokuş; yükseklik’
<OT *ör* ‘yukarı, dik’
988. **өргү-/өргү-** ‘dinlenmek;
gücünü toplamak’ <ET (Orh.)
örgi- ‘(karargâh) kurdurmak,
inşa ettirmek’
989. **өрдөк/өрдөк** ‘ördek’
<ET (Uyg.) *ördek* ‘yaban ördeği,
örnek’
990. **өркөч/өркөч** ‘hörgüç’:
krş. TT *hörgüç*
991. **өрт/өрт** ‘yangın’ <ET *ört*
‘ateş’
992. **өрүк/өрүк** ‘kayısı’ <ET
(Uyg.) *erük* ‘erik, kaysı; meyve
ağacı’
993. **өрүү/өрүү** ‘dinlenme,
mola’ <OT (KB) *örüg* ‘konak
yeri, menzil’
994. **өт-/өт-** ‘geçmek’ <ET
(Uyg.) *öt-* ‘girmek, geçmek,
nüfuz etmek, sızmak, akmak,
vakıf olmak, (bir şey) hakkında
iyi bilgisi olmak’
995. **өт/өт** ‘öd, safra kesesi’
<ET *öt* ay.
996. **өтө-/өтө-** ‘yerine
getirmek’ <ET (Uyg.) *öte-*
‘ödemek (borç)’
997. **өтүк/өтүк** ‘çizme’ <ET
(Uyg.) *etüg~etiük* ‘çizme,
ayakkabı’
998. **өтүн-/өтүн-** ‘rica etmek’
<ET *ötün-* ‘ricacı olmak, arzuda
bulunmak’
999. **өтүнүч/өтүнүч** ‘rica’
<ET *ötünç* ‘rica, arz’
1000. **өтүрүк/өтүрүк** ‘yalan’
<DLT *ötürük* ‘hilekar’
1001. **өч/өч** ‘kin, intikam’ <ET
(Uyg.) *öç* ay.
1002. **сага/сага** ‘sana’ <*sen*
‘sen’; bk. *сен/сен* ‘sen’
1003. **сагыз/сагыз** ‘sakız,
çiklet’ <ET (Uyg.) *sakız* ‘sakız,
reçine’
1004. **сагызган/сагызган**
‘saksagan’ <ET (Uyg.) *sagızgan*
ay.
1005. **сагын-/сагын-** ‘özlemek’
<ET *sakın-* ‘endişelenmek,
kaygılanmak; düşünmek’

1006. **сай/say** ‘çay, dere, nehir yatağı’ <ET (Uyg.) *say* ‘ova; taşlık, bozkır’
1007. **сайра-/sayra-** ‘ötmek’ <DLT *sayra-* ‘ötmek; hezeyan etmek’
1008. **сайын/sayın** ‘her (edat); fiilden sonra gelince ‘-dıkça’ ekinin anlamını verir’ <ET *sayu* ‘her biri, herkes’
1009. **сакал/sakal** ‘sakal’ <ET (Uyg.) *sakal* ‘sakal; kök lifi’
1010. **сал-/sal-** ‘koymak’ <ET (Uyg.) *sal-* ‘salmak, koymak’
1011. **сал/sal** ‘sal’ <DLT *sāl* ‘kılıf (kelek)’
1012. **салык/salık** ‘vergi’ <ET (Uyg.) *salıg* ‘vergi çeşidi’
1013. **саман/saman** ‘saman’ <ET (Uyg.) *saman* ay.
1014. **сан/san** ‘sayı’ <ET *san* ‘sayı, hesap’
1015. **сан/san** ‘uyluk, kalçadan dize kadar olan bacak bölümü’ <ET (Uyg.) *san* ‘vücut, kaba baldır’
1016. **сандугач/sandugaç** ‘bülbul’: krş. DLT *sanduvaç* ay.
1017. **сап/sap** ‘sap’ <ET (Uyg.) *sap* ay.
1018. **сараң/sarañ** ‘cimri’ <ET (Uyg.) *saran* ay.
1019. **саргай-/sargaу-** ‘sararmak’ <**sarıg+ad-* <ET *sarıg* ay.
1020. **саргын /sargın** ‘dağlarda yetişen bitki türü’: krş. DLT *sargan* ‘çorak yerde biten bir bitkinin adı’
1021. **саркынды/sarkındı** ‘sıvı madde döküldükten sonra kabın içinde kalanı, bulaşığı; kalıntı, artakalan şey’ <DLT *sarkındı suw* ‘su damlası’
1022. **сары/sarı** ‘sarı’ <ET *sarıg* ay.
1023. **сарык/sarık** ‘sarılık, hepatit’ <ET (Uyg.) *sarıg* ay.
1024. **сарык-/sarık-** ‘sızmak’ <DLT *sark-* ‘(su vb.) damlamak, sızmak’
1025. **сарымсак /sarımsak** ‘sarımsak’ <DLT *sarmusak ~ samursak* ay.
1026. **сасы-/sası-** ‘pis kokmak’ <ET (Uyg.) *sası-* ‘kötü kokmak’
1027. **сат-/sat-** ‘satmak’ <ET (Uyg.) *sat-* ay.
1028. **сегиз/segiz** ‘sekiz’. <ET *sekiz* ay.
1029. **сееп/seep** ‘serpip’ <*sep-*;
1030. **сейрек/seyrek** ‘seyrek, nadir’ <ET (Uyg.) *sedrek* ‘seyrek, ince’
1031. **секи/seki** ‘seki, toprak üstündeki yükseklik’ <DLT *sekü* ‘seki’
1032. **секип-/sekir-** ‘zıplamak; sekmek; atlamak’ <ET (Uyg.) *serki-* ‘fırlamak, atlamak, sıçramak’
1033. **сөксен/sekseñ** ‘seksen’ <ET *sekiz on* ay.
1034. **семиз/semiz** ‘semiz, şişman’ <ET *semiz* ay.
1035. **семир-/semir-** ‘semirmek, şişmanlamak’ <ET (Uyg.) *semri-* ‘semirmek, şişmanlamak, kilo almak’
1036. **сен/sen** ‘sen’ <ET *sen~sin* ay.
1037. **сеңир/señir** ‘dağın sırtı’ <ET *señir* ‘dağ burnu, dağ çıkıntısı’
1038. **сеп/sep** ‘çeyiz’. <ET (Uyg.) *sep* ay.
1039. **сепкил/sepkil** ‘çil, yüzde oluşan kahverengi küçük benekler’ <DLT *sepkil* ‘yüzde görünen çil’
1040. **сестен-/sesten-** ‘korkmak, çekinmek’ <OT (CC) *sēsken-* ‘korkmak, ürkmek, irkilmek, çekinmek’
1041. **сиз/siz** ‘siz’ <ET *siz* ay.

1042. **сий-/siy-** ‘işemek, siymek’ <ET (Uyg.) *sid-* ‘işemek, siymek’
1043. **силк-/silk-** ‘silmek; sarsmak; sallamak’ <ET (Uyg.) *silk-* ‘silkelemek, sallamak, silkeleyerek temizlemek, (çan) çalmak’
1044. **сиң-/siñ-** ‘sinmek; nüfuz etmek; erimek’ <ET (Uyg.) *siñ-* ‘batmak, çökmek, içine çökmek, girmek, dalmak’
1045. **сиңди/siñdi** ‘kızın küçük kız kardeşi’ <*singil-i <ET *siñil* ‘kız kardeş’
1046. **сирке/sirke** ‘bit yumurtası’ <ET (Uyg.) *sirke* ay.
1047. **согон/sogon** ‘kumlu yerde yetişen yabancı soğan türü’ <ET (Uyg.) *sogun* ‘soğan, pırasa’
1048. **сол/sol** ‘sol’ <ET (Uyg.) *sol* ay.
1049. **солу-/solu-** ‘solmak, kurumak’ <AT **sōl-* ay.
1050. **сон/soñ** ‘son’ <ET (Uyg.) *soñ* ‘son, sonra taban (ayak)’
1051. **соо/soo** ‘sağ’ <ET (Uyg.) *sag* ‘sağ, sağlam’
1052. **соол-/sool-** ‘azalmak; tükenmek’ <AT **sōl-* ‘solmak, kurumak’
1053. **соолук/soluk** ‘beş yaşındaki koyun’ <ET (Uyg.) *saglig* ‘süt...’
1054. **соору/sooru** ‘sağrı’ <ET (Uyg.) *sagri* ‘at derisi’
1055. **сор-/sor-** ‘sormak, emmek’ <ET (Uyg.) *sor-* ay.
1056. **соргок/sorgok** ‘obur’ <*sorgak
1057. **сөгөт/sögöt** ‘sögüt ağacı’ <ET (Uyg.) *sögüt* ay.
1058. **сөл/söl** ‘vücuttaki kan ve su; tenin canlılığı, rengi’ <ET (Uyg.) *söl* ‘usare, et özü’
1059. **сөөк/sөөк** ‘kemik’ <ET *sünük* ay.
1060. **сөөл/sөөл** ‘sigil’ <ET (Uyg.) *sögül* ay.
1061. **сугалак/sugalak** ‘obur, doymak bilmeyen’ <DLT *suk* ‘açgözlü, doymaz’ <ET *suk* ‘haset, kıskanç, hırs, öfke’: bk. **сук/suk** ‘obur, açgözlü’
1062. **сүз-/süz-** ‘su vb. sıvı maddeleri kepece ile almak’ <ET (Uyg.) *süs-* ~ *süz-* ‘süzme, temizlemek’
1063. **сүз-/süz-** ‘(suda) yüzmek’: krş. DLT *yüz-* ‘(suda) yüzmek’
1064. **сүз-/süz-** ‘toslamak; çarpmak’ <ET (Uyg.) *süs-* ‘itmek, sürüklemek, çarpmak’
1065. **сүзмө/sүzmө** ‘süzme yoğurdu’ <DLT *süzme* ‘keş, kurut (yağsız, kurutulmuş yoğurt)’
1066. **сүй-/sүй-** ‘sevmek’ <ET (Uyg.) *seb-* ~ *sev-* ‘sevmek, tahmin etmek, çok saymak, hoşlanmak, uygun görmek’
1067. **сүйрү/sүйрү** ‘oval; sivri’ <ET (Uyg.) *süvri~süwri* ‘sivri, dar’
1068. **сүйүн-/sүйүн-** ‘sevinmek’ <ET *sebin-* ay.
1069. **сүйүнчү/sүйүнчү** ‘müjde’ <OT (ŞT) *sevinçi* ‘müjde, iyi haber’
1070. **сук/suk** ‘obur, açgözlü’ <ET *suk* ‘haset, kıskanç, hırs, öfke’
1071. **сүлгү/sülgü** ‘havlu’ <*silgü <ET (Uyg.) *sil-* ‘sürmek’
1072. **сун-/sun-** ‘sunmak, uzatmak’ <ET (Uyg.) *sun-* ‘sunmak, yaymak, kendine doğru çekmek’
1073. **сүңгү/sүңгү** ‘mızrak’ <ET *sünüg* ‘süngü, mızrak’

1074. **сүр-/sür-** ‘sürmek’ <ET *sür-* ‘sürmek; (savaşta) uzaklaştırmak, püskürtmek’
1075. **сура-/sura-** ‘sormak, istemek’ <ET (Uyg.) *sor-* ‘sormak, soru sormak’
1076. **сурак/surak** ‘sorgulama’ < *surag
1077. **сүрт-/sürt-** ‘sürtmek; sürterek temizlemek’ <DLT *sürt-* ‘(bir şeyi bir şeye) sürtmek; (yağ vb. şeyleri) sürmek’
1078. **сүт/süt** ‘süt’. <ET (Uyg.) *siit* ay.
1079. **суу-/suu-** ‘soğumak’ <ET (Uyg.) *sogı-* ay.
1080. **суу/suu** ‘söz’ <ET *sab* ‘söz, haber, bilgi, mesaj’
1081. **суу/suu** ‘su’ <ET *sub* ‘su; ırmak’
1082. **суук/suuk** ‘soğuk’ <ET (Uyg.) *sogık~sogıg~sovuk* ay.
1083. **сыбызгы/sıbizgı** ‘ağaç veya kamıştan yapılan üflemler çalgı, düdük, sipsi’ <ET (Uyg.) *sıbizgu* ‘ney, boru, trompet’
1084. **сызгыр-/sızgır-** ‘kaymağı veya çiğ yağı eriterek sızma yağ elde etmek’ <ET (Uyg.) *sızgur-* ‘eritmek’
1085. **сый-/sıy-** ‘sığmak’ <ET (Uyg.) *sıg-* ‘uymak, sığmak, girmek, intibak etmek’
1086. **сыйыр/sıyır** ‘inek’ <DLT *sıgır* ‘sığır’
1087. **сыкта-/sıkta-** ‘ağlamak’ <ET *sıgta-* ‘yas tutmak’ < **sıgit+a-* <ET *sıgit* ‘keder, üzüntü; yas, matem’
1088. **сылык/sılık** ‘kibar’ <ET (Uyg.) *silig* ‘temiz, saf; temizlik’
1089. **сын/sın** ‘eleştiri, tenkit’ <AT *sīn ‘gözlem, müşahade, deneme’
1090. **сын/sın** ‘endam, beden; beden güzelliği’ <OT (KB) *sın* ‘boy, pos, kılık’
1091. **сырга/sırga** ‘koyun ve keçilerin boyun veya kulağında doğal olarak rastlanan et benisi; küpe’ <ET (Uyg.) *ısrka* ‘küpe; saray, küle’
1092. **сырт/sırt** ‘dış’ <DLT *sırt* ‘kalın kıl; küçük vadi, küçük bayır’
1093. **сырттан/sırtтан** ‘sırtlan’ <OT (DEMT,) *sırtlan~sırtlan* ay.
1094. **тааны-/taanı-** ‘tanımak’ <DLT *tanu-* ‘söz buyurmak; tavsiye etmek’
1095. **таап/taap** ‘bulup’ < *tap-*;
1096. **таарын-/taarın-** ‘darılmak’ <ET (Uyg.) *tarın-* ‘hırslanmak, öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek’
1097. **табала-/tabala-** ‘birisinin kaygısına sevinmek’ <DLT *tapala-* ‘(birinin) kabahatini yüzüne vurmak, ayıplamak ve başına gelenlere sevinmek’
1098. **табыш-/tabış-** ‘barışmak; buluşmak’ <ET (Uyg.) *tapış-* ‘buluşmak, kavuşmak, rastlaşmak’
1099. **таз/taz** ‘kel, dazlak’ <ET (Uyg.) *taz* ay.
1100. **так/tak** ‘leke, iz’: krş. DLT *dag* ‘at vb. şeyleri dağlama, damgalama’
1101. **так-/tak-** ‘takmak, iliştmek’ <ET (Uyg.) *tak-* ‘takmak, bağlamak’
1102. **такыр/takır** ‘çorak; kel’ <DLT *tatır* ‘kıraç’
1103. **тал/tal** ‘dal; söğüt’ <ET (Uyg.) *tal* ‘dal; dalak; büyük bir ağaç; söğüt ağacı’
1104. **тал/tal** ‘dalak’ <ET (Uyg.) *tal agrıg* ‘dalak ağrısı’
1105. **тал-/tal-** ‘yorulmak; kendinden geçmek’ <ET (Uyg.) *tal-* ‘bayılmak’

1106. **талгак/talgak** ‘aşerme’: krş. DLT *talgur-* ‘(mide) bulanacak gibi olmak’
1107. **талкан/taklan** ‘kıırma tahıl; kavut’ <ET (Uyg.) *talkan* ‘un’
1108. **талкуу/talkuu** ‘müzakere, enine boyuna tartışma’ <DLT *talkıg* ‘işleri engelleme’
1109. **талпын-/talpın-** ‘kanat çırpma’ <ET (Uyg.) *talpı-* ‘uçuşmak, titremek’
1110. **талуу/taluu** ‘hassas nokta’: krş. DLT *talı nēŋ* ‘seçkin şey’, *talula-* ‘(bir şeyi) seçmek, seçip ayırmak’, ET (Uyg.) *talı* ‘seçkin, seçilmiş; nefis, asil; seçim’
1111. **там/там** ‘dam; duvar’ <ET *tam* ‘duvar’
1112. **тамак/tamak** ‘damak’ <ET (Uyg.) *tamak~tamgak* ‘damak, gırtlak, boğaz’
1113. **таман/таман** ‘taban’ <ET (Uyg.) *taban* ay.
1114. **тамчы/тамчи** ‘damla’ <DLT *tam-* ‘damlamak’; krş. DLT *tamçur-* ~ *tamçır-* ‘serpiştirmek, azar azar yağmak’
1115. **тамыз-/tamız-** ‘damlatmak’ <ET (Uyg.) *tamız-* ay.
1116. **тамыр/тамыр** ‘damar; kök’ <ET (Uyg.) *tamır* ‘damar, kan damarı, yaprak damarları’
1117. **тан-/тан-** ‘inkar etmek’ <ET (Uyg.) *tan-* ay.
1118. **таң-/таң-** ‘bağlamak’ <ET (Uyg.) *taŋ-* ‘sık(ıştır)mak, basmak, sıkıca etrafını sarmak, bağlamak, zincirlemek’
1119. **таң/таң** ‘bazı hayvanların (örneğin karaca) kuyruk altındaki beyaz şeridi’: krş. DLT *taŋıl keyik* ‘ön bacaklarında çizgiler olan ceylan vb.’
1120. **таң/таң** ‘tan, şafak’ <ET *taŋ* ‘tan vakti’
1121. **тап-/тап-** ‘bulmak’ <ET *tap-* ay.
1122. **тапшыр-/тапшыр-** ‘teslim etmek; takdim etmek’ <ET (Uyg.) *tapşur-* ‘teslim etmek, aktarmak, bırakmak, tahsis etmek, ayırmak’
1123. **тап/тар** ‘dar’ <ET (Uyg.) *tar* ay.
1124. **тара-/тара-** ‘dağılmak’ <DLT *tara-* ‘(askeri) dağıtmak’
1125. **тарак/тарак** ‘tarak’ <DLT *targak* ‘tarak’: krş. ET (Uyg.) *targakçı* ‘tarakçı, tarak üreticisi’
1126. **таргыл/таргыл** ‘alaca’ <ET (Uyg.) *targıl* ‘benekli, alaca’
1127. **тармак/тармак** ‘alan; kol; bölüm’ <ET (Uyg.) *tarmak* ‘pençe, tırmık’
1128. **тарпы-/тарпы-** ‘ezmek, çığnemek (deve)’ <DLT *taprı-* ‘deve zıplamak’
1129. **тарт-/тарт-** ‘çekmek’ <ET (Uyg.) *tart-* ‘tarmak, çekmek’
1130. **тартар/тартар** ‘bıldırcından biraz büyük, uzun bacaklı ve hızlı koşan kuş <DLT *tartar* ‘kumruya benzer bir kuş’
1131. **тартуу/тартуу** ‘hediye, armağan’ <ET (Uyg.) *tartıg* ‘armağan, hediye’
1132. **тапуу/тапуу** ‘darı’ <ET (Uyg.) *tarıg* ‘ekin, ekilmiş saha; darı, hububat; menşe, soy’
1133. **тары-/тары-** ‘daralmak’ <ET (Uyg.) *taru-* ‘daralmak, küçülmek, dar olmak’
1134. **татап-/татап-** ‘morarmak; göğermek’ <DLT *tat* ‘kılıç vb. üzerinde kabaran pas’
1135. **таш/таш** ‘taş’ <ET *taş* ‘taş; yazıt taşı’

1136. **ташак/taşak** ‘er bezi, erkeklik organı’ <DLT *taşak* ay.
1137. **ташы-/taşı-** ‘taşımak; götürmek’ <ET (Uyg.) *taşu-* ay.
1138. **тебеле-/tebele-** ‘tepelemek, ayakları altında ezmek’ <ET (Uyg.) *tep-* ‘tepmek, vurmak, tekme atmak’; bk. **теп-/tep-** ‘tepmek’
1139. **тегерек/tegerек** ‘yuvarlak; çember’ <ET *tegrük* ‘yuvarlak’
1140. **тегин/tegin** ‘boş, beleş’ <ET *tegin~tigin* ‘prens, şehzade, unvan’
1141. **тегирмен/tegirмен** ‘değirmen’ <ET (Uyg.) *tegirмен* ay.
1142. **тееп/teep** ‘tepip’ <*tep-*;
1143. **тезек/tezek** ‘tezek’ <DLT *tezek* ‘at pisliği’
1144. **теке/teke** ‘teke’ <ET (Uyg.) *teke* ‘keçi’
1145. **тели/tehi** ‘atların bir tarafına doğru eğilmesine sebep olan hastalık; aptal’ <DLT *telii* ‘deli, ahmak’
1146. **тели-/tehi-** ‘yeni doğmuş yavruyu başka anneye emzirtmek’ <DLT *tehi-* ‘yavruyu başka hayvanın yanına katmak’
1147. **телмир-/telmir-** ‘bir şeye devamlı bakmak, uzun süreliğine bakmak’ <ET (Uyg.) *telmir-* ‘(göz) kırıştırmak, sabit olmayan şekilde bakmak, titiremek, huzursuz bakmak’
1148. **темин-/temin-** ‘at sürmek için ayaklarıyla atın böğrüne vurmak’ <DLT *tepin-* ‘tepmek, (herhangi bir şey için) ayağını oynatmak’
1149. **темир/temir** ‘demir’ <ET *temir~temür* ay.
1150. **темиретки/temretki** ‘temreği’ <DLT *temregü* ‘temreği (deri hastalığı)’
1151. **тен/teñ** ‘denk; akran’ <ET *teñ* ‘denk; bedel, miktar’
1152. **теңири/teñiri** ‘Tanrı, Yaradan’ <ET *teñri* ‘gökyüzü; Tanrı; kağan, kan unvanının niteleyicisi’
1153. **теп-/tep-** ‘tepmek’ <ET (Uyg.) *tep-* ‘tekme atmak, tekmelemek, tepmek’
1154. **тепкек/tepkек** ‘küçük çapa’ <*tep-gek*: bk. **теп-/tep-** ‘tepmek’
1155. **тепчи-/tepci-** ‘teyellemek, ilikleme : krş. DLT *tewçi-* ‘teyellemek’
1156. **тер-/ter-** ‘dermek, toplamak’ <ET (Orh.) *ter-* ~ *tir-* ‘bir araya getirmek, derlemek, toparlamak; (*bodunu, boyları*) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka *bodun* ve *boyları* müttefik kılmak’
1157. **тер/ter** ‘ter’ <ET (Uyg.) *ter* ay.
1158. **тербел-/terbel-** ~ **термел-/termel-** ‘sallanmak’ <ET (Uyg.) *tebre-* ‘depemek, kımıldamak; sallanmak, titremek’
1159. **терек/terek** ‘kavak ağacı’ <ET (Uyg.) *tèrek* ‘kavak, kavak ağacı’
1160. **терен/tereñ** ‘derin’ <ET *teriñ* ‘derin’
1161. **тери/teri** ‘deri’ <ET (Uyg.) *teri* ay.
1162. **терс/ters** ‘ters’ <ET (Uyg.) *ters* ay.
1163. **терсик/tersik** ‘çıban türü’ <DLT *ters-in-* ‘(yara vb.) nüksetmek’
1164. **тескей/teskey** ‘güneş görmeyen gölgeli taraf, kuzey’ <**ters+gey* : bk. **терс/ters** ‘ters’
1165. **теркепу/teskeri** ‘ters’ <**ters+kerü* <ET (Uyg.) *ters* ‘ters’

1166. **тетик/tetik** ‘tetik, çevik’ <ET (Uyg.) *titig* ‘akıllı, zeki, mahir, tetikte olan’
1167. **тетирити/tetiri** ‘ters’ <ET (Uyg.) *tetrii-tétrü* ‘yanlış, ters, aksi, sapkın düşünceli, saatin ters yönünde, çapraz, mühtehalif’
1168. **теш-/teş-** ‘deşmek, delmek’ <ET (Uyg.) *teş-* ay.
1169. **тиги tigi ~ тигил tigel** ‘öbür’:
1170. **тиз-/tiz-** ‘dizmek’ <ET (Uyg.) *tiz-* ay.
1171. **тизгин/tizgin** ‘dizgin’ <DLT *tin tizgin* ‘yular ve dizgin’
1172. **тизе/tize** ‘diz’ <ET (Uyg.) *tiz* ay.
1173. **тикен/tiken** ‘diken’ <ET (Uyg.) *tiken* ay.
1174. **тил/til** ‘dil’ <ET *til-til* ‘dil; söz, nutuk; muhbir, casus’
1175. **тил-/til-** ‘dilmek; kesmek’ <ET (Uyg.) *til-* ‘parça parça kesmek, dilmek, dilimlemek’
1176. **тиле-/tile-** ‘dilemek’ <ET (Uyg.) *tile-* ay.
1177. **тирик/tirik** ‘diri, sağ’ <ET (Uyg.) *tirig* ‘diri, canlı’
1178. **тирке-/tirke-** ‘eklemek’ <DLT *tir-* ~ *tir-* ‘biriktirmek’
1179. **тирсек/tirsek** ‘arpacık, itdirseği’ <DLT *tirsgek* ‘gözkaşağında çıkan sivilce’
1180. **тирсек/tirsek** ‘ayak bileğinden başlayan kalın sinir’ <DLT *tirsgek* ‘dirsek’
1181. **тирүү/tirüü** ‘diri, sağ’ <ET (Uyg.) *tirig* ‘diri, canlı’
1182. **титирек/titirek** ‘titrek’ <ET (Uyg.) *titre-* ~ *titire-* ‘sarsılmak, titremek’
1183. **титиренде-/titirende-** ‘(insan birine karşı) titremek’: bk. **титирек/titirek** ‘titrek’
1184. **тиш/tiş** ‘diş’ <ET (Uyg.) *tiş* ay.
1185. **тогуз/toguz** ‘dokuz’ <ET *tokuz* ay.
1186. **тоз-/toz-** ‘ufalanıp toz olmak’ <ET (Uyg.) *toz-* ‘tozlu olmak; (toz) tozutmak’
1187. **той-/toy-** ‘doymak’ <ET *to-* ~ *tod-* ay.
1188. **токмок/tokmok** ‘tokmak’ <DLT *tokmak* ‘çamaşırcının tokmağı’
1189. **токоч/tokoç** ‘yuvarlak ekme’ <DLT *tokaç* ‘yuvarlak ve yassı ekme’
1190. **токсон/tokson** ‘doksan’ <DLT *toksan* ~ *tokuz ön* ay.
1191. **тоқты/toktu** ‘toklu’ <DLT *toklu* ‘altı aylık kuzu’
1192. **току-/toku-** ‘dokumak; örmek’ <ET (Uyg.) *toki-* ‘dövmek, vurmak, çakmak, kırmak; rüzgâr esmek; dokumak’
1193. **тол-/tol-** ‘dolmak’ <ET (Uyg.) *tol-* ay.
1194. **толго-/tolgo-** ‘çevirmek, döndürmek’ <ET (Uyg.) *tolga-* ‘sarmak, döndürmek, çevirmek’
1195. **толгок/tolgok** ‘sancı’ <ET (Uyg.) *tolgak* ‘keder, eziyet, ızdırıp’
1196. **толорсук/tolorsuk** ‘dizin arkasında baldırla budun birleştiği sinir yığını’ <DLT *tolarsuk* ‘topuk, genellikle hayvanların topuğu için kullanılır’
1197. **томык/tomuk** ‘diz kapağı?’ <ET (Uyg.) *topık* ‘top, yumak; ayak bileği’
1198. **тон/ton** ‘kürk; mont’ <ET *ton* ‘giysi’
1199. **тон/ton** ‘don, buz; ham’ <DLT *ton* ‘içi buz olan herhangi bir şey; donmuş şey’
1200. **тоң-/ton-** ‘donmak’ <DLT *ton-* ‘soğuktan donup ölmek; (su vb.) donmak’

1201. **тоок/took** ‘tavuk’
<*tagık <ET *takagu~takıgu* ay.
1202. **топон/topon** ‘harman sonrası kavuz ve sap gibi kalıntılar’ <DLT *topun* ‘buğday gövdesinin boğumu’
1203. **топура-/topura-** ‘(kalabalık) hareket etmek’ <DLT *topra-* ‘iyice ezilmek’
1204. **топурак/topurak** ‘toprak’ <ET (Uyg.) *toprak~tuprak* ay.
1205. **тор/tor** ‘tor, ağ’ <ET (Uyg.) *tor* ‘ağ, balık tutma sepeti’
1206. **торгой/torgoy** ‘turgay, toygay’ <ET (Uyg.) *torgay* ‘tarla kuşu, çayır kuşu, toygay’
1207. **торпок/торпок** ‘ineğin altı ay bir yaş arasındaki buzağısı; bir yaşa kadarki ayı yavrusu’: krş. ET (Uyg.) *torpı* ‘iki yaşındaki dana’
1208. **торык/toruk** ‘zayıf, cılız’ <ET *toruk* ‘zayıf’
1209. **төбө/töbö** ‘tepe’ <ET *töpü* ‘en üst, tepe’
1210. **төбөт/töböt** ‘kurt veya köpeğin erkeği’; krş. **дөбөт/döböt** ‘kurt veya köpeğin erkeği’
1211. **төл/töl** ‘döl’ <ET (Uyg.) *töl* ‘döl, nesil, torun, zürriyet’
1212. **төмөн/tömön** ‘aşağı; düşük’ <OT (CC) *töben* ‘aşağı, alt, aşağıya’
1213. **төн-/tön-** ‘yitmek; kaybolmak’ <ET (Uyg.) *tön-* ‘dönmek, arkasını dönmek’
1214. **төө/töö** ‘deve’ <ET *tebe* ay.
1215. **төр/tör** ‘baş köşe’ <ET *tör* ‘çadırda onur konağına ayrılan köşe’
1216. **төркүн/törkün** ‘evlenmiş kızın anne babası ve akrabaları’ <DLT *törkün* ‘aşiretin toplandığı yer; anne babanın evi’
1217. **төпө-/törö-** ‘doğurmak’ <ET (Orh.) *töri-* ‘türemek, yaratılmak’
1218. **төпө/törö** ‘efendi; yönetici’: krş. ET (Orh.) *törü* ‘toplumsal yasalar bütünü, töre; tören, merasim’
1219. **төрт/tört** ‘dört’ <ET *tört* ay.
1220. **төрткүл/törtkül** ‘dört köşeli’ <ET (Uyg.) *törtgil* ‘kare şeklinde, dört köşeli, dikdörtgen şeklinde’
1221. **төш/töş** ‘döş, göğüs’ <ET (Uyg.) *töş* ‘göğüs, döş’
1222. **төшө-/töşö-** ‘döşemek’ <ET (Uyg.) *töşe-* ‘yaymak, sermek, döşemek’
1223. **туурала-/tuurala-** ‘düz bir çizgi üzerinde ilerlemek’ <DLT *togru-* ‘bir şeye (hedefe) yönelmek’
1224. **түгөл/tügöl** ‘tam, eksiksiz’ <ET (Uyg.) *tükel* ‘mükemmel, eksiksiz, tam, tamamıyla, büsbütün’
1225. **түгөн-/tügön-** ‘tükenmek, bitmek’ <DLT *tüke-* ‘tamamlanmak, kalmamak’;
1226. **түгүл/tügül** ‘şöyle dursun’ <ET (Uyg.) *tegil* ‘mevcut değil, yok’
1227. **туз/tuz** ‘tuz’ <ET (Uyg.) *tuz* ay.
1228. **түз/tüz** ‘düz’ <ET *tüz* ‘düz; barışık, uyumlu’
1229. **тузак/tuzak** ‘tuzak’ <ET (Uyg.) *tuzak* ~ *tuz(a)k* ‘tuzak, ilmik’
1230. **түй-/tüy-** ‘dügmek’ <ET (Uyg.) *tüg-* ‘dügümlmek’
1231. **түйрү-/tüyrü-** ‘dışa doğru dürmek, kenarı dışa doğru bükme’ <ET (Uyg.) *tevir-* ‘çevirmek, döndürmek; (sevap) tevcih etmek, yöneltmek’

1232. **түйүн/түйүн** ‘dügüm’ <DLT *tügün* ‘dügüm’
1233. **тук/тук** ‘arklarda suyun yönünü değiştirmek için kullanılan bariyer’ <DLT *tug* ‘su bendi’
1234. **тул/тул** ‘dul’ <ET *tul* ‘dul’
1235. **түлкү/түлкү** ‘tilki’ <ET *tilkü* ay.
1236. **түлө-/түлө-** ‘tölemek, tük dökmek’ <DLT *tüle-* ~ *tüle-* ‘tük dökmek’
1237. **тулдук/тулдук** ‘dolgun, şişkin yanaklı’ <ET (Uyg.) *tolkuk~tolkok* ‘çuval, kese, tortum, tulum’
1238. **туман/туман** ‘sis’ <ET (Uyg.) *tuman* ‘duman, sis’
1239. **түмөн/түмөн** ‘tümen’ <ET *tümen* ‘on bin’
1240. **тумук-/тумук-** ‘havasız kalmak’ <ET *tu-* ‘kapamak, kapanmak’
1241. **тумшук/тумшук** ‘gaga’ <ET (Uyg.) *tumşug~tumşuk* ay.
1242. **туң/туң** ‘ilk’ <ET *tun* ‘annenin ilk çocuğu; bir unvan niteleyicisi’
1243. **түн/түн** ‘gece’ <ET *tün* ay.
1244. **тунар-/тунар-** ‘etrafi sis kaplamak’ <DLT *tun-* ‘(gök) bulutlanmak, kapanmak’
1245. **туңгуюк/туңгуюк** ‘sonsuz boşluk’: krş. DLT *tuңu* ‘sağır’
1246. **түңүл-/түңүл-** ‘ümit kesmek’ <DLT *tüñül-* ay.
1247. **тур-/тур-** ‘kalkmak; durmak’ <ET *tur-* ‘ayağa kalkmak; bekçilik, muhafızlık yapmak, nöbet tutmak’
1248. **түр-/түр-** ‘dürmek’ <ET (Uyg.) *tür-* ‘(dudak) kaldırmak, kıvrınmak, yığmak, rulo yapmak, sarmak, dürmek’
1249. **түр/түр** ‘tür, çeşit’ <ET (Uyg.) *tür* ‘türlü, nevi, kalite’
1250. **турак/турак** ‘ikamet yeri’ <ET *turgak* ‘konut; gece bekçisi, muhafız’
1251. **турк/турк** ‘insanın ayak topuğundan parmak uçuna kadarki uzunluk’ <ET (Uyg.) *turk* ‘uzunluk, genişlik, genişleme; uzaklık, uzak’
1252. **түрк/түрк** ‘iri, semiz’ <ET (Uyg.) *türk* ‘güç’, *türük* ‘güç, kuvvet’
1253. **турна/турна** ‘turna’ <ET *turna* ay.
1254. **түрпү/түрпү** ‘törpü, çoğunlukla ahşap için kullanılan ege’ <DLT *törpig~törpigü* ‘törpü’
1255. **турумтай/турумтай** ‘bir tür alıcı kuş’ <ET (Uyg.) *turumtay* ‘bir doğan türü (bozdoğan vb.)’
1256. **түс/түс** ‘renk’ <OT (KB) *tüs* ‘renk, güzel, koku, rayiha’
1257. **туташ/туташ** ‘bitişik’ <DLT *tutaşı~tutşı~tutçı* ‘bitişik ve komşu olan şey’
1258. **туткун/туткун** ‘esir, tutsak’ <DLT *tutgun* ‘tutsak, esir’
1259. **туу-/туу-** ‘doğmak’ <ET (Uyg.) *tog-* ay.
1260. **туура-/туура-** ‘doğramak’ <DLT *togra-* ‘doğramak, kesmek’
1261. **тууш/тууш** ‘güç, kuvvet’: krş. DLT *tüş* ‘denk, benzer’
1262. **туш/туш** ‘bir şeyin tam karşısı; belli bir döneme dek düşen’ <ET *tuş* ‘karşı’
1263. **түш/түш** ‘düş, rüya’ <DLT *tüş* ‘düş’
1264. **түш-/түш-** ‘inmek; düşmek’ <ET *tüş-* ‘inmek; (yaklaşma-bulunma, yön gösterme durumuyla) gitmek, yürümek; konaklamak veya

- mola vermek üzere at, at arabası vb.nden inmek; düşmek, düşüp yaralanmak veya telef olmak; (düşman ordusu) ırmağa, denize vb. dökülmek'
1265. **түш/түш** 'öğlen' <DLT *tūš* 'öğle vakti'
1266. **туша-/туша-** 'kösteklemek' <OT (KB) *tuša-* ay.
1267. **тушак/тушак** 'köstek' <DLT *tušag* 'atın ön ayaklarının bağlamak için köstek'
1268. **түшө-/түшө-** 'düş görmek' <ET (Uyg.) *tüše-* ay.
1269. **тушук-/тушук-** 'karşılaşmak' <ET (Uyg.) *tuš-* 'rastlamak, buluşmak, karşılaşmak, (bir şeye) uğramak'
1270. **түшүм/түшүм** 'hasat; ürün': krş. EUyg. *tüš* 'yemiş, meyve', *tüšlüg* 'semerele, verimli, yemişli', *tüšsüz* 'neticesiz, semeresiz, sonuçsuz'
1271. **туяк/туяк** 'toynak' <DLT *tuyag* 'toynak'
1272. **тыбыш/тыбыш** 'ses' <ET (Uyg.) *taviš* 'gürültü, melodi, nağme'; krş. **дабыш/дабыш** 'ses, ün', **добуш/добуш** 'ses; oy (seçimde vb.)'
1273. **тыйын/тыйын** 'kuruş; paranın genel adı; sincap' <ET *teyey* 'sincap'
1274. **тын-/тын-** 'nefes alıp vermek; dinlenmek' <ET (Uyg.) *tin-* 'dinlenmek'
1275. **тын/тын** 'nefes; can' <ET (Uyg.) *tin* 'nefes, soluk, ruh, hayat'
1276. **тынч/тынч** 'sakin; huzurlu' <AT *tinç 'dinç, sakın'; krş. ET (Uyg.) *tünç* 'dinç, dinçlik, refah, sükûnet', DLT, *inç~inç* 'huzurlu ve sakın, rahat'
1277. **тынчы/тынчы** 'casus' <ET (Uyg.) *tinçı* 'taşıyıcı, dedikoducu'
1278. **тырмак/тырмак** 'tırnak' <ET (Uyg.) *tinrag~tinrak~tinrak~tinrak* 'pençe, tırnak'
1279. **тыш/тыш** 'dış' <ET *taš* 'dış; bedeninin dış yüzü, ten, sırt; siyasal merkezin dışı'
1280. **тышкары/тышкары** 'dışarı; başka; hariç' <ET (Uyg.) *taskaru~taškaru~tašgaru* 'dışarı'
1281. **тыяк/тыяк** ~ **тиги жак/тиги сак** 'öteki taraf' <? + yak
1282. **угут/угут** 'malt; boza için çimlendirilen buğday (önce kurutulur ve ufalanarak eklenir)' <ET (Uyg.) *ugut* 'maya, ferment'
1283. **үгүт/үгүт** 'propaganda; nasihat, öğüt' <ET (Uyg.) *ögiüt* 'öğüt, tavsiye, öneri'
1284. **уз/уз** 'usta, mahir' <ET *uz* 'becerikli, mahir, usta'
1285. **үз-/үз-** 'koparmak' <ET *üz-* 'kırmak, koparmak'
1286. **уза-/уза-** 'uzaklaşmak' <ET (Uyg.) *uz-a-* 'uzamak'
1287. **узак/узак** 'uzak' <ET (Uyg.) *uzak* ay.
1288. **үзөңгү/үзөңгү** 'üzengi' <ET (Uyg.) *üzengü* ay.
1289. **узун/узун** 'uzun' <ET *uzun* 'uzak'
1290. **уй/уй** 'inek, sığır' <ET (Uyg.) *ud* ay.
1291. **үй/үй** 'ev' <ET *eb* 'çadır, konut, karargah'
1292. **үй-/үй-** 'yığmak' <ET (Uyg.) *üg-* ay.
1293. **уйку/уйку** 'uyku': krş. ET (Uyg.) *udık* 'uyku'
1294. **үймөк/үймөк** 'yığın, küme' <DLT *ügmek* 'yığılmış olan her şey'

1295. **үйрөн-/үйрөн-** ‘alışmak, öğrenmek’ <ET (Uyg.) *ögren- ‘öğrenmek, okumak’*
1296. **үйүгүшүү/үйүгүшүү** ‘köpekgillerle kedigillerin çiftleşmesi’: krş. ET (Uyg.) *üdülen-* ‘çiftleşme isteği olmak; sevinçli olmak’
1297. **үйүр-/үйүр-** ‘evirmek; çevirmek’ <ET *ebir-* ‘evirmek, çevirmek’
1298. **үйүр/үйүр** ‘sürü’ <ET (Uyg.) *ögür* ‘sürü, guruh, kafilé, haras’
1299. **укта-/укта-** ‘uyumak’ <**uykla-* <**uyık+la-* <DLT *uğıkla-* ‘uyuklamak’
1300. **үкү/үкү** ‘baykuş’ <DLT *ügi~ühi* ay.
1301. **укурук/ukuruk** ‘atı yakalamada kullanılan ucu kementli sırık’ <DLT *ukruk* ‘kement’
1302. **ула-/ула-** ‘ulamak, bağlamak’ <ET (Uyg.) *ula-* ay.
1303. **улак/улак** ‘oğlak’ <ET (Uyg.) *oglak* ‘oğlak, keçi yavrusu’
1304. **улан/улан** ‘oğlan, bekar yiğit’ <ET *oglan* ‘oğullar’
1305. **улгай-/улгай-** ‘yaşlanmak’ <ET *ulgat-* ‘büyüme, yaşlı ilerlemek, yetişmek’
1306. **үлгү/үлгү** ‘örnek, model’ <ET (Uyg.) *ülgü* ‘ölçü’
1307. **үлкөн/үлкөн** ‘büyük, iri; bir çeşit bitki’ <ET *ülgen* ‘ulu, yüce, büyük’
1308. **улоо/улоо** ‘binek hayvan’ <ET (Uyg.) *ulag* ‘taşımacılıkta kullanılan ev hayvanı’
1309. **үлө-/үлө-** ‘bölme, paylara ayırmak’ <ET (Uyg.) *üle-* ‘dağıtmak, bölme, bölüştürmek’
1310. **ултаң/ultaң** ‘ayakkabı tabanı’ <DLT *uldaң* ‘ayakkabımın altı’
1311. **ултап-/ултап-** ‘ayakkabı dikmek’: krş. DLT *uldı-* ‘yalınayak kalmak; nalsız kalmak’
1312. **улу-/улу-** ‘ulamak’ <ET (Uyg.) *ulı-* ‘(sesli) yakınmak, inlemek, feryat etmek, (köpek) ulamak’
1313. **улык/улык** ‘ulu; yüksek rütbeli yönetici (unvan)’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’
1314. **улу тун-/улу тун-** ‘iç çekmek’: krş. DLT *er ulug tındı* ‘adam oh diye derin nefes aldı’
1315. **улуу/улуу** ‘ulu; büyük’ <ET *ulug* ‘büyük, muazzam; yaşlı; yaşça büyük; ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi; bir unvan niteleyicisi’
1316. **үлүш/үлүш** ‘ülüş, pay, hisse’ <ET (Uyg.) *ülüş* ay.
1317. **үн/үн** ‘ün, ses’ <ET (Uyg.) *ün* ay.
1318. **үңкүр/үңкүр** ‘mağara’ <DLT *ünjür* ‘mağara’
1319. **үңү-/үңү-** ‘bir şeyin altını oymak, kazmak’ <DLT *ünj-* ‘ağaç, duvar temeli vb. şeyleri) deşmek’
1320. **унут-/унут-** ‘unutmak’ <ET (Uyg.) *unit-* ay.
1321. **үпүр/үпүр** ‘ibibik, hüthüt kuşu’ <ET (Uyg.) *öpüp~üüp~üpgük* ‘ibibik’
1322. **ур-/ур-** ‘vurmak; dövmek’ <ET (Uyg.) *ur-* ay.
1323. **ураат/ураат** ‘nesil; soy’ <DLT *uragut* ‘kadın’
1324. **ургаачы/ургаачы** ‘dişi; kadın, kız’: krş. DLT *uragut* ‘kadın’

1325. **үрк-/ürk-** ‘ürkmek, korkmak’ <ET *ürk-* ‘ürkmek, korkmak’
1326. **үркөп/ürkөр** ‘ülker’ <ET (Uyg.) *ülker* ay.
1327. **үрөн/ürөн** ‘bir çok renk; alaca karanlık’ <ET *ürün* ‘ak, beyaz; beyaz renkli mal mülk, gümüş para’
1328. **үрпөк/ürпök** ‘dağınık saçlı, dağınık tüylü’ <DLT *ürpek* ‘dağınık tüylü hayvan veya insan’
1329. **үрук/uruk** ‘tohum; soy nesil; sperm’ <ET (Uyg.) *urug* ‘tohum, ekin, (meyve) çekirdeği, filiz, fidan, üzüm cinsinden meyve tanesi, tane; evlat, sonradan gelen (soy, nesil); akraba’
1330. **үруш/uruş** ‘kavga, dövüş’ <DLT *ürüş ~ uruş* ‘dövüş ve savaş, mücadele’
1331. **үст/üst** ‘üst’: krş. DLT *üstel-* ‘artmak, üstüne eklenmek’
1332. **үстө-/üstö-** ‘eklemek; üstüne ilave etmek’ <ET (Uyg.) *üste-* ‘eklemek, çoğaltmak, büyümek’
1333. **үстök/üstök** ‘üstüne eklenen; faiz’ <DLT *üstek* ‘bir şeyin üstüne artırılan fazlalık’
1334. **үт-/ut-** ‘yenmek, galip gelmek’ <ET (Uyg.) *ut-* ‘(oyunda) kazanmak’
1335. **үт/üt** ‘delik’ <ET (Uyg.) *üt* ‘delik, açıklık; mağara, oyuk; gözenek’
1336. **үтүк/ütük** ‘ütü’ <ET (Uyg.) *ütüg* ‘ütü’
1337. **үтүрла-/uturla-** ‘karşılama; önüne çıkmak’ <ET (Orh.) *utru* ‘karşı’
1338. **үу/uu** ‘av’ <ET *ab* ay.
1339. **үу/uu** ‘zehir’ <ET (Uyg.) *agu* ay.
1340. **үуз/уuz** ‘ağız’ <ET (Uyg.) *uguz* ‘süt (ilk), ağız’
1341. **уук/уuk** ‘çadır kirişi’ <ET (Uyg.) *ug* ‘çadır direği, akordiyon şeklinde çit; tekerlek parmağı’
1342. **уук-/уuk-** ‘zehirlenmek’ <ET (Uyg.) *aguk-* ‘zehirlenmek’
1343. **уул/уul** ‘oğul’ <ET *ogul* ‘evlat, çocuk; bir unvan niteleyicisi’
1344. **уурда-/uurda-** ‘çalmak, hırsızlık yapmak’ **ugır+la-* <ET (Uyg.) *ogrı* ‘hırsız, hırsızlık, haydut’
1345. **уурт/уurt** ‘avurt’: krş. TT *avurt*
1346. **ууру/уuru** ‘hırsız’ <ET (Uyg.) *ogrı* ‘hırsız, eşkıya, haydut, soyguncu; haydutça’
1347. **ууç/ууç** ‘avuç’ <ET (Uyg.) *avuç* ‘avuç dolusu, el’
1348. **уч-/уç-** ‘uçmak’ <ET *uç-* ‘uçmak; (Türk kağanları ve kağanlık ailesi bireyleri için) ölmek, vefat etmek’
1349. **үч/үç** ‘üç’ <ET *üç* ‘üç; üçüncü’
1350. **уча/уça** ‘yılıklarda iki kalçayı birleştiren omurilik’ <ET (Uyg.) *uça* ‘sırt, arka’
1351. **учук/учук** ‘uçuk’ <DLT *uçguk* ‘grip, soğuk algınlığı’
1352. **үчүн/үçün** ‘için’ <ET *üçün* ay.
1353. **ушак/ушак** ‘dedikodu’ <DLT *uşak* ‘laf taşıma’
1354. **ушак/ушак** ‘küçük; ekmek kırıntısı’ <ET (Uyg.) *uvşak* ‘ufak’
1355. **үшкү/üşkü** ‘delmek için kullanılan alet’ <DLT *üş-* ‘delik açmak’
1356. **үшкүр-/üşkür-** ‘oflamak; ağır nefes almak’ <DLT *üşkür-* ~ *üşkir-* ‘üfleme, üfleyerek ılık çalmak’
1357. **үшү-/üşü-** ‘üşümek’ <ET (Uyg.) *üşi-* ay.

1358. **ую-/ууу-** ‘koyulaşmak; uyuşmak; mayalanmak’ <ET (Uyg.) *udi-* ‘uyumak; koyulaşmak, pıhtılaşmak’
1359. **уютку/ууутлу** ‘yoğurt mayası’: krş. DLT *uğıtma* ‘ıslak peynir’
1360. **уят/ууат** ‘ayıp; utanma’ <ET *ubut* ‘utanç’;
1361. **чабак/çабак** ‘kulaç atma’ <OT (KB) *çap-* ‘yüzmek’
1362. **чакыр-/çакır-** ~ **чыкыр-/çıkır**⁵⁷ - ‘çağırmaq’ <OT (ŞT) *çakır-* ay.
1363. **чал-/çal-** ‘çelme takmak’ <ET (Uyg.) *çal-* ‘vurmak, eğilmek’
1364. **чал/çal** ‘ihtiyar (adam)’ <OT (KB) *çal* ‘alaca, kır’
1365. **чала/çала** ‘yarı, yarım; eksik’ <OT *çala* ~ *çalaça* ‘az, azıcık’
1366. **чалгын/çalgın** ‘keşif, düşmanla ilgili bilgi toplama işi’: krş. ET (Uyg.) *çalıg* ‘araştırma, arama; şüphesiz’
1367. **чалыш/çalış** ‘karışık (saç)’: krş. DLT *çalpak* *ıš* ‘karışık iş’
1368. **чамгыр/çamgır** ‘şalgam’ <DLT *çagmur* ~ *çamgur* ay.
1369. **çанак/çanak** ‘göz çanağı; kozalak; baklagillerin kabuğu’ <ET (Uyg.) *çanak* ‘çanak, kap, ölçü kabı’
1370. **çанач/çanaç** ‘tulum’ <ET (Uyg.) *sanaç* ‘deriden çanta, deri çanta’
1371. **çанч-/çanç-** ‘sançmak’ <ET *sanç-* ‘(ucu sivri bir nesneyi bir yere veya birine) batırmak, saplamak; kargıyla yaralamak veya öldürmek’
1372. **çап-/çар-** ‘çarpmak; vurmak; biçmek’ <ET (Uyg.) *çар-* ‘vurmak, dövmek’
1373. **çаташ-/çатаş-** ‘karışmak’ <ET (Uyg.) *çatış-* ‘buluşmak, karşılaşmak’
1374. **çатыр/çadır** ‘çadır’ <ET (Uyg.) *çadır* ay.
1375. **çач/çaç** ‘saç’ <ET *saç* ay.
1376. **çач-/çaç-** ‘saçmak’ <ET (Uyg.) *saç-* ay.
1377. **çачык/çaçık** ‘saçaklı havlu; saçaklı mendil’: krş. DLT *saçu* ‘elbise, mendil vb. şeylerin saçacağı’
1378. **çаян/çаян** ‘çayan’ <DLT *çадан* ‘akrep’
1379. **çебиç/çебиç** ‘bir yaşındaki keçi yavrusu’ <ET (Orh.) *çебиş* ‘keçi yavrusu’
1380. **çегиртке/çегиртке** ‘çekirge’ <DLT *çекürге* ay.
1381. **çепкен/çеркен** ‘çepken’ <OT (CC) *çекмен* ‘kumaş, yün kumaş, çuha’
1382. **çер/çер** ‘kötü huylu şişlik’ <ET (Uyg.) *çер* ‘hastalık’
1383. **çерик/çерик** ‘çeri’ <ET *çериг* ‘asker’
1384. **çерт-/çерт-** ‘fiske vurmak; çalmak’ <DLT *çерт-* ‘bir şeyin ucunu kırmak’
1385. **çет/çет** ‘kıyı, kenar; yabancı’ <OT (ŞT) *çет* ‘kıyı, kenar’
1386. **çеч-/çеç-** ‘çıkarmak; soyunmak; çözmek’ <DLT *şеş-* (dügüm) çözmek’
1387. **çие/çіе** ‘dügüm’ <ET (Uyg.) *çиг-* ‘aganta etmek, sıkı bağlamak’
1388. **çий/çіу** ‘çığ’: krş. <ET (Uyg.) *уиг* ‘çığ, ham’
1389. **çий/çіу** ‘hasır otu’ <ET (Uyg.) *çиг* ‘muhtemelen bir bitki türü; kamyş’

⁵⁷ Yaygın olmamakla birlikte kullanılır ve sözlüklerde yer alır.

1390. **чимели/çimeli** ‘küçük karınca’ <ET (Uyg.) *cümeli ~ çimeli ~ çömeli ay.*
1391. **чири-/çiri-** ‘çürümek’ <OT (CC) *çürü-* ‘çürüme’
1392. **чок/çok** ‘ateş koru’ <ET (Uyg.) *çog* ‘parlaklık, ün, şöhret, haşmet; ısı, sıcaklık; lamba; refah, bolluk’
1393. **чолок/çolok** ‘çolak’ <ET (Uyg.) *çoluk~çolok* ‘çolak, lepralı; cüzzamlı’
1394. **чор/çor** ‘cariye; yoksul’ <AT **çōri~çōra* ‘kul, köle’; krş. DLT *çor uragut* ‘ferci bitişik kadın’
1395. **чоро/çoro** ‘asker, nefer’ <ET *çor* ‘kagandan aşağı, begden yukarı derecede bir unvan’
1396. **чочко/çoçko** ‘domuz’ <ET *çocuk* ‘annesini emme sürecindeki domuz, yavru domuz’
1397. **чочу-/çoçu-** ‘ürkmek, irkilmek, korkmak’ <AT **sōçi-* ‘ürkmek, sıçramak’
1398. **чоюн/çoюн** ‘bronz’ <DLT *çodın* ‘tunç’
1399. **чөйрө/çöyrö** ‘çevre’ <*çewür-e+* <DLT *çewür-* ‘çevirmek, döndürmek’; krş. TT *çevre*
1400. **чөмүч/çömiç** ‘kepçe’ <OT (CC) *çömiç* ‘çömçe, kepçe’; krş. DLT *çömçe* ‘kepçe’
1401. **чөнкө/çöñkö** ‘kazan’: krş. DLT *çöñek* ‘kutu, kap’
1402. **чүйгүн/çüygün** ‘semiz, yağlı, lezzetli’ <ET (Uyg.) *çivgin* ‘besleyici yemek, besleyicilik’
1403. **чулгоо/çulgoo** ‘çizmenin içinden ayağa sarılan bez’ <OT (CC) *çulgav* ‘tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, dolak’
1404. **чулдук/çulduk** ‘çulluk’ <*çulluk <ET (Uyg.) *çılık* ‘çulluk’
1405. **чум-/çum-** ‘(suyun içine) dalmak’ <ET (Uyg.) *çom-* ‘batmak, dalmak, suya gömülmek’
1406. **чүпүрөк/çüpürök** ‘bez, herhangi bir cins kumaş’ <OT (CC) *çüprek~çörgök* ‘bebek kundağı, kundak’
1407. **чүчкүр-/çüçkür-** ‘hapşırmaq’ <OT (CC) *çüçkür-* ‘hapşırmaq, aksırmaq’
1408. **чучук/çucuk** ‘bağırsak’: krş. DLT *sugut* ‘pirinç, et ve baharatla doldurulmuş bağırsak; bumar’
1409. **чучук/çucuk** ‘domuz, domuz yavrusu’ <ET *çocuk* ‘annesini emme sürecindeki domuz, yavru domuz’
1410. **чыгаша/çigaşa** ‘masraf; telef, kayıp’ <*çık-* ‘çıkmaq’; bk. **чык-/çık-** ‘çıkmaq’
1411. **чыз-/çiz-** ‘çizmek’ <ET (Uyg.) *çiz-* ~ *çiz-* ay.
1412. **чыйыр/çuyır** ‘çığır, patika’ <DLT *çıgır* ‘dar ve küçük yol’
1413. **чыйырчык/çuyırçık** ‘sığırcık kuşu’ <DLT *sıgırçık~sıgırçuk* ‘sığırcık kuşu’
1414. **чык-/çık-** ‘çıkmaq’ <DLT *çık-* ‘(dışarı, yukarı) çıkmaq’
1415. **чыканак/çikanak** ‘dirsek’ <*çık-* ‘çıkmaq’; bk. **чык-/çık-** ‘çıkmaq’
1416. **чыла/çıla** ‘yaş gübre’ <DLT *çıla* ‘tarladaki ıslak at gübresi’
1417. **чылпак/çılpak** ‘çapak’ <ET (Uyg.) *çalpak* ‘çamur, balçık, bataklık çamuru, kir, pislik’
1418. **чымчык/çımçık** ‘serçe’ <OT (CC) *çırçık* ‘kuş, serçe’

1419. **чымын/çımın** ‘sinek’
<ET (Uyg.) *çipin ~ çipin* ‘sinek, sivrisinek; sinekler ve başka böcekler’
1420. **чыңыр-çınır-** ‘çığlık atmak’: krş. DLT *çınра-* ‘(zil, çingirak vb. şeyleri) çalmak, şingirdamak’
1421. **чырма-çırма-** ‘sıkıca bağlamak; sarmak’ <OT (CC) *çırма-* ‘bir şeyi sarmak, sarıp sarmalamak, dolamak’
1422. **чырпык/çırпик** ‘çırpı, dal, budak kırıntısı’ <OT (CC) *çırпı* ‘çalı, çalı çırpı, ince kuru dal’
1423. **чыч-/çič-** ‘sıçmak’
<DLT *сич-* ‘sıçmak’
1424. **чычкан/çičкан** ‘fare’
<ET (Uyg.) *сичган* ‘sıçan, fare; dönemsel bir günün adı; dönemsel bir yılın adı’
1425. **шишек/şişek** ‘iki yaşında iğdiş edilmiş koç’ <DLT *тишек* ‘iki yaşında koyun’
1426. **шиши-/şişi-** ‘şişmek’
<DLT *сiш-* ay.
1427. **ыдык/ıdıк** ‘eziyet, baskı’: krş. ET (Uyg.) *ı-* ‘basmak, ezmek’
1428. **ызырын-/ızırın-** ‘birine öfkelenmek’ <ET (Uyg.) *ıсırın-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek, sinirden dudağını ısırarak’
1429. **ый/ıу** ‘ağıt’ <AT *āgi ‘feryat, ağıt’; krş. **ыйла-/ıула-** ‘ağlamak’
1430. **ыйла-/ıула-** ‘ağlamak’
<ET (Uyg.) *ıгла-* ~ *ıгла-* ‘ağlamak, inlemek, hıçkırarak ağlamak’
1431. **ыйык/ıуık** ‘kutsal’ <ET *ıдук* ‘kutsal’
1432. **ыйын-/ıуın-** ‘ıkmak’
<DLT *ıуın-* ‘ıkmak, kendini zorlamak’
1433. **ыктыт-/ıktıt-** ‘üşümekten göğüs kaslarının kasılmasıyla hıçkırık sesi çıkmak’ <DLT *ıк tut-* ‘hıçkırık tutmak’
1434. **ылаачын/ılaaçın** ‘laçın’
<ET (Uyg.) *лаçın* ‘doğan, şahin, ala doğan’
1435. **ылык/ılık** ‘ılık’ <ET (Uyg.) *ıуılık* ‘yumuşak; halim selim; sıcak’; krş. **жылуу/сıлуу** ‘ılık’
1436. **ым/ım** ‘im; işaret’ <DLT *ım* ‘işaret, parola’
1437. **ымда-/ımda-** ‘işaret etmek’ <DLT *ımле-* ~ *ıймле-* ‘göz kırpmak; selamlamak; elle göstermek’
1438. **ымыркай/ımırкау** ‘pembe renk; yeni doğmuş bebek’: krş. **жумуртка/cumurtka** ‘yumurta’
1439. **ына-/ına-** ‘inanmak’: krş. ET (Uyg.) *ına-n-* ‘inanmak’
1440. **ынак/ınak** ‘katıksız, tertemiz’ <ET (Uyg.) *ınak* ‘dost, arkadaş’
1441. **ыр/ır** ‘şarkı; şiir’ <ET (Uyg.) *ır* ‘gürültü, şarkı, türkü; çalgı’
1442. **ыраак/ıraak** ‘ırak, uzak’
<ET *ıрак ay.*
1443. **ырам/ıram** ‘fal, kum falı; kürek kemiği’: krş. DLT *ırк* ‘kehanet, fal, insanın içindeki gizli şeyleri ortaya çıkarma’
1444. **ырга-/ırға-** ‘sallamak’
<ET (Uyg.) *ırға-* ~ *ıırға-* ‘sallamak, silkelemek, sarsmak; titremek’
1445. **ысы-/ısı-** ‘ısınmak’ <ET *ısı-* ay.
1446. **ысык/ıсык** ‘sıcak’ <ET *ısıг ay.*
1447. **ысырык/ısıрык** ‘tütsü için kullanılan üzerlik bitkisi; çeşitli hastalıklara kullanılan şifalı ot’ <DLT *ıсырык* ‘nazara ve cin çarpmasına uğramış

- çocukları tedavi ederken kullanılan bir kelime’
1448. **ЫЧКЫР/ИЧКИР** ‘uçkur’ <OT (CC) *ıçkır* ‘kemer, uçkur’, TT *uçkur*
1449. **ЫШ/ИШ** ‘is’ <DLT *ış* ‘kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum’
1450. **ЫШКЫР-/ИШКИР-** ‘ıslık çalmak’ <ET (Uyg.) *sıkır-* ay.; krş. **ҮШКҮР-/ҮШКҮР-** ‘oflamak; ağır nefes almak’
1451. **ЫШТАН/ИШТАН** ‘şalvar; pantolon’: krş. DLT *içton-lan-* ‘don giymek, elbise giymek’
1452. **ЫШЫН-/ИШИН-** ‘üşenmek’: krş. TT *üşen-*
1453. **ЭГЕ/ЕГЕ ~ ЭЭ/ЕЕ** ‘iye, sahip’ <ET *idi* ‘sahip’
1454. **ЭГИЗ/ЕГИЗ** ‘ikiz’ <DLT *ikiz* ay.
1455. **ЭГИЗ/ЕГИЗ** ‘yüksek’ <ET (Uyg.) *idiz* ‘yüce, yüksek’
1456. **ЭГИН/ЕГИН** ‘tahıl, tahıl tohumu’ <ET (Uyg.) *ekin* ‘ekin, tohum’
1457. **ЭЖЕ/ЕЖЕ** ‘abla’ <ET *eçe* ‘abla’
1458. **ЭЗ-/ЕЗ-** ‘ezmek’ <DLT *ez-* ‘ezmek’
1459. **ЭЗ/ЕЗ** ‘sağır’ <DLT *öz* ‘sağır’
1460. **ЭК-/ЕК-** ‘ekmek, dikmek’ <ET (Uyg.) *ek-* ‘(tohum) ekmek, serpmek; saçmak’
1461. **ЭКЕН/ЕКЕН** ‘imiş’ <ET (Uyg.) *erken* ‘...ken; tam ... iken, ... olduğu zaman’
1462. **ЭКЕНМИН/ЕКЕНМИН** ~ **ЭКЕМ/ЕКЕМ** ‘-mişim’
1463. **ЭКИ/ЕКІ** ‘iki’ <ET *eki~iki* ay.
1464. **ЭКӨӨ/ЕКӨӨ** ‘ikisi’ <*eki+egü*: bk. **ЭКИ/ЕКІ** ‘iki’
1465. **ЭЛ/ЕЛ** ‘halk’ <ET (Orh.) *il* ~ *el* ‘ülke, yurt, vatan, memleket; devlet, yönetim; bir unvan niteleyicisi’
1466. **ЭЛГЕ-/ЕЛГЕ-** ~ **ЭЛЕ-/ЕЛЕ-** ‘elemek’ <ET (Uyg.) *elge-* ‘bir şeyin arasına bir şeyi sokmak, sıkıştırmak; elemek’
1467. **ЭЛИ/ЕЛИ** ‘parmak kalınlığında ölçü’ <ET *elig* ay.
1468. **ЭЛИК/ЕЛИК** ‘ceylan’ <ET *elik* ‘karaca; erkek ceylan’
1469. **ЭЛИКТЕ-/ЕЛИКТЕ-** ‘biriyle alay etmek; birini alayla taklit etmek’ <ET (Uyg.) *elügle-* ‘alay etmek, eğlenmek’
1470. **ЭЛҮҮ/ЕЛҮҮ** ‘elli’ <ET *elig* ay.
1471. **ЭЛЧИ/ЕЛЧИ** ‘elçi’ <ET *elçi* ‘diplomatik elçi’
1472. **ЭМ/ЕМ** ‘em, ilaç; <ET (Uyg.) *em* ‘ilaç, em, deva, panzehir, destek, çare, yardımcı alet’
1473. **ЭМГЕК/ЕМГЕК** ‘bingıldak’ <DLT *ümgük* ‘bingıldak, başın yumuşak kısmı’
1474. **ЭМГЕК/ЕМГЕК** ‘emek; eser, çalışma’ <ET *emgek* ‘zahmet, eziyet’
1475. **ЭМЕС/ЕМЕС** ‘değil’ <ET (Uyg.) *ermez* ‘yanlış, hatalı, ters; olmama, olumsuz’
1476. **ЭМЕСЕ/ЕМЕСЕ** ‘o halde, öyleyse’ <**emmi+erse*: bk. **ЭМИ/ЕМИ** ‘şimdi; artık’
1477. **ЭМИ/ЕМИ** ‘şimdi; artık’ <ET *amtı* ‘şimdi, şimdiki, bu zamanki’
1478. **ЭМНЕ/ЕМНЕ** ‘ne’: krş. ET *ne* ‘ne, niye’
1479. **ЭМЧЕК/ЕМЧЕК** ‘meme’ <OT (CC) *emçek* ‘meme’
1480. **ЭН/ЕН** ‘en, genişlik’ <ET (Uyg.) *en* ‘geniş, geniş yapılı; genişlik’
1481. **ЭН-/ЕН-** ‘at koşarken, kuş uçarken yerden bir şeyi kaparak almak’: krş. ET (Uyg.) *eniş-* ‘eğilmek, öne doğru eğilerek selam vermek’

1482. **эн/ең** ‘en çok’ <ET (Uyg.) *eñ* ‘pek çok, en’
1483. **энги/еңги** ‘baş dönmesi’: krş. DLT *inçik-* ‘hissi bitmek, bayılmış gibi olmak, titreyip kasılmak’
1484. **энгилчек/еңгилчек** ‘taşların üzerinde oluşan bir tür yosun’: krş. DLT *inliç* ‘sarımsağa benzer bir dağ bitkisi’
1485. **энгире-/еңгире-** ‘hüngür hüngür ağlamak’: krş. DLT *eñ(i)reş-* ‘inleyip şarıldamak’
1486. **эндик/еңдик** ‘bitki türü; bu bitkiden yapılan allık’ <DLT *eñlik* ‘allık’
1487. **эне/ене** ‘anne’ <DLT *ana* ‘anne’
1488. **эниш/еңиш** ‘iki pehlivan tarafından at üstünde oynanan milli oyun’: krş. DLT *eñmegü* ‘imtihan’
1489. **энкей-/еңкеу-** ‘eğilmek; inmek’ <ET (Uyg.) *en-* ‘inmek, aşağı inmek’
1490. **энөө/еңөө** ‘saf, bön; unutkan; ezik’: krş. DLT *endik er* ‘ebleh adam’
1491. **энчи/еңчи** ‘hisse, pay’ <ET (Uyg.) *ençü* ‘mülk, devlet arazisi, yer; ikta, tımar’
1492. **эпчи/ерчи** ‘çadırın kadınlara ait tarafı’ <ET *ebçi* ‘eş, karı, zevce’
1493. **эр/ер** ‘er, erkek; koca, eş’ <ET *er* ‘adam, erkek; yiğit, kahraman; asker; erlik, erdem’
1494. **эрдём/ердём** ‘er, yiğit’ <ET *erdem* ‘kahramanlık, yiğitlik, erlik’
1495. **эрен/ерен** ‘er, yiğit’ <ET *eren* ‘adamlar, erkekler; askerler’
1496. **эри-/ери-** ‘erimek’ <ET (Uyg.) *erü-* ay.
1497. **эрик-/ерик-** ‘sıkılmak; üşenmek’ <ET (Uyg.) *erik-* ‘tembellik etmek, tembel olmak, sıkılmak’
1498. **эрин/ерин** ‘dudak’ <ET (Uyg.) *érin* ‘dudak, (genellikle ev hayvanlarında) dudak’
1499. **эрин-/ерин-** ‘üşenmek’ <ET (Uyg.) *érin-* ‘kızmak, üzölmek, tasalanmak, yakınmak’
1500. **эринчээк/еринчээк** ‘üşengeç’ <OT (CC) *érinçek* ‘üşengeç, tembel, miskin, aylak’
1501. **эриш/ериш** ‘arış, çöзгü’ <DLT *arış* ‘dokuma tezgahının uzunlamasına telleri’
1502. **эрк/ерк** ‘erk, irade’ <ET (Uyg.) *erk* ‘erk, kuvvet, kudret, güç’
1503. **эркек/еркек** ‘erkek’ <ET (Uyg.) *erkek ~ irkek* ‘boğa; erkek’
1504. **эркеч/еркеч** ‘üç yaşından büyük enenmiş teke’ <ET (Uyg.) *erkeç* ‘erkek keçi, teke, erkeç’
1505. **эрмек/ермек** ‘meşgale’ <ET (Uyg.) *ermegü* ‘tembel, ihmalcı’
1506. **эрте/ерте** ‘erken’ <ET *erte~érte* ‘erken, sabah erkenden, sabahleyin; evvelce, eskiden’
1507. **эс/ес** ‘akıl, us; bellek, hafıza’ <OT (CC) *és* ‘akıl, hafıza, zihin’
1508. **эсен/есен** ‘esen’ <ET (Uyg.) *esen* ay.
1509. **эсил/есил** ‘acıma sözü, yazıklanma; ölen insan ardından söylenen söz; kutsal’: krş. ET *esini ~ esiz~esis* ‘vah, heyhat, ne yazık’
1510. **эсир-/есир-** ‘böbürlenmek, üstünlük taslamak’: krş. ET (Uyg.) *esür-* ‘sarhoş olmak, mest olmak, esirmek, hayran kalmak’

1511. **эсирик/esirik** ‘böbürlenen kibirli kimse’ <ET (Uyg.) *esrük* ay.
1512. **эски/eski** ‘eski’ <ET (Uyg.) *eski* ay.
1513. **эсте-/este-** ~ **эсине-/esine-** ‘esnemek’ <ET (Uyg.) *esne-* ‘esmek; esnemek’
1514. **эт/et** ‘et’ <ET (Uyg.) *et* ay.
1515. **эт-/et-** ‘etmek’ <ET *it-* ~ *et-* ‘etmek; bodun ve törü düzeni kurmak; asker konuşlandırmak; mimari yapı kurmak; takdir etmek; (*teñri*) nizam vermek, düzenlemek’
1516. **этек/etek** ‘önlük; etek; kenar’ <ET (Uyg.) *etek* ‘etek, kenar; kulak memesi’
1517. **эче/еңе** ~ **нече/несе** ‘каç’ <ET *nençe* ‘nice, pek çok’
1518. **эчки/eçki** ‘keçi’ <ET (Uyg.) *eçkü* ay.
1519. **эш-/еş-** ‘(yün, ip) bükmek’ <AT **iş-* ‘(yün, iplik vb.) bükmek, eğirmek’
1520. **эш/еş** ‘arkadaş; yardım’ <ET *eş* ‘arkadaş, dost, yoldaş’
1521. **эш-/еş-** ‘eşmek’ <DLT *eş-* ‘un, kum vb. şeyleri akıtmak’
1522. **эшек/eşek** ‘eşek’ <ET (Uyg.) *eşgek* ~ *eşek* ay.
1523. **эшик/eşik** ‘kapı’ <ET (Uyg.) *eşik* ay.
1524. **эшит-/eşit-** ‘işitmek’ <ET *eşid-* ~ *eşid-* ay.
1525. **ээк/еек** ‘alt çene; çene’ <ET (Uyg.) *eñek* ‘çene kemiği, çene’
1526. **ээр/еер** ~ **эгер/егер** ‘eyer’ <ET *eder* ay.
1527. **ээрди** ‘dudak’ <*erin+i*: bk. **эрин/erin** ‘dudak’
1528. **ээрчи-/еерчи-** ‘ardından gelmek, takip etmek’: krş. DLT *eğer-* ‘aramak, takip etmek’

KAYNAKÇA

AĞCA Ferruh, *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*, 2.b., Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2019.

ALİMOV Rysbek, “Tanrı Dağı Kırgızcasında Yenisey Kırgızcasına Ait İzler”, *Türk Dilleri Araştırmaları, Uluslararası Talat Tekin Sempozyumu Bildirileri*, 2017, ss. 51-65.

ALİMOVA Cıldız, “Kırgız Türkçesinde Asli Ünlü Uzunlukları”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2, Spring, 2007, ss. 28-40.

ALYILMAZ Cengiz, *Eski Türkçenin Söz Varlığının Düz ve Ters Dizini*, Ankara: Kurmay Yayınları, 2004.

ARAT Reşid Rahmeti, “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Türkiyat Mecmuası* C. 10, S. 0, 1953, ss. 59-138.

ARGUNŞAH Mustafa, *Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

ASLAN Sema, “Türkiye Türkçesinin Morfonolojisi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 654, 2006, ss. 546-557.

AŞÇI Ufuk Deniz, “SSCB ve BDT Sahalarına Ait Kırgız Türkçesi Grameri İle İlgili Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, S.5, ss. 499-525, 1998.

BA= çev: ATALAY Besim, *Dîvânu Lugâti't-Türk I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021

CC= ARGUNŞAH Mustafa – GÜNER Galip, *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.

CEYLAN Emine, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

CLAUSON Gerard, “Türk Dillerinde Söz Başı Dudak Sesleri”, çev: Özkan Öztekten, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2008, ss.129-136.

Damolla Şah Abbas oğlu Seyfeddin Aksikentî, *Mecmû'ü't-Tevârîh* (Türklerin Soyağacı ve Manas Destan'ının Tarihi Kaynağı), haz: Mehmet Çeribaş, İstanbul: Kesit Yayınları, 2019 [= Сайфаддин ибн дамулло шаз Аббас Аксыкенти, *Тарыхтардын жыйнагы (Мажму-ат-таварих)*, которгондор: Молдо Мамасабыр Досболлов, Омор Сооронов, Бишкек, 1996]

DDM= AYZAZLI Özlem, *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

DEMT= BOESCHOTEN Hendrik, *A Dictionary of Early Middle Turkic*, Leiden-Boston: BRILL, 2023.

DLT= KÂŞGARLI Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Haz: ERCİLASUN Ahmet B. – AKKOYUNLU Ziyat, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

DOERFER Gerhard, 'Türkçenin İdeal Bir Etimolojik Sözlüğünün Nasıl Olması Gerektiği Hakkında Düşünceler', çev: İlhan Çeneli, *Türk Dili*, 1974, ss. 366-374.

DOERFER Gerhard, "Proto-Turkic: Reconstruction Problems", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1975-1976, ss. 1-59.

DOERFER Gerhard, TEZCAN Semih, *Wörterbuch des Chaladsch, Dialect von Charrab*, Budapest. 1980.

DTS= *Древнетюркский Словарь*, Редакторы: В.М. Наделяев, Д.М. Насилов, Э.Р.Тенишев, А.М.Щербак, Ленинград: Наука, 1969.

ESE I= UCSEEB Нурдин, *Енисей жазма эстеликтери I лексикасы жана тексттер*, Бишкек. 2011.

ECKMANN Janos, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç, Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları, 2017.

ECKMANN Janos, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları, 2014.

EDAL= STAROSTIN S.A., DYBO, A.V. and MUDRAK O.A. *An Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III*, Leiden-Boston: Brill, 2003.

EDPT= CLAUSON Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press, 1972.

EKER Süer, "Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Semih Tezcan'a Armağan, C: 13, ss. 145-167, 2013.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed.) ve diğerleri, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.

ERDAL Marcel, *Old Turkic Word Formation I-II*, Turcologica, Wiesbaden, 1991.

ESTYa I= СЕВОРТЯН Эдвард, *Этимологический Словарь Тюркских Языков. (Общетюркские и межтюркские основы на гласные)*, Москва: Наука, 1974.

ESTYa II= СЕВОРТЯН Эдвард, *Этимологический Словарь Тюркских Языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы "Б"*, Москва: Наука, 1978.

ESTYa III= СЕВОРТЯН Эдвард, *Этимологический Словарь Тюркских Языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы "В", "Г" и "Д"*, Москва: Наука, 1980

ESTYa IV= *Этимологический Словарь Тюркских Языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы "Ж", "Ж", "Й"*, Ответственный редактор: Л.С. Левитская, Москва: Наука, 1989.

ESTYa V= *Этимологический Словарь Тюркских Языков. Общeturкские и межтуркские основы на буквы “K”, “K̇”,* Ответственный редактор: Г. Ф. Благова, Москва: Языки русской культуры, 1997.

ESTYa VI= *Этимологический Словарь Тюркских Языков. Общeturкские и межтуркские основы на букву “K̇”,* Ответственный редактор: Г. Ф. Благова, Москва: Языки русской культуры, 2000.

ESTYa VII= *Этимологический Словарь Тюркских Языков. Общeturкские и межтуркские основы на буквы “L”, “M”, “H”, “P”, “C”,* Ответственный редактор: А. В. Дыбо, Москва: Языки русской культуры, 2003.

ETDES= EREN Hasan, *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Haz: Şükrü Halûk Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

ETY= ŞİRİN Hatice, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

EUES= WILKENS Jens, *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe*, Göttingen: Universtätsverlag, 2021.

EUTS= CAFEROĞLU Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, ? baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

GABAİN Anne, *Eski Türkçenin Grameri*, 5.b., çev: Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

GÜLSEVİN Gürer, “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler”, *Kardeş Ağzlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, Sayı 7, 1998, ss. 12-18.

GÜNER Galip, “Dîvânü Lugâti't-Türk'te Geçen *çepiş* ‘Altı Aylık Keçi Yavrusu’ Kelimesinin Yapısı Üzerine Düşünceler”, *Türkbilig*, ss. 35-42. 2011.

GÜNER Galip, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

HACIEMİNOĞLU Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Tıpkıbasım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

IB= TEKİN Talat, *Irk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*, Haz: Emine Yılmaz, Nurettin Demir, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

JOHANSON Lars, *Turkic*, Cambridge University Press, 2021.

KARAKOÇ Birsal – KALİEVA Kenjegül, *Kirghiz*, in L. Johanson and É. Á. Csató (Ed.) *The Turkic Languages*, London and New York: Routledge, 2022. p. 370-387.

KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

KB= ARAT Reşid Rahmeti, *Kutadgu Bilig III İndeks*, Haz: ERASLAN Kemal, SERTKAYA Osman F., YÜCE Nuri, İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1979.

KBS= GÜLENSOY Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Etimolojik Sözlük), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018.

KEWTS= STACHOWSKI Marek, *Kurzgefabtes ETY,mologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2019.

KILIÇ Ensar, “Türk Lehçelerinde /b-/ > /m-/ Değişmesinin Fonetik Açısından İncelemesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies* 20/1 Yaz-Summer, 2020, ss. 59-96.

Kırgızca-Türkçe Sözlük I (A-J), haz: ARIKOĞLU Ekrem, ALİMOVA Cıldız, ASKAROVA Rahat, SELÇUK Bilge Kağan, Ankara: Bengü Yayınları, 2018.

Kırgızca-Türkçe Sözlük II (K-Z), haz: ARIKOĞLU Ekrem, ALİMOVA Cıldız, ASKAROVA Rahat, SELÇUK Bilge Kağan, Ankara: Bengü Yayınları, 2018.

KOÇAOĞLU Timur, “Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi”, *Türk Kültürü*, 2003, S. 483-484, ss. 266-281.

KORKMAZ Zeynep, Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, *Türkoloji Dergisi* C.6, Sayı 1, ss. 15-31, 1974.

KTS= TOPARLI Recep – VURAL Hanifi – KARAATLI Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

Leksika= *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков – Лексика*, Ответственный редактор: Э. Р. Тенишев, Москва: Наука, 2001.

LESSİNG Ferdinand D., *Moğolca-Türkçe Sözlük*, 2.b., çev: Günay Karaağaç, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

MCCh= KİNCSSES-NAGY Éva, *Mongolic Copies in Chaghatay*, Harrassowitz Verlag Wiesbaden, TURCOLOGICA, 2018.

MENGES Karl H., *Türk Dilleri ve Halkları, Türklük Araştırmalarına Giriş*, çev: Erhan Taşbaşı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

MK= DANKOFF Robert – KELLY James, *Maḥmūd al-Kāšgarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk) Part III, Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII*. Edited: Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1985.

OTG= TEKİN Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.

ÖNER Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

PAÇACIOĞLU Burhan, *Türkçenin VIII-XVI Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.

POPPE Nikolaus, *Vergleichende Grammatik Der Altaischen Sprachen, Teil 1 Vergleichende lautlehre*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960.

RÄSÄNEN Martti, *Materialien Zur Lautgeschichte Der Türkischen Sprachen*, Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XV, 1949 [= Ряснен, *Материалы по исторической фонетике тюркских языков*, перевод: А. А. Юлдашов, 1955]

SAGIN Ayşe Nur, *Kırgız Türkçesi Yazı Dilinin Oluşum Süreci* (19.yy sonu 20 yy. başı) İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi), 2017.

SALAN Musa, KABADAYI Osman, “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Art Zamanlı Söz Başı Ünlü Düşmesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 73, 2022, ss. 85-107.

SCHÖNIG Claus, “Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri”, çev: İsa Sarı, *Dil Araştırmaları*, 12. ss. 221-257, 2013.

SEREBRENNIKOV B. A. – GADJIEVA N. Z, *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihî Grameri*, çev: Tefik Hacıyev–Mustafa Öner, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

SERTKAYA Osman F. *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Çalışmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.

ŞİGTYa= *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков § Фонетика*, ответственный редактор: Э. Р. Тенишев, Москва: Наука, 1984.

SOLAK Fahri, “Kırgızistan İle İlgili Türkçe Bibliyografya (1928-2003) (Tezler-Kitaplar-Makaleler)”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 5, S. 9, ss. 67-115, 2004.

ŞİRİN Hatice, “Türkçede Yaz- ‘Yazı Yazmak’ Fiili Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S. 634, ss. 563-571. 2004.

ŞİRİN Hatice, “Türkçede Yol Kavramı ve Yol Sözlere: Uğur, Çığır, Tıkır”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül, Ankara. 2004, ss. 2763-2776.

ŞT= ÖLMEZ Zühal, *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-yi Terākime*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

TDAA= Lİ Yong-Söng, *Türk Dillerinde Akraba Adları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

TDBUÜ= TEKİN Talat, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara: Simurg Yayınları, 1995.

TEKİN Talat, “Determination of Middle Turkic Long Vowels through ‘arūd’” *AOH* 20, 1967, ss. 151-178.

TEKİN Talat, “On the etymology of Turkish *değil*”, *Turcologica* 32, Ed. Lars Johanson, 1998, ss. 656-664.

TEKİN Talat, “Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, *Erdem* 5, S.13, 1989, ss. 141-168.

TEKİN Talat, “Türk Dil ve Lehçelerinde Ünsüz İkizleşmesi”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c.4, S. 1, 1971, ss.1-8.

TEKİN Talat, “Türk Dillerinde Ökseste y- Türemesi”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 4, 1994, ss. 51-66.

TEKİN Talat, “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine”, *Genel Dilbilim*, c.2, S.7-8, Ankara. 1980, ss. 10-17.

TEKİN Talat, ÖLMEZ Mehmet, *Türk Dilleri -Giriş-* 5.b., Ankara: BilgeSu Yayınları, 2018.

TEKİN Talat, *Tarihî Türk Yazı Dilleri, Makaleler 2*, Haz: Emine Yılmaz–Nurettin Demir, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

TETTL (I, II, III, IV)= TIETZE Andreas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, Editörler: Emine Yılmaz – Nurettin Demir, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2021.

TEZCAN Semih, “Etimoloji Önerileri”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21.Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 2010, ss. 819-829.

TMEN I= DOERFER Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band I, Franz Steiner Verlag GmbH. Wiesbaden. 1963.

TMEN II= DOERFER Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band II, Franz Steiner Verlag GmbH. Wiesbaden. 1965.

TMEN III= DOERFER Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band III, Franz Steiner Verlag GmbH. Wiesbaden. 1967.

TMEN IV= DOERFER Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band IV, Franz Steiner Verlag GmbH. Wiesbaden. 1975.

TURGANBAER Caştigin, “Kırgızistan ve Kırgızlar İle İlgili Türkçe Akademik Çalışmalar Bibliyografyası (2009-2012)”, *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, ss. 28-52, 2013.

ÜNAL Orçun, “Yastık ve Yorgan Kelimelerinin Kökeni”, *Yorgan Kitabı*, Editör Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

VEWT= RÄSÄNEN Martti, *Versuch Eines ETY,mologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki. 1969.

WOT I, II= RÓNA-TAS András, BERTA Árpád, *West Old Turkic*, Harrassowitz Verlag. Wiesbaden. 2011.

YETY= KORMUŞİN İgor Valentinoviç, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler*, çev. Rysbek Alimov, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

YILMAZ CEYLAN Emine, “Palatalization in Volga-Turkic Languages II. Palatalization in Tatar and Bashkir”, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 2, Editor: Choi Han-Woo, 1997, ss. 90-99.

YILMAZ Emine, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1991, ss. 151-165.

YILMAZ Emine, “Tatarcada Ön Ünlülü Sözcüklerde Ünlüler Arası –g- Sesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 58 (2), ss. 131-136. 2010.

YUDAHİN Konstantin, *Kırgız Sözlüğü I-II*, çev: A. B. Taymas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

АБДИЕВ Таалайбек, *Сөз башат (этимологиялык этюддар)*, Бишкек. 2020.

АКМАТОВ Токтосун, МУКАНБАЕВ Жээнбай, *Азыркы кыргыз тили*, Фрунзе: Мектеп басмасы, 1978.

ЖАПАРОВ Шералы – СЫДЫКОВА Толгонай, *Азыркы кыргыз тилинин фонетикасы*, Бишкек. 2013.

Историческое развитие лексики тюркских языков, ЩЕРБАК Александр, Название домашних и диких животных в тюркских языках, Москва 1961.

КАРАТАЕВ Олжобай, ‘Обычай “Уча” У Кыргызов. Аналогии Данного Обычая У Других Народов’, *Karadeniz Dergisi*, S. 18, ss. 88-94. 2019.

Кыргыз адабий тилинин грамматикасы, Редактор: С. Кудайбергенов, Фрунзе: Илим, 1980.

Кыргыз тилинин сөздүгү, Редактор: Акматалиев А, Бишкек: Авразия пресс, 2010.

Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, биринчи бөлүк, Редактор: Акматалиев А, Бишкек: Авразия пресс, 2015.

Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, Фрунзе, 1984.

Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, экинчи бөлүк, Редактор: Акматалиев А, Бишкек: Авразия пресс, 2015.

Кыргызча-Түркчө Сөздүк Kırgızca-Türkçe Sözlük, haz: CUMAKUNOVA Gülzura, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2005.

МАЛЮВ Сергей, *Енисейская письменность тюрков: Тексты и переводы*, Москва, 1952.

ОРУЗБАЕВА Бүбүйна, *Кыргыз адабий тилинин жалпы негиздери жөнүндө*, Фрунзе, 1968.

САДЫКОВ Ташболот – ТОКТОНАЛИЕВ Курманбек, *Азыркы кыргыз тили: фонетика жана фонология*, Бишкек: Имак Офсет, 2015.

СЕЙДАКМАТОВ Касымбек, *Кыргыз тилинин кыскача этимологиялык сөздүгү*, Фрунзе: Илим, 1988.

Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков § Региональные реконструкция, ответственный редактор: Э. Р. Тенишев, Москва: Наука, 2002.

ТЕНИШЕВ Этхям, *Древнекыргызский язык*, Бишкек, 1997. [= Ethem Tenişev, 'Eski Kırgızca, çev: Nurgül Moldaliyeva, Mayrambek Orozobayev, *Türk Dünyası* S. 37, 2014, ss. 51-90]).

ЩЕРБАК Александр, *Сравнительная фонетика тюркских языков*, Ленинград: Наука, 1970.

ЮДАХИН Константин, *Кыргызча-орусча сөздүк 1 том*, Бишкек: Кут Бер басмаканасы, 2012.

ЮДАХИН Константин, *Кыргызча-орусча сөздүк 2 том*, Бишкек: Кут Бер басмаканасы, 2012.

ЮНУСАЛИЕВ Болот, *Киргизская Лексикология Часть I (Развитие корневых слов)*, Фрунзе: Киргизское государственное учебно-педагогическое издательство, 1959.

ЮНУСАЛИЕВ Болот, *Кыргыз диалектологиясы*, Фрунзе: Мектеп басмасы, 1971.

Якутско-Русский Словарь, Редактор: Слепцова П. А, Москва: "Советская Энциклопедия", 1972.

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://starlingdb.org/babel.php?lan=ru>